

Zijad Šehić
Ibrahim Tepić

POVIJESNI ATLAS Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina
na geografskim
i historijskim kartama

Zijad Šehić - Ibrahim Tepić

POVIJESNI ATLAS

Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina
na geografskim
i historijskim kartama

POVIJESNI ATLAS

Zijad Šehić

Ibrahim Tepić

IZDAVAČ

Izdavačko društvo "Sejtarija"
Sarajevo, Edhema Mulabdića 6/III

ZA IZDAVAČA

Esad Sejtarija

GLAVNI I ODCGOVORNI UREDNIK

Šaćir Filandra, prof. dr.

REDAKTOR

Mustafa Imamović, prof. dr.

UREDNIČKI ODBOR

Ibrahim Bušatlija, prof. dr.

Iljas Hadžibegović, prof. dr.

Tomislav Išek, prof. dr.

Neđo Miličević, prof. dr.

Enes Pelidija, prof. dr.

Vladimir Premec, prof. dr.

Atif Purivatra, prof. dr.

Petar Skert, graf. ing.

Muriz Spahić, prof. dr.

Avdo Sućeska, prof. dr.

Behija Zlatar, dr.

REZENZENTI

Ibrahim Karabegović, prof. dr.

Dubravko Lovrenović, doc. dr.

Nada Miletić, naučni savjetnik

LEKTOR

Ismail Palić

Samija Rizvanović

KONSULTANT ZA BOSANSKI JEZIK

Dževad Jahić, prof. dr.

KOREKTOR

Edin Mulać

TEHNIČKI UREDNIK

Ružica Riorović

KARTOGRAFSKA OBRADA

Muhamed Đozić

RAČUNARSKA OBRADA

Narcis Pozderac

TIRAŽ: 5000

ŠTAMPA:

Mladinska knjiga tiskarna d.d.

Ljubljana, Slovenija

SARAJEVO, 2002.

Sadržaj

Predgovor	5
Mape i historija	7
Skraćenice	12
I Srednjovjekovna Bosna	13
II Predstavljanje Bosne i Hercegovine na kartama od XIV do konca XVII stoljeća	23
III Bosna i Hercegovina od dolaska pod osmansku vlast 1463. do Karlovačkog mira 1699.	53
IV Bosanski ejalet od Karlovačkog mira (1699) do Požarevačkog mira (1718)	77
V Bosanski ejalet od Požarevačkog mira (1718) do Beogradskog mira (1739)	91
VI Bosanski ejalet od Beogradskog mira (1739) do Svištovskog mira (1791)	109
VII Bosna i Hercegovina od Svištovskog mira (1791) do Berlinskog kongresa (1878).	155
VIII Bosna i Hercegovina u austrougarskoj epohi (1878–1918)	197
IX Bosna i Hercegovina u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1929) /Kraljevine Jugoslavije (1929–1941)	297
X Bosna i Hercegovina u okviru Nezavisne države Hrvatske (1941–1945)	311
XI Bosna i Hercegovina u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije /Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1945–1992)	319
Bibliografija	331
Spisak reproduciranih karata	335

Predgovor

Atlas koji je pred čitaocem prije svega ima za cilj proširiti zanimanje za prošlost Bosne i Hercegovine izvan okvira u kojima se ono do sada kretalo. Nije postojala namjera da se sve što se odnosi na prikazivanje Bosne i Hercegovine na geografskim i historijskim kartama prikupi i obradi na jednome mjestu, nego da svojom pojavom Atlas pobudi znatiželju i interes kod širokoga kruga čitalaca za prošlost BiH, a istovremeno kod naučnih radnika inicira kompleksniji pristup budućim istraživanjima ove problematike u širinu i u dubinu.

Formiranje današnjih granica Bosne i Hercegovine izuzetno je dinamičan proces, koji je teško pratiti u svim pojedinostima. I ovaj mali dio predstavljenih karata svjedoči o tome da taj proces nije uvijek praćen preciznim kartografskim djelima, ali i o velikom interesovanju za njen teritorij, čime je neposredno postajala integralni dio kartografije evropskih država.

Dužnost mi je zahvaliti se institucijama i pojedincima koji su pružili pomoć u prikupljanju građe, a prije svega Državnom arhivu – odjeljenju Ratnog arhiva u Beču, Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, Istorijskom arhivu u Sarajevu, Arhivu Bosne i Hercegovine.

Posebna zahvalnost upućena je prof. dr. Atifu Purivatri, recenzentima, redaktoru, a također i ostalima koji su na bilo koji način doprinijeli da ovaj Atlas dođe do čitaoca.

Sarajevo, 17. IX 2001.

Zijad Šehić

MAPE I HISTORIJA

Kartografija i historiografija kao naučne discipline nalaze se u uskoj međusobnoj vezi. Čitanje i studiranje starih karata i kartografije utire put boljem razumijevanju historije, i to kako same prošlosti tako i načina na koji je ona proučavana i interpretirana. U tom smislu historija kartografije predstavlja pomoćnu historijsku nauku, koja se, za razliku od drugih takvih disciplina kao što su diplomatika, heraldika, numizmatika, sfragistika i sl., samostalno razvila. Historijski se atlas, kao atlas sastavljen od historijskih mapa i karata, razmatraju uporedo s osnovnim referentnim knjigama u vidu hronologija, rječnika i enciklopedija. Za razliku od ovih knjiga, zbirke starih mapa daju daleko više elemenata za jednu historijsku analizu. Vizuelni dojmovi i predstave koje one pružaju snažno utječu na formiranje i održavanje pogleda na prošlost i različite historijske situacije. Historijski su atlas posebno pogodna forma koja se sve više koristi za pregledno definiranje i deskripciju pojedinih nacija, država i drugih političkih zajednica. Stare su mape u tom smislu značajan izvor za proučavanje uloge simbola kao sredstava za stvaranje određene percepcije i shvatanja državne vlasti, odnosno općenito ikonografskih aspekata političkih i kulturnih autoriteta i zajednica.

Stare mape i različite karte pokazuju da geografija nije bila samo prirodna pozadina ili kulisa historijskih događaja, zbivanja i procesa. One istovremeno otkrivaju da se priroda našeg razumijevanja prostora i prostornih odnosa vremenom mijenjala.¹ To se prije svega vidi po informacijama koje su u određenim vremenima prikazane na pojedinim kartama.

Kada je o Bosni i Hercegovini riječ, onda se mora konstatirati da je ova zemlja silom historijskih okolnosti uglavnom bila objektom kartografskog prikazivanja. U tom su pogledu do posljednjeg desetljeća XVII stoljeća pretežno dominirali talijanski kartografi. To se razdoblje uglavnom poklapalo s pretenzijama Mletačke republike prema dijelovima bosanskog teritorija. Od tada pa do kraja XIX stoljeća vodeće mjesto u geografskim prikazivanjima Bosne preuzimaju austrijski kartografi, što se slaže s planovima Austrije o osvajanju i zaposjedanju Bosne i Hercegovine. Indirektne pretenzije i interese u odnosu na Bosnu, u sklopu rješavanja istočnog pitanja na Balkanu, imale su također Rusija i Francuska, pa se i njihovi kartografi javljaju u XIX stoljeću kao prikazivači bosanskog teritorija i zemljopisa.

Mada su sve ove mape nastale u okviru stranih kartografija, njihovih potreba i intencija, one u cijelosti spadaju u bosansko kartografsko naslijeđe,² jer pružaju nesumnjiv dokaz o punom historijskom kontinuitetu teritorija i imena Bosne kao zemlje i države. One istovremeno svjedoče o kontinuitetu velike većine naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini. Upravo je danas za historiju Bosne i Hercegovine potrebno poznavanje njene kartografske tradicije u funkciji potvrde njenog državnopravnog identiteta. Sigurno je da u tom pogledu postoji određeni interes, kako u naučnoj tako i široj bosanskohercegovačkoj i stranoj javnosti. Taj interes i te potrebe cjelokupne javnosti nastoji zadovoljiti ovaj naš prvi povijesni atlas Bosne i Hercegovine.

Ovim atlasom obuhvaćen je samo jedan manji dio kartografskog fonda o Bosni i Hercegovini. Prezentirana kartografska

građa nedvosmisleno pokazuje da se među raznim geografskim i državnopravnim pojmovima ime Bosna u svim historijskim mapama javlja kao iskonski naziv jednog geografski i politički jasno određenog i definiranog teritorija.

Bosna i Hercegovina kao političko-pravni teritorij ima dugu historijsku i potpuno prirodnu evoluciju. Historija Južnih Slavena i općenito Balkana ustvari je historija stalnih migracija, pri čemu se nisu selili samo narodi nego i države, koje su usto mijenjale i imena. Tako je prvobitna Srbija, pod imenom Raška, bila daleko na jugu od Dunava. Hrvatska je država u ranom srednjem vijeku nastala u zaleđu dalmatinskih gradova i Gornjem Pounju, pa se početkom XII stoljeća, kada je došla pod vlast ugarskih kraljeva, njen centar pomjerio sjeverno, na prostor između Save i Drave. Naziv Crna Gora javlja se tek u XVI stoljeću i prvobitno se odnosio samo na četiri nahije između Cetinja i Skadarskog jezera. Ime Slovenija kao kulturno-nacionalni program i politički projekt javilo se tek u revoluciji 1848. godine itd.

Izuzetak je u tom pogledu Bosna kao država, koja se tokom stoljeća nije nikuda selila niti je mijenjala ime, nego je još od svog prvog spomena 949. godine u historijsko-geografskom traktatu *De administrando imperio* bizantskog cara Konstantina VII Porfirogenita pa sve do danas postojala i postoji samo u svom užem i širem okviru i obimu. Geopolitičko središte Bosne uvijek je bilo i ostalo na prostoru sarajevsko-visočko-zeničke kotline, ili, kako spomenuti car-pisac reče, oko izvora i gornjeg toka istoimene rijeke. Vremenom se pojam Bosne proširio na okolne župe i oblasti, pa se već za vrijeme bana Stjepana II Kotromanića, u trećoj deceniji XIV stoljeća, Bosna kao država prostirala "od Save do mora, od Cetine do Drine".

¹ Bliže o tome: Jeremy Black, *Maps and History - Constructing Images of the Past*, London, 1997, IX + 267.

² Opširno o tome: Ratimir Gašparović, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, ANUBiH, Sarajevo, 1970, 315.

Stjepanov nasljednik i prvi bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić vladao je u drugoj polovini XIV stoljeća ne samo teritorijem današnje Bosne i Hercegovine nego i mnogim okolnim zemljama, kako na istoku i zapadu tako i na jugu. Njegovo se kraljevstvo prostiralo od Lima i Boke Kotorske, na istoku i jugoistoku, do Velebita i Une na zapadu i sjeverozapadu, i od Save na sjeveru do dalmatinskih otoka Brača, Hvara i Korčule, na jugu. Od posljednje decenije XIV stoljeća Bosna se našla na udaru Turaka Osmanlija, koji postepeno ali uporno šire svoj utjecaj i podrivaju bosansko kraljevstvo. Posljednji bosanski kraljevi Stjepan Tomaš i njegov sin Stjepan Tomašević uzaludno su, pred sve većom osmanskim prijetnjom, preklinjali evropske kršćanske vladare, a posebno rimskog papu i Veneciju, da im pruže pomoć. Podijeljena i rastrzana iznutra različitim interesima i mogućnostima, Evropa nije uspjela sastaviti kršćansku koaliciju protiv Osmanlija, a nedostajala je i politička volja da se pomogne "heretičkoj" Bosni. Tako je u proljeće 1463, kada je sultan Mehmed II Fatih odlučnim vojnim pohodom osvojio Bosnu, faktički "pred očima svijeta izgorjelo jedno ugledno kraljevstvo".

Odmah nakon što su srušili srednjovjekovnu bosansku državu, osmanske su vlasti na njenom matičnom teritoriju, uključujući tu Gornje Podrinje, Polimlje i Novi Pazar, osnovali Bosanski sandžak, koji se početkom XVII stoljeća već prostirao od Kosovske Mitrovice do Cazina. U međuvremenu je ovaj sandžak 1580. prerastao u Bosanski ejalet ili pašaluk kao najvišu administrativno-teritorijalnu formu u Osmanskom carstvu. Kada je osnovan, Bosanski se ejalet prostirao od Šapca na sjeveroistoku do Jadranskog mora i od Zvečana na Kosovu do Virovitice na sjeverozapadu Slavonije, što znači da je bosanski namjesnik držao pod svojom upravom, pored Bosne i Hercegovine, velike dijelove Slavonije i Banije, Liku i Krbavu, znatne dijelove Dalmacije, dijelove današnje zapadne i jugozapadne Srbije i sjeverne i zapadne Crne Gore. On je tako upravljao teritorijem koji je bio veći i od onog kojim je u svoje doba vladao kralj Tvrtko I Kotromanić. Time je održan svojevrsni političko-teritorijalni kontinuitet između bosanske srednjovjekovne države i Bosne kao osmanske provincije. Bosna je, štaviše, jedina od svih južnoslavenskih i drugih balkanskih i srednjoevropskih država, nakon gubitka državne samostalnosti, kao osmanska upravno-teritorijalna jedinica, u kontinuitetu zadržala i sačuvala svoje historijsko, geografsko, političko i narodno ime.

Ove činjenice nije mogla osporiti ni izrazito nacionalistička i evrocentristička

kartografija XIX i XX stoljeća. Mape i atlasi tog vremena bili su i ostali otvoreno nacionalistički, imperijalistički i instruktivno-didaktički, s jasnim naglaskom na teritorijalnosti. U odnosu na Bosnu i Hercegovinu, to je izrazit slučaj sa srpskom i hrvatskom kartografijom. Još od sredine XIX stoljeća djeca su u Srbiji već u osnovnoj školi učila da se "srpske zemlje" prostiru od Ohridskog i Prespanskog jezera na jugu do Trsta na sjeverozapadu. Na drugoj je strani istovremeno sintagmom "hrvatske zemlje", pored Trojedne kraljevine i Istre, redovno obuhvatana Bosna i Hercegovina.³ Odatle su srpska i hrvatska historiografija operirale raznim literarnim i propagandnim terminima koji kao posebni geografski i državnopravni pojmovi nikad nisu postojali ("Stara" ili "Južna Srbija" mjesto historijskih naziva Sandžaka, Makedonije i Kosova; "Turska Hrvatska" za Bosansku krajinu, ili "Južna Hrvatska" za Dalmaciju i sl.). Tako je na obje strane nastala kartografija krajnje sumnjivog i konfliktnog karaktera. Nastojanja da se takvi kartografski projekti politički ostvare rezultirala su ratom u dva maha u XX stoljeću, s ogromnim ljudskim žrtvama, razaranjima, zločinom i genocidom. Bosna i Hercegovina je oba puta, 1941–45. i 1992–95, bila glavna meta i žrtva tih monstruoznih nastojanja, mada u njoj nikada nije nastao nijedan velikodržavni projekt koji bi nosio neku nacionalno ekskluzivnu svebosansku oznaku. Dok susjedne nacionalističke historiografije i kartografije stalno nastupaju kao da im je neko nešto oduzeo, u Bosni toga nema. Vjerovatno s te strane jedinu bolnu tačku bosanske kartografije predstavlja Sutorina. Historijski razvitak često razbija zemljopisno jedinstvene teritorije u različite kulturno-političke i geopolitičke cjeline. To je, primjera radi, slučaj s Bosnom i "primorskim frontom" susjedne Dalmacije, koje u užem smislu čine jedinstven zemljopisni prostor, ali su razvitkom u posebnim historijskim okolnostima kulturno-politički razdvojene.

Bosna kao zemlja u državnompravnom i teritorijalno-političkom pogledu postoji već nešto više od hiljadu godina. Granice su se Bosne stoljećima oblikovale kroz niz ratova i međunarodnih ugovora koji su registrirali njihove ishode. Međunarodnim ugovorima slijedili su od posljednjih godina osmanske vladavine i vremena austrougarske uprave brojni ustavnopravni akti kojima je u različitim političkim okolnostima potvrđivan kontinuitet teritorija i zemaljskog i državnog imena Bosne i Hercegovine.

Ovaj atlas slikovito i jasno pruža obilje dokaza o naučnoj neutemeljenosti, o političkoj neozbiljnosti i opakosti tvrdnji koje su lansirane u vrijeme raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i agresije na Bosnu i Hercegovinu da su njene granice vještačke, ili, kako se to tada rado s određenih strana govorilo, "avnojevske". Savremene granice Bosne i Hercegovine formirane su postepeno, tokom XVIII stoljeća, nizom bilateralnih ugovora između Osmanske carevine, na jednoj, i Austrije i Mletačke republike, na drugoj strani. Prvi od serije tih ugovora u kojima se izričito spominje Bosna bio je Karlovački mir iz 1699, kojem su slijedili Požarevački mir 1718, Beogradski 1739. i Svištovski 1791. godine.

Stanje uspostavljeno ovim ugovorima potvrđeno je Završnim aktom Bečkog kongresa iz juna 1815, kojim su njegove potpisnice Austrija, Engleska, Pruska i Rusija priznale sultana za legitimnog vladara i time gospodara osmanskih balkanskih posjeda. Time su implicitno priznate postojeće granice Bosanskog pašaluka, odnosno Bosne i Hercegovine. Tokom XIX stoljeća, posebno u velikoj istočnoj krizi 1875–1878, došlo je do određenih korekcija i promjena istočnih granica Bosanskog vilajeta, koji je time faktički i pravno došao u granice savremene Bosne i Hercegovine. Tih je godina Sandžak u administrativnom pogledu, poslije punih pet stoljeća, izdvojen iz Bosne, odnosno Bosanskog vilajeta. Aneksijom BiH 1908. i dokidanjem sultanovog suvereniteta nad njom, Bosna i Sandžak i državnopravno su razdvojeni.⁴

Sve ove granice u cijelosti su potvrđene odlukama Berlinskog kongresa, odnosno ugovorom koji je 13. jula 1878. potpisalo šest velikih sila: Austro-Ugarska, Francuska, Italija, Njemačka, Rusija i Velika Britanija, na jednoj, i Osmanska carevina na drugoj strani. Članom XXV Berlinskog ugovora uprava nad Bosnom i Hercegovinom povjerena je Austro-Ugarskoj. S austro-ugarskom okupacijom mijenja se međunarodni položaj i kulturno-politički identitet Bosne i Hercegovine. Ona od zemlje na krajnjoj zapadnoj granici Osmanskog carstva s Evropom vremenom postaje isturena evropska zemlja prema jugoistoku i općenito Orijentu. Ovom je činjenicom učvršćen državnopravni identitet Bosne i Hercegovine, što je svoj puni izraz našlo u evropskoj kartografiji tog vremena.

Teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine ostao je netaknut i nepovrijeđen tokom svih četrdeset godina austrougar-

³ Vidjeti: Charles Jelavich, Južnoslavenski nacionalizmi – Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, Zagreb, 1992, 144–178.

⁴ Za detalje državnopravnog kompleksa vidjeti: Mustafa Imamović, Historija države i prava BiH, II izdanje, Sarajevo, 2001.

ske uprave, kako u periodu okupacije 1878–1908, tako i u razdoblju aneksije 1908–1918. godine. Austro-Ugarska nije nikada odstupila od koncepta cjelovitosti i nedjeljivosti Bosne i Hercegovine. Prema članu 1 bosanskog Ustava od 17. februara 1910, Bosna i Hercegovina predstavlja "jedno jedinstveno zasebno upravno područje". U praksi se to ostvarivalo kroz postojanje i djelovanje posebnih bosansko-hercegovačkih "zemaljskih" zakona i institucija, te kroz posebno državljanstvo stanovnika Bosne i Hercegovine izraženo u formuli "zemaljskog pripadništva" (Landesangehörigkeit). Sa stanovišta svog unutrašnjeg pravnog poretka Bosna i Hercegovina u dualističkoj strukturi Habsburške monarhije predstavljala je, u odnosu na Austriju i Ugarsku, treće zasebno državno-pravno tijelo (corpus separatum).

U trenutku raspada Austro-Ugarske, u jesen 1918, Bosna i Hercegovina u svojim povijesnim granicama je ušla u sastav države Slovenaca, Hrvata i Srba, faktički s federalnim statusom. Taj se status pravno-politički izražavao kroz postojanje i djelovanje Glavnog odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu. Kao dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Bosna i Hercegovina je 1. decembra 1918. ušla u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. U okviru te nove jugoslavenske države teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine potvrđena je samim Vidovdanskim ustavom.

Prvi ustav Kraljevine SHS od 28. juna 1921, poznat kao Vidovdanski ustav, sadržavao je i "turski paragraf", tj. član 135, kojim je određeno da Bosna i Hercegovina "ostaje u svojim sadašnjim granicama", te da postojeći okruzi u njoj "važe kao oblasti". Time je ovim, inače strogo unitarističkim i centralističkim ustavom, garantiran teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, što nije bio slučaj ni s jednom drugom historijskom zemljom ili pokrajinom koja je ušla u sastav prve zajedničke jugoslavenske države.

"Turski paragraf", kako je član 135 nazivan u tadašnjoj štampi, iznudila je Jugoslavenska muslimanska organizacija od radikalno-demokratske vlade kao jedan od uvjeta da bi u Ustavotvornoj skupštini glasala za vladin prijedlog Ustava. Bez obzira na tu političku pogodbu, ovaj je član izražavao činjenicu da je još od ranog južnoslavenskog srednjeg vijeka postojao i postoji državno-pravni, odnosno političko-teritorijalni kontinuitet Bosne i Hercegovine.

Taj je kontinuitet narušen jedino za vrijeme šestojanuarske kraljevske diktature, kada je Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine Jugoslavije na upravna područja od 3. oktobra 1929, prvi put u historiji

razbijeno političko-teritorijalno jedinstvo Bosne i Hercegovine. Razbijanje je nastavljeno Sporazumom Cvetković – Maček i uspostavljenjem Banovine Hrvatske 26. augusta 1939. godine. To je sve skupa trajalo svega desetak godina do aprilskog rata 1941. i sloma Kraljevine Jugoslavije, te formiranja bosanskohercegovačkog ratnog parlamenta krajem 1943. godine.

Na osnivačkom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH), njenog ratnog parlamenta, održanom u Mrkonjić-Gradu 25. novembra 1943, obnovljeni su njeno teritorijalno jedinstvo i njena državnost. Na neposredno potom održanom Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), 29. novembra 1943. u Jajcu, donijeta je odluka o federalnom ustrojstvu Jugoslavije, s Bosnom i Hercegovinom kao jednom od šest ravnopravnih članica nove federacije. U skladu s tim usvojen je i privremeni službeni naziv nove države, kao Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ).

Odlukama koje je ZAVNOBiH donio na svom Drugom zasjedanju, održanom u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944, Bosna i Hercegovina konstituirana je u svojim povijesnim granicama kao država ravnopravnih građana Srba, Muslimana i Hrvata, odnosno kao federalna jedinica u okviru Demokratske Federativne Jugoslavije.

Nakon završetka rata proširenjem AVNOJ-a konstituirana je Privremena narodna skupština. Pored 368 vijećnika AVNOJ-a u Privremenu narodnu skupštinu ušlo je 118 novih članova, pripadnika starih političkih stranaka koji se tokom rata nisu kompromitirali saradnjom s okupatorima i kvislinškim četničkim i ustaškim formacijama. To je bilo u skladu s "preporukom" koju su "trojica velikih" Roosevelt, Staljin i Churchill usvojili na Konferenciji u Jalti, na Krimu, 4-11. februara 1944. Privremena narodna skupština pripremila je izbore za Ustavotvornu skupštinu koji su održani 11. novembra 1945. Ustavotvorna skupština sastala se u Beogradu 29. novembra 1945, tačno na drugu godišnjicu Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Na prijedlog grupe od 115 poslanika iz Srbije Ustavotvorna skupština istog je dana usvojila Deklaraciju, kojom se "Demokratska Federativna Jugoslavija proglašuje narodnom republikom pod imenom Federativna Narodna Republika Jugoslavija" (FNRJ). U Deklaraciji se konstatira da se "ovom odlukom konačno u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II Karađorđević s cijelom dinastijom Karađorđevića lišava svih prava koja su njemu i dinastiji Karađorđevića pripadala". Na-

kon toga Ustavotvorna skupština nastavila je rad na donošenju ustava koji je usvojen 31. januara 1946. godine. Ovim prvim ustavom FNRJ potvrđene su sve ranije odluke AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a o federalnom ustrojstvu države i Bosni i Hercegovini kao jednoj od šest ravnopravnih federalnih jedinica. Članom jedan ovog ustava Jugoslavija je definirana kao "savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na temelju prava na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje, izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj državi". Tako je prvim ustavom FNRJ definiran pojam federacije kao višenacionalne državne zajednice i pojam "narodne republike" kao povijesno date države, ravnopravnog člana i partnera federacije.

U međuvremenu ZAVNOBiH je na svom Trećem zasjedanju, održanom u Sarajevu 26-28. aprila 1945, rekonstruiran u Narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine. Istovremeno je izabrana prva poslijeratna Narodna vlada Bosne i Hercegovine. Narodna skupština pripremila je izbore za Ustavotvornu skupštinu Bosne i Hercegovine koji su održani 13. oktobra 1946. godine. Ustavotvorna je skupština poslije ratifikacije akata ZAVNOBiH-a, odnosno Narodne skupštine, pripremila i 30. decembra 1946. usvojila prvi Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine.

Ovim je ustavom Bosna i Hercegovina kao "narodna država republikanskog oblika" dobila svoju unutrašnju organizaciju u skladu sa svojim tadašnjim ekonomskim ustrojem, socijalnim i političkim stanjem i odnosima. Ustav je izrazio suverena prava i državnost Bosne i Hercegovine, ali u okviru jedinstvenog društveno-ekonomskog i političkog sistema tadašnje Jugoslavije. Narodna Republika Bosna i Hercegovina raspolagala je sa onim suverenim pravima koje nije prenijela na FNRJ. Njena državna teritorija nije se mogla mijenjati bez njenog pristanka, dok je narod svoju volju izražavao putem svojih slobodno izabranih predstavnika. Za razliku od odluka ZAVNOBiH-a, Ustav nije posebno nabrajao narode Bosne i Hercegovine. U tom je pogledu Ustav samo sadržavao naredbu da su u "Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini njene narodnosti u svemu ravnopravne" i da "nacionalne manjine uživaju pravo i zaštitu svog kulturnog razvitka i slobodne upotrebe jezika".

Međunarodnim priznanjem FNRJ i utvrđivanjem njenih granica mirovnim ugovorom zaključenim u Parizu 10. februara 1947. automatski su argumento a minore ad maius priznate i njene unutrašnje granice. Odatle se može samo zaključiti da su granice Bosne i Hercegovine, kao rezultat

višestoljetnog političkog, kulturnog i demografskog razvitka, njene državne granice.

Početak aprila 1963. donijet je novi ustav, kojim je Jugoslavija službeno dobila ime Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). Ovim je ustavom potvrđen i ojačan položaj republika kao federalnih jedinica, odnosno nacionalno konstituiranih zajednica.

Položaj republika, pa time i Bosne i Hercegovine, mijenjao se zavisno od političkog, socijalno-ekonomskog i kulturnog razvitka SFR Jugoslavije. Taj je položaj odgovarao promjenama i stupnju razvitka federalizma kao političkog oblika i forme rješavanja nacionalnog pitanja. Proces rješavanja nacionalnog pitanja imao je presudan utjecaj na evoluciju i strukturu jugoslavenskog ustavnog sistema. Promjenama u ustavnom sistemu nastojao se riješiti osnovni sociološko-politički problem: kako "živjeti zajedno i istovremeno biti svoj". S tim u vezi postavljali su se mnogi pravno-politički problemi, kako uspostaviti ravnotežu, ako ne i harmoniju, između cjeline i njenih dijelova, univerzalizma i lokalizma, između socijalizma, demokracije i nacionalizma itd.

U procesu rješavanja ovih problema, 21. februara 1974. usvojen je novi ustav SFRJ, kojim je uspostavljen novi model odnosa u Federaciji, sa širokom samostalnošću republika. S tim u skladu, Bosna i Hercegovina već je 25. februara 1974. proglasila svoj novi ustav. Ovaj je ustav u svom prvom članu definirao Bosnu i Hercegovinu kao socijalističku i samoupravnu demokratsku državu i zajednicu radnih ljudi i građana, "naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive". Država je utemeljena na "suverenosti i ravnopravnosti" svih njenih naroda.

Federalnim i republičkim ustavima znatno su proširena i reafirmirana do tada strogo ograničena i kontrolirana nacionalna prava pojedinih naroda, posebno Bošnjaka - muslimana. Od tada Ustav iz 1974. postaje glavnom metom napada svih unitarističkih i centralističkih snaga. U tome prednjači srpska intelektualno-politička nomenklatura, koja traži ukidanje Ustava iz 1974. kao glavne prepreke institucionaliziranju srpske hegemonije u Jugoslaviji. Poslije Titove smrti, maja 1980, ti se zahtjevi intenziviraju. Od sredine osamdesetih godina otvoreno se izlazi s idejom rušenja Jugoslavije i stvaranja velike Srbije. To je praktično vodilo ubrzanom disoluciji Jugoslavije. Krajem 1987. u Srbiji su u borbi za vlast pobijedile ekstremne velikosrpske snage, koje pokreću navodnu "antibirokratsku revoluciju", kojom ustvari razbijaju federalne os-

nove Jugoslavije. Tokom 1989. dolazi do krize Predsjedništva SFRJ kao kolektivnog šefa države, uz istovremeno promicanje Generalštaba Jugoslavenske narodne armije (JNA) u Vrhovnu komandu Oružanih snaga SFRJ, s ovlaštenjima da samostalno donosi odluke. Time je u Jugoslaviji izvršen prikriveni državni udar.

U januaru 1990. slovenačka delegacija napustila je savezni partijski kongres, nakon što je odbačen njen prijedlog o rekonstrukciji države na bazi konfederacije. Time se faktički raspao Savez komunista kao glavna integrativna snaga Jugoslavije, što je bio uvod u raspad same države.

Tokom 1990. održani su višestranački izbori u svim republikama. Na izborima u Bosni i Hercegovini, novembra 1990, pobijedile su nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije, Srpska demokratska stranka i Hrvatska demokratska zajednica. Ni obnova višestranačkog života u cijeloj zemlji nije više mogla pomoći političkoj stabilizaciji Jugoslavije, koja je namjerno destabilizirana u korist realizacije projekta "velike Srbije", kojem se priključuje i velikohrvatski plan. Oba se projekta nastoje u prvom redu realizirati na račun Bosne i Hercegovine, njenim razaranjem i uništenjem. Krajem juna 1991. Slovenija i Hrvatska proglasile su nezavisnost.

Referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine održan je na insistiranje Evropske zajednice 29. februara i 1. marta 1992. Na referendumskom listiću nalazilo se pitanje: "Da li ste za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda, Muslimana, Srba, Hrvata i svih ostalih koji u njoj žive?". Pokušaji Srpske demokratske stranke (SDS) da uz pomoć JNA organizira bojkot referenduma nisu uspjeli. Oko 64 posto od ukupnog broja glasača, među kojima je bio i znatan broj Srba, posebno u većim gradovima, kao što su Sarajevo, Tuzla, Mostar i drugi, izašlo je na referendum. Glasači su na referendumsko pitanje skoro jednoglasno odgovorili sa "da".

Kao odgovor na referendum SDS je već 27. marta 1992. proglasila "Republiku srpskog naroda" u Bosni i Hercegovini. Desetak dana kasnije, 6. aprila 1992, srpske paravojne jedinice, pod okriljem srbijske i crnogorske vlade i JNA, izvršile su napad na opkoljeno Sarajevo čime je počela otvorena agresija na Bosnu i Hercegovinu. Jednovremeno su iste snage iz Bosne, Srbije i Crne Gore počeli s masovnim ubijanjem i progonom Bošnjaka, genocidom i "etničkim čišćenjem" po gradovima i selima istočne i sjeverozapadne Bosne i istočne Hercegovine.

Istog dana, 6. aprila 1992, države Evropske zajednice kolektivno su priznale

Republiku Bosnu i Hercegovinu kao suverenu, nezavisnu i samostalnu državu i ravnopravnu članicu međunarodne zajednice. Nakon toga Bosna i Hercegovina je 21. maja 1992. primljena u članstvo Ujedinjenih nacija.

Bez obzira na ova priznanja, protiv BiH je nastavljen rat s genocidom i etničkim čišćenjem i uspostavljanjem paradržavnih formacija. Tako je, pored Republike Srpske, u julu 1992. osnovana "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna", odnosno kasnije "Republika Herceg-Bosna", sa svojim Vijećem obrane.

Na liniji sporazuma državnog vrha Srbije i Hrvatske o podjeli Bosne i Hercegovine u oktobru 1992. došlo je do napada na bošnjačko stanovništvo u Prozoru, a zatim i nekim mjestima u srednjoj Bosni, čime je faktički počeo rat između Hrvatskog vijeća obrane i Armije Republike BiH, inače dotadašnjih saveznika u borbi protiv velikosrpske agresije.

Pod direktnim patronatom SAD-a, u Washingtonu je 18. marta 1994. zaključen sporazum o uspostavljanju Federacije Bosne i Hercegovine. Federacija je oblik organizacije "teritorija sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom u Republici Bosni i Hercegovini". Ustavotvorna skupština Federacije Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 30. marta 1994, usvojila je Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. Ovaj se ustav zasniva "na suverenitetu i teritorijalnoj cjelovitosti Republike Bosne i Hercegovine". Taj suverenitet i teritorijalna cjelovitost potvrđeni su Dejtonskim sporazumom, kojim je okončana oružana faza rata protiv Bosne i Hercegovine.

Nakon opsežnih i raznovrsnih vojnih i političkih priprema, koje su na terenu, u Bosni i Hercegovini i susjednim zemljama, izvršili NATO i američka diplomacija, pristupilo se mirovnim pregovorima. Pregovori su vođeni od 1. do 21. novembra 1995. u zračnoj vojnoj bazi Wright-Peterson u Daytonu (Ohio). Ovi složeni pregovori rezultirali su zaključivanjem i potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Sastavni je dio ovog mirovnog sporazuma i Aneks 4, koji sadrži Ustav Bosne i Hercegovine. Ustav se zasniva na premisi da su "Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi i građani Bosne i Hercegovine" opredijeljeni "za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine u skladu sa međunarodnim pravom".

U skladu s tim, već se u stavu prvom člana jedan Ustava ističe "kontinuitet" Bosne i Hercegovine, koja će kao država, bez obzira što se sastoji od dva entiteta, Federacije BiH i Republike Srpske, "nastaviti svoje pravno postojanje po međuna-

rodnom pravu" i u "postojećim međunarodno priznatim granicama". Bosna i Hercegovina kao država ostaje članica Ujedinjenih nacija i kao takva "može zadržati ili se prijaviti za članstvo u organizacijama unutar UN sistema i drugih međunarodnih organizacija". Prema tome, Bosna i Hercegovina po Dejtonskom mirovnom sporazumu, odnosno Ustavu, kao država posjeduje teritorijalni integritet, te puni međunarodnopravni kapacitet kao izraz svoga državnog suvereniteta.

Zemljopisne mape uvijek odražavaju promjene u geografiji, historiji i kartografiji. Svako vrijeme imalo je svoj osjećaj za

prostor i razdaljinu i svoje prioritete kada je riječ o geografskim, političkim i drugim referencama prezentiranim na pojedinim kartama. Vremenom se kartografija sve više fokusira na političku geografiju, posebno u XIX stoljeću. Na mapama i kartama tog vremena pojavljuju se jasno iscrtane međudržavne granične linije koje reflektiraju razvitak nacija – država s njihovim konceptima nedjeljivog suvereniteta. U XX stoljeću historijski atlas doprinose ali i odgovaraju na zahtjeve različitih ideologija, prikazujući ne samo strogo odvojene državne teritorije nego narode, jezik i kulturne razlike u jednoj neposrednoj i često

frapantnoj vizualnoj formi. Poslije Drugog svjetskog rata javljaju se novi atlas koji obuhvataju mape posvećene globalnoj okolini, zdravlju, demografskom razvitku i drugim sociološkim, kulturnim i ekonomskim promjenama.

Sve su to za bosansku kartografiju nova polja rada i istraživanja. Ovaj povišeni atlas, sintetičkog karaktera, koji se hrabro iznosi na korist čitalaca i sud stručne javnosti, može se smatrati početkom i poticajem jednog takvog razvoja.

Mustafa Imamović

Skraćenice

ABH – Arhiv Bosne i Hercegovine

B.St.B. – Bayerische Staats Bibliothek, München

IAS KZ – Istorijiski arhiv, Sarajevo, Kartografska zbirka

KA-W – Kriegs - Archiv Wien (Ratni arhiv, Beč)

NUB BiH S. Kg. – Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Serija kartografija

ZMS, ZKP – Zemaljski muzej, Sarajevo, Zbirka karata i planova

I
SREDNJOVJEKOVNA BOSNA

Prve pouzdane vijesti o Bosni potječu iz X stoljeća. U spisu *De administrando Imperio* (O upravljanju Carstvom) bizantski car Konstantin VII Porfirogenit spominje Bosnu (*horion Bosona*), i u njoj dva grada: Kateru i Desnek.

Vrijeme Kulina bana (1180-1204) za Bosnu je potpuna afirmacija razvojnog izraza srednjovjekovne Bosne kao političke cjeline na historijskoj pozornici.

Bosna iz vremena Stjepana II Kotromanića (1322-1353) širi se na zapadni dio Huma i Dalmaciju od Cetine do Dubrovnika. U njen sastav uključeno je Završje s tri kraška polja: Glamočkim, Livanjskim i Duvanjskim. Unutrašnjopolitičke konture diktira zamah razvoja rudarstva, trgovine, zanatstva i gradskih naselja.

Kulminaciju teritorijalnog širenja i političkog izraza Bosna doživljava u drugom dijelu vladavine Tvrtka I Kotromanića (1353-1391). Globalna feudalna hijerarhija jugoistoka Evrope dobija još jednog seniora. Bosna 1377. postaje Kraljevina ("kralj Srbijem, Bosni, Primorju i Zapadnim stranama").

Nakon Tvrtkove smrti slabi jedinstvo bosanske države, a na njenoj političkoj sceni pojavljuje se Osmansko carstvo. Mehmed II Fatih 1463. osvaja Bosnu i ruši srednjovjekovnu bosansku državu.

Prema fragmentarnim i malobrojnim izvornim pokazateljima, u dužem vremenskom razdoblju ranog srednjovjekovlja Bosna se pojavno predstavlja kao zaokruženi teritorijalni i politički izraz uklopljen u jače susjedne političke cjeline na jugoistoku Evrope. Saznanje o njenom postanku i razvoju, politogenezi, uzlaznoj liniji u kojoj opstaje, vakumizirano je živim i rastegljivim diskursom dubokih zasjeka nepoznatih praznina i utjecaja poznatih diskontinuitetnih okvira u kojima egzistira.

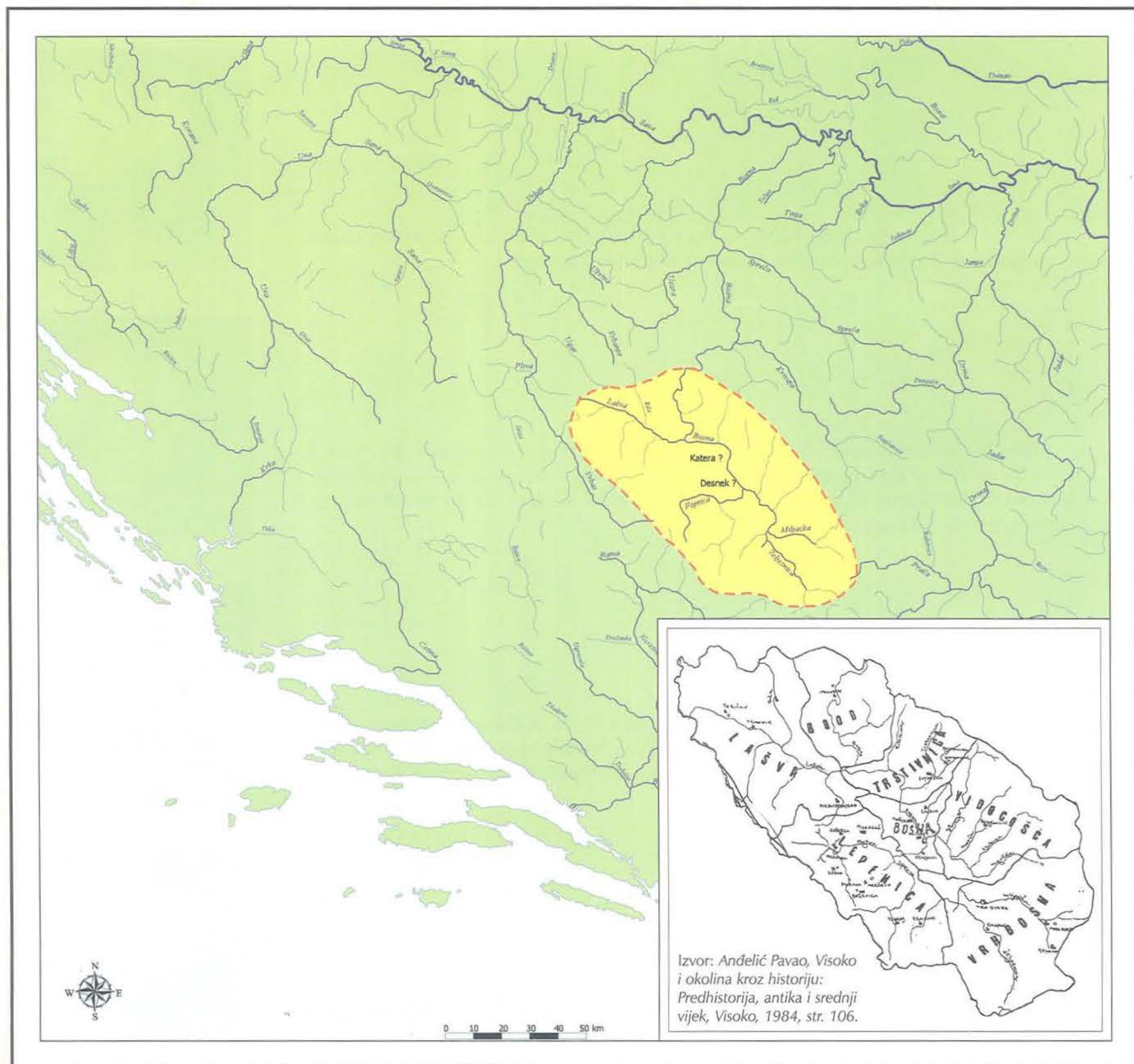
Prve pouzdane vijesti o Bosni potječu iz X stoljeća. U spisu *De administrando Imperio* ("O upravljanju Carstvom") bizantski car Konstantin VII Porfirogenit spominje Bosnu (*horion Bosona*) i u njoj dva grada: Kateru i Desnek. Njena politička pozicija, nedovoljno jasna za raniji period, vezana je tada za Rašku. Ubikacija prvih poznatih naselja nije sa sigurnošću utvrđena, a središte Bosne smješta se u gornji i srednji tok rijeke Bosne. Uz rijeku Bosnu, u visočkom bazenu, slavenski se embrion teritori-

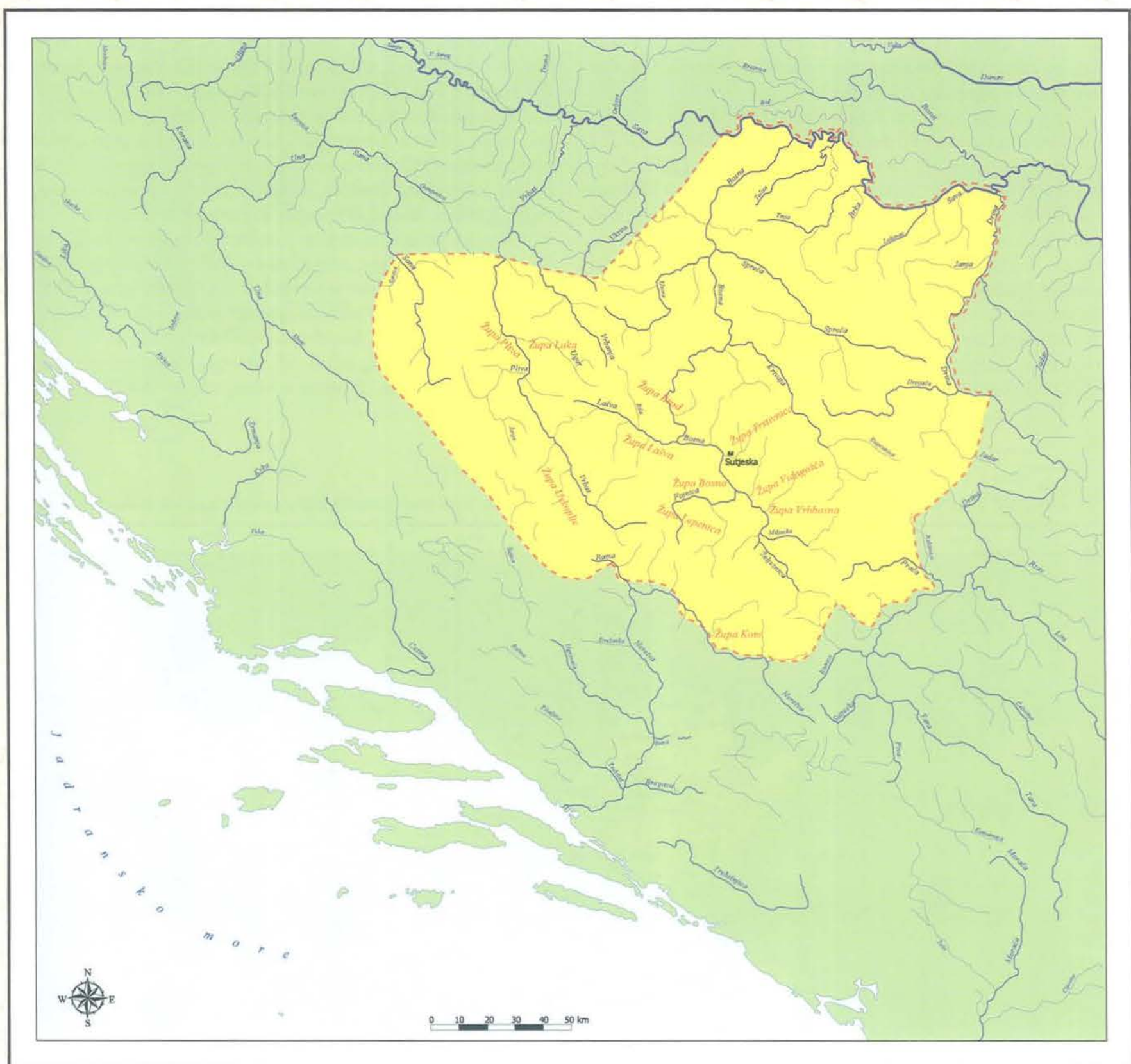
jalizira i otvara svoju politogenezu. Određuju ga granice u izvorima kasnije poznatih župa: Trstivnice, Vrhbosne, Vidogošće, Lepenice, Lašve, Broda i centralnog vladarskog distrikta Bosna na području Visokog. Pored Raške, njen identitet uokviruju kasnije Hrvatska, Samuilovo carstvo, Bizant i Duklja, svi najjači kreatori historijskog razvoja ranog srednjovjekovlja na ovim podnebljima.

U XII stoljeću Bosna je značajno položena između jakih političkih okvira Bizanta i Ugarske, koji dominiraju političkom kartom jugoistoka Evrope. Uz veliki sukob Bizanta i Ugarske, u vrijeme bana Borića (sredinom XII stoljeća) prate se prvi značajniji izrazi izrasle opstojnosti bosanskog ranog srednjovjekovlja ("saveznik ugarskog vladara"). Smrću Manojla Komnena i nestankom bizantskog utjecaja na kraju XII stoljeća u razvijeni srednji vijek, kroz izvorne pokazatelje, Bosna izlazi kao formirana feudalna država i stabilna politička cjelina na jugoistoku Evrope.

BOSNA U X STOLJEĆU

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 22.

BOSNA U VRIJEME BANA KULINA (1180-1204)

Izvor: Marko Vego, *Historijska karta srednjovjekovne Bosanske države*, Sarajevo, 1957.

Vrijeme Kulina bana (1180-1204) za Bosnu je potpuna afirmacija razvojnog izraza srednjovjekovne bosanske države kao političke cjeline na historijskoj pozornici. Njena pojavnost sa složenim i uhodanim mehanizmima dominira nad nejasnim obrisima ranog srednjovjekovlja, upečatljivo podrazumijevajući raniju uzlaznu razvojnu transformaciju. Bosna postaje značajan faktor u političkoj shemi jugoistoka Evrope. Izraženi pokazatelji unutrašnjopolitičkog, privrednog, društvenog, vjerskog i kulturnog razvoja omogućavaju njenu kontekstualizaciju u feudalnom, kršćanskom i evropskom srednjovjekovlju (*Povelja Kulina bana*, *Bilinopoljska izjava*, "Ploča Kulina bana", "Od Kulina bana i dobrih dana"....).

Ban Kulin vladao je Bosnom koja je obuhvatala prostor počev od Drine u blizini današnje Foče, pa odatle linijom do Srebrnice, bez srednjeg Podrinja, dalje Drinom do njenog ušća,

dolinom Save do blizu kasnijeg Broda na sjeveru, zatim do izvora Ukrine, idući približno linijom koja se protezala do Vrbaskog Grada (Banje Luke) i srednjeg toka Sane, a onda dalje do planine Grmeč na zapadu, te odatle na jug. Granica je presijecala župe Dlača (Glamoč), Hlivno, Ramu i dolinom rijeke Rame izbijala na gornji tok Neretve i preko Jeleča do iznad Foče na Drinu.

Obilježjem dugog trajanja, pojavnim pokazateljima skromno popraćeno, bosansko trinaesto stoljeće protječe u definiranju globalnog feudalnog ustrojstva naspram seniorskih ugarskih političko-konfesionalnih strujanja. Istaknuta linija omeđivanja vanjskopolitičkog izraza u feudalnoj hijerarhiji jugoistoka Evrope omogućava daljnju razvojnu liniju unutrašnjeg razvitka feudalnog poretka, dinastije, privrede, uprave i društva. Dinamične promjene globalnih kretanja izazvane vanjskopolitičkom konkurencijom Ugarske i Šubića krajem XIII i početkom XIV stoljeća

omogućavaju zamah novom valu razvijenog unutrašnjeg ekspanzionizma Bosne u XIV stoljeću. Demonstriraju ga i uobičajavaju predstavnici dinastije Kotromanića teritorijalnim širenjem u vrijeme Stjepana II i Tvrtka I.

Bosna u doba Stjepana II Kotromanića (1322-1353) širi se na zapadni dio Huma i Primorje od Cetine do Dubrovnika. U sastav Bosne ugrađeno je Završje s tri kraška polja: Glamočkim, Livanjskim i Duvanjskim. Pored Ugarske, na granicama su Bosne moćno Dušanovo carstvo i Venecija – kraljica Jadrana. Unutrašnjopolitičke konture diktira zamah razvoja rudarstva, trgovine, zanatstva i gradskih naselja. Emitira se domaća moneta. Centralna vlast obogaćena je značajnim političkim izrazom vlastele i zrelim procesom feudalizacije (sabor, rusag).

Kulminaciju teritorijalnog širenja i političkog izraza Bosna doživljava u drugom dijelu vladavine Tvrtka I Kotromanića (1353-1391). Raspad Srpskog carstva iskorišten je za teritorijalno

širenje Bosne na području gornjeg Podrinja, Polimlja i istočnog dijela Huma, počev od Tare na Drini pa na jugoistok do Kleka (istočno od Rudog), uključujući Prijepolje i Mileševu te istočni dio Huma s Trebinjem, Konavlima i Dračevicom.

Uznapredovali privredni i društveni razvoj, dinastički i vjerski izraz (Crkva bosanska), omogućavaju vanjskopolitički ekskluzivizam. Globalna feudalna hijerarhija jugoistoka Evrope dobija još jednog seniora. Bosna 1377. g. postaje kraljevina ("kralj Srbijem, Bosni, Primorju i Zapadnim stranama").

Širenja su nastavljena na jugoistoku do izvora Pive i Morače, srednjeg toka Zete, uključivši i manastir Ostrog, pa dalje na jug do Kotora. Zamisao o samostalnijoj ekonomskoj politici na jugoistoku rezultira gradnjom novoga grada na jadranskoj obali (Sveti Stjepan u Boki, kasnije nazvan Herceg-Novi). Na zapadu osvojena je Hrvatska južno od Velebita. Dalmatinski gradovi Split, Trogir, Šibenik, Biograd i Novigrad, te otoci Brač, Hvar i

BOSNA U VRIJEME STJEPANA II KOTROMANIĆA (1322-1353)

Izvor: Marko Vego, *Historijska karta srednjovjekovne Bosanske države*, Sarajevo, 1957.

BOSNA U VRIJEME TVRTKA I KOTROMANIĆA (1353-1391)

Izvor: Marko Vego, *Historijska karta srednjovjekovne Bosanske države*, Sarajevo, 1957.

Korčula ušli su u novi okvir Bosne. Novim širenjima Tvrtko se predstavljao i kao kralj Hrvatske i Dalmacije. Godine 1390. spominje se kao "dei gratia Rassie, Bosne, Dalmatie, Croatie, Maritimeque etc. rex inclytus". Prepoznatljiva širina omeđena je vodom: Savom, Jadranom, Unom i Drinom.

Nakon Tvrtkove smrti slabi jedinstvo bosanske države. Razvojni luk unutrašnjopolitičkog ustrojstva doživljava promjene. Centralna vlast oličena je dominacijom vlastele u saboru. Vanjskopolitički izraz doživljava stagnaciju. Politička karta srednjovjekovne Bosne sužena je smanjivanjima i gubicima teritorija. Globalna shema jugoistoka Evrope ponovo se izmijenila. Osmanlije dolaze na granicu Bosne. Petnaesto stoljeće Bosna provodi između globalnih okvira Ugarske i Osmanskog carstva.

Glavni činioци bosanske politike postali su najkrupniji feudalcі Hrvoje Vukčić-Hrvatinić, Sandalj Hranić i Pavle Radenović.

Njihovi zemljišni posjedi i narasla moć dovode ih u poziciju političkih konkurenta kraljevskoj lozi. Uz postojećeg, izbori drugih seniora slabili su centralnu vlast i bosanski politički izraz pretvarali u svojevrsnu federaciju. Pojedini potezi centralne vlasti, vladara ili magnata koncentrirali su oko sebe jače političke izraze koji su prevladavali, ali su rijetko bili jednodušni do samog kraja srednjovjekovne bosanske države. Zemljišni posjedi krupnih velikaša Hrvatinića-Vukosalića, Diničića, Zlatonosovića, Kovačevića, Pavlovića i Kosača činili su granice Bosne u XV stoljeću.

Tvrtkova osvajanja u Hrvatskoj i Dalmaciji nestala su poslije njegove smrti. Kralj Ostoja prodao je Dubrovčanima Primorje 1399. Njegovo vezivanje za Vladislava Napuljskog, pretendenta na ugarski prijesto, ohrabrilo ga je da opovrgne izvršenu prodaju i uvelo u rat s Dubrovnikom, koji je i dalje čvrsto stajao uz Sigismunda. Uspostavljeni mir potvrdio je učinjenu prodaju.

Nakon učvršćenja svog položaja u Ugarskoj, u širim okvirima naspram Venecije, kralj Sigismund osiguravao je svoje južne granice. Rezultat njegovih nastojanja nije bilo potčinjavanje Bosne. Ipak, njen sjever ostao je teritorijalno nagrižen ugarskim prisustvom. Sukob s Osmanlijama 1415. poremetio je dotadašnju globalnu poziciju Ugarske i direktno uveo Bosnu u okrilje Osmanlija.

Humski velikaši Sandalj Hranić i Radoslav Pavlović, uz pristanak centralne vlasti, kralja i sabora, prodali su Dubrovčanima Konavle 1419, odnosno 1426. Kotor je došao pod mletačku vlast.

Osmansko carstvo pojavljuje se na bosanskoj političkoj sceni u XIV stoljeću. Svoja prva uporišta Osmanlije su stvorili prije 1430, a od 1451. postali su gospodari u župi Vrhbosni. Prije konačnog pada Bosne (1463) Osmanlije su više puta updale na njen teritorij i u zaposjednutim dijelovima obrazovali

upravnu jedinicu koja se u domaćim izvorima naziva "Bosansko krajište", a u najstarijem poznatom osmanskome popisu ovih krajeva iz 1455. "Vilajet Hodidjed" i "Vilayet Sarayovasi."

U toku 1460. Osmanlije su zauzeli Srebrenicu, Zvornik i cijelu Usoru, namjeravajući u aprilu preko Bosne izvršiti napad na Slavoniju. Opasnost je izgledala toliko velika da je kralj Tomaš bio uvjeren da se bez vanjske pomoći Bosna neće moći održati, te je zamolio Veneciju da ona preuzme i brani njegovu državu. Na tu molbu ona je odobrila nabavku ratne opreme.

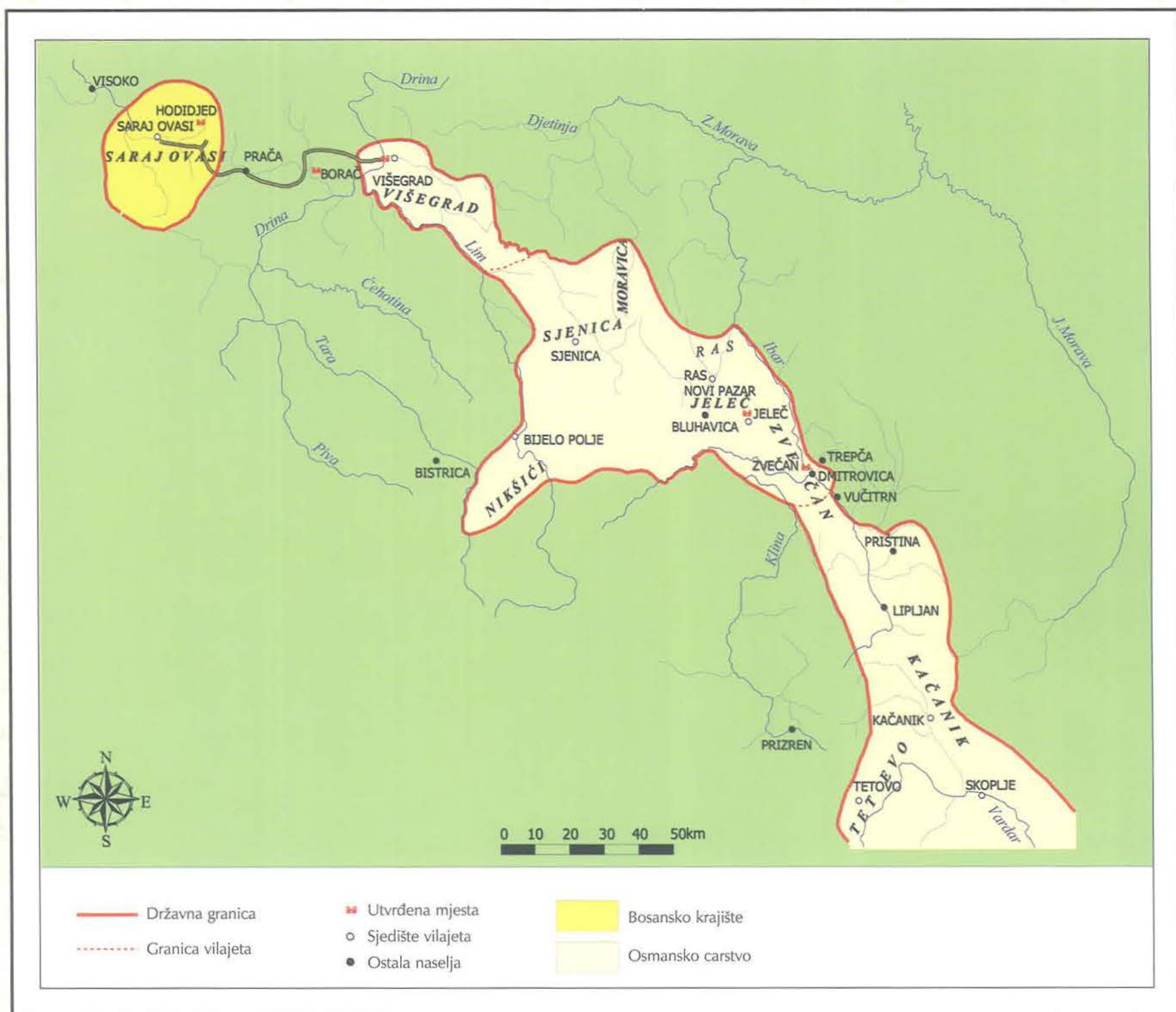
Nakon Tomaševе smrti novi kralj Stjepan Tomašević sve je nade polagao u Veneciju, koja je smatrala da je Bosna pred uništenjem i da Bosancima jedino preostaje da se sporazumiju s Osmanlijama ili da izginu. U februaru 1463. bosanski je kralj pred Veneciju iznio svoja strahovanja.

Osmanske su snage izbile pred utvrđeni Bobovac, čija je posada pružila veliki otpor. Međutim, to nije spriječilo Osman-

BOSNA U PRVOJ POLOVINI XV STOLJEĆA

Izvor: Marko Vego, *Historijska karta srednjovjekovne Bosanske države, Sarajevo, 1957.*

BOSANSKO KRAJIŠTE (1455.)

Izvor: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982.

lije da zauzmu Travnik, Vinac, Novi i Jezero kod Jajca i opsjedu Jajce, iz kojeg je kralj pobjegao u Ključ. Tu ga je Mahmud-paša Anđelović stigao i opsjeo, primoravši ga na predaju. Doveden sultanu, kralj je bio prinuđen narediti predaju tvrđava koje

su se još odupirale. Narednih dana predalo se oko 70 tvrđava. Nakon što je osvojio Bosnu, smaknuo kralja i u zauzetim tvrđavama postavio posadu, sultan je naredio povlačenje glavnine svojih vojnih snaga.

PREDSTAVLJANJE BOSNE
I HERCEGOVINE NA KARTAMA
OD XIV DO KONČA
XVII STOLJEĆA

Prva geografska karta na kojoj se javlja naziv *Bosna* nastala je 1339, a izradio ju je Angelino Dulcert iz Majorke na dva dijela pergamenta u boji.

Karta Slavonije, Hrvatske i Bosne iz 1589. nizozemskog kartografa i matematičara Gerharda Mercatora daje najuspješniji grafički prikaz Bosne i Hercegovine u XVI stoljeću; daje njezinu prvu jasniju i tačniju sliku s potpunijom predstavom riječne mreže i s brojnim ucrtanim naseljima (oko 200).

Talijanski kartograf Giacomo Cantelli da Vignola objavljuje 1684. kartu *Dalmatia, Istria, Bosnia, Servia, Croatia e parte di Schiavonia*. To je prva karta na kojoj je na jednom listu predstavljeno područje Bosne i Hercegovine južno od Save.

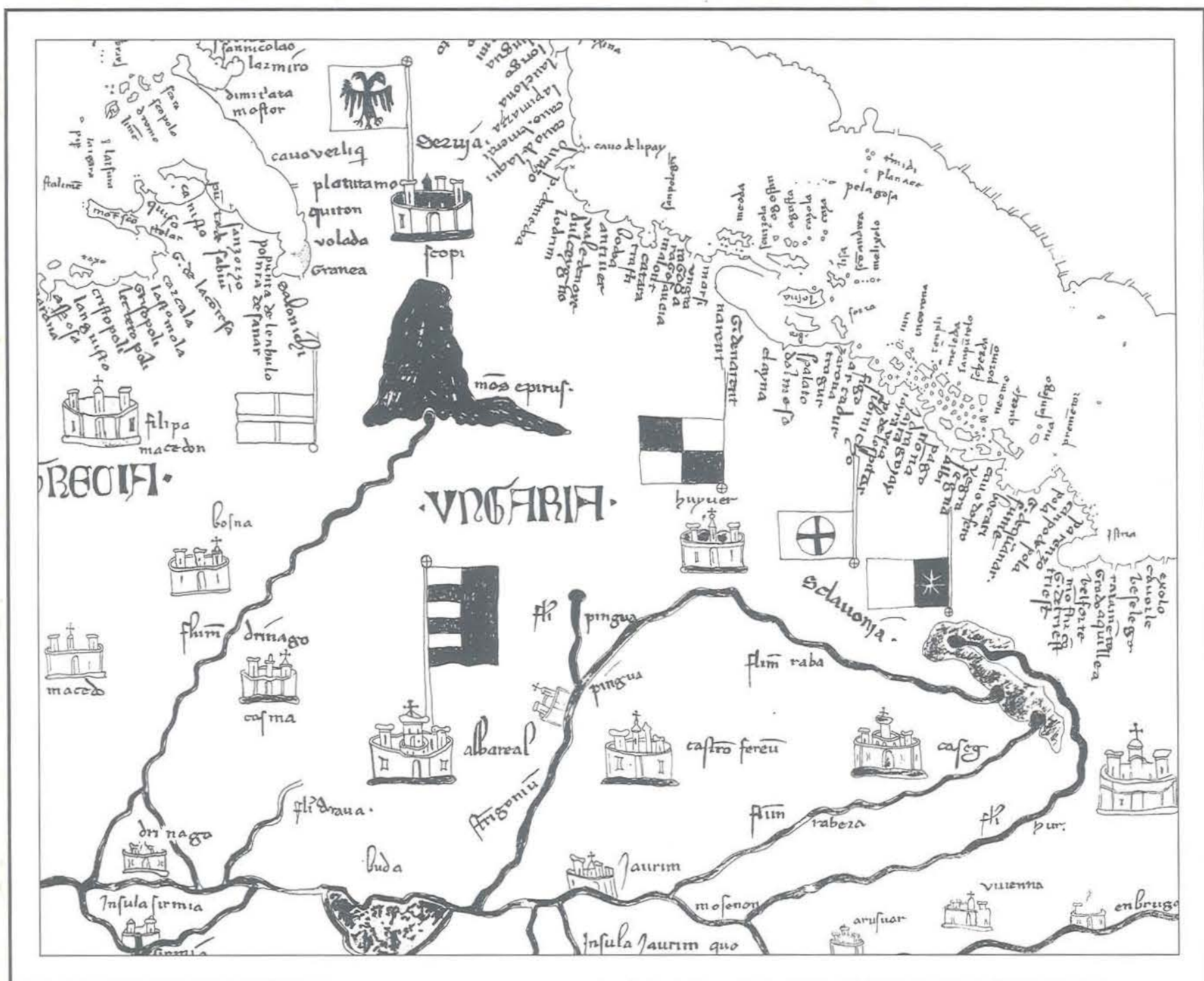

U vrijeme dominacije talijanskih kartografa, Giacomo Cantelli da Vignola izradio je kartu Bosne pod naslovom *Il regno della Bossina*, prvu kartu na kojoj je Bosna predstavljena kao posebna provincija.

Godine 1697. Nikolaus Sanson objavljuje kartu pod naslovom *Theâtre de la guerre en Hongrie, Transylvanie...*, na kojoj pokušava prikazati administrativno razgraničenje teritorija Bosne i Hercegovine, dijeleći ga na manje administrativne jedinice – sandžake; prvi put na kartama kao topografski znak primijenjeni su ukršteni handžari, koji označavaju mjesto gdje se odigrala neka bitka, a ispod znaka ubilježena je godina bitke. Najveća je vrijednost karte u tome što su prvi put u većem broju dvostrukim tankim linijama prikazani putevi.

POMORSKA KARTA ANGELINA DULCERTA IZ 1339. GODINE
DIO KARTE- CRTEŽ PREMA IZVORNIKU

Autor: Angelino Dulcert
Mjesto izdanja: Maiorca, 1339.
Izvor: Monumenta Cartographica Yugoslaviae, II,
Srednjovekovne karte, Beograd, 1979, str. 49.

U vrijeme humanizma i renesanse čovjek se oslobađa srednjovjekovne mističnosti. Oživjelo je zanimanje za antički svijet, za njegovu znanost i kulturu, pa tako i za geografiju i kartografiju. Djela velikih antičkih geografa postaju ponovo zanimljiva, a najpopularnije među njima postaje Ptolomejeva *Geografija*. Njen prvi poznati prijevod na latinski jezik djelo je talijanskog humaniste Jacoba Angelusa. Do sredine XV stoljeća ovaj prijevod prepisan je u nekoliko desetaka kodeksa.

Prvo štampano izdanje Ptolomejeve *Geografije* objavljeno je u Vicenzi 1475, ali bez karata. U izdanju koje se pojavilo u Bologni 1477. priloženo je 26 antičkih karata graviranih u bakru, koje je izradio Taddeo Crivelli iz Ferrare. Sljedeće izdanje *Geografije* štampano je u Rimu 1478, a u Ulmu 1482. i 1487. prva dva njemačka izdanja. Humanisti su ubrzo uvidjeli da antičke karte ne odgovaraju savremenim potrebama, pa su počeli izrađivati nove karte. Otkriće drvoreza i bakroreza i razvoj štamparstva uopće odrazilo se na daljnji razvoj i širenje kartografskih znanja. U drugoj polovini XV stoljeća pored antičkih karata javljaju se i tzv. *Tabule novae* ili *Tabulae modernae*. Najveći doprinos širenju geografskih saznanja i presudan utjecaj na razvoj kartografije imala su velika geografska otkrića na

razmeđu XV i XVI stoljeća. Uz trgovačke interese, koji su pokrenuli velika putovanja, značajan doprinos njihovom uspjehu dala su tehnička otkrića. Upotrebom astrolaba omogućeno je određivanje geografske širine, a upotrebom kompasa smjer putovanja, pa je plovidba postala lakša i sigurnija. Navigacijska i tehnička poboljšanja u XV stoljeću omogućila su kartografima tačnije predstavljanje novootkrivenih krajeva na kartama. Geografska otkrića označila su prekretnicu u historiji Evrope. Velike pomorske sile Sredozemlja izgubile su svoj dotadašnji značaj. Uz pomorstvo Španije i Portugala razvili su se novi trgovački centri u Nizozemskoj i Njemačkoj. Kao što su talijanski gradovi preuzeli primat u trgovini, Nizozemci su preuzeli vodeću ulogu u kartografiji.

Prva geografska karta na kojoj se javlja naziv *Bosna* nastala je 1339, a izradio ju je Angelino Dulcert iz Majorke na dva dijela pergamenta u boji. Pored vinjete grada, s dvije kule i crkvom, upisan je naziv *Bosna*, koji se nalazi pored srednjeg toka rijeke Drine (Drinago).

Prikazi Bosne ponovo se javljaju u prvoj polovini XV stoljeća, da bi u toku XVI postali češći i topografski bogatiji. Čuveni njemački humanista Nicolaus Cusanus ili Nicolaus von Cusa

QUOD PICTA EST PARVA GERMANIA TOTA TABELLA
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI NICOLAUSA CUSANUSA IZ 1491. GODINE)

Autor: Nicolaus Cusanus

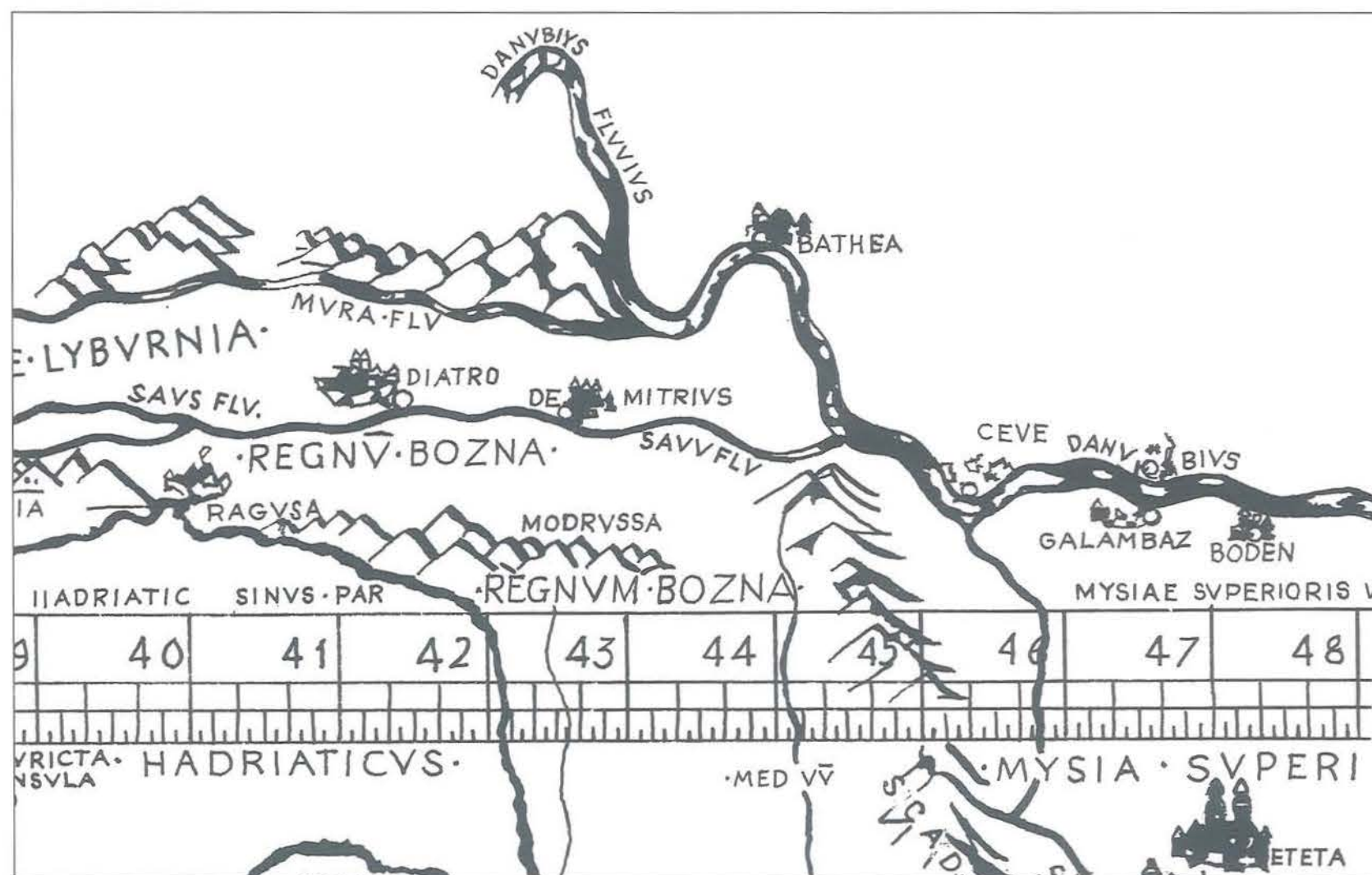
Razmjer: 1:6.500.000

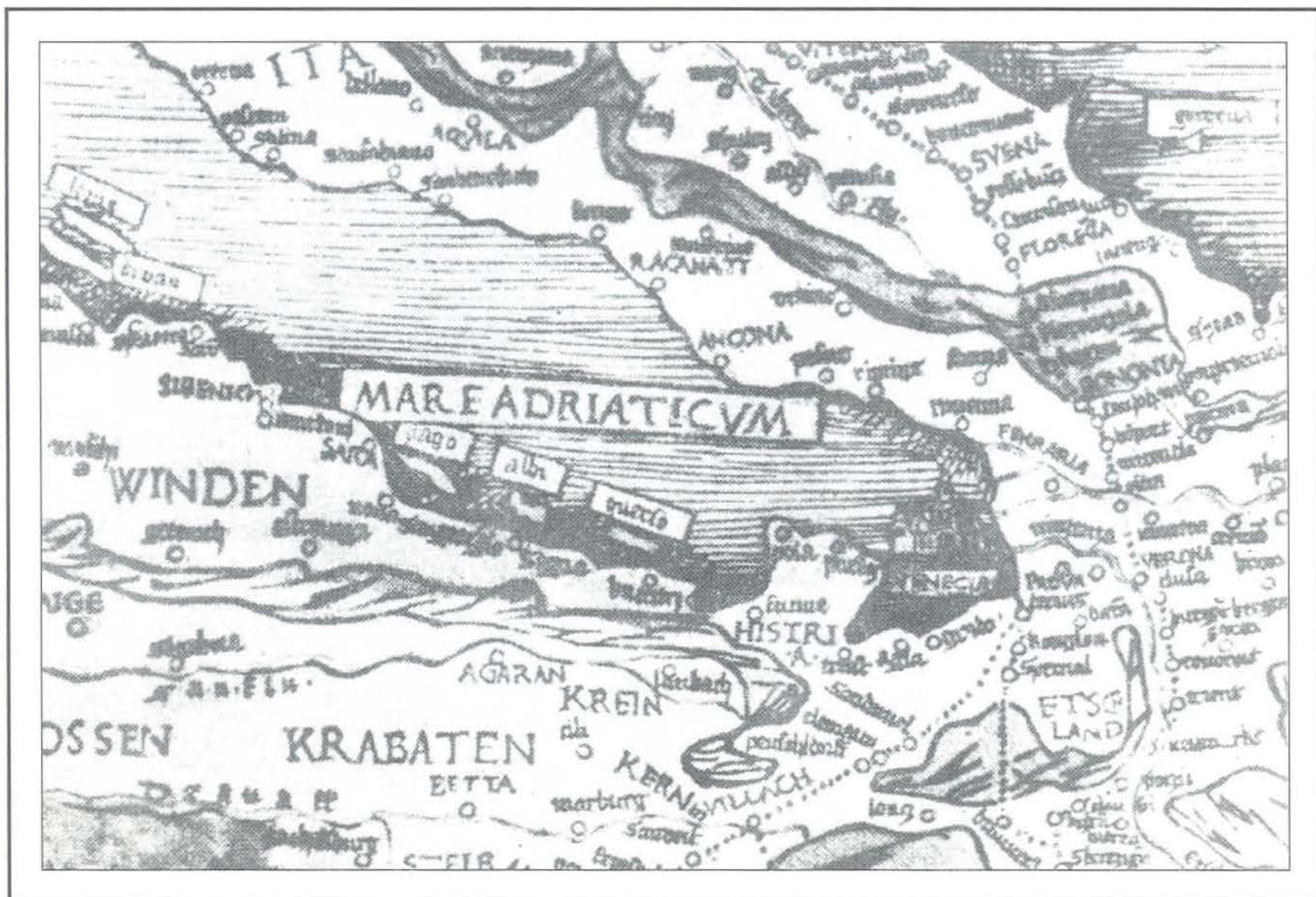
Mjesto izdanja: Eichstätt, 1491.

Izvor: L. Bagrow, Die Geschichte der Kartographie, Berlin, 1951, tabla LVIII.

DETALJ KARTE CENTRALNE EVROPE N. CUSANUSA

Izvor: Monumenta Cartographica Yugoslaviae, II, Srednjovekovne karte, Beograd, 1979, str. 74.

DAS SEIN DY LANTSTRASSEN DURCH DAS ROMISCH REYCH
VON EINEM KUNIGREICH ZU DEM ANDERN DY AN TEUTSCHE LAND STOSSEN
VON MEILEN MIT PUNCTEN VERZEICHNET
(BOSNA NA KARTI ERHARDA ETZLAUBA IZ 1501. GODINE)

Autor: Erhard Etzlaub

Razmjer: 1: 6.500.000

Mjesto izdanja: Nürnberg, 1501.

Izvor: Albert Hermann, Die ältesten Karten von Deutschland, Leipzig, 1940, tabla V.

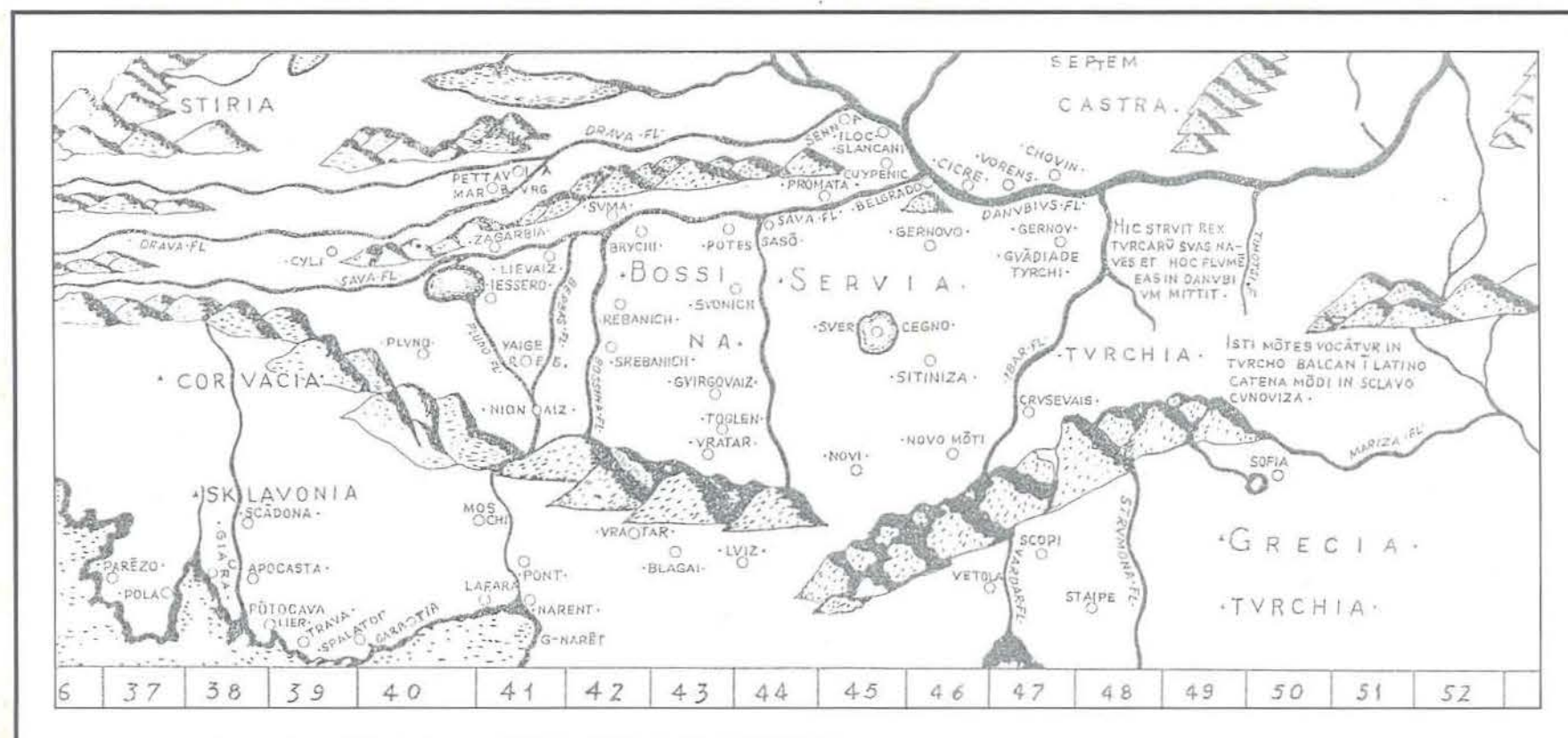
TABULA MODERNA POLONIE, UNGARIE,
BOEMIE, GERMANIE, RUSSIE, LITHVANIE
(BOSNA NA KARTI SREDNJE EVROPE
MARCA BENEVENTANUSA IZ 1507. GODINE)

Autor: Marco Beneventanus

Razmjer: 1:3.000.000

Mjesto izdanja: Rim, 1507.

Izvor: Albert Hermann, Die ältesten Karten von Deutschland, Leipzig, 1940, tabla VI.

(1401-1464) prilikom svog boravka u Italiji upoznao se s geografijom i matematikom. Na osnovu prvog latinskog rukopisa Ptolomeja iz 1410. i ličnih zapažanja, dovršio je 1439. jednu "modernu" kartu Njemačke, koja se može smatrati prvom modernom kartom srednje Evrope. Na osnovu Cusanusovog originala talijanski bakrorezac Nicolaus Donnus ili Germanus počeo je ovu kartu urezivati u bakar, ali djelo nije dovršio. Njegova bakarna ploča dospjela je u njemački grad Eichstätt, gdje je karta dovršena i 1491. odštampana. Karta nosi naslov *Quod picta est parva Germania tota tabella*, a data je u razmjeri 1:6.500.000. Sadržaj karte uglavnom je netačan. Značajna je po tome što predstavlja prvu poznatu kartu na kojoj je Bosna predstavljena s određenim prostorom. Označena je dva puta: odmah ispod rijeke Save natpis je *Regnum Bozna*, a isti naziv *Regnum Bozna* upisan je i u području u kojem su označene Dinarske planine. Od rijeka označene su samo Drina (*Drinus f.*) i Sava (*Savus f.*). Na karti je naveden samo jedan toponim na teritoriji Bosne – grad Modrussa.

Godine 1501. izašla je karta u drvorezu pod naslovom *Das sein dy lantstrassen durch das Romisch reych von einem Kunig-*

reich zu dem andern dy an Teutsche land stossen von meilen mit puncten verzeichnet autora Erharda Etzlauba. U jugoistočnom dijelu karte prikazana je Bossen, ali samo njen zapadni dio. Prema položaju natpisa na karti ona obuhvata krajeve između Drau Fl. i Sau fl. Od svih mjesta na karti je upisano Jajce (Jaige), koje je u to vrijeme sjedište Jajačke banovine i o kojem se priča u Evropi. U ostalim dijelovima Bosne nisu uneseni topografski znaci.

U Rimu je 1507. štampana Ptolomejeva *Geografija*, za koju je karte radio Marco Beneventanus. Među šest novih karata nalazila se i karta *Tabula moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Russie, Lithvanie*, u čijem su južnom dijelu obuhvaćene oblasti Hrvatske (*Corvacia*), Bosne (*Bossina*), Srbije (*Servia*) i dio Korduna, Like i Hercegovine (*Sklavonia*). Na teritoriji Bosne upisani su gradovi: Pluno (*Plivski ili Soko Grad*), lessero (*Jezero*), Yaige Regal. (*Jajce*), Svonich (*Zvornik*), Rebanich (*Srebrenik*), Srebnich (*Srebrenica*), Blagaj, Pont (*Mostar*).

Od rijeka označene su Berbas fl. (*Vrba*), Pluno fl. (*Pliva*), St. Narenta fl. (*Neretva*), koja se ulijeva u *Mare adriaticae*. Karta je značajna po tome što daje prve tačnije geografske podatke o položajima nekih mjesta i rijeka u Bosni i Hercegovini.

TABULA MODERNA BOSSINAE, SERVIAE, GRECIAE ET SCCLAVONIAE
(BOSNA NA KARTI JUGOISTOČNE EVROPE
MARTINA WALDSEEMÜLLERA IZ 1513. GODINE)

Autor: Martin Waldseemüller

Mjesto izdanja: Strasbour, 1513.

Izvor: Monumenta Cartographica Yugoslaviae, II,
Srednjovekovne karte, Beograd, 1979, str. 86.

TABULA HUNGARIAE AD QUATUOR LATERA PER LAZARUM QUONDAM THOMAS STRIGONIEN CARDIN. SECRETARIU. VIRU EXPERTUM CONGESTA A GEORGIO TANSTETTER COLLIMITIO REUISA AUCTIONORQUE REDDITA. OPERA PETRI APIANI DE LEYSSNIGK MATHEMATICI INGOLSTADIANI INVULGATA ANNO DNI 1528. (BOSNA NA KARTI UGARSKJE KARTOGRAFA LAZARUSA IZ 1528. GODINE)

Autor: Lazarus
Mjesto izdanja: Ingolstadt, 1528.
Izvor: NUB BiH S. kg a. s. fotokopija

Ptolomejeva Geografija, štampana 1513. u Strasburu, sadržavala je 20 novih karata koje je izradio njemački kartograf Martin Waldseemüller. Među njima nalazila se karta *Tabula moderna Bossinae, Serviae, Greciae et Scclavoniae*, prva karta koja u naslovu sadrži ime Bosna.

Na karti rijeke su predstavljene shematski, s upisanim nazivima: Pluno fl. (Pliva), Berberis fl. (Vrba), Bosna fl. (Bosna), Drina fl. (Drina), Saus fl. (Sava). Naselja su obilježena topografskim znakom u obliku ispunjenog kruga. Na teritoriji Bosne upisani su gradovi: Iessero (Jezero), Yaige Regalis (Jajce), Suonich (Zvornik), Rebanich (Srebrenik), Siebatinza (Srebrenica), Pont (Mostar), Bilechia (Bileća), Blagaj (Blagaj)...

Karta Ugarske koju je izradio Lazarus, sekretar ostrogonskog nadbiskupa Tome, objavljena u Ingolstadt dvije godine poslije Mohačke bitke, 1528, predstavlja prvu topografsku kartu Ugarske i susjednih zemalja. Karta nosi natpis *Tabula Hungariae ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomas Strigonien Cardin. Secretariu. Viru expertum congesta a Georgio Tanstetter Collimitio reuisa auctionorque reddita. Opera Petri Apiani de Leyssnigk Mathematici Ingolstadiani invulgata Anno Dni 1528.*

Prikaz Bosne na Lazarusovoj karti potpuniji je i tačniji nego na dotadašnjim kartama. Upisani su glavni riječni tokovi s pritokama, kao i veći broj imena naseljenih mjesta. Na Uni i na njenim pritokama zabilježeni su: Gay (Bajnici), Dobitza (Dub-

ca), Selim Somb (Slabinja), Masienitze, Costanza (Kostajnica), Dobraniwa (Dobra Njiva), Lasnitz (Lješnica), Ashak (Otoka), Bosubit (Novi), Krupa (Krupa), Ostrotatz (Ostrožac), Isotzitz (Izačić), Obrovitza (Obrovica), Ripatz (Ripač), Protzar (Bihać), Belatze (Bjelaj), Ostrotza (Ostrovica), Ounatz (Unac). Uz rijeku Sanu zabilježeni su: Blagay, Japra, Kamengrad, Cametzetz (Kamičak), Zokolowo Hinieizdo (Sokolovo Gnijezdo) i Klutz (Ključ).

Uz rijeku Vrbasa označena su mjesta: Lewatz (Lijevče), Bani aluka (Banja Luka), Zvetzan (Zvečan), Botzatz (Bočac), Greben (Grebengrad), Yaytza (Jajce), Wientz (Vinac), Prutzatz (Prusac), Jesero (Jezero)...

Između Une i Vrbasa na karti su označeni Co: Dlamotz (župa Glamoč) i Co: Clauna (župa Livno) s mjestima Bistriz (Bistrica) i Alba (Bjelič).

Na prostoru između Vrbasa i Bosne zabilježena su mjesta Sokol (Sokograd) i Travink (Travnik).

Uz rijeku Bosnu upisana su mjesta: Dobor, Tiestzitz (Tešanj), Maglay (Maglaj), Kressow (Kreševo) i Wisoka (Visoko). Istočno od Bosne zabilježena su mjesta: Gratzatz (Gračanica), Zebrenik (Srebrenik), Viwar (Novi Grad) i Toltzak (Teočak).

Na desnoj obali Save zabilježena su mjesta: Hradistie (Gradiška), Kletina (Kladari), Swiniar (Svinjar), Dobocitz (Dubo-

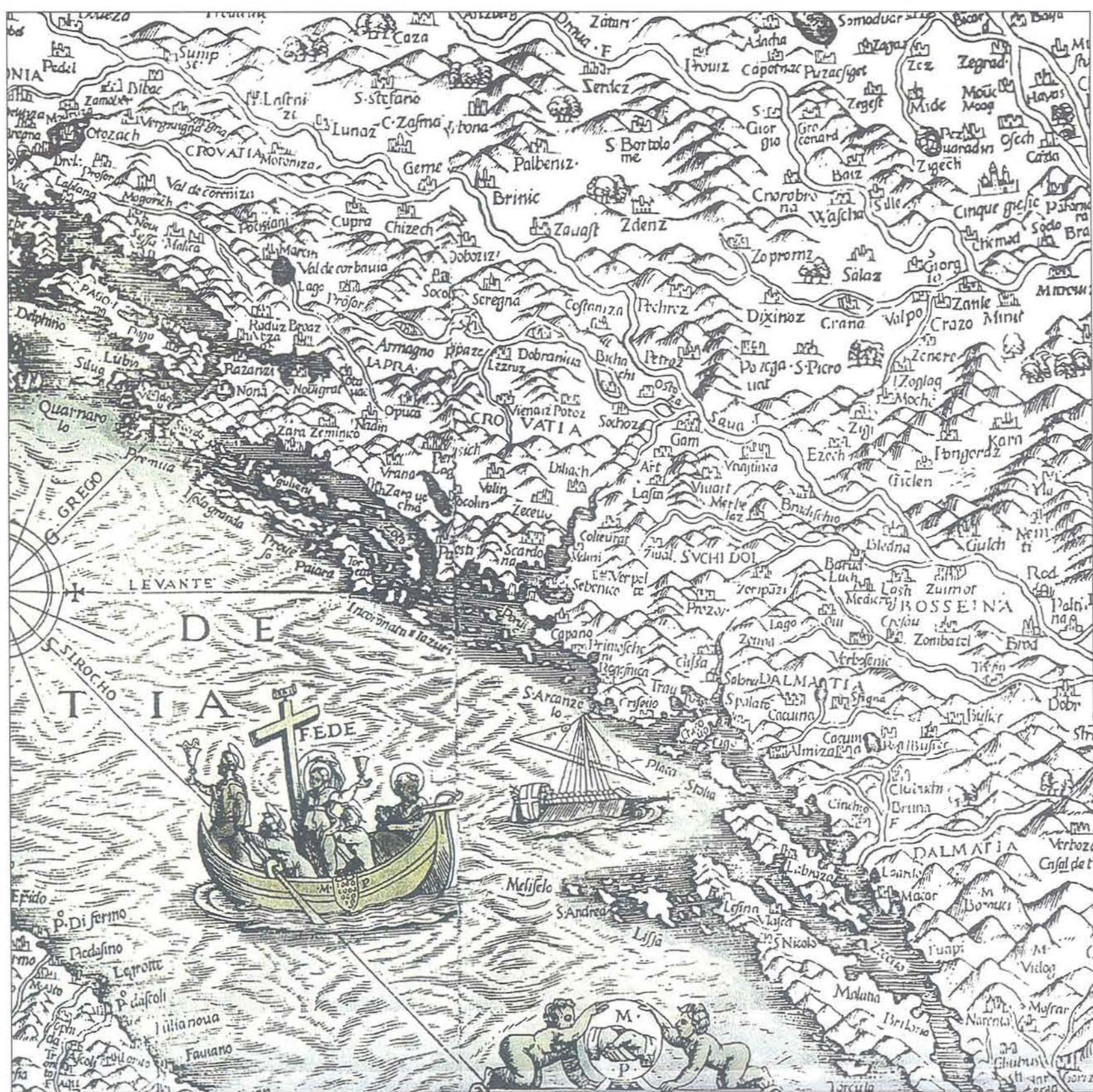
LA VERA DESCRITTIONIE DI TUTTA LA BOEMIA: SLESIA: MORAVIA: AUSTRIA: PARTE DI FRANCONIA: ET LA BAUIERIA: DELLA PARTE AUSTRALE, DEL DANNUBIO, LA BULGARIA: LA BOSSINA: SERUIA: ET ROMANIA: PARTE DE ITALIA: CO TUTTA LA SCHIAVONIA ETC. (BOSNA NA KARTI JACOMA GASTALDIJA IZ 1546. GODINE)

Autor: Jacomo Gastaldi

Razmjer: 1:5.000.000

Mjesto izdanja: Venecija, 1546.

Izvor: Roberto Almagia, Monumenta Cartographica, Vaticana, Vol. II, Città del Vaticano, 1948, tabla VI.

čac), Barka (Brčko) i Wiwar (Novi-grad).

Talijanski kartograf Giacomo Gastaldi izradio je između 1544. i 1565. preko 40 geografskih karata, među kojima je posebno značajna karta iz 1546. *Carta del Paesi Danubiani e delle regioni contermini*. Što se tiče prikazivanja područja Bosne i Hercegovine, karta ne pruža tačne podatke i obiluje shematizmom u predstavljanju rijeka i planina. Značajna je po tome što daje prvi potpuniji prikaz teritorije Bosne i Hercegovine, koji odstupa od Ptolomejeva načina izrade karata. Na karti je i označen imenovan veći broj naselja: Tiesin, Zombacci, Lasti, Zuimor, Cresou, Oui, Lago, Zeripazi, Suchi Dol (Suhi Dol), Prozor, Zenna, Sfigna, Caauna, Cliuz, Bledna, Verbosenia.

U trećem izdanju Ptolomejeve *Geografije* iz 1545, koje je pripremio Nijemac Sebastian Münster, priložena je karta *Tabula nova prima Europa*, na kojoj je predstavljen i dio Bosne. Označena kao *Bossina*, prvi put prikazuje se kao planinska zemlja. Na karti je prikazan mali broj naselja. Spominju se: Waitz, Nouigrad, Ottock, Krup, Wihitstz, Repystz, Unatz, Wellay, Türkisch Petz, Kluttztch i Kamengrad. Svako mjesto označeno je vedutom koja simbolizira lokalnu bogomolju ili utvrd. Na vedutama pored Kamengrada i Bjelaja vide se bogomolje s polumjesecom, što označava da su se ta mjesta nalazila pod osmanskom upravom.

Nova antverpenska kartografska škola dala je značajnog kartografa druge polovine XVI stoljeća Abrahama Orteliusa, koji se smatra osnivačem historijske kartografije i pretečom modernih atlasa. U atlasu *Theatrum Orbis Terrarum* objavljenom u Antverpenu 1579, uz 70 karata priložene su tri karte na kojima je predstavljena Bosna autora W. Laziusa, A. Hirschvogela i I. Sambucusa.

Austrijski kartograf Augustin Hirschvogel izradio je kartu *Schla-voniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae finitimarumque regionum nova descriptio*. U prikazivanju Bosne i Hercegovine na kartama nailazimo prvi put na pokušaj da se teritorij Bosne razgraniči prema njenim prirodnim obilježjima. Sje-

SCHLAVONIAE, CROATIAE, CARNIAE, ISTRIAE, BOSNIAE
FINITIMARUMQUE REGIONUM NOVA DESCRIPTIO
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI AUGUSTINA HIRSVOGELIJA IZ 1570. GODINE)

verni, nizinski dio, nosi naziv *Nider Wossen*, a južni, s planinskim obilježjima, *Ober Wossen*.

Rijeke su na karti prikazane gotovo pravolinij-ski, a manje su rijeke i pritoke izostavljene. Karta daje nekoliko novih naselja, od kojih su gradovi obilježeni znakom jedne ili više kula. Ucrtni su: Visc-higrad, Wiwar, Sarka, Michalonez, Arky, Dovoy, Do-boi, Magolay, Grcshaz, Zernich, Tissin, Terwinick, Kresno, Wnock, Sereieo, Bernylaz, Zveczan, Wani-oluka, Waxitz, Iessero, Jaice, Prickschuz, Travinik, Wisn, Proisor, Enagovicz... Karta je oskudna topog-rafskim znacima posebno na području sjeverne i istočne Bosne.

Karta br. 54 objavljena u atlasu A. Orteliusa 1573. *Illyricum* mađarskog kartografa Ioana Sambucusa nosi naslov *ILLYRICUM. IOAN SAMBUCUS ORTELIO SVO, S. MITTO HANC QUÓQUE TABELLAM QUA NECESSARIA CONFINIA PANNONIAE DECLARANTUR, FLUUIORUM ET ALIQUOT LOCORUM SITUS HIRSCHVOGELIJ RECTE MUTAUI, ANGELINI AUTEM STUDIO PLURIMA ADIECI, ET INTERVALLA CORRERRI, UT PARUM QUIS SI CUM HIRSCHVOGELIJ HAC CONIUNGAT DESIDERARIT SI QUI ERRORES SINT, DIES CERTIORA DOCEBIT. VIENNAE, VALE, 25. OCTOB. 1572.*

Prikaz Bosne i Hercegovine na Sambucusovoj karti u glavnim crtama ne odstupa od prikaza Hirschvogelija, ali donosi nove podatke u prikazu hidro-grafske mreže. Na karti su oko Une ubilježene tvr-dave: Dubiza, Costanawiz, Petroworski, Nouigrad, Altnoui, Otok, Buschawiz, Brandschai, Jamniza, Os-trozaz, Krupa, Berkowiz, Obrovaz, Sokol, Wuidsch, Ostrowoiza, Vnaz... Pored rijeke Sane označena su mjesta Blagay, Sod i Kludsch, a dalje prema istoku označena je rijeka Unica (Oniuz fl.), kako se nekad nazivao Vrbas. Uz nju su zabilježena mjesta: Gradis-chiprod, Oberwaschkhi, Weinalykha, Otschaz, Jayzl, Jesero, Sokolitsch, Klutot i Prusac. Istočno od Vrbasa ima manje toponima, pa su označeni samo Zwinar, Kowas i Braz.

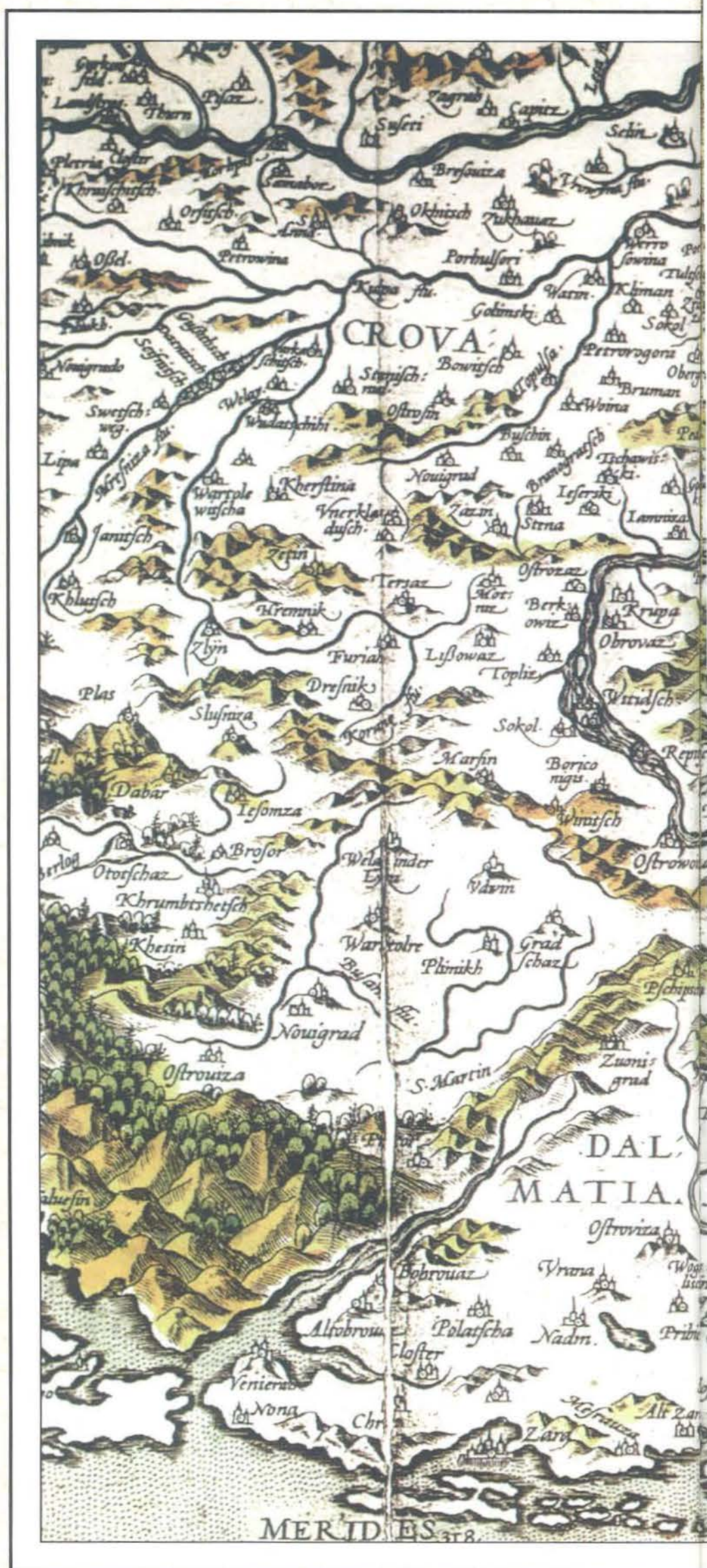
Karta Slavonije, Hrvatske i Bosne iz 1589, nizo-zemskog kartografa i matematičara Gerharda Mer-catora daje najuspješniji grafički prikaz Bosne i Her-cegovine u XVI stoljeću. Pojavljuje se u vrijeme stva-ranja naučne evropske kartografije i osnivanja novih kartografskih centara u srednjoj i zapadnoj Evropi (Antwerpen, Amsterdam, Beč, Berlin). Karta daje prvu jasniju i tačniju sliku Bosne i Hercegovine. U svom prikazu karta obuhvata njezin cijeli teritorij. Ona daje potpuniju predstavu riječne mreže s broj-nim ucrtanim naseljima (oko 200), koja su označe-na malim kružnicama i u najvećem broju koncentri-rana oko rijeke Une.

Uz rijeku Drinu spominju se mjesta: Zvobich, Samandria, Chelebi, Drinawar, Toltzak, Zoerwer-nick i Serniza. Dalje prema rijeci Bosni zabilježena su naselja: Michalowicz, Zwonich, Vywar, Graysacz, Saba, Prachia i Chelebi. Uz rijeku Bosnu zabilježena su naselja: Dowoy, Dobor, Magolay, Serato, Tolle, Zwonich i Cluzi. Između rijeka Bosne i Vrbasa zabi-lježeni su: Wiwar, Arky, Klutot, Sokol, Wisoka, Var-bosina, Luenitz, Zerwenik, Tschazina, Vrahouaz, Rag, Swiza, Prosor, Nouo Bazar, Zebernich, Clas, Blagay, Vrotatz, Tussy i Cazza.

Uz rijeku Vrbas zabilježena su naselja: Wanya-luka, Swynar, Wania, Zwecan, Greben, Zuzzan, Wienatz, Straza, Busia, Zuzuin i Gracowatz.

ILLYRICUM. IOAN SAMBUCUS ORTELIO SVO, S. MITTO HANC QUÓQUE TABELLAM QUA NECESSARIA CONFINIA PANNONIAE DECLARANTUR FLUUIORUM ET ALIQUOT LOCORUM SITUS HIRSCHVOGELIJ RECTE MUTAUI, ANGELINI AUTEM STUDIO PLURIMA ADIECI, ET INTERVALLA CORERRI, UT PARUM QUIS SI CUM HIRSCHVOGELIJ HAC CONIUNGAT DESIDERARIT SI QUI ERRORES SINT, DIES CERTIORA DOCEBIT. VIENNAE, VALE, 25. OCTOB. 1572.

(PRIKAZ BOSNE NA KARTI ILIRIKA IOANA SAMBUCUSA IZ 1572. GODINE)

Između Une i Vrbasa zabilježena su mjesta: Gradiskia Turcicum, Kowacz Turcicum, Nabin, Dobitz, Lewacz, Lemax, Rhas-tia, Wazwich, Ezie, Blagay, Waxicz, Wxan, Nid, Zokolo, Komary, Jaycza, Japra, Schico-louo Gnizdo, Camengrad, Klusch, Welay, Gerschouo, Prussatz, Verslesno, Hiessno i Schanschakh.

Uz rijeku Unu zabilježene su utvrde: Dubitz, Chiobin, Wackyn, Costaniza, Noui-grad, Wradschay, Otok, Buschawitz, Krupsky, Obrowatz, Ostroschi, Wihitsch, Ostrowitz, Orman, Glamotz i Japac.

U Hercegovini je zabilježeno više nase-lja. Uz rijeku Neretvu spominju se: Gabella, Blagays, Sedistan, Elagona, Mostar, Cogniza, Vergovaiz i Togleuaz. Zapadno od nje ozna-čeni su Prodola, Imasichi, Virgova, Lubieschi i Gliebuschi, dok su u istočnoj Hercegovini zabilježena naselja: Pertuza, Vinzar, Pazitel, Vrtar i Serniza.

Na karti Ugarske S. Sansona Bosna je predstavljena fragmentarno, pomoću nizova krtičnjaka. Predstavljene su i šume. Naselja su označena malim vedutama, od kojih su ona koja su pod osmanskom upravom ozna-čena simbolima s polumjesecom.

U zapadnom dijelu Bosne označeni su Blagay, Wihitsch, Dubitz... Istočnije se spomi-nju mjesta Gradiskia Turc., Dobiza, Kowacz, Rastia, Lewacz, Lemaz, Slobezniat, Kethyna, Ob. Waxicz, Propynecz, Wexa, Nid, Nobin, Waswicz, Oriwaz, Ezie, Zokolo, Bechie, Greben, Wana, Jayza, Protzere, Zeripaz, Sokolitsch, Jesero, Basatz, Yetse, Zuzan, Prussatz, Stratz, Verlesno, Hiessno, Zuzuin i Gracowatz.

Južnije su zabilježena naselja: Verisichi, Stermichi, Binaru, Tina, Babidus, Capitulo, Bosach, Viliaca, Vriki, Peve, Urchitschly, Soselig, Buedi, Petrois, Banialuch, Cetina, Clina i Sustina.

Između Vrbasa i Bosne navedena su naselja: Asrky, Swynar, Medieres, Wanyaluka, Braz, Dowoy, Zvezan, Klukot, Trawimk, Dorizan, Rator, Tussin, Kressou, Wosoka, Zerwenic, Vorbosina, Busia, Strava, Luenitz, Tschazma, Agalar, Swiza, Rag, Prosor, Kralm, Novo Bazar, Susiede, Zebernich, Vinal, Saraio i Zwonich.

Istočno od Bosne na karti su navedena naselja: Michalowicz, Barka, S. Saba, Saman-dria, Magolay, Milesevcze, Prachiu, Chelebi i Zwobich.

Na području Hercegovine zabilježena su naselja: Mostar, Viezaz, Ganzan, Cogniza, Vergovaiz i Elagona.

Talijanski kartograf Giacomo Cantelli da Vignola objavljuje 1684. kartu *Dalmatia, Istria, Bosnia, Servia, Croatia e parte di Schia-vonia*. To je prva karta na kojoj je na jednom listu predstavljeno područje Bosne i Hercegovine južno od Save. Prema natpisu na kar-ti, Bosna se proteže između Drine i Vrbasa, a

Autor: Giacomo Cantelli da Vignola
 Razmjjer: 1:1.300.000
 Mjesto izdanja: Rim, 1684.
 Izvor: NUB BiH S. kg. 7 HR

Hercegovina obuhvata područje oko Neretve. Karta ne donosi novosti u prikazivanju reljefa, rijeka i naseljenih mjesta.

U vrijeme pojave velikih atlasa francuski kartograf Nicolas Sanson objavljuje 1658. atlas svijeta sa 82 karte velikog formata, među kojima se nalazi i karta Osmanskog carstva.

To je informativno-politička karta na kojoj su predstavljene granice provincija Osmanskog carstva, ali zbog svoje sitne razmjere karta donosi samo najosnovnije podatke. Navedeno je samo nekoliko gradova, a tankim linijama označene su samo najznačajnije rijeke bez pritoka. Gotovo nepromijenjenu kartu autora S. Sansona objavila je izdavačka kuća H. laillota 1684.

U vrijeme dominacije talijanskih kartografa, Giacomo Cantelli da Vignola izradio je kartu Bosne pod naslovom *Il regno della Bossina*, prvu kartu na kojoj je Bosna predstavljena kao posebna provincija. Karta predstavlja vrhunsko dostignuće talijanskih kartografa u dotadašnjem prikazivanju Bosne i Hercegovine i sintezu svih dotadašnjih kartografskih radova.

Teritorij Bosne autor dijeli prema latinskim nazivima na *Bossina inferiore* i *Bossina superiore*. Prema karti gornjoj Bosni pripada teritorij između Sarajeva, Drine i Neretve. Prostor oko Neretve podijeljen je na *Rama superiore* i *Rama inferiore*. Krajnji sjeveroistočni dio Bosne nosi naziv *Sali*, a podijeljen je u dva dijela: *Sale superiore* i *Sale inferiore*. Na karti je prvi put navedeno više planina čiji su nazivi upisani drukčijim oblikom pisma i pružaju se u pravcu protezanja planine. Dinarsko srednjogorje nosi naziv *Monti della Bossina* ili *Bebius Mons*, a jugoistočnije upisana je planina Polog. U porijeklu gornjeg toka Neretve upisan je naziv *M. Giouanin* i *Sinisnizza*. Na karti je predstavljen i imenovan veći broj polja: *Clamosko*, *Liuasko*, *Busko*, *Clauna*.

Riječna mreža dosta je razgranata, pa su predstavljene sve glavne rijeke i njihove pritoke. Naveden je i veći broj naseljenih mjesta: *Zuonik*, *Zwobich*, *Zowernich*, *Srebaniza*, *Sokolaz*, *Chelebi*, *Toltzach*, *Kladagan*, *Zournich*, *Orach*, *Gelebis*, *Zaruenich*, *Visegrad*, *Ternouiza*, *Clobuniza*, *Piomba* ili *Olono*, *Yadra*, *Bobouaz*, *Miliseuezo*, *Samandria*, *Biglina*, *Arky*, *Vranduk*, *Dovoy*, *Derventa*, *Dobor*, *Modizza*, *Magolay*, *Zablatije*, *Graysacz*, *Saba*, *Michalonetz*, *Zacz*, *Yadra*, *Bobouaz*, *Miliseuezo*, *Sarato*, *Tollo*, *Saraio* (Seraglio), *Vrotaz*, *Glasinaz*, *Ramenbiat*, *Tussi*, *Glagey*, *Foynitza*, *Susieda*, *Bochel*, *Clatz*, *Zarwe*, *Wuoki*, *Torizan*, *Castei*, *Pasarich*, *Zeliznicha*, *Lueentiz*, *Agalar*, *Traunich*, *Saline Super*, *Becht*, *Rag*, *Schanzia*, *Suiza*, *Kresseuo*, *Galosich*, *Zakator*, *Tursin*, *Tiessin*, *Varbosina*, *Strana*, *Vrachoaz*, *Stup-roch*....

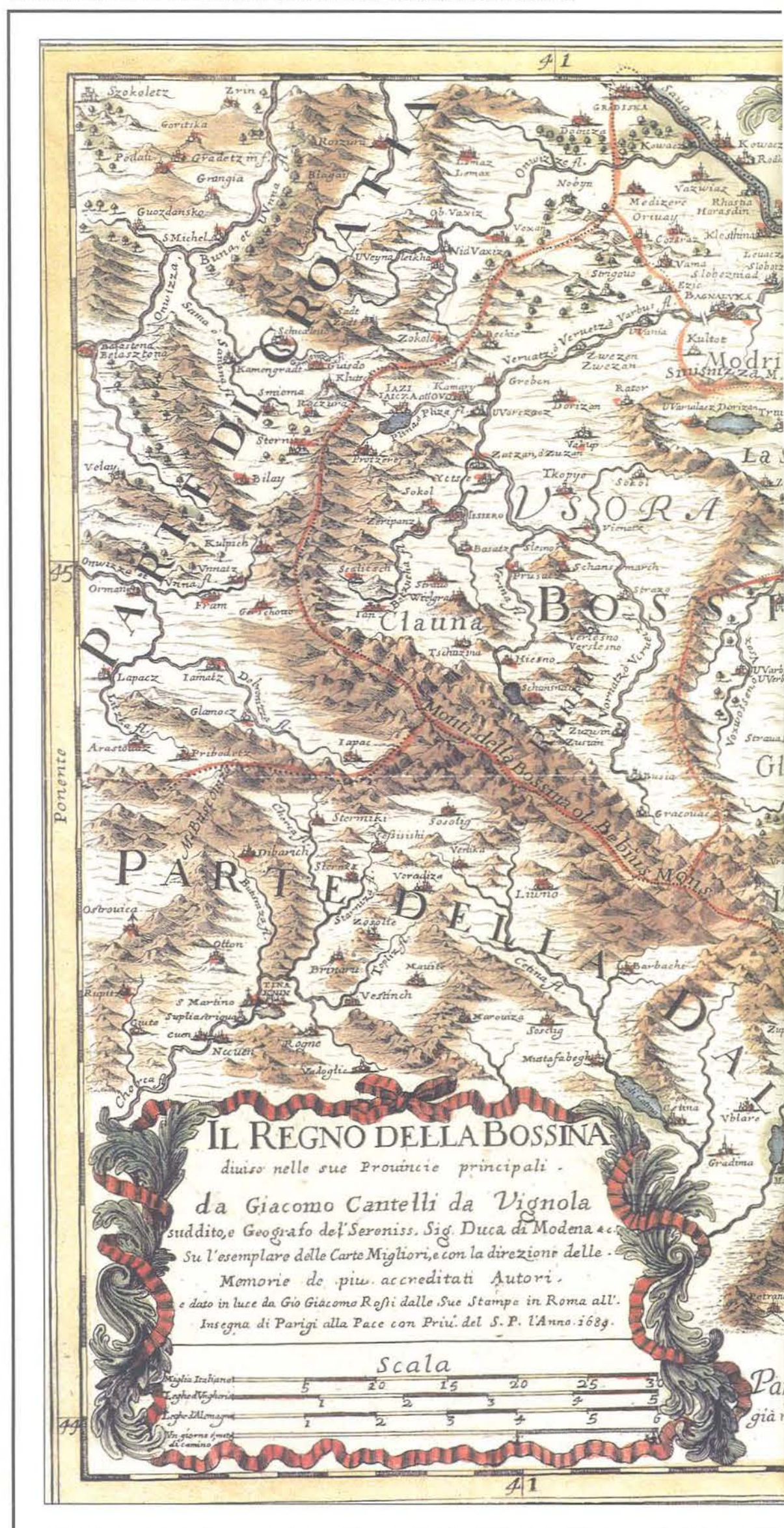
ESTATS DE L'EMPIRE DES TURQS EN EUROPE ou SONT LES BEGLERBEGLICZ ou GOUVERNEMENT DE ROMELIE, DE LA MER, DE BUDE, DE TEMESWAR, ET DE BOSNIE, QUI COMPRENTENT LES PROVINCES DE BOSNIE, SERVIE, BULGARIE, ROMELIE, MACEDOINE, ALBANIE, EPIRE, THESSALIE, ACHAE, MOREE, ET LES ISLES DE CANDIE, ET DES CYCLADES, ET PARTIE DES HONGRIE, CROACIE ET DALMACIE, OU SONT ENCOR LES PRINCIPAUTES TRIBUTAIRES TRANSILVANIE, VALAQUIE, MOLDAVIE, LA PETITE TARTARIE ET LA REPUBLIQUE DE RAGUSE, LA HONGRIE, ET LA CROACIE, SONT A LA MAISON D'AUSTRICHE, LA REPUBLIQUE DE VENISE POSSEDE LES ISLES DE LA COSTE DE DALMACIE, LES ISLES DE CORFOU, CEFALONIE, ZANTE, CERIGO, TENO, MICON ET PLUSIEUR PLACES SUR LES COSTES DE L'EMPIRE ET DE L'ISLE DE CANDIE, DRESSE SUR LES RELATIONS LES PLUS RECETES.
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI OSMANSKOG CARSTVA N. SANSONA IZ 1684. GODINE)

Izvor: ZMS, ZKP, br. 12.

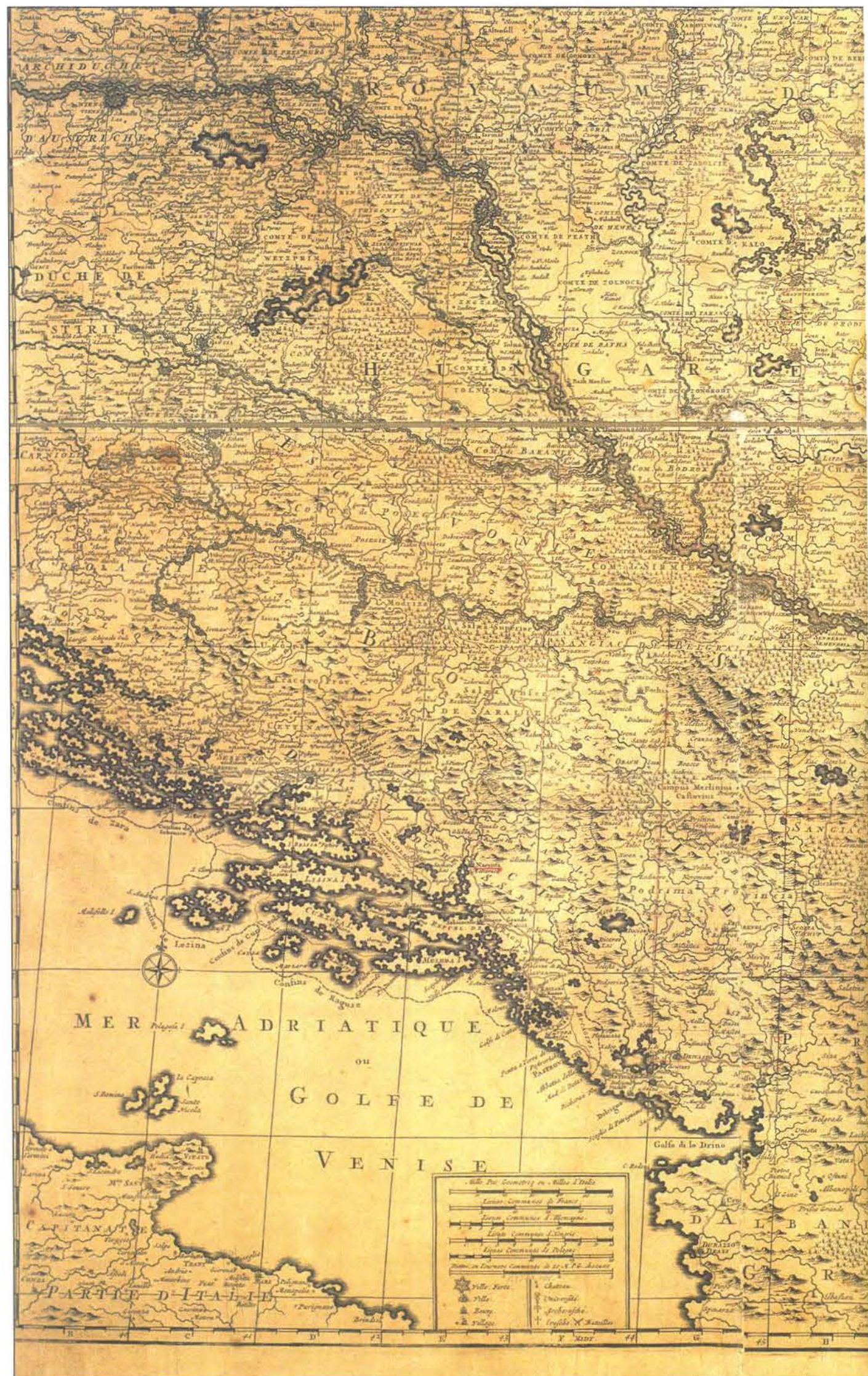

IL REGNO DELLA BOSSINA DIVISO NELLE SUE PROVINCIE PRINCIPALI, DA GIACOMO CANTELLI
DA VIGNOLA SUDDITO E GEOGRAFO DEL' SERENISS. SIG. DUCA DI MODENA ETC. SU L'ESEMPLARE
DELLE CARTE MIGLIORI, E CON LA DIREZIONE DELLE MEMORIE DE PIU ACCREDITATI AUTORI,
E DATO IN LUCE DA GIO GIACOMO ROSSI DALLE SUE STAMPE IN ROMA ALL' INSEGNA DI PARIGI
ALLA PACE CON PRIU DEL S. P. L'ANNO 1689.
(KARTA KRALJEVINE BOSNE GIACOMA CANTELLIJA DA VIGNOLE IZ 1689. GODINE)

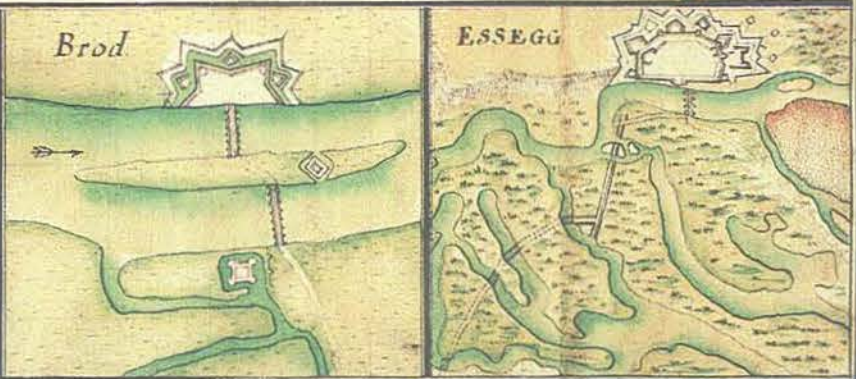
THEÂTRE DE LA GUERRE EN HONGRIE, TRANSILVANIE...
(BOSNA NA KARTI G. SANSONA IZ 1697. GODINE)

CARTE DE LA BOSNIE, CROATIE, LA MORLAQUIE, PARTIE DES CONFINS , MARITIEMES, PARTIE DE LA DALMATIE,
 PARTIE DE LA SERVIE, ET PARTIE DE L'ESCLAVONIE. LA MARCHÉ DE L'ARMÉE IMP.^{LE} DANS LA BOSNIE
 P.^R L'EXECUTION DE SERAILLE. LES PLANS PARTICULIERS DES PRINCIPALLES PLACES SITUÉZ DANS LA DITTE CARTE.
 ECHELLO DE 9 HEURES
 (BOSNA NA KARTI F. N. SPARRA DE BENSTORFA IZ 1698. GODINE)

Pri kraju XVII stoljeća javljaju se francuski kartografi s prikazivanjima Bosne i Hercegovine. Sanson 1692. u svom atlasu donosi kartu *Estats de l'Empire des Turqs en Europa...*, koja je nešto poboljšana verzija karte iz 1654.

Godine 1697. Nikolaus Sanson objavljuje kartu pod naslovom *Theâtre de la guerre en Hongrie, Transilvanie...*, koja je u kartografskom smislu znatno odmakla od djela talijanskih kartografa koji stvaraju u ovom periodu. Na karti se nalazi kartografska mreža koja omogućava da se sagleda tačnost razmjere i unošenja geografskih koordinata pojedinih objekata. Slično kao i Da Vignola, Sanson pokušava prikazati administrativno razgraničenje teritorija BiH dijeleći ga na manje administrativne jedinice – sandžake.

Prvi put na kartama kao topografski znak primijenjeni su ukršteni handžari, koji označavaju mjesto gdje se odigrala neka bitka, a ispod znaka ubilježena je godina bitke. Najveća je vrijednost karte u tome što su prvi put u većem broju dvostrukim tankim linijama prikazani putevi.

Talijanski kartograf Giacomo Cantelli da Vignola izdao je 1698. kartu zapadnog dijela Balkanskog poluotoka koja nosi naslov *Dalmatia et Albania, Istria, Bosnia, Servia, Croatia e parte di Schiavonia...* Na karti gotovo i nema prikaza reljefa, a rijeke imaju ucrtane sasvim pogrešne tokove. U odnosu na dotadašnje predstavljanje područja Bosne i Hercegovine, karta predstavlja nazadak.

Vojni pohod Eugena Savojskog pratio je topograf Sparr de Benstorf, koji je tada izradio više topografskih skica i planova naselja uz rijeku Bosnu. Na osnovu njih kasnije je nastala pregledna karta Bosne i susjednih graničnih područja, koja je dospjela u Ratni arhiv u Beču.

Na njoj je predstavljena cijela Bosna i manji dio sjeverne Hercegovine. Karta je izrađena tako da se može čitati samo u ogledalu. Sadržavala je dio novih topografskih podataka, dok je veći dio preuzet s ranije objavljenih karata. Najpotpunije su predstavljena područja koja je Sparr de Benstorf lično obišao. Od Broda do Sarajeva zabilježena su sva logorišta carske vojske. Nije zabilježeno mnogo naselja, ali su sva koja se spominju dobro locirana na karti. Između Une i Vrbasa zabilježena su naselja: Jasenovatz, Gradiska, Cozara, Bania Luca, Campus Bania luca, Camincek, Blagja, Kosningrade, Krup, Ribatz, Varograde, S. Clara, Jezaro, Sacod, Vielgrao i Cuprez.

Između Bosne i Vrbasa zabilježena su naselja: Kabosti, Sridal, Sabaz, Brod, Vacotal, Dovoya, Fahirek, Sredest Bany, Castellan, Sipre, Grachowiza, Watzac, Vacup Poicolo, Trauniz, Banduck, Viletz, Cupgraide, Prusatz, Zeritzra, Han, Duisina, Seraille, Blassiek i Bratza.

Istočno od rijeke Bosne zabilježena su naselja: Magley, Modritz, Ogleaix, Hordaya Xusla, Jocaristuota, Doborouo, Vatz, Hatz, Kladen, Qrasna, Preizep, Zoan, Visseck, Satusca, Mocriduch, Glasniaz, Czelibihizan i Bratza.

U dijelu Hercegovine koji se vidi na karti navedena su naselja Hieuno, Molindina, Chionik, Zagoria, Volack, Brod i Jelast.

Na rubovima karte nalaze se planovi tvrđava: Bihać, Brod, Osijek, Petrovaradin i Beograd.

DALMATIA ET ALBANIA, ISTRIA, BOSNIA, SERVIA, CROATIA E PARTE DI SCHIAVONIA DEFERITE DA GIACOMO CANTELLI DA VIGNOLA CON LA DIREZIONE PIU RECENTI NOTIZIE, E SU L'ESEMPLARE DELLE CARTE MIGLIORI. ALL ILLMO., ET ECCMO SIG.^R PRON. COLMO IL SIG.^R GIO. FRANCESCO MOROSINI (KARTA DALMACIJE I ALBANIJE, ISTRE, BOSNE, SRBIJE, HRVATSKE I DIJELA SLAVONIJE GIACOMA CANTELLIJA DA VIGNOLE IZ 1698. GODINE)

BOSNA I HERCEGOVINA
OD DOLASKA
POD OSMANŠKU VLAST 1463.
DO KARLOVAČKOG MIRA 1699.

U osvojenim oblastima Bosne i Hercegovine osnovna vojno-administrativna jedinica bila je vilajet, koji se sastojao iz više župa ili nahija. U početku Bosanski sandžak dijelio se na četiri, a kasnije na više manjih vilajeta.

Vojni razlozi nametali su potrebu da se područje Bosne organizira u jedinstvenu cjelinu sposobnu da vlastitim snagama vodi samostalne ofanzivne akcije. Zbog toga je 1580. uspostavljen Bosanski ejalet (beglerbegluk).

Do Bečkog rata u Bosanskom ejaletu znatno je porastao broj kapetanija. Na Serhatu ili Krajini, od Gradiške do Novog u Boki Kotorskoj, nastao je niz kapetanija. Osim pograničnih osnovan je i niz novih. Od 1606. do 1690. na teritoriji Bosanskog ejaleta postojalo je 29 kapetanija. Sjedišta kapetana nalazila su se u pograničnim gradovima: Osijek, Virovitica, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Novi na Uni, Gvozdansko, Krupa, Ostrožac, Bihać, Udbina, Obrovac, Zemunik, Islam, Nadin, Skradin, Klis, Kamen, Imotski, Gabela, Trebinje i Herceg-Novi. U zaleđu sjedišta kapetanija nalazila su se u gradovima: Banja Luka, Ključ, Jajce, Hlivno i Knin.

Dio vojske Eugena Savojskog zauzeo je 24. X 1697. najveći i najljepši grad Bosanskog ejaleta Sarajevo, opljačkao ga i popalio. U požaru je izgorio gotovo cijeli grad. Izgorjele su ili su bile oštećene sve sarajevske džamije i drugi vjerski objekti.

Mirovni pregovori između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva počeli su 7. XI 1698. u Sremskim Karlovcima, a mir je potpisan 26. I 1699. Karlovačkim mirom 1699. Osmanlije su izgubile u Bosanskom ejaletu Cernički i Lički sandžak, a u Hercegovačkom Herceg-Novi i Gabelu. Granica Bosanskog ejaleta prema Habsburškoj carevini išla je Savom i Unom do ispod Novog, a zatim do rijeke Une preko Korane na Drežnik, a odatle Plješevicom do u blizinu Knina. Osmansko-mletačka granica nastavljala se od tromeđe kod Knina na Vrliku, a odatle preko Sinja i Zadvarja na Vrgorac.

Za kratko vrijeme osmanske snage osvojile su oko 70 utvrđenih mjesta, među kojima i Bobovac, Travnik, Jajce i Ključ. Osmanlije su u gradovima ostavile svoje posade, a glavnina se vojske povukla, što je hercegu Stjepanu omogućilo da sa sinovima Vladislavom i Vlatkom ponovo zaposjedne izgubljene posjede. Od novoosvojenih oblasti Pavlovića, Kovačevića, dijela zemalja hercega Stjepana te nahija Zvečan, Jeleč, Ras, Sjenica, Moravica i Nikšić, 1463. osnovana je upravno-administrativna jedinica Bosanski sandžak sa sjedištem u Sarajevu, koji je ušao u sastav Rumeljskog ejaleta.

U oktobru 1463, pod komandom kralja Matije Korvina, Mađari su glavninom snaga prešli Savu kod Gradiške, izbili do Ključa i Jajca, a slabim snagama pod komandom Emerika Zapolje izvršili prodor dolinom Vrbasa. Dvadeset četvrtog decembra 1463. Matija Korvin prinudio je osmanske posade u Jajcu na predaju. Prije toga herceg Stjepan je sa sinovima osvojio 9 gradova u istočnoj Bosni i gotovo cijelu jugozapadnu Bosnu (Ramu s Prozorom, Uskoplje i Livno), zatvarajući time južni prilaz Jajcu. Zbog pada Jajca Osmanlije su morale predati 28 gradova i njihov teritorij se uglavnom sveo na Podrinje, srednju i donju Bosnu.

Nakon što su snage Emerika Zapolje osvojile Srebrenik, Osmanlije su zadržali jezgro Bosne s Vrhbosnom (Sarajevom), Bobovcem i drugim gradovima, a Mađari Donje Kraje i Usoru, gdje su osnovali Jajačku i Srebreničku banovinu.

Prva je obuhvatala sliv Vrbasa, Venčac, Livač, Komotin, Bočac i Zvečaj, a druga Srebrenik i još nekoliko značajnih mjesta.

Oslanjajući se na Šabačku banovinu, one su predstavljale neprekidnu graničnu zonu na desnoj obali Save, od Beograda do Jajca, i branu daljim prodorima Osmanlija u Ugarsku.

U osvojenim oblastima osnovna vojno-administrativna jedinica bila je vilajet, koji se sastojao iz više župa ili nahija. U početku Bosanski sandžak se dijelio na četiri, a kasnije na više manjih vilajeta. Vilajet koji je na početku obuhvatao kraljeve zemlje podijeljen je u 3 manja: Saraj (Vrhbosna) sa sjedištem u Sarajevu (5 nahija), Brod sa sjedištem u Zenici (2 nahije) i Neretva sa sjedištem u Konjicu (2 nahije).

Krajem XV stoljeća u sastavu Bosanskog sandžaka nalazili su se vilajeti: Novi Pazar, Pavle i Kovač, Saraj, Brod i Neretva.

U sastavu vilajeta i kadiluka Novi Pazar nalazile su se nahije: Zvečan, Jeleč, Ras, Sjenica, Moravica, Borče, Vrač, Nikšić i Ržane, Dimitrovica, Novi Pazar, Radohna, Ostatije i Bobalj.

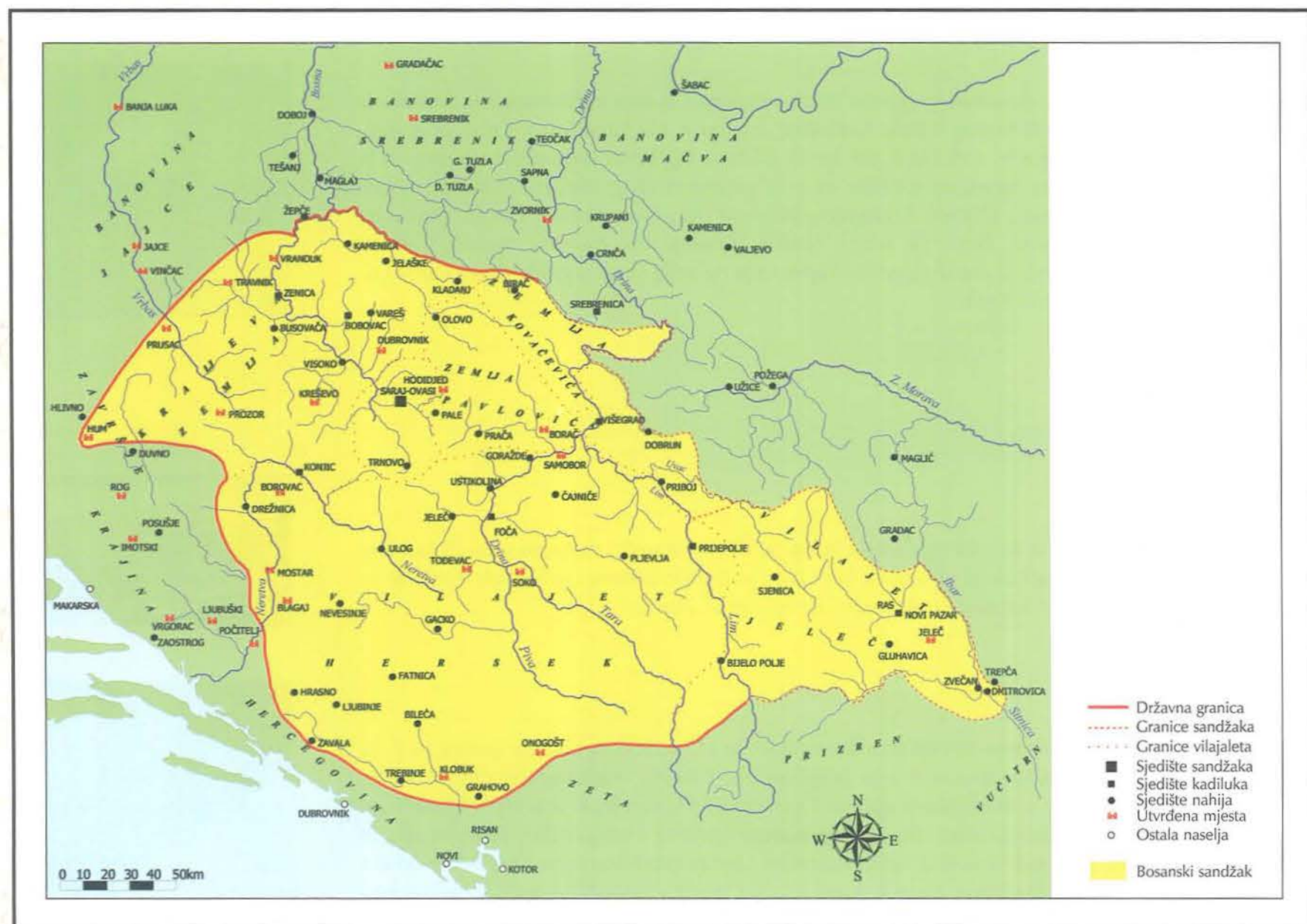
Vilajet i kadiluk Saraj-ovasi (Saraj, Sarajevo ili Vrhbosna), obuhvatao je nahije: Dubrovnik, Visoko, Kreševo, Fojnica i Lepenica. U sastavu vilajeta i kadiluka Brod, koji je 1485. zamijenio raniji bobovački kadiluk, nalazile su se nahije: Bobovac, Lašva, Vranduk, Maglaj, Ozren, Usora ili Tešanj i Trebetilj.

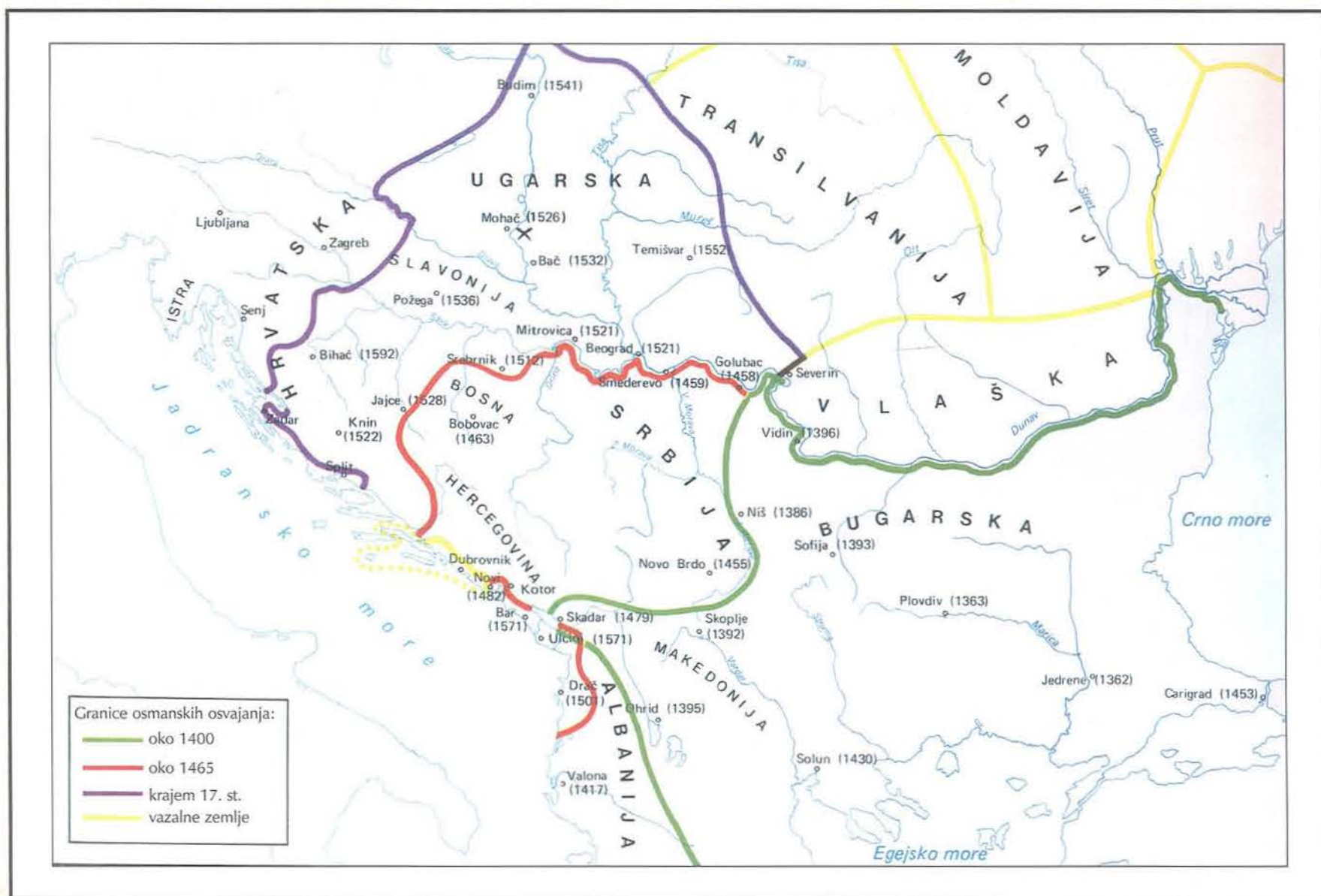
Vilajet i kadiluk Neretva obuhvatao je nahije: Livno (Hlivno) Belgrad ili Dlamuč (Glamoč), Saromiše (Sarumiše), Grahovo, Kupres, Skoplje (Uskoplje), Belgrad (Akhisar) ili Prusac, Sana ili Ključ, Sanica, Blagaj, Bilaj, Unac i Srb.

Zemlje Pavlovića i Kovačevića obrazovale su vilajet Pavli i vilajet Kovač, koji su pripadali zajedničkom višegradskom kadiluku s nahijama: Višegrad, Dobrun, Hrtar, Brodar, Borač (sa Pra-

BOSANSKI SANDŽAK 1469, PODJELA NA VELIKE VILAJETE

Izvor: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982.

GRANICE OSMANSKIH OSVAJANJA U JUGOISTOČNOJ EVROPI OD POČETKA XV DO KRAJA XVII STOLJEĆA

Izvor: *The Times Atlas svjetske povijesti*,
Zagreb, 1986, str. 304.

čom), Studena, Glasinac (Mokro), Olovci, Kladanj, Kamenica (Pribić), Jelaška župa, Vrtar, Trebotić, Birče, Priboj, Rogatica i Banja.

Ovakva administrativna podjela Bosanskog sandžaka zadržala se do osvajanja Srebreničke (1512) i Jajačke banovine 1528.

Nakon osvajanja Hercegovine Osmanlije su početkom 1470. osnovale Hercegovački sandžak sa sjedištem u Foči. Naredne godine ovom sandžaku pripojen je Počitelj, a 1482. Novi. Između 1470. i 1482. u sastav Hercegovačkog sandžaka ušli su vilajet i kadiluk Drina, odnosno Foča, sa 23 nahije: Zupci, (Vrsinje), Vrm (Klobuk), Ljubomir, Rudine, Riđani, Rofci, Komarica (Drobnjaci), Donji Vlasi, Piva, Banjani, Gornja Morača, Donja Morača, Dubrave, Ljubinje, Burnaz, Ljubuški, Duvno ili Rog, Buško Blato, Posušje, Imota (Imotsko), Gorska župa i Primorje.

U sastavu Hercegovačkog sandžaka nalazio se i kadiluk Blagaj s nahijama Blagaj, Hum i Luka te vilajet i kadiluk Mileševo (Prijeopolje) s nahijama Mileševo (Prijeopolje), Kukanj (Pljevlja-Taslidža), Budimlja, Ljubović, Mataruge, Poblatje (Poblaćje) i Kriška. Kadiluk Novi predstavljao je posebnu upravnu jedinicu.

Zvornički sandžak osnovan je 1483. sa sjedištem u Zvorniku. U početku je obuhvatao nekoliko gradova i nahija na lijevoj obali Drine: Srebrenica, Zvornik, Kušlat, Šubin, te na desnoj obali Drine: Kripanj, Bohorina, Jadar, Ptičar i Rađevina, a kasnije i Srebreničku banovinu (1512) i Mačvu (1521).

U sastavu Zvorničkog sandžaka i kadiluka Srebrenica nalazile su se nahije: Ludmer, Perin, Gostilj, Dramešin, Spreča, Memleha-i Bala (Gornja Tuzla), Memleha-i Zir (Donja Tuzla), Sapna, Završ, Teočak, Smoluća, Jasenica, Srebrenik, Sokol, Ko-

raj, Biječjina (Bilina), Gračac (Nenavište) i Visori. Od osnivanja Zvornički sandžak nalazio se u sastavu Rumelijskog ejaleta do uspostave Budinskog ejaleta 1541, kada je priključen ovoj novoosnovanoj provinciji Osmanskog carstva.

Nakon osvajanja Jajca Osmanlije su nastavili s upadima u Hrvatsku. Koristeći se nesređenim prilikama u Slavoniji i Hrvatskoj, bosanski sandžak-beg Husrev-beg, nakon što je prethodno zauzeo Brod na Savi, Kobaš u Bosni, Dobor, Staru Gradišku i druge gradove, u drugoj polovini 1536. izvršio je prodor u Slavoniju i zauzeo mnoge gradove, a 27. I 1537. osvojio je Požegu i Požešku kotlinu. Uskoro, 12. III 1537, bosanske i hercegovačke snage zauzele su Klis. Na prijedlog Husrev-bega Porta je odobrila osnivanje Kliškog sandžaka, koji je obuhvatao nahije sjeverozapadne Bosne, Dalmacije, Krbave i Like.

Osmanlije su uskoro bezuspješno opsjedali Kostajnicu i Zrin, zauzevši Dubicu, Jasenovac i Novsku, a u Dalmaciji Nadin i Vranu. Od područja oblasti osvojenih u Slavoniji 30. I 1538. formiran je Požeški sandžak.

U ratu koji je vođen od 1541. do 1545. vojne snage bosanskog i kliškog sandžak-bega osvojile su područje istočne i srednje Slavonije do Pakraca, uključujući ga u sastav Požeškog i Bosanskog sandžaka.

Nakon organizacije Vojne krajine osmanski prodori preko Une bili su privremeno usporeni. Ali već 1556. Malkoč-beg zauzeo je Kostajnicu i Novigrad, stvarajući preduvjete za prodor u dolinu Kupe. Do kraja rata Osmanlije su opustošili Pokuplje, Po-unje i Slavoniju, a bosanski sandžak-beg Mustafa Sokolović 1565. osvojio je Krupu. Naredne godine sa svojom vojskom ista-

BOSANSKI EJALET PREMA ODREDBAMA KARLOVAČKOG MIRA 1699. GODINE

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 31.

kao se u borbama kod Sigeta, zbog čega je postavljen za budimskog pašu.

U osmansko-mletačkom ratu 1570-74. Osmanlije su proširili vlast na Ravne kotare, a od Like, Krbave i novoosvojenih oblasti osnovali su između 1578. i 1580. Lički (Krčki) sandžak. Bosanski sandžak-beg Ferhad-paša Sokolović porazio je 1575. hrvatske snage kod Budačkog. U toku 1576. izveo je sa svojom vojskom 50-60 prodora u Hrvatsku napadajući najviše gradove u Bihaćkoj krajini, osvojivši Bužim i Cazin, 1577. Kladušu, Ostrožac i Zrin, a 1578. Drežnjak. Do 1570. osvojena područja u Bosni bila su uključena u Rumelijski i Budimski ejalet. Vojni razlozi nametali su potrebu da se područje Bosne organizira u jedinstvenu cjelinu sposobnu da vlastitim snagama vodi

samostalne ofanzivne akcije. Zbog toga je 1580. uspostavljen Bosanski ejalet (beglerbegluk). Dotadašnja unutrašnja organizacija sandžaka nije mijenjana, ali su sandžak-begovi potčinjeni bosanskom beglerbegu kao vrhovnom vojnom i upravnom organu Bosanskog ejaleta.

Ferhad-paša je 1585. bezuspješno pokušavao zauzeti Bihać, a naredne godine bansko-krajiške snage porazile su vojsku pakračkog sandžak-bega Alija u boju kod Ivanića. Dolaskom Hasan-paše Predojevića na položaj bosanskog begler-bega ponovo su se povele žestoke borbe. Te godine bezuspješno je napadao Sisak, a naredne zauzeo Ripač, Goru i Hrastovicu i počeo s gradnjom tvrđave Petrinje, a u junu je osvojio Bihać, koji je postao sjedište novoosnovanog Bihaćkog sandžaka. Od

BOSANSKI EJALET U XVII I XVIII STOLJEĆU

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 35.

tada je hrvatska linija odbrane povučena s Une na liniju Ogulin-Karlovac-Kupa do Siska, sa Slunjom kao istaknutim uporištem.

Hasan-paša je 1592. porazio bansko-štajersku vojsku kod Bresta, a zatim je pokušao osvojiti Sisak. U trećem napadu u junu 1593. pretrpio je težak poraz.

Nakon osmanskog poraza kod Siska Požeški sandžak izdvojen je iz Bosanskog ejaleta i 1600. priključen Kaniškom.

Na početku XVII stoljeća, odnosno u vrijeme sklapanja mira na ušću Žitve 1606, Bosanski ejalet imao je sljedeće granice:

Na sjeveru između Drave i Save granica je tekla skoro ravnom linijom povučenom od Drave na istok prema Đurđevcu, Kloštru i Pitomači, na jugozapad prema Savi istočno od Siska, tako da su Rača, Garičgrad i Moslavina bili izvan osmanske vlasti.

Na jugu Save i Kupe granica se prostirala najprije istim smjerom do Blinje i Vinodola, a ta su mjesta pripadala Bosanskom ejaletu. Granica je dalje išla ravno u zapadnom smjeru prema Korani, presijecajući pritoke Petrišnicu, Glinu i Trepču, tako da su Petrinja, Hrastovica, Gore i Steničnjak bili izvan osmanske vlasti. Granicu je dalje na zapadu predstavljala rijeka Korana od Barlovića do Slunja, a zatim suha međa oko nekadašnje gatačke župe. Izvan osmanske vlasti nalazili su se Otočac, Prozor, Brlog, Brinje i Jesenica i napokon vrh Velebita, tako

da je Podgorje s primorskim mjestima: Senj, Jablanac, Karlobag, Starigrad i Dračevac do ušća Zrmanje bilo izvan osmanske vlasti. Na Zrmanji između mora i osmanskog Obrovca nalazila se tro-međa Austrije, Osmanskog carstva i Mletačke republike.

U Jadranskom primorju Bosanski ejalet graničio se s mletačkom Dalmacijom na liniji od Zadra do Dubrovnika, tako da je Bosanskom ejaletu pripalo područje uz Velebit prema Senju, Brinju i Otočcu, dok je Mletačkoj republici pripadao uski primorski pojas s gradovima Novigrad, Nin, Biograd na Moru, Šibenik, Omiš, Split i primorje od Omiša do ušća Zrmanje i dalje sve do područja Dubrovnika, izuzimajući osmanski Skradin i Makarsku krajinu.

U vrijeme Kandijskog rata promijenila se granica na ovoj strani, tako da su Osmanlije definitivno izgubile Solin i Klis, a privremeno i Makarsku krajinu. Dalje na jugu Bosanski ejalet protezao se od teritorije Dubrovnika do Ulcinja i Bara, koji su pripadali Rumeliji, te Kotora, koji je pripadao Mletačkoj Albaniji. Pogranična mjesta Bosanskog ejaleta prema Rumeliji bili su na sjeveroistoku Nikšić, Kolašin, Kosovska Mitrovica, Novi Pazar, Nova Varoš, Priboj, Višegrad, Srebrenica, Zvornik, Loznica i Šabac. Granica je dalje išla Savom do Rače, gdje se spajala sa sjevernom granicom prema Budimskom ejaletu. Pogranična mjesta u Rumeliji i Smederevskom sandžaku na istoj strani prema

Kolašinu bili su Berane i Vučitrn, zatim planina Kopaonik, Ivanjica, Čajetina, Požega, Užice, Bajina Bašta i Valjevo. Granica je izlazila na Savu kraj Šapca, odakle je tekla dalje istom rijekom do ulaza u Slavoniju.

Nakon pobjede nad Ugarskom na Mohačkom polju 1526, stvoreni su uvjeti za dalje širenje Osmanskog carstva u srednjoj Evropi. Da bi zaštitio svoje nasljedne posjede, austrijski nadvojvoda Ferdinand pružao je od 1522. manju pomoć za odbranu Hrvatske. Nakon izbora za ugarsko-hrvatskog kralja 1527. potpomagao je odbranu Ugarske i Hrvatske, dajući sredstva za organizaciju Vojne krajine u Hrvatskoj i Slavoniji.

Poslije formiranja Slavonske krajine (od Drave do Kupe) i Hrvatske krajine (od Kupe do mora) Vojna je krajina podijeljena na kapetanije (Senjsku, Bihačku, Hrastovičku, Ogulinsku, Križevačku, Koprivničku i Ivaničku). Od 1577. nadvojvoda Karlo podigao je Karlovac, kao sjedište generala Hrvatske krajine, a sjedište generala Slavonije nalazilo se u Varaždinu. Oba generalata bila su podređena nadvojvodi u Grazu. Tako Krajina postaje poseban teritorij izuzet od banske vlasti i sabora. Nezadovoljno hrvatsko plemstvo približilo se ugarskom u borbi protiv habsburškog centralizma, ali je otpor skršen u zavjeri Zrinjskog i Frankopana. Zbog ratnih potreba Habsburgovci su u XVIII stoljeću proširili Krajinu i na Posavinu, pretvarajući je u veliku kasarnu i vojni rezervoar. Vojna krajina bila je strogo vojnički organizirana, podijeljena na pukovnije, bataljone, čete i općine, s njemačkim jezikom i školama. Mogla je podići do 50.000 vojnika. Pukovnije su se izdržavale iz vlastite blagajne, a graničari su samo u ratu živjeli na carski teret.

UPRAVNA PODJELA BOSANSKOG SANDŽAKA U XVI I XVII STOLJEĆU

U toku XVI i XVII stoljeća Bosanski sandžak sastojao se iz više vilajeta, kadiluka i nahija. Vilajet Hrvati i kadiluk Skradin bili su u sastavu Bosanskog sandžaka do 1537, kada su priključeni novoosnovanom Kliškom sandžaku. Sjedište vilajeta nalazilo se u Sinju, a kadiluka u Skradinu. Već 1528. ovaj vilajet i kadiluk obuhvatao je nahije: Sinj i Cetina, Dicmo, Zminje Polje, Vrhlika (Vrlika), Petrovo Polje i Petrova Gora (sa sjedištem u Drnišu), Kosovo, Nečven, Strmnica, Plavna, Popina, Knin, Grahovo, Zečevo, Skradin, Zrmanja, Ostrovia, Benkovac, Bukovica, Kličevac, Karin, Nadin, Obrovac i Podgorje.

Za razliku od vilajeta Hrvati i kadiluka Skradin, koji su 1537. izdvojeni iz Bosanskog i pripojeni Kliškom sandžaku, kadiluk

Kobaš, koji se od druge polovine XVI stoljeća naziva kadiluk Banja Luka, ostao je u sastavu Bosanskog ejaleta s nahijama: Vrbanja ili Kotor, Vrhovine, Zmijanje, Vinčac, Jajce, Trebovo, Banja Luka, Vrbaški, Dobor, Kobaš, Lefće (Levać) i Dubica.

Do osnivanja Bihačkog sandžaka krajem XVI i početkom XVII stoljeća u sastavu Bosanskog sandžaka nalazio se kadiluk Kamengrad sa sjedištem kadija u istoimenom mjestu. Krajem XVI stoljeća sjedište je premješteno u Stari Majdan (Madeni Ahen-Gvozdeni Majdan), koji je ime dobio po rudniku gvozdene rude u tom mjestu. U nadležnosti kamengradskog kadije nalazili su se gradovi: Kamengrad, Pečigrad (Miha Pekler), Mala i Velika Kladuša, Šturlić, Podzvizd, Vrnograč, Todornovi, Bužim, Stijena, Stari Majdan (Madeni Atik), Jezerski, Krupa, Otoka (Ada-i Kebir), Sanski Most (Džisri Sana) i Cazin.

Krajem XVI stoljeća osnovan je kadiluk Stari Vlah, u čiji su sastav ulazile nahije: Sjenica, Barče (Nova Varoš), Radohna (Radojina), Ostatije, Bobalj i Moravica. Glavno sjedište kadiluka nalazilo se u Sjenici.

Od druge polovine XVI stoljeća osmanske su vlasti sarajevski kadiluk uzdignu na stupanj mulaluka, čime su kadiluk i grad dobili na značaju. Krajem XVI stoljeća ovom su mulaluku, pored postojećih nahija Sarajevo, Dubrovnik, Visoko, Kreševo, odnosno Fojnica s Lepenicom, pripojene i nahije Neretva i Prozor, koje su se do tada nalazile u kadiluku Neretva i Kliškom sandžaku, kao i nahija Glasinac. Istovremeno nahija Kladanj izdvojena je iz ovog kadiluka i s Olovom obrazovala poseban kadiluk.

U Olovskom kadiluku obrazovanom između 1560. i 1580. nalazile su se nahije Bribić ili Kamenska i Jelška župa, koje su ranije pripadale Višegradskom kadiluku. Sjedište Olovskog kadiluka nalazilo se u Kladnju ili u Olovu.

Pribojski kadiluk prvi se put spominje 1590, ali se pretpostavlja da je osnovan znatno ranije. U njegovom sastavu nalazila se nahija Pribud.

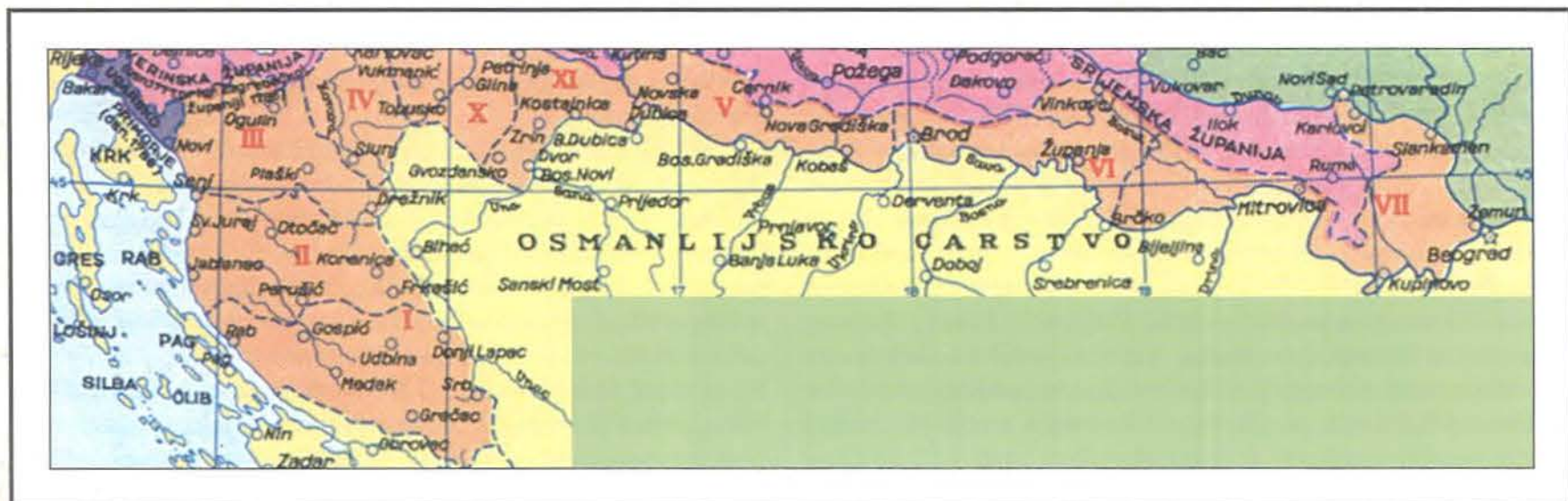
Uprkos znatnim teritorijalnim osvajanjima do 80-ih godina XVI stoljeća u sjevernom dijelu Bosanskog sandžaka niz dolinu Bosne nije osnovan nijedan novi kadiluk. Tek se tada spominje Tešanjski kadiluk. Prvi konkretni podaci o njemu potječu iz 1584, kada je obuhvatao nahije Maglaj, Žepče, Ozren i Doboj.

Između 1580. i 1590. osmanske vlasti osnovale su Jajački kadiluk, u čijem su se sastavu nalazile nahije: Jajce, Vinčac, Vrbanja ili Kotor, Vrhovine i Trebovo. Jedno vrijeme u njegovom sastavu nalazila se i nahija Bohorina.

Kostajnički kadiluk obuhvatao je nahije Kostajnica, Dubica, Novi i Vrbaški. Osnovan je koncem XVI ili početkom XVII stolje-

DIO KARTE VOJNE KRAJINE

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 34.

HERCEGOVAČKI SANDŽAK U XVI I XVII STOLJEĆU

Izvor: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982.

ća. Do osvajanja Kostajnice od Habsburgovaca 1687. to mjesto bilo je sjedište kadija. Nakon toga osnovan je novi kadiluk s nazivom Bekije-i Kostajnica (Ostatak Kostajnice), s Kozarcem kao novim sjedištem kadiluka.

Na području nekadašnjeg jezgra srednjovjekovne srpske države, koje je poznatije pod imenom Ras, u XVII stoljeću osnovan je kadiluk Trговиšte.

Kadiluk Čelebi Pazar ili Rogatica obuhvatao je nahije: Borač, Prača s istoimenom kasabom, Brodar, Vrtar, Čelebi Pazar i Mokro.

Sredinom XVII stoljeća na teritoriji Bosanskog sandžaka osnovan je Derventski kadiluk, u čijem su se sastavu nalazile nahije Brod i Dubočac.

UPRAVNA PODJELA HERCEGOVAČKOG SANDŽAKA U XVI I XVII STOLJEĆU

U toku XVI i XVII stoljeća u Hercegovackom sandžaku izvršene su brojne administrativno-sudske promjene. U tom periodu na teritoriji ovog sandžaka nalazilo se nekoliko kadiluka.

Mostarski kadiluk do druge polovine XVI stoljeća pripadao je Drinskom, odnosno Fočanskom kadiluku. Obuhvatao je nahije: Blato, Drežnica, Duvno, Buško Blato, Bročno, Ljubuški, Posušje i Gorska župa. Posljednje tri izdvojene su 1562. iz Mostarskog i priključene novoosnovanom Imotskom kadiluku. U njegovom okviru nalazile su se i nahije Primorje (do 1590), Fragustin, Radobolja i Poljica.

Jedan od najstarijih kadiluka u Hercegovackom sandžaku bio je kadiluk Cernica, osnovan u trećoj deceniji XVI stoljeća. U

njegovom sastavu nalazile su se nahije Gacko, Vrm, odnosno Klobuk, i Piva.

Kadiluk Nevesinje spominje se 1470. U Nevesinju se tada spominje naib drinskog kadije, što znači da nije bio samostalan, a postat će tek 1537. U okviru ovog kadiluka nalazile su se i nahije Dobri, Konac Polje i Neretva.

Pljevaljski kadiluk osnovan je između 1519. i 1532. U početku je obuhvatao nahije Kukanj i Pljevlja, a krajem XVII stoljeća priključene su im iz Prijepoljskog kadiluka nahije Krička, Poblac i Potpeće.

Sredinom XVI stoljeća Imotski je postao sjedištem istoimenog kadiluka. Prvi se put pod ovim imenom spominje 1562. U početku je obuhvatao nahije: Imota, Duvno (Rog), Buško Blato, Ljubuški, Posušje, Gorska župa, Fragustin i Primorje.

Kadiluk Čajniče, osnovan između 1572. i 1582, sastojao se od Pribuda i Samobora, koji su činili nahiju Međuriječje, Dubočica i selo Njegoševići. Do 1667. ovaj kadiluk nalazio se u sastavu Hercegovackog, a nakon toga uključen je u sastav Bosanskog sandžaka.

Kako su brojne nahije Drinskog, odnosno Fočanskog kadiluka vremenom izdvojene iz ove sudsko-administrativne jedinice, to se u XVII stoljeću Fočanski kadiluk zvanično zvao Foča s Ulogom. U njegovom sastavu nalazila su se manja naselja: Ulog, Jelec, Ustikolina te Zagorje sa Zalom Palankom.

Kadiluk Gabela spominje se pri kraju XVI stoljeća (1598). U narednih gotovo stotinu godina to je bio kadiluk do mletačkog osvajanja Gabele 1693, kada je njegov ostatak ušao u sastav Ljubuškog kadiluka. Kadiluk Gabela ili Neretva obuhvatao je nahije: Ljubuški (s Vitinom), Gorska župa, Fragustin i Primorje.

Kadiluk Ljubinje osnovan je na prijelazu iz XVI u XVII stoljeće. Ljubinje kao sjedište istoimenog kadiluka spominje se u 1633. Tokom XVII stoljeća ponekad su kadiluci Ljubinje, Cernica i Stolac imali zajedničkog kadiju, a nerijetko su spajani kadiluci Ljubinje i Belgradžik (Konjic). Pored navedenih devet kadiluka u okviru Hercegovačkog sandžaka u XVII stoljeću osnovani su i kadiluci Duvno, Ljubuški i Stolac.

UPRAVNA PODJELA ZVORNIČKOG SANDŽAKA

Tokom XVI i XVII stoljeća na području Zvorničkog sandžaka nalazilo se deset kadiluka. Prvi među njima bio je kadiluk Srebrenica, koji je obuhvatao nahije: Šabac (Bügurdelen), Gornja Mačva (Mačva-i Bala), Donja Mačva (Mačva-i Zir) i Osat. Ovakva podjela zadržala se do 1548, kada je osnovan Šabački kadiluk. Kadiluk Brvenik, obuhvatao je nahije: Brvenik, Rujna, Ostat, Užice i Sokol. Usljed osnivanja novih kadiluka u drugoj polovini XVI stoljeća u starom Brveničkom kadiluku ostale su samo nahije Brvenik i nahija Gošćanica.

Nakon 1548, kada je osnovan Šabački kadiluk (Bügurdelen), u njegov sastav ušle su nahije: Šabac (Bügurdelen), Donja i Gornja Mačva, Rađevina, Krupanj, Jadar, Tičar i Bohorina.

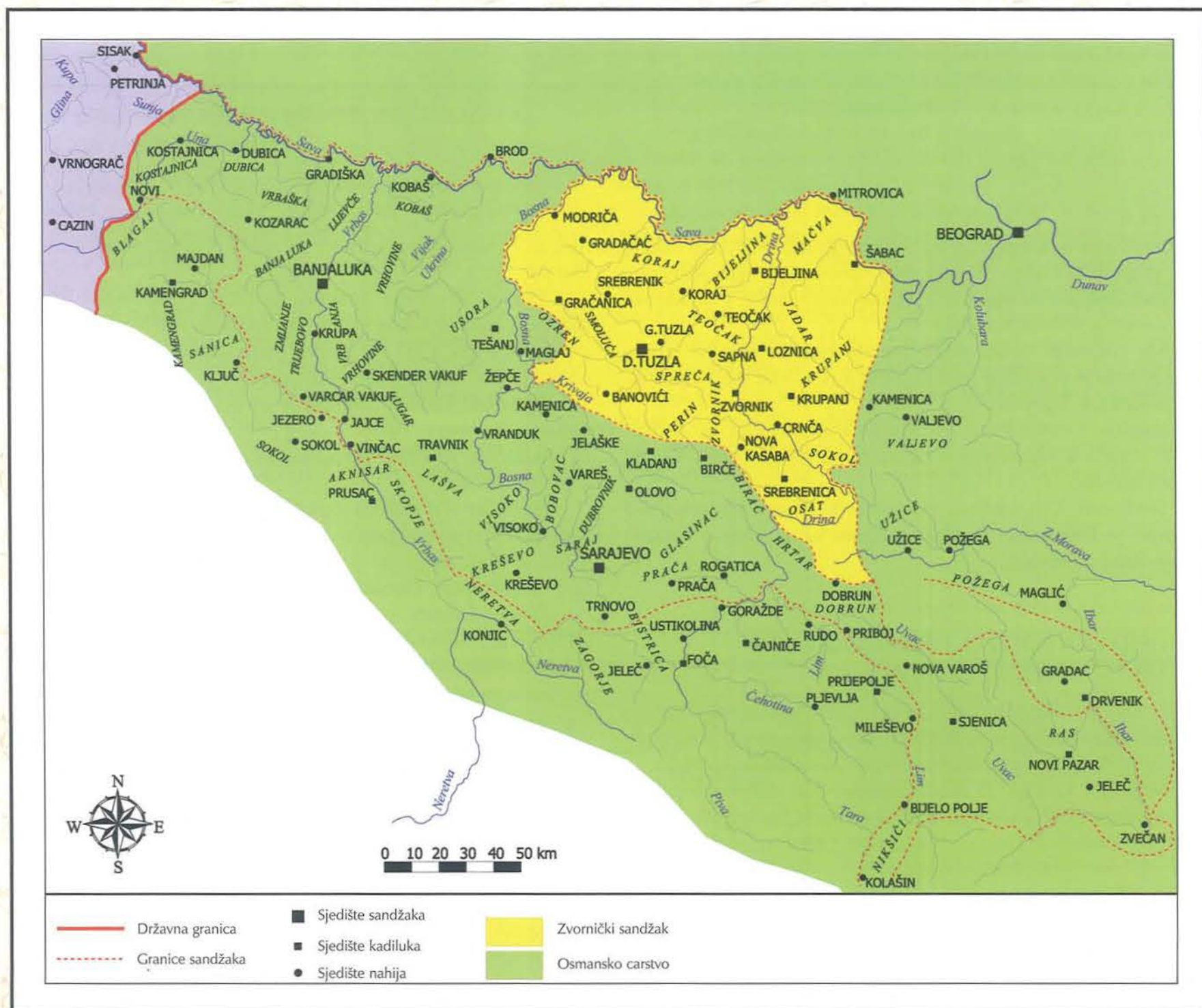
Sredinom XVI stoljeća iz dotadašnjeg Srebreničkog kadiluka izdvojeno je više nahija i osnovan Zvornički kadiluk, koji je obuhvatao nahije: Zvornik, Perin, Gostilj, Dramešin, Spreča, Paske, Gornja Tuzla, Donja Tuzla, Sapna, Završ, Teočak, Smoluća, Jasenica, Srebrenik (kod Tuzle), Soko (kod Gračanice), Koraj, Bijeljina, Gradačac ili Nenavište i Visori.

U okviru Zvorničkog sandžaka nalazio se i kadiluk Tuzla (Memlehateyn). Sredinom XVII stoljeća teritorij Tuzlanskog kadiluka pored Donje i Gornje Tuzle činile su i nahije: Sapna, Spreča, Gostilj, Dramešin, Paske, Vitori, Jasenica i Smoluća. Sjedište kadija ovog kadiluka bilo je prvo u Gornjoj, a zatim u Donjoj Tuzli.

Od nahija Završ, Nenavište, Srebrenik, Soko (posavski) i Gračanica u četvrtoj deceniji XVII stoljeća osnovan je kadiluk Gračanica. Ovome kadiluku pripadalo je Brčko, koje se od 1548. spominje kao selo.

ZVORNIČKI SANDŽAK U XVI I XVII STOLJEĆU

Izvor: *Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1982.*

SANDŽACI KLIS, KRKA I BIHAĆ 1606. GODINE

Izvor: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982.

Oko 1634. izdvajanjem nahija Bijeljine, Teočaka i Koraja iz dotadašnjeg Zvorničkog kadiluka osnovan je kadiluk Bijeljina.

U drugoj polovini XVII stoljeća osnovana su još dva kadiluka u zvorničkom sandžaku – kadiluk Krupanj i Bohorina, te kadiluk Jadar i Ptičar ili Loznica.

UPRAVNA PODJELA KLIŠKOG SANDŽAKA U XVI I XVII STOLJEĆU

Skradinski kadiluk bio je središnji kadiluk u Kliškom sandžaku. Obuhvatao je veliku teritoriju s nahijama: Grahovo, Sinj i Cetina, Dicmo, Zminje Polje, Vrlika, Petrovo Polje, Petrova Gora, Kosovo, Nečven, Strmica, Plavna, Popina, Zrmanja, Karinj, Nadin, Obrovac i Podgorje. Skradinskom kadiluku 1537. priključene su nahije u Završju: Livno, Saromište (Saromiševo), Dlačmoč ili Biograd, te nahije: Klis, Zagorje, Zvonigrad, Vrana, Velin, Bukovica, Sanković, Lapac i Nebluh u Pounju, kao i Mazinj, Gradačac, Udbina i Bunić u Krbavi, te Lika, Medak, Perušić, Bilaj, Barleta i Novi u Lici, te nahije Puhova Međa i Cvetuša.

Kada je 1537. Neretvanski kadiluk ušao u sastav Kliškog sandžaka, nahija Rog vraćena je u sastav Mostarskog kadiluka, hercegovačka Neretva s Biogradom ušla je u sastav Nevesinjskog kadiluka, kao i nahije u Završju (Livno, Glamoč i Saromište), koje su ušle u sastav Skradinskog kadiluka.

Poslije 1537. kadiluk Neretva obuhvatao je nahije: Neretva, Rama s Prozorom, Kupres sa Šujicom, Skoplje sa Susidom, Akhisar (Biograd) ili Prusac, Janj, Gerzovo, Sokol ili Sokolac (na

Plivi), Gölhisar ili Jezero, koje su bile u porijeku Vrbasa i Plive, zatim nahije u porijeku Sane, Sana ili Ključ, Sanica, Bilaj-Blagaj, Vodenica te Unac, Srb i Kamengrad. Ove nahije bile su jedinstvene do 1562, kada su neke od njih izdvojene i priključene kasnije osnovanom kadiluku Akhisar ili Prusac. Kadiluk Novosel spominje se 1563, sa selima: Gornji, Donji i Srednji Novosel, Gornje, Donje i Srednje Blaško Polje, Oštra Luka i neobrađenim imanjima oko današnjeg Bosanskog Petrovca i Kulen-Vakufa. U sastavu kadiluka nalazile su se nahije: Sana, Unac, Dubica, Vrbaški, Novi i Kostajnica. U XVII stoljeću sjedište kadiluka nalazilo se u Kulen-Vakufu, a kasnije u Petrovcu.

U drugoj polovini XVI stoljeća osnovan je Prusački, odnosno Akhisarski kadiluk sa sjedištem u Pruscu (Akhisar). U njegovom sastavu nalazile su se nahije: Glamoč, Kupres, Janj, Gerzovo, Sokol na Plivi i Jezero (Gölhisar). U drugoj polovini XVII stoljeća iz ovog kadiluka izdvojeno je Jezero (Gölhisar) kome su pridodate nahije: Sokol na Plivi, Janj, Gerzovo te Ključ i Bilaj.

Kadiluk Zagorje ili Klis osnovan je 1580. godine, a postojao je do 1648, kada su ga osvojile mletačke jedinice. Do tada su se u njegovom sastavu nalazile nahije: Radobolja, Poljica, Klis, Sinj i Cetina, Dicmo, Zminje Polje te Zagorje ili Zagora.

UPRAVNA PODJELA POŽEŠKOG SANDŽAKA

Požeški sandžak, koji se do 1600. nalazio u sastavu Bosanskog ejaleta, tokom XVI stoljeća obuhvatao je sedam kadiluka. Kada su Osmanlije 25. januara 1537. osvojili Požegu, osnovan

je istoimeni kadiluk koji je obuhvatao nahije: Požega, Gnojnica ili Gnojanica, Svilna, Kruševo, Gradac, Kamengrad (Kamensko), Kutjevo, Orlovjska, Granice, Voćin, Drenovac i Brezovica.

Nakon osvajanja Broda 1536. Osmanlije su osnovali Brodski kadiluk, koji je obuhvatao nahije: Brod, Vrhovine, Brezina i Ravna.

Kadiluk Gorjan ili Đakovo spominje se 1545. Obuhvatao je nahije: Gorjan, Đakovo, Jašava, Dragotin, Nevna, Dubrava, Prikraj i Poljana. Iste godine navodi se i kadiluk Podgorač na čijem su se području nalazile nahije: Podgorač, Vrhovina ili Vrhovci, Krstošija, Podlužje i Koške. U Požeškom sandžaku kao sastavnom dijelu Bosanskog ejaleta nalazio se kadiluk Orahovica s istoimenom nahijom, te nahijama Sveti Mikloš, Bukovica, Čadavica, Valpovo, Dolinci, Moslavina, Sopje i Voćin.

Iako su Osmanlije 1529. osvojili Osijek, nahija pod ovim imenom spominje se 1553, a kadiluk 1556. Osiječki kadiluk obuhvatao je nahije: Osijek, Koraš, Čepin i Erdut. Kadiluk Virovitica osnovan je nakon zaposjedanja grada 2. augusta 1552. U njegovom sastavu nalazile su se nahije Virovitica i Slatina.

UPRAVNA PODJELA ZAČASANSKOG, PAKRAČKOG ILI CERNIČKOG SANDŽAKA

Pakrački (Začasanski, Cernički) sandžak obuhvatao je tri kadiluka. Formiran je 1557. od osvojene teritorije Slavonije. Tada je osnovan kadiluk Velika s nahijama: Cernik, Pakarski Sredel, Bila Stina, Podvrški, Pakrac, Sirač, Dobra Kuća, Čaklovac, Stupčanica, Rutinovac, Šagovina, Podborje i Drenovac.

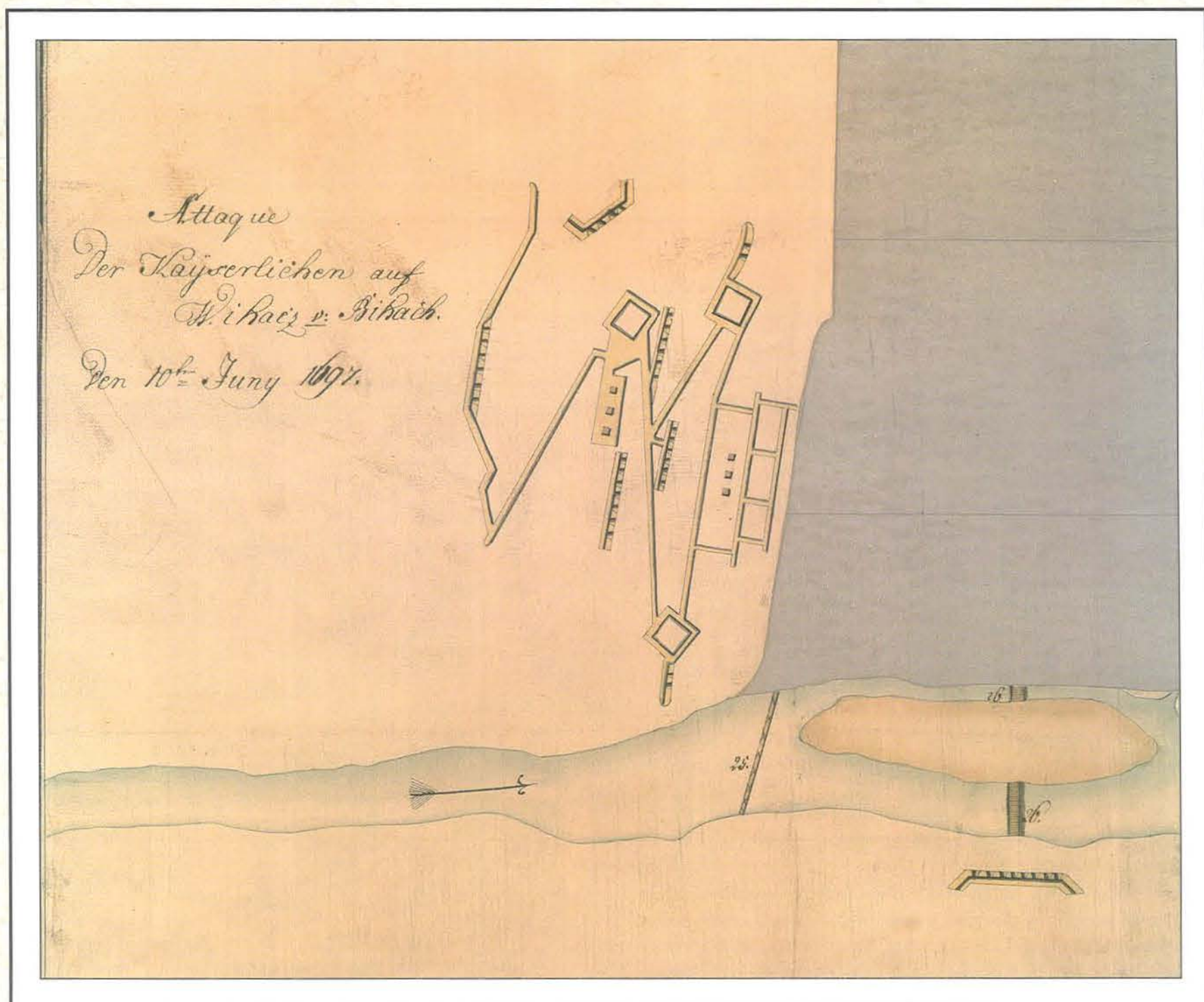
Drugi kadiluk ovog sandžaka bio je Pakrački, u čijem su se sastavu nalazile nahije: Pakrac, Sirač, Dobra Kuća i Stupčanica, koje su se do tada nalazile u kadiluku Velika, iz kojeg je izdvojen Cernik, pa je odlukom Porte osnovan istoimeni kadiluk.

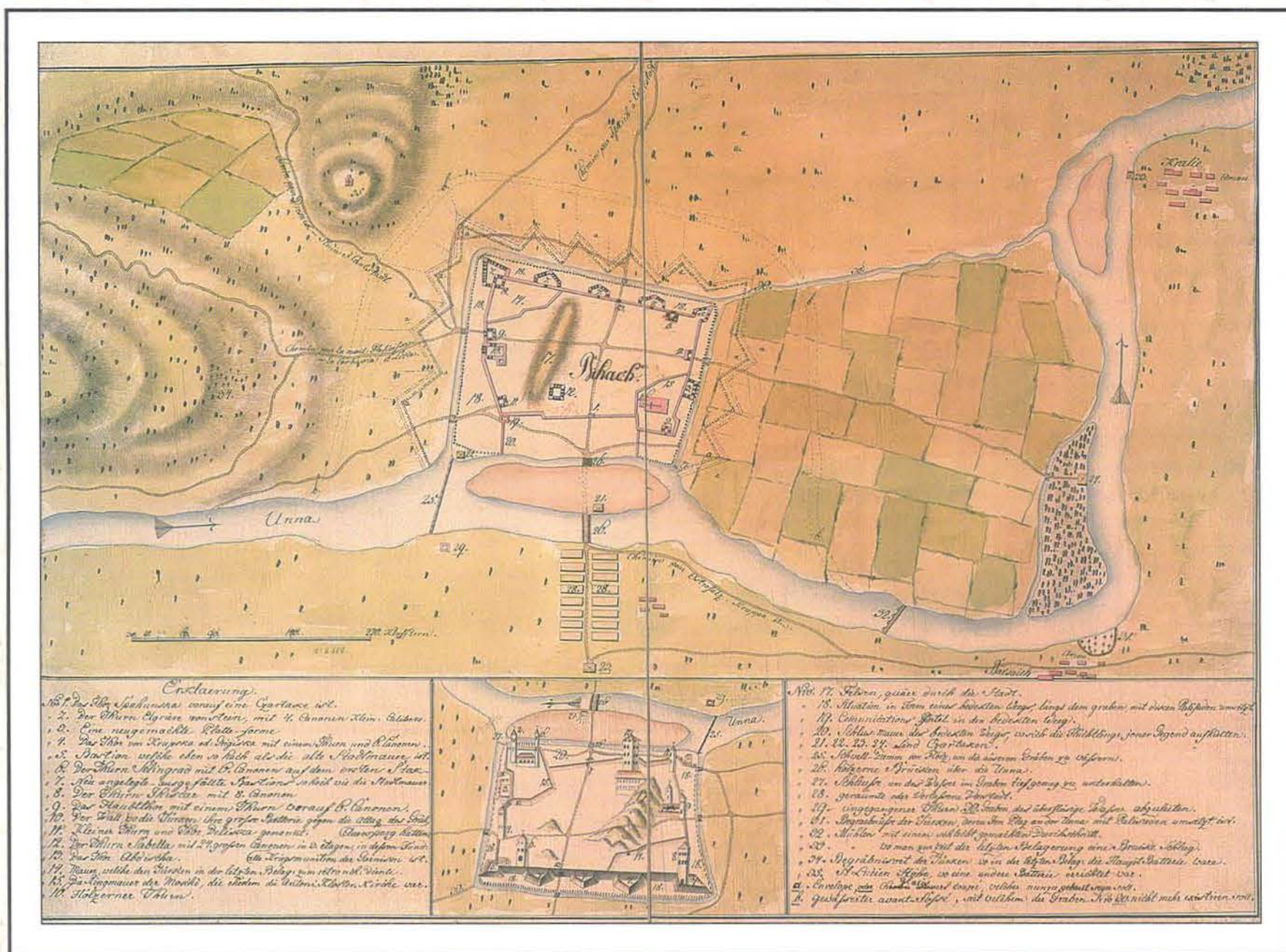
UPRAVNA PODJELA KRČKO-LIČKOG SANDŽAKA

Kada je oko 1580. osnovan Krčki ili Lički sandžak, na njegovoj teritoriji osnovana su dva kadiluka. Kadiluk Krka ili Knin prvi se put spominje 1591. U njegovom sastavu nalazile su se nahije Kliškog sandžaka koje su odlukom Porte uključene u ovaj kadiluk: Knin, Strmija, Plavna, Popine, Zrmanja, Zečevo, Skra-

ATTAQUE DER KAISERLICHEN AUF WIHACZ V: BIHACH DEN 10TE JUNY 1697.
(NAPAD CARSKJE VOJSKE NA BIHAĆ 10. JUNA 1697. GODINE)

Izvor: KA-W, H III c 148.

PLAN VON BIHACH 1697. (PRIKAZ BIHAČA IZ 1697. GODINE)

Izvor: KA-W, H III c 147

din, Ostrovica, Benkovac ili Bukovac, Kličevac, Karin, Nadin, Vrana, Zvonigrad, Velin, Sanković, koje su se nalazile u Krki, Zagrcju ili Prikokrčju, zatim nahije: Obrovac i Podgorje, Mozin, Gračac, Udbina, Bunić i Krbagvi, te Lika, Budak, Medak, Perušić, Bilaj-Borleta i Novi u Lici, Puhova Međa i Cvetuša, kao i Kotari sa Zemunikom.

Iz praktičnih razloga osmanske su vlasti 40-ih godina XVII stoljeća osnovale kadiluk Kotari, sa sjedištem u Zemuniku, u čijem su se okviru nalazile nahije Kotari i Karin.

UPRAVNA PODJELA BIHAČKOG SANDŽAKA

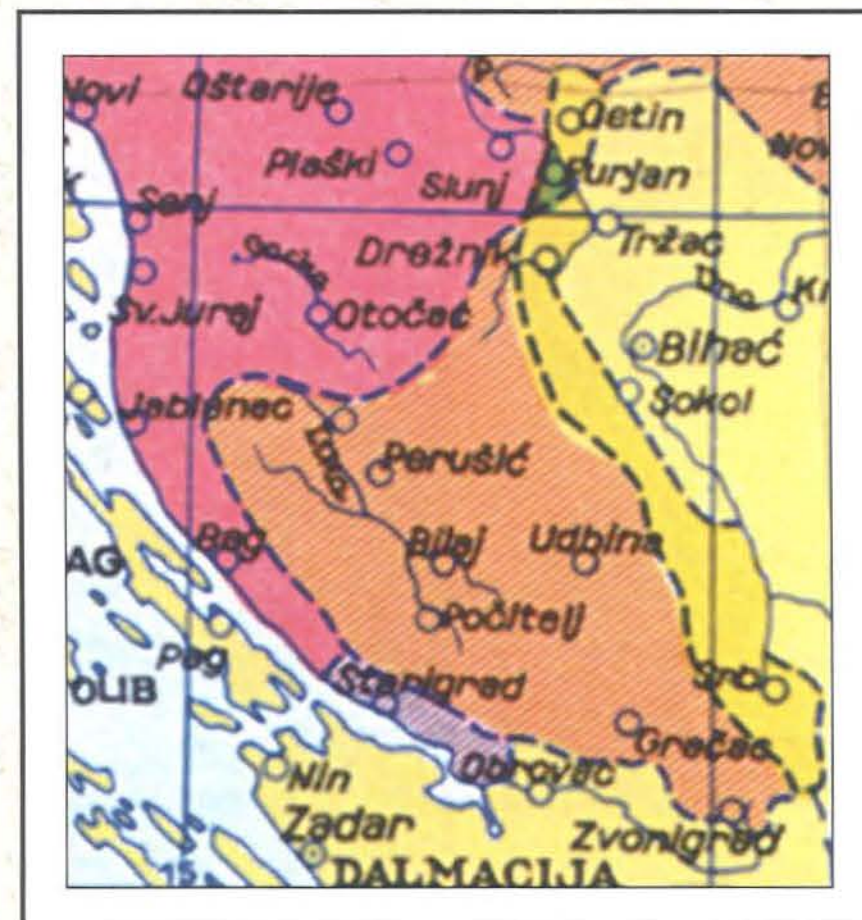
Nakon osvajanja Bihaća 1592. osnovan je istoimeni sandžak. U njegovom sastavu nalazila su se dva kadiluka, Kamen-grad i Bihać. Kadiluk Kamengrad obuhvatao je nahije: Kamen-grad, Unac, Bilaj, Vodenica, Ključ, Sana, Sokol i Sanica. U sastavu Bihaćkog kadiluka nalazili su se gradovi: Bihać, Izačić, Benkovac, Sokolac, Ripač, Jasenica, Mutnik, Bužim, Cazin, Tržac i drugi.

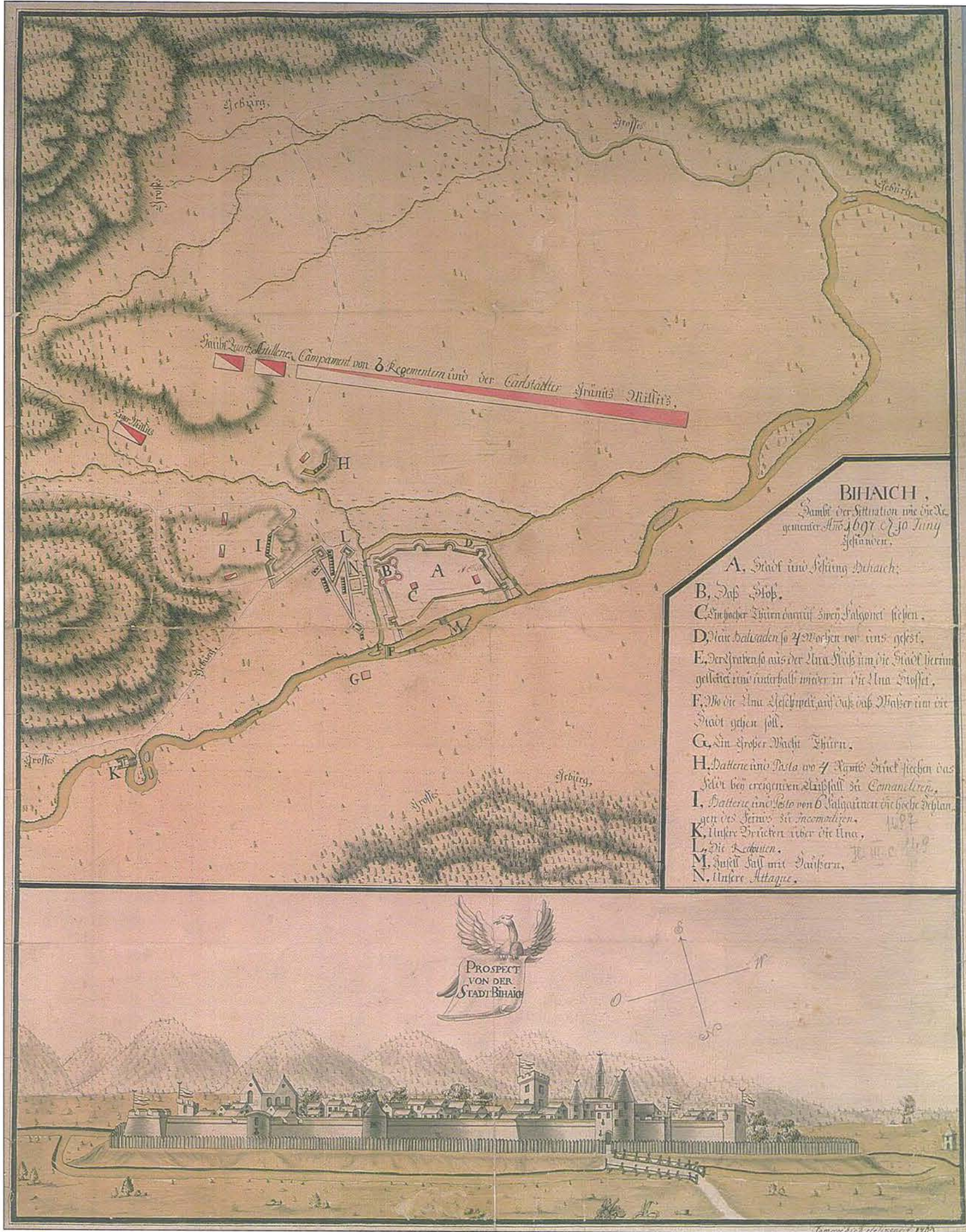
U Kandijskom ratu 1645–69. dio bosanskih spahija upućen je na Krit, a glavnina je bila angažirana u borbi protiv Mlečana u Dalmaciji. U ovom ratu Osmanlije su definitivno izgubile Klis, Solin i Vranjic, nakon čega je osmanski dio Dalmacije zahvatio val ustanaka. U ratu vođenom 1663–64.

PODRUČJE BOSANSKOG EJALETA IZDVOJENO

Izvor: Istorijski atlas,

U VRIJEME KANDIJSKOG RATA 1645-1669. GODINE Učila, Zagreb, 1969. str. 34.

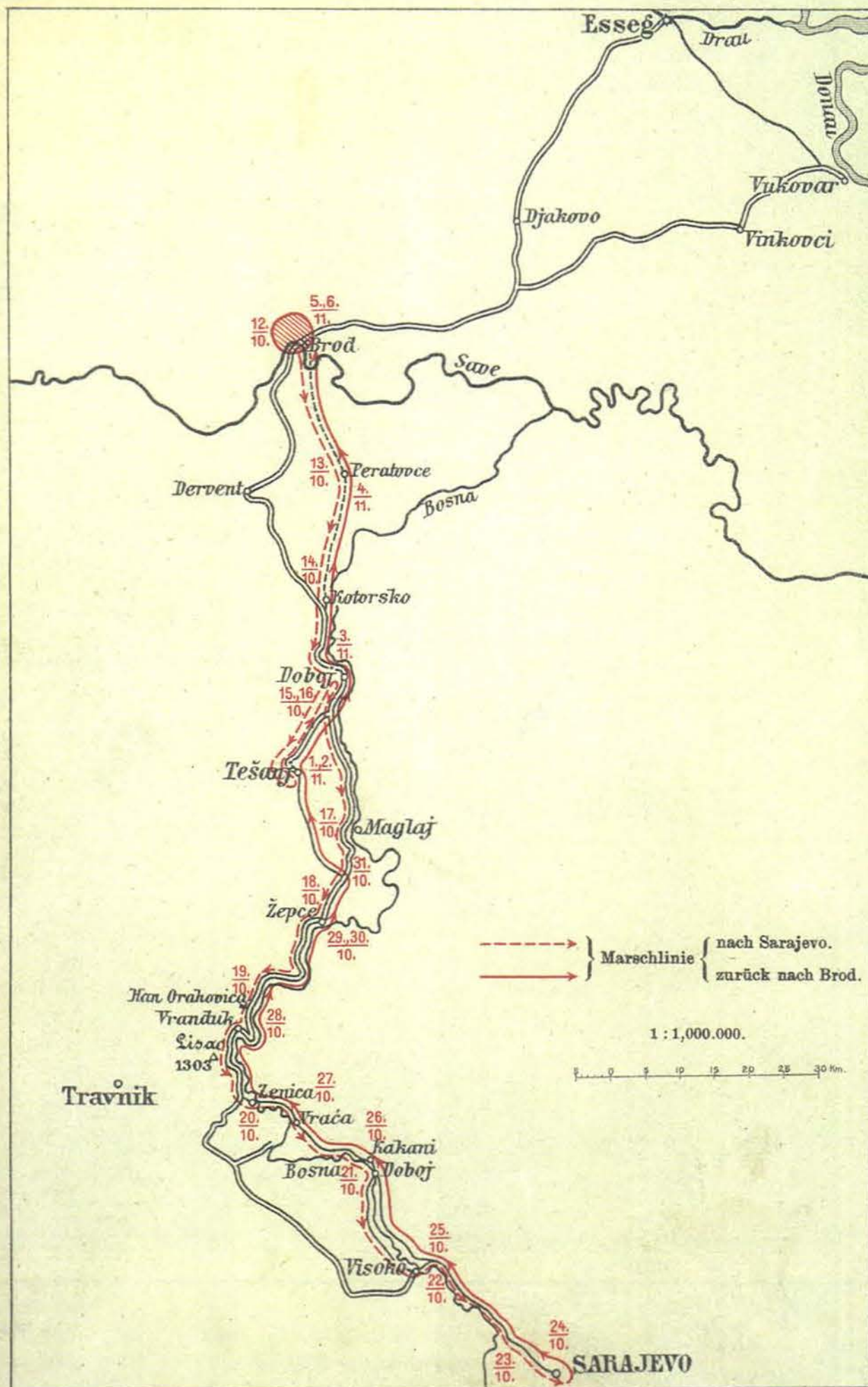

BIHAICH. PROSPECT VON DER STADT BIHAICH (PROSPEKT GRADA BIHAĆA)

Mjesto izdanja: Beč, 1697.
Izvor: KA-W, H-III c 149.

Skizze zum bosnischen Zuge des Prinzen Eugen von Savoyen im Jahre 1697.

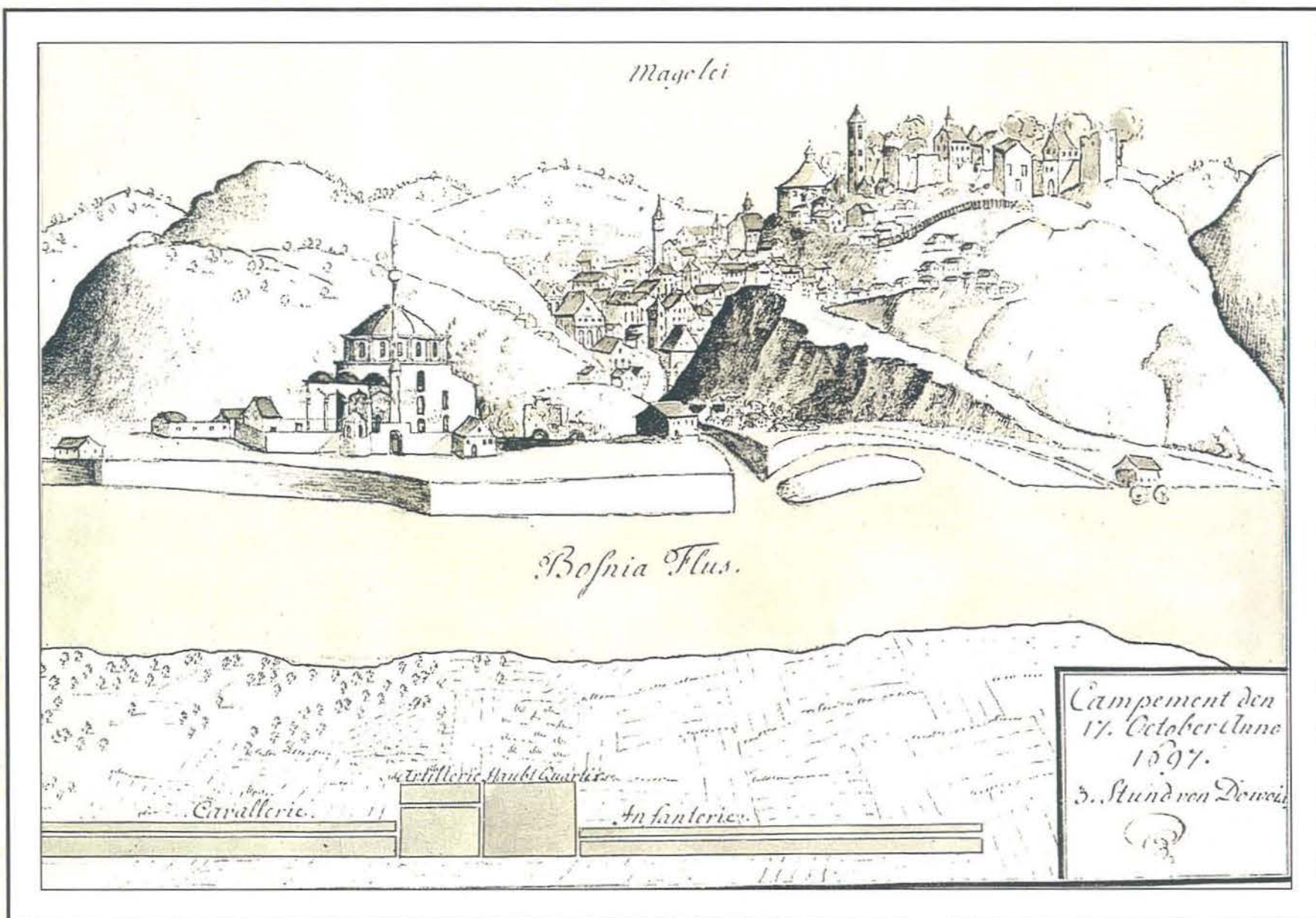
DIE STADT SARAJEVO IM JAHRE 1697.
(PANORAMA SARAJEVA IZ 1697. GODINE)

Mjesto izdanja: Beč, 1697.
Izvor: KA-W, Kartensammlung, H III c, 2 Band, Nr. 16.

PRIKAZ SPALJENOG SARAJEVA IZ 1697. GODINE
DETALJ KARTE: J. PH. FRAST, CARTE DE LA BOSNIE, CROATIE, LA MORLAQUIE... IZ 1740. GODINE

Mjesto izdanja: Beč, 1740.
Izvor: KA-W, B IX a I.

MAGOLEI. COMPEMENT DEN 17. OCTOBER ANNO 1697. 3 STUND VON DOWOIA.
(PANORAMSKI PRIKAZ MAGLAJA)

Autor: Sparr de Bensdorf
Mjesto izdanja: Beč, 1697.
Izvor: KA-W, H III c 107.

osmanske su snage iz Bosne u septembru 1663. godine poražene od banovog brata Petra Zrinskog u borbama kod Otočca, a 1. VIII 1664. zajedno s glavninom osmanskih snaga od Habsburgovaca kod Szentgottharda.

Nakon toga oživjele su ustaničke borbe u Bosni. U jesen 1683. hajdučke vođe Ilija Smiljanić, Stojan Janković i Stojan Mitrović osvojili su Benkovac, Plavno, Vranu, Ostrožac i Skradin. Narod oko Klisa i Splita zauzeo je Zadvarje i zajedno s Mlečanima potisnuo Osmanlije iz najvećeg dijela Dalmacije. Napad Mlečana na Knin i Herceg-Novi okončan je bez rezultata.

Osmanlije su 1687. izgubile najveći dio Slavonije, 1688. gradove na Savi do Broda i posljednja uporišta u Dalmaciji, a 1689. Liku i Krbavu. Od 1691. do 1697. vođene su borbe oko Novog, u Slavoniji, u Hercegovini (oko Gabele), a 1697. oko Bihaća.

Ratno vijeće u Beču odlučilo je 1697. da jedan od glavnih udara prema Osmanskom carstvu bude upravljen prema Bihaću. Vojnim operacijama za osvajanje Bihaća rukovodio je general Carl Auersperg. U pripremama pohoda general Auersperg naredio je da se u Karlovcu okupi 9.115 vojnika, sa 26 topova. Ovim snagama trebao se pridružiti ban Batthyany sa 4.000 graničara i 6 topova. Za plan generala Auersperga saznao je bosanski valija Mehmed-paša Korča, te je poslao svog zamjenika (čehaju) Sari Ahmed-pašu i bosanskog alajbega Hasana da sa

500 spahija, 1.000 krajišnika (serhatlija) i 1.500 sejmena te mjesnim stanovništvom poprave zidine bihaćke tvrđave, očiste opkope oko grada i tvrđavu snabdiju većim zalihama oružja, municije i hrane.

General Auersperg je 31. maja s habsburškom vojskom krenuo iz Karlovca da bi, zbog loših puteva, tek 8. juna stigli pred Bihać. Narednog dana Auersperg je naredio da se okolina grada izvidi, a tvrđava iza zidina osmotri. Na osnovu pristiglih izvještaja uvjerio se da je Bihać dobro utvrđen i da ga direktnim jurišom neće moći zauzeti. Opkolivši grad, Auersperg je odlučio da se napad izvrši s južne strane, ne vjerujući vijestima da je južna strana najtvrdja u odbrani. Pored toga znao je da je Bihać najčešće napadan sa zapadne strane, pa se nadao da će se na toj strani uspostaviti najčvršća odbrana.

Napad je započeo topovskom kanonadom na grad 12. juna, koja je trajala danima. Šest dana kasnije, 18. juna, artiljerija je srušila toranj iznad glavne gradske kapije. Bišćani su zauzvrat srušili most koji je vodio do Zelengradskih vrata, a zatim su 21. juna provalili na Zelengradska vrata sa 300 konjanika napadajući neprijatelja. Ovaj kontranapad Bišćana Auersperg je protumačio kao znak previranja u gradu, što je djelimično bilo tačno. Od prebjega i zarobljenika saznao je da je u gradu nestalo hrane, da su topovi pričinili znatna oštećenja na kućama i da su mnogi Bišćani od Sari Ahmed-paše tražili da preda grad, što on

nije prihvatao ni po koju cijenu. Ovakvoj situaciji doprinijela je i lažna vijest da je bosanski valija Mehmed-paša Korča, od koga su Bišćani očekivali pomoć, poražen, a njegove trupe razbijene.

Na požurivanje iz Beča general Auersperg odlučio je 24. juna izvesti opći juriš na Bihać. Glavni napad izveden je s južne strane i 50 jurišnika ušlo je u grad kroz otvore koje je na zidinama načinila artiljerijska vatra, ali su ih Bišćani brzo protjerali. Prodori su i na drugim mjestima završeni neuspjehom, a Auersperg je samo u ovom boju izgubio više od 300 ljudi.

Sutradan je u njegov tabor stigao jedan prebjeg koji je ispričao da su i Bišćani imali gubitaka i da su gotovo ostali bez hrane. Nakon toga Auersperg se odlučio za još jedan napad. Kad su njegovi vojnici 28. juna zasuli lagumom jarak na desnoj strani, iz grada su Bišćani izveli kontranapad rastjeravši napadače.

Nakon ovog neuspjeha, saznajući da je bosanski valija Mehmed-paša Korča s 3.000 vojnika krenuo u pomoć Bišćanima, Auersperg je 3. jula odlučio okončati opsadu, a narednog dana započeo je s povlačenjem svojih jedinica.

Do velike borbe između osmanskih i habsburških trupa došlo je kod Sente 11. IX 1697. Habsburška vojska pod komandom princa Eugena Savojskog izvojevala je pobjedu nad osmanskom vojskom, koju je lično predvodio sultan Mustafa II i veliki vezir Osmanskog carstva Almas Mehmed-paša, koji su zajedno sa 18 beglerbegova poginuli u ovom boju. Na vijest o ovom teškom porazu valija Mehmed-paša Korča razbolio se, te ubrzo umro. Saznavši za to, te da je Bosanski ejalet bez dovoljno vojnih snaga, princ Savojski pripremio je napad na srednju Bosnu. Sa oko 4.000 konjanika i 2.000 grenadira 12. oktobra 1697.

SJEVERNE, ZAPADNE I JUGOZAPADNE GRANICE BOSANSKOG EJALETA
PREMA ODREDBAMA KARLOVAČKOG MIRA (1699)

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 31.

prešao je Savu kod Broda i bez većeg otpora za 4-5 dana osvojio Doboj i Maglaj. Želeći izbjeći veće sukobe, habsburška vojska stigla je do Vranduka, gdje je pobijedila bosanske odrede koji su pokušali spriječiti prodor. Nakon toga habsburška vojska ubrzanom maršom stigla je do Visokog i u selu Moštre zaustavila se radi odmora, odakle je princ Savojski uputio poziv Sarajlija na predaju, garantirajući im ličnu i imovinsku sigurnost. U suprotnom, zaprijetio je da će grad spaliti i njegove stanovnike poubijati. Ne dobivši pozitivan odgovor, habsburška je vojska 23. X iz Visokog krenula prema Sarajevu. Dio vojske zauzeo je važnije kote oko grada, a dio je 24. X ušao u grad, opljačkao ga i popalio. U toku izvođenja ove akcije stanovništvo Sarajeva potražilo je spas u okolnoj tvrđavi ne pružajući napadaču gotovo

nikakav otpor. To je olakšalo habsburškoj vojsci da bez većih gubitaka osvoji najveći i najljepši grad Bosanskog ejaleta. U požaru je izgorio gotovo cijeli grad. Izgorjele su ili su bile oštećene sve sarajevske džamije.

Posredstvom Engleske, Nizozemske i Španije u toku 1698. godine vođeni su pregovori zaraćenih strana. Mirovni pregovori između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva počeli su 7. XI 1698. u Sremskim Karlovcima, a mir je potpisan 26. I 1699. Karlovačkim mirom 1699. Osmanlije su u Bosanskom ejaletu izgubile Cernički i Lički sandžak, a u Hercegovačkom Herceg-Novi i Gabelu. Granica Bosanskog ejaleta prema Habsburškoj carevini išla je Savom i Unom do ispod Novog, a zatim do rijeke Une preko Korane na Drežnik, a odatle Plješevicom do u blizinu

KAPETANIJE U BOSANSKOM EJALETU

Izvor: Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1980.

Knina. Osmansko-mletačka granica nastavljala se od tromede kod Knina na Vrliku, a odatle preko Sinja i Zadvarja na Vrgorac.

Nakon Karlovačkog mira u sastav Bosanskog ejaleta ulazilo je 5 sandžaka: Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški i Bihački. Ovaj posljednji uskoro je ukinut i pripojen Bosanskom sandžaku.

Kod Novog na Uni granica je skretala sjeverozapadno prema Glini, tako da su Bužim, Vrnograč, Podvizd, Velika i Mala Kladuša ostali u sastavu Bosanskog ejaleta. Južno od rijeke Gline u sastavu Bosanskog ejaleta ostali su Cetin, Tržac i Cazin. Od Drežnika na rijeci Korani granica se protezala jugoistočno prema Debelom brdu i njegovom vrhu Medviđoj glavici, gdje se nalazila krajnja tačka.

Karlovačkim mirom rješavano je pitanje granica između Mletačke republike i Osmanskog carstva. Mirovni ugovor potpisan je 7. II 1700. Na osnovu mirovnog ugovora Mlečani su imenovali G. Grimanija da u ime republike provede razgraničenje s Osmanlijama. Po njemu ova linija razgraničenja dobila je ime *Linea Grimani*.

Dogovoreno je da se oko svake utvrde koja se nalazila u mletačkom teritoriju označi granica u polukružnom luku od jedan sat hoda, a da se između tih utvrda povuče prava linija od kninske tvrđave do tvrđave Vrlika, odatle do tvrđave Vrgorac, a odatle do tvrđave Čitluk i da se razdvoje granična područja tako da mletački teritorij unutar spomenutih linija i krajevi, kasteli, tvrđave, kule i utvrđena mjesta prema morskoj strani ostanu u posjedu Mletačke republike, kojoj je pripalo ušće Neretve s

Opuzenom, a u Boki Kotorskoj Herceg-Novi i Risan. Članom IX mirovnog ugovora Klek i Sutorina ostali su u sastavu Osmanskog carstva.

KAPETANIJE

U drugoj polovini XVI stoljeća zbog odbrane granica Bosanskog ejaleta formirane su posebne granične teritorijalne jedinice, kojima su se na čelu nalazili kapetani. Na te položaje uglavnom su dolazili predstavnici značajnijih bosanskih feudalnih porodica.

U toku XV stoljeća formirano je 5 kapetanija, od kojih su se dvije nalazile u sastavu Bihačkog sandžaka (Bihačka i Krupska), jedna u sastavu Bosanskog (Gradiška), Kliška u sastavu Kliškog sandžaka i Gabeoska kapetanija u sastavu Hercegovačkog sandžaka.

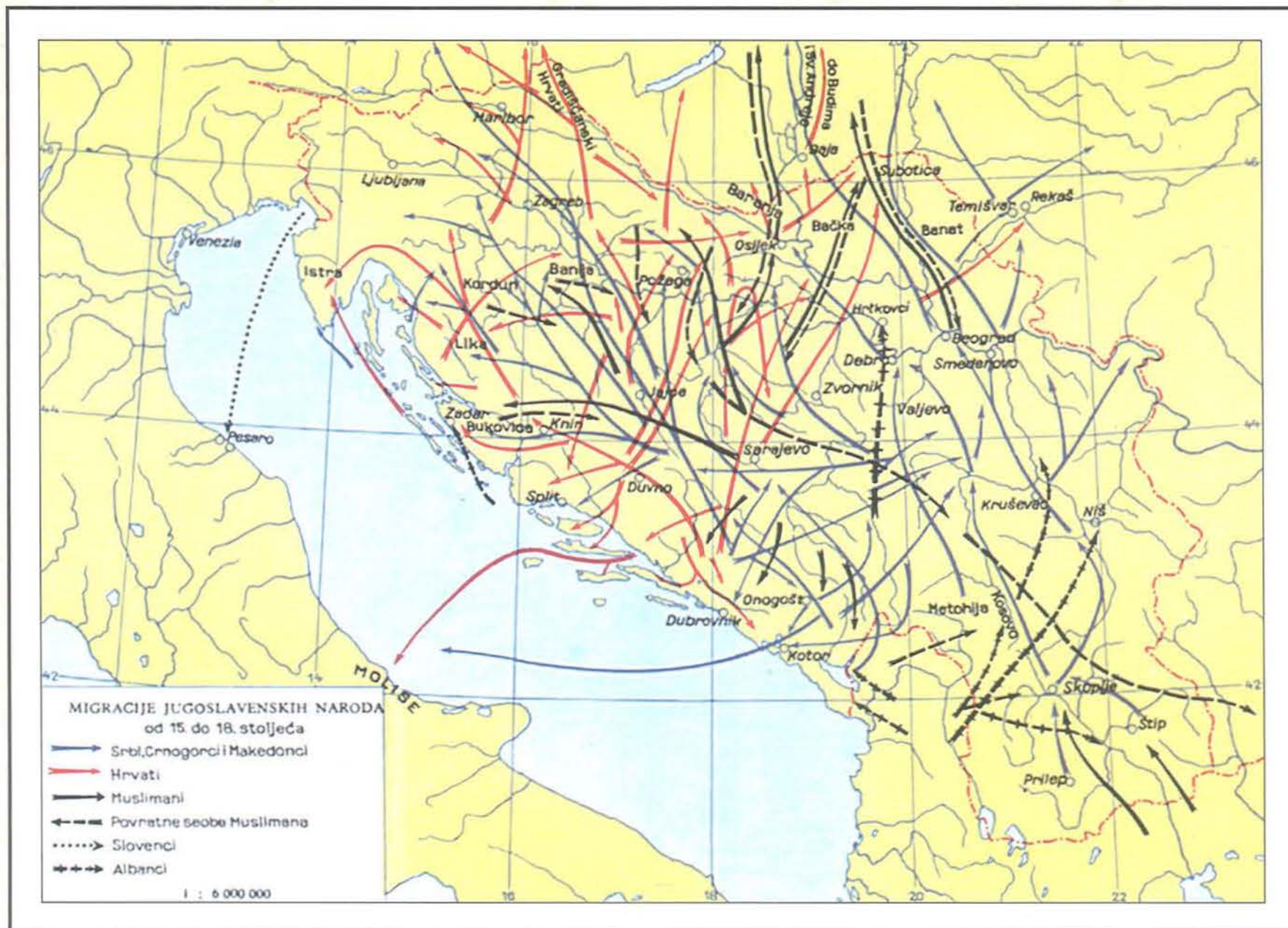
Nakon Karlovačkog mira preostalo je samo 12 kapetanija, ali je 1716. organizirano 13 novih, uglavnom u graničnim oblastima, a od starih ukinute su dvije. Organizacija kapetanija i dalje se razvijala i proširivala na unutrašnjost. Do 1739. formirano je još 11 kapetanija, a nešto kasnije još četiri.

Do Bečkog rata broj kapetanija znatno je porastao. Na Serhatu ili Krajini, od Gradiške do Novog u Boki Kotorskoj, nastao je niz kapetanija. Osim pograničnih osnovan je i niz novih. Od 1606. do 1690. na teritoriju Bosanskog ejaleta postojalo je 29 kapetanija. Sjedišta kapetana nalazila su se u pograničnim

PREGLEDNA KARTA MIGRACIJA STANOVNIŠTVA NAKON KARLOVAČKOG MIRA 1699. GODINE

Razmjer: 1:6.000.000

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 25.

gradovima: Osijek, Virovitica, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Novi na Uni, Gvozdansko, Krupa, Ostrožac, Bihać, Udbina, Obrovac, Zemunik, Islam, Nadin, Skradin, Klis, Kamen, Imotski, Gabela, Trebinje i Herceg-Novi. U zaleđu sjedišta kapetanija nalazila su se u gradovima: Banja Luka, Ključ, Jajce, Hlivno i Knin.

Pored 12 kapetanija koje su preostale nakon Karlovačkog mira, u XVIII stoljeću osnovano je 28 novih. Njih 13 osnovano je između 1699. i 1716. uz samu granicu, sa sjedištima u Onogoštu, Klobuku, Stocu, Počitelju, Mostaru, Ljubuškom, Rogu, Duvnu, Staroj Ostrovici, Kozarcu, Kobašu, Brodu i Vranduku. Roška kapetanija ukinuta je 1711, a u ratu je propala Brodska, tako da su nakon Požarevačkog mira bile 23 kapetanije. Do novog rata 1737-39. podignuto je 11 kapetanija: Glamoč, Kupres, Džisri Sana, Doboj, Tešanj, Gradačac, Tuzla, Zvornik, Novi Pazar, Ključ kod Gacka i Kolašin. Nakon Beogradskog mira 1739. mreža kapetanija popunjena je s četiri nove: Prijedor, Petrovac, Maglaj i Tara.

Nasuprot njima nalazila se austrijska i hrvatska Vojna krajina sa 11 pukovnija čije se sjedište nalazilo u Karlovcu.

Odbranu Bosanskog ejaleta i njegove granice kao i ofanzivne operacije i akcije na susjedne teritorije od druge polovine XVI stoljeća vršili su domaći ljudi. Tada, a i kasnije u vrhovima Osmanskog carstva i u Bosanskom ejaletu, bilo je dosta domaćih ljudi na visokim upravnim i vojnim položajima. Među njima su, pored porodice Sokolovića rodom iz Rudog, bili Skender-beg Mihajlović, Sinan-paša Borovinović, Ahmed-paša Hercegović,

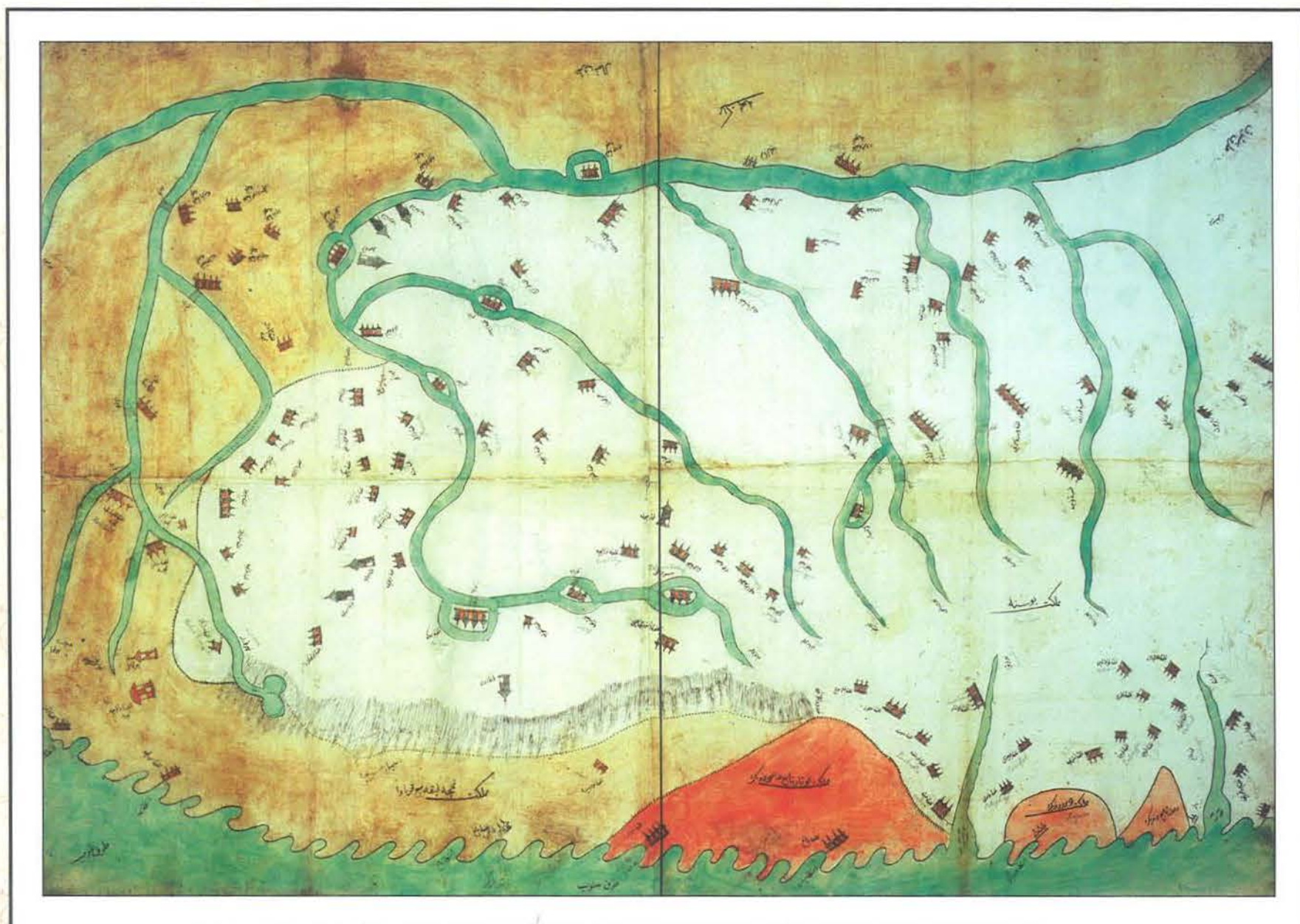
Malkoč Karaosmanović, Hasan Predojević, Ferhad Sokolović i mnogi drugi.

Pad bosanskog kraljevstva pod vlast Osmanske carevine imao je krupnih posljedica na etnički sastav i seobe stanovništva. Za razliku od Bosne i Hercegovine, u kojoj su nakon 1463. godine formirani posebni sandžaci i time bila uključena u Osmansko carstvo, druge su zemlje pustošene sve dok stanovništvo ne bi priznalo sultanovu vlast ili napustilo zemlju. Takvu taktiku Osmanlije su primjenjivale sve do konca XVI stoljeća, do Sisačkog rata. Ali da bi ipak mogli koristiti opustošene zemlje, oni su morali pristupiti novom naseljavanju. Većinu naseljenika i kolonista u XV i XVI stoljeću nalaze u domaćem stanovništvu pretežno u stočarima (Vlasima) iz dinarskih planinskih oblasti stare Raške, Crne Gore, istočne Hercegovine, zapadnih krajeva, neretvanske oblasti i istočne Bosne. Do kraja XV stoljeća novim stanovništvom naseljava se područje između rijeka Bosne i Vrbasa, a nakon Bitke na Mohačkom polju (1526) i pada Jajačke banovine (1528) naseljene su opustjele teritorije između Vrbasa i Une, a zatim središnja i sjeverna Dalmacija i Lika. Seobe stanovništva iz Crne Gore i Hercegovine išle su preko Neretve i Cetine, kraških polja Livna, Kupresa i Glamoča prema sjevernoj Dalmaciji, Bosanskoj krajini i Lici, kao i dolinama Drine i Bosne, a odatle sjeverobosanskim pobrđima i dolinama Lašve i Usore prema Bosanskoj krajini i Lici.

Učestali prebjeci kršćanskog stanovništva na habsburške i mletačke posjede između Drave i Jadranskog mora prisiljavali su osmanske vlasti da ojačavaju muslimansko stanovništvo iz Bosne

KARTA NA ČIJOJ SE POZADINI NALAZI BILJEŠKA DA JE ZAPLIJENJENA U BORBAMA KOD PETROVARADINA

Izvor: KA-W, B III-a-41.

na tim granicama. Tako su stvarani pogranični gradovi prema Mletačkoj republici i Habsburškoj carevini.

Dok su u razdoblju uspona Osmanskog carstva seobe kršćanskog stanovništva išle od juga ka sjeveru, muslimansko se stanovništvo od Velikog bečkog rata (1683-1699) seli od sjevera prema jugu. U toku ovog rata gotovo sve muslimansko stanovništvo koje nije željelo prijeći na katoličanstvo povuklo se iz Ugarske, Slavonije, Like, Dalmacije i Srema na desnu stranu Save i istočno od Dinare. Ono se naseljavalo južno od Save sve do Sarajeva, a najviše u dolini Spreče. Muslimanski doseljenici iz Like naseljavali su se oko Une i Sane, gdje su osnivali nova naselja: Kulen Vakuf, Orašac, Petrovac i Prijedor, a doseljenici iz Dalmacije naseljavaju se u Livno, Gabelu, Trebinje i Ljubinje.

Zbog nemira koji su ispoljavali hercegovačka, brdska i crnogorska plemena do kraja XVII stoljeća, Bosanski ejalet ojačao je istočnu Hercegovinu muslimanskim stanovništvom, posebno u gradovima Nikšić, Trebinje, Nevesinje i Gacko, te u dolini Lima u gradovima Plav, Gusinje, Kolašin i Berane. U ovo doba Bosanski ejalet sistematski je naseljavao pogranične gradove na Savi i Uni muslimanskim stanovništvom iz drugih krajeva Bosne.

Godine 1703. bosanski vezir prenio je svoje sjedište iz Sarajeva u Travnik, koji je postao glavni grad Bosanskog ejaleta.

Od XV do XVIII stoljeća gradovi u Bosni i Hercegovini, kao što su Sarajevo, Banja Luka, Travnik, Mostar, Foča, Livno, Tuzla, Novi Pazar i drugi, bili su privredno dosta razvijeni, sa svim orijentalno-islamskim obilježjima.

Teret odbrane zapadnih granica sve je više padao na domaće stanovništvo. Ojačani su stari i podignuto novih 20 gradova i 6 palanki u graničnom pojasu; 30-ih godina XVIII stoljeća u Bosni je bilo ukupno 76 gradova. Glavninu vojske za odbranu Bosne činile su spahije, janjičari i krajiške snage po kapetanijama i gradovima.

Rezultati evropske kartografije bili su poznati u Osmanskom carstvu, pa su precrtavani i popraćeni tekstom na turskom jeziku. Podloga za ove karte bili su radovi Sansona iz 1664, 1684. i 1697. godine, a dopunjavane su podacima iz drugih karata iz ovog perioda. Jednu takvu kartu kršćanska vojska zaplijenila je u borbama kod Petrovaradina, a ona je kasnije dospjela u Ratni arhiv u Beču.

IV

BOSNA I HERCEGOVINA
OD KARLOVACKOG
DO POZAREVACKOG MIRA
(1699-1718)

Članom III i IV mirovnog ugovora potpisanog u Požarevcu 21. VII 1718. Osmanlije su u Bosanskom ejaletu izgubili od 6 do 10 km širok zemljišni pojas od ušća Drine uz Savu i Unu do Novog, s gradovima: Bijeljina, Brčko, Jasenovac, Dubica, Novi, Kobaš, Brod, Kostajnica i Furjan.

Članom I mirovnog ugovora Mlečanima je priznato pravo na Imotski, Strmicu, Cistu i druga mjesta koja su se do tada nalazila u sastavu Kliškog sandžaka. Bosanski ejalet zadržao je dva izlaza na more: Klek i Neum na jednoj, te Sutorinu na drugoj strani, kao što je bilo regulirano Karlovačkim mirovnim ugovorom 1699.

Znatni teritorijalni gubici koje je Bosanski ejalet doživio Karlovačkim mirom imali su odraza i na administrativnu podjelu u njegovoj unutrašnjosti u XVIII stoljeću. Tim gubicima sveden je na pet sandžaka: Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški i Bihački.

Povlačenjem novih granica prema Habsburškoj carevini i Mletačkoj republici ostali su dijelovi bivšeg Krčkog sandžaka pod osmanskom upravom, pa su priključeni susjednom Bosanskom sandžaku i Jajačkom kadiluku. S druge strane, istovremeno su Bosanskom ejaletu priključeni periferni predjeli preostalih sandžaka. Od Beogradskog sandžaka otpala je Kostajnica, od Hercegovačkog Gabela i Herceg-Novi... Ti gradovi bili su središta istoimenih kadiluka koji su i dalje postojali i nosili stara imena s dodatkom "bekija" (ostatak). Od tada Kostajnički kadiluk zvao se Kostajnička bekija (Bekiye-i Kostajnica) sa sjedištem u Nikšiću. Unutarnja podjela ostalih dijelova Bosanskog ejaleta na početku XVIII stoljeća ostala je uglavnom onakva kakva je bila prije Bečkog rata, pa se tada dijelio na sandžake i kadiluke:

Kadiluk Novi Pazar obuhvatao je nahije: Novi Pazar, Jekeč, Ras i Vrača.

Kadiluk Trgovište.

Kadiluk Kosovska Mitrovica (Mitrovicacik) sastojao se od nahija Mitrovice i Zvečana.

Kadiluk Stari Vlah obuhvatao je nahije Sjenica, Barče (Nova Varoš) i Moravica.

Kadiluk (mulaluk) Sarajevo imao je nahije: Saraj, Visoko, Fojnica, Kreševo, Vareš, Neretva i Prozor.

Kadiluk Kladanj (i Olovo) sastojao se od nahija Kladanj, Olovo i Jelačka župa.

Kadiluk Bosna Brod ili Travnik dijelio se na nahije: Travnik, Lašva, Brod i Zenica (s Vrandukom).

Kadiluk Tešanj obuhvatao je nahije Tešanj ili Usora, Maglaj i Žepče.

Kadiluk Višegrad imao je nahije: Višegrad, Dobrun, Kamenica (Pribić), Banja i Priboj.

Kadiluk Derventa obuhvatao je Bosanski Brod i Dubočac.

Kadiluk Rogatica (Čelebi Pazar) obuhvatao je nahije: Rogatica, Borač, Prača, Brodar i Vrtar.

Kadiluk Banja Luka imao je nahije: Banja Luka, Zmijanje, Vrbaški, Dobor, Kobaš, Fefča (Lijevče), Trebovo (Trijebevo) i Građiška.

Kadiluk Jajce obuhvatao je nahije: Jajce, Vrhovine, Vrbanja ili Kotor, palanka Varcar-Vakuf i Bočac (napušten 1833.).

Kadiluk Kamengrad obuhvatao je župe i gradove Kamenograd, Pečigrad (Mihalpekler), Šturlić, Mala Kladuša, Velika Kladuša, Podvizd, Vranograd (Vrnograč), Todornovi, Bužim, Stijena, Stari Majdan (Madeni-i Atik), Sana (Ključ), Bilaj, Blagaj, Jezerski, Krupa, Otoka (Ada-i Kebir), Sanski Most (Džisri Sana), Cazin i Ostrožac.

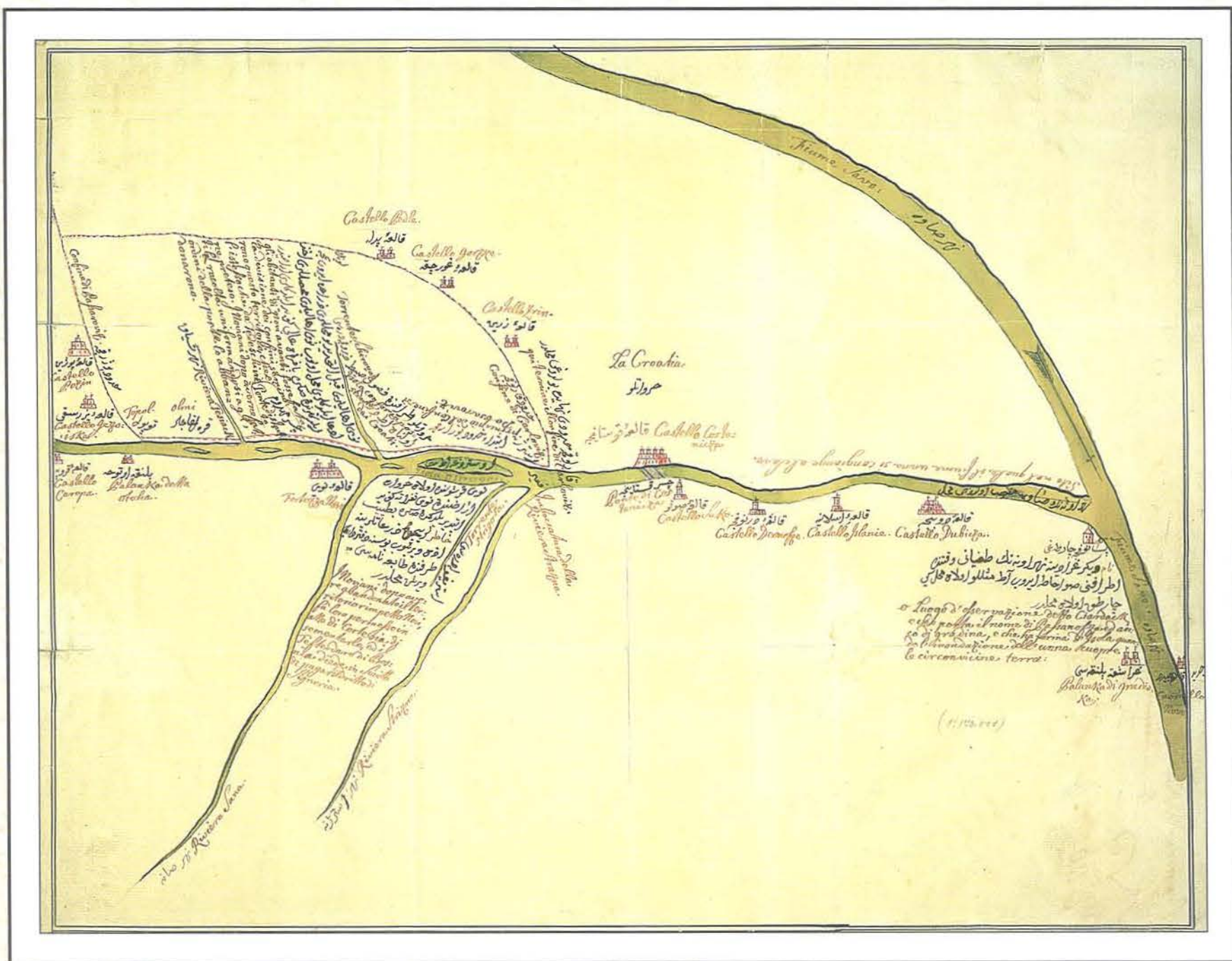
Kadiluk Bihać obuhvatao je gradove: Bihać, Tržac, Ripač, Sokolac, Izačić, Mutnik, Brekavica i Jasenica.

Uprkos dobijenom ratu s Rusijom 1711. unutrašnje slabosti Osmanskog carstva nisu bile otklonjene. U to vrijeme započete pobune crnogorsko-hercegovačkih plemena nastavljene su i

GRANICE BOSANSKOG EJALETA PREMA POŽAREVAČKOM MIRU 1718. GODINE

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 35.

MAPPA DER ZU CARLOWITZ GESCHLOSSENEN UND ... VOLLZOGENEN KAISERLICH - TÜRKISCHEN GRÄNTZ SCHEIDUNG.
(KARTA GRANICA PREMA KARLOVAČKOM MIRU CHRISTOPHA WEIGELA IZ 1701.)

Autor: Christoph Weigel
Razmjer: 1:1300.000
Mjesto izdanja: Beč, 1701.
Izvor: KA-W, B IX c 835

nakon rata. Zbog toga je sredinom jula 1712. bosanski namjesnik Ahmed-paša uputio iz Bosne jače snage protiv Crne Gore. Za namjesnika u Bosni 1713. postavljen je veliki vezir Numan-paša Ćuprilić. S jačim snagama u septembru 1714. izvršio je prodor u Crnu Goru i slomio otpor.

U mletačko-osmanskom ratu vođenom od 1714. do 1718, u kojem je na stranu Mlečana prišla i Austrija, osmanske snage iz Bosne ratovala su u Dalmaciji i u augustu 1715. pod Sinjem pretrpjele poraz.

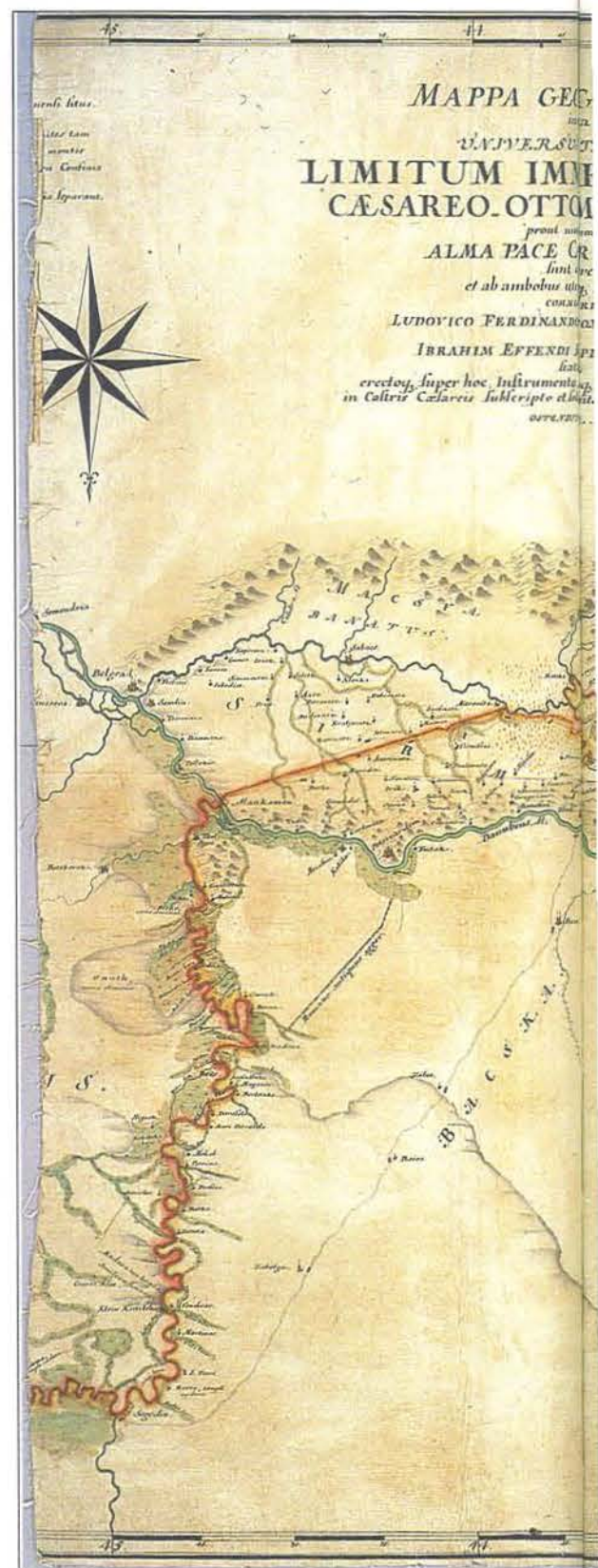
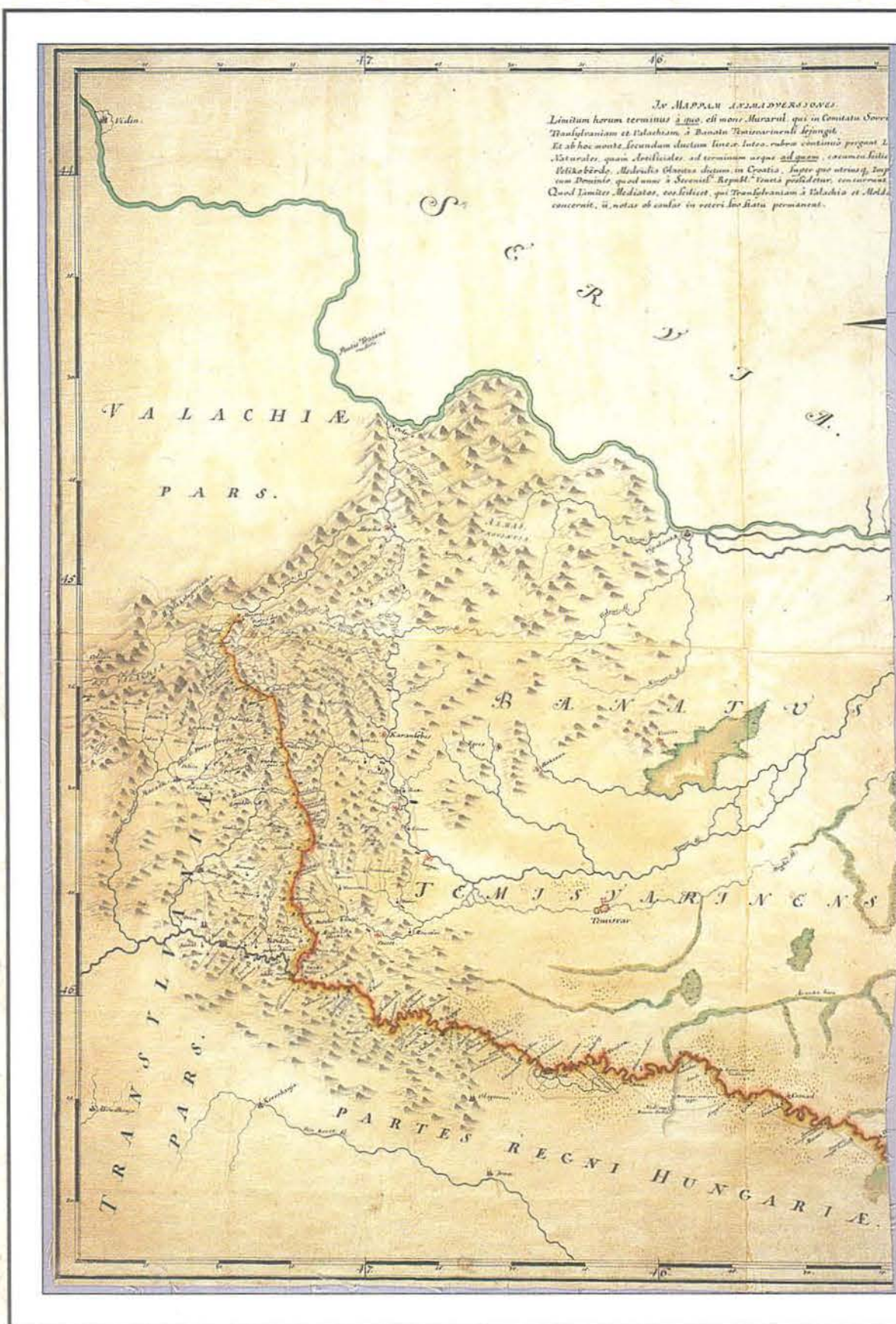
Mlečani su tada osvojili grad Čačvinu i Imotski s okolinom. Nakon poraza kod Petrovaradina (1716), Osmanlije su ojačale odbranu granice u dolini Une, Save i Donje Gline. Dovedi su pojačanja u Bihać, Novi, Gradišku i Zvornik, a utvrđeni su Derventa i Kobaš.

Sredinom augusta 1716. vojne snage iz Slavonske krajine prodrle su u Bosnu, zauzele Brod, Dubočac, Kobaš i Gradišku, porazile osmansku vojsku kod Dervente i razorile Bijeljину i Brčko, ali su bezuspješno pokušavale zauzeti Doboj. Istovremeno, banski krajišnici prešli su u Bosansku krajinu, zauzeli Jasenovac, Dubicu i Kostajnicu i prodrli sve do Novog, Krupe i

Starog Majdana. Nakon zauzimanja Beograda 1717, Austrijanci su napali Zvornik i Novi, ali su pretrpjeli težak poraz. Sukobi manjeg intenziteta između bosanskih i austrijskih krajiških trupa trajali su sve do potpisivanja Požarevačkog mira 21. VII 1718.

Članom III i IV mirovnog ugovora Osmanlije su u Bosanskom ejaletu izgubile od 6 do 10 km širok zemljišni pojas od ušća Drine uz Savu i Unu do Novog, s gradovima: Bijeljina, Brčko, Jasenovac, Dubica, Novi, Kobaš, Brod, Kostajnica i Furjan.

Istoga dana osmanski delegati potpisali su mirovni ugovor i s Mletačkom republikom. Članom I mirovnog ugovora Mlečani su priznali pravo na Imotski, Strmicu, Cistu i druga mjesta koja su se do tada nalazila u sastavu Kliškog sandžaka. Od važnijih mjesta Mlečani su dobili i grad Čačvinu, pa se granična linija prostirala od vrha planine Dinare prema moru. U međuvremenu, zemljišni pojas između Neretve i Herceg-Novog s gradom Gabelom ušao je u sastav Bosanskog ejaleta. Granična linija prema Dubrovačkoj republici ostala je nepromijenjena. Bosanski ejalet zadržao je dva izlaza na more: Klek i Neum na jednoj, te Sutorinu na drugoj strani, kao što je bilo regulirano Karlovačkim mirovnim ugovorom 1699.

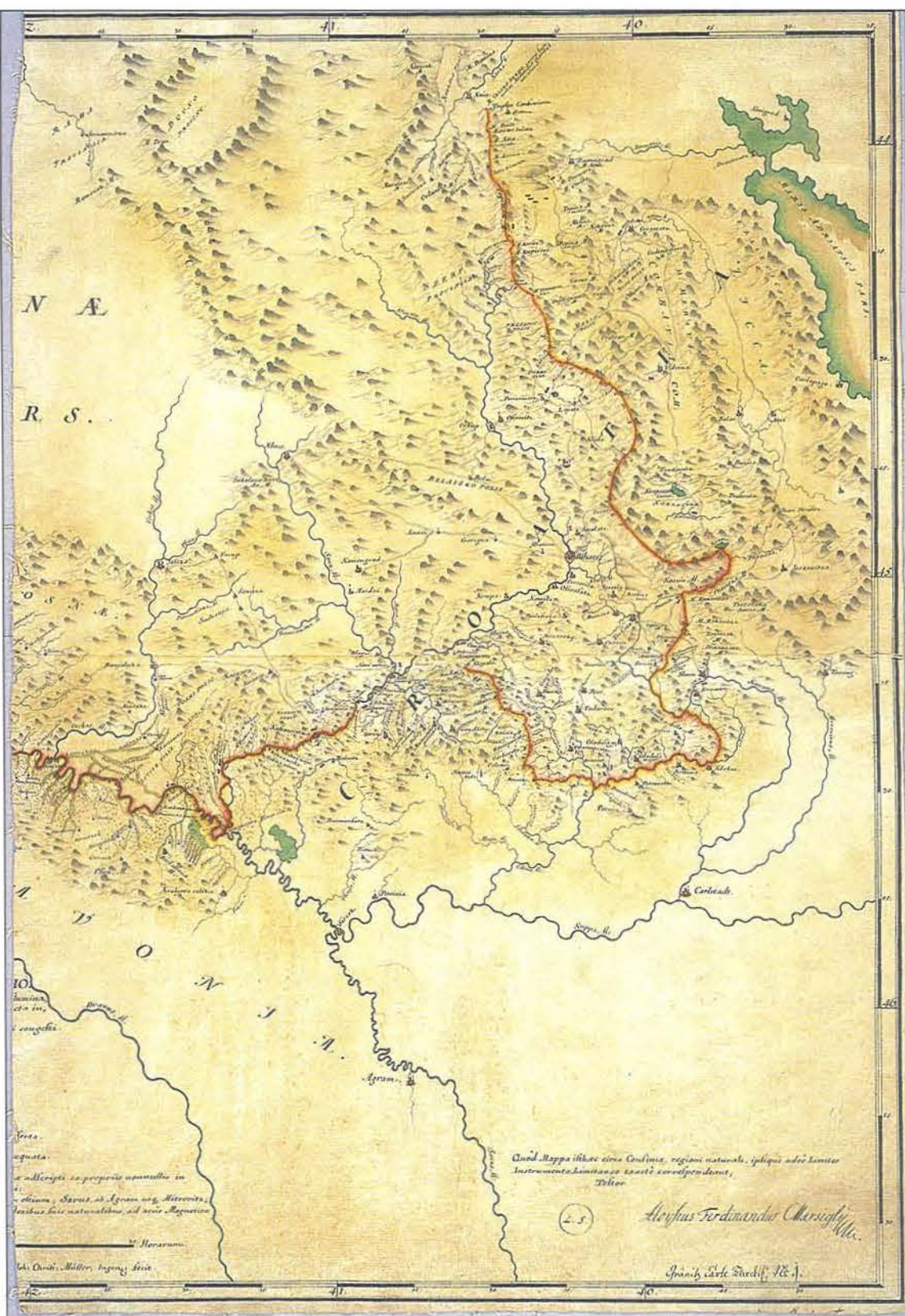
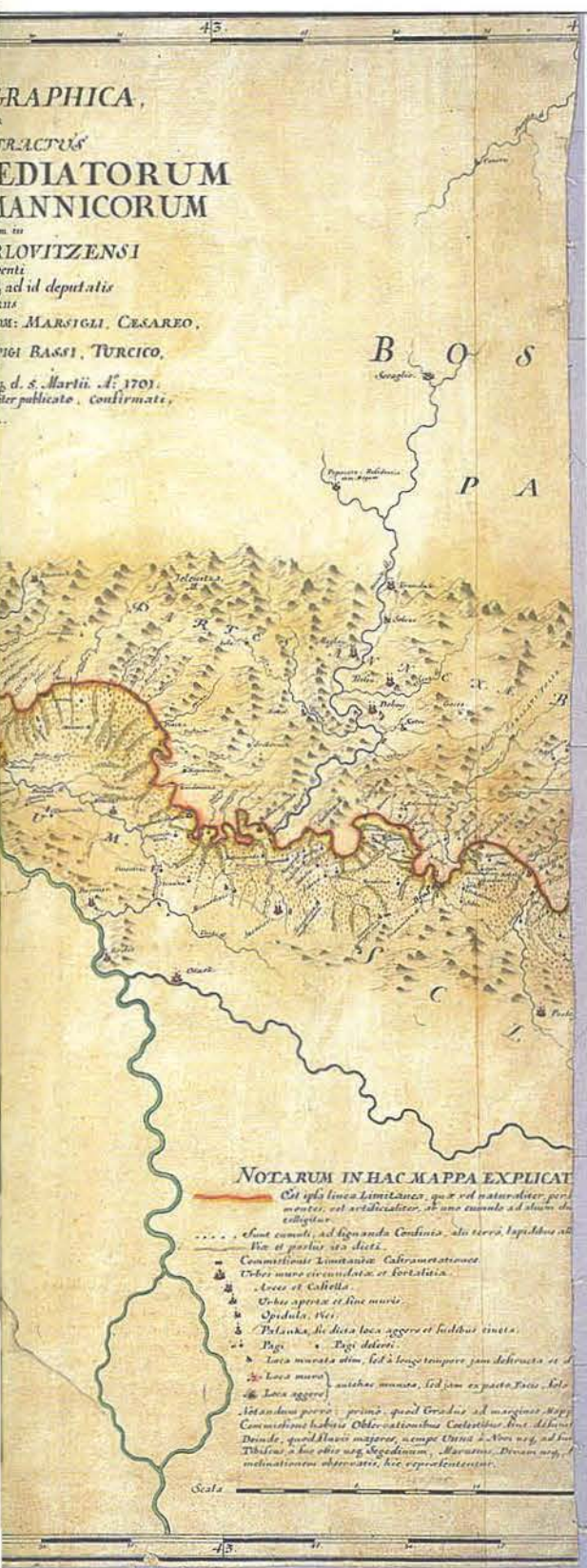
MAPPA GEOGRAPHICA, IN QUA UNIVERSUS TRACTUS LIMITUM IMMEDIATORUM CAESAREO-OTTOMANNICORUM PROUNT NIMIRUM IN ALMA PACE CARLOVITZENSIS SUNT CONVENTI ET AMBOBUS UTTINQ. AD ID DAPUTATIS COMMISSARIUS LUDOVICO FERDINANDO: COM: MARSIGLI, CAESAREO ET IBRAHIM EFFENDI KAPIGI BASSI, TURCICO STATUTI ERECTO SUPER HAC, INSTRUMENTO EOQ. D. 5. MARTI A° 1701. IN CASTRIS CAESARIS SUBSCRITO ET SOLENNITER PUBLICATO COFIRMATI OSTENDITUR (KARTA RAZGRANIČENJA PREMA KARLOVAČKOM MIRU JOHANNA CHRISTOPHA MÜLLERA IZ 1701. GODINE)

Od konca XVII stoljeća austrijska kartografija počela je preuzimati vodeće mjesto u prikazivanju Bosne i Hercegovine na geografskim kartama, naročito kada je nakon mira u Sremskim Karlovcima naučni i organizacioni rad na utvrđivanju nove granice između Habsburškog i Osmanskog carstva povjeren grofu Ferdinandu Luigi Marsigliju, polihistoru, geografu, kartografu i vojnom inženjeru, koji se nalazio najprije u službi Mletačke republike, a kasnije Austrije. U komisiju za razgraničenje grof Marsigli uzeo je vrsnog kartografa Johanna Christopa Müllera.

Nakon što je hrvatski Sabor uputio žalbu caru Leopoldu što u komisiji nema hrvatskog člana, naknadno je imenovan hrvat-

ski polihistor i kartograf Pavle Riter Vitezović. Imenovanje u komisiju Vitezović je smatrao pogodnim trenutkom da Hrvatska dobije "historijske granice". Ogorčen činjenicom da se na njegove zahtjeve malo ko obazirao, napisao je u stihovima prigodnu poslanicu, koju je predao grofu Marsigliju, a kasnije ju je objavio u svom djelu *Plorantis Croatiae saecula duo*. Zatim je napisao djelo *Croatia rediviva*, kojim je želio privući i pažnju cara Leopolda.

Prvi put u ovim krajevima provodilo se topografsko snimanje, što je rezultiralo elaboratom sa oko 40 listova karata, koji je predat Eugenu Savojskom, zaslužnom za ostvarene pobjede i

Autor: Johann Christoph Müller
Razmjer: 1:450.000
Mjesto izdanja: Beč, 1701.
Izvor: KA-W, B IX c 632; sec. 1, 2, 3.

potpisani Karlovački mir. Pored graničnog pojasa, na kartama je zahvaćen dio unutrašnjosti Bosne i Hercegovine prvi put snimljen u tačnim geografskim koordinatama.

Uporedo s radom ove komisije, na uspostavi granica Mletačke republike i Osmanskog carstva u Dalmaciji radila je druga komisija. Mletačku republiku zastupao je G. Grimaldi, a Osmansko carstvo Osman-aga. Karte je radio vojni inženjer Giustino Emilio Alberghetti.

Christoph Weigel izradio je od proljeća 1699. za 26 mjeseci kartu Karlovačkog mira (Mappa der zu Carlowitz geschlossenen und ... vollzogenen Kaiserlich-Türkischen Gräntz Scheidung). Novost na karti predstavljao je samo prikaz novouspostavljene granice, tako da na njoj ima dosta grešaka, jer na ostali

dio karte nijedan podatak nije unesen snimanjem s terena. Granica je prikazana crticama i jasno je uočljiva. Karta je više značajna kao historijska, ali ne doprinosi poboljšanju i razvoju topografske slike Bosne i Hercegovine.

Širenju geografskog poznavanja Bosne i Hercegovine najviše je doprinio član Komisije za razgraničenje Johann Christoph Müller. Kao iskusan kartograf proslavio se snimanjem i izradom karata Ugarske, Češke, Moravske i dijelova Podunavlja. Iz njegovog rada u Marsiglijevoj komisiji proizišlo je više mapa. Prvo je u radnim bilježnicama obavio temeljno skiciranje terena, a zatim ga je kartografirao na 24 sekcije topografske karte Karlovačkog mira. Potom ih je registrirao na nekoliko tematskih karata, pomoću kojih je grof Marsigli obavještavao bečki dvor o re-

REGNORUM HUNGARIAE, DALMATIAE,
SCLAVONIAE, BOSNIAE, SERVIAE ET
PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI PETRA SCHENCKA
IZ 1705. GODINE)

Autor : Petro Schenck
Razmj: 1:2.500.000
Mjesto izdanja: Amsterdam, 1705.
Izvor: ZMS, ZKP, 16.

zultatima mirovnih pregovora. Nakon toga nastale su konačne kartografske sinteze, od kojih su posebno značajne dvije: velika karta Karlovačkog mira sastavljena 1701. za princa Eugena Savojskog, kao i slična karta dostavljena caru Leopoldu.

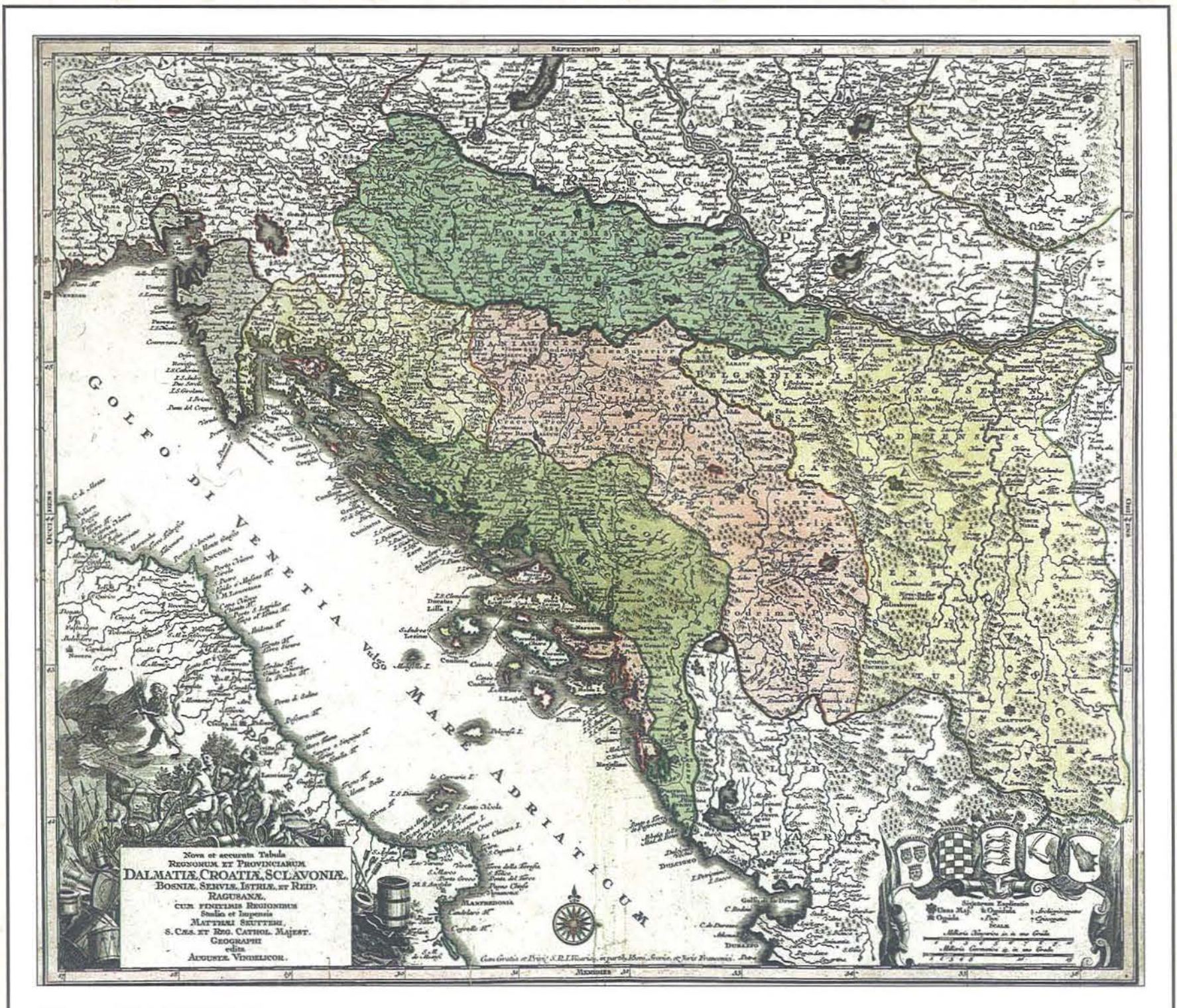
Na temelju svojih zapažanja i prema prijedlošcima ranijih karata, J. Ch. Müller je 1701. izradio kartu *Mappa Geographica, in qua universus tractus limitum immediatarum sareo-Ottomannicorum prout nimirum in Alma pace Carlovitzensi sunt conventi...* Na njoj je predstavljen samo sjeverni dio Bosne.

Natpis na karti *Bosna pars* obuhvata prostor od Drine do Vrbasa, dok je zapadni dio od Vrbasa označen kao Hrvatska. Budući da je Vitezović uspio uvjeriti članove pogranične komisije da je srednjovjekovna Hrvatska dopirala do Vrbasa, i da ona ima historijska prava na taj teritorij, taj teritorij na kartama označavan je kao dio Hrvatske. Caru Leopoldu svidjela se ta ideja, jer je smatrao da je Hrvatska dio njegovog carstva na koji on ima puna prava. Zbog toga se na velikom broju karata susreće natpis Turska Hrvatska, kojim su izražavane pretenzije Habsburgovaca na taj teritorij, a koji će nestati s karata tek nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878.

Njemački kartograf Pietro Schenck, koji je u Amsterdamu izučio umjetnost bakroreza, napravio je ratnu kartu Ugarske koja je objavljena 1705. Za izradu svojih

NOVA ET ACCURATA TABULA REGNORUM ET PROVINCIARUM DALMATIAE, CROATIA, SCLAVONIAE,
BOSNIAE, SERVIAE, ISTRIAE ET REIP. RAGUSANAE CUM FINITIMIS REGIONIBUS STUDIO ET IMPENSIS
MATTHAEI SEUTTERI S. CAE. ET REG. CATHOL. MAJEST. GEOGRAPHI EDITA AUGUSTAE VINDELICOR.
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI MATTHAEIJA SEUTTERIJA IZ 1709. GODINE)

Autor: Matthaei Seutteri
Razmj: 1:1.500.000
Mjesto izdanja: Augsburg, 1709.
Izvor: IAS, KZ, 283.

AUGUSTISSIMO ROMANOR. IMPERATORI IOSEPHO I HUNGARIAE, REGI INVICTISSIMO MAPPAM HANC REGNI HUNGARIAE PROPITIIS ELEMENTIS FERTILISSIMI CUM ADJECENTIBUS REGNIS ET PROVINCIIS NOVA ACCURATIORI FORMA EX OPTIMIS SCHEDIS COLLECTAM D.D.D. EJUSDEM S. MAJESTATIS CAMERA REGIA HUNGARICA A.C. MDCCIX, OPERA J. C. MÜLLERI S.C. INGEN (BOSNA NA KARTI UGARSKE JOHANNA CHRISTOPHA MÜLLERA IZ 1709. GODINE)

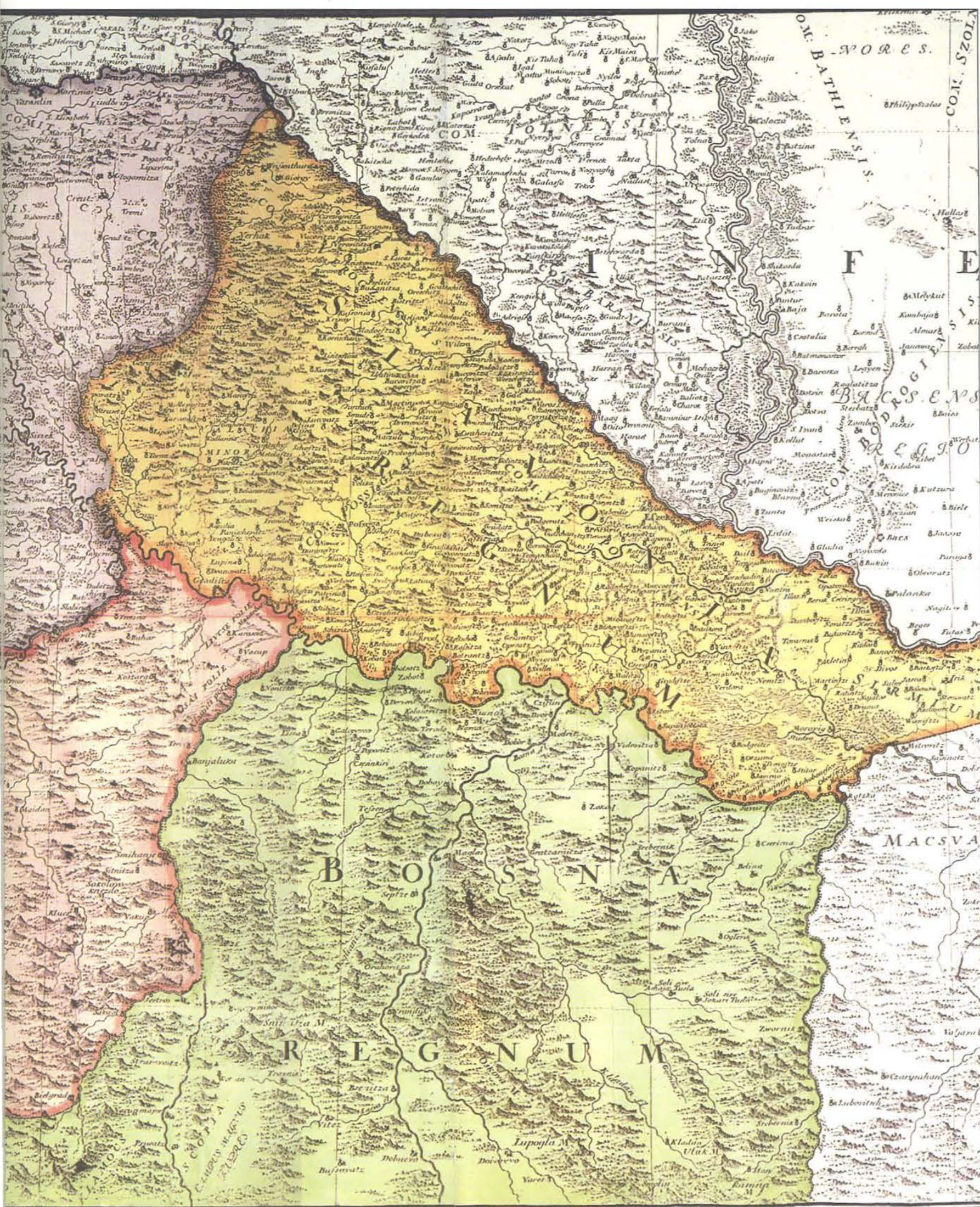

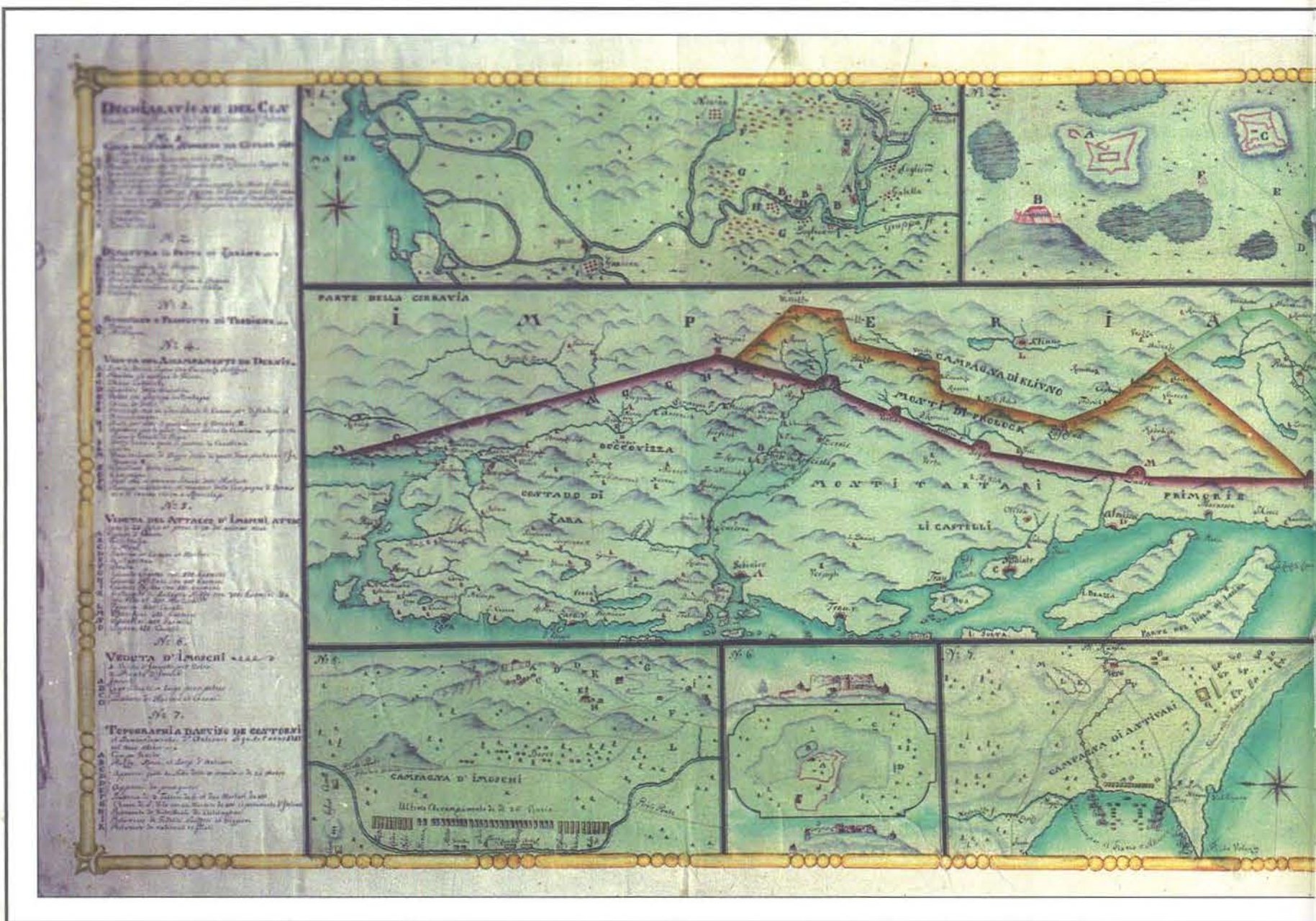
Autor: Johann Christoph Müller

Razmjer: 1:550.000

Mjesto izdanja: Beč 1709.

Izvor: KA-W, B IX a 491.

PIANTA DELLA CITTA DI MOSTAR
(PANORAMA MOSTARA 1716. GODINE)

Autor: G. Juster
Mjesto izdanja: Beč, 1716.
Izvor: KA-W, H III d-896/I.

atlasu koristio je karte otkupljene 1683. od izdavačke kuće "Blau". Tom je prilikom vjerovatno otkupio i Müllerovu kartu, koju je s malim izmjenama urezao u bakar, praveći novu kartu. To je ratna karta koja je trebala predstaviti poprište ratnih operacija između Habsburgovaca i Osmanlija u Ugarskoj.

Bosna je na karti predstavljena između Une, Save i Drine, dok je Hercegovina predstavljena kao dio Dalmacije. Na karti su tačkicama ucrtani putevi, ali je teško odrediti pravilnost njihove smještenosti, jer nedostaju obilnija topografska obilježja terena preko kojih oni prelaze.

Prema kartama l' Isla, Coronellija, Rossija i Nolina, njemački kartograf M. Seutteri iz Augsburga napravio je kartu Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Bosne, Srbije, Istre i Dubrovačke republike.

Po sadržaju i načinu izrade karta je slična onoj izrađenoj 1695. od nepoznatog autora, na kojoj je predstavljen zapadni dio Balkana, ali nije jednostavno kopirana, jer je autor koristio i neke druge izvore. Granice koje su ucrtane na karti ne odgovaraju vremenu u kojem je karta izrađena (1709), nego pripadaju periodu prije velikog Bečkog rata vođenog od 1683. do 1899. U donjem desnom uglu karte ucrtani su grbovi Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Bosne i Srbije.

Rad na snimanju novih granica kartograf J. Ch. Müller smatrao je dobrim prilogom za izradu obimnijeg djela na kojem bi bile predstavljene sve austrijske i ugarske zemlje. Budući da je na dotadašnjim kartama Ugarska bila najslabije predstavljena,

Müller je snimio njen teritorij i predstavio ga zajedno sa susjednim zemljama. Porazi Osmanskog carstva krajem XVII stoljeća nagovještavali su novi pohod Habsburgovaca, koji su poduzeli opsežne pripreme za nastavak ratovanja. One su se, prije svega, sastojale u izradi novih geografskih karata, budući da su se postojeće pokazale nepouzdanim.

Karta prikazuje sjevernu i zapadnu Bosnu do linije južno od Busovače, a izrađena je u svrhu pohoda na Bosnu.

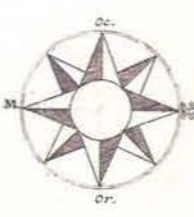
Planine su na karti predstavljene brežuljcima sa sjenom na istočnim padinama. Planinski karakter zemljišta označen je grupama brežuljaka koji se međusobno zastiru i nastavljaju horizontalno i vertikalno. Između tih brežuljaka ostavljen je bijeli prostor koji predstavlja riječne doline. Bijelim površinama označena su i polja, među kojima se imenuje samo Campus Magnus Cupres. Na karti su navedena imena nekoliko planina, a pored njih stoji slovo M (Monte).

Rijeke su prikazane tačnije nego na ranijim kartama, pa su prikazi Bosne, Vrbasa i Une na kartama bliži stvarnosti.

Na karti je predstavljen mali broj naselja, koja su uglavnom tačno locirana. Navedena su naselja: Cserlena, Belina, Twornik, Oglevik, Han, Tessen, Czylin, Septze, Modritz, Dvor, Maglai, Dobor, Orahovitza, Gratzarnitza, Vranduk, Vares, Dobarevo, Busovatz, Vitez, Bsenitza, Travnik, Zokol, Vidovitza, Kopanitz, Soli sive, Ashaja, Soli sive Jokari, Kladanj, Dobueyo, Kotor, Lisna, Tern, Smihanje, Banjaluka, Sitnitza, Vacup Minor, Vacup Maior,

Autor: J. W. Heckenauer
Mjesto izdanja: Beč, 1719.
Izvor: KA-W, C-i-h 1548.

Prusatz, Iocza, Sakaol, Jestro, Strasavatz, Kostanovitz, Novi Vetus, Buhar, Kamengrad, Kaminiets, Klucs, Maidan, Lusci, Vacup, Belai, Bielgrad, Hratitze, Sternitza, Ostrovitz...

S obzirom na tačnost podataka, Müllerova karta služila je kao osnova u radu niza kartografa.

U periodu između Karlovačkog i Požarevačkog mira napravljeno je više planova bosanskohercegovačkih gradova, od kojih su neki predstavljali samo skice, dok su neki od njih dovršeni planovi u tušu obojenih akvarelom. Zbog njegovog strateškog značaja posebna pažnja posvećena je Bihaću, pa je napravljeno nekoliko njegovih planova iz 18. stoljeća. Među tim planovima posebnu pažnju zauzima plan inž. De Gerardija, iz 1717, na kojem se vide njegove fortifikacije i ostali objekti u gradu. Uz priložene legende na planu nalaze se podaci za 36

objekata ili lokaliteta. U gornjem dijelu plana priložene su perspektivne vedute grada, od kojih je na jednoj predstavljen pogled na grad s istočne, a na drugoj sa zapadne strane. U gornjem lijevom uglu nalazi se veduta tvrđave Drežnik, a na desnom veduta tvrđave Izačić.

Plan Mostara iz 1716. izradio je G. Juster. Osim Mostara, na planu se nalazi i Mostarsko polje, istočni dio Mostarskog blata i jedan dio Podveležja.

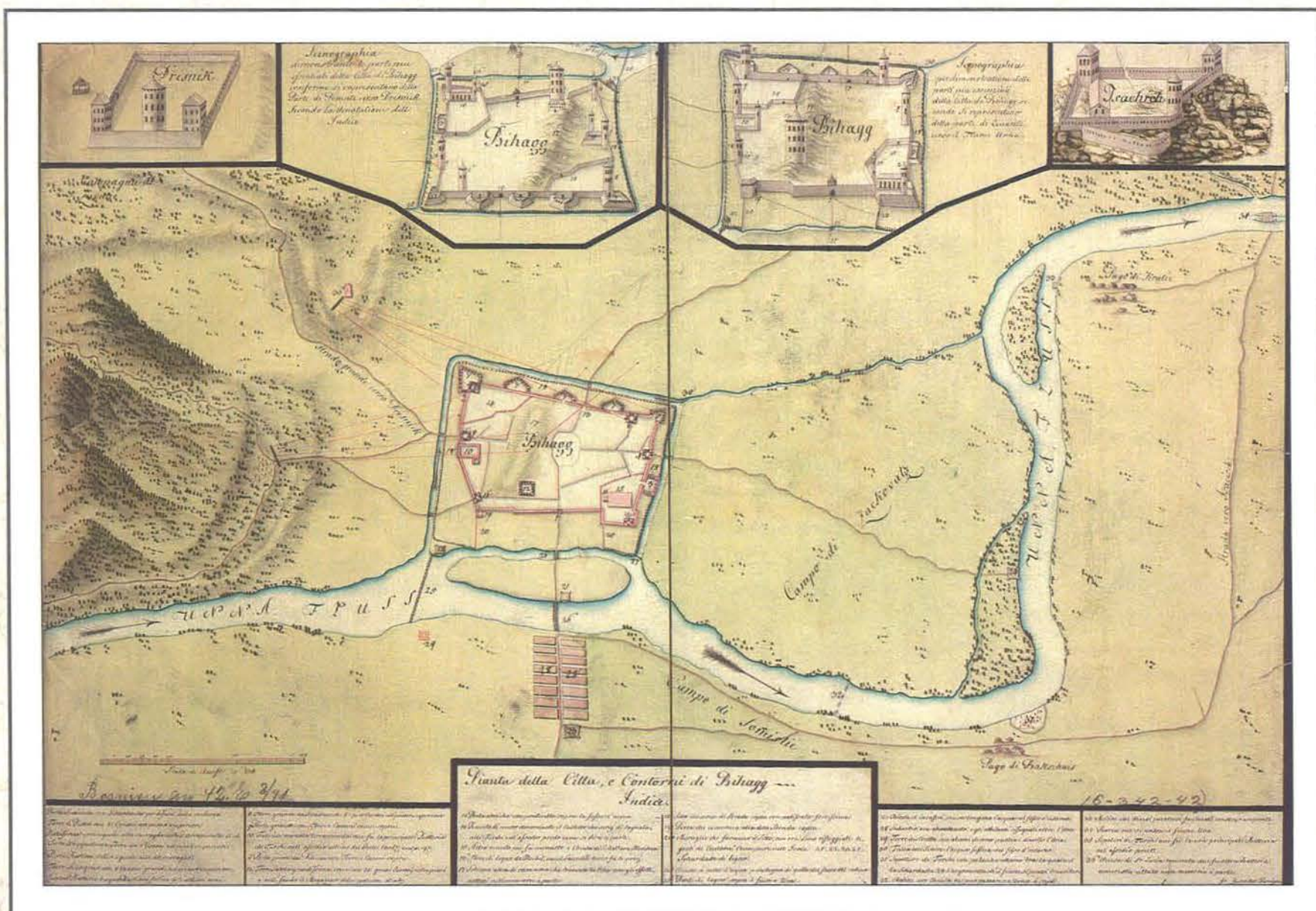
U više navrata austrijski topografi snimali su plan zborničke tvrđave, ali ovi planovi ne daju njezinu pravu sliku. U toku 1719. J. W. Heckenauer napravio je plan Zvornika, koji se 1717. našao na pravcu prodora austrijske vojske. Na planu je predstavljeno gradsko područje i njegova okolina, s ucrtanim putevima.

RELIÉFS POUR LE DESSIN DE LA VILLE DE BIACH SUIVANT LE REMARQUES FAITES DU FORT, ET FOIBLE
À L'OCCASION D' UN SIÈGE DANS LES FORMALITÉS.
(PANORAMA BIHAĆ IZ 1717. GODINE)

Autor: Hptm. Ing. de Gerardi 1717.

Mjesto izdanja: Beč, 1717.

Izvor: KA-W, K VII m-51.

BOSANSKI EJALET
OD POŽAREVAČKOG MIRA(1718)
DO BEOGRADSKOG MIRA (1739)

Dok su granične međe između Osmanskog carstva i Austrije uspostavljene relativno brzo tokom 1718. i 1719. godine, uspostava nove osmansko-mletačke granice duž Bosanskog ejaleta išla je nešto teže i završena je tek 1723.

Osmansko carstvo zadržalo je Klek i Sutorinu, dok je Veneciji pripao južni dio Hercegovine oko Imotskog i Metkovića.

Bosanske vojne snage ratovala su van teritorija Bosanskog ejaleta, pa je bečki dvor smatrao da je nastupio povoljan trenutak da se Porti objavi rat i proširi teritorij Habsburške monarhije. Ohrabreni pobjedom pred Banjom Lukom 4. VIII 1737, bosanski kapetani potisnuli su i ostale austrijske trupe iz Bosne na lijevu obalu Save.

Nakon što je osmanska vojska porazila i razbila austrijsku vojsku kod Grocke (23. VII 1738), Austrija je bila prinuđena 18. IX 1739. sklopiti mir u Beogradu, kojim je morala napustiti čitavo područje ispod Save i Dunava, uključujući i Beograd. Beogradskim mirom Bosni su potvrđene granice na Savi i Uni uspostavljene Karlovačkim mirom.

koji su direktno snimili predio južno od Save i istočno od Une, približno do linije Novi – Banja Luka – Žepče i kartografski ga prikazali. Tako prvi put nastaje geografska karta jednog manjeg dijela Bosne i Hercegovine u krupnoj razmjeri na kojoj je ona prikazana s podacima direktno snimanim na terenu.

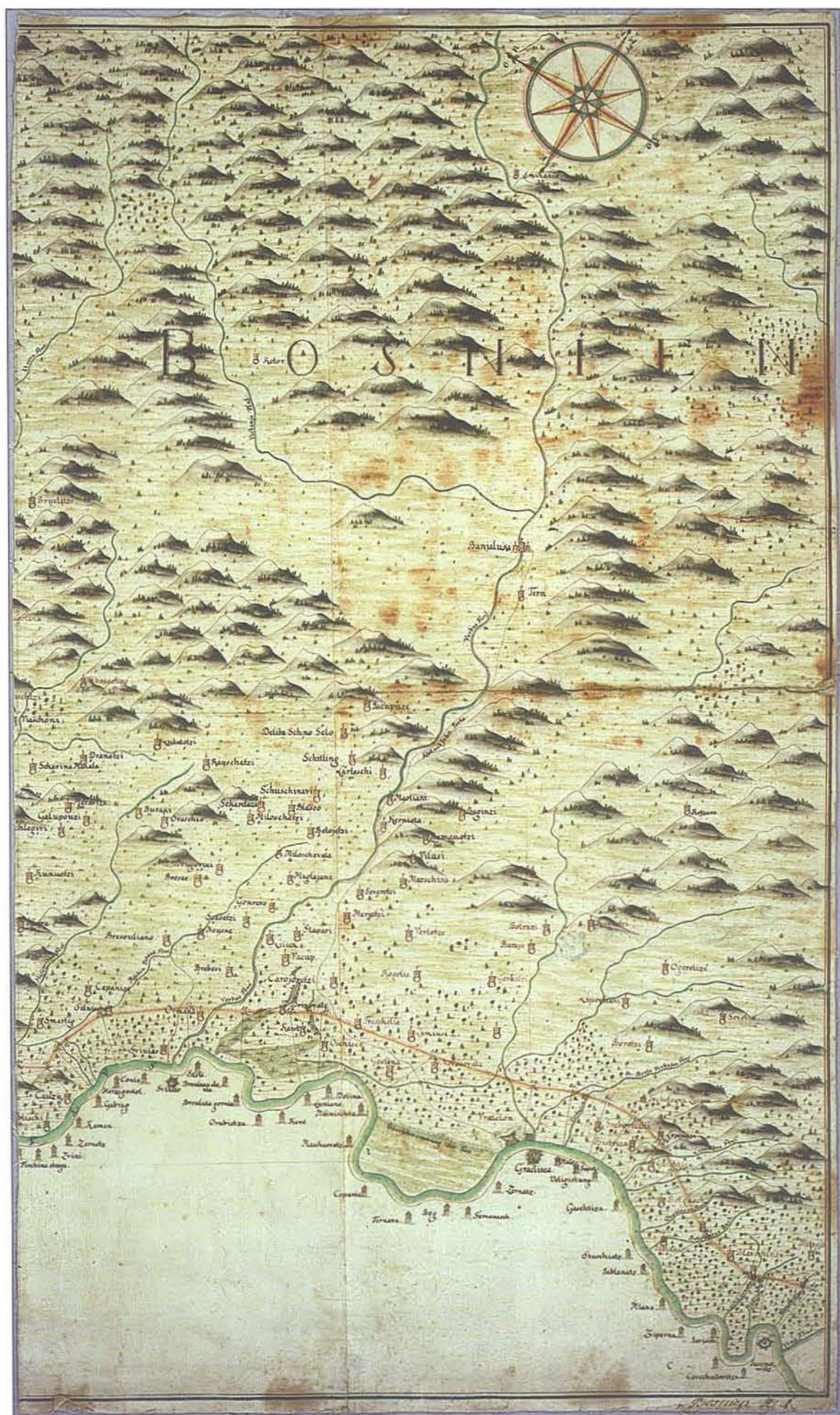
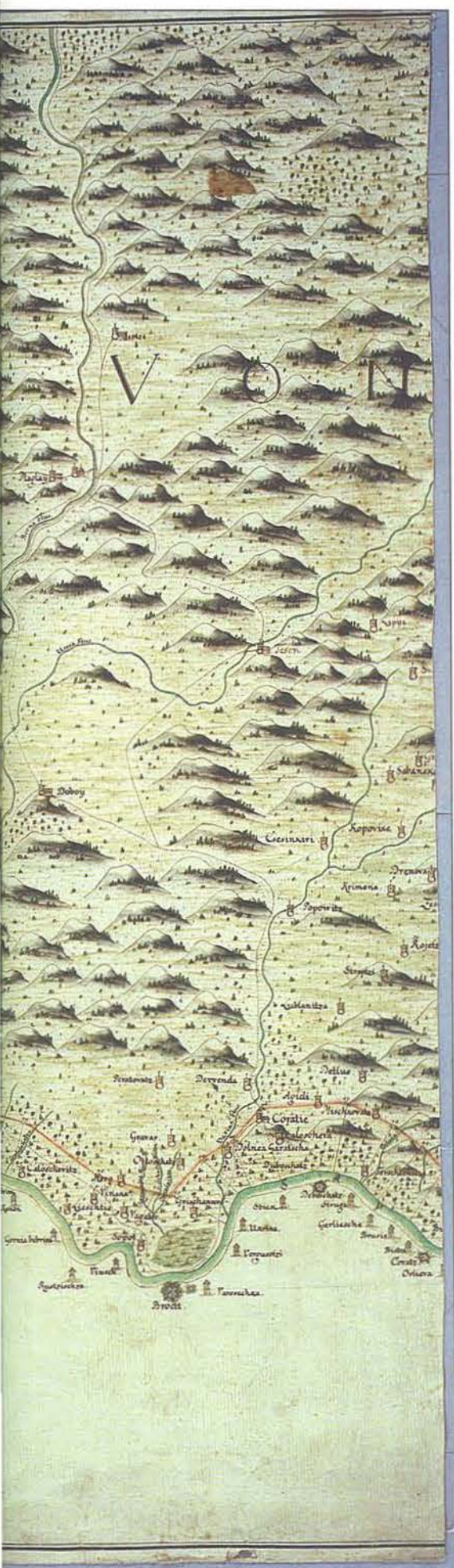
(GRANIČNA LINIJA PREMA ODREDBAMA POŽAREVAČKOG MIRA 1718. GODINE)

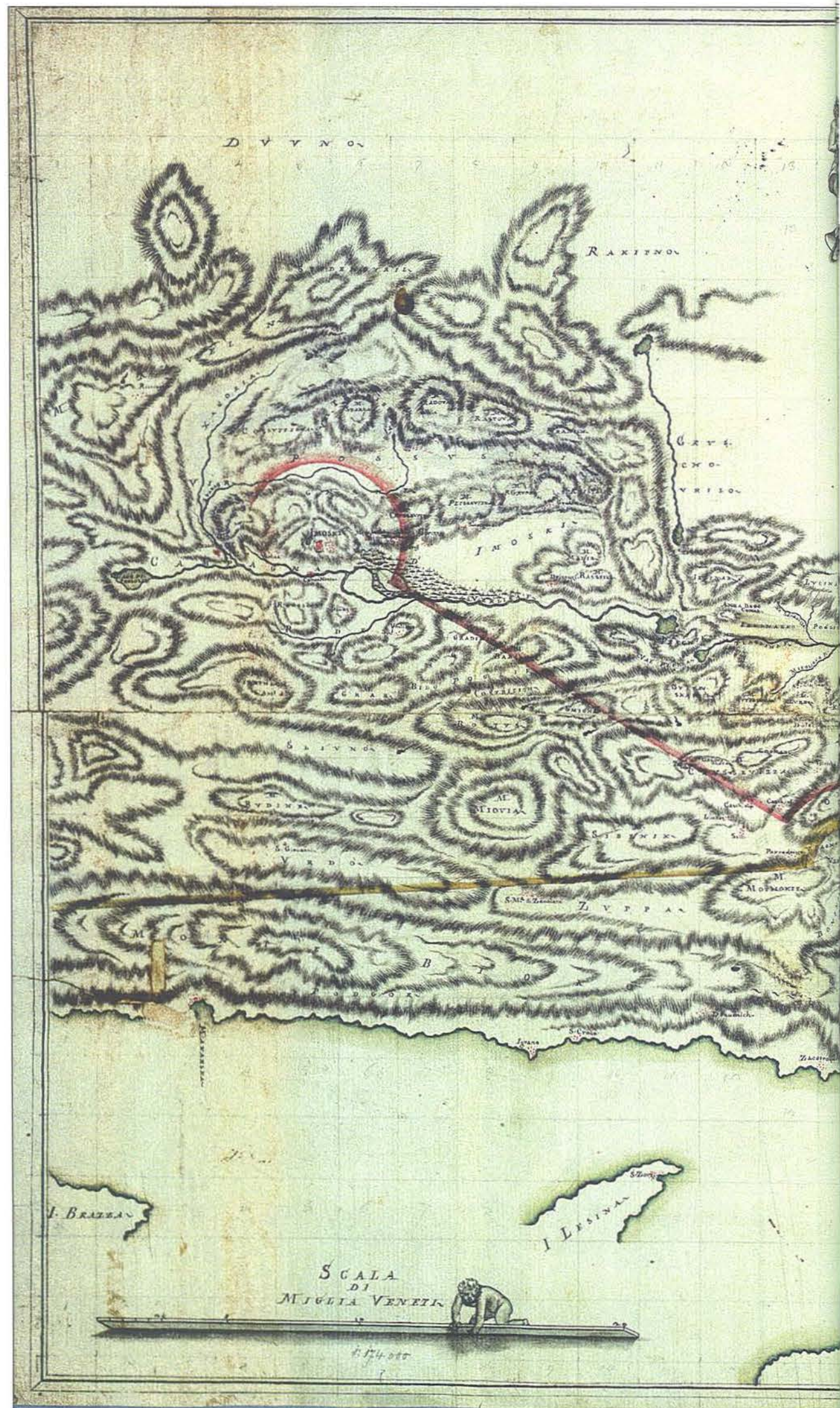
Na karti je prikazano dosta mjesta, posebno uz rijeke, jer su razmjere karte omogućile prikazivanje i sela. Imenovani su Ban-noben, Repuch, Velika Asela, Mediachi, Dopowat, Dastarewo, Debrowi, Gunewat, Bellina, Obarcha, Chajewitz, Bacuwite, Kouti-na, Schepac, Beloschewatz, Scozia, Cahantzi, Kokewic, Bilitza...

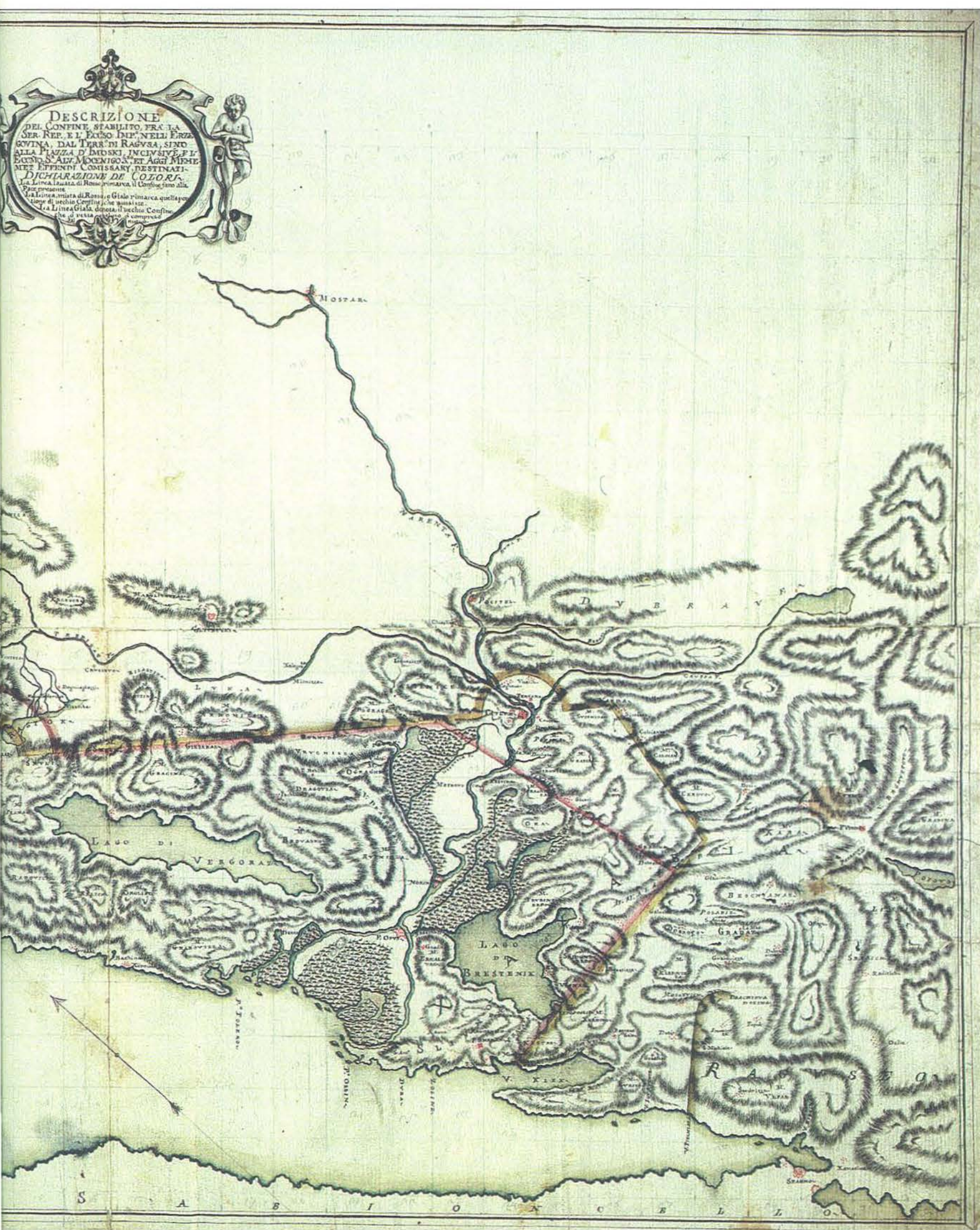
Južnije od Save navedena su naselja: Zertinova, Warschai, Driagaliovatz, Blima, Corey, Maguavit, Corcita, Bugotovo Selo, Mirosabtz, Batitza, Cajeva, Koritzza, Berka, Rouie, Lubischa, Billa, Tabor, Obudoviste, Zapanitza, Natowitza, Rayki, Streptze...

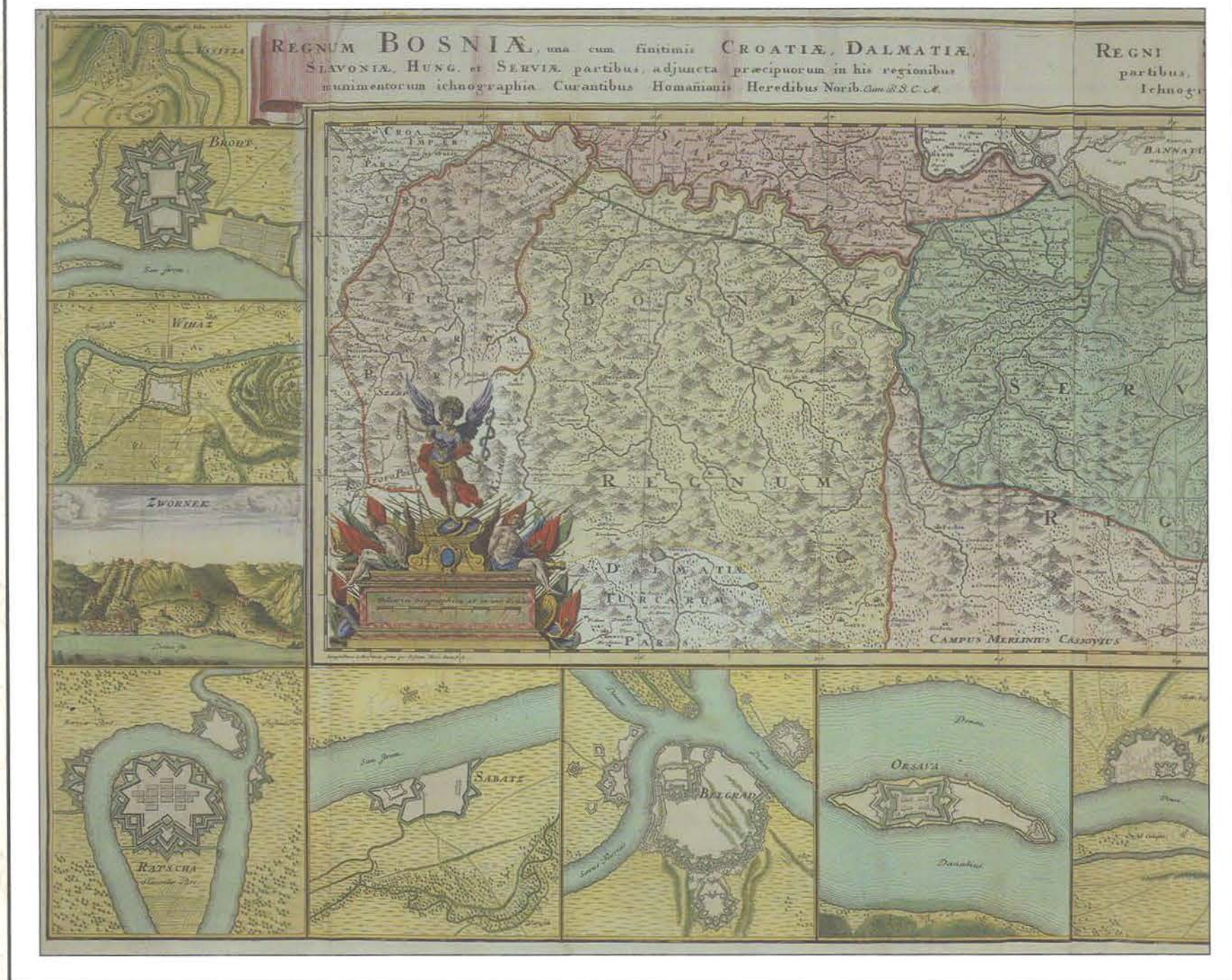
Autori: F. Heisse i I. Berndt
Razmjer: 1:172.800
Mjesto izdanja: Beč, 1718.
Izvor: KA-W, B IX c 1045s.

DESCRIZIONE DEL CONFINE STABILITO FRA' LA SER. REP. LE OCCESO IMP. NELL' ERZEGOVINA DAL TERRO
DI RAGUSA SINO ALLA PIAZZA D' IMOTSKI INCLUSIVE OL. ECCOMO SR. ALV. MOCENIGO 3 20 ETAGGI MEHMET
EFENDI COMISSARY DESTINATI DICHIARAZIONE DE COLORI.
(KARTA GRANICA OD KLEKA DO IMOTSKOG UTVRDENIH OD 1721. DO 1723. GODINE)

REGNUM BOSNIAE, UNA CUM FINITIMIS CROATIAE, DALMATIAE, SLAVONIAE, HUNG. ET SERVIAE PARTIBUS, ADJUNCTA PRAECIPUORUM IN HIS REGIONIBUS MUNIMENTORUM ICHNOGRAPHIA CURANTIBUS HOMANIANIS HEREDIBUS NORIB.
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI HOMANIANISA HEREDIBUSA IZ 1724. GODINE)

Autor: Homan Heredibus

Razmjer: 1:800.000

Mjesto izdanja: Nürnberg, oko 1724.

Izvor: B.Stb. München, 20 Mapp. 8/II Be 57 Linker Teil.

Uz rijeku Bosnu navedena su naselja: Dubitza, Asoje, Scar, Mileschevo Selo, Ledenitza, Denopole, Miralaudvor, Dobor, Modrisch, Bodechza, Gradaschatz, Doboy, Maglay, Septze...

Uz Vrbas spominju se: Brebesi, Ormana, Carojozoszi, Noy-ske, Drinovatz, Gourevo, Maglajani, Miloschevatz, Stapari, Vacup, Merjezi, Marschiti, Blasco, Schuschinavi, Kernieta, Schar-daz, Kartaschi, Baginzi, Schitling, Deli Baschino Selo, Jacupuze, Rayschetzi, Oraschie...

Prema jugu zabilježen je manji broj naselja. Posebno su data topografska obilježja za gradove i sela, kao i za utvrđenja, zámkove i trgovišta. U gornjem desnom uglu karte priložen je topografski ključ.

Granica je tačno unesena i predstavljena pomoću crtica. Brojem su označeni brežuljci koji predstavljaju granične stražare. Na karti su tačkicama prikazani brojni putevi, posebno u sjevernom dijelu Bosne.

Ova karta može se smatrati početkom izrade karata na kojima se područje Bosne i Hercegovine prikazuje na osnovu podataka dobijenih direktnim snimanjem terena. Zbog toga prikaz

Bosne i Hercegovine na njoj premašuje sve dotadašnje, koji su nastali kompilacijom i na osnovu dobivenih informacija.

Dok su granične međe između Osmanskog carstva i Austrije uspostavljene relativno brzo tokom 1718. i 1719. godine, uspostava nove osmansko-mletačke granice duž Bosanskog ejaleta išla je nešto teže i završena je tek 1723.

Karta prikazuje novu granicu "Linea nuova" ili "Linea Mocenigo" između Osmanskog carstva i Mletačke republike, nastalu nakon Požarevačkog mira. Granica koju su utvrdili i na terenu označili Alvise Mocenigo i Mehmed-efendi Sialy protezala se od Kleka do Žapske Gore, preko Metkovića, Imotskog, Sinja, Vrljke i Knina. Osmansko carstvo zadržalo je Klek i Sutorinu, dok je Veneciji pripao južni dio Hercegovine oko Imotskog i Metkovića, koji se do tada nalazio u sastavu Bosanskog ejaleta.

Nirnberški kartograf Johann Baptist Homann prikazuje Bosnu i Srbiju s dijelovima okolnih zemalja, kako bi što detaljnije pokazao prostor na kome su se odigravale bitke u toku rata između Osmanskog carstva i Austrije od 1716. do 1718. Kako je to jedna od vojnih karata, iznenađuje autorova domišljatost u

HOMANIANISOVE VEDUTE
TVRĐAVA IZ 1724. GODINE

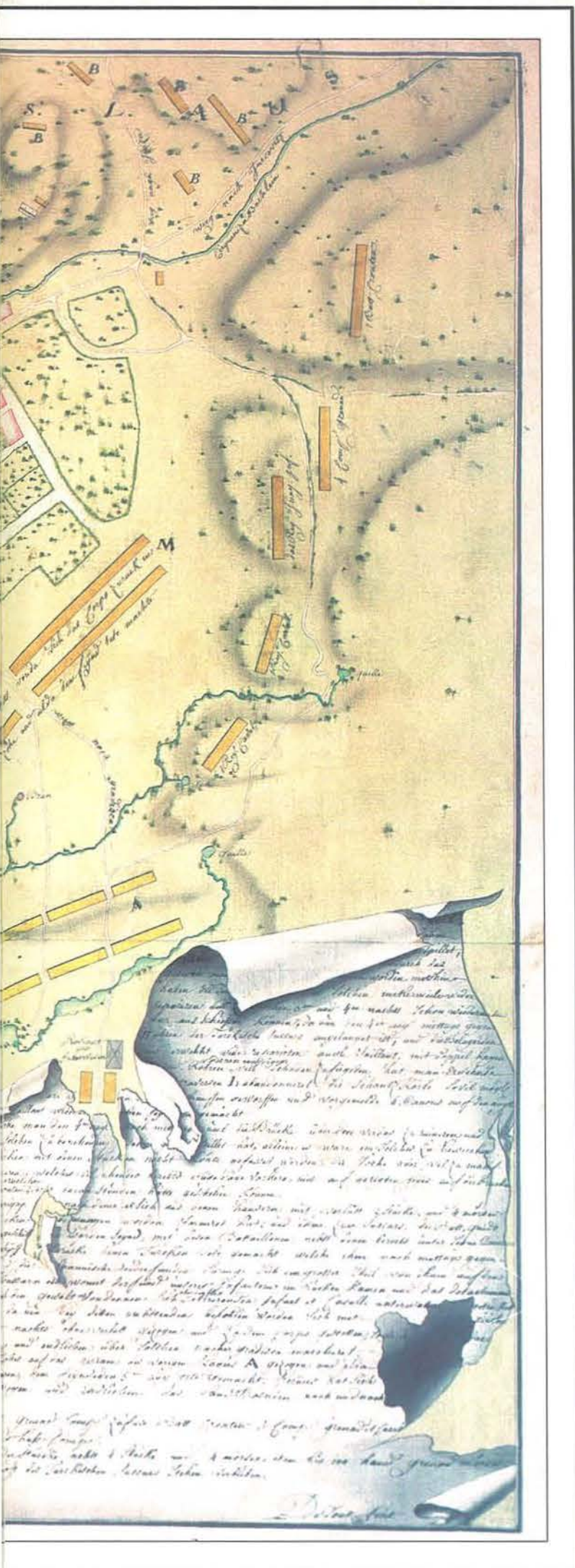

SARAJEVO

Autor: K. de Rebain
Mjesto izdanja: Beč, 1737.
Izvor: KA-W, H III c 1316.

prikazivanju reljefa: on pomoću brežuljaka različitih visina u kombinaciji sa šrafama i sjenom dočarava plastično konfiguraciju tla. Uz kartu su priloženi i planovi utvrđenja: Bihaća, Zvornika, Rače i Sarajeva.

Nakon Požarevačkog mira 1718. nastupio je period relativnog mira na teritoriju Bosanskog ejaleta sve do 1737. Kada je Rusija zaratila s Osmanskim carstvom 1736, kao saveznica u ratu pridružila joj se Austrija (1737–1739). Bosanske vojne snage ratovala su van teritorija Bosanskog ejaleta, pa je bečki dvor smatrao da je nastupio povoljan trenutak da se Porti objavi rat i proširi teritorij Habsburške monarhije. Vojska Vojne krajine nalazila se pod komandom austrijskog princa Josipa Hildenburg-Hausena, a hrvatska vojska pod komandom hrvatskog bana. Nasuprot njima, bosansku vojsku predvodio je sposoban vođa, tada vezir u Bosni, Ali-paša Hećimoglu (Hećimović).

Austrijska i hrvatska vojska otpočele su operacije 1737. na četiri odvojena pravca. Glavnina snaga upućena je preko Srbije, a general artiljerije princ Hildenburg-Hausen s korpusom od 17-18.000 vojnika uputio se preko Gradiške dolinom Vrbasa s ciljem da zauzme Banju Luku i Jajce i prodre u dolinu Bosne i Drine. Istovremeno nadirale su tri kolone jačine 20.000 vojnika od Udbine, Karlovca i Zagreba ka dolini Une od Kulen-Vakufa do Novog s ciljem da zauzmu Bosansku krajinu.

Osmanske snage angažirane u borbama s Rusijom nisu mogle odvojiti trupe koje bi pružile otpor Austriji. Veliki vezir već se pomirio s gubitkom Bosne, preporučujući bosanskom veziru da izbjegava borbe. Ali-paša Hećimoglu ipak se odlučio na granici pružiti najžešći otpor.

Već 20. VII krajiški kapetani ojačani sa 5.000 vojnika okupili su se na Bjelajskom polju i kod Ostrovice uništili skoro cijelu Udbinsku kolonu od 4.000 graničara, nakon čega je i Karlovačka kolona prekinula opsadu Cetingrada i Drežnika i povukla se preko granice.

Nakon prelaska Save kod Stare Gradiške 15. VII korpus generala Hildenburg-Hausena nastupao je u pravcu Banje Luke u dvije kolone: glavnom preko sela Mašići-Mahovljani-Klašnice-Trn, pomoćnom preko sela Kijevci-Jurkovića-Bukovica. Korpus se 23. VII ulogorio na Banjalučkom polju, a Hildenburg-Hausen je pozvao zapovjednika tvrđave na predaju. Kad je ovaj odgovorio artiljerijskom vatrom, Austrijanci su počeli s cerniranjem Banje Luke i sistematskim napadom s linije Lauš-Brdo-ušće Vrbane na tvrđavu, koju je predstavljala citadela – kastel u južnom uglu rijeke Crkvine i Vrbasa, zaštićena vodenim rovom i opasana bastioniranim 6-8 m visokim i 2-3 m debelim zidovima, povezana mostom s predgrađem na desnoj obali Vrbasa.

Uprkos aktivnoj odbrani napadači su 31. VII zaposjeli desnu obalu Vrbasa, a 3. VIII zauzeli ispred tvrđave jurišne tranšeje, spremajući se da noću 4/5. VIII izvrše opći juriš na lijevoj obali Vrbasa, dok je manji odred generala Baranyaya trebao s desne obale preko mosta prodrijeti u tvrđavu. Istovremeno Ali-paša je iz Tavnika krenuo preko Jajca do sela Podrašnica, gdje je sačekao pobjedničke čete iz Ostrovice pod komandom Mehmed-bega Fidahića.

Dobivši informacije da se Ali-paša sa 10-15.000 vojnika nalazi na dan marša od Banje Luke, general Hildenburg-Hausen odlučio je da ga sačeka na lijevoj obali Vrbasa, a da Baranyay na desnoj obali zaštititi mostove. Ujutro 4. VIII bosanski konjanici izvršili su prepad na Baranyayev logor, ali su se brzo povukli. Hildenburg-Hausen je pretpostavljao da se radi o demonstarciji, ali su mu uskoro stigle vijesti da na lijevoj obali Vrbasa nema protivnika. Uvidjevši grešku, počeo je s prebacivanjem glavnine snaga na desnu obalu.

Oko podne Ali-paša je izvršio opći napad na Baranyaya i pojačanja. Istovremeno Mehmed-paša Fidahić izvršio je snažan

(PLAN BANJE LUKE IZ 1737. GODINE)

(BOSNA NA KARTI ETIENNEA BRIFFAUTA IZ 1738. GODINE)

Autor: Etienne Briffaut
 Razmjjer: 1:560.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1738.
 Izvor: KA-W, B IX a 925.

napad na lijevi bok, gdje se nalazila konjica, unoseći nered u njene redove. Tek pred noć 4/5. VIII borba je prestala. U borbama vođenim toga dana Austrijanci su imali oko 600 mrtvih, od kojih se veliki dio utopio u Vrbasu, i oko 300 ranjenih.

Hildenburghausen je 5. VIII napustio Banju Luku i s korpusom se 13. VIII kod Stare Gradiške prebacio preko Save. Nakon toga posljednja kolona u Krajini – 12.000 pripadnika banove milicije napustilo je opsadu Bužima, povlačeći se u neredu preko granice. Ohrabreni ovom pobjedom, bosanski kapetani potisnuli su i ostale austrijske trupe iz Bosne na lijevu obalu Save.

Dok su ove borbe vođene u Bosni, austrijska je vojska iz Srbije izvodila ofanzivu ka Nišu, Kruševcu i Novom Pazaru. Ali kada su Austrijanci pretrpjeli još jedan poraz kod Vidina u Bugarskoj, te bili zahvaćeni kugom, osmanska ih je vojska u potjeri sustigla i potpuno razbila kod Grocke (23. VII 1738), u blizini Beograda. Austrija je bila prinuđena sklopiti mir u Beogradu 18. IX 1739, kojim je Austrijska carevina morala napustiti čitavo područje ispod Save i Dunava, uključujući i Beograd. Beogradskim mirom Bosanskom ejaletu potvrđene su granice na Savi i Uni uspostavljene Karlovačkim mirom.

Bečki izdavač i knjižničar Etienne Briffaut objavio je kartu koja prikazuje cjelovitu Bosnu i Hercegovinu, što je ujedno prvi takav pokušaj u srednjoj razmjeri (1:560.000). Karta je izrađena na osnovi dotadašnjih snimanja terena i kompilacijom ostalih karata i itinerara, a odlikuje se velikim brojem toponima kao nijedna karta Bosne i Hercegovine prije nje. Crtana je tušem na bijeloj kartonskoj podlozi, s tekstom pisanim na latinskom, dok su naslov i neka objašnjenja pisani francuskim jezikom. Iako je Bosna i Hercegovina glavni cilj prikazivanja, na karti je predstavljena i Hrvatska, Slavonija, Ugarska, dio Dalmacije, Kranjska, grofovija Celjska, Srbija i Albanija.

Na karti je predstavljen veliki broj planina, iza kojih je stavljena oznaka M. (Monte). Tako su navedeni: Lupogla, Ulak, Oskova, Camerno, Morina, Yvan, Semetsch, Baba, Romanid, Zahorina, Krusiliv, Smolin, Makschan, Rushizin, Doglia, Cserna, Sokolovo Gnezdo, Mediednik... Navedeni su nazivi brojnih polja: Cam-

COROGRAPHIA DEL REGNO DI BOSNA ARGENTINA, CO 'SUOI CONE E CO'LA DISTINZIONE DELLE GIURISDIZIONE DEI SANGIACCATI DAL PASSALAGGIO DI DTO REGNO.
(BOSNA NA KARTI MELCHIORIJA IZ 1738. GODINE)

Autor: Melchiori
Razmjer: 1:800.000
Mjesto izdanja: Venezia, 1738.
Izvor: KA - W, B IX a 925-2

pus Bania-Luka, Campus Grahovo, Kosovo Polie, Srez Polie, Belaisko Polie, Posai Polie...

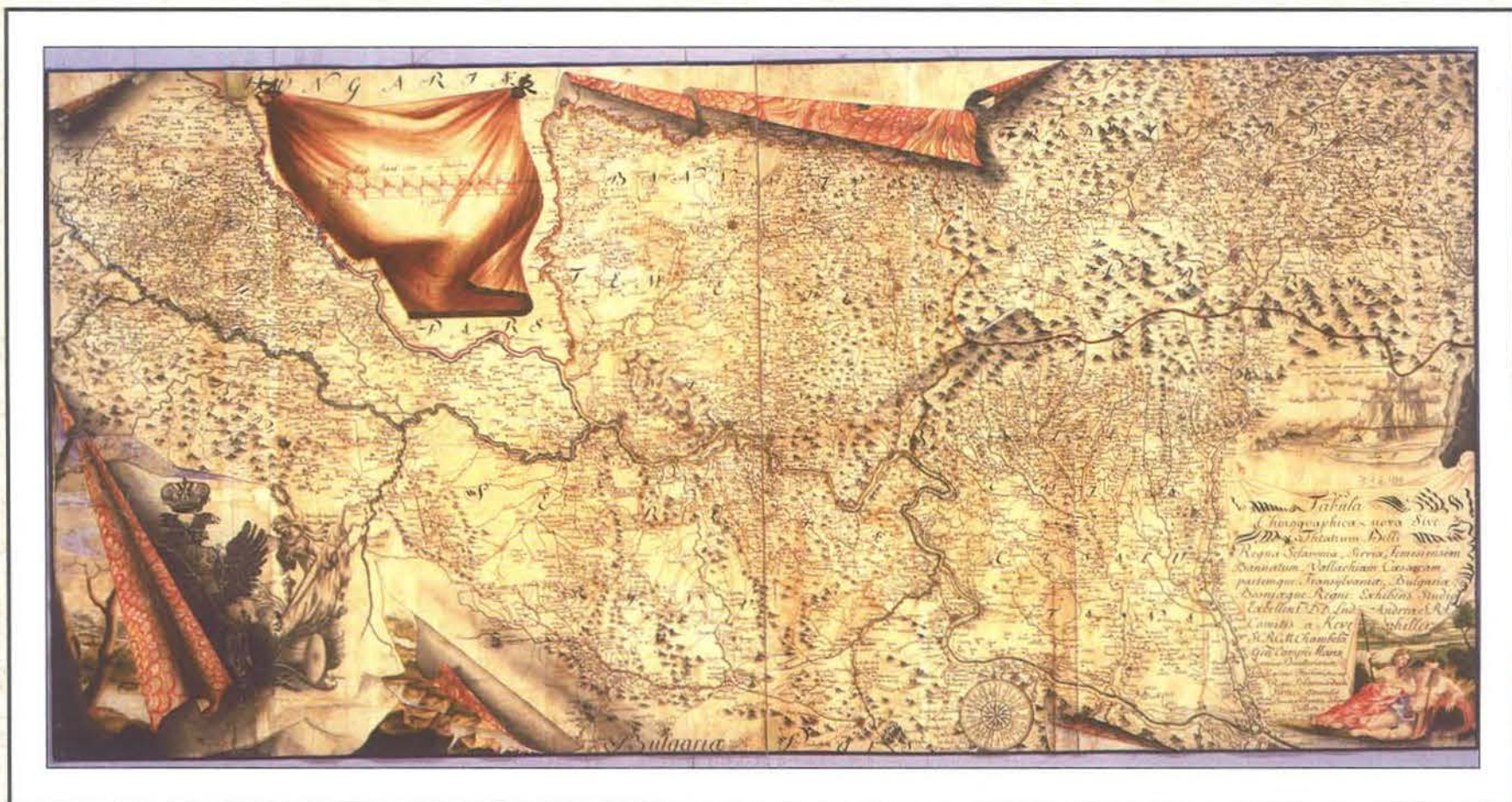
Prikazane su glavne rijeke i njihove pritoke: Drin fl. s pritokom Draciom, Bosna fl. s pritokama: Spretscha, Kladanj, Oskova, Grosilla, Cladin, Helesnitza, Migliaska, Lasua, Misna, Ussora, Lizion, kao i Vrbas fl. s pritokama: Verbania, Piina, Cipranska, Una sa Unatz i Sana, Neretva fl. sa Hanrgnie, dok su najbolje prikazane Sava i mnoge njene pritoke s bosanske strane.

Naveden je veliki broj mjesta koja su zabilježena za vrijeme snimanja 1718. Uz poriječje Drine navedena su mjesta: Vellina Selo, Belosevatz, Bellina, Kochevik, Scosije, Glavischiza, Iabanzi, Zvornick, Schelopeck, Srebrenik, Seribnik, Fochia, Acochia, Econa, Sachovo, Liesniz, Vichegerad, Orach, Uscana, Bratza,

Czelibibazan, Grage Vechia, Brod, Volak, Zigona, Yetesth, Bratza, Vsitera, Kirian, Decigni...

U poriječju Save zabilježena su mjesta: Damasaella, Lisacka, Visoc bara, Moricha bara, Obarska, Leskovaz, Kuotina, Kusan beg bara, Dugonjiva, Jassik, Abrischa bara, Voivodina polina, Miloherska, Dragovitze, Srebernik castel, Obedi, Domaglievac, Lukoveatz, Botija, Bsovije, Zokol...

U poriječju Bosne navedeni su: Duor, Billin, Lucas, Modritz, Dovoya, Schank, Magley, Tepanorim, Schetey, Sijere, Pussizeran, Banduk, Blenitza, Guasie, Visok, Traunik, Dobrovero, Bussovatz, Bassick, Kralan, Prosor, Bistue vetus, Seraille (Seraglio), Zernitz, Kressero, Molindino, Volak, Cognitz, Svinizara, Warbosina, Rieplik...

TABULA CHOROGRAPHICA NOVA SIVE TEATRUM BELLI REGNA SCLAVONIAE, SERVIAE, TEMESIENSEM, BANATIUM, VALACHIAN, CAESAREAM PATEMQUE TRANSILVANAE, BULGARIAE, BOSNIAQUE REGNI EXIBENS STUDIO EXCELLENT (BOSNA NA KARTI DE TOURA IZ 1738. GODINE)

Autor: De Tour
Razmjer: 1:750.000
Mjesto izdanja: Pariz, 1738.
Izvor: KA-W, H III d 1290.

DETALJ S KARTE: BOSNA NA KARTI DE TOURA IZ 1738. GODINE

U porijeklu Vrbasa zabilježeni su: Tahick, Banialuca, Vilo-
via, Castelan, Skender Vacup, Verhovine, Vacup Minor, Vacup
Maior, Cupgraide, Bujca, Prutsatz, Cuprez, Bielgrad, Hliero,
Smihanie, Trahoatz, Sitniza, Median, St. Clara, Blagaia, Iaiza,
Yesaro, Sacaol...

U porijeklu Une navedeni su: Lesenovitz, Dubitza, Domi-
anovitz, Castanovitz, Buska, Vlasana, Slabina, Novy Vetus, Novy
Novum, Blagaia, Caminec, Bagiza, Kulahustra, Wihats, Golu-
bich, Radich, Luschi, Rapach, Gorigua, Slolatz, Belai, Varograde,
Sanska Kupria, Tominakula, Chapli, Kamichak, Vaillag,
Petrovatz, Vranograch...

Karta E. Briffauta, iako nije u potpunosti precizna, dala je
bogate podatke ostalim kartografima, pa je služila kao osnova za
izradu novih, kasnijih karata i kopija.

Iste godine takvu kartu izrađuje francuski kartograf De Tour,
s namjerom da prikaže vojna i politička zbivanja od 1737. do
1739. godine. Budući da je to kopija Briffautove karte, ona ne
donosi nikakvih novih podataka.

Melchiorova karta Bosne srebrene predstavlja jednu sasvim
zakašnjelu i neuspjelu sliku Bosne, kao i Srbije, Slavonije, Hrvat-
ske, Dalmacije i Crne Gore, koje su na njoj prikazane. Uz ovu kar-
tu autor daje i prospekt Sarajeva, koji je, kao i sama karta, netačan.

VI
BOSANSKI EJALET
OD BEOGRADSKOG MIRA (1739)
DO SVIŠTOVSKOG MIRA (1791)

Beogradskim mirom 1739. godine za nekoliko narednih decenija zaustavljena je austrijska ekspanzija na Balkanu, što je dovelo do slabljenja interesa Austrije za daljnja ispitivanja i posebna snimanja Bosne i Hercegovine. U tom periodu i grafičke predstave Bosne i Hercegovine sadrže samo kompilacije prvih snimanja njenih sjevernih dijelova ili predstavljaju kompilacije ranijih karata.

Na pritisak Pruske Austrija je morala prekinuti operacije i s Osmanskom carevinom sklopiti mir 4. VIII 1791. u Svištovu, uz obavezu da se granice uspostave kao što su bile i prije rata (*status quo ante bellum*). Svištovskim mirom iz sastava Bosanskog ejaleta izdvojeni su i pripojeni Austriji Cetingrad, Lapac, Srb i prostor između Plješevice i Plitvičkih jezera, dok su Dubica, Novi i Gradiška ponovo uključeni u sastav Bosanskog ejaleta.

Nakon rata 1736-1739. Bosnom je zavladao dugi period mira – gotovo punih 50 godina. Ali veliki gubici u ratovima, česte epidemije kuge i razne bolesti, kao i drugi uzroci, izazvali su posebno u selima i nekim gradovima niz buna tokom čitavog XVIII stoljeća.

Nakon pola stoljeća vanjskog mira i unutrašnjih nemira te privredne i društvene stagnacije, izbio je rat između Austrije i Osmanskog carstva (1788). Austrija se proklamacijama obratila i kršćanima, a po prvi put u historiji i muslimanima Bosne, kojima je garantirala potpunu ravnopravnost islamske vjere pa čak i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne, te garantirajući da će spahije i janjičari "biti jednako zaštićeni i izjednačeni s ostalim carskim pučanstvom koje živi pod njegovom upravom".

Za osvajanje Bosne bila su određena dva korpusa: hrvatski jačine 39.000 vojnika raspoređenih od ličko-dalmatinske granice do Dubice, i slavonski jačine 12.000 vojnika raspoređenih od Gradiške do Šapca. Bosansku vojsku nepoznate jačine sačinja-

vali su samo Bošnjaci muslimani. Osim nešto novca i ratne opreme Porta nije poslala drugu pomoć.

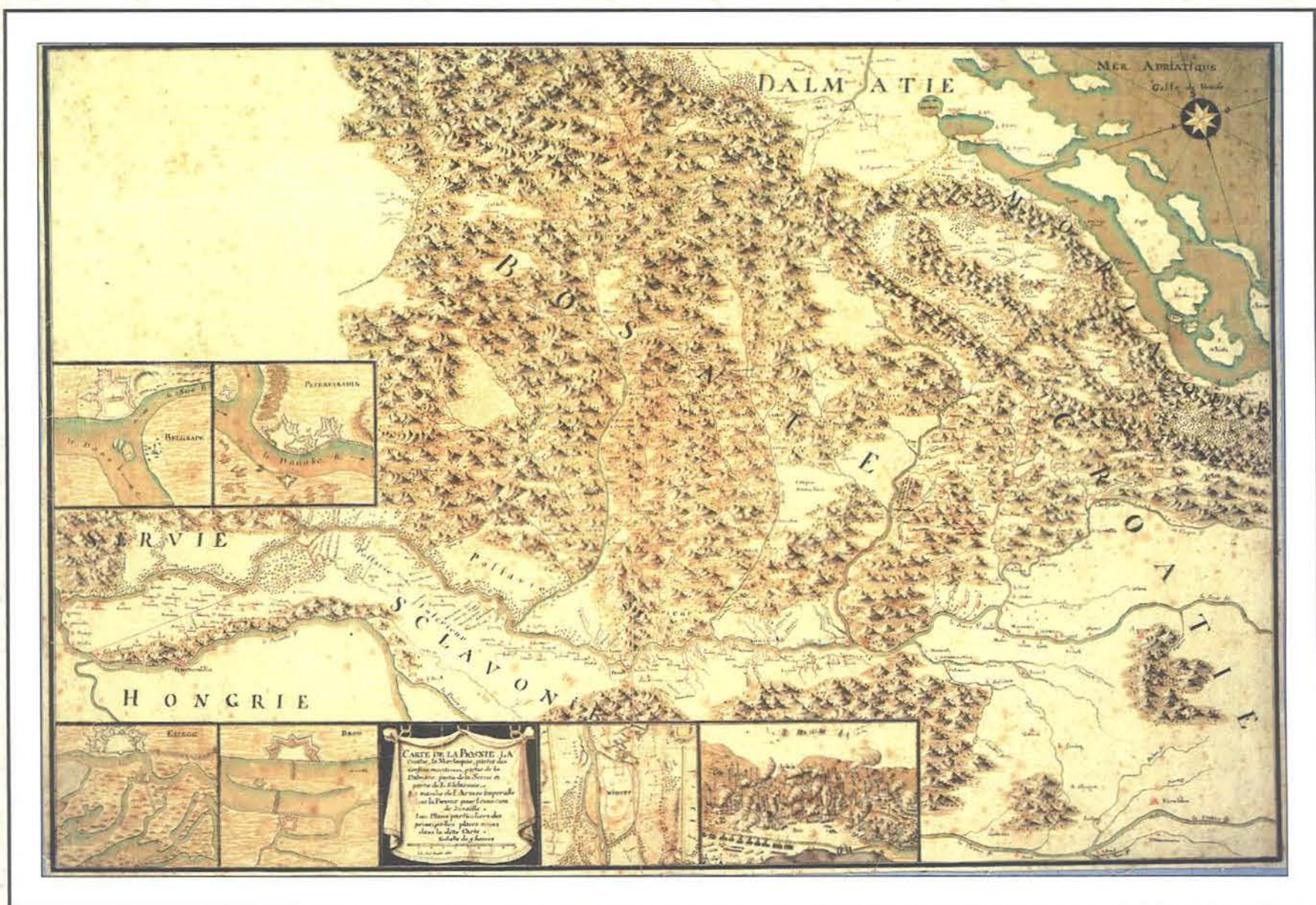
Za tri godine ratovanja austrijska vojska, premda je njom u početku komandovao čuveni feldmaršal Gideon Ernest Laudon, uspjela je za tri mjeseca teških i neravnopravnih borbi zauzeti samo tvrđavicu Drežnik, te Dubicu i Novi, u 1789. godini samo Gradišku, a u 1790. godini od borbi potpuno srušeni Cetingrad. Zbog višegodišnjih bojeva vođenih na prostoru Dubice ovaj se rat u historiji ratovanja naziva i Dubički rat. Feldmaršal Laudon, jedan od najvećih austrijskih vojskovođa svih vremena, odao je bosanskim braniocima najviša vojnička priznanja.

Kada je Laudon, do kraja neobavljena posla u Bosni, prešao na srpski front, u toku 1789. zauzeo je Beograd i sve gradove Beogradskog ejaleta, a zatim i Kruševac. Ali, na pritisak Pruske Austrija je morala prekinuti operacije i s Osmanskom carevinom sklopiti mir u Svištovu, uz obavezu da se granice uspostave kao što su bile i prije rata (*status quo ante bellum*). Svištovskim

GRANICE BOSANSKOG EJALETA PO ODREDBAMA KARLOVAČKOG, BEOGRADSKOG I SVIŠTOVSKOG MIRA

Izvor: The Times Atlas Svjetske povijesti, str. 306.

CARTE DE LA BOSNIE, LA MORLAQUIE, PARTIE DES CONFINS MARITIEMES, PARTE DE LA DALMATIE, PARTIE DE LA SERVIE, ET PARTIE L'ESCLAVONIE. LA MARCHÉ DE L'ARMEÉE IMP. LE DANS LA BOSNIE P. R L'EXECUTION DE SERAILLE. LES PLANS PARTICULIERS DES PRINCIPALLES PLACES SITUEZ DANS LA DRITE CARTE (BOSNA NA KARTI J. P. FRASTA IZ 1740. GODINE)

Autor: Johann Philip Frast
Razmjér: 1: 440.000
Mjesto izdanja: Beč, 1740.
Izvor: KA-W, B IX a 934-1.

mirom iz sastava Bosanskog ejaleta izdvojeni su i Austriji pripojeni Cetingrad, Lapac, Srb i prostor između Plješevice i Plitvičkih jezera, dok su Dubica, Novi i Gradiška ponovo uključeni u sastav Bosanskog ejaleta.

Beogradskim mirom 1739. godine za nekoliko narednih decenija zaustavljena je austrijska ekspanzija na Balkanu, što je dovelo do slabljenja interesa Austrije za daljnja ispitivanja i posebna snimanja Bosne i Hercegovine. Do druge polovine XVIII stoljeća ne nailazi se na tekstualna djela o Bosni i Hercegovini koja bi sadržavala njezine geografske osobine. U tom periodu i grafičke predstave Bosne i Hercegovine sadrže samo kompilacije prvih snimanja sjevernih dijelova Bosne i Hercegovine ili predstavljaju kompilacije ranijih karata, pokazujući da je geografsko poznavanje Bosne i Hercegovine, posebno njezine topografije, oskudno i najvećim dijelom netačno. Izuzetak u ovom periodu predstavljale su tzv. "ratne" ili "vojne" karte, koje se najčešće javljaju u Austriji kao grafička retrospekcija vođenih vojnih operacija (rasporeda vojnih formacija, mjesta, bitaka, pravaca kretanja vojske, granica i sl.). Te su karte prvi vid specijalnih karata koje sa topografsko-geografskog stanovišta ne daju za Bosnu i Hercegovinu ništa novo jer su urađene na topografskim osnovama ranijih karata.

U toku 1740. Johann Philip Frast objavio je kartu pod istim naslovom kao i Sparr de Benstorf *Carte de la Bosnie, la Morla-*

quie, partie des Confins maritiemes, partie de la Dalmatie, partie de la Serbie, et partie L' Esclavonie. La marche de L'armée Imp. le dans la Bosnie p. r l'execution de Seraille. Les Plans particuliers des principales places situees dans la dritte Carte.

Karta je suviše generalizirana, nisu navedena brojna mjesta, a planine nisu ni imenovane. Značaj ovoj karti daju skice, tlocrti pojedinih mjesta i utvrđenja. Između ostalih, na karti se nalaze tlocrti Bihaća i Sarajeva, koju su dati kao panoramska snimka. Na njoj se vide brojne džamije i zgrade u plamenu nakon spaljivanja za vrijeme pohoda Eugena Savojskog.

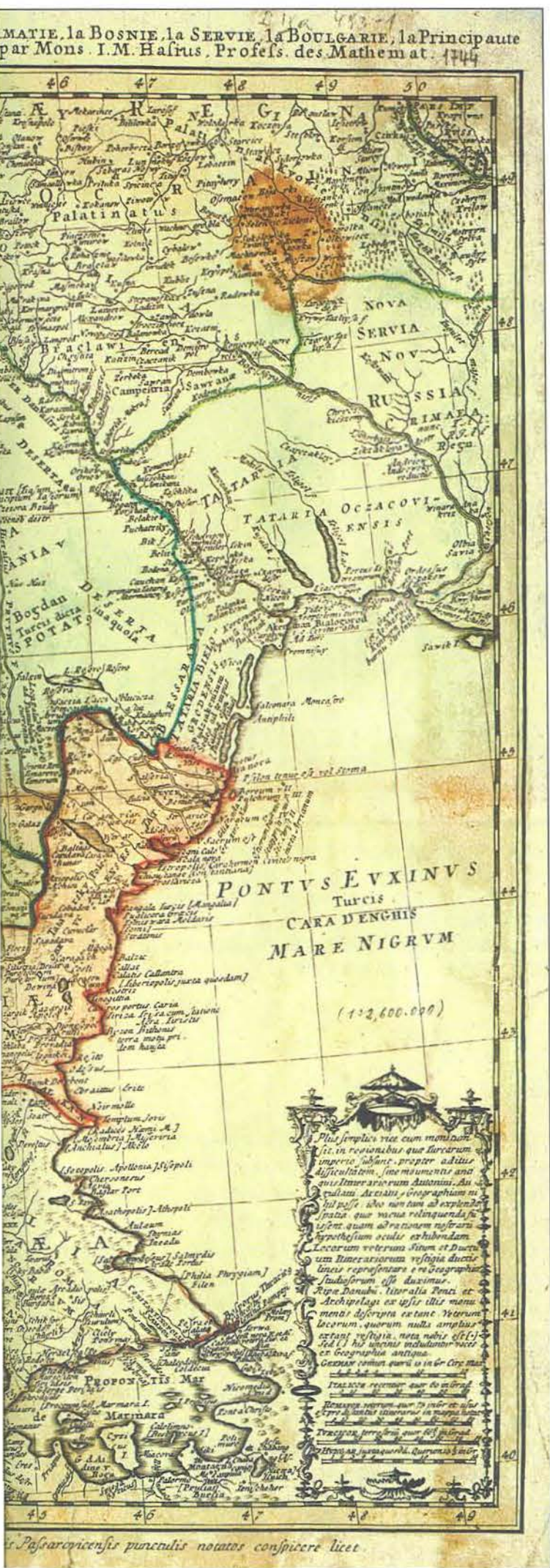
Cilj autora karte I. M. Hasiusa bio je prikazivanje Ugarske i susjednih područja Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Srbije, Bugarske, Transilvanije i Makedonije, odnosno zemalja koje su bile poprištem ratnih operacija između Austrije i Osmanskog carstva. Iako karta nastaje nakon potpisivanja Beogradskog mira 1739, na njoj nisu predstavljene novouspostavljene granice navedenih zemalja, nego su date prilično proizvoljno, dok granice Bosne nisu ni ucrtane. Sve ukazuje da je autor pristupio sastavljanju karte bez dovoljno znanja, ali i bez većeg zanimanja za navedeni prostor.

Karta pod nazivom *Tabula geographica exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu...* nastala je i štampana u Nürnbergu 1745. Djelo je nasljednika njemačkog kartografa Homani- anisa, koji precizno prikazuju novonastale granice Bosne i sje-

114

Autor: M. Hasius
Razmjer: 1:1.600.000
Mjesto izdanja: Beč, 1744.
Izvor: B IX a 493/1

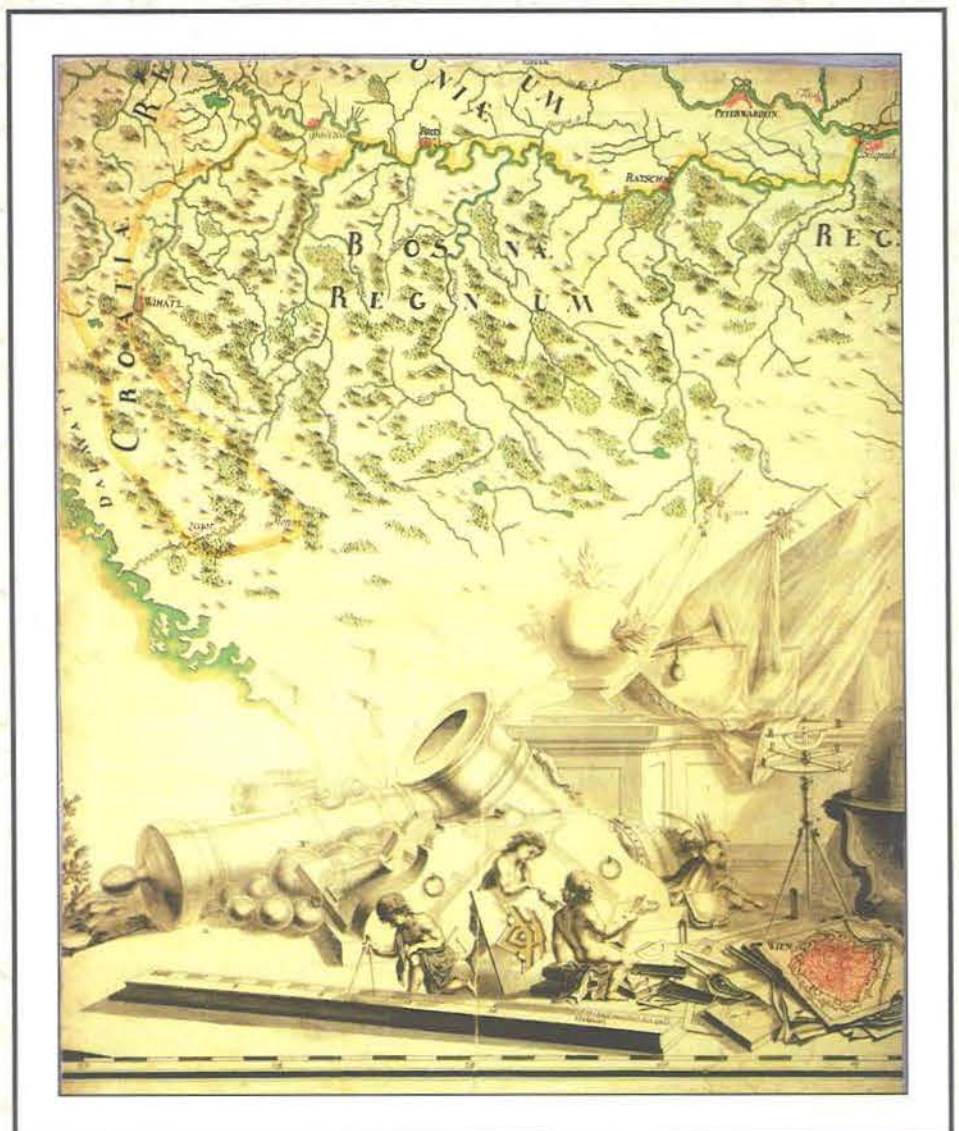
vernog dijela zemlje, dok su ostali dijelovi slabo prikazani, a ima i mnogo netačnosti. Vjerovatno je razlog ovim nedostacima to što karta nastaje kompilacijom materijala nastalih snimanjem terena (kao sjeverni dio Bosne) i podataka iz starih izvora, pa otuda i greška u smještanju Sarajeva (Seraglio) na srednji tok Bosne, sjeverno od Zenice (Psenitze).

Izraziti primjer ratne karte koja prikazuje poprište ratnih zbivanja između Austrije i Osmanskog carstva, upravo je De Rebainova karta, koja je dovršena 1750. godine u Sießenbürgenu, a štampana je u Beču iste godine. Karta se sastoji od osam crteža, a peti i šesti list obuhvataju Bosnu. Mada razmjer karte odgovara opširnom grafičkom prikazu do tada snimljenih topografskih podataka, ona je oskudna, a reljef je potpuno zanemaren. Samo u sjevernim dijelovima Bosne prikazana su veća mjesta i naselja, dok su u ostalim dijelovima zemlje prikazani samo veći gradovi. Ova karta Bosne dugo će biti korišćena, jer će Beogradskim mirom biti za nekoliko desetljeća zaustavljena ekspanzija Austrije, a time će opasti i interes austrijskih kartografa za ovo područje.

Karta njemačkog kartografa R. S. Monatha objavljena sredinom XVIII stoljeća predstavlja kompilaciju ranijih izdanja karata koja je slabo uspjela. Imena gradova ponavljaju se više puta, a na sasvim različitim mjestima (vidi Travnik i Banja Luka); srednji i južni dijelovi

TABULA GEOGRAPHICA EXIBENS REGNUM SCLAVONIAE CUM SYRMII DUCATU. EX MAPPA GRANDIORI DESUMTA ET IN LUCEM EDITA AB HOMANIANIS HEREDIBUS, NORIMBERGAE A. MDCCXXXV.
(KARTA HOMANIANISA HEREDIBUSA IZ 1745. GODINE)

Autor: Nasljednici Homanianisa
Heredibus
Razmjer: 1:600.000
Mjesto izdanja: Nürnberg, 1745.
Izvor: IAS, KZ, 282.

MAPPA VON DENEN KAYSERLICH-KÖNIGLICHEN AN DAS TURCICUM ANSTOSSENDEN TEUTSCH UND HUNGARISCHEN ERB-LÄNDERN; NEMLICH VON DEM AN DAS ADRIATICUM ANLIEGENDEN CARLSTÄTER GENERALAT WELCHE NEBST CROATIE DEN RECHTEN FLÜGEL GELEGEN DAS TÜRCKISCH GEBIETHE AUSMACHEN, DAN DES KÖNIGREICHES SLAVONIEN, BANAT VON TEMESVAR UND SIEBENBÜRGEN, SO DEN LINCKEN FLÜGEL GEGEN DAS TURCICUM FORMIERT, BENEBS DENEN AN VORGEDACHT KAYSERLICH KÖNIGLICH GEBIETHE ANGRÄNZENDEN TÜRCKISCHEN MEHREREN ERLEUTTERUNG DES VERFASTEN DEFFENSIV-UND OFFENSIV -PROJECT IN FAHLL EINES VORKOMMENDEN KRIEG MIT DEM ERB-FEIND DES CHRISTLICHEN NAHMENS. COMPOSITA PER DE REBAIN SUP. VIGIL. PRAEFECTUS C. J. RÖMER DEL. (BOSNA NA RATNOJ KARTI K. DE REBAINA IZ 1750. GODINE)

Bosne gotovo su prazni, a pojedini topografski znaci smješteni su na pogrešna mjesta. Na karti se nalazi ucrtan grb Bosne koji se nalazi u donjem redu.

Müllerova *Mappa geographica novissima Regni Hungariae...* nastala je i štampana u Beču 1769. Radi se o 12 crteža koji pored Ugarske, Hrvatske, Slavonije, prikazuju i Bosnu i Hercegovinu. Na karti je prikazana Bosna (bez Hercegovine), i to detaljno, s obzirom na razmjeru, samo predjeli uz Savu, dok su ostali dijelovi prazni. Karta je nastala na temelju podataka prikupljenih snimanjem terena tokom 1718.

Godine 1770. francuski kartograf Le Rouge izdao je atlas pod nazivom *L'Empire Ottoman* (Otomansko carstvo), koji sadrži 14 karata u bakrotisku različitih razmjera. Među njima se, kao deseta po redu, nalazi i karta Bosne i Hercegovine, ali samo južni dio Bosne do linije Prača - Visoko. Cijeli je atlas vrlo primitivno urađen i za ono doba; reljef je prikazan na način jednodimenzionalnih brežuljaka i plavih crta za rijeke, ali bez pritoka. Greške su

brojne: lociranje naselja, lociranje izvorišta i ušća rijeka. Karta je prenatrpana nazivima naselja, koji pridonose nepreglednosti, pa je slabo upotrebljiva. Novina je na ovoj karti oznaka za most, koju Le Rouge ucrtava na Neretvi kod Mostara.

Snimanja u Bosni između 1782. i 1786. vršena su s ciljem izrade što tačnijih i preciznijih karata zbog strateškog značaja pojedinih mjesta. Najčešće su to planovi pojedinih gradova s užom ili širom okolicom, pograničnih predjela i svega onog što se uklapalo u ratne pripreme Austrije protiv Osmanskog carstva. Među tim planovima i kartama našla se i Gadeova karta iz 1783, koja prikazuje jedan sasvim mali dio istočne Bosne u krupnom razmjeru (1:28.800). Ovaj plan obuhvata predio širok oko 0,5 milja, a dug 2,5 milja, od Bijeljine do Rače, ali nije detaljnije urađena, mada joj to razmjer omogućava. Značaj je karte u tome što je to prva karta koja pokušava katastarski predstaviti zemljište Bosne.

Autor: K. De Rebain.
 Razmjer: 1: 4.000.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1750.
 Izvor: KA-W, B IX a 33-200, seit 5-6.

DALMATIA
et regiones adjacentes.
CROATIA, BOSNIA, SLAVONIA,
SERVIA, ALBANIA,
accurate descriptae.
Norimbergae
Petr. Conr. Menath.
excudit.

Coats of arms for: TRAV, SPALATRO, BVDVA, CURZOL, CATTARO, DOLCISO, ANTIVARI, RAGUSA, LISENA, SENO, SIRMIO.

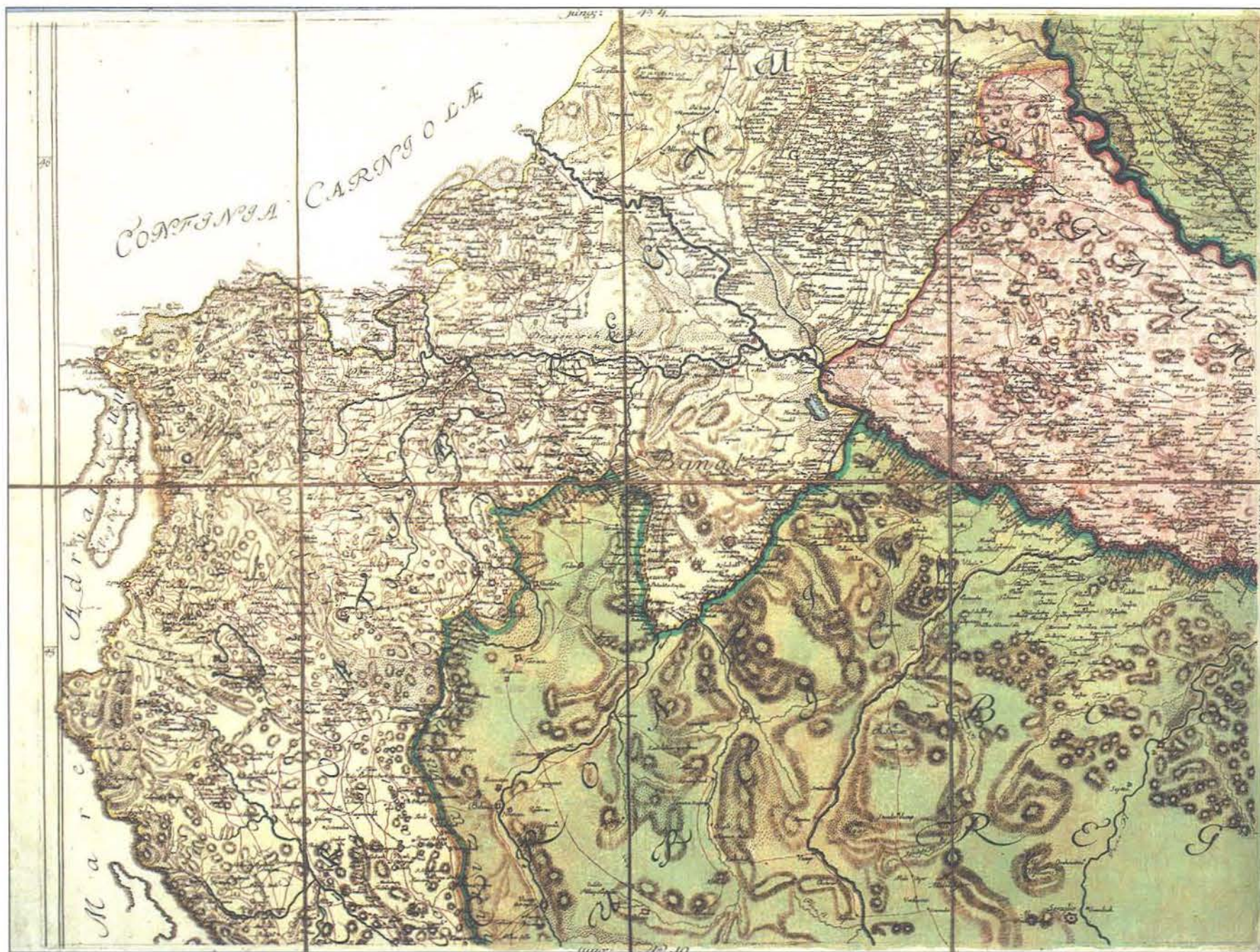

Millaria Germanica
Millaria Italica sive

DALMATIA ET REGIONES ADJACENTES
CROATIA, BOSNIA, SLAVONIA, SERVIA,
ALBANIA, ACCURATE DESCRIPTAE PETR
CONR. MONATH, NORIMBERGAE
(PRIKAZ BOSNE NA KARTI PETRA MONATHA
IZ 1750. GODINE)

Autor: Petr Conr. Monath
Razmjer: 1:1.300.000
Mjesto izdanja: Nürnberg, oko 1750.
Izvor: IAS KZ, 281.

MAPPA GEOGRAPHICA NOVISSIMA REGNI HUNGARIAE DIVISI IN SOUS COMITATUS DISTRICTIBUS JAZYGUM ET CUMANORUM BANATUS, TEMENSIENSIS EJUSQUE DISTRICTUM NEC NON PRINCIPATUS TRANSILVANIAE, PARTIS BOSNIAE, SERVIAE, BULGARIAE, ET VALACHIAE, DEDICATA AUGUSTISSIMIS REGNANTIBUS MARIAE THERESIAE IMPERATRICI REGINAE ET JOSEPHO II ROMANORUM IMPERATORI ET CORREGENTI PROMOTORE EXCELLENTISSIMO DOMINO GENERALI CAMPI MARESCHALLO ET CONSILII AULAE BELlici PRAESIDE COMITE MAURITIO A LACY. EX ACCURATORIBUS TABULIS CONGESTA ET CORRECTA ANNO 1769. ING. MÜLLER, S. C. M. SUP. VIGIL. MAGISTRO.
(PRIKAZ BOSNE NA GENERALNOJ KARTI UGARSKE F. MÜLLERA IZ 1769. GODINE)

Nakon zastoja u istočnoj politici od oko pola stoljeća, koncem XVIII stoljeća oživljavaju stari planovi Austrije o potiskivanju Osmanskog carstva iz Evrope i njenom prodoru na Balkan. U tu svrhu vršene su obimne pripreme i budno su praćene prilike u Bosanskom ejaletu, koji je prvi stajao na putu budućih vojnih operacija. U drugoj polovini XVIII stoljeća, uporedo s vojnim pripremama, dolazi u Austriji do velikog napretka u njenim geodetskim i topografsko-kartografskim radovima. Od 1761. do 1787. provodi se prvi detaljan premjer Austrije (Jozefinski premjer). Ovi uspjesi austrijske topografije, kao i pogodna politička situacija koja je uvjetovala nova detaljnija topografsko-geografska i druga istraživanja Bosne i Hercegovine pri koncu XVIII stoljeća, dovode do brojnih novih geografskih podataka koje su na terenu sakupljali u prvom redu austrijski oficiri obavještajci.

U proljeće 1778. austrijski potpukovnik Jeney upućen je u Bosnu da izvidi neke pogranične gradove i doline donjih tokova Drine, Bosne i Vrbasa, te izvrši skiciranje običenih predjela.

Godine 1781. dolazi do saveza između Austrije i Rusije, kojim je data puna ingerencija austrijskim planovima prema zapadnom dijelu Balkana, u prvom redu prema Bosanskom ejaletu.

Josip II dao je 1782. nalog pukovniku Zehenteru za nastavak tajnih istraživanja i upoznavanja teritorija Bosanskog ejaleta. U periodu od 1783. do 1785. u Bosnu i Hercegovinu tajno ulazi veći broj austrijskih obavještajaca koji obavljaju snimanja, opisuju geografske osobine zemlje i pojedinih njenih dijelova i uz te opise redovno prilažu i planove, odnosno karte snimljenih dijelova. Među tim obavještajcima posebno su važni Held, Schmidt, Maković, Gade, Liedescron u 1783, Golubović, Matuč, Peretić i Sokolović u 1784, te Božić u 1785.

Glavni rezultati njihovih obilazaka i uhođenja bili su grafički prikazi tzv. "Ideal planovi" u srednjim i krupnim razmjerama, kao i "opisi" običenih predjela. Major Held snimao je i ispitivao područje između Bosne, Save, Une i Vrbasa, dostavljajući u Beč opširan izvještaj s osam karata u razmjeri 1:300.000 predjela koje je obišao.

Autor: F. Müller
 Razmjer: 1:379.000.
 Mjesto izdanja: Beč, 1769.
 Izvor: KA-W, B IX a 513, sectio 7-8.

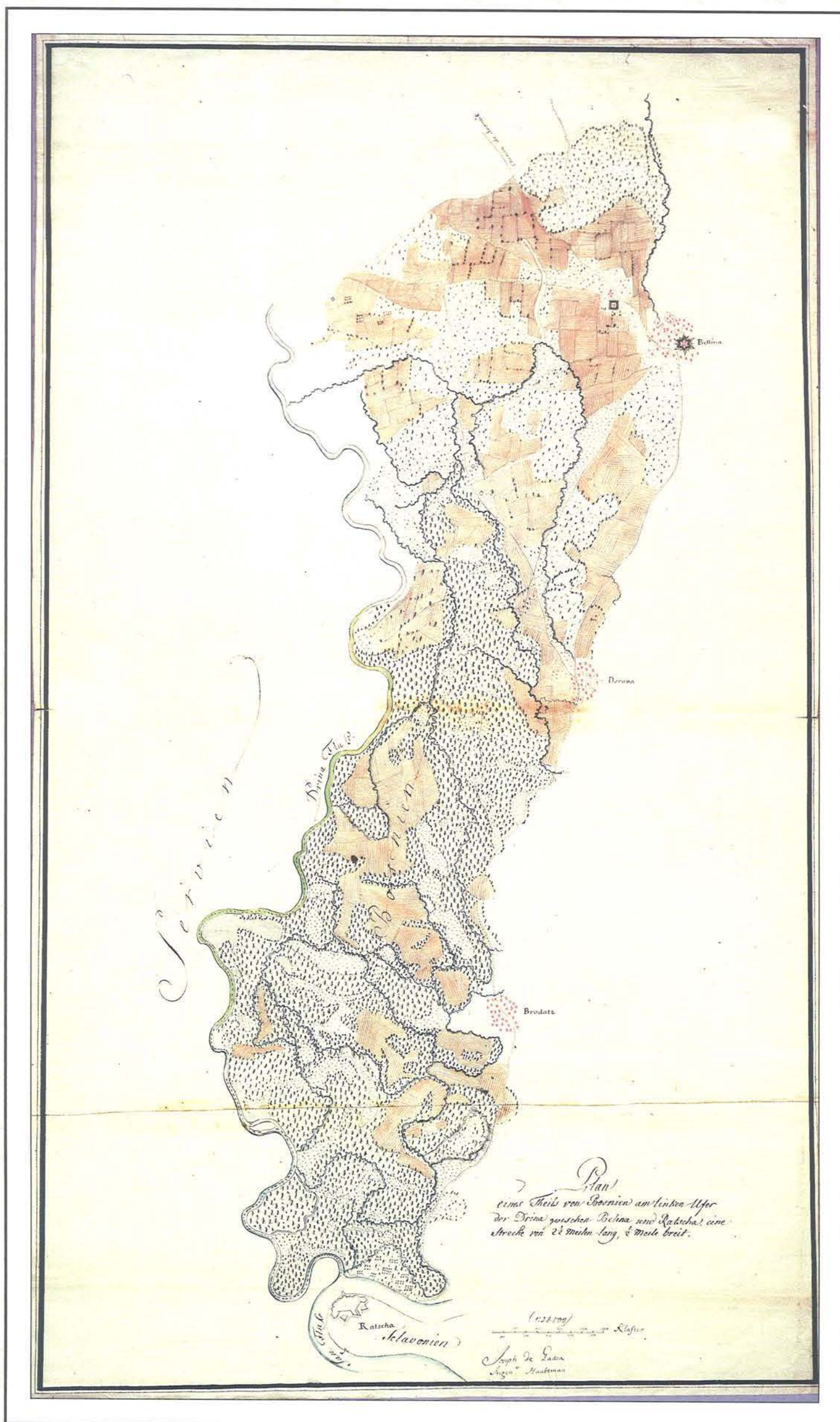
DETALJ S KARTE: PRIKAZ BOSNE NA GENERALNOJ KARTI
 UGARSKE F. MÜLLERA IZ 1769. GODINE

DALMATIE, MONTENEGRINS ET PARTIE DU GOLFE DE VENISE
(BOSNA NA KARTI LE ROUGEA IZ 1770. GODINE)

PLAN EINES THEILES
AM LINKEN UFER
DER DRINA ZWISCHEN
BELINA UND
RATSCHA, EINE
STRECKE VON 2 1/2
MEILE BREIT, AUGEN.
DURCH JOSEPH
DE GADEA ING.
HAUPTM. M.
(PRIKAZ DIJELA BOSNE
NA KARTI J. GADEA
IZ 1783. GODINE)

Autor: Joseph de Gade
Razmjer: 1:28.800
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, B IX a 953.

Kapetan Schmidt snimao je predjele između Vrbasa i Drine i o tome načinio izvještaj i planove. Dok su Held i Schmidt najveću pažnju poklanjali naseljima, putevima i hidrografiji, kapetan Maković opisuje planinske predjele pronalazeći i određujući na njima najviše tačke s kojih je moguć pregled šire okolice; one postaju neka vrsta prvih triangulacionih tačaka u Bosni i Hercegovini. Na kartama i opisima Helda, Schmidta i Makovića obuhvaćeni su središnji, sjeverni i zapadni dijelovi Bosne, ali se 1783. pojavljuje karta dijela istočnog dijela koju je snimio austrijski oficir Gade. Početkom 1784. austrijski obavještajci nastavljaju istraživanja i snimanja uglavnom do tada neistraženih predjela istočne i južne Bosne te istočne i zapadne Hercegovine.

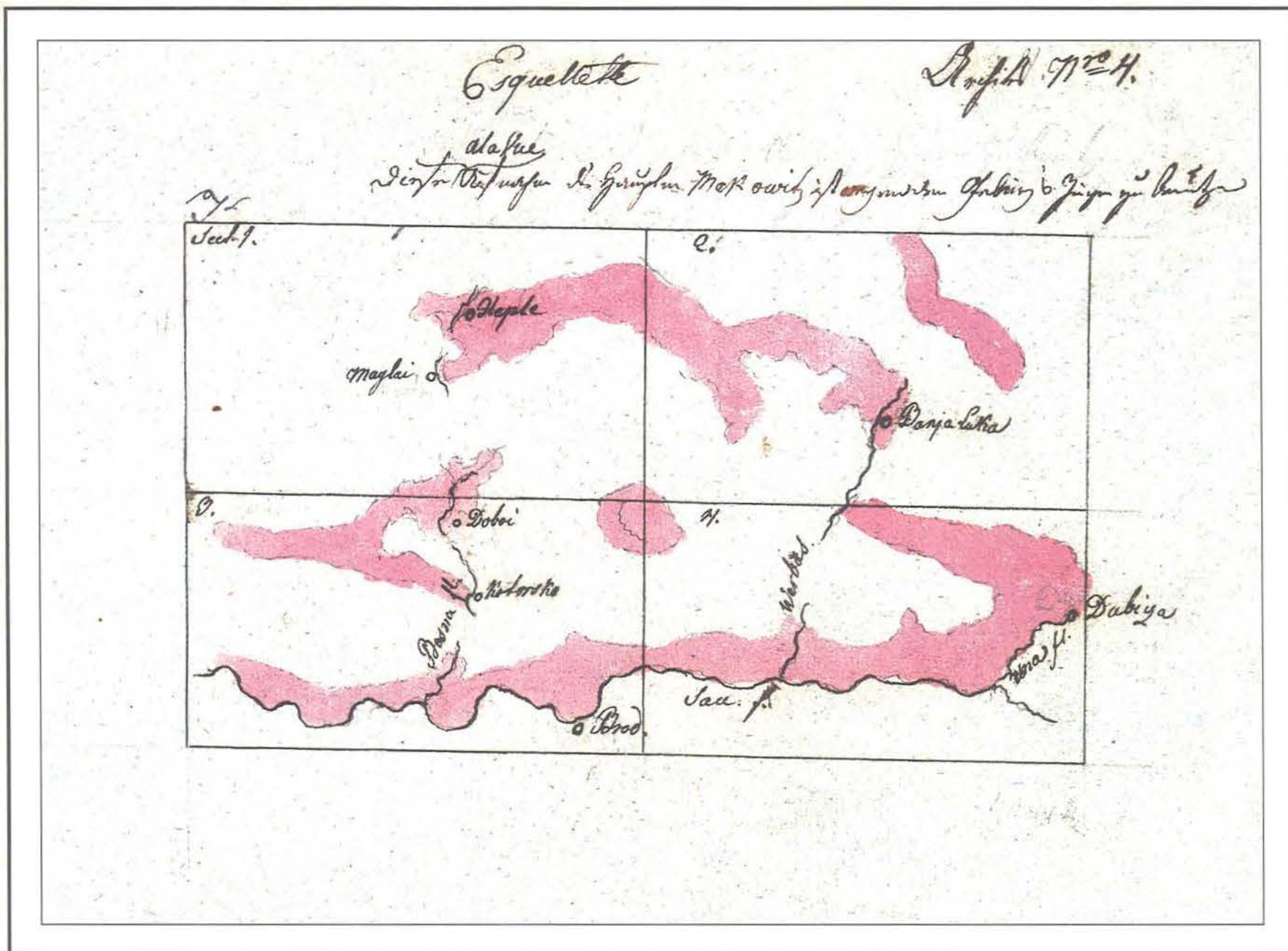
Godine 1783. U Bosni je boravio kapetan I. Maković, koji je tom prilikom snimio i izradio dvije karte njenih većih dijelova. Karta *Plan von denen jenigen Gebirgen...* sastoji se od 4 crteža i spada u tzv. srednjozmjerne karte. Njome su obuhvaćeni krajevi južno od Save, srednji tok rijeke Vrbasa, brdski predio oko Žepča, Maglaja, Doboja i donjeg toka Bosne. Karta fragmentarno obuhvata ove dijelove Bosne i njeno je težište u naglašavanju planinskih predjela koji su autoru služili kao "fiksne tačke" prilikom snimanja. Autor na slici unosi topografske znakove samo za ona područja koja je snimio, dok je međuprostor ostavljen praznim i bijelim.

Pored velikog broja austrijskih oficira obavještajaca koji vrše istraživanja i snimanja Bosne i Hercegovine, posebno je značajan rad zastavnika brodske pukovnije Božića, koji je u toku 1785. snimio područje između Save, Bosne, Neretve i Une, a na jugu do Počitelja, i načinio planove Bihaća, Petrovca, Ključa, Jajca, Prijedora, Kozarca, Banje Luke, Dubice, Doboja, Maglaja, Žepča, Dervente, Tešnja i Livna.

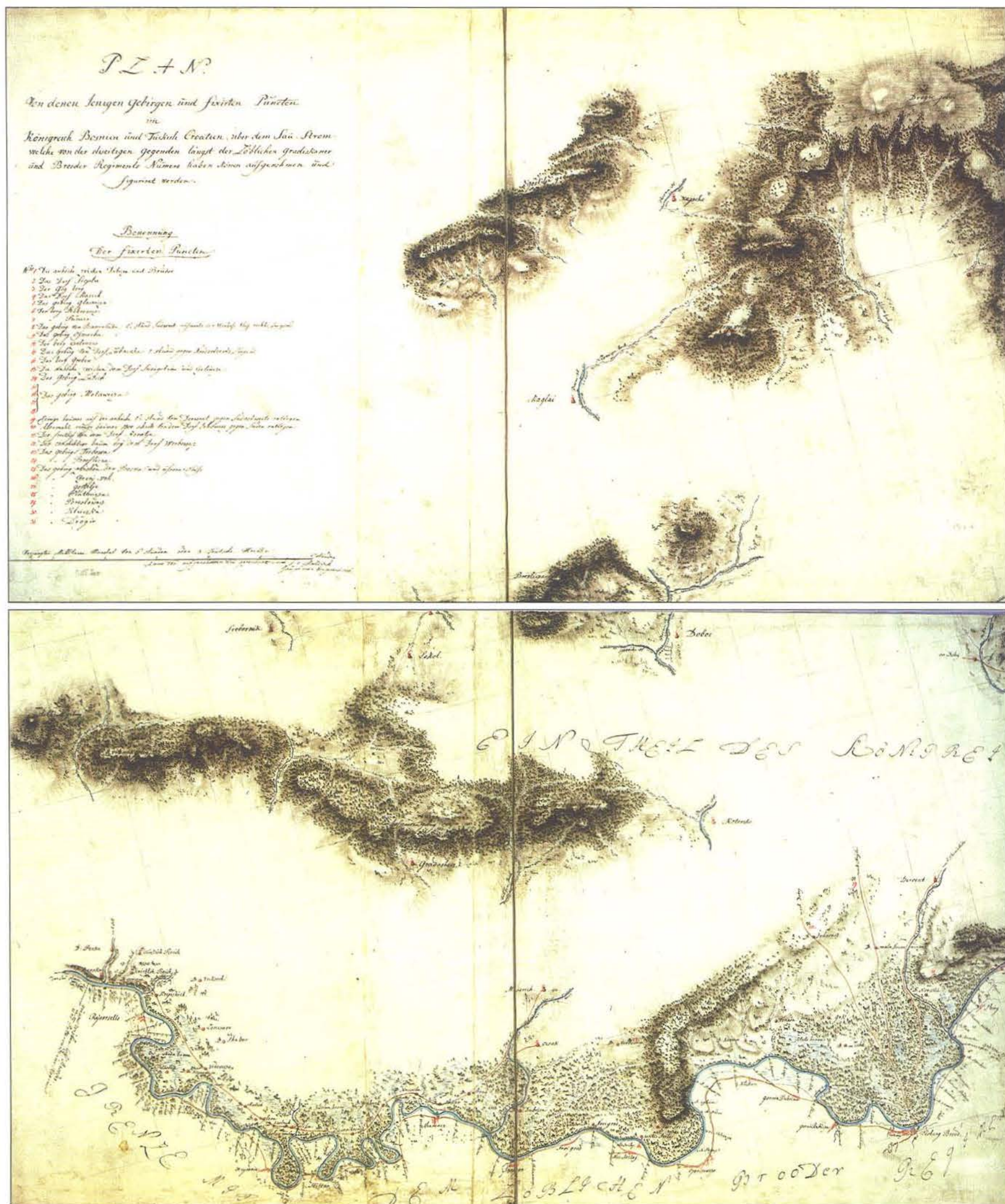
Zbog jače angažiranosti Austrije oko sukoba u srednjoj i zapadnoj Evropi u toku 1786. i 1787. nastao je kratak predah u daljem izviđanju Bosne i Hercegovine od njenih obavještajaca. Osmansko carstvo 1787. objavljuje Rusiji rat, a Austrija se kao ruski saveznik stavlja na njenu stranu i naredne godine objavljuje rat Osmanskom carstvu.

Prije početka vojnih operacija Austrija se proklamacijama obratila kršćanima, a po prvi put u historiji i muslimanima Bosne, kojima je garantirala potpunu ravnopravnost islamske vjere, pa čak i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne, garantirajući da će spahiye i janjičari "biti jednako zaštićeni i izjednačeni s ostalim carskim pučanstvom koje živi pod njegovom upravom". Rat između Austrije i Osmanskog carstva izazvao je novo slanje austrijskih obavještajaca u Bosanski ejalet radi izviđanja, opisivanja i kartiranja pojedinih dijelova u vojne svrhe.

PREGLEDNI LIST DIJELOVA KARTE SA STRANA 126 I 127.

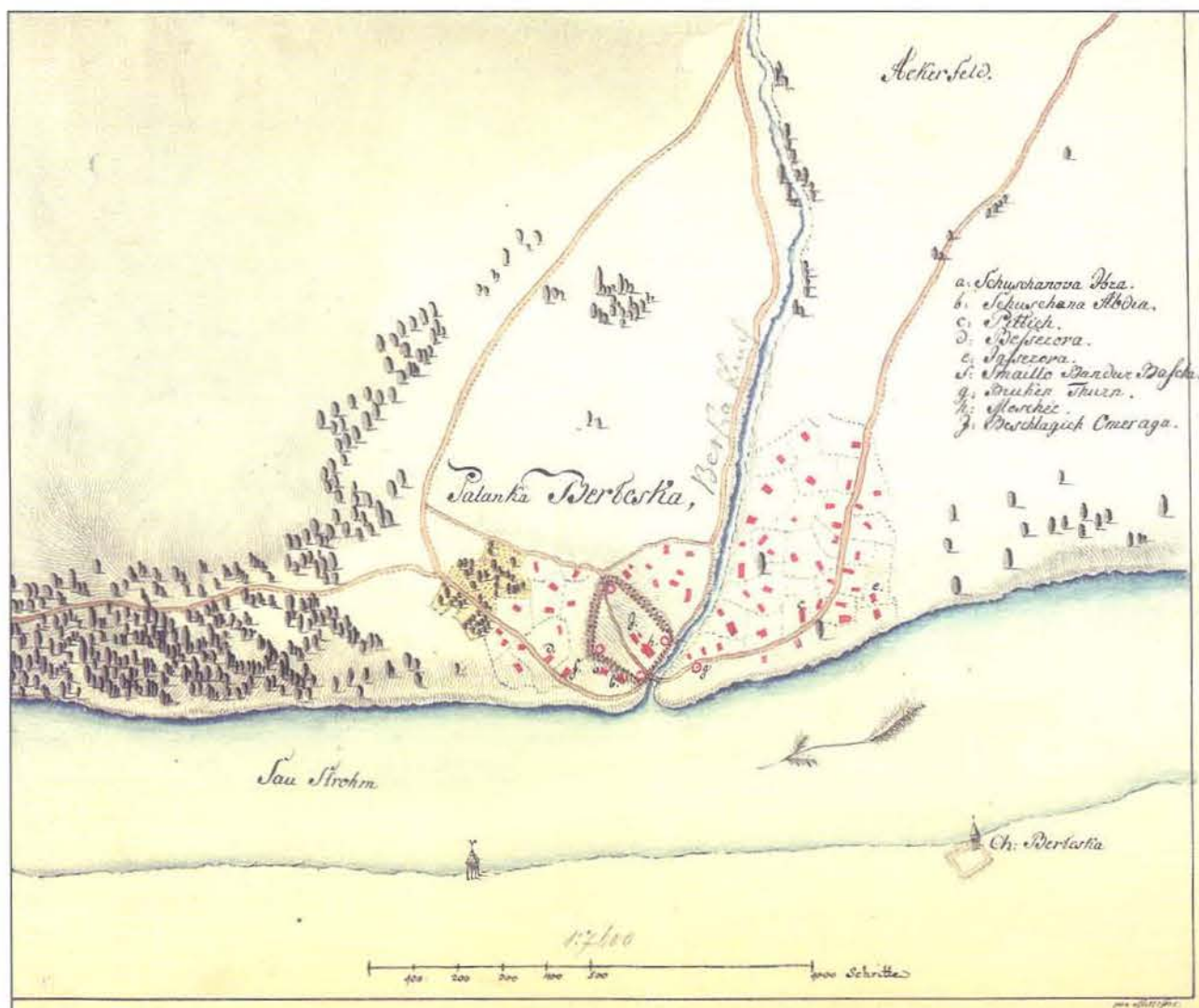

PLAN VON DENEN JENIGEN GEBIRGEN UND FIXIRTEN PUNCTEN IM KÖNIGREICH BOSNIEN UND TÜRKISCH-CROATIEN, ÜBER DEM SAU-STROM, WELCHE VON DER DIESSEITIGEN GEGENDEN LÄNGST DER LÖBLICHEN GRADISCANER UND BROOD RGMTS NUMMER HABEN KÖNEN AUFGENOHMEN UND FIGURIERT WERDEN. ANNO 1783. AUFGENOHMEN UND GEZ. DURCH I. VON MAKOVICH HPTM. VON GEN. STAB. (BOSNA NA KARTI KAPETANA I. MAKOVIĆA IZ 1783. GODINE)

Autor: I. Makovich
 Razmjer: 1:115.200
 Mjesto izdanja: Beč, 1783.
 Izvor: KA-W, B IX a 945, sec. 1-4.

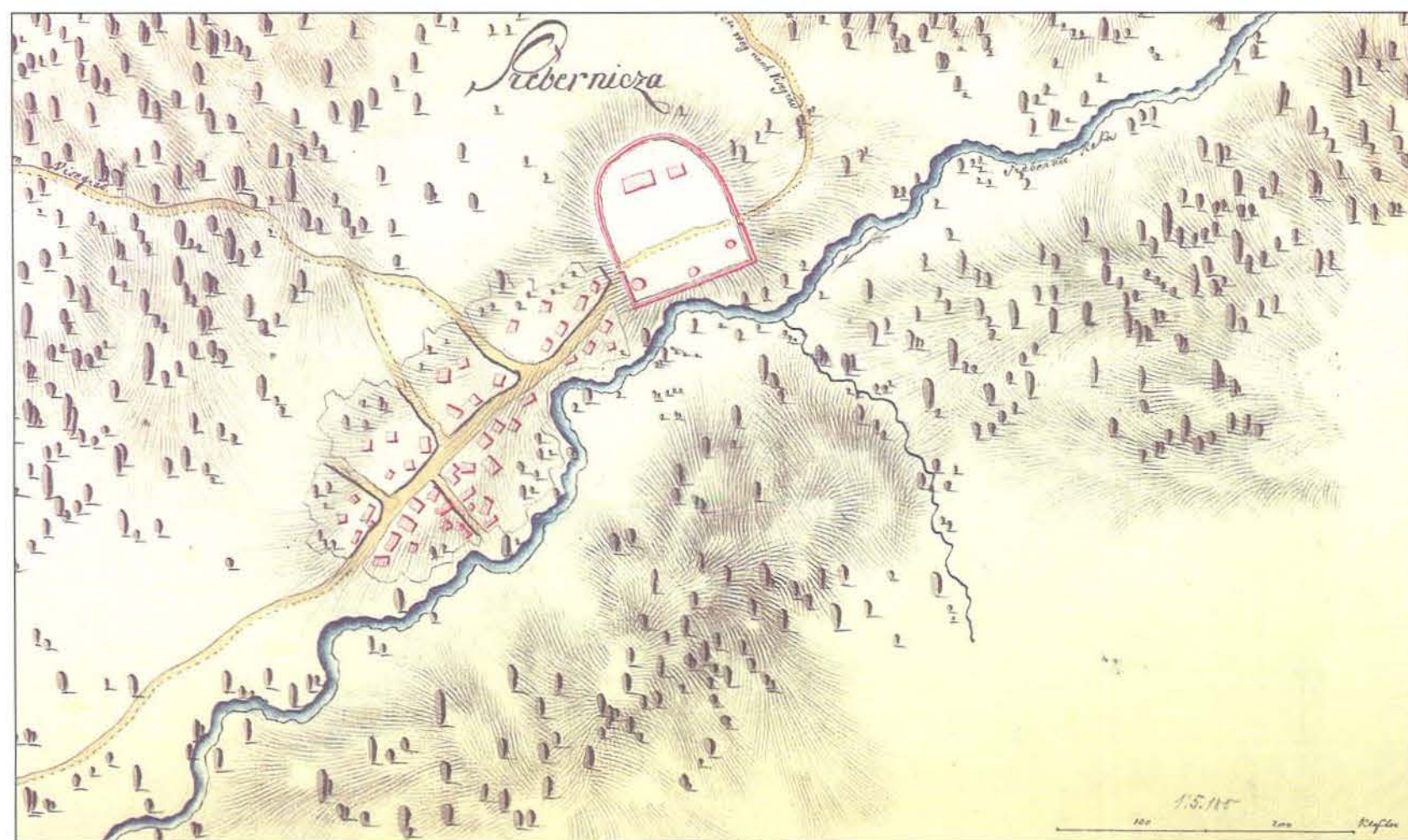

PLAN DES ORTES UND DER
PALANKA BERTESKA
(PLAN MJESTA I PALANKE BRČKO)

Autor: Hptm. Mitteser
Razmjjer: 1:25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 33-10.

PLAN VON SREBERNITZA AM SREBERNIC FLUSS
(PLAN SREBRENICE NA RIJECI SREBRENICI)

Autor: Major Liedescron
Razmjer: 1:25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 648-10.

PLAN-SKIZZE DER UMGEBUNG VON FOČA
(PLAN-SKICA OKOLICE FOČE)

Autor: Major Liedescron
Razmjer: 1: 25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 181-10.

PLAN-SKIZZE
DER UMGEBUNG
VON GORAŽDA
(PLAN-SKICA
OKOLICE GORAŽDA)

Autor: Major Liedescron
Razmjer: 1: 25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 200-10.

PLAN-SKIZZE VON BILEĆA
(PLAN-SKICA BILEĆE)

Autor: Major Liedescron

Razmjer: 1: 25.000

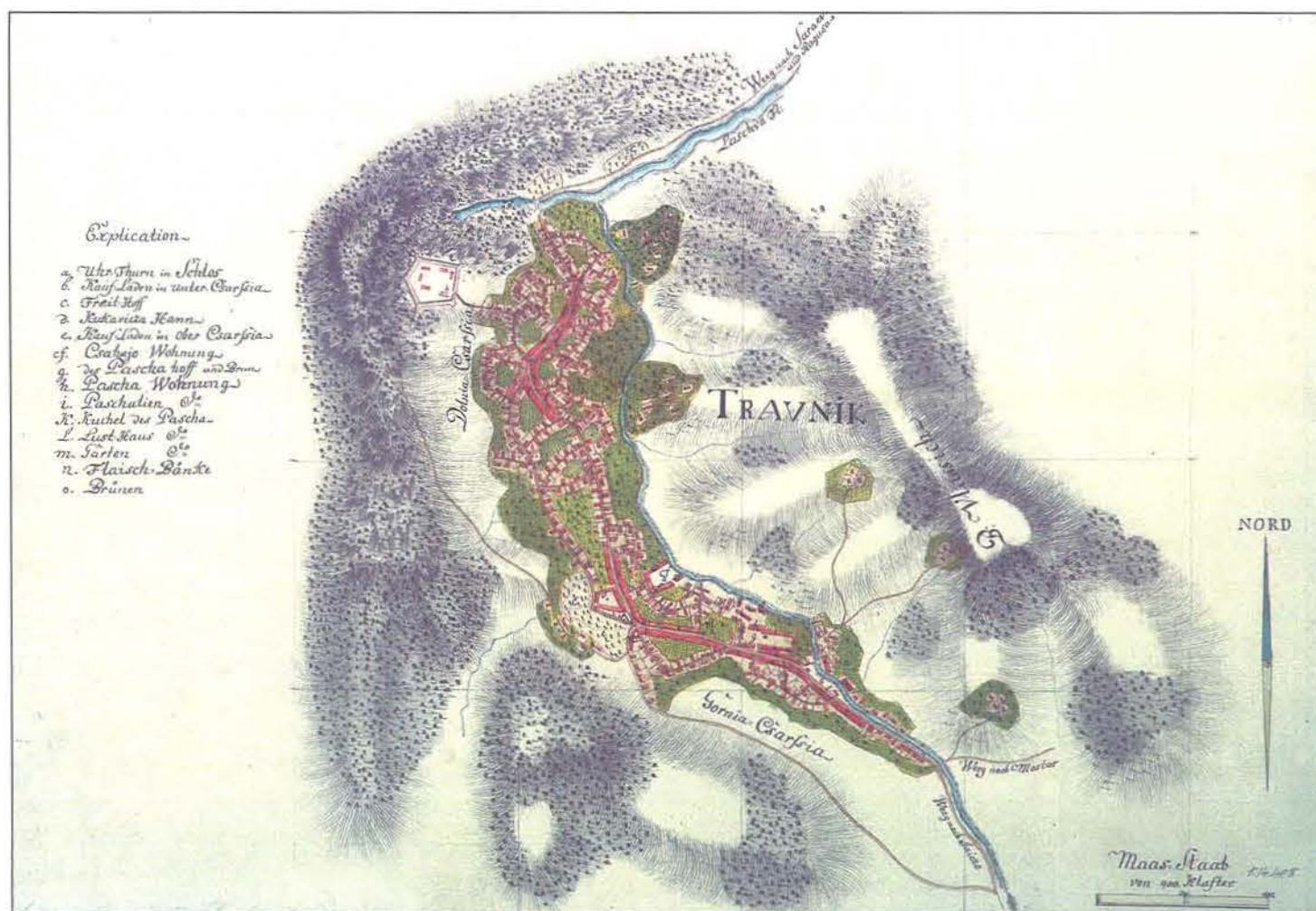
Mjesto izdanja: Beč, 1783.; Izvor: KA-W, G-I-h 24-10.

PLAN VON TRAVNIK
(PLAN TRAVNIKA)

Autor: Collubovich und Mattuch

Razmjer: 1:25.000

Mjesto izdanja: Beč, 1783.; Izvor: KA-W, G-I-h 693-10.

UMGEBUNG VON TRAVNIK
(OKOLICA TRAVNIKA)

Autor: Collubovich und Mattuch

Razmjer: 1:25.000

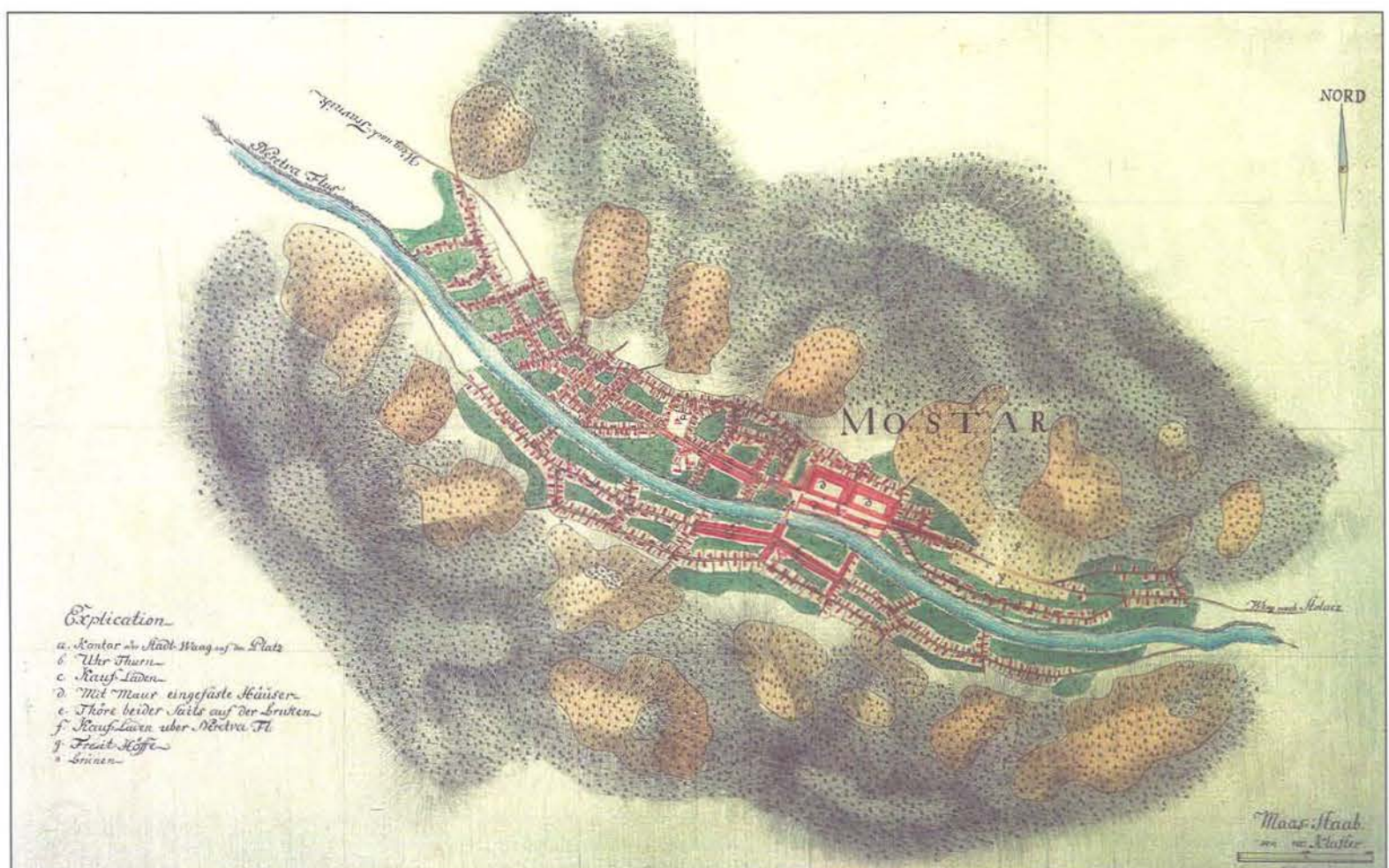
Mjesto izdanja: Beč, 1783.; Izvor: KA-W, G-I-h 693-11.

PLAN VON MOSTAR
(PLAN MOSTARA)

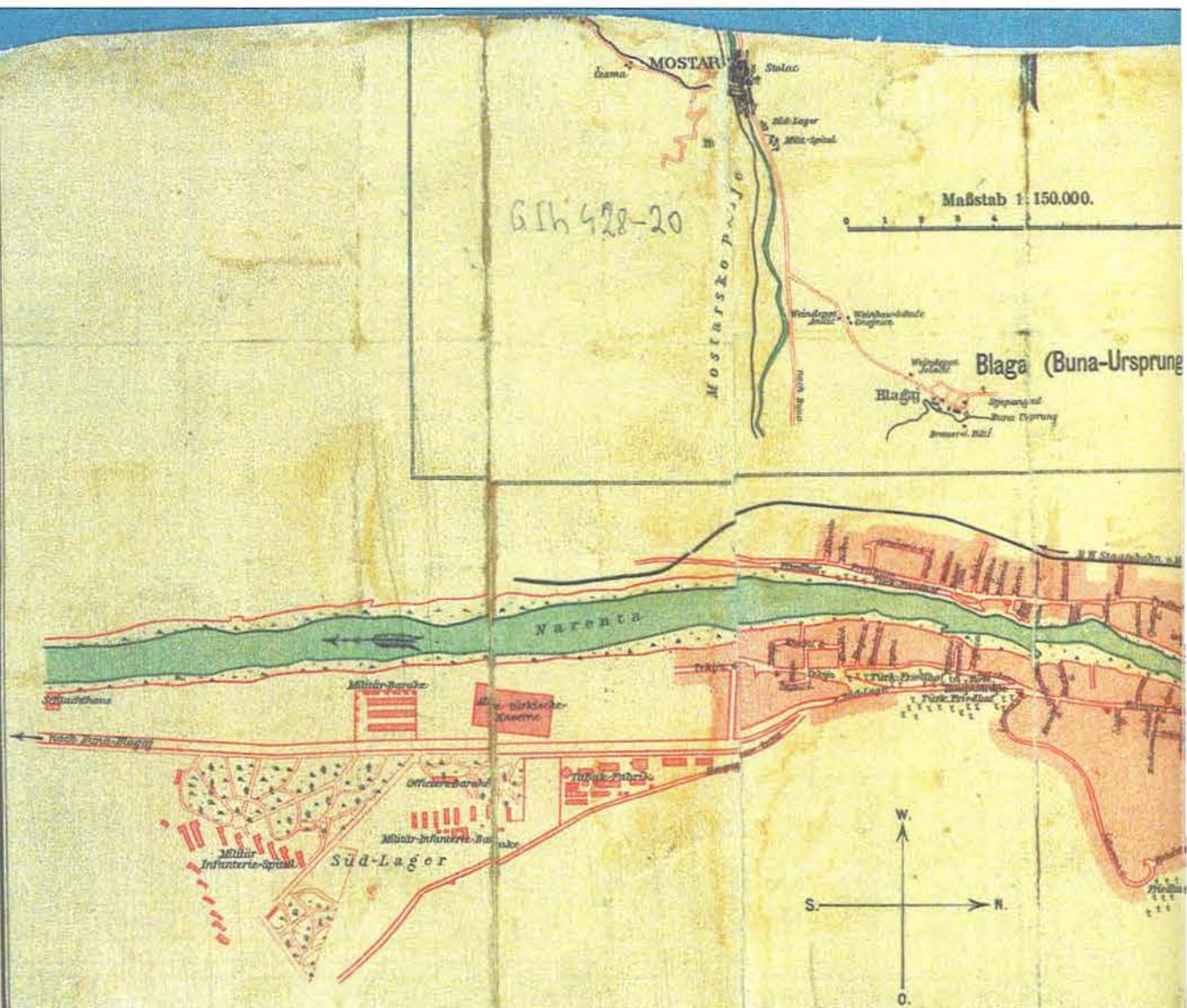
Autor: Collubovich und Mattuch

Razmjer: 1:25.000

Mjesto izdanja: Beč, 1783.; Izvor: KA-W, G-I-h 428-10.

Mazzi D., Advocat.
 Monaker A. G. Amerikanischer Zahnarzt.
 Landesbank.
 Handels & Transportgesellschaft.
 Buttazoni & Venturini, Möbeltischler.
 Spediteure Kajtaz & Comp.
 Pachter & Kisić, Verlagsbuchhandlung.
 Mikatić A., Delikatessenhandlung.
 Zimolo Anton, Fotogr. Atelier.
 Zurawsky Felix, Uhrmacher & Juwelier.
 Horina Brüder, Manufakturgeschäft.
 Radulović R. & M., Weingrosshandlung.
 Knöpfelmacher & Guttman, Confection-
 geschäft.
 Rosenfeld M. J., Juwelier.
 Pawelka & Comp. Wiener Friseur.
 Ungar. Handelsmuseum.
 Micić M., Friseur.
 Wesolowsky St., Confectionsgeschäft.
 Pachter & Kisić, Buchdruckerei, Buch-
 binderei u. Lichtdruck-Anstalt.
 Administ. & Redaction: „Zora“ nad
 „Mala Biblioteka“.
 Jarićević & Co. Delikatessengeschäft.
 Kajtaz Hadži-Gj., türk. Specialitäten.
 bis 20. Banić Jovo u. Risto, Civil o.
 Militärschneider.
 Mikan Wenzel, Apotheker.
 Malenica A., Specereigeschäft.
 Mušević H., türk. Specialitäten.
 Jelčić Gj. & R. Weinkellereien.
 Kajtaz Hadži-Dj., türk. Specialitäten.
 Spremo Spiro, Opankenspecialist.
 Kasiković Brüder.
 Pletić Risto, Fahrradhändler.
 Anićić Stefan, Weinkellereien.
 Banić Jovo u. Risto, Schuhmacher
 u. Lederhandlung.
 Gasthaus Nr. 110.
 115.
 Spiritus-Reservoir.
 Badeanstalt Civil.
 Grüner, Ziergärtner.

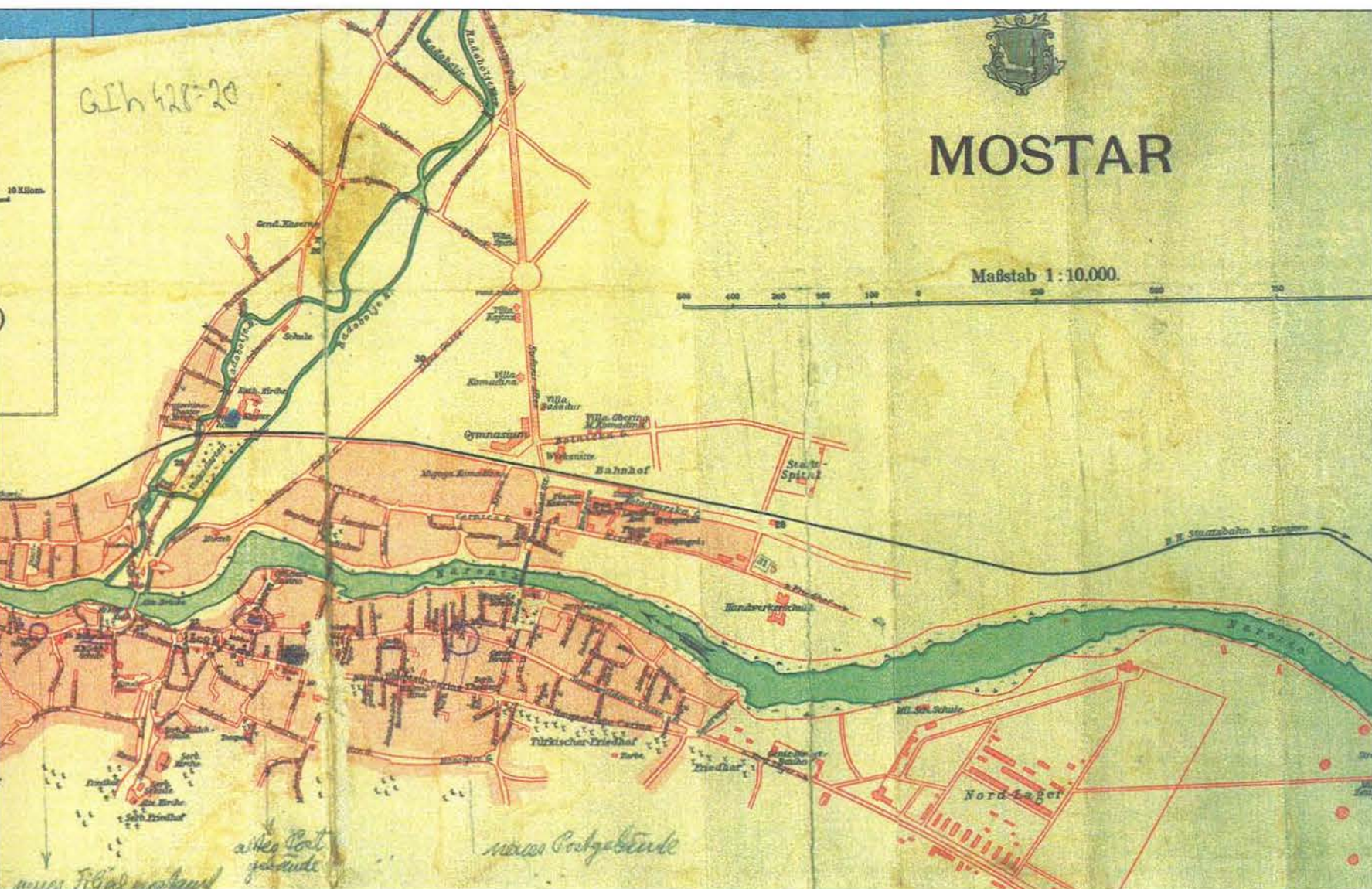
PLAN BLAGAJA (IZVOR BUNE)

Razmjer: 1:150.000

PLAN VON STOLACZ
(PLAN STOCA)

Autor: Collubovich und Mattuch
 Razmjer: 1:25.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1783.
 Izvor: KA-W, G-I-h 654-10.

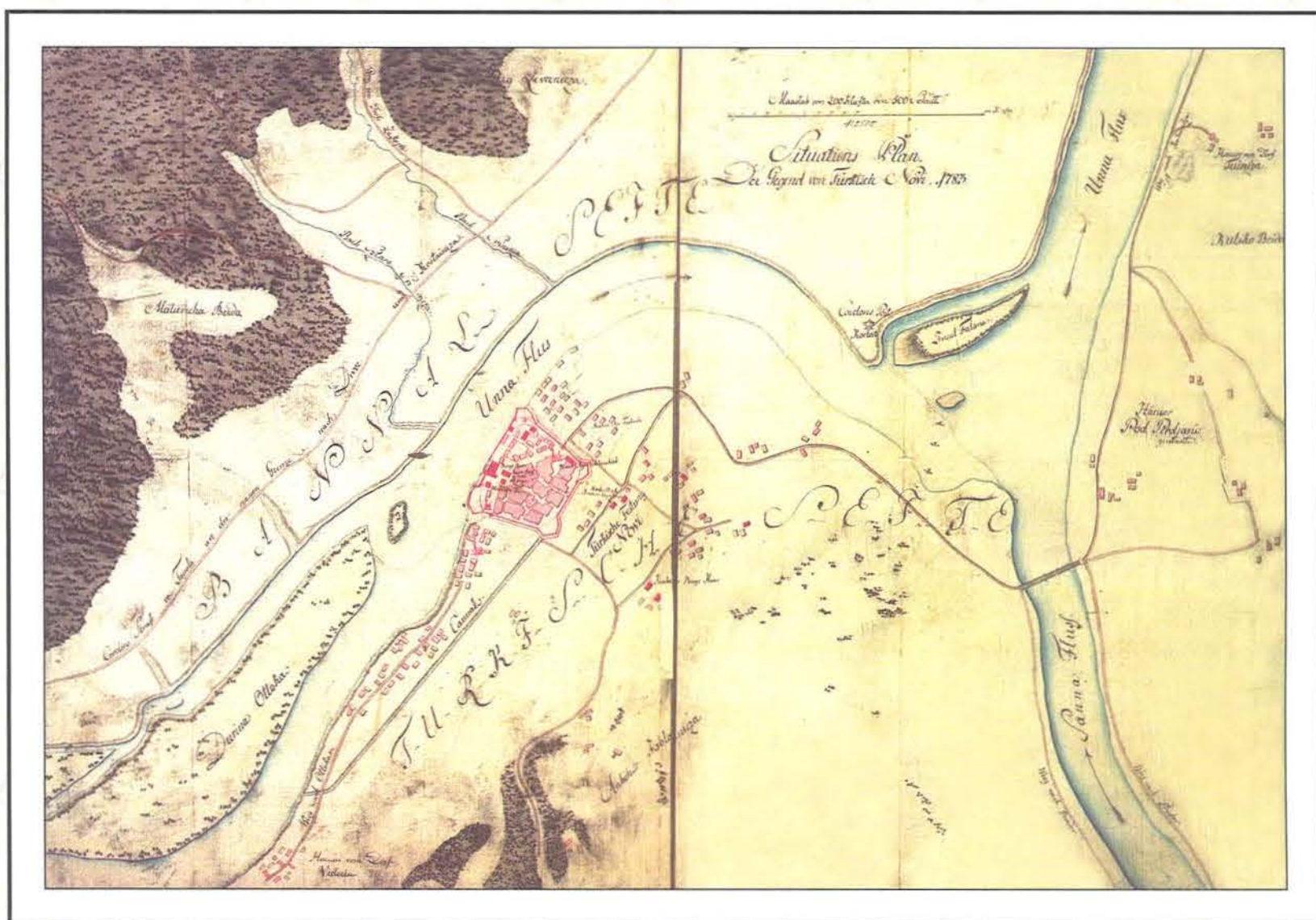
PLAN VON MOSTAR
(PLAN MOSTARA)

Autor: Collubovich und Mattuch
Razmjer: 1:10.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 428-10.

PLAN VON TREBINJE
(PLAN TREBINJA)

Autor: Collubovich und
Mattuch
Razmjer: 1:25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1783.
Izvor: KA-W, G-I-h 693-12.

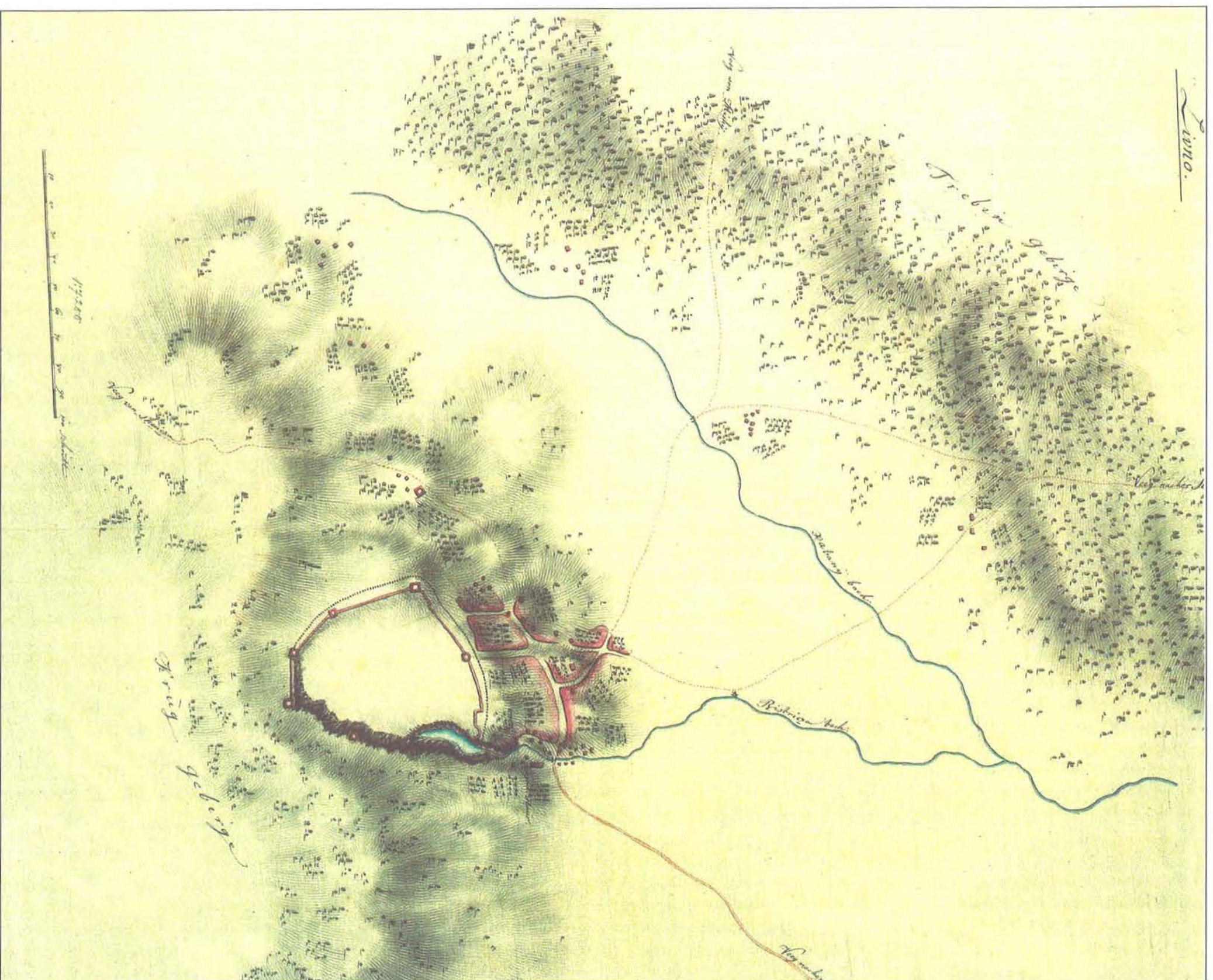
SITUATION PLAN DER GEGEND VON TÜRKISCH NOVI 1785. (PLAN OKOLICE NOVOG 1785.)

Autor: Boxich
Mjesto izdanja: Beč, 1785.
Izvor: KA-W, G-I-h 446-10.

Razmjer: 1:3.800
Mjesto izdanja: Beč, 1788.
Izvor: KA-W, G-I-h 677-15.

PLAN DER UMGEBUNG VON TESHANY (PLAN OKOLICE TEŠNJA)

Od austrijskih obavještajaca oficira koji u tom vremenu ulaze u Bosnu i Hercegovinu, opisuju je i snimaju treba istaknuti Vukasovića, Pokorniia, Teretića, Mittesera i Mihanovića 1789, te Dedovića i Rousseaua 1790.

U ovom periodu nastaje i veliki broj tekstualnih i grafičkih radova o Bosni i Hercegovini u kojima se prvi put u historiji geografskog upoznavanja Bosni i Hercegovini daju brojni planovi, tlocrti, skice utvrđenja, karaula, gradova, tvrđava i sl.

Najviše pažnje poklonjeno je prikazu naseljenih mjesta i utvrđenja. U toku 1788. austrijski obavještajci napravili su planove Tešnja, Livna, Maglaja, Jajca i još nekih mjesta. Osim toga izrađene su topografske karte područja Krupe, Starog Majdana, Banje Luke i Berbira.

Te godine u Bosni i Hercegovini boravio je austrijski obavještajac natporučnik B. Vukasović, koji je snimao teritorij oko Trebinja, Ljubinja, Hutova, Gabele, Mostara i Blagaja. Nakon obavljenih istraživanja izradio je *Plan von einem Theil der Graffchaft Herzegovina...* To je plan u obliku crteža u srednjoj razmjeri 1:230.000. On obuhvata predjele od Blata do Klobuka i Nikšića, a uz njega je priložen i kraći opis tvrđava: Mostara, Blagaja, Stoca, Hutova, Ljubinja, Trebinja, Klobuka i Nikšića. Karta po načinu prikazivanja odstupa od svih sličnih: reljef je oz-

načen shematski i jedva se nazire; od rijeka prikazana je čitava dužina toka Trebišnjice, Bune i Bregave; karta obiluje i velikim brojem mjesta, oko 250, ali manja mjesta nemaju topografskih oznaka. Na njoj nije ucrtan niti jedan put, kao ni most, šume i sl.

Kartu *DAS KOENIGREICH BOSNIEN UND DIE HERZEGOVINA* Schimek je izradio kompiliranjem nekih ranijih karata i priručnih karata princa Eugena Savojskog, grofa Khevenhüllera, Marsigllia i Palaviccina kao i na temelju postojećih putopisa i vijesti. Najvažniji uzor autoru bila je Briffautova karta iz 1738, iz koje su uzeti svi podaci, a uneseno je svega nekoliko novijih. Na karti su granice na zapadu, sjeverozapadu i sjeveru sigurnije i preciznije prikazane od onih na potezu istok – jugoistok. Karta sadrži i neke historijske oznake i objašnjenja, najviše ona vezana uz bitke i druge vojne sukobe, te je kao takva poslužila i jednom historijskom djelu.

Bečka kartografska kuća "Artaria" objavila je 1807. drugo izdanje ove karte, na kojem je naslov nešto izmijenjen. Karta predstavlja Bosnu i Hercegovinu s unesenim do tada poznatim podacima i granicama sa sjevera, zapada i juga, autoru bolje poznatim nego na potezu juga i istoka. Mjesta sukoba u kojima su učesovale austrijske snage su markirana.

Plan von einem Theil der Graffschaft Herzegovina sonsten Ducatus

Entfernungen	W.
Von Grahovo bis Lissa und Cavtat	10
Von Lissa bis Spalato und Makarska	8
Von Spalato bis Makarska	7
Von Makarska bis Dubrovnik	2
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Makarska	10
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Makarska	10
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Makarska	10

Entfernungen	W.
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4

Entfernungen	W.
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4
Von Dubrovnik bis Makarska	8
Von Makarska bis Dubrovnik	8
Von Dubrovnik bis Metković	4
Von Metković bis Dubrovnik	4

Gabella
2000
1000
500
250
125
62
31
15
7
3
1
0

Save gent

Kostar

Blazei

Autovo.

Glabrous.

Trebisgnie

Chick

W. H. Smith

[illegible]

ist unser Väterleibschefel auch unser
Reichthum genug, hat 3 bis 4 Can-
cen und 2000 Geringe. Der selbe
wunderbarlich ungetreue. Den ganzen
monat ist er durch 200 bis 300
Fassillen mit 2000 Pfund Pfeffer zu
verkauft worden. Item.

Notiz

ist unser Handel mit der kleinen
von America, ist unser Reichthum
schon in 20 Jahren gar nicht
mehr gewachsen. Die Comandanten
des Landes haben die Regel, das
Land zu verkaufen, wo sie einen
Reichthum sehen, hat 3 bis 4 Can-
cen und 2000 Geringe.

Ist mirer Festung zue
 weise die man hien
 aus gauen wie der
 Rhein nieren Constan
 der man wasen und
 den was hien 70
 fuen huen. Wohl der
 gauen waser hien
 alle derer die hien
 den hien. In der
 hien und gauen die
 weise.

In neuer Littlefield kirch ist ein
 neuer Chor aus Holz erbauet
 und neuer Ton auf Canons
 insetzen. Die hat man vor
 dort, welche gegen vorne
 20000 Pfund 1500 Rinder sind
 20000 Schaf sind 200000 in
 gegen Bullen sind.

[illegible]

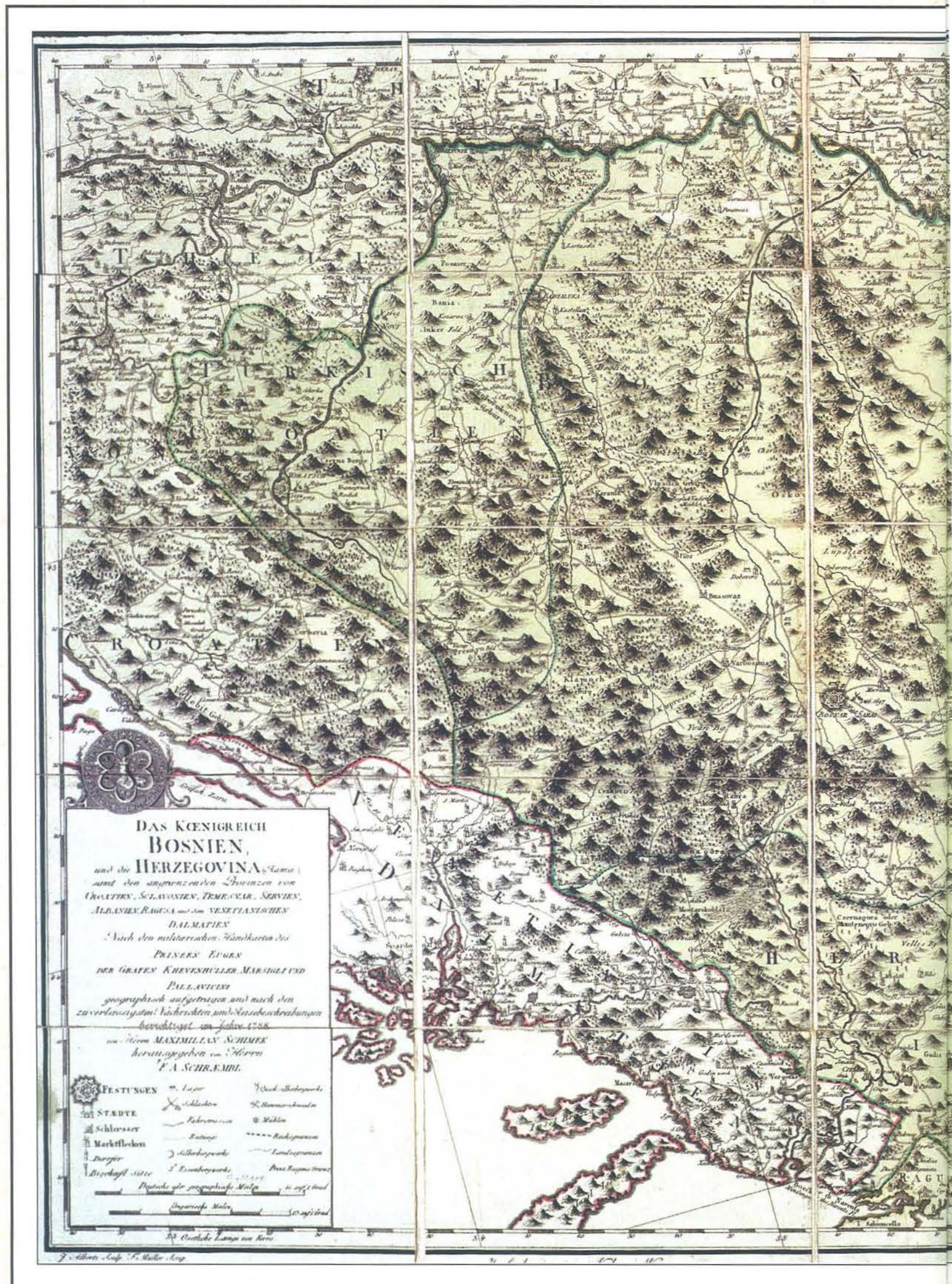
und Thierwelt umgeben, in
 der eine der Gasse 10 von dem
 dinsten gefolgt. Dieser der Thier
 ist von 1870 bis 1875 zu dem
 fassen und 1875 zu 1876
 zu versetzen werden.

Christlich

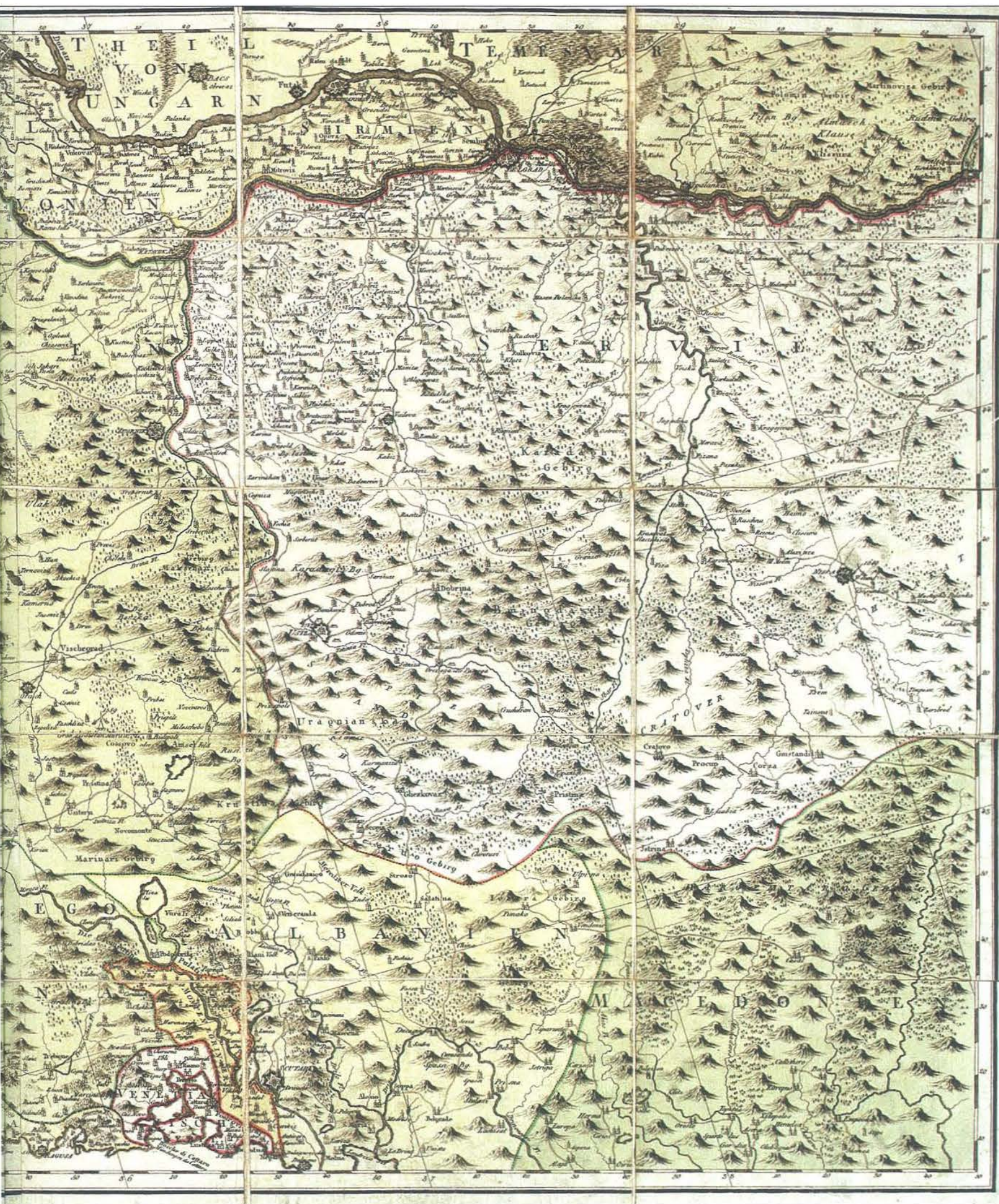
11 von und 12 von
 Little Cell von 1875
 von 1875.

[illegible]

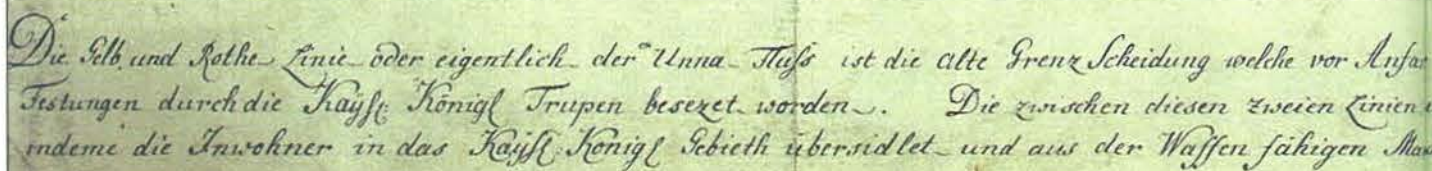
DAS KÖNIGREICH BOSNIEN UND DIE HERZEGOVINA (RAMA) SAMT DEN ANGRENZENDEN PROVINZEN VON CROATIEN, SCLAVONIEN, TEMESVAR, SERVIEN, ALBANIEN, RAGUSA UND DEM VENETIANISCHEN DALMATIEN. NACH DEN MILITAERISCHEN HANDKARTEN DES PRINZEN EUGEN, GRAFEN KHEVENHÜLLER, MARSIGLI, UND PALLAVICINI GEOGRAPHISCH AUFGETRAGEN, UND DEN ZUVERLÄSSIGSTEN NACHRICHTEN, UND REISEBESCHREIBUNGEN BERICHTET IM JAHRE 1788. VON HERRN MAXIMILIAN SCHIMEK HERAUSGEGEBEN VON F. A. SCHRAEMBL (BOSNA NA KARTI MAXIMILIANA ŠIMEKA IZ 1788. GODINE)

Autor: Maximilian Schimek
 Razmjer: 1:480.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1788.
 Izvor: KA-W, B IX a 935.

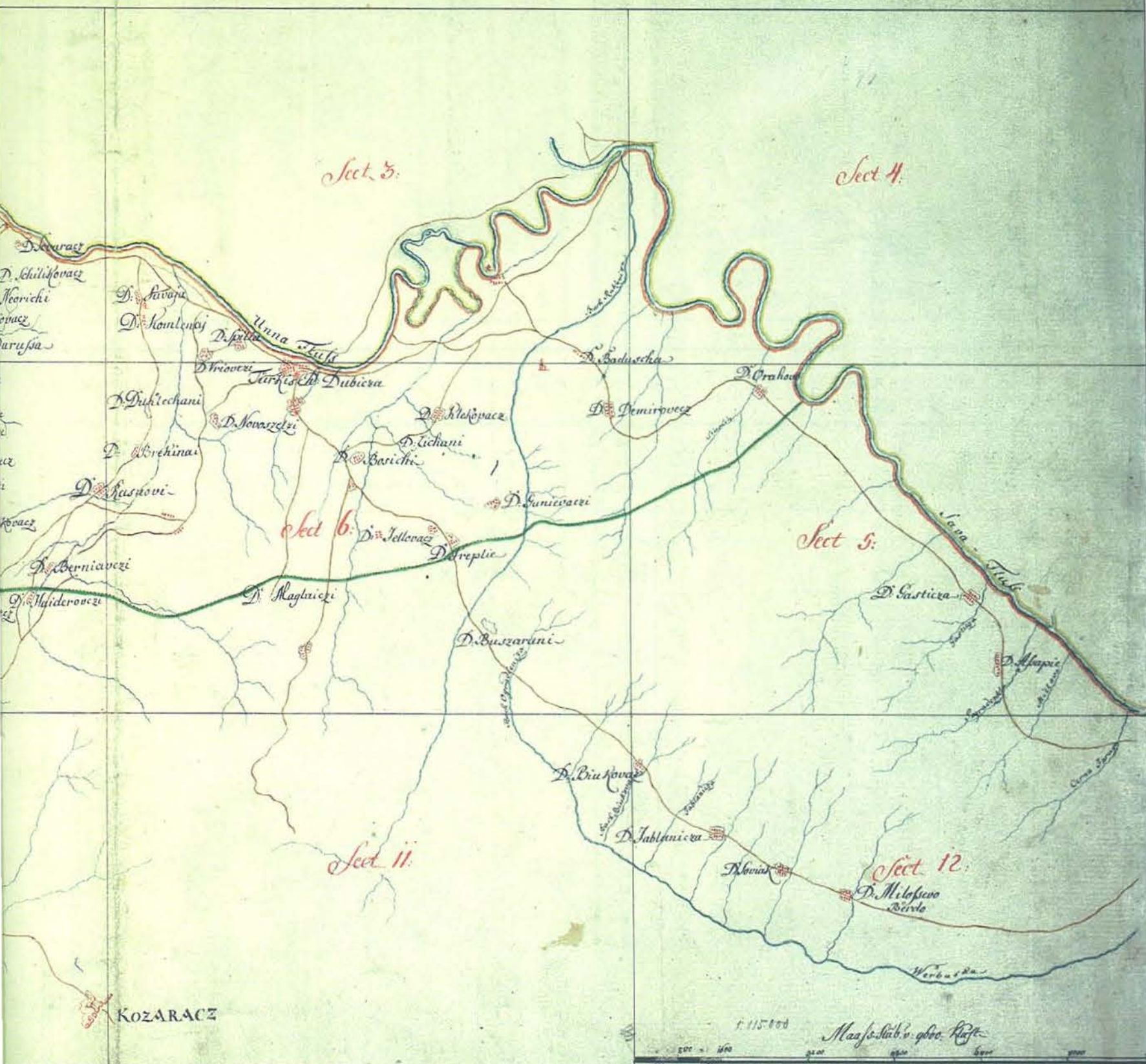

(VOJNA KARTA IZ 1789. GODINE)

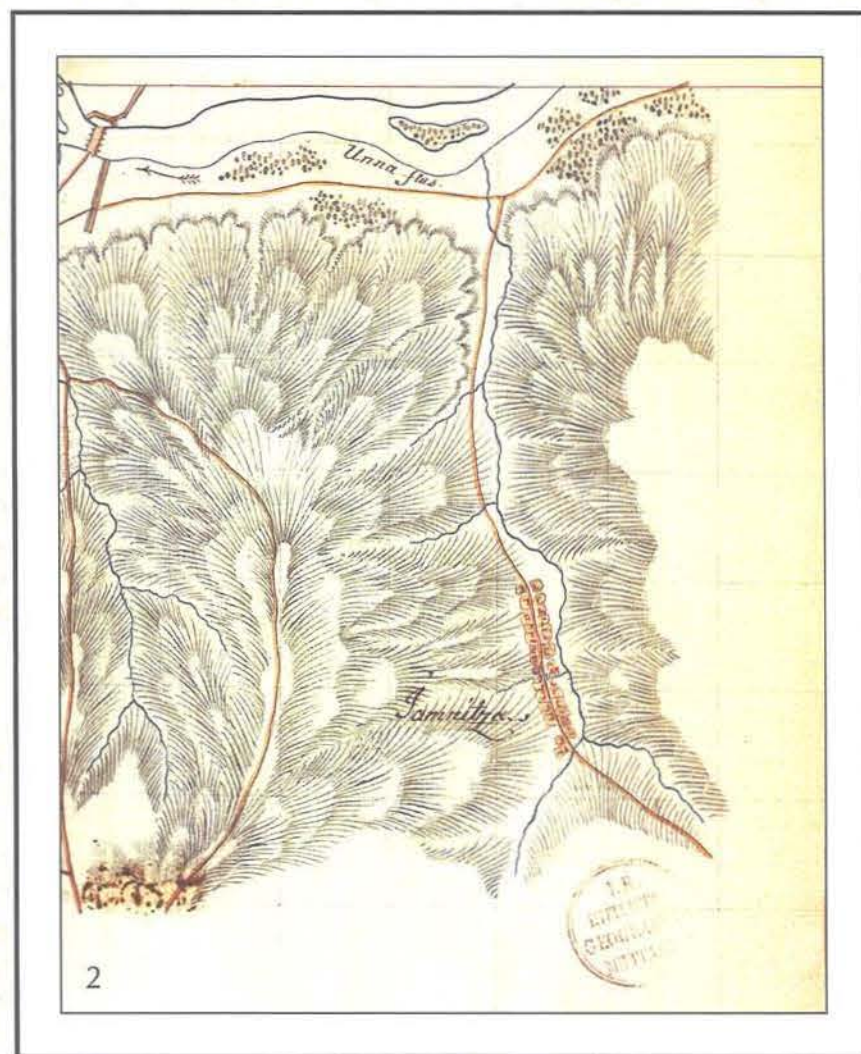
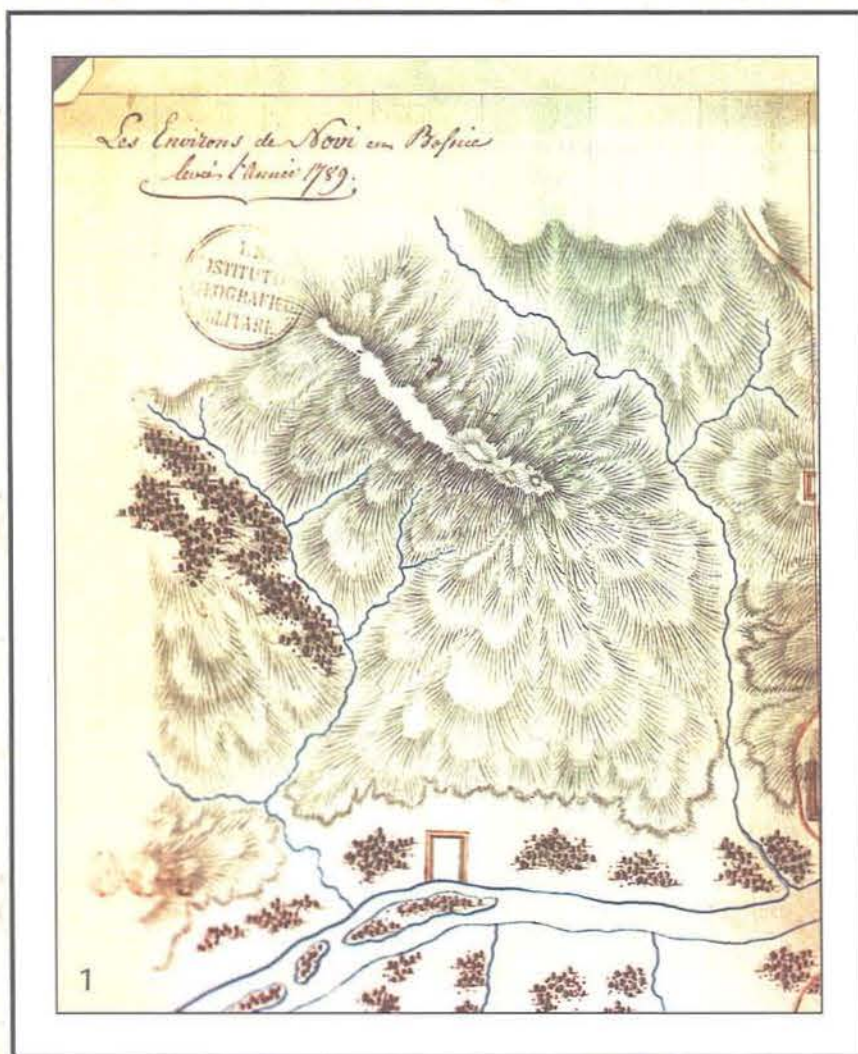

rische Carte

den 26ten Augst 1788. erfolgte Einnahme der Festung Dubicza, und der am 3ten Octobr 1788. beschenehen Eroberung
innen und bis zum erfolgten Waffen Stillstand behauptet worden. Geometrisch aufgenommen worden durch den
Meister-Stab Im Jahre 1789:

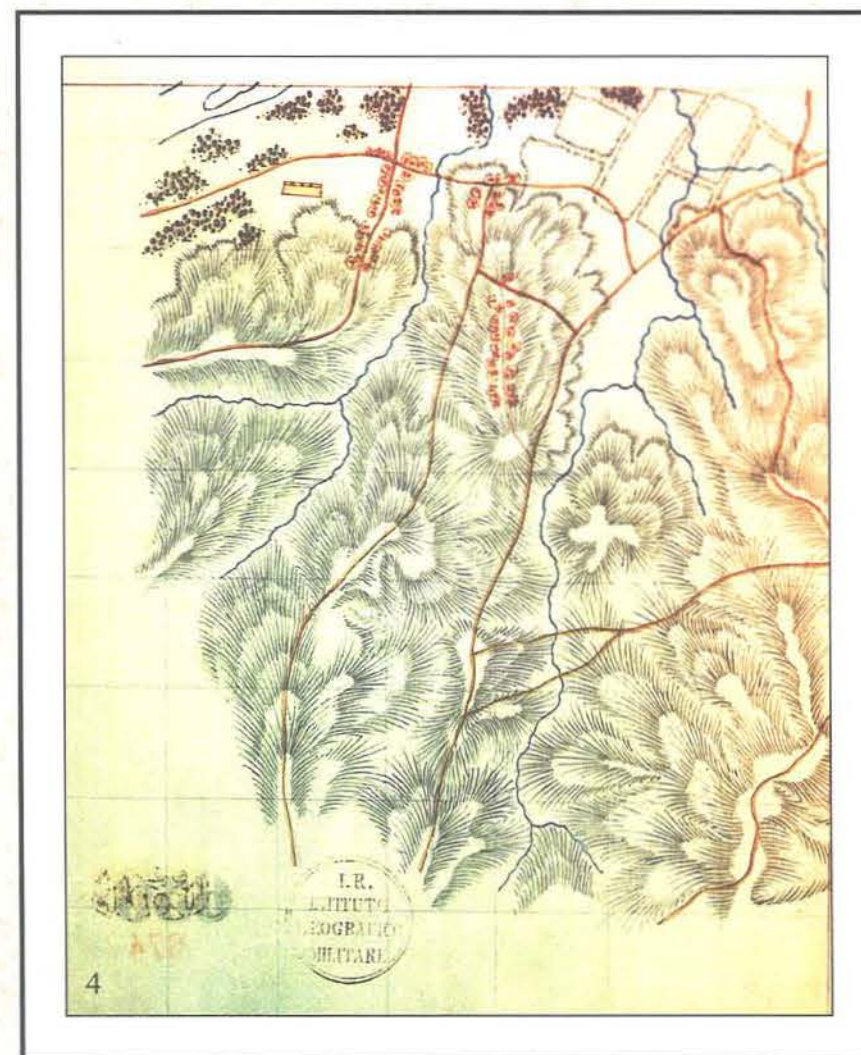
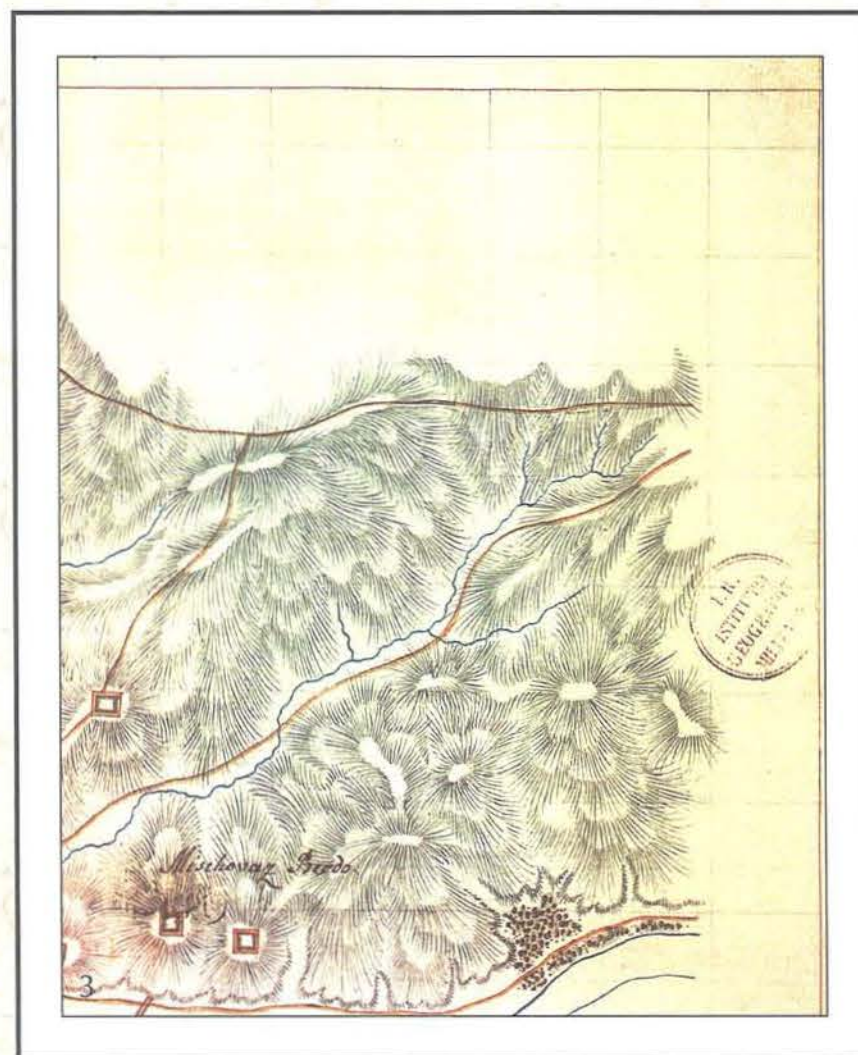

des Segenwaerthigen Krieges bestanden. Die grüne Linie zeigt den Cordon an welcher nach der Eroberung dieser zweien
und bis an das Kozaracz, und Proszoraner Gebürg gelegene in der Carte angezeigte Dörfer, sind dermahlen unbewohnt
schaft dieser türkischen Unterthanen, das 2te Banal Regts. Frey Corps, und die sogenannte Gebürgs Militz errichtet worden

LES ENVIRONS DE NOVI EN BOSNIE L'ANNÉE 1789. (KARTA NOVOG IZ 1789. GODINE) OD 1 DO 6

Izvor: KA-W, 446-16.

GRÄNZ CARTE ZWISCHEN DALMATIEN, OESTREICHISCH
UND TÜRKISCH CROATIEN
(GRANIČNA KARTA IZMEĐU DALMACIJE, AUSTRIJSKE I TURSKE
HRVATSKE IZ 1791. GODINE)

Autor: Boxich
Razmjer: 1:460.000
Mjesto izdanja: Beč, 1791.
Izvor: KA-W, B IX c 598.

Uspjehe austrijske vojske za vrijeme Dubičkog rata generalštab je iskoristio da se snimi i kartografski prikaže zauzeto područje. Rezultat toga bila je vojna karta nastala 1789, urađena u 12 listova.

Ranija granica između Austrije i Osmanskog carstva, koja se protezala duž Une, prikazana je žutom linijom. Nove granice prikazane su zelenom tačkastom linijom, a počinju južnije od Save i izbijaju na Unu južno od Bosanskog Novog. Granica dalje ide preko sela Gunjevci, Sreblje, Maglajac, Hajderovci, Grabovice, zatim siječe Sanu kod Blagaja i izbijaju na Unu južno od Bosanskog Novog. Za izradu karte vjerovatno je korišćen i geodetski sto, pa je područje istočno od Une snimljeno tačnije i preciznije nego na ranijim kartama.

Nakon što je za zapovjednika hrvatskog korpusa postavljen maršal Laudon, započela je opsada Dubice, koja se zauzela 26. VIII 1788.

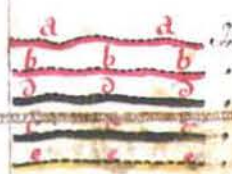
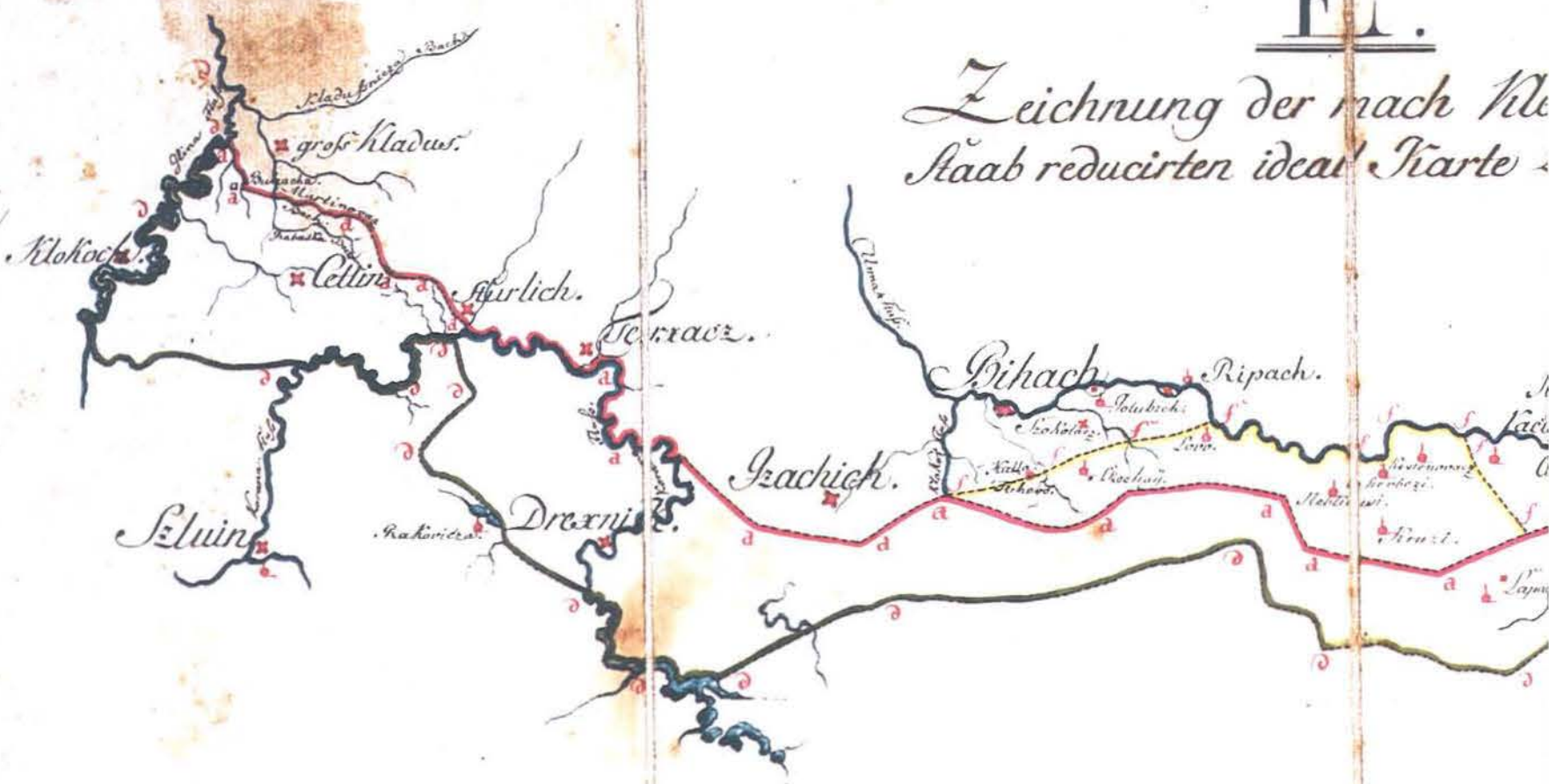
Nakon pada Dubice, uskoro je opsjednut i Novi, koji je konačno zauzet 3. X 1788. Krajem 1789. zauzeta je i Bosanska Gradiška, čime je pod austrijsku vlast došao jedan dio prostora uz desnu obalu Une. Ova zbivanja imala su odraza na kartografsko prikazivanje ovih područja.

Na geometrijskoj karti je predstavljeno područje Bihaćke krajine i okoline Bihaća u vrijeme Dubičkog rata s ucrtanim pozicijama područja koja su carske snage zauzele u julu 1790, od Cetinграда duž kordona preko Drežnika do tvrđave Risovica. Dat je i prikaz bihaćke tvrđave.

Austrijski obavještajac Božić na ovoj karti prikazuje promjene granice utvrđene odredbama Svištovskog mira, ucrtavajući i raniju granicu još iz doba Požarevačkog i Beogradskog mira. Na jako generaliziranoj topografskoj osnovi prikazana je Bosna između Une i Vrbasa, mali dio Dalmacije i "Turske Hrvatske".

Fl.

Zeichnung der nach Ne
Maab reducirten ideal Karte

In der Zeichnung ist die E. ist die erste angetragene neue Grenze.
F. ist die vom Ostlicher Convention bestimmte neue Grenze.
G. ist die bis nun bestandene Grenze.
H. ist die alte Grenze nach der gestrichenen Karte.
I. ist der erste ... hinweisen der zweite antrag zur Ergänzung
deren durch ersten Antrag auf ... zu wenig angetragen
1 1/2 Quadrat Meil.

Erklärung

Fl.

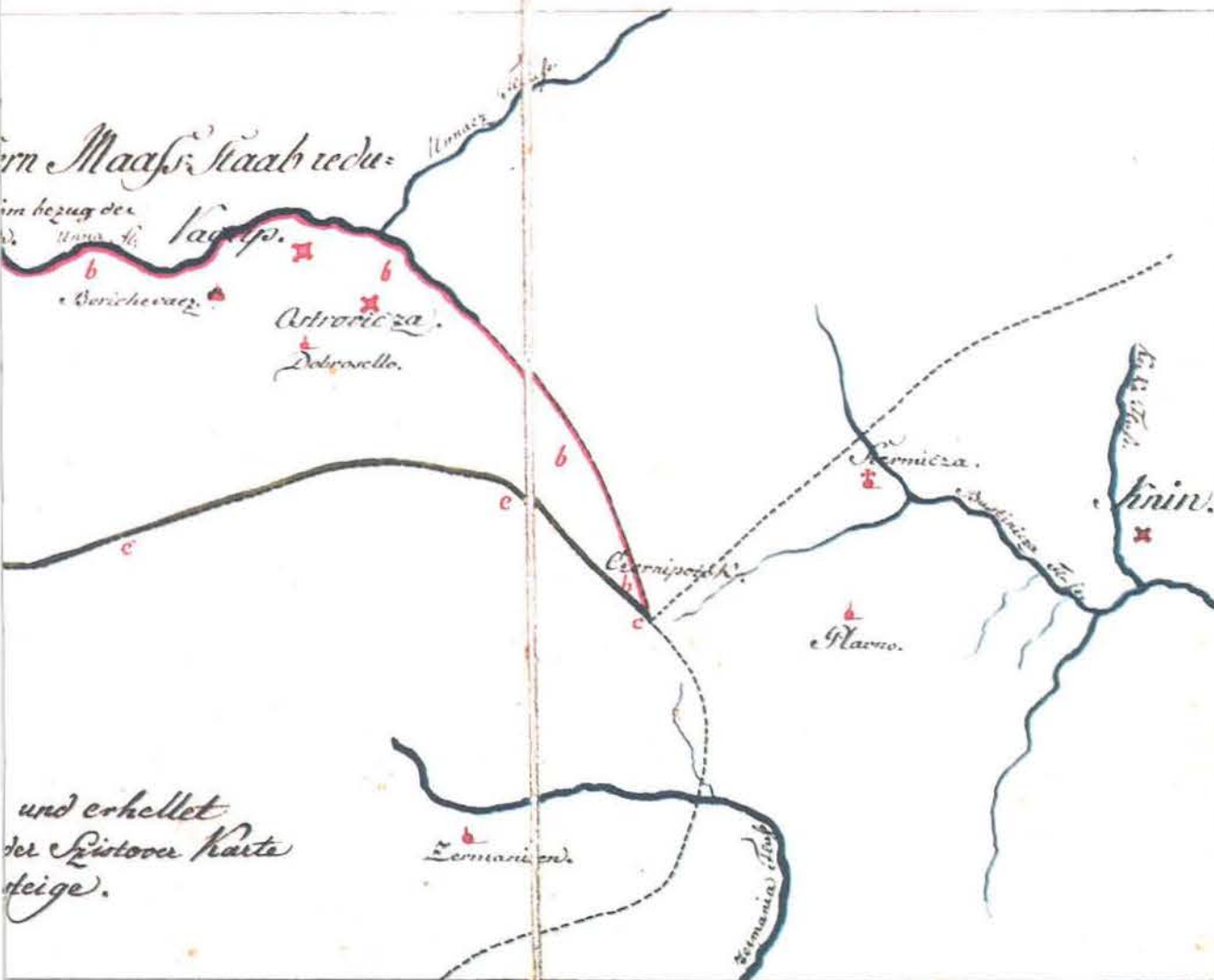
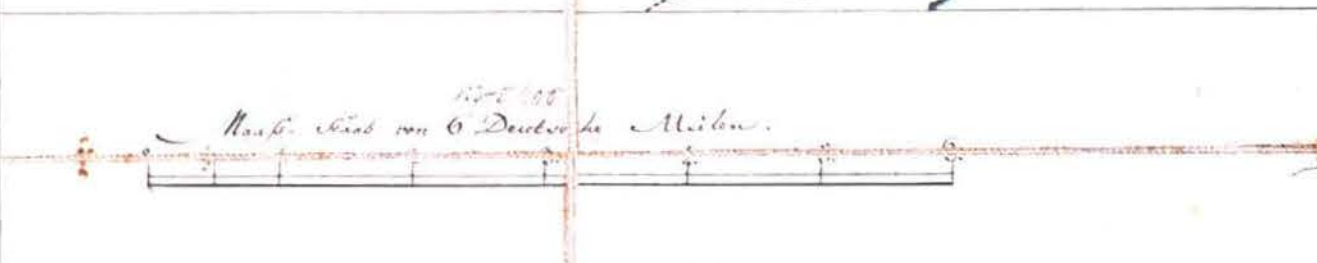
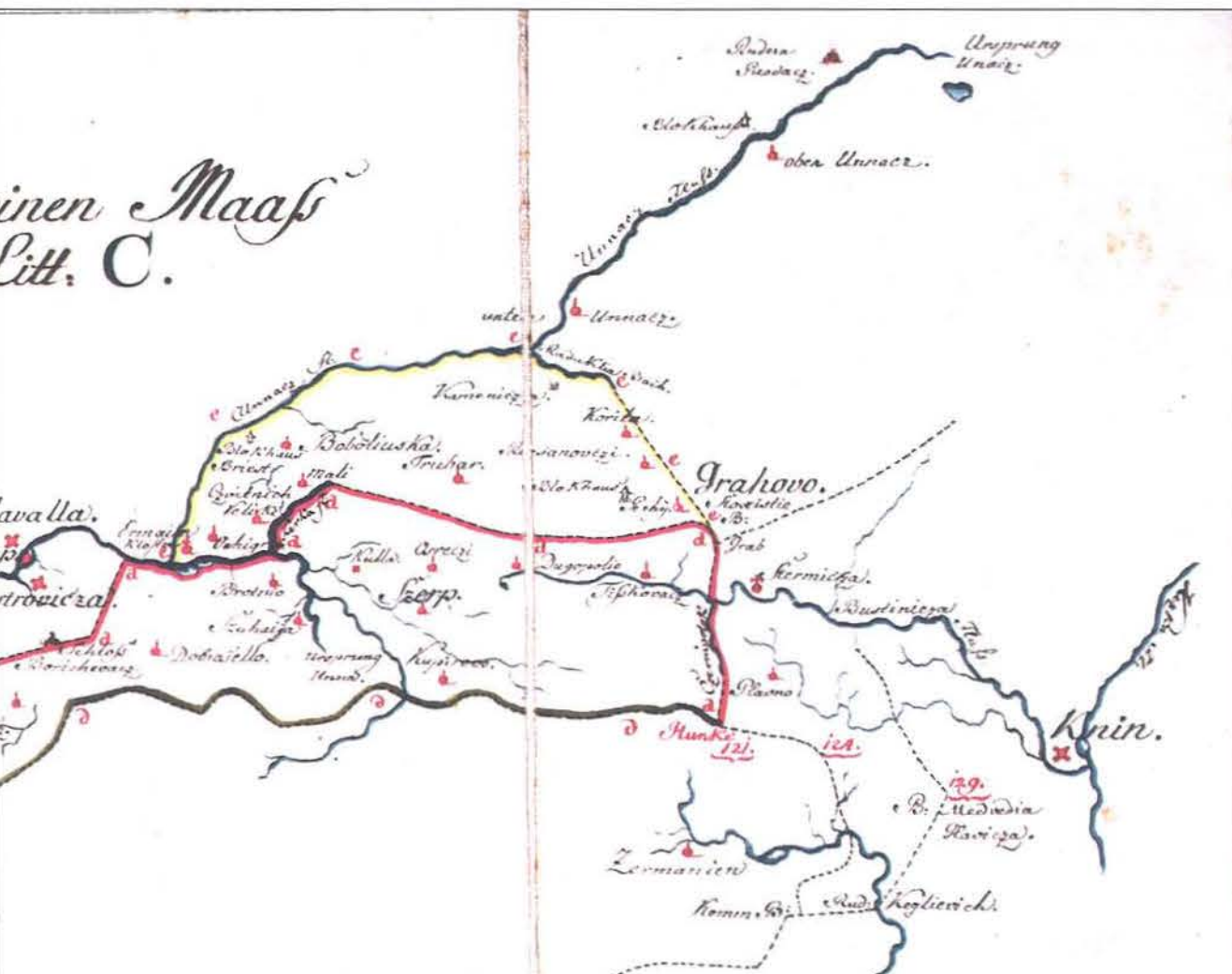
Zeichnung der auf größe
cirten Geographischen Karte, welche
Convention zu ... unterfertigt wurde

Notta.

Beide Zeichnungen sind auf einerley Maas Maab gebracht
aus der gegen einander Haltung der Quadrat Inhaber, das jener
Litt: F. die ideal Karte Litt: Fl. um 1 1/2 Quadrat Meilen über

inen Maaf Litt. C.

und erhellet
der Sivistov Karte
steige.

ZEICHNUNG DER NACH KLEINEN
MAASS-STAAB REDUCIRTEN IDEAL
KARTE LITT. C.
F. ZEICHNUNG DER AUF GROSSEN
MAASS-STAAB REDUCIRTEN
GEOGRAPHISCHEN KARTE,
WELCHE IM BEZUG DER
CONVENTION ZU SZISTOW
UNTERFERTIGT WORDEN.
KORENICA DEN 22. OCT. 1791,
BOXICH HPTM.
(KARTA STARIH GRANICA NA UNI
I AKTUALNIH GRANICA
PREMA ODREDBAMA
SVIŠTOVSKOG MIRA IZ 1791. GODINE)

Autor: Boxich
Razmjer: 1.345.000
Mjesto izdanja: Beč, 1791.
Izvor: KA-W, B IX c 908.

THEIL DES TÜRKISCH-CROATIEN. DIE ZWEY KREYSE WICHACH UND OSTROŽAC BETREFFEND NOTTA:
DER DRESNIKER BESITZ ERSTRECKT SICH BIS AN DIE GELB GEZHOENE LINES,
UND DANN LÄNGST DER FLUS KORANA
(PRIKAZ DIJELA TURSKE HRVATSKE, DVA OKRUGA BIHAĆ I OSTROŽAC IZ 1791. GODINE)

Autor: Boxich
Razmj: 1:115.200
Mjesto izdanja: Beč, 1791.
Izvor: KA-W, B IX c 1048-1 k 2.

Na karti je prikazan položaj nekadašnje i nove granice na Uni, a posebno su označeni predjeli oko Novog i Dubice koji se nalaze u posjedu Austrije.

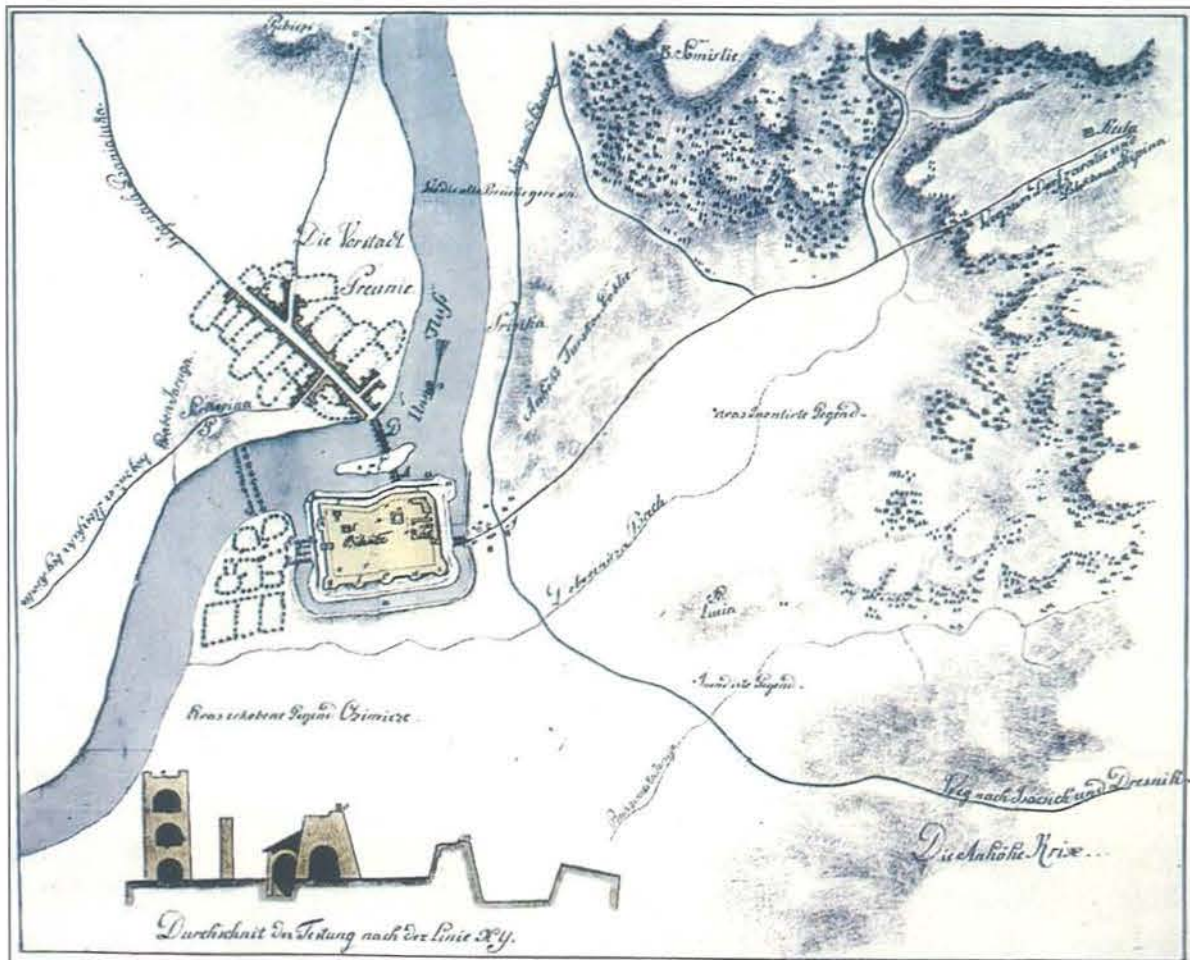
Božić je i na ovoj karti, samo u većem planu, prikazao staru i novu granicu na Uni. Desna je obala Une u prvom planu i precizno je ucrtana na karti, a posebna pažnja posvećena je predjelima oko Novog i Dubice kao teritorijalnom vlasništvu Austrije.

Na planu Bihaća K. Josipovića iz 1790. vidi se da se grad sastojao iz tri predgrađa. Na istočnom dijelu nalazilo se novo naselje Preunje, koje je imalo glavnu ulicu i dvije sporedne. Drugo predgrađe širilo se na polju izvan Krupskih vrata, gdje su stanovnici Bihaća imali vrtove, dok se treće predgrađe nalazilo na polju ispred Velikih vrata.

Dobro je predstavljen reljef okolnog zemljišta. Uspješno su predstavljeni putevi prema Zavalju, Škipini, Drežniku i Sokocu. Priložen je i poprečni prijesjek gradske kule, bihaćke tvrđave iz kojeg se vidi profil odbrambenog jarka, kao i prijesjek kroz barutanu.

Prije sklapanja mira u Svištovu okolicu Bihaća posjetio je major De Vaux iz topografskog odjela austrijskog generalštaba, snimajući okolicu Izačića, Željave, Petrova Sela i Krive Lisine. Snimao je područje oko Bihaća i Plješevice. Karta bihaćkog područja sadržavala je brojne nove podatke do kojih je autor došao direktnim snimanjem terena. Prikazana su sva sela, a dobro su predstavljeni putevi s obje strane Plješevice.

ÜBERSICHTSPLAN DER FESTUNG
BICHACK UND UMGEBUNG
VON K. JOSIPHOVICH
(PREGLEDNI PLAN UTVRDE BIHAĆ I
OKOLINE K. JOSIPOVIĆA
IZ 1790. GODINE)

Autor: K. Josiphovich

Mjesto izdanja: Beč, 1790.

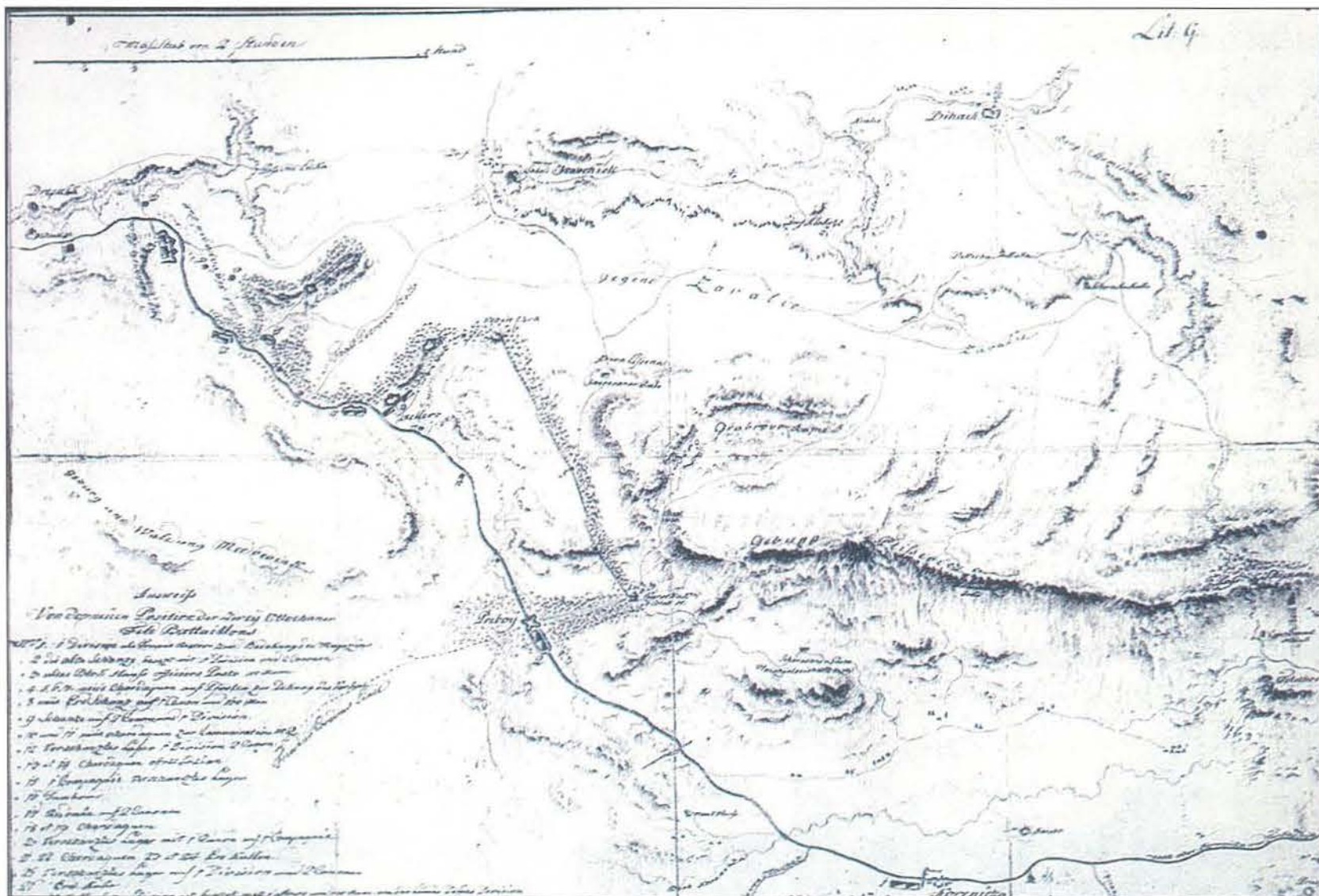
Izvor: KA-W, Inl. C-VII Env. A, Bichacz, No 2.

SITUATIONSPLAN DER UMLIEGENDEN GEGEND
VON BIHAC VOM INGENIEUR MAJOR DE VAUX VOM JAHRE 1790.
(PLAN OKOLICE BIHAĆA MAJORA DE VAUXA IZ 1790. GODINE)

Autor: *major De Vaux*

Mjesto izdanja: Beč, 1790.

Izvor: KA-W, Inl. C-VII Env. A, Bichacz, No 6.

VII

BOSANSKI EJALET/MILAJET
OD SVIŠTOVSKOG MIRA (1791)
DO BERLINSKOG KONGRESA (1878)

Heinrich Kiepert izradio je 1851. kartu Bosne i Dalmacije u razmjeri 1:800.000, koja se smatra prvom kartom nastalom na osnovu Bouéovih posmatranja, te snimanja i opisivanja Bosne i Hercegovine od austrijskih obavještajaca u periodu između 1780. i 1795. Karta predstavlja dobro generalizirani grafički sažetak srednje razmjere svih dotadašnjih karata austrijskih kartografa nastalih u vremenu obilaska i snimanja Bosne i Hercegovine od austrijskih obavještajaca.

Radi pacifikacije Hercegovine obrazovana je mješovita komisija sastavljena od konzula velikih sila. U ime Pruske u komisiji je radio pruski konzul Otto Blau, koji je na osnovu zabilježaka i skica 1861. izradio kartu Hercegovine u razmjeri 1:500.000.

Od svih austrijskih obavještajaca oficira koji su u periodu 1863-1878. istraživali i snimali Bosnu i Hercegovinu najbolje rezultate postigao je kapetan austrijskog generalštaba Johann Roskiewicz. Njegova karta Bosne i Hercegovine u 4 lista, koju je izdao VGI u Beču 1865, prema ocjeni brojnih stručnjaka predstavlja najbolju kartu Bosne i Hercegovine u srednjim razmjerama nastalu u predgeodetskim periodima.

Schlacherova karta izdata u Beču 1876. spada u najbolja dotadašnja prikazivanja Bosne i Hercegovine na sitnorazmjernim kartama. Veliki broj ucrtanih puteva premašuje sva dotadašnja njihova prikazivanja. Karta je dobila zlatnu medalju na pariskoj izložbi 1876.

Nakon Svištovskog mira 1791. Austrija je evakuirala sva ranije zaposjednuta područja na teritoriju Osmanskog carstva, priznajući stanje stvoreno Beogradskim mirovnim ugovorom. Time je umanjen interes za snimanje i istraživanje Bosanskog ejaleta. Osim karata koje za osnovu imaju ranije prikaze Bosne i Hercegovine, pojavljuju se djela koja su nastala na osnovu starih i dijelom novih izvora austrijskih obavještajaca. Tako nastaje karta F. Müllera pod naslovom NOUVELLE CARTE DU ROYAUME DE HONGRIE DE CROATIE, DE SLAVONIE ET DE TRANSYLVANIE DRESSÉE ET RECTIFIÉE D'APRES LES DERNIERES OBSERVATIONS ET RECHERCHES EXACTES.

Karta je objavljena 1792, a prikazuje samo Bosnu. Autor ucrtava njene granice prema Austriji koje su nastale odredbama Požarevačkog mirovnog ugovora, dok preostale dijelove Bosne ucrtava prema ranijim kartama. Zbog toga dolazi do pretrpanja sjevernih dijelova Bosne nazivima mjesta, dok su južni

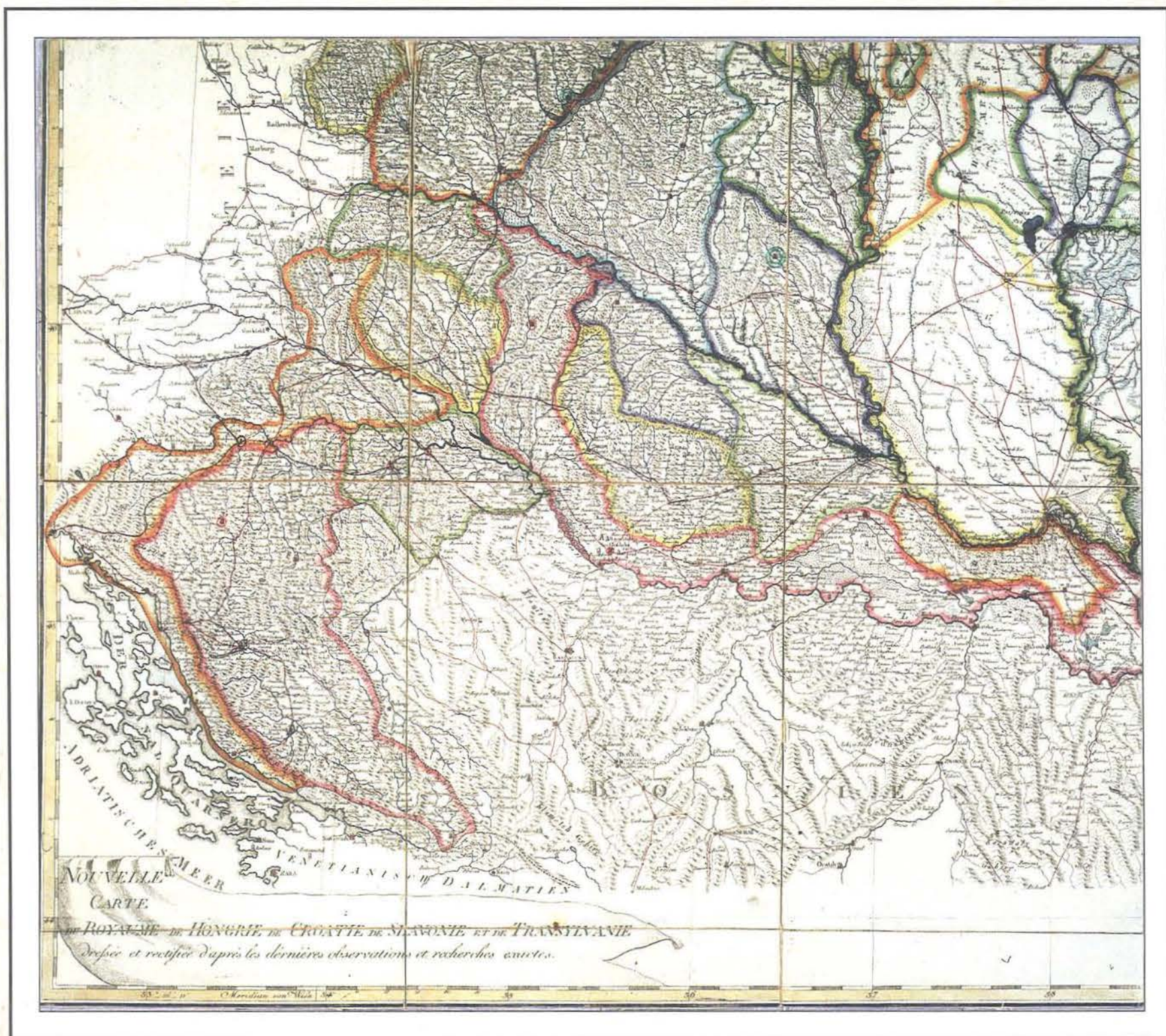
dijelovi Bosne na karti vrlo siromašni toponimima. Karta nije zadovoljila u prikazivanju reljefa Bosne, jer su planine prikazane kao jednoredni brežuljci. Po općem izgledu, unesenim glavnim drumovima i putevima i tačnosti lokacije pojedinih mjesta, ova karta nadmašuje sve ranije karte Bosne i Hercegovine nastale za vrijeme prve dvije stagnacije prikaza Bosne. Drugo, neprepravljeno izdanje ove karte izašlo je 1803. također u Beču.

Na osnovu tzv. Jozefinskog premjera Austrije pod rukovodstvom pukovnika L. A. Fallona 1793. izrađena je karta austrijskih carskih zemalja u trideseterostruko većoj razmjeri od one upotrijebljene prilikom premjera. List VI i VII obuhvatao je Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Srbiju, Bugarsku i dio Rumunije. Na taj način karta Austrije i Ugarske produžena je i na Balkanski polotok.

U toku 1795. austrijski obavještajci pod Božićevim vodstvom snimali su područje sjeverne i zapadne Bosne. Najvažniji

NOUVELLE CARTE DU ROYAUME DE HONGRIE, DE CROATIE, DE SLAVONIE ET DE TRANSYLVANIE DRESSÉE ET RECTIFIÉE D'APRES LES DERNIERES OSERVATIONS ET RECHERCHES EXACTES (BOSANSKI EJALET NA KARTI F. MÜLLERA IZ 1792. GODINE)

Autor: F. Müller
Razmjer: 1:700.000
Mjesto izdanja: Beč, 1792.
Izvor: KA-W, B IXa 497.

TLOCRTI
UTVRĐENJA U
BOSANSKOM
EJALETU IZ 1795.
GODINE

Autor: Boxich
Mjesto izdanja:
Beč, 1795.
Izvor: KA-W,
B IX C- 932.

GRUNDRIS
VON GLAMOČ
(TLOCRT
GLAMOČA)

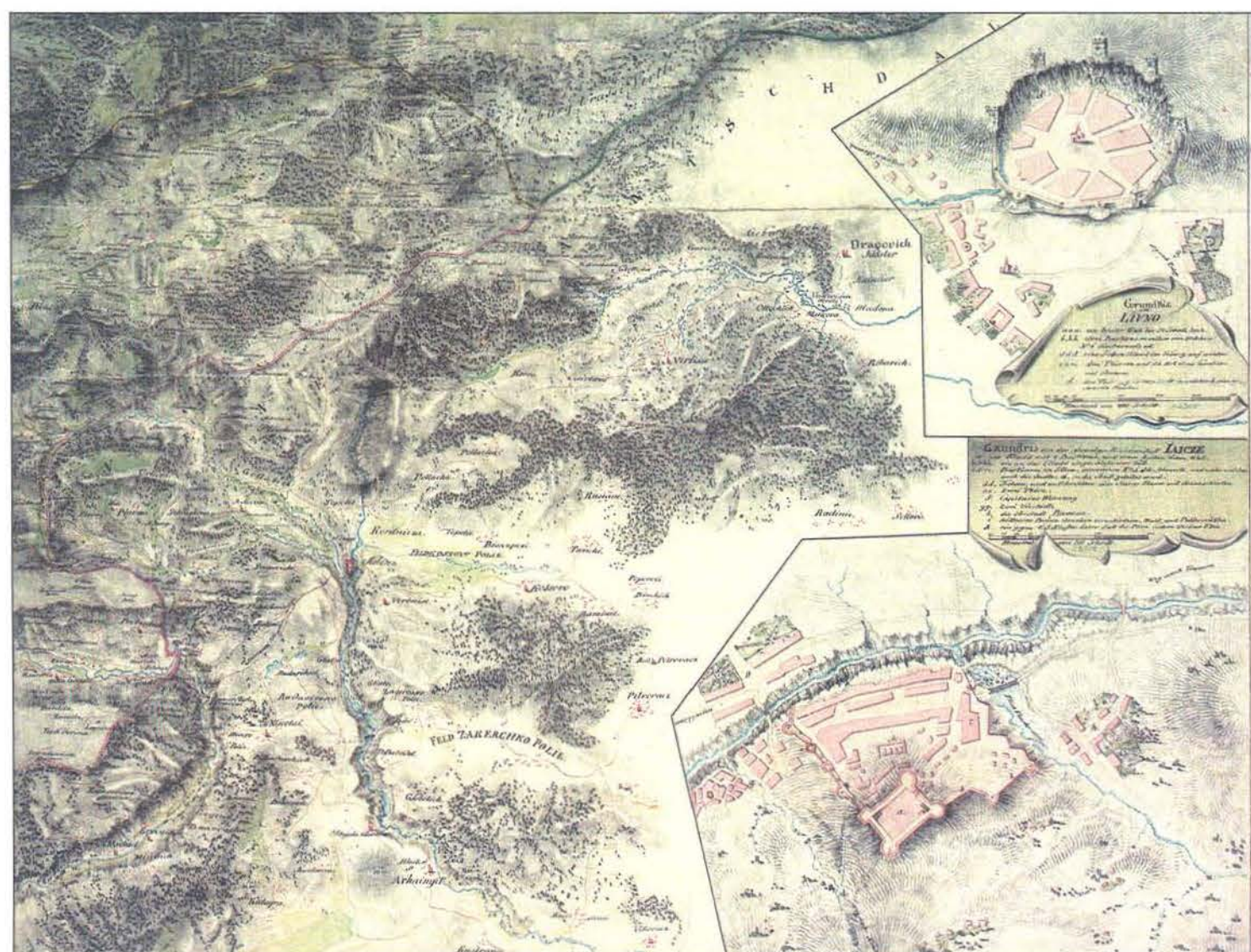

GRUNDRIS
VON BIHACZ
(TLOCRT BIHAČA)

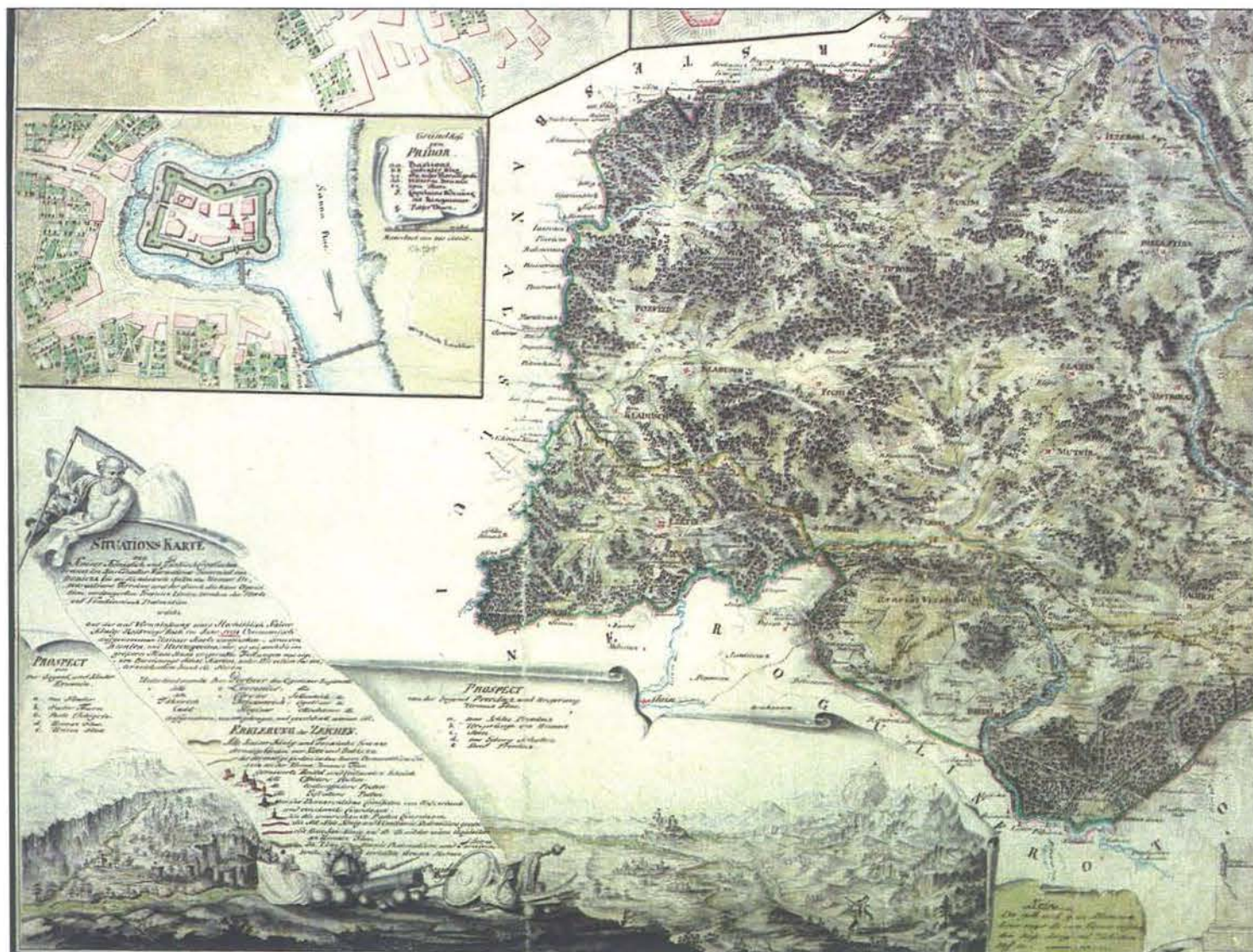
GRUNDRIS
VON
SKENDER VAKUF-
KOZARAC
(TLOCRT
KOZARCA)

GRUNDRIS
VON LIVNO
(TLOCRT LIVNA)

GRUNDRIS
VON PRIDOR
(TLOCRT
PRIJEDORA)

GRUNDRIS VON OSTROVICA UND VAKUP (TLOCRT OSTROVICE I VAKUFA)

GRUNDRIS
VON BIHACZ
(TLOCRT
BIHAČA)

GRUNDRIS
VON
BANIALUKA
(TLOCRT
BANJE LUKE)

CHARTE VON DER EUROPÄISCHEN TÜRKIEY, KLEINASIEN, EINEM THEILE SYRIENS,
UND ANDEREN ANGRÄNZENDEN LÄNDERN
(BOSANSKI EJALET NA MANNERTOVO) KARTI EVROPSKE TURSKE IZ 1804. GODINE)

Izvor: KA-W, B III a 441.

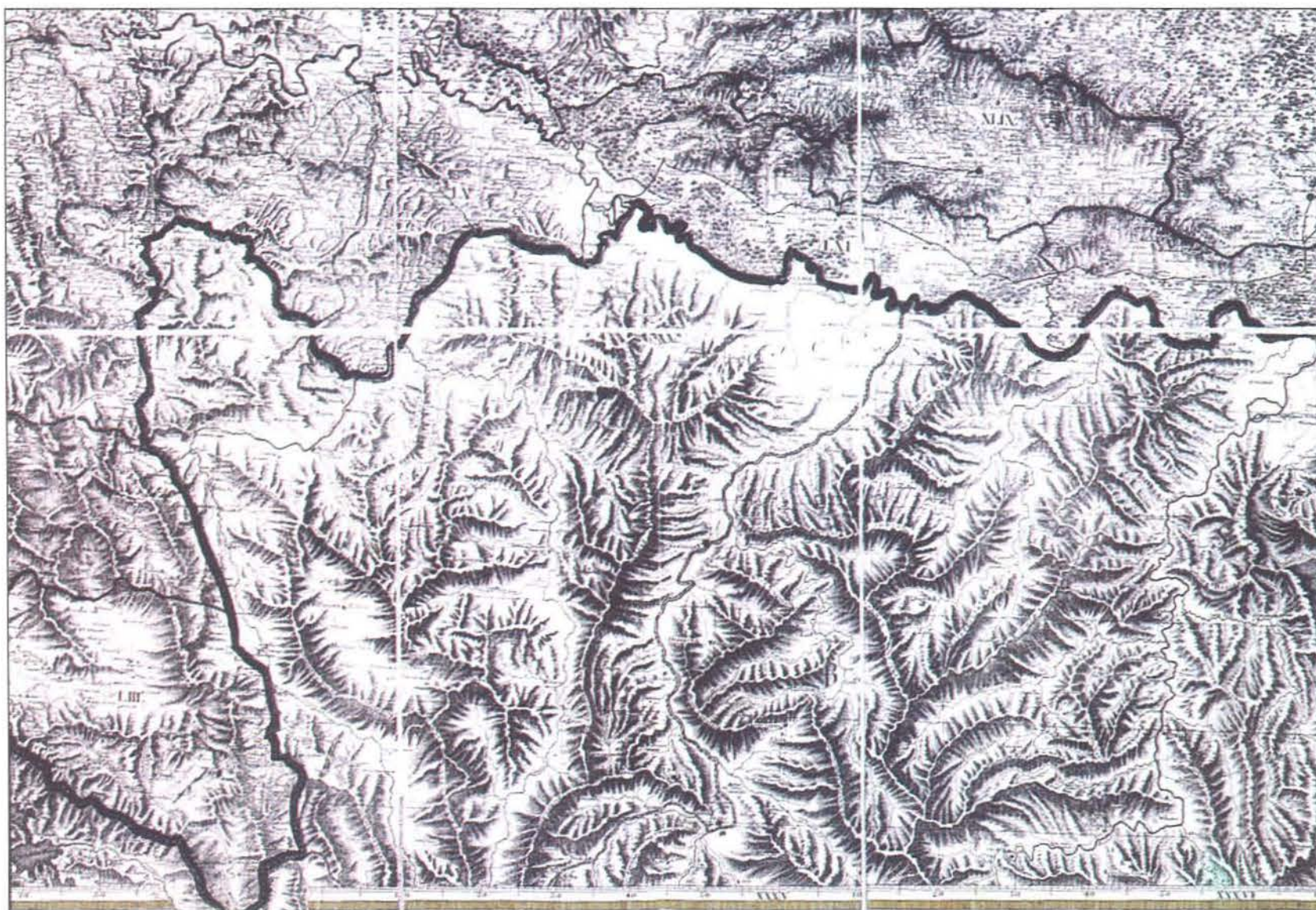
obavještajci koji su istraživali i snimali u BiH bili su Kosanović i Portater, koji su izradili niz karata i planova gradova. Tako su izradili kartu sa 6 listova, te tlocrte gradova Prijedora i Bihaća u razmjeri 1:4.700, Ostrovice i Kulen–Vakufa u razmjeri 1: 6.400, Livna u razmjeri 1:4.300, Jajca u razmjeri 1: 2.900, Banje Luke u razmjeri 1:5.800 i druge. Na toj karti obuhvaćen je prostor između Livanjskog i Duvanjskog polja, s predjelima oko Glamoča, Jajca, Kamengrada, Kozarca, Prijedora, Skender Vakufa, kao i predjeli s desne strane Une između Dubice i Novog. Na karti su posebno detaljno i tačno predstavljena kraška polja (Livanjsko, Kupreško i Duvanjsko) sa svojom okolicom. Ovo je bio posljednji obilazak Bosne i Hercegovine u periodu snimanja i kartiranja većih predjela.

Zbog ratnih zbivanja u toku XVII i XVIII stoljeća Osmansko carstvo postalo je predmetom pažnje evropskih sila, pa i kartografskih prikazivanja. Zbog nedostatka pouzdanih podataka takvi prikazi sadrže samo opće informacije. Primjer takve karte predstavlja karta njemačkog kartografa Mannerta iz Nürnberga objavljena 1804. pod naslovom: CARTE VON DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI, KLEINASIEN, EINEM THEILLE SYRIENS UND ANDEREN ANGRÄNZENDEN LÄNDERN, a prikazuje Bosanski ejalet u sklopu Osmanskog carstva. Ova karta ima brojne nedostatke, jer su razdaljine za pojedina područja, kako se kaže i u samom naslovu, uzete s karata iz antike koje su izradili još Grci i Rimljani, pa stoga predstavlja korak unazad u prikazu Bosne i Hercegovine.

Kartu pod naslovom MAPPA GENERALIS REGNI HUNGARIAE PARTIUMQUE ADNEXARUM CROATIAE, SLAVONIAE ET CONFINIORUM MILITARUM MAGNI ITEM PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE, GEOMETRICIS PARTIUM DIMENSIONIBUS RECENTISSIMUSQUE ASTRONOMICIS OBSERVATIONIBUS SUPERSTRUCTA. ADJECTIS FINIBUS PROVINCIARUM BUKOVINAE, GALLICIAE, SILASIAE, AUSTRIAE, STYRIAE, CARINTHIAE, CARNIOLIAE izradio je Johannes Lipszky 1806. i izišla je u Pešti. Na njoj je Bosna prikazana na listu broj VII, i to od linije Jajce–Vranduk, a na istoku do Tuzle. Karta predstavlja jedno od najuspješnijih kartografskih ostvarenja jer obuhvata u srednjem razmjeru veliki broj zemalja, a ujedno se odlikuje preciznošću i lijepo ilustrira krajeve susjedne Bosni. Uočava se da za bosansko područje nema dovoljno topografskih podataka, te da je njen prikaz dat shematizirano, naročito reljef. Ravničarski predjeli Bosne ostavljeni su bijeli, posebno oko riječnih tokova, dok je sav prostor između bijelih polja ispunjen topografskim znakom za planine i njihovim nazivima. Planine su prikazane u obliku hrptova koji su dobiveni šumerovanjem obiju planinskih strana. Na ovaj način prikazane planine dolaze daleko više do izražaja, ali ova plastičnost u prikazivanju malo je vrijedna zbog toga što se nije vodilo računa o tačnosti lokacija planina niti o njihovoj hipsometriji. Pored polja koja su zbog prikaza planina postala netačnog oblika, ucrtane su tri glavne rijeke: Bosna, Vrbas i Una sa svojim brojnim pritokama, a broj navedenih gradova oskudan je i rađen prema ranijim kartama.

MAPPA GENERALIS REGNI HUNGARIAE PARTIUMQUE ADNEXARUM CROATIAE, SLAVONIAE ET CONFINIORUM MILITARUM MAGNI ITEM PRINCIPATUS TRANSYLVANIAE, GEOMETRICIS PARTIUM DIMENSIONIBUS RECENTISSIMUSQUE ASTRONOMICIS OBSERVATIONIBUS SUPERSTRUCTA. ADJECTIS FINIBUS PROVINCIARUM BUKOVINAE, GALLICIAE, SILASIAE, AUSTRIAE, STYRIAE, CARINTHIAE, CARNIOLIAE (PRIKAZ BOSNE NA KARTI JOHANNESA LIPSZKYJA IZ 1806. GODINE)

Autor: Johannes Lipszky
Razmjer 1:480.000
Mjesto izdanja: Pešta, 1806.
Izvor: KA-W, B IX a 500.

CARTA NOVISSIMA DELLA DALMAZIA, ALBANIA, CROAZIA, BOSNIA CON LE PROVINCE CONFINANTI DELINEATA
(BOSNA NA KARTI GIOVANNI GIUSEPPE ANTONIJA DE CAPELLARISA IZ 1806. GODINE)

Autor: G. A. De Capellaris
Razmjer: 1:750 000
Mjesto izdanja: Beč, 1806.
Izvor: KA-W, B IX a 442.

DETALJ S KARTE: BOSNA NA KARTI ANTONIJA DE CAPELLARISA IZ 1806. GODINE

General Carte
der
EUROP: TÜRKEI
nebst
den angrenzenden Staaten

1807. - 1808.

DETALJ S KARTE: BOSNA NA GENERALNOJ KARTI EVROPSKE TURSKE I GRANIČNIH ZEMALJA M. HELDSFELDA IZ 1807. GODINE

Bečka kuća "Artaria" izdala je 1806. kartu A. Cappellarisa pod naslovom CARTA NOVISSIMA DELLA DALMAZIA, ALBANIA, CROAZIA, BOSNIA CON LE PROVINCE CONFINANTI DELINEATA. Karta obiluje vrlo preciznim podacima za ona područja za koja su postojali snimljeni materijali, dok su ostali dijelovi oskudni u podacima. S obzirom na veliku sličnost ove Capellarisove karte s onom Müllerovom, može se pretpostaviti da je Capellaris jednostavno prekopirao Müllerovu kartu. Razlika između tih karata postoji jedino u tome što je Capellarisova karta reljefnija, bolje urađena, ali i tu ima propusta i ne-

dostataka. Karta prikazuje područje Dalmacije, Albanije i Hrvatske i granice prema Bosanskom ejaletu.

U toku 1807. M. Heldsfeld izdaje kartu GENERAL CARTE DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI NEBST DEN ANGRÄNZENDEN STAATEN. Karta se sastoji od 4 crteža ili bakrotiska veličine 51x56 cm, omjera 1:1.400 000, a kao putna karta prikazuje glavne puteve u Osmanskom carstvu i njihove veze sa susjednim krajevima. Osnovna topografska podloga za Bosnu data je prema ranijim kartama iz perioda prije snimanja Bosne. Reljefni prikaz potpuno je netačan,

GENERAL CARTE DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI NEBST DEN ANGRÄNZENDEN STAATEN
(BOSNA NA GENERALNOJ KARTI EVROPSKE TURSKE I GRANIČNIH ZEMALJA M. HELDSFELDA IZ 1807. GODINE)
Autor: M. Heldsfeld
Razmjer: 1:1.400.000
Mjesto izdanja: Beč, 1807.
Izvor: KA-W III a 45

a ujedno pretrpava kartu i čini je nepreglednom. Vrijednost je ove karte u tome što donosi tačniju i obimniju sliku puteva kroz Bosnu i Hercegovinu te naselja na putnim pravcima. Pri sastavljanju karte autor se koristio podacima koji su nastali snimanjem Bosne, jer su samo oni mogli pružiti cjelovitost, tačnost i raznovrsnost, kao i raznostranost puteva kakvu i daje ova karta.

U vrijeme I srpskog ustanka Austrija pravi planove o priključenju Srbije i Bosne i Hercegovine u okvir svoje carevine. Zbog toga se pojavljuju karte na kojima se BiH i Srbija prikazuju kao zasebne teritorijalne jedinice ili se uz njih prikazuju i pogranična područja. Te karte izrađuju uglavnom vojnici, pa pri izradi karata koriste snimljeni materijal austrijskih obavještajaca. Aus-

CARTE VON SERVIEN, BOSNIEN UND DEM GRÖSSTEN THEILE VON ILIRIEN
(BOSNA NA KARTI J. RIEDLA IZ 1810. GODINE)

trijski kartograf J. Riedl 1810. izdaje kartu pod nazivom CARTE VON SERVIEN, BOSNIEN UND DEM GRÖSSTEN THEILE VON ILIRIEN. Riedlova karta Srbije, Bosne i najvećeg dijela Ilirije sastavljena je na 4 lista, a štampana je iste godine u Beču i Budimpešti. Karta predstavlja prvi pokušaj izrade srednjorazmjerne karte Bosne na osnovu snimanja austrijskih obavještajaca. Po-

sebnost je karte u tome što se prilikom njenog sastavljanja autor služio do tada neiskorišćenim i neobjavljivanim snimanjima. Riedl se u reljefnom prikazivanju drži Lipszkyevog načina, tj. šumerovanja planina s bijelim prostorom na vrhu u koji upisuje naziv planina u pravcu njihovih pružanja. Zbog toga se planine čine kao nepregledno dug i neprekinuti lanac, dok su rijeke

Autor: J. Riedl
Razmjer: 1:480 000
Mjesto izdanja: Beč, 1810.
Izvor: KA-W, B III a 21-1.

JUGOSLAVENSKJE ZEMLJE U 19-20. STOLJEĆU (DO 1919.)

JUGOSLAVENSKJE ZEMLJE U 19. I 20. STOLJEĆU DO 1919. – ZIDNA KARTA

suviše slabo označene, a nizine bijele i njihov oblik ne nalikuje pravom obliku. Sva vrijednost Ridlove karte dolazi do izražaja kada se pogled baci na topografska obilježja Bosne, zbog čega je karta u više navrata štampana i kopirana. Veliki broj naziva naselja, većih mjesta, gradova pa čak i sela, vrlo precizno i tačno smještenih, kao i putevi kroz Bosnu, govore o serioznom autorovom radu na prikupljanju i proučavanju podataka koje je jedino mogao dobiti od obavještajaca.

Početak XIX stoljeća Bosanski ejalet našao se između pokušaja provođenja reformi i, s druge strane, nakanâ svojih tadašnjih susjeda Austrije, Francuske i Srbije za osvajanjem njenog teritorija.

Na početku XIX stoljeća Austrija je nastavila svoju aktivnu politiku prema Bosni. Austrijski konzulat, koji je djelovao u Travniku (1808-1820), imao je zadatak da prati politička i vojna zbivanja.

U doba Napoleonovih ratova Bosanski ejalet imao je značajno mjesto u planovima francuske politike na istoku. Kad je

Napoleon mirom u Požunu dobio Dalmaciju i 1809. obrazovao Ilirsku provinciju, usmjeren je francuski interes prema Bosanskom ejaletu. Posebnu ulogu u geografskom upoznavanju Bosne i Hercegovine od francuskih putnika imali su u ovom periodu francuski konzul u Travniku Pierre David i konzularni kancelar Saumette des Fosses. Francuski konzul P. David nastoji što bolje upoznati Bosnu i njene stanovnike i uspostaviti široke trgovačke odnose između BiH i Francuske.

Opisi Bosne i Hercegovine što su ih stvarali francuski putnici u periodu 1806-1815. imaju značaj sa stanovišta upoznavanja i proučavanja njenih geografskih osobina. Glavni cilj njihovih obilazaka Bosne i Hercegovine, a i opisa prirode i stanovništva, jasno je određen namjerom da što prije i što više i bolje upoznaju ove do tada za njih potpuno nepoznate provincije Osmanlijskog carstva, i to posebno s vojno-strateškog stanovišta: njihovu topografiju, komunikacije, opće orografske i hidrografske karakteristike, kao i društveno-ekonomski život (historijat, stanovništvo, običaje, a naročito privredu i prirodne izvore).

Od 1805. do 1813. Bosnu i Hercegovinu obilaze i snimaju i francuski obavještajci, među kojima se ističu Vaudoncourt, Palma, Pertusier, Sorbier i Pouqueville. Njihova pažnja posvećena je najvećim dijelom opisima i kartiranju puteva. Na osnovu njihovog materijala i snimanja obavljenih između 1806. i 1812. talijanski kartograf Domenico Pagani izradio je 1813. kartu *Ilirske provincije i susjedne zemlje*, koja predstavlja sintezu kartografskog rada francuskih obavještajaca ovog vremena.

Za vrijeme prodora francuskog političkog i ekonomskog utjecaja u Bosni i Hercegovini početkom XIX stoljeća suprotstavila se na političkom planu austrijska akcija. Dopuštanjem Porte dolazi do otvaranja austrijskog konzulata u Travniku 1808, a

austrijski obavještajci – oficiri ponovo se pojavljuju u Bosni i Hercegovini, gotovo istovremeno s francuskim.

Odlukama Bečkog kongresa 1815. zemlje Balkanskog poluotoka vraćene su u stanje u kojem su se nalazile koncem XVIII stoljeća, prije Napoleonovih ratova. Sjeverna granica između Osmanskog carstva i Austrije ustanovljena je na Savi i Dunavu. Zapadna granica protezala se Unom do Novog, a zatim se kretala na sjeverozapad zahvatajući Cazinsku krajinu i Veliku Kladušu, a onda je gotovo pravom linijom silazila do blizu Knina, koji se nalazio u posjedu Austrije, a odatle se spuštala ka Dalmaciji podudarajući se s granicama utvrđenim Svištovskim mirom. Južna granica podudarala se s graničnom linijom povučenom

CARTE DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI NEBST EINEM THEILE VON KLEIN-ASIEN IN 21 BLÄTTERN.
NACH DEN BESTEN HILFSQUELLEN ENTWORFEN UND GEZEICHNET DURCH DEN
K.K. OBERSTLIEUTNANT FRANZ VON WEISS
(BOSANSKI EJALET NA WEISSOVOJ KARTI OSMANSKOG CARSTVA I MANJEG DIJELA MALE AZIJE IZ 1829. GODINE)

Autor: Franz von Weiss
Razmj: 1:576.000
Mjesto izdanja: Beč, 1829.
Izvor: KA-W, B III a 58.

1739. između Mletačke republike i Osmanskog carstva. Zado- bivši bivše mletačke posjede, Austrija je postala gospodarom ci- jele Istre, Dalmacije, oblasti nekadašnje Dubrovačke republike i Boke Kotorske. U zaleđu tih primorskih krajeva granica između Mletačke republike i Osmanskog carstva išla je od Udbine na Knin, zatim na Imotski, a odatle na Metković; neposredno zaleđe nekadašnje dubrovačke oblasti i Boke Kotorske pripalo je Osmanskom carstvu.

Granice Bosanskog ejaleta podudarale su se najvećim dije- lom s granicama administrativno-vojne oblasti koje su utvrđene u prethodnom stoljeću.

Istočna granica Bosanskog ejaleta doživjela je stanovite promjene. Do Prvog srpskog ustanka dio zapadne Srbije ulazio je u sastav Zvorničkog sandžaka, koji je pripadao Bosanskom ejaletu. Ta granica zahvatala je kadiluke Šabac, Krupanj i Boho- rinu, zatim Jadar i Ptičar (Loznicu). Poslije promjena nastalih us- ljed srpskih ustanka ovaj je teritorij 1833. odvojen od Zvornič- kog sandžaka i pripojen Kneževini Srbiji. Počevši od velikog mean- dra Drine, granica je išla na jugoistok i obuhvatala oblasti Starog Vlahi i dio Kosova s kadilucima: Novi Pazar, Trgovište, Kosovska Mitrovica i Stari Vlah (Nova Varoš) sa Sjenicom. Skrećući od Kosov- ske Mitrovice na zapad, granica Bosanskog ejaleta zahvatala je Bijelo Polje, zatim je silazila prema jugu do blizu Podgorice, koja je pripadala Skadarskom sandžaku, a odatle je išla na Sutorinu, između Konavala i zaleđa Herceg-Novog, ostavljajući Boku Ko- torsku u austrijskom posjedu.

Rusko-osmanski rat 1828–1829, koji je završen mirom u Jedrenu, skrenuo je pažnju mnogih evropskih država koje su bile zainteresirane za rješenje istočnog pitanja, a posebno Austrije. Za geografska upoznavanja i istraživanja Bosne i Hercegovine ovaj

ratni period, kao i godine koje su mu prethodile, nije dao ništa novo. S kartografskog stanovišta ovaj period važan je jer dolazi do izdavanja mnoštva sitnorazmjernih karata evropskog dijela Osmanskog carstva na kojima je BiH predstavljena s općim, od ranije poznatim topografskim obilježjima. Među tim kartama naj- važnija je ona koju je izradio austrijski kartograf F. Weiss 1828. u 22 lista u izdanju Vojnogeografskog instituta (VGI) u Beču. Bosna i Hercegovina prikazana je na listovima 4 i 7, bolje i potpunije nego na bilo kojoj drugoj dotadašnjoj karti srednje i sitne raz- mjere. Karta predstavlja generaliziranu srednjerazmjernu sintezu cjelokupnog kartografskog materijala koji su prikupili austrijski obavještajci u Bosni i Hercegovini u proteklih pedesetak godina.

Austrijske vlasti pokušavale su kupovinom od Porte doći u posjed Kleka i Sutorine. Svi ti pokušaji završeni su neuspjehom. Zanimljive podatke o tome ostavio je pukovnik Bernard Kaboga, porijeklom Dubrovčanin. On je 1832. u tajnoj misiji bio u Kleku i Sutorini, ostavljajući brojne podatke o ovim krajevima. Između ostalih, on donosi podatke o površini, broju stanovnika, stoke, te zemljovlasničkim odnosima na području Kleka i Sutorine.

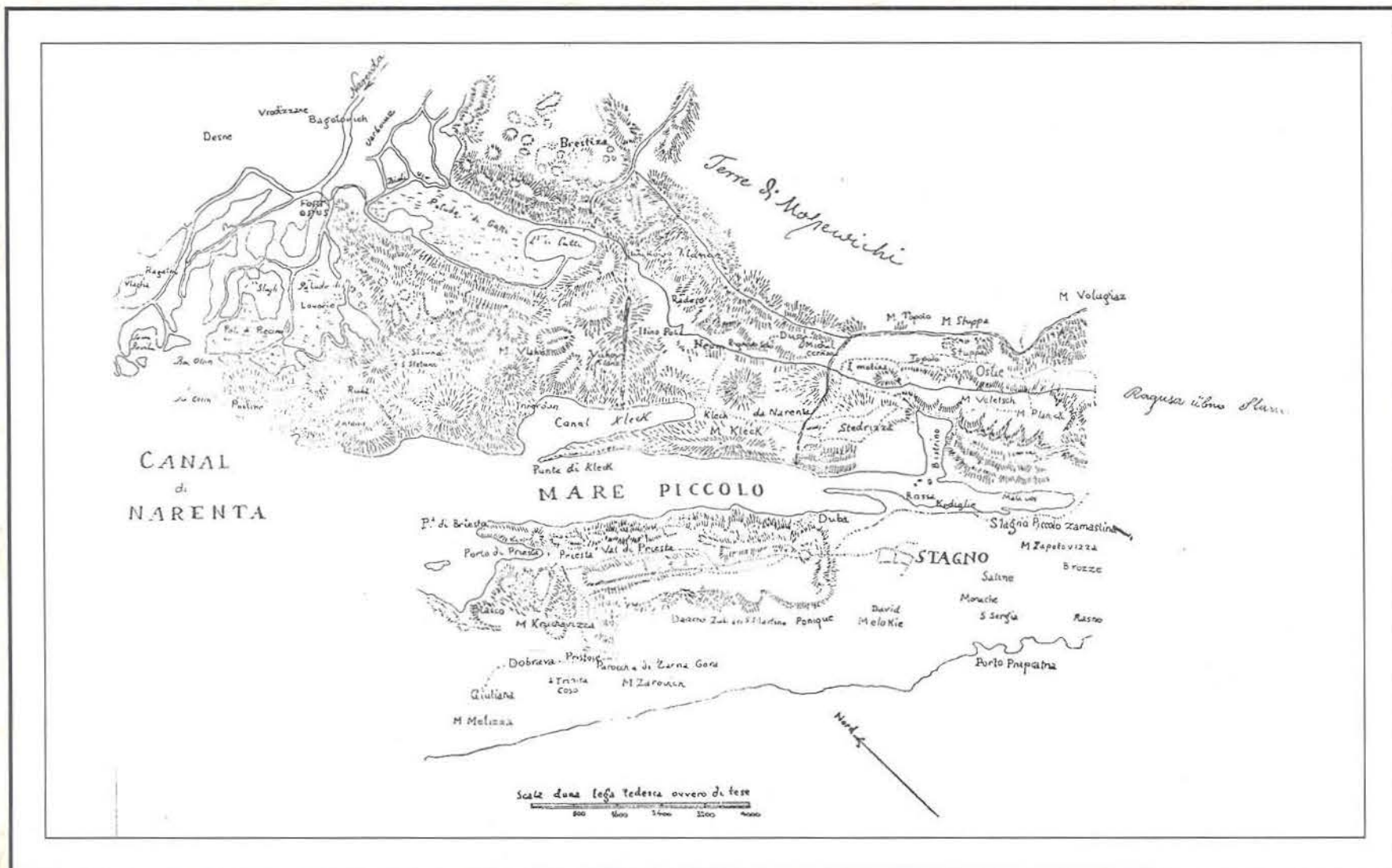
U toku svoje misije u Bosni austrijski pukovnik Bernard Ka- boga napravio je dva crteža – krokija. Putujući "poštanskim" pu- tem iz Splita u Dubrovnik na konju, Kaboga je osmatrao predje- le i raspitivao se o njima, sakupljajući dosta informacija o pod- ručjima kojima je prolazio. Kako je njegov glavni zadatak bio procijeniti vrijednost enklava, uz krokije on donosi i tekst koji je od velike pomoći za sastavljanje kasnijih karata. Oba su krokija u omjeru 1:4.000, brda i planine prikazane su šrafama, koje su gušće tamo gdje je obronak planine strmiji ili je planina viša. Uzvisine i zaravni Kaboga prikazuje bijelim poljem prošaranim mjestimično isprekidanim valovitim linijama, dok potoke i rijeke

Autor: Bernard Kaboga

Razmjer: 1:4.000

Izvor: Galib Šljivo, Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima, Beograd, 1975.

KROKI PODRUČJA KLEKA IZ 1832. GODINE

Die
Kaiserlich Oesterreichischen
UNGARISCHEN
ERBSTAATEN,
das ist
UNGARN, SIEBENBURGEN, DALMATIEN
und die
MILITAIR-GRAENZE,
entworfen, gezeichnet von
C. F. WEILAND.

Weimar.

Im Verlage des Geographischen Instituts
1836

UMGEBUNGEN von OFEN und PESTH

Erklärung einiger Ungebräuchlicher, Slavonischer, Croatischen und
Ungarischer Worte - Abkürzungen, welche in dieser Karte vorkommen

Abkürzungen	Slavonische	Croatische	Ungarische
A. Abk. von	S. Slavon.	C. Croat.	U. Ungar.
B. Bors	B. Bors	B. Bors	B. Bors
C. Cser	C. Cser	C. Cser	C. Cser
D. Duna	D. Duna	D. Duna	D. Duna
E. Erd	E. Erd	E. Erd	E. Erd
F. Fiume	F. Fiume	F. Fiume	F. Fiume
G. G. G.	G. G. G.	G. G. G.	G. G. G.
H. H.	H. H.	H. H.	H. H.
I. I.	I. I.	I. I.	I. I.
K. K.	K. K.	K. K.	K. K.
L. L.	L. L.	L. L.	L. L.
M. M.	M. M.	M. M.	M. M.
N. N.	N. N.	N. N.	N. N.
O. O.	O. O.	O. O.	O. O.
P. P.	P. P.	P. P.	P. P.
Q. Q.	Q. Q.	Q. Q.	Q. Q.
R. R.	R. R.	R. R.	R. R.
S. S.	S. S.	S. S.	S. S.
T. T.	T. T.	T. T.	T. T.
U. U.	U. U.	U. U.	U. U.
V. V.	V. V.	V. V.	V. V.
W. W.	W. W.	W. W.	W. W.
X. X.	X. X.	X. X.	X. X.
Y. Y.	Y. Y.	Y. Y.	Y. Y.
Z. Z.	Z. Z.	Z. Z.	Z. Z.

Maassstab
1:100,000
1:200,000
1:500,000
1:1,000,000

Autor G. F. Weiland
Razmjer: 1:800.000
Mjesto izdanja: Weimar, 1836.
Izvor: ZMS, ZKP, 1.

Zvorničkom sandžaku osmanskim vlastima jasno stavilo do znanja da će se svim sredstvima suprotstaviti odluci Porte, kojom je Kneževini Srbiji trebalo predati nahije Jadar i Rađevinu. Porta se nije mnogo obazirala na ovakvo raspoloženje stanovništva.

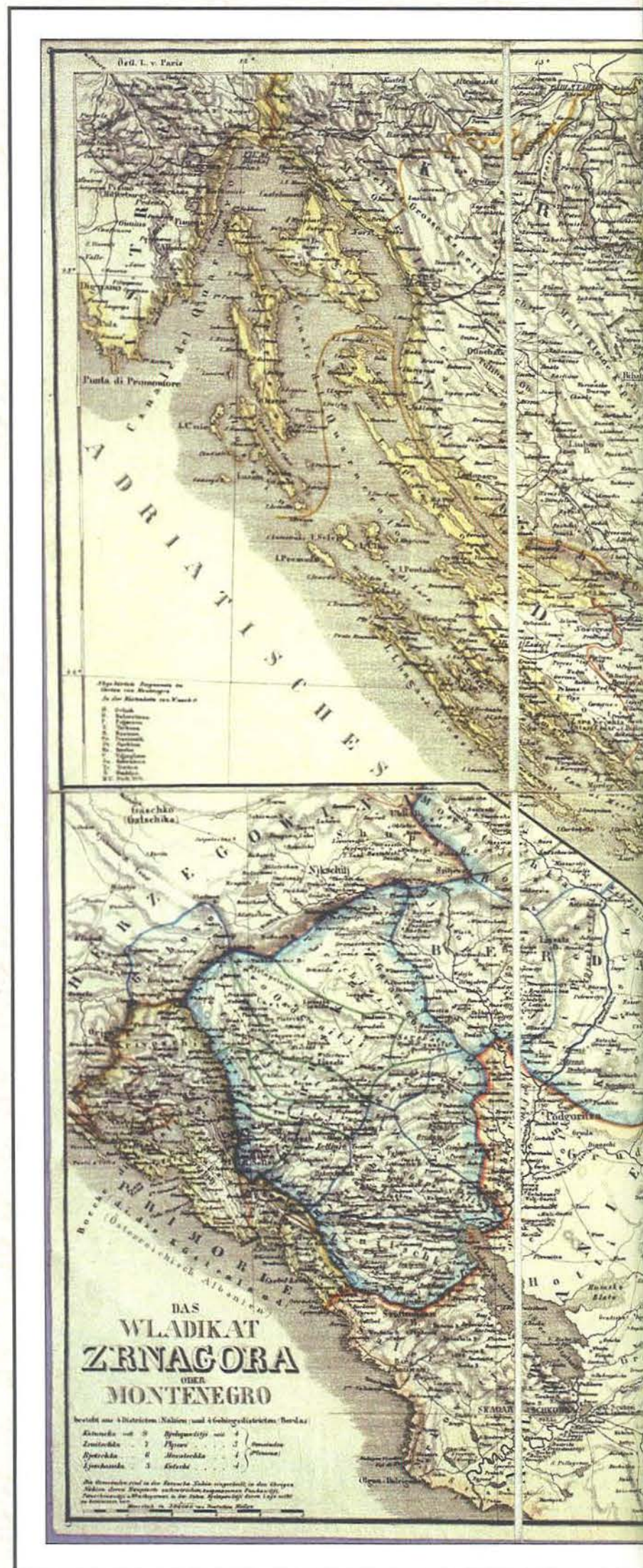
Karta štampana 1836. godine u Weimaru pod naslovom DIE KAISERLICH OSTERREICHISCHEN - UNGARISCHEN ERB-STAATEN, DAS IST UNGARN, SIEBENBURGEN, DALMATIEN, UND DIE MILITAIR - GRAENZE djelo je G. F. Weilanda, a prikazuje Habsburške krunске zemlje: Ugarsku, Sedmogradsku, Dalmaciju i Vojnu krajinu (granicu). Ona prikazuje Bosnu samo u najopćenitijim crtama, ali vrlo pregledno. Karta prikazuje sjeverni dio Bosne i prema ispravnosti toponima jasno se vidi da je nastala na temelju proučavanja materijala pribavljenog snimanjem područja.

Razvoj nauke i tehnike u prvoj polovini XIX stoljeća doprinio je da geografija postane samostalna nauka, s vlastitim ciljevima i metodama istraživanja i proučavanja. Ona prestaje biti samo deskriptivna, postajući sve više eksplikativna. U tom periodu javlja se naučni lik francuskog prirodnjaka Amija Bouéa. Njegova pojava značajna je prije svega sa stanovišta geološko-geografskog proučavanja Bosne i Hercegovine, pa ga u tom smislu možemo smatrati prvim naučnikom istraživačem koji na sasvim nov način posmatra, ispituje i objašnjava geografske pojave na koje na svom putovanju po Bosni i Hercegovini nailazi. Nakon povratka s putovanja po evropskom dijelu Osmanskog carstva, a posebno po Bosni i Hercegovini, gdje je boravio 1837. i 1838, Boué je sredio svoja zapažanja i objavio ih 1840. u djelu *Evropska Turska*, u kojem su sistematski prikazani priroda i ljudi Balkanskog poluotoka, a istovremeno je uporedo s tim djelom objavio i svoje geološke skice o Osmanskom carstvu. Za geografiju Bosne i Hercegovine važno je njegovo djelo o zbirci itinerara u kojem su opisani putevi kojima je putovao kroz Osmansko carstvo. Nakon pojave Bouéovog djela Heinrich Kiepert 1851. izrađuje kartu pod naslovom BOSNIEN UND DALMATIEN, koja je nastala na osnovu snimanja područja od austrijskih obavještajaca i Bouéovih putovanja kroz to područje. Nedostatak na karti jesu brojne pogreške u prikazivanju Hercegovine i doline Neretve. Proučavajući izvještaj i skice G. Wilkinsona, koji je 1847. proputovao Hercegovinom, te neka druga snimanja, Kiepert je izradio novu, ispravljenu i potpuniju kartu Bosne, a naročito detaljno uradio je Hercegovinu. Tu ispravljenu kartu Kiepert je 1851. odštampao u Weimaru kao litografiju. Karta predstavlja dobro generalizirani grafički sažetak srednje razmjere svih dotadašnjih karata austrijskih kartografa nastalih u vremenu obilaska i snimanja Bosne i Hercegovine od austrijskih obavještajaca.

Pored drugih mjera koje je u ime sultana Omer-paša Latas poduzimao na prostoru Bosanskog ejaleta, on provodi novu administrativno-upravnu organizaciju. Uz odobrenje Porte Omer-paša ukinuo je sandžake i kadiluke kao administrativne jedinice i uveo novu podjelu na kajmakamluke (okruge) i mudirluke (srezove). Bosanski ejalet dijelio se na šest kajmakamluka: Sarajevski, Travnički, Banja-lučki, Bihaćki, Zvornički i Novopazarski, a Hercegovački na tri: Pljevaljski, Mostarski i Trebinjski. U okviru Bosanskog bilo je 44, a u okviru Hercegovačkog 16 mudirluka. U ovim novim okolnostima i nahije kao najmanje administrativno-upravne jedinice izgubile su raniji značaj iako ih je u Bosanskom ejaletu bilo 19, a u Hercegovačkom jedna. Sredinom XIX stoljeća teritorij Bosanskog ejaleta dijelio se na kajmakamluke, mudirluke i nahije.

BOSNIEN UND DALMATIEN

(KARTA BOSNE I DALMACIJE HEINRICHA KIEPERTA IZ 1851. GODINE)

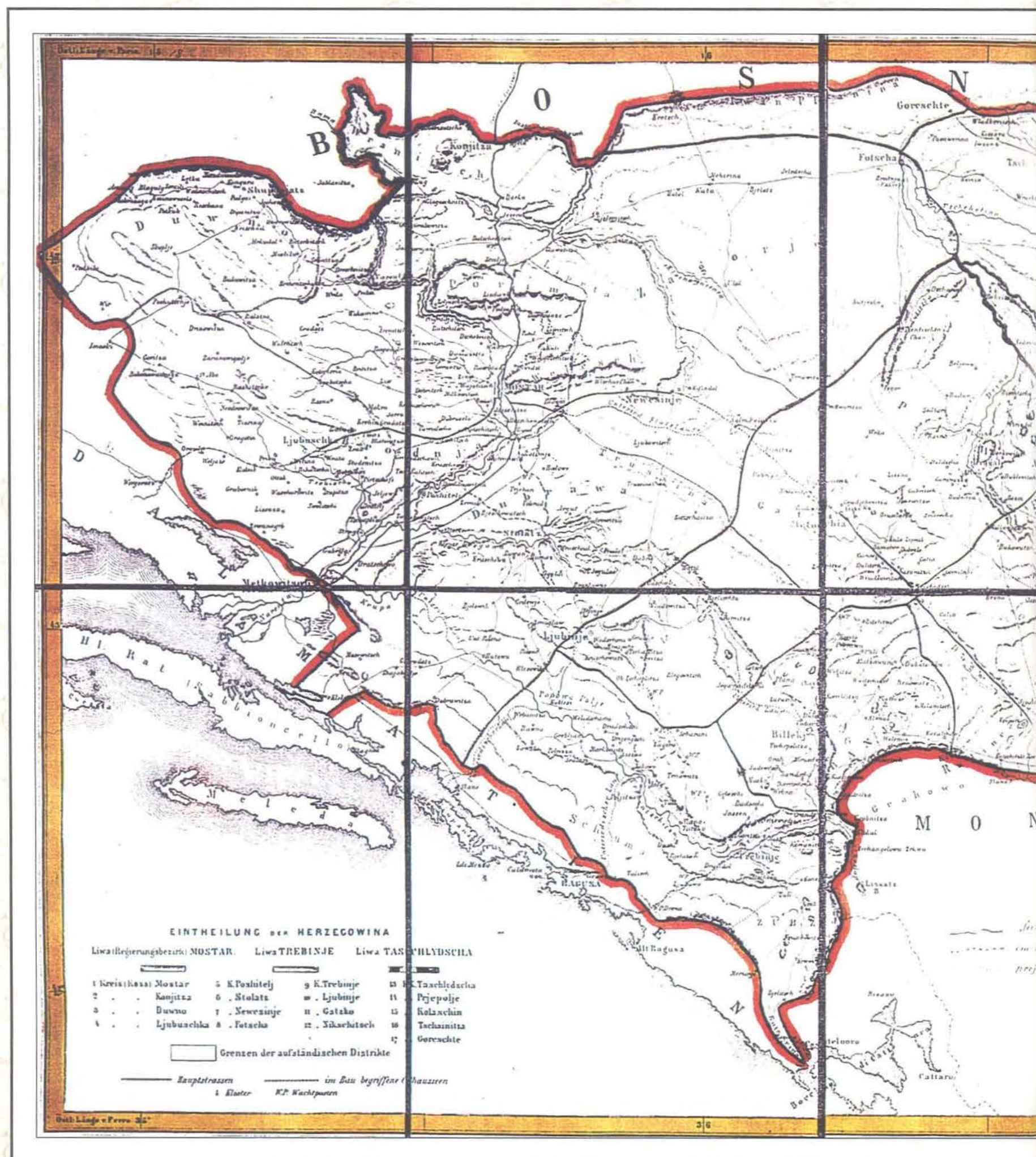
Sarajevski kajmakamluk dijelio se na mudirluke: Sarajevo, Fojnica s nahijama Busovača i Kreševo, Neretva, Visoko s nahijom Vareš i Rogatica.

Travnički kajmakamluk dijelio se na mudirluke: Travnik, Livno s Grahovom, Glamoč, Rama (Prozor), Zenica, Skoplje (Akhisar), Jezero i Jajce s Varcar-Vakufom.

Banjalučki kajmakamluk dijelio se na mudirluke: Banja Luka (s Prnjavorom i Kobašem), Derventa (s Brodom), Tešanj (sa Žepčem i Dobojem) i Gradiška.

Bihaćki kajmakamluk dijelio se na mudirluke: Bihać, Novosel ili Kulen-Vakuf (s Petrovcem i Uncem), Ostrožac ili Cazin, Krupa s Bužimom, Stari Majdan, Prijedor, Kozarac, Dubica, Ključ i Novi.

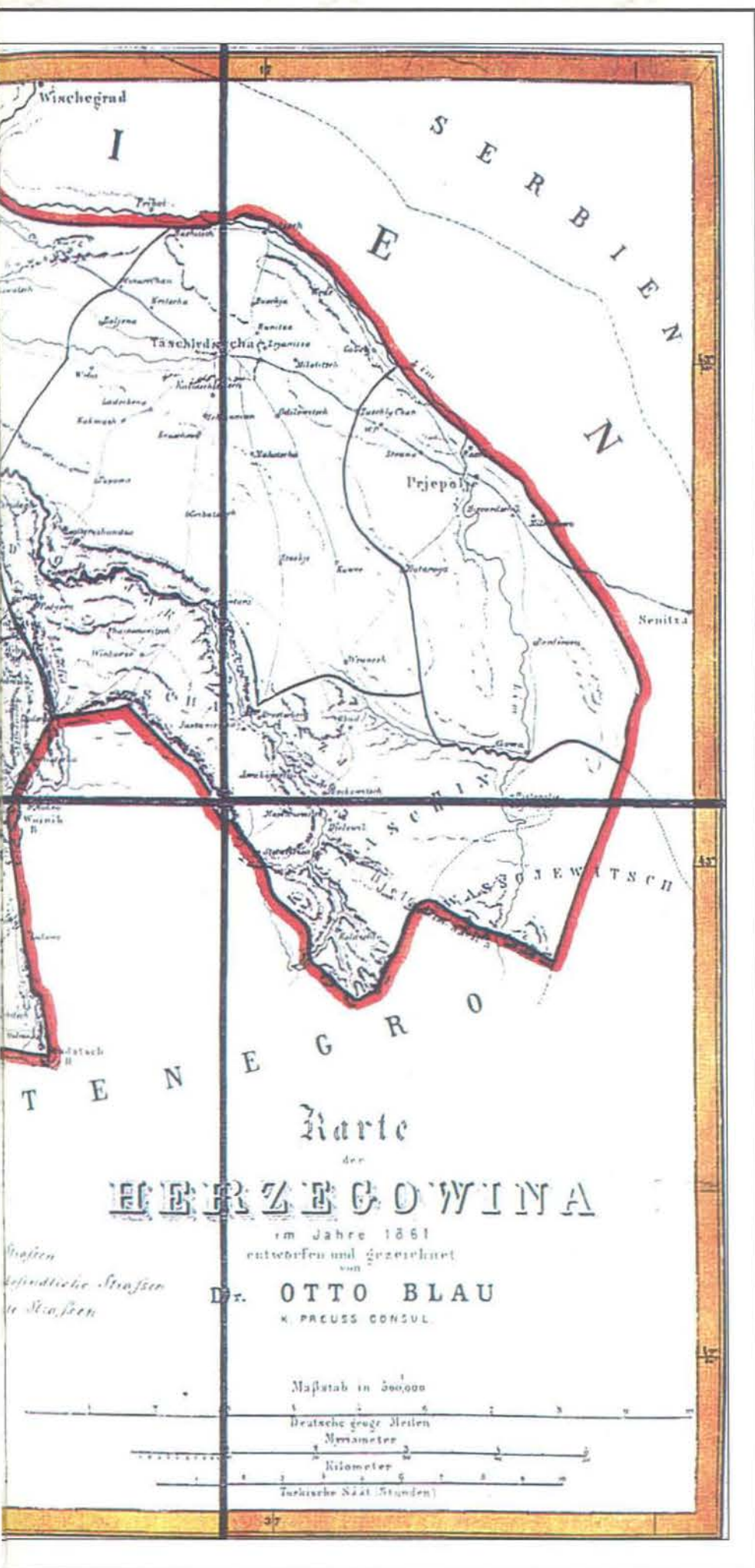
KARTE DER HERZEGOWINA IN JAHRE 1861.
(KARTA HERCEGOVINE DR. OTTA BLAUA IZ 1861. GODINE)

Zvornički kajmakamluk činili su mudirluci: Donja Tuzla, Gračanica, Gradačac (s Modričom), Brčko, Bijeljina (s Janjom), Zvornik, Birče (s Novom Kasabom), Srebrenica, Kladanj (s Olovom) i Maglaj.

U sastavu Novopazarskog kajmakamluka nalazili su se mudirluci: Novi Pazar (s Mitrovićom i Banjskom), Višegrad, Sjenica (u kojoj je

Autor: Otto Blau
Razmjer: 1:500.000
Mjesto izdanja: Berlin, 1861.
Izvor: KA-W, B IX a 938.

bilo sjedište kajmakamluka), Akovo (Bijelo Polje s Bihorom), Trgovište (s Rožajem) i Nova Varoš.

U administrativno-upravnom pogledu Hercegovački ejalet dijelio se na mostarski kajmakamluk s mudirlucima: Mostar (s Blagajem), Duvno, Ljubuški, Konjic, Počitelj, Stolac, Foča, Gacko, Bileća i Nikšić. Trebinjskom kajmakamluku pripadali su mudirluci: Trebinje, Ljubinje i Korjenici. Pljevaljski kajmakamluk obuhvatao je mudirluke Pljevlja, Kolašin i Prijepolje.

Prema odredbama Pariskog mirovnog kongresa 1856. sultan je bio dužan srediti stanje u Osmanskom carstvu i olakšati položaj kršćanskog stanovništva, pa izdaje "Hatti-humayun", kojim je proklamirana ravnopravnost svih podanika Carstva. Kršćanima je zajamčena zaštita ličnosti, imovine, pravo ispovijedanja vjere i pravo učešća u državnim službama i vojsci, kao i zavođenje mješovitih sudova. Budući da odredbe "Hatti-humayuna" nisu dosljedno provođene, došlo je do protesta i buna na području Donje Hercegovine, što je tjeralo Portu da stupi u vezu s crnogorskim vlastima. Sastanak komisije održan je početkom novembra 1857. u Mostaru. Nakon što je Crna Gora zatražila da joj se pripoji pogranični pojas, došlo je do prekida pregovora. Da bi zaštitile granicu ejaleta, vlasti pojačavaju odbrambeni kordon, što je zaoštrilo prilike. Neispunjenje agrarnih zahtjeva Hercegovaca i povećanje broja posada u graničnim mjestima i karaulama doveli do izbijanja ustanka, koji je započeo oružanim sukobom trebinjskih muslimana i odreda Luke Vukalovića 11. XII 1857. kod Orahovice (12 km udaljene od Trebinja). Ustanici pobjeđuju u ovom sukobu, a ustanak se, pored Zubaca, širi i na ostala plemena: Kruševice, Sutornjane, Grahovljane, Gačane, Golijane, Banjane, Pivljane, Drobiljane i Šarance, a u unutrašnjosti Hercegovine dolazi do pobuna kršćanske raje. Austrija se uplela u spor zahtijevajući preko svog namjesnika u Dalmaciji, generala Mamule da knez Danilo povuče crnogorske dobrovoljačke odrede iz Hercegovine i ustanka.

Kako se situacija nije smirivala, došlo je do miješanja evropskih sila, što je Portu natjeralo da vojnom intervencijom uguši ustanak i u isto vrijeme kazni Crnu Goru zbog pomaganja ustaničkih četa u ljudstvu i oružju.

Do odlučne bitke došlo je 28. aprila 1858. na Grahovu polju, gdje su se sukobile bosanske čete pod komandom vezira i crnogorske pod vođstvom vojvode Mirka, brata kneza Danila. Bitka je trajala do 1. V, a bosanske su trupe poražene, te su se nakon toga povukle u Klobuk.

Poslije ove bitke strane sile odlučile su se za intervenciju, te je dalje ratovanje zaustavljeno. U Istanbulu su se sastali ministri vanjskih poslova velikih sila sa zadatkom da uredi odnose između Osmanskog carstva i Crne Gore, dok je posebna komisija sastavljena od predstavnika istih sila trebala uspostaviti granice Crne Gore prema Bosanskom i Skadarskom ejaletu.

Konzularna komisija zadužena za razgraničenje završila je svoj rad u aprilu 1860. Po njenoj odluci Grahovo je pripalo Crnoj Gori, a ostali pogranični dijelovi djelimično. Banjani, Drobunjaci, Vasojevići i Kući bili su podijeljeni između Osmanskog carstva i Crne Gore.

Izbijanje ustanka u Hercegovini privuklo je pažnju evropske javnosti i intenziviralo geografska i druga istraživanja BiH. Tako je radi pacifikacije Hercegovine obrazovana mješovita komisija sastavljena od konzula velikih sila. U ime Pruske u komisiji je radio pruski konzul Otto Blau, koji je za vrijeme putovanja po Hercegovini, kao

član te komisije, sabrao dosta geografskog materijala, a izradio je i brojne skice pojedinih predjela Hercegovine. Na osnovu zabilježaka i skica izradio je Otto Blau 1861. KARTE DER HERZEGOWINA IN JAHRE 1861, koja predstavlja prvi zaseban grafički prikaz Hercegovine u srednjoj razmjeri. Putujući Hercegovinom Blau je sakupio velik broj geografskog i topografskog materijala,

a pored toga i sam je napravio nekoliko skica područja kroz koja je prolazio. Da bi ispravio eventualne greške u svojim bilješkama, poslužio se i podacima svojih saputnika: G. Markovića, ruskog konzula Besobrazova te osmanskog poreskog upravnika Mahmud-age. Potpukovnik osmanskog generalštaba Mahmud Ali-bey tom prilikom stavio mu je na raspolaganje i nekoliko

KARTE DER HERCEGOVINA UND CRNAGORA

(KARTA HERCEGOVINE I CRNE GORE J. F. ŠESTAKA I F. VON SCHERBA IZ 1862. GODINE)

lokalnih skica koje su uradili njegovi oficiri pri sastavljanju karte vojnih operacija u ustaničkom području. Na karti je prikazan prostor između Konjica, Ljubuskog, jadranske obale, Boke Kotorske, Bileće, planine Vojnika, Prijepolja, Višegrada i Goražda. Precizno je prikazan granični pojas između Hercegovine i Crne Gore.

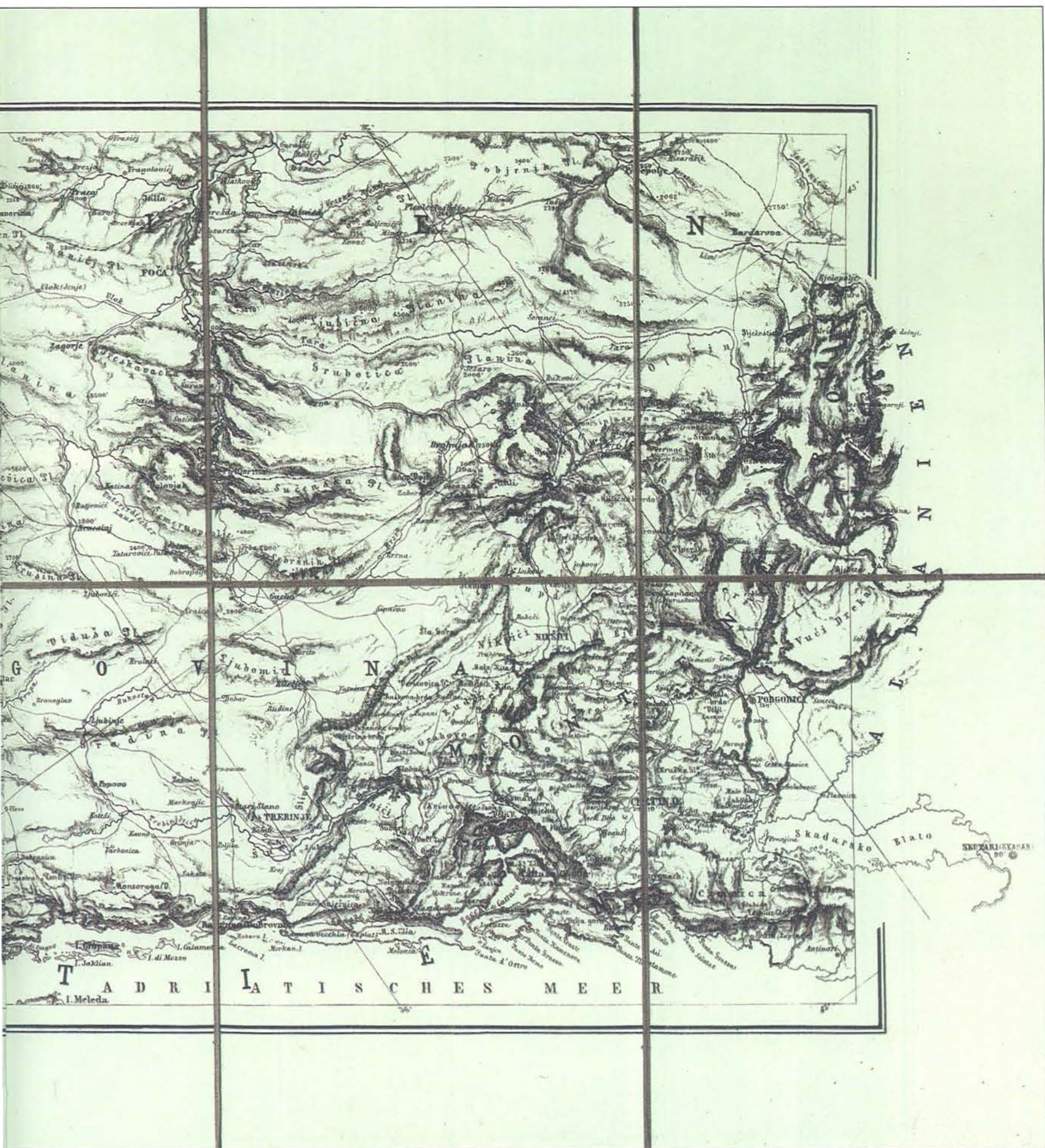
S geografskog stanovišta znatno je uspjelije djelo KARTA VON BOSNIEN, DER HERCEGOVINA UND DES PASCHALIKS VON NOVIBAZAR austrijskih oficira J. F. Šestaka i F. von Scherba, koji za vrijeme ustanaka u Hercegovini, kao članovi komisije za razgraničenje, obilaze Hercegovinu i po povratku u Beč izdaju vojni opis Hercegovine s priloženom kartom koja predstavlja dodatak tek-

Autor: J. F. Šestak i F. von Scherb

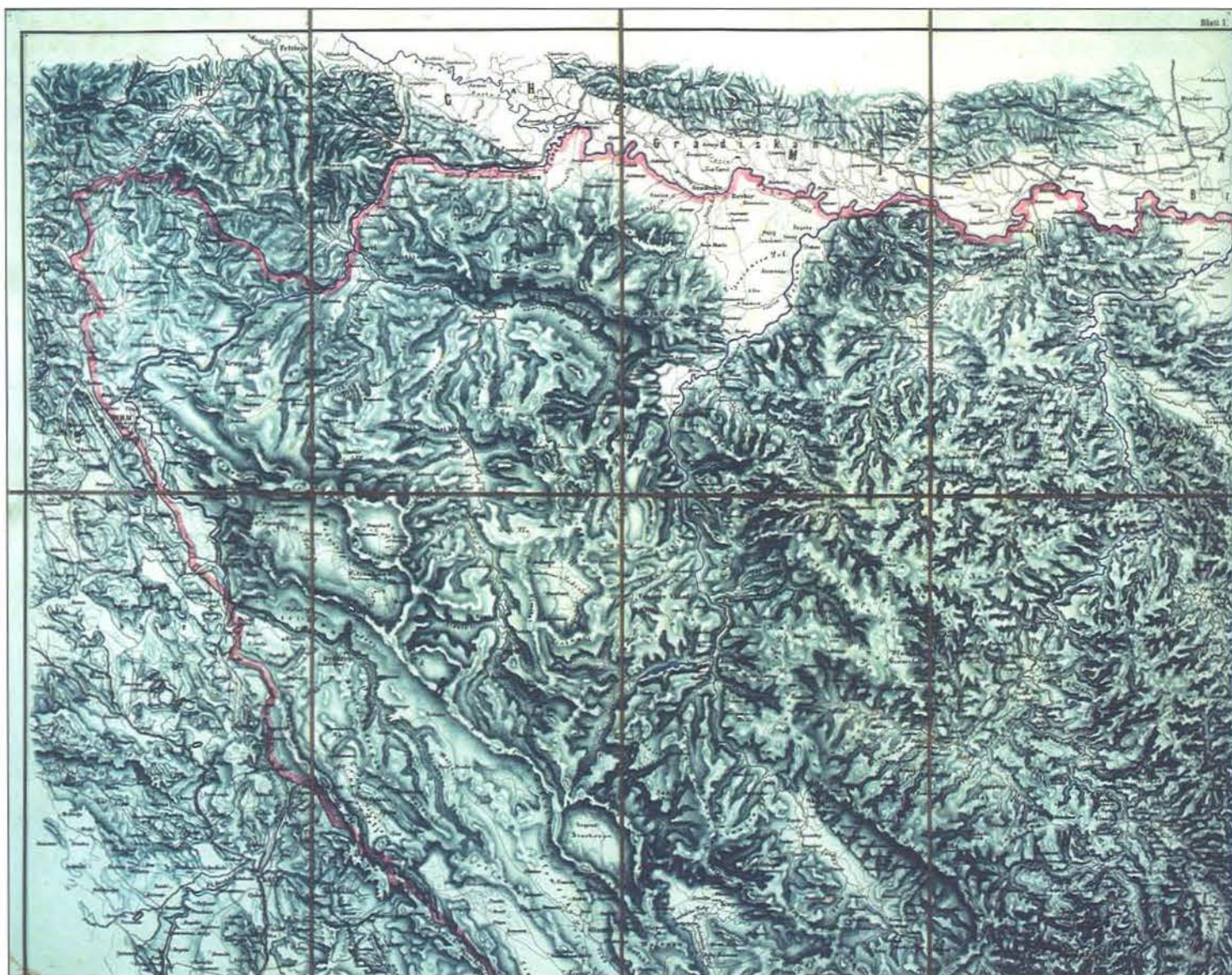
Razmjer: 1 : 576.000

Mjesto izdanja: Beč, 1862.

Izvor: Militärische Beschreibung des Paschaliks Hercegovina und des Fürstenthums Crna Gora

KARTE VON
— BOSNIEN,
DER HERCEGOVINA
UND DES
PASCHALIKS VON
NOVIBAZAR.
(KARTA BOSNE,
HERCEGOVINE
I NOVOPAZARSKOG
SANDŽAKA
J. ROSKIEWICZA
IZ 1865. GODINE)

Autor: Johann Roskiewicz
 Razmjer: 1:400.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1865.
 Izvor: KA-W, B IX a 940.

stu vojnog izvještaja. J. F. Šestak i F. von Scherb napisali su potom i djelo pod nazivom MILLITÄRISCHE BESCHREIBUNG DES PASCHALIKS HERCEGOVINA UND DES FÜRSTENTHUMS CRNA GORA, štampano u Beču 1862. U knjizi je dobro dat opis reljefa kao i niz drugih podataka koje su kasnije koristili mnogi kartografi. Djelo predstavlja kratak geografski prikaz Hercegovine u kojem su date granice, orografija, hidrografija, klima, ekonomija, komunikacije, mjesta i stanovništvo.

Zbivanja u Bosni i Hercegovini sredinom XIX stoljeća ponovo su aktualizirala istraživanja Bosne i Hercegovine austrijskih obavještajaca s vojno-topografskog, ali i s geografskih stanovišta. Oni izrađuju geografske prikaze i studije o Bosni i Hercegovini, a posebno krupnorazmjerne geografske karte, na osnovu ponovnog snimanja njenih većih dijelova. Ovo je predstavljalo period snažne austrijske ingerencije u geografskim upoznavanjima, snimanjima i kartografskom predstavljanju Bosne i Hercegovine.

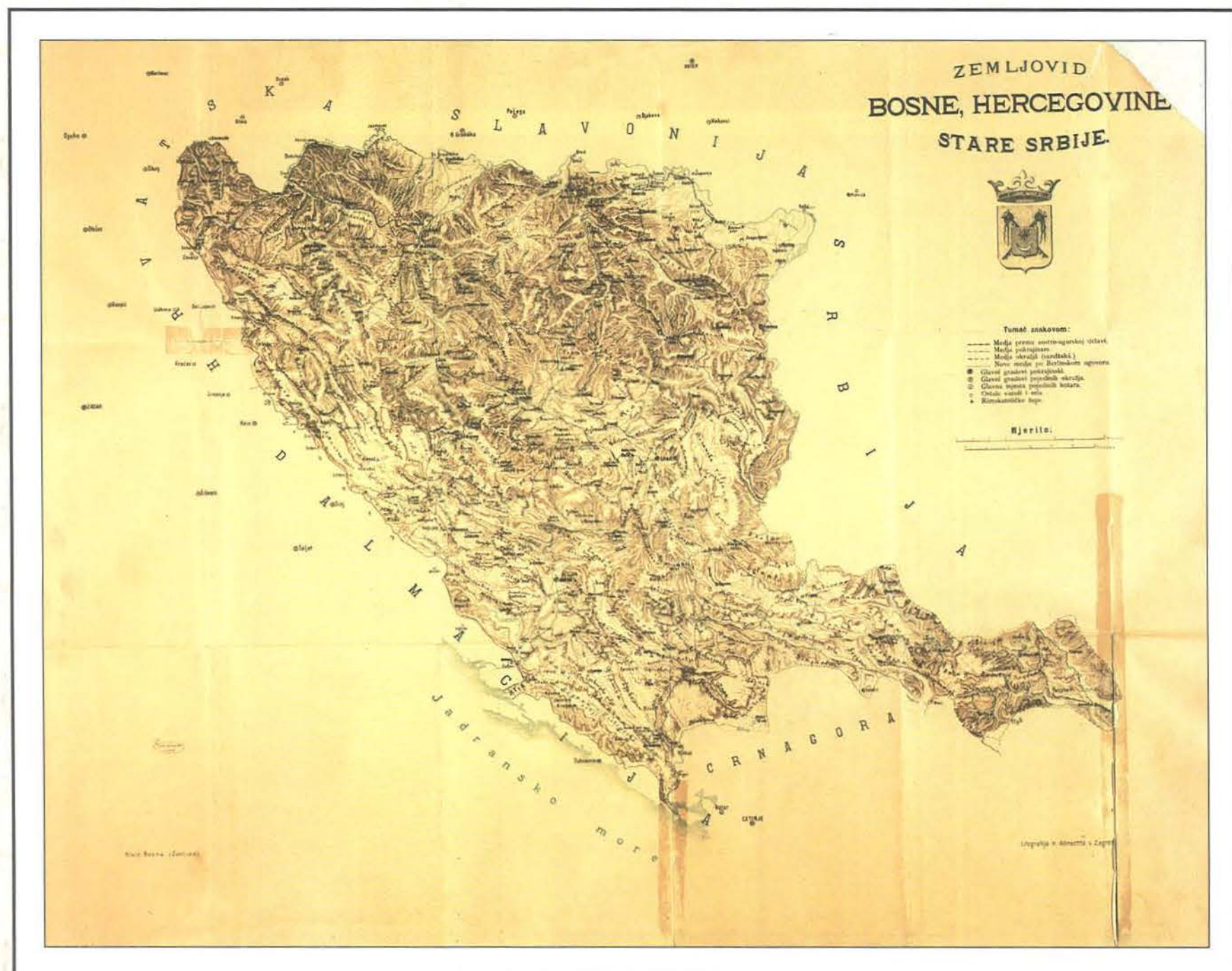
Među austrijskim obavještajcima oficirima koji su između 1863. i 1878. istraživali i snimali Bosnu i Hercegovinu najbolje rezultate postigao je kapetan austrijskog generalštaba Johann Roskiewicz, koji je kao član austrijskog konzulata u Sarajevu 15 mjeseci obilazio BiH (1863. i 1864) te vršio geografska istraživa-

nja i kartografska snimanja. Rezultate toga rada objavio je u svojim glavnim djelima o geografsko-statističkim odnosima u Bosni i Hercegovini i u *Studijama*, dajući brojne geografske, etnografske, historijske i političke aspekte Bosne i Hercegovine. U prvom poglavlju o geografiji on veoma precizno daje položaj, granice, površinu i broj stanovnika. Detaljno opisuje orografiju i hidrografiju Bosne i Hercegovine, a daje i opće karakteristike glavnih cesta i mjesta u Bosni i Hercegovini.

Posebno je značajna i njegova karta Bosne i Hercegovine u 4 lista, koju je izdao VGI u Beču 1865. pod naslovom KARTA VON BOSNIEN, DER HERCEGOVINA UND DES PASCHALIKS VON NOVI-BAZAR. Roskyevicz prema svojim studijama i vlastitim rekognosciranjem, kao i uz upotrebu ranijih istraživanja drugih kartografa, pravi ovu kartu srednjeg srazmjera, koja predstavlja jednu od najboljih karata BiH te kategorije. Ona sadrži brojna topografska obilježja, vrlo je pregledna, ali je reljef slabo izražen, te su visinske razlike nemjerljive. Putevi su vrlo precizno ucrtani. Rijeke i njihove pritoke su dobro označene, a dati su i podaci o plovnosti rijeka. U tome je vrijednost te karte, koja daje do tada najviše podataka o Bosni, Hercegovini i Novopazarskom sandžaku. Prema ocjeni brojnih stručnjaka, ta karta predstavlja najbolju kartu

ZEMLJOVID BOSNE, HERCEGOVINE I STARE SRBIJE VJEKOSLAVA KLAJČA

Autor: Vjekoslav Klaić
Mjesto izdanja: Zagreb, 1978.
Izvor: IAS, KZ, Inv. br. 93.

Bosne i Hercegovine u srednjim razmjerama nastalu u predgeodetskom razdoblju. Ovu kartu Roskiewicz je izradio na osnovu vlastitih skica terena (izradio ih je preko 500), zatim putopisa o BiH iz XVIII stoljeća, kao i brojnih opisa Bosne i Hercegovine koje su davali austrijski obavještajci u ranijim periodima.

Do novih administrativno-teritorijalnih promjena došlo je u julu 1865. Drugim članom carske uredbe jula 1865. Bosanski i Hercegovački ejalet spojeni su u Bosanski vilajet, koji je kao jedinstvena provincija podijeljen na sedam sandžaka ili liva: Sarajevski, Travnički, Bihački, Banjalučki, Zvornički (sa sjedištem u Tuzli), Novopazarski (sa sjedištem u Sjenici) i Hercegovački (sa sjedištem u Mostaru). Na čelu sandžaka i dalje su se nalazili kajmakami, a mudirluci su ponovo pretvarani u kaze (kadiluke) s mudirima na čelu. Po tome se Sarajevski sandžak dijelio na kaze: Sarajevo, Fojnica, Visoko, Kladanj, Rogatica, Višegrad i Čajniče.

Zvornički sandžak obuhvatao je kaze: Donja Tuzla, Gradačac, Brčko, Bijeljina, Zvornik, Srebrenica, Vlasenica (Birče), Maglaj i Gračanica.

Travnik, koji od 1850. više nije bio sjedište bosanskih namjesnika, također je bio poseban sandžak podijeljen na kaze: Travnik, Jajce, Prusac (sjedište je kasnije preneseno u Donji Vakuf), Glamoč, Duvno i Livno.

Banja Luka je bila sjedište istoimenog sandžaka, u čijem su se sastavu nalazile kaze: Banja Luka, Gradiška, Derventa, Tešanj i Žepče.

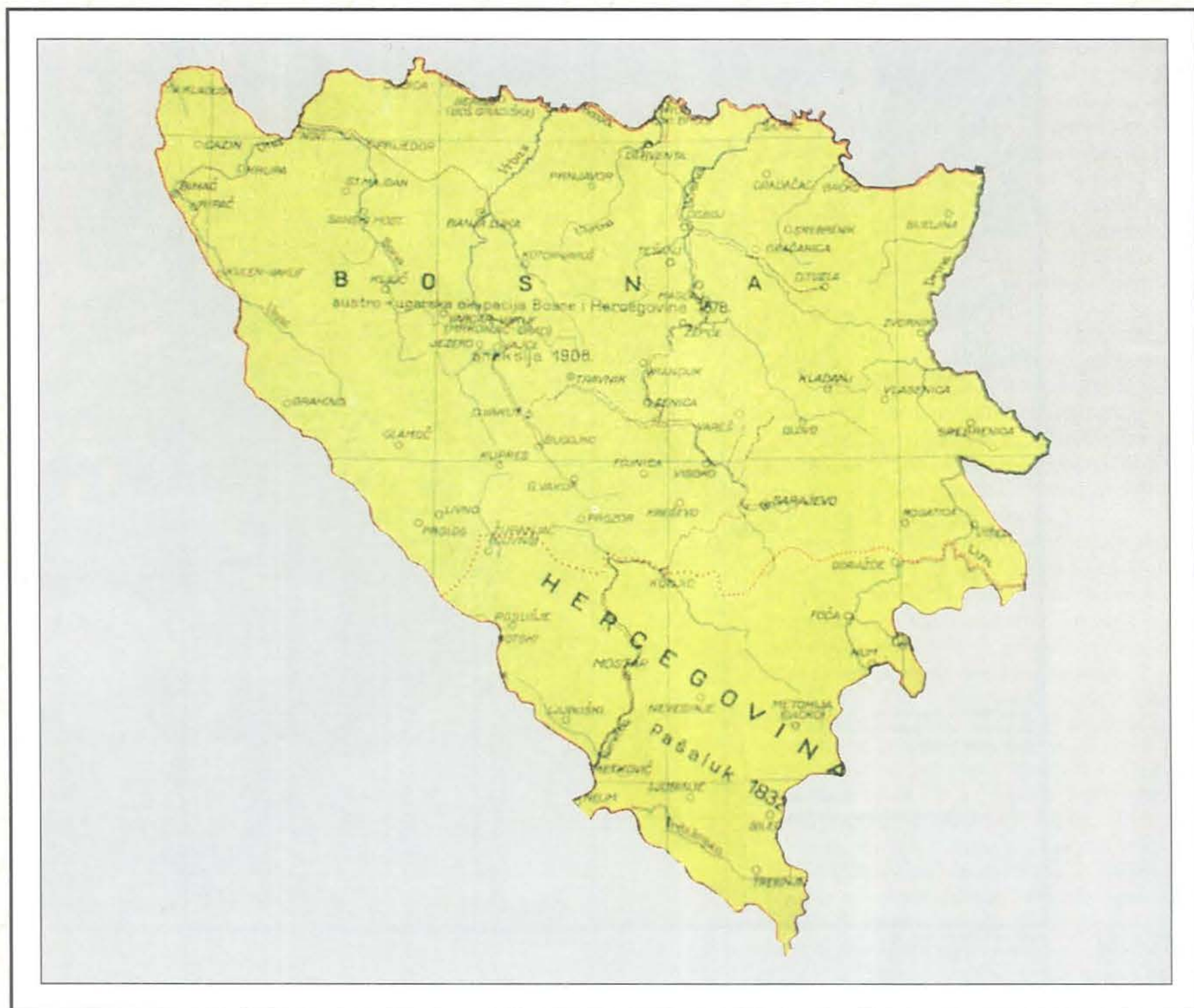
U Bihaćkom sandžaku nalazile su se kaze: Bihać, Petrovac, Ostrožac (sa sjedištem u Cazinu), Kostajnica, Stari Majdan, Prijedor, Krupa i Ključ.

Novom administrativno-upravnom organizacijom Hercegovački sandžak dijelio se na kadiluke: Mostar, Nevesinje, Trebinje, Stolac, Bileća, Nikšić, Gacko, Foča, Konjic, Ljubuški i Piva.

Novopazarskom sandžaku pripadale su kaze: Novi Pazar, Sjenica, Pljevlja (Taslidža), Nova Varoš, Prijepolje, Bijelo Polje (Akovo), Mitrovica (Mitrovicak), Berane, Kolašin i Trgovište.

Odlukom Porte jula 1872. Novopazarski sandžak izdvojen je iz Bosanskog vilajeta i priključen Niškom sandžaku, koji je

JUGOSLAVENSKE ZEMLJE U 19. I 20. STOLJEĆU (DO 1919.) – ZIDNA KARTA (DETALJ) S KARTE: BOSNA I HERCEGOVINA)

CARTE DE L'HERZEGOVINE ET DES PAYS LIMITROPHES
(KARTA HERCEGOVINE I SUSJEDNIH ZEMALJA IZ 1875. GODINE)

Izvor: KA-W, B IX a 932

L'HERZEGOVINE ET DES PAYS LIMITOPHES

ulazio u sastav Rumelijskog vilajeta. Od ova dva sandžaka osnovan je poseban Novopazarski vilajet. Ovakva podjela zadržala se kraće vrijeme, a nakon toga vraćeno je stanje kakvo je bilo do juna 1872. Novopazarski sandžak ponovo je uključen u sastav Bosanskog vilajeta, gdje je ostao do 2. II 1877. Tada je ponovo izdvojen iz Bosanskog i priključen Kosovskom vilajetu.

Godine 1875. izbio je ustanak u Hercegovini, koji je ubrzo zahvatio i dijelove istočne i zapadne Bosne. Godinu dana kasnije u rat protiv Osmanskog carstva ušle su Srbija i Crna Gora, a zatim i Rusija. Kako je taj sukob pojačao interes za ovo područje, to je utjecalo na pojavu brojnih geografskih i kartografskih djela o Bosni i Hercegovini, a posebno o području Hercegovine.

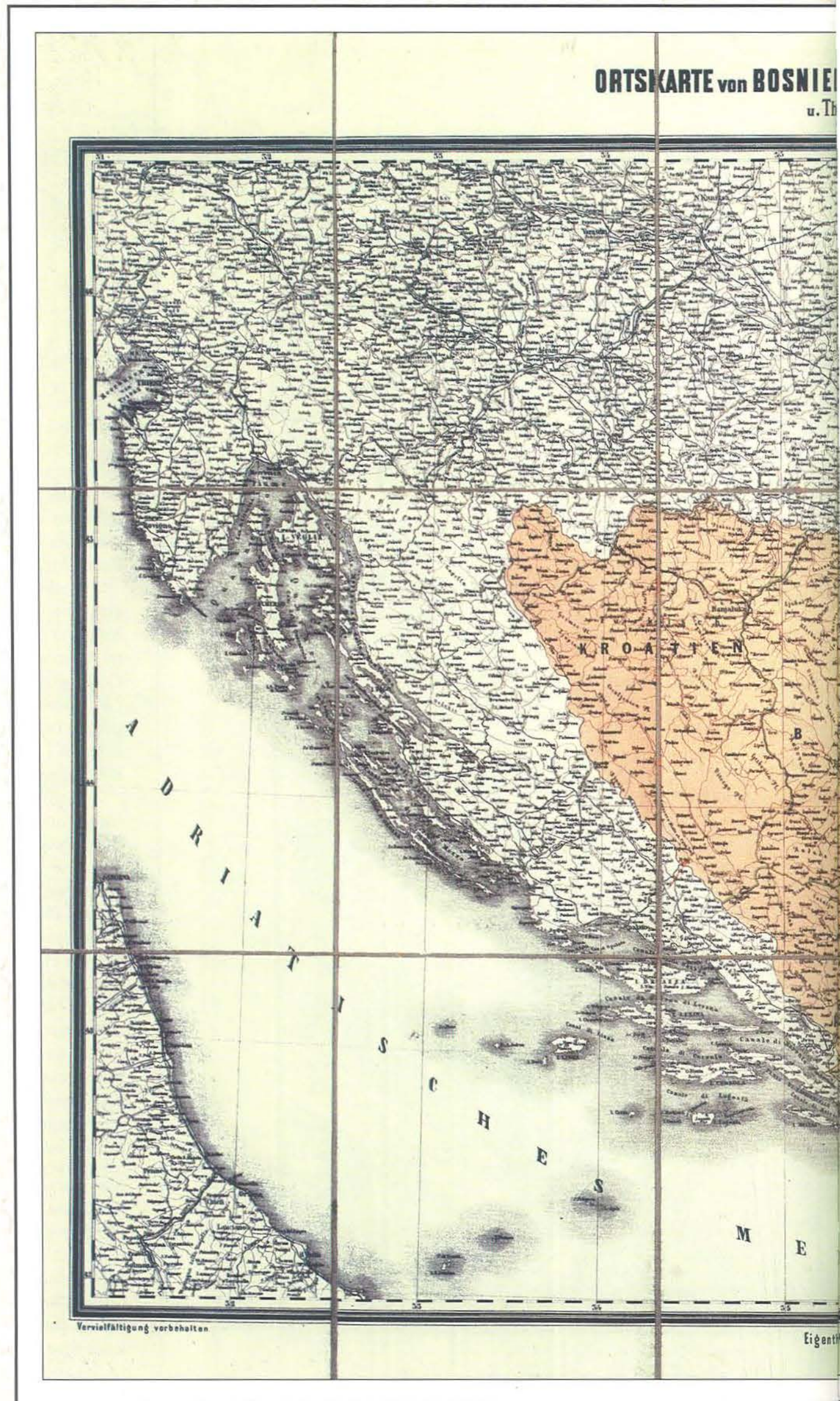
U ovom periodu brojni austrijski kartografi izdaju opće i posebne geografske karte evropskog dijela Osmanskog carstva pa i Bosne i Hercegovine u srednjim i sitnim razmjerama.

Francuski "Dépôt de la guerre" izdao je u Parizu 1875. kartu graničnog pojasa Bosne i Hercegovine pod naslovom CARTE DE L'HERZEGOVINE ET DES PAYS LIMITOPHES.

Na njoj je prikazan prostor koji obuhvata Bihać, Novi i Kostajnicu, zatim Savu, Dunav, Milanovac, Vranje, Skadar i Jadransko more do Brača. Karta je slabo izvedena, oskudna je topografskim podacima u predjelima Bosne, a daje sasvim površnu sliku Hercegovine.

Godine 1875. austrijski kartograf A. Steinhäuser izdaje u Beču kartu pod nazivom ORTSKARTE VON BOSNIEN, HERZEGOVINA, NEBST SERBIEN, MONTENEGRO UND THEILEN DER ANGRÄNZENDEN LÄNDER. To je mjesna karta Bosne i Hercegovine, nacrtana bez reljefa, ali zato s imenima mnogih planina i oznakama visinskih kota. Prikazane su i glavne rijeke sa svojim pritokama ispravnog azimuta. Razmjer karte nije omogućio da se dâ neka detaljnija predstava kako Bosne i Hercegovine tako ni ostalih država, ali su zato precizno ucrtani gradovi i mjesna, kao i putevi što ih povezuju.

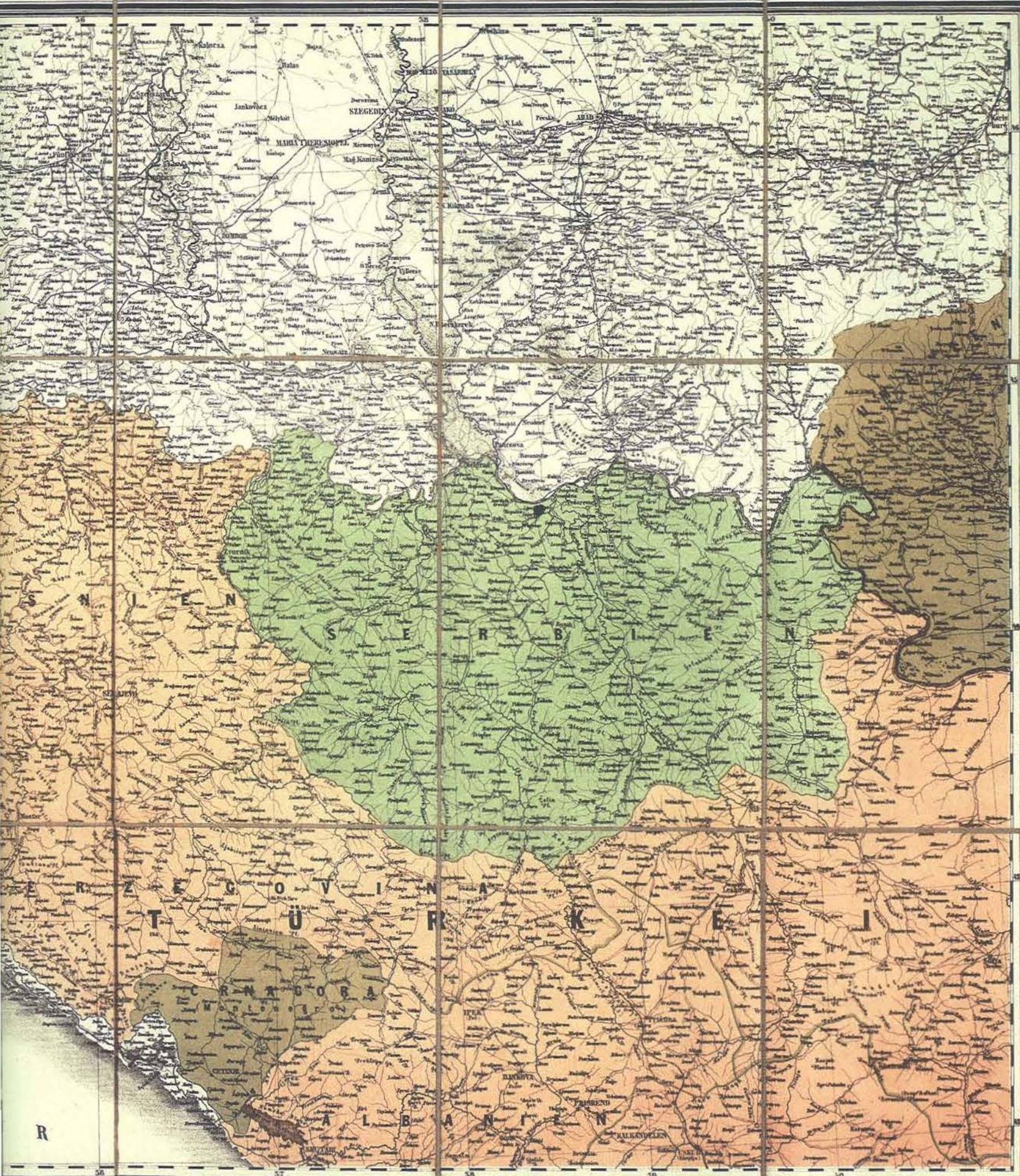
ORTSKARTE VON BOSNIEN, HERZEGOVINA NEBST SERBIEN, MONTENEGRO
UND THEILEN DER ANGRENZENDEN LÄNDER
(KARTA NASELJA U BOSNI, HERCEGOVINI, SRBIJI, CRNOJ GORI I DIJELU SUSJEDNIH ZEMALJA A. STEINHAUSERA IZ 1875. GODINE)

HERZEGOVINA nebst SERBIEN, MONTENEGRO

den der angrenzenden Länder

arbeitet u. beschrieben v. A. Steinhauser. k.k. Rath.

der Verleger A. Staria & Comp. Wien 1875.

Lith. Anst. F. Koke in Wien.

DETALJ S KARTE: KARTA BOSNE, HERCEGOVINE, SRBIJE I CRNE GORE

Vojno-geografski institut iz Beča izdao je 1876. kartu pod naslovom GENERAL KARTEN VON BOSNIEN, DER HERZEGOWINA, VON SERBIEN UND MONTENEGRO, kao dio generalne karte središnje Evrope, a rađena je prema sakupljenom topografskom materijalu, geodetskim premjeravanjima i snimanjima. GENERAL-KARTEN VON CENTRALEUROPA imala je 208 listova, a Bosna i Hercegovina je prikazana na 12 listova, koji su neki mjesec kasnije zasebno izdati. Karta je nastala na poticaj K. u. K. Ratnog ministarstva u Beču, a predstavlja najveći domet u prikazivanjima Bosne i Hercegovine na kartama srednjih razmjera. Uz kartu je dato i "Objašnjenje", u kome se kaže da granice administrativnih jedinica možda nisu date u potpunosti tačno, jer nije bilo potpuno pouzdanih podataka. Karta je urađena topografski potpuno tačno, puna je detalja, obiluje visinama u metrima, podacima o plovnosti rijeka i sl. Karta je izdata kao "provizorno izdanje" i reljef nije prikazan na odgovarajući način, ali su bojama ipak prikazana neka razgraničenja. Nastala je na osnovu brojnog kartografskog i geografskog materijala i građe austrijskih oficira obavještajaca koji su u raznim periodima prolazili kroz Bosnu i Hercegovinu, opisivali je i snimali, zatim na osnovu geografsko-kartografskih djela A. Bouéa, Saxa, J. Roskiewicza i dr. Karta se oslanja na niz astronomskih tačaka u Bosni i Hercegovini određenih od 1871. i 1873, a iskorišteni su i geodetski, hipsometrijski radovi obavljeni 1872. i 1873. prilikom trasiiranja željezničke pruge kroz Bosnu i Hercegovinu. Veliki značaj ove karte vidi se najbolje u tome što je ona

korištena na Berlinskom kongresu 1878. i prilikom vojnih operacija zaposjedanja Bosne i Hercegovine od austrougarskih trupa.

Schlacherova karta izdata u Beču 1876. spada u najbolja dotadašnja prikazivanja Bosne i Hercegovine na sitnorazmjernim kartama. Ona daje sasvim solidnu makrosliku Bosne, ali joj nedostatak leži u prikazu reljefa, što smeta preglednosti karte. Reljefni prikazi planina rađeni su šumerovanjem i iz njega se teško prepoznaju pravi oblici planina. Autor unosi oko 300 naziva planina i preko 100 visinskih kota u metrima, što je glavni razlog pretrpanosti karte. Riječna je mreža prikazana u plavoj boji i približava se stvarnom izgledu, a sve to utječe na lakše prepoznavanje puteva koji su dati u crvenoj boji i na tri načina: debela crvena linija prikazuje glavne ceste, tanja crvena linija sporedne, a isprekidana crvena linija lokalne puteve. Tako prikazan broj puteva premašuje sva dotadašnja njihova prikazivanja. Karta je dobila zlatnu medalju na pariskoj izložbi 1876.

Heinrich Kiepert sastavio je 1876. kartu pod naslovom ROUTEN IN BOSNIEN UND HERZEGOWINA. Nastala je na osnovu materijala O. Blaua, u razmjeri 1:500.000. Ona obuhvata prostore kojima se on kretao i koje je opisivao. Uz kartu su priložene skice gradova: Sarajeva, Jajca, Pljevalja i Mostara. Prikaz reljefa izveden je šumerovanjem, ali je tehnički slabo uspjelo. Posebna vrijednost karte je u prikazivanju puteva u tim oblastima i unesenim ispravkama koje do tada nisu učinjene na kartama.

GENERAL KARTEN VON BOSNIEN, DER HERZEGOWINA, VON SERBIEN UND MONTENEGRO
(KARTA BOSNE, HERCEGOVINE, SRBIJE I CRNE GORE)

Razmjer: 1:300.000
Mjesto izdanja: Beč, 1876.
Izvor: KA-W, B III a 23-1.

KARTE VON BOSNIEN, HERCEGOVINA, SERBIEN UND ANGRÄNZENDEN LÄNDERN
(KARTA BOSNE, HERCEGOVINE, SRBIJE I GRANIČNIH ZEMALJA J. SCHLACHERA IZ 1876. GODINE)

Autor: J. Schlacher
 Razmjer: 1:1.200.000
 Mjesto izdanja: Beč, 1876.
 Izvor: IAS, KZ, 291.

DETALJ S KARTE: KARTA BOSNE, HERCEGOVINE, SRBIJE I GRANIČNIH ZEMALJA J. SCHLACHERA IZ 1876. GODINE

VIII

BOSNA I HERCEGOVINA
U AUSTROUGARSKOJ EPOHI
(1878-1918)

Berlinskim ugovorom velikih evropskih sila izmijenjene su istočne i jugoistočne granice Bosne i Hercegovine prema Srbiji i Crnoj Gori. Srbija je dobila formalnu nezavisnost i Mali Zvornik, a Crnoj Gori priznata je nezavisnost i dodijeljeni su joj Nikšić, Vilica, Vrbica, Krstac, Mratinje, ušće Pive i Tare, Žabljak i Kolašin, koji su do tada bili u sastavu Bosanskog ejaleta.

Nakon gotovo tri mjeseca ofanzivnih operacija i znatnih gubitaka, austrougarske trupe uspjele su krajem oktobra 1878. zaposjesti i okupirati Bosnu i Hercegovinu.

Proglašenje aneksije Bosne i Hercegovine 7. X 1908. izazvalo je veliku diplomatsku krizu, koja se smirila nakon što je Porta 26. II 1909. priznala taj čin. Kao odštetu za preuzimanje krunskih zemalja Austro-Ugarska je isplatila Osmanskom carstvu 2,5 miliona funti, povukla svoje garnizone iz Sandžaka i obećala ekonomske koncesije, čime je i formalno prestao sultanov, a uspostavljen suverenitet Habsburgovaca nad Bosnom i Hercegovinom.

Bosna i Hercegovina, kao sastavni dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ušla je u sastav nove jugoslavenske države – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. XII 1918.

Od sredine XIX stoljeća, kada je pitanje raspada Osman-skog carstva ušlo u akutnu fazu, porastao je interes evropskih država za Bosnu i Hercegovinu. Posljedica te nove politike bilo je otvaranje konzulata evropskih država u Bosanskom ejaletu: Austrije 1850, Francuske 1853, Engleske 1856, Rusije 1857, Italije 1862. i Pruske 1864. godine.

Poseban interes za Bosnu i Hercegovinu pokazivala je Austrija, koja je u Sarajevu otvorila generalni konzulat, a u Banjoj Luci, Brčkom i Mostaru vicekonzulate. Od tada se u Bosnu i Hercegovinu upućuju vojni i politički stručnjaci, novinari, putopisci, uhode, sa zadatkom da upoznaju i opišu zemlju i pridobiju stanovništvo za svoju politiku. Poraz Austrije u ratu s Francuskom (1859) i Pruskom (1866) preorijentirao je politiku Habsburgovaca na istok. Posljedica te političke preorijentacije bio je Šenbrunski sporazum, kojim je Rusija 1873. priznala Austro-Ugarskoj da ima vitalnih interesa u Bosni i Hercegovini.

Austro-Ugarska je smatrala da zaposjedanjem Bosne i Hercegovine ostvaruje značajne ciljeve:

- u strateškom smislu osigurava posjedovanje Istre i Dalmacije;
- poduzima značajan korak u ekonomskom i političkom prodoru na jugoistok;
- sprečava stvaranje velike države na južnim granicama;
- osigurava svom kapitalu značajno privredno područje;
- zaposjedanjem Bosne i Hercegovine bilo bi nepotrebno održavanje Vojne krajine jer bi ona tada preuzela njenu pograničnu ulogu. Ona bi bila vraćena Hrvatskoj, koja bi se povećala i ojačala, pa bi mogla tražiti ujedinjenje hrvatskih zemalja. Tako proširena Hrvatska bila bi protuteža Srbiji i Crnoj Gori i predstraža Monarhije na istoku.

Tokom istočne krize 1875-1878. Berlinskim memorandumom, Rajštatskim dogovorom (1876) i Budimpeštanskim konvencijama (1877) Austro-Ugarska je tajno dobila saglasnost Rusije da može zauzeti Bosnu i Hercegovinu. Sanstefanskim preliminarnim mirovnim ugovorom (3. III 1878) za Bosnu i Hercegovinu bila je predviđena neka vrsta autonomije u okviru Osmanskog carstva. Budući da u ugovoru nisu spominjani njihovi zahtjevi za Bosnu i Hercegovinu, Monarhija je izašla iz saveza s Rusijom. Tako je bila neizbježna revizija Sanstefanskog ugovora i sazivanje kongresa velikih sila u Berlinu, koji je održan od 13. VI do 13. VII 1878.

Pitanje Bosne i Hercegovine postavljeno je na dnevni red na osmoj sjednici Kongresa, 28. VI 1878.

Članom XXV Berlinskog mirovnog ugovora Austro-Ugarska je dobila pravo da okupira i upravlja pokrajinama Bosnom i Hercegovinom. Ugovorom je određeno da ona ima pravo na području Novopazarskog sandžaka držati svoje garnizone, o čemu će se naknadno sporazumjeti s Portom.

Sporazumom zaključenim u Carigradu 21. IV 1879. Austro-Ugarska je uvela svoje garnizone u Sandžak prepuštajući Porti upravu i administraciju.

Berlinskim ugovorom velikih evropskih sila izmijenjene su istočne i jugoistočne granice Bosne i Hercegovine prema Srbiji i Crnoj Gori. Srbija je dobila formalnu nezavisnost i Mali Zvornik, a Crnoj Gori priznata je nezavisnost i dodijeljeni su joj Nikšić, Vilica, Vrbica, Krstac, Mratinje, ušće Pive i Tare, Žabljak i Kolašin, koji su do tada bili u sastavu Bosanskog vilajeta.

Od proljeća 1878. u Bosnu su dolazile vijesti o mogućnosti da Porta pokrajine preda Austro-Ugarskoj. Vijest o okupaciji stigla je prije završetka Berlinskog kongresa i izazvala je prve velike nemire u Sarajevu i drugim gradovima Bosanskog vilajeta.

STRATEGISCHE ÜBERSICHTS KARTE VON BOSNIEN, HERZEGOVINA UND MONTENEGRO

(STRATEŠKA PREGLEDNA KARTA BOSNE, HERCEGOVINE I CRNE GORE IZ 1879)

Nakon što je Narodni odbor 27. VII protjerao valiju i preostale organe osmanske uprave, formirana je Narodna vlada, koja je preuzela organiziranje otpora okupaciji. Kada je Porta počela savjetovati da se okupacija prihvati bez otpora, Narodna joj je vlada osporila da bez učešća naroda donosi odluku o sudbini Bosne. Svi sposobni muslimani od 17 do 70 godina morali su stupiti u vojsku, a upućen je apel i kršćanskom stanovništvu.

Krajem jula ministar vanjskih poslova Monarhije grof Julije Andrassy odlučio se za ulazak trupa u Bosnu i Hercegovinu. Nastojeći izbjeći otpor okupaciji, obećavao je ustupke sultanu i jednom dijelu gornjeg sloja širenjem propagande među narodom. Ne očekujući jači otpor, smatrao je da će okupacija biti "paradni marš, za koji će biti dovoljne dvije čete i orkestar".

Još prije završetka Berlinskog kongresa austrougarski Generalštab mobilizirao je čitav 13. armijski korpus (6. 7. i 20. divizi-

GEFECHT BEI JAJCE AM 7. AUGUST 1878.
(BORBA KOD JAJCA 7. AUGUSTA 1878)

Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-55.

pusa, kod Gradiške i Kostajnice 7. divizija, kod Šamca 20. divizija, a kod Vrgorca i Imotskog 18. divizija.

Glavna kolona prešla je Savu ujutro 29. jula i nastupala je od Broda putem Derventa-Doboj-Sarajevo. Glavnu kolonu činila je šesta divizija s tri brdske brigade, ojačana 39. pješadijskom brigadom i korpusnim dijelovima (jačine 20 bataljona, 6 samostalnih četa, 8 eskadrona konjice, 8 baterija i 8 korpusnih mostova), sa oko 25.000 vojnika.

Desna kolona, 7. brdska divizija s dvije brdske brigade, nastupala je pravcem Gradiška-Banja Luka, a s jednom brdskom brigadom pravcem Kostajnica-Noviprijedor-Banja Luka, a zatim objedinjeno pravcem Jajce-Travnik (14 bataljona, 3 samostalne

GEFECHT DER VI INFT. TRUPPEN DIVISION BEI VISOKO
AM 17. AUGUST 1878.
(BORBA VII PJEŠADIJSKE DIVIZIJE KOD VISOKOG 17. AUGUSTA 1878)
Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-25.

GEFECHTE DER HAUPT COLONNE
BEI HAN BJELALOVAC AM 16. AUGUST 1878.
(BORBA GLAVNE KOLONE KOD BILALOVCA 16. AVGUSTA 1878)
Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-25.

Lijeva kolona, 20. pješadijska divizija, sa 16.071 vojnikom, 2.989 konja i 41 topom, nastupala je pravcem Šamac-Gradačac-Gračanica-Donja Tuzla.

Pri prelasku Une i Save nijedna kolona nije naišla na ozbiljniji otpor. Tek trećeg augusta dio glavne kolone naišao je na otpor kod Maglaja, kada je iz zasjede uništen njen izviđački eskadron. Nakon što je odbacila branioce ka Žepču, 6. je divizija 6. VIII zauzela Maglaj.

Komandant 7. divizije Feldzeugmeister Württemberg usmjerio je 2. augusta glavninu snaga ka Varcar-Vakufu i Jajcu, nailazeći na jak otpor na sedlu Rogolji, zapadno od Varcar-Vakufa. U borbama 5. VIII oko 1.000 branilaca izbacilo je iz stroja 44 austrougarska vojnika, dok su sami imali oko stotinu mrtvih.

Lijeva kolona 13. korpusa, 20. divizija, nakon zauzimanja Gračanice pokušala je prodrijeti u Donju Tuzlu. Međutim, naišla je na žestok otpor vojske pod komandom Šemsekadića i nakon znatnih gubitaka bila je prisiljena povući se prema Gračanici.

Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-58.

SKIZZE

der Gegend südlich u. westlich von
BRČKA

Maßstab 1:25000

a. Save-Schanze ohne Besatzung
 b. Strassen-Schanze mit 2 Türken
 c. Strassen-Schanze besetzt
 d. Kommandant

SKIZZE DER GEGEND SÜDLICH U. WESTLICH VON BRČKA
 (PLAN OKOLICE JUŽNO I ZAPADNO OD BRČKOG)

Mjesto izdanja: Beč, 1879.

Izvor: KA-W, 318-28.

Nakon što su slomile otpor kod Ljubuškog i Čitluka, jedinice 18. divizije prodrle su 5. VIII u Mostar, odakle su se branioци povukli prema Stocu i Nevesinju, a dio se predao.

Ne čekajući dolazak pojačanja, general Filipović glavninu je snaga korpusa usmjerio ka Žepču, koje je zauzeto nakon jednodnevne bitke 7. augusta uvečer. Istog dana vođene su borbe kod Jajca. Tu je oko 5.000 do 6.000 muslimanskih dobrovoljaca iz

Jajca, Travnika i Varcar-Vakufa, među kojima je bilo 500-600 pravoslavni i katolika, pružilo jak otpor jedinicima 7. austrougarske divizije. Uvečer, zbog opasnosti da budu okruženi, napustili su položaje i povukli se prema Travniku pretrpjevši gubitke od 620 mrtvih, ranjenih i zarobljenih vojnika i izgubivši 5 topova i 2 zastave. Prema zvaničnim podacima, austrougarske snage imale su 22 mrtva i 174 ranjena oficira i vojnika.

Nakon toga austrougarske su trupe bez borbi ušle u Vitez i Travnik. Poslije spajanja prethodnice glavne kolone sa VII divizijom združena austrougarska vojska 14. VIII je nastavila prodor prema Sarajevu u dvije kolone. Jedna je išla preko Busovače i istog ju je dana zauzela. Drugi dio prodirao je prema Kaknju, gdje su braniooci s Hadžijamakovićem pružali otpor 15. i 16. augusta, ali su se nakon poraza povukli prema Visokom.

Sedamnaestog augusta pada i Visoko, a Hadžijamaković se s ostacima svoje čete povlači u Sarajevo. Radi odbrane grada pristupili su mu mnogi ugledni građani i 5.000 dobrovoljaca, među kojima je bilo i više djevojaka i žena. Braniooci su se odlučili na definitivnu odbranu i sa 20 topova zauzeli okolna brda i neke zgrade u gradu. Napad austrougarskih trupa na Sarajevo izvršen je 19. augusta ujutro. General Filipović znatan je dio svojih snaga rasporedio u obuhvatni manevar preko brda koja dominiraju nad Sarajevom, a glavninu je uputio od Ilidže prema središtu grada.

Bitka za Sarajevo trajala je oko šest sati. Bočne trupe brzo su savladale braniocce na visovima i uključile se u napad na grad, tukući ga snažnom artiljerijskom vatrom iz 52 topa. Glavnina snaga naišla je na žestok otpor branilaca u zapadnom dijelu grada, ali ih je uspjela potisnuti prema središtu. Tu se borba vodila za svaku ulicu i svaku kuću, a u borbama su učestvovala mnoge žene, pa i djeca. Poslije podne braniooci su bili primorani

ni da se pred nadmoćnim austrougarskim snagama povuku prema Romaniji. Prema zvaničnim podacima austrougarskog Generalštaba, u bici za Sarajevo austrougarske trupe imale su 370 mrtvih i ranjenih. Tačan broj gubitaka Sarajlija nije poznat, ali se računa da je bilo oko 350 mrtvih i 1500 ranjenih. Nakon zauzimanja grada austrougarske jedinice hvatale su i slale u zarobljeništvo sve građane koje su našle po ulicama, a naročito muslimane. Tako je uhvaćeno oko 600 ljudi, koji su 24. VIII upućeni u Olomouc u Moravskoj. General Filipović odmah je zaveo i prijeki ratni sud, koji je osudio na smrt vješanjem 9 Sarajlija, među njima u narodu omiljenog Muhameda Hadžijamakovića.

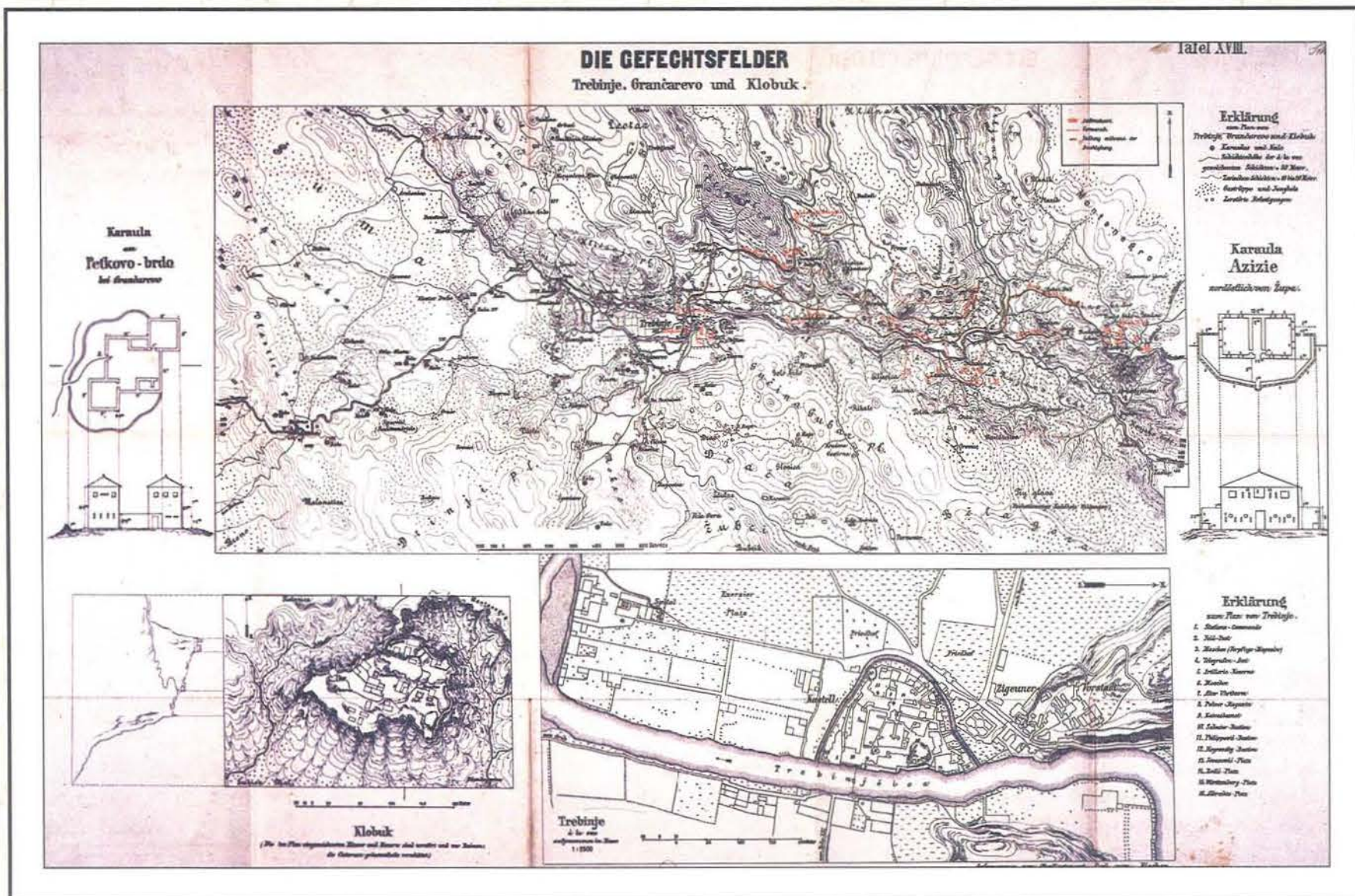
Pad Sarajeva nije značio i definitivnu okupaciju Bosne i Hercegovine. Vijesti o masovnim pokretima i oružanim pripremama muslimana u Bosanskoj krajini i zapadnoj Bosni natjerali su austrougarski Generalštab da pojača snage i mobilizira štabove 3, 4. i 5. armijskog korpusa, 13, 14, 31. i 33. divizije i 14. konjičke brigade. Od tih jedinica obrazovana je 2. armija, koja se sastojala od 159 pješadijskih bataljona, 30 konjičkih eskadrona sa 300 topova, 30.000 zaprežnih kola i 110.000 konja sa ukupno 6.280 oficira i 262.353 vojnika.

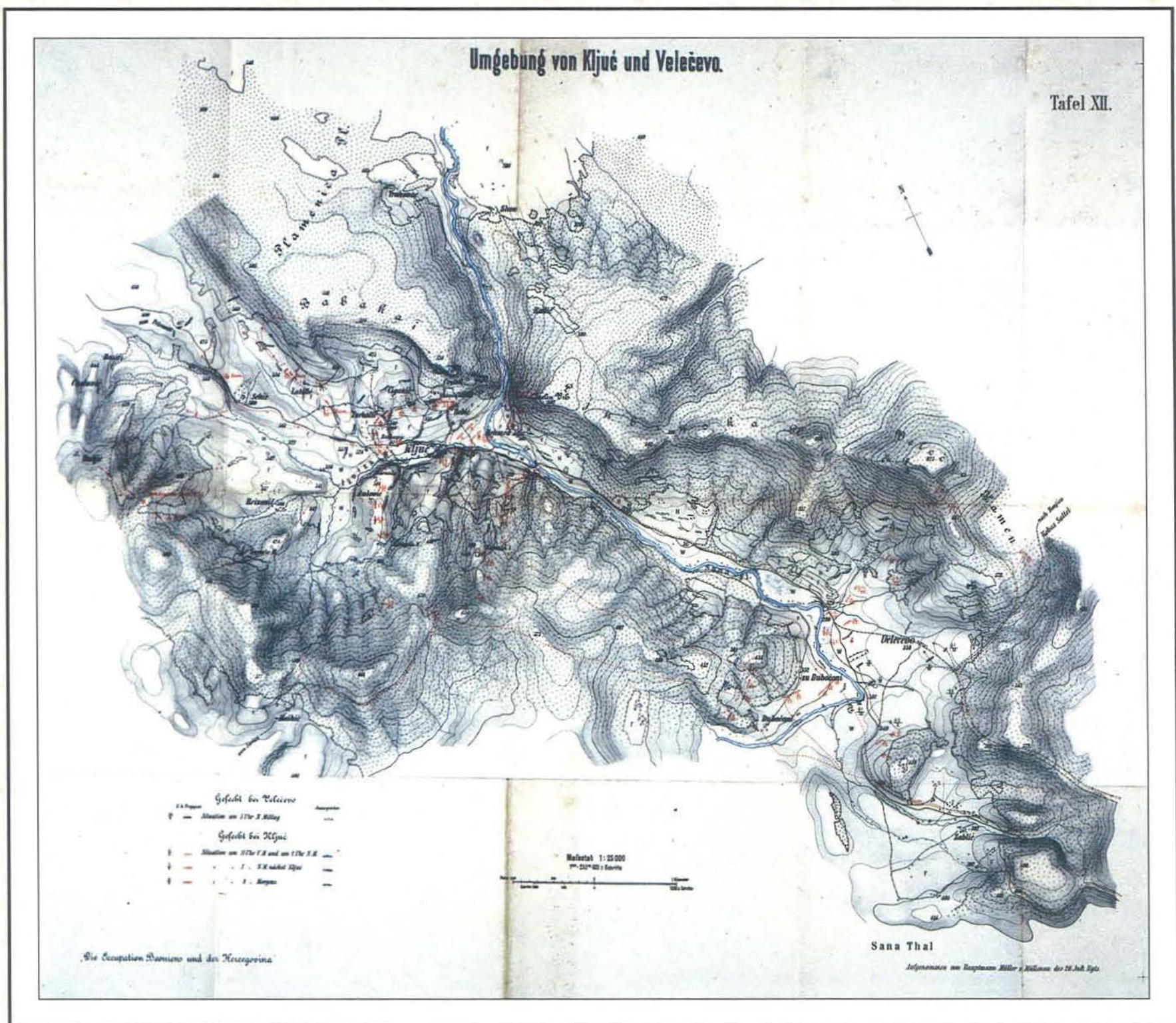
Sredinom septembra u Posavini su koncentrirane velike austrougarske snage. Protiv Šemsekadića su poslana dva korpusa. Jedan od njih pod zapovjedništvom barona Bienenrtha pre-

DIE GEFECHTSFELDER TREBINJE, GRANČAREVO UND KLOBUK
(BOJIŠTA TREBINJE, GRANČAREVO I KLOBUK)

Mjesto izdanja: Beč, 1879.

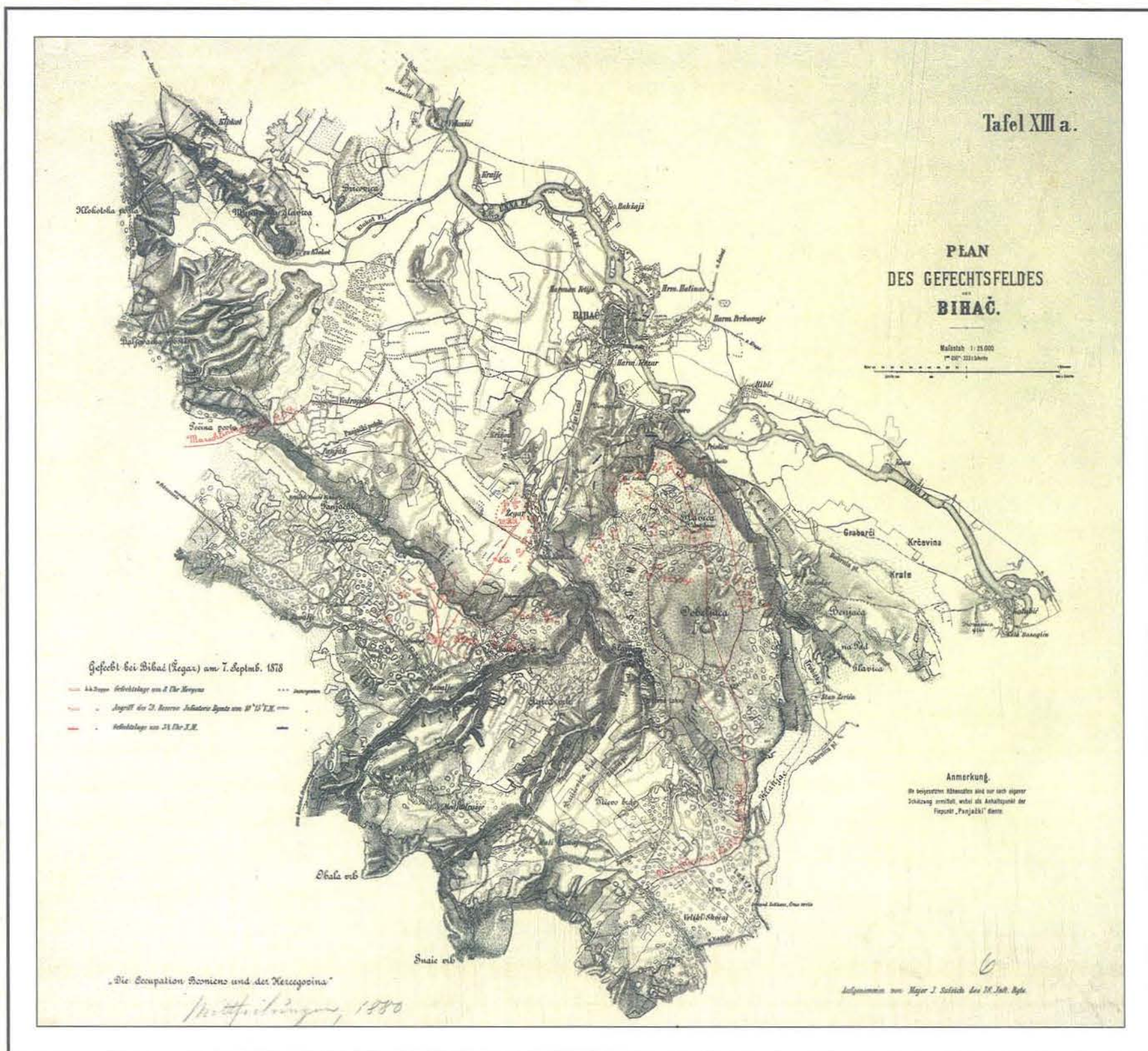
Izvor: Die Occupation Bosnien und der Hercegovina, Tafel XVIII.

UMGEBUNG VON KLJUČ UND VELEČEVO
(OKOLICA KLJUČA I VELEČEVA)

Razmjor: 1:25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: Die Occupation Bosnien und der Herzegovina, Tafel XII.

PLAN DES GEFECHTSFELDES BIHAĆ
(PLAN BOJIŠTA BIHAĆA)
GEFECHT BEI BIHAĆ (ŽEGAR) AM 7. SEPTEMB. 1878.
(BITKA KOD BIHAĆA (ŽEGARA) 7. SEPTEMBRA 1878. GODINE)

Razmjera: 25.000
Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-21.

Operacije za osvajanje Bihaća austrougarske su trupe otpočele još 7. IX. Toga dana branio pod vođstvom Husein-efendi-je Karabegovića razbili su napadače kod Žegara, pred samim Bihaćom, nanoseći im gubitke od 98 mrtvih, 406 ranjenih i 35 nestalih vojnika i oficira.

Osam dana kasnije, nakon što su austrougarske trupe dobile pojačanja, počeo je novi napad na grad i tek poslije trodnevne bitke na prilazima i ulicama grada 19. IX austrougarske su ga trupe zaposjele. Nakon uobičajenih represalija, hapšenja, strijeljanja i odvođenja većeg broja ljudi u zarobljeništvo, napadači su nastavili prodor prema Petrovcu, u koji su ušli bez otpora 25. IX.

Krajem septembra još su se držali samo Livno na jugozapadu i Cazinska krajina na sjeverozapadu Bosne. Poslije žestoke

borbe, koja je trajala dva dana, uz angažiranje 38 topova, austrougarske su jedinice 28. IX zauzele Livno. Prijeki je sud veliki broj zarobljenih branilaca osudio na smrt.

Otpor je najduže pružan u Cazinskoj krajini. Nakon borbi kod Pećigrada 6. i 7. X, u kojima su Krajišnici izbacili iz stroja 258 austrougarskih vojnika i oficira, uskoro su zauzeta utvrđena mjesta Podzvizd, Vrnograč i Bužim, a zatim je 20. X palo i posljednje uporište otpora u Bosni - tvrđava u Kladuši.

Nakon gotovo tri mjeseca ofanzivnih operacija i znatnih gubitaka, austrougarske su trupe uspjele zaposjesti i okupirati Bosnu i Hercegovinu. Prema zvaničnim podacima austrougarskog Generalštaba u 76 borbi, bojama i bitkama austrougarske su jedinice imale gubitke od 178 oficira i 5020 vojnika. Gubici

PLAN DES GEFECHTSFELDES BEI BIHAČ AM 18. SEPTEMBER 1878.
(PLAN BOJNOG POLJA KOD BIHAĆA 18. SEPTEMBRA 1878. GODINE)

Mjesto izdanja: Beč, 1879.
Izvor: KA-W, 318-23.

branilaca i stanovništva nisu bili poznati. Okupacijom 1878. godine Bosna i Hercegovina je nakon 415 godina osmanske uprave izišla iz kruga neposrednog orijentalno-islamskog duhovnog i kulturnog utjecaja i prešla na postepeno adaptiranje zapadno-evropskom.

Nakon okupacije austrougarska administracija je poduzela brojne privredne, socijalne i kulturno-političke mjere s ciljem da se u okupiranom području osigura vlast i paritetan utjecaj Austrije i Ugarske. Državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine prema Monarhiji kao cjelini i njenim sastavnim dijelovima, Austriji i Ugarskoj, bio je zasnovan na osnovnim zakonima iz 1879. godine (Zakon o uključivanju Bosne i Hercegovine u zajedničko carinsko područje Monarhije) i 1880. godine (tzv. "Bosanski zakon"). Zakonom od 22. II 1880. bile su postavljene osnove na kojima se zasnivala zajednička vlada i osiguravao poseban interes Austrije i Ugarske na okupiranom području.

Kao što je međunarodno-pravni položaj Bosne i Hercegovine ostao neriješen, tako je i njen položaj unutar Monarhije i odnos prema Austriji i Ugarskoj ostao nedovoljno definiran. Okupirana Bosna i Hercegovina nije pripadala ni austrijskoj ni ugarskoj polovini Monarhije, nego je smatrana općedržavnim područjem u čijoj su upravi učestvovala zajednička vlada i vlade obiju država Monarhije. U takvim uvjetima izgrađivana je posebna uprava s brojnim "zemaljskim ustanovama".

Upravno-politički režim u Bosni i Hercegovini nosio je dva bitna obilježja državno-pravnog provizorija:

- vrhovna vlast pripadala je zajedničkoj vladi, u čije je ime administraciju vršilo Zajedničko ministarstvo finansija, što nije bio slučaj ni s jednom pokrajinom ili zemljom u Monarhiji;
- za sve vrijeme austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini nisu bile potpuno odvojene vojna i civilna vlast.

S obzirom na formalni sultanov suverenitet nad Bosnom i

STAATEN VON SÜDOST-EUROPA
(KARTA JUGOISTOČNE EVROPE IZ 1880)

Mjesto izdanja: Beč, 1880.
Izvor: NUB BiH S. Kg., 1 BAL

Izgradnja bosanskohercegovačkih jedinica započela je 1882, nakon što su iz sastava zajedničke vojske dodijeljeni instruktori za obuku, kao i oficiri i podoficiri. Prvo su uspostavljene oblasne komande za dopunu jedinica u Sarajevu, Banjoj Luci, Donjoj Tuzli i Mostaru, koje nisu bile u skladu s teritorijalno-administrativnom organizacijom Bosne i Hercegovine.

Ljudstvo mobilizirano u Bosni i Hercegovini 1882. raspoređeno je u sastav četiri formirane bosanskohercegovačke čete u: Sarajevu, Banjoj Luci, Donjoj Tuzli i Mostaru. Ove četiri čete nosile su brojeve od 1 do 4.

Godine 1883. formirane su sljedeće 4 čete s brojevima 5-8, 1884. čete s brojevima 9-12, a 1885. čete s brojevima 13-16. Iste godine iz ovih četa formirani su samostalni pješadijski bataljoni s oznakama I-IV. Od 1886. do 1889. godine u svakom dopunskom okrugu bile su uspostavljene nove čete, koje su priključene postojećem bataljonu. One su se 1. X 1889. ujedinile u novi bataljon, uz istovremenu uspostavu rezervnog bataljonskog kadra: čete uspostavljene od 1890. do 1892. godine ujedinile su se 1. X 1893. u sljedeća 4 bataljona, koji su imali po 3 čete. Od ovih 12 samostalnih bataljona 1. I 1894. osnovana su 4 pje-

šadijska puka sa po tri bataljona, i to: 1. bosanskohercegovački puk iz sarajevskog dopunskog okruga, 2. iz banjalučkog, 3. iz tuzlanskog i 4. iz mostarskog.

Nakon što je postignuta saglasnost za premještanje bosanskohercegovačkih trupa u Monarhiju, donesen je zakon o njihovoj dislokaciji. Poslije uspostave 4 bosanskohercegovačka puka oni su smješteni u Beču (prvi i četvrti), Gracu (drugi) i Budimpešti (treći).

Usljed teškoća koje su se ispoljavale iz finansijskih, a dijelom i iz političkih i državno-pravnih razloga, od 1897. godine pristupilo se usporenijem tempu u izgradnji bosanskohercegovačkih jedinica. Carskom odlukom od 1. X 1902, kod 4 bosanskohercegovačka puka uspostavljena je po jedna 17. četa. Ove su čete u jesen 1903. godine odvojene od pukova i istovremeno organiziranjem bataljonskog štaba i rezervnog četnog kadra ujedinjene u bosanskohercegovački lovački bataljon br. 1. Ovaj je bataljon izmješten u Beč, dok je dopunska oblasna komanda ostala u Sarajevu. Takva organizacija bosanskohercegovačkih jedinica zadržat će se sve do 1915. godine.

Nakon izbijanja rata 1914. godine bosanskohercegovačke jedinice iz svojih mirnodopskih garnizona upućene su na razne

frontove, ispisujući zlatnim slovima stranice vojne historije Monarhije.

Ustanak u Hercegovini počeo je napadom oko 100 naoružanih ustanika na žandarmerijsku stanicu u Ulogu noću 10. na 11. I 1882. Do kraja januara ustanici su zagospodarili teško pristupačnim područjem između Bileće i Gacka, dalje prema Ulogu i dolinom gornje Neretve prisiljavajući austrougarske snage da se povuku u gradove i čuvaju najvažnije komunikacije. Nakon što je 19. januara zauzeto Glavatičevo, između Mostara, Nevesinja i Konjica koncentriralo se oko 1100 osoba. Nakon toga vođene su borbe sa XVIII divizijom, koja je izvršila prodor. Nakon trodnevnih borbi vojska se vratila bez značajnijeg uspjeha.

U prvoj polovini februara ustanici su poduzeli dvije veće ofanzivne akcije na utvrđenja oko Foče i Trnova. U gornjem Podrinju koncentriralo se oko 1.000-1.500 ustanika. U borbama vođenim od 2. do 4. II ustanici su uspjeli likvidirati nekoliko žandarmerijskih stanica, zauzimajući sve skele na Drini. Iako su austrougarske snage bile ugrožene iznutra pobunom srpskog stanovništva, ustanici nisu uspjeli zauzeti Foču. Nakon toga nastavili su s ofanzivnim operacijama pripremajući napad na Trnovo, strateški važnu tačku na ulazu u Sarajevsko polje. Napad na Trnovo izvršen je 10. februara. Nakon sedmosatnih borbi ustanici su primorani da se povuku prema dolini Rakitnice. Ofanzivne akcije prema Foči i Trnovu dovele su do širenja ustanka prema dolini Rame i gornjem Vrbasu te od Foče prema Goraždu, Rogatici i Glasincu. Glavne ustaničke snage koncentrirane su u Zagorju s gornjom Neretvom, i to oko Uloga 1.200 ustanika i dvije grupe po 200 ljudi kod Glavatičeva i Zijemlja. Ustanak je tada bio na vrhuncu i obuhvatao je teritorij omeđen granicom prema Crnoj Gori i Sandžaku, putem Čajniče-Goražde-Prača-Sarajevo-Tarčin-Konjic, s glavnim snagama u Zagorju, dolini Neretve i kraju oko Foče.

Ofanziva austrougarskih snaga bila je usmjerena na Zagorje, Ulog i dolinu gornje Drine. Jake vojne snage raspoređene u pet kolona trebale su opkoliti ustaničke snage i onemogućiti njihovo povlačenje u pravcu Hercegovine i Crne Gore.

Odlučujući vojni sukobi vođeni su kod Uloga, gdje su ustanici izgradili trideset kamenih utvrđenja na Crvenom klancu, koji dominira nad uloškom kotlinom. U osmosatnoj bici oko 1.000 ustanika pružilo je žestok otpor, povlačeći se zatim preko Neretve u Hercegovinu.

U martu i aprilu 1882. austrougarske snage vrše potjere za ustanicima, s kojima se povlači stanovništvo, sklanjajući se u planine, bježeći preko granice u Crnu Goru i u Osmansko carstvo. Snažan pritisak austrougarskih snaga doveo je do jenjavanja ustanka, što je poslužilo Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu da 22. IV 1882. izda proklamaciju o ugušenju ustanka i objavi opću amnestiju.

Mada je u aprilu ustanak smatran ugušenim, velike austrougarske snage i dalje su bile angažirane. Sve do sredine ljeta male ustaničke grupe vezivale su preko 60.000 austrougarskih vojnika, za čije je izdržavanje bilo potrebno 23 miliona forinti iz dodatnih vojnih kredita.

Aneksija Bosne i Hercegovine predstavljala je stalni cilj austrougarske politike. Tokom 1882. u vrhovima Monarhije pokrenuta je diskusija o modalitetima pod kojima bi se izvršilo uklopavanje Bosne i Hercegovine u njenu dualističku strukturu. Ugarska vlada tražila je aneksiju na bazi

ÜBERSICHTSKARTE DER MILITÄR-TERRITORIAL,
DANN DER ERGÄNZUNGS-BEZIRKS EINTHEILUNG
(PREGLEDNA KARTA PODJELE VOJNO-TERITORIJALNIH OBLASTI
I SREZOVA ZA DOPUNU U MONARHIJI)

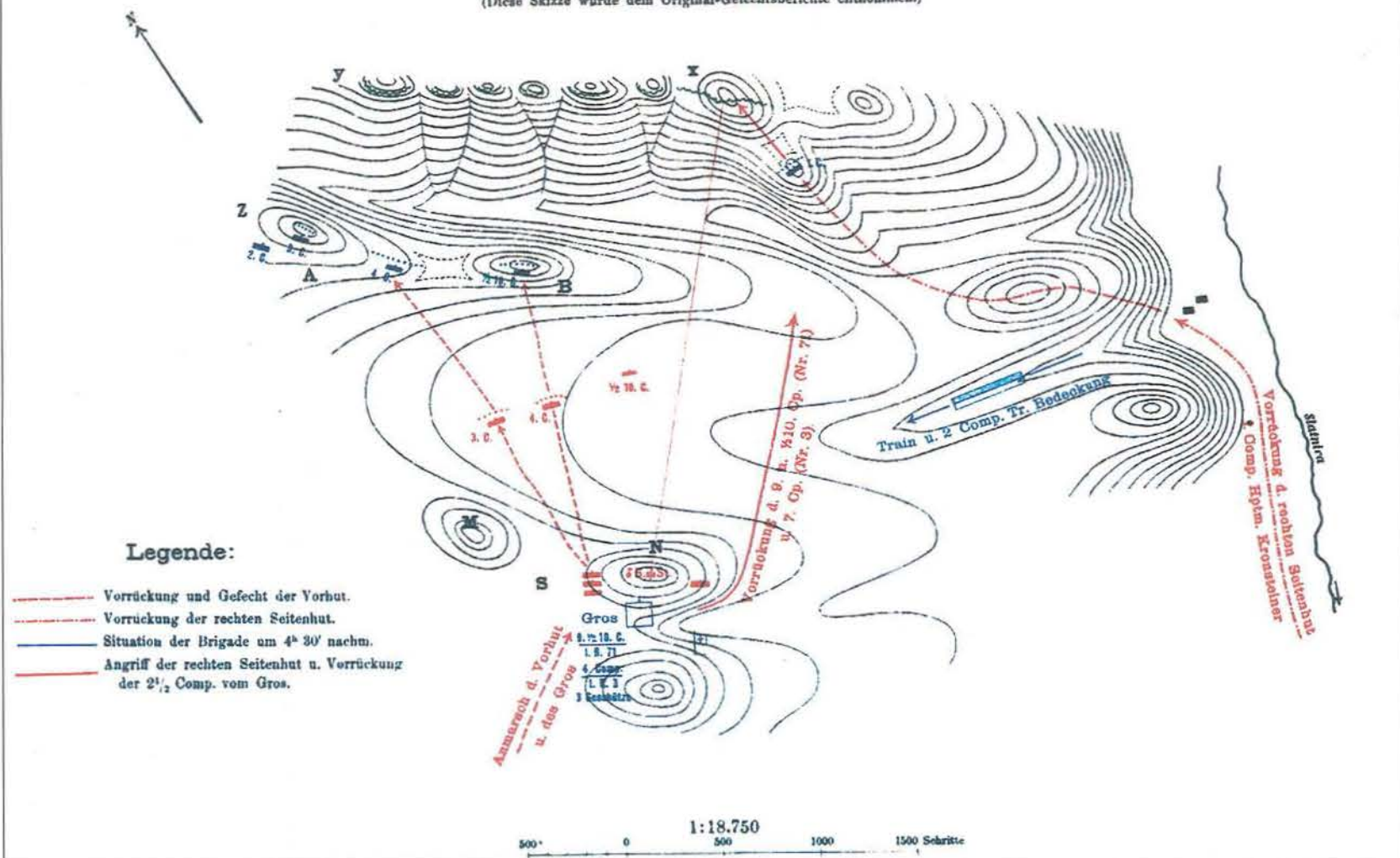

Krstac planina

am 28. Februar 1882.

(Diese Skizze wurde dem Original-Gefechtsberichte entnommen.)

SKIZZE ZUM GEFECHTE AUF DER KRSTAC PLANINA
(SKICA BORBI NA KRSTAC PLANINI)

Razmjer: 1:18.750
Mjesto izdanja: Beč, 1882.
Izvor: KA-W H IVc 319 166.

podjele Bosne i Hercegovine tako što bi okruzi Banja Luka i Bihać pripali Ugarskoj, a Sarajevo, Travnik, Mostar i Tuzla Austriji. Austrijska se vlada tome protivila, pa je car pitanje aneksije odložio za kasnije.

U ljeto 1896, u vezi s krizom u Osmanskom carstvu izazvanom jermenskim i kritskim ustankom, obnovljene su rasprave o aneksiji. Na sjednici zajedničke vlade, 26. VIII 1896. zaključeno je da se aneksija izvrši u času "kada Turska padne pod likvidaciju".

U upravnom pogledu, nakon okupacije Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini zadržala zatečenu osmansku administrativno-teritorijalnu podjelu na šest okruga (Sarajevo, Travnik, Mostar, Tuzla, Banja Luka i Bihać) i 54 kotara sa 23 kotarske ispostave, čiji

se broj postepeno mijenjao. Okružni kotarski predstojnici, odnosno uredi, vodili su na svom području sve političko-upravne poslove pod neposrednom kontrolom Zemaljske vlade. Pored ove državne uprave, postojala je i stanovita samouprava u seoskim i gradskim općinama.

U Bosni i Hercegovini postojala je posebna organizacija sudstva. Prvostepeni su bili kotarski sudovi, kojih je bilo 48. Apelacionu vlast vršilo je šest okružnih sudova. Pri svim kotarskim sudovima postojali su i šerijatski sudovi za vakufske, porodične i nasljedne poslove muslimanskog stanovništva. U vrhovnom sudu u Sarajevu, u svojstvu apelacije, djelovao je Vrhovni šerijatski sud.

Generalkarte von Bosnien und der Hercegovina nebst Dalmatien

Aus Jos. v. Scheds Balkankarte II. Ausgabe.

Zweite Auflage

Revision, polit.

KARTA BOSNE I HERCEGOVINE

Autor: Radoje Dedinac

Razmjer: 1:760.000

Mjesto izdanja: Beograd, 1909.

Izvor: KA-W, B IX a 932-4.

Nakon aneksije Bosna i Hercegovina je i formalno postala habsburška pokrajina, ali je zadržala osoben položaj. U dualističkoj strukturi Monarhije, u kojoj su sve pokrajine pripadale Cislajtiji (Austriji) ili Translajtiji (Ugarskoj), Bosna i Hercegovina je stajala kao treće zasebno tijelo. Smatrana je krunskom zemljom Habsburgovaca, kojom po ovlašćenjima vladara zajednički upravljaju vlade Austrije i Ugarske.

Ubrzo nakon aneksije 20. februara 1910. proglašen je ustav za Bosnu i Hercegovinu, koji nije donio značajnije promjene u zemlji. Vrhovna upravna vlast i dalje se nalazila u nadležnosti Zajedničkog ministarstva u Beču i njegove agencije - činovničke Zemaljske vlade u Sarajevu.

Ustav i njegovi prateći zakoni uveli su u politički život zemlje Sabor, s ograničenim legislativnim pravima. Sa stanovišta unutrašnjeg pravnog poretka Bosna i Hercegovina je predstavljala treće tijelo unutar Monarhije (*corpus separatum*), jer se njen pravni sistem razlikovao i od austrijskog i ugarskog pravnog poretka.

Stanovnici Bosne i Hercegovine pravno nisu bili ni austrijski ni ugarski državljani, nego su tretirani kao "bosanskohercegovački zemaljski pripadnici".

Nakon manevara kod Tarčina 26. i 27. juna 1914, u kojima su učestvovalе trupe sarajevskog XV i dubrovačkog XVI korpusa, prijestolonasljednik nadvojvoda Franz Ferdinand 28. juna, na pravoslavni Vidovdan, stigao je u službeni posjetu u Sarajevo. Pored zvaničnika, očekivali su ga atentatori, a nadvojvodino osiguranje bilo je nedovoljno. Bomba koju je bacio Nedeljko Čabrinović nije pogodila cilj, ali je prvi metak Gavrila Principa smrtonosno pogodio nadvojvodu Franza Ferdinanda, a drugi, namijenjen zemaljskom poglavaru generalu Potioreku, ubio je njegovu suprugu Sofiju, vojvotkinju od Hoenberga.

Sarajevski atentat izgledao je mjerodavnim vojnim i političkim krugovima u Beču i Berlinu kao izuzetan povod za obračun sa Srbijom. Na memorandum cara Franza Josepha I, koji je naglašavao riješenost bečkog dvora da Srbiju izolira, umanjiti i isključiti kao faktor sile, njemački car Wilhelm II obećao je u slučaju sukoba sa Rusijom bezuvjetnu pomoć. Ministar vanjskih poslova grof Berthold sazvao je 7. jula sjednicu ministarskog savjeta na kojoj su se svi prisutni složili da diplomatski uspjeh Monarhije, čak i kada bi se završio porazom Srbije, ne bi imao veću vrijednost. Zbog toga je zaključeno da Srbiji treba uputiti zahtjev u obliku ultimatumu koji unaprijed pretpostavlja odbijanje i time otvara put za radikalno rješenje. Nakon odluka ministarskog savjeta uslijedio je rad Beča i Berlina na izradi memoranduma, koji je držan daleko od javnosti. Diplomatski predstavnici Monarhije u Petrogradu, Parizu, Londonu, Rimu i Carigradu upoznali su 24. jula njihove vlade s poduzetim koracima Monarhije i sadržajem ultimatumu. Nakon što je predsjednik ministarskog savjeta Srbije Nikola Pašić predao notu da srpska vlada odbija da se izvrši istraga o atentatu na njenom teritoriju, austrougarski poslanik u Beogradu kratko je nakon predaje srpskog odgovora saopćio da sadržaj note ne zadovoljava i da će poslanstvo isti dan napustiti Beograd.

Početkom augusta 1914. obrazovana su tri fronta u Evropi, koja su zadržala prvenstveni značaj sve do kraja rata. Od decembra 1914. zapadni se front protezao od Sjevernog mora do Švicarske u dužini od oko 700 km. Prema njemačkoj vojsci na tom su se frontu nalazile britansko-francuska i belgijska vojska. Istočni ili ruski front protezao se od Baltičkog mora do Rumunije, gdje se austrougarskoj i njemačkoj vojsci ispriječila ruska vojska. Duž Save i Dunava obrazovan je balkanski front, gdje se austrougarskoj vojsci suprotstavila Srbija.

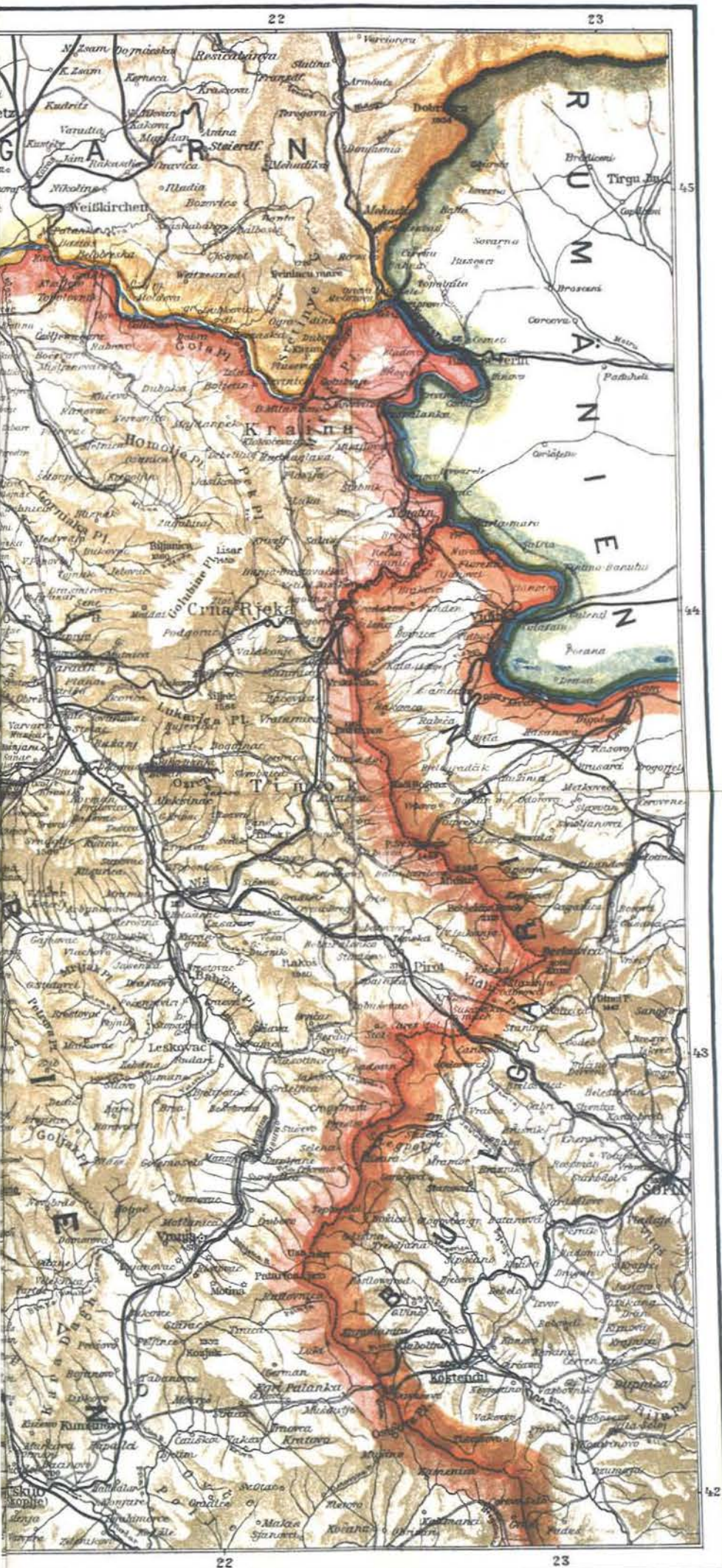
Nakon izbijanja Prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina bila je neposredno poprište ratnih operacija sve do januara 1916, do kapitulacije Crne Gore.

DIE GRENZGEBIETE ÖSTERREICH-UNG

Druck und Verlag der Kartogr. Anstalt G. Freytag & Berndt, Ges. m. b. H., Wien.

ARNS UND SERBIENS.

DIE GRENZGEBIETE ÖSTERREICH-UNGARNS UND SERBIENS
(KARTA GRANIČNE OBLASTI IZMEĐU AUSTRO-UGARSKE I SRBIJE
IZ 1914. GODINE)

Razmjer: 1:1.250.000

Mjesto izdanja: Beč, 1914.

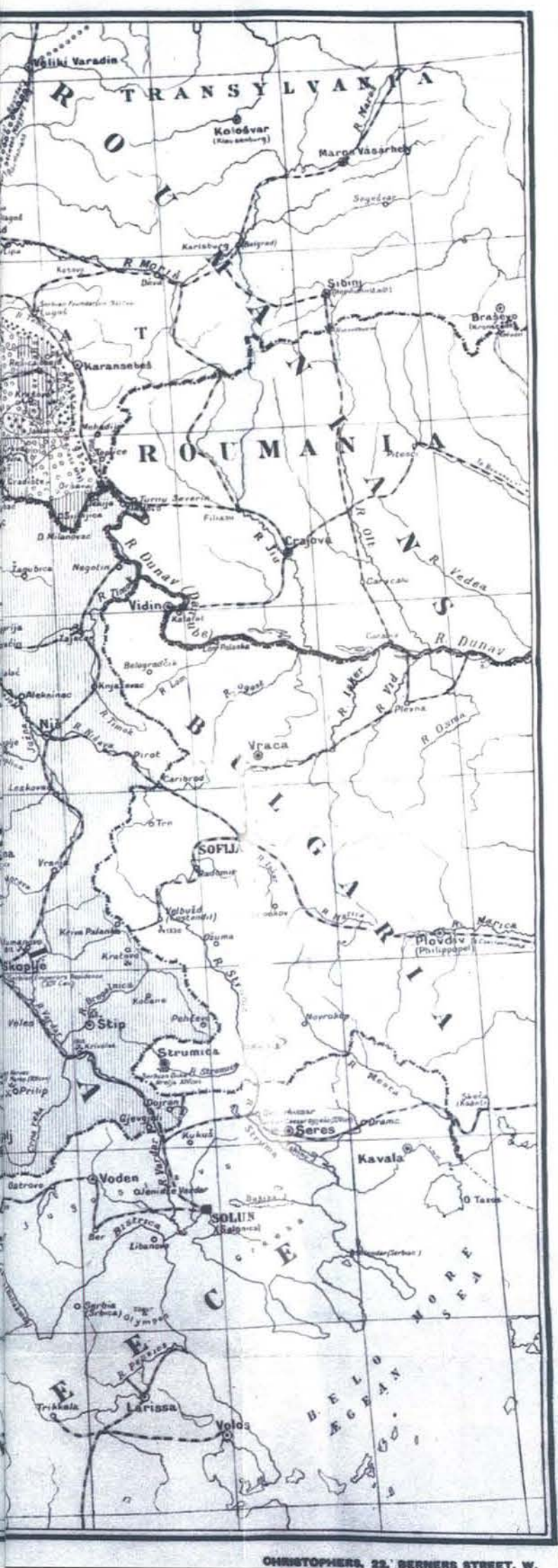
Izvor: NUB BIH S. Kg. 18 AU

JUGOSLOVENSKA ZEMLJA THE JUGOSLAV TERRITORY — LE TERRITOIRE

September, 1915, London.

A RE IOUGOSLAVE

CHRISTOPHERS, 22, BERNERS STREET, W.

KARTA JUGOSLAVENSKIH ZEMALJA

Autor: Niko Županić

Razmjer: 1:1.500.000

Mjesto izdanja: London, 1915.

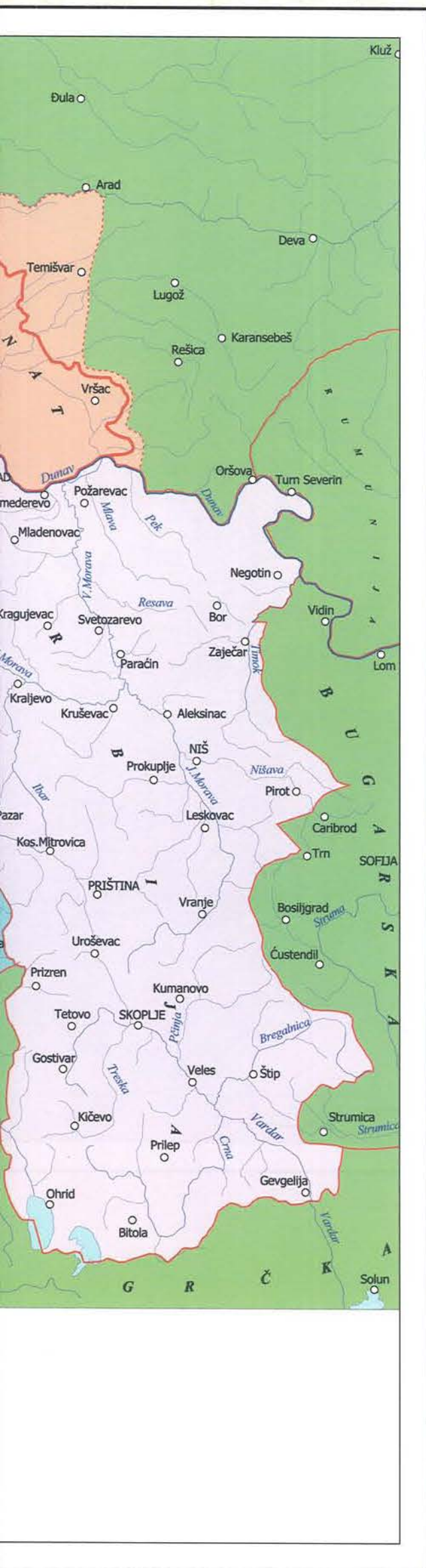
Izvor: NUB BiH S. Kg., 410 JU.

Prvi svjetski rat donio je jugoslavenskim narodima velike patnje i stradanja, ali je i otvorio realne mogućnosti za stvaranje zajedničke države. Glavni nosioci jugoslavenskog programa bili su srpska vlada i Jugoslavenski odbor. Vladajući krugovi Srbije u načelu su se izjašnjavali o mogućnostima stvaranja jugoslavenske države prostim proširenjem granica Kraljevine Srbije na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, južnu Dalmaciju, Vojvodinu i Srem. Drukčiji pogled na ujedinjenje južnoslavenskih naroda imali su političari iz južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske koji su na početku rata emigrirali u inozemstvo i 30. IV 1915. osnovali "Jugoslavenski odbor", čije je sjedište bilo u Londonu. Oni su smatrali da se treba izvršiti ujedinjenje u jugoslavensku državnu zajednicu koja bi bila stvorena na najdemokratskiji način, na bazi priznanja južnoslavenskim narodima punog prava na samoopredjeljenje.

Ratni događaji, koji su se u toku 1918. godine razvijali na štetu centralnih sila, nagovijestili su da se bliži raspad Habsburške monarhije. U takvim okolnostima jugoslavenski su političari u Zagrebu 8. X 1918. godine osnovali Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao političko tijelo naroda koji žive u Hrvatskoj i Slavoniji s Rijekom, Dalmacijom, Bosni i Hercegovinom, Istri, Trstu, Kranjskoj, Goričkoj, Štajerskoj, Koruškoj, Bačkoj, Banatu, Baranji i Međumurju. Na sjednicama održanim u Zagrebu od 17. do 19. X 1918. Narodno vijeće SHS konstituiralo se u centralni organ Države SHS. U plenum narodnog vijeća SHS iz Bosne i Hercegovine ušlo je 18 predstavnika.

ugarski dio Monarhije	Ciljane granice Države SHS
austrijski dio Monarhije	Razgraničenje nakon mirovnih ugovora
Bosna i Hercegovina	Granice Države SHS
Crna Gora	
Srbija	

Definitivno oformljenje Države SHS uslijedilo je 29. X 1918, nakon odluke Hrvatskog sabora o raskidanju svih državno-pravnih veza Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Kraljevinom Ugarskom i Austrijskom carevinom i pristupanju državi Slovenaca, Hrvata i Srba.

Nakon povratka bosanskohercegovačkih delegata iz Zagreba 31. X konstituiran je u Sarajevu Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu, kojem je general Stjepan Sarkotić, posljednji austrougarski poglavar Bosne i Hercegovine, 1. XI predao vlast.

Trećeg novembra imenovana je prva bosanskohercegovačka Narodna (Zemaljska) vlada, koja je imala deset resora (povjereništava).

Unutrašnje i vanjskopolitičke teškoće u kojima se nalazila Država SHS požurivale su Narodno vijeće da rješenje potraži u stvaranju jugoslavenske države.

Na sjednici održanoj u Zagrebu 24. XI usvojen je zaključak u kojem je istaknuta potreba da se što prije sprovede ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom i da se ono ostvari zajedničkim sporazumom u kojem bi se precizirala pitanja privremenog uređenja nove države, način formiranja ustavotvorne skupštine i donošenje ustava.

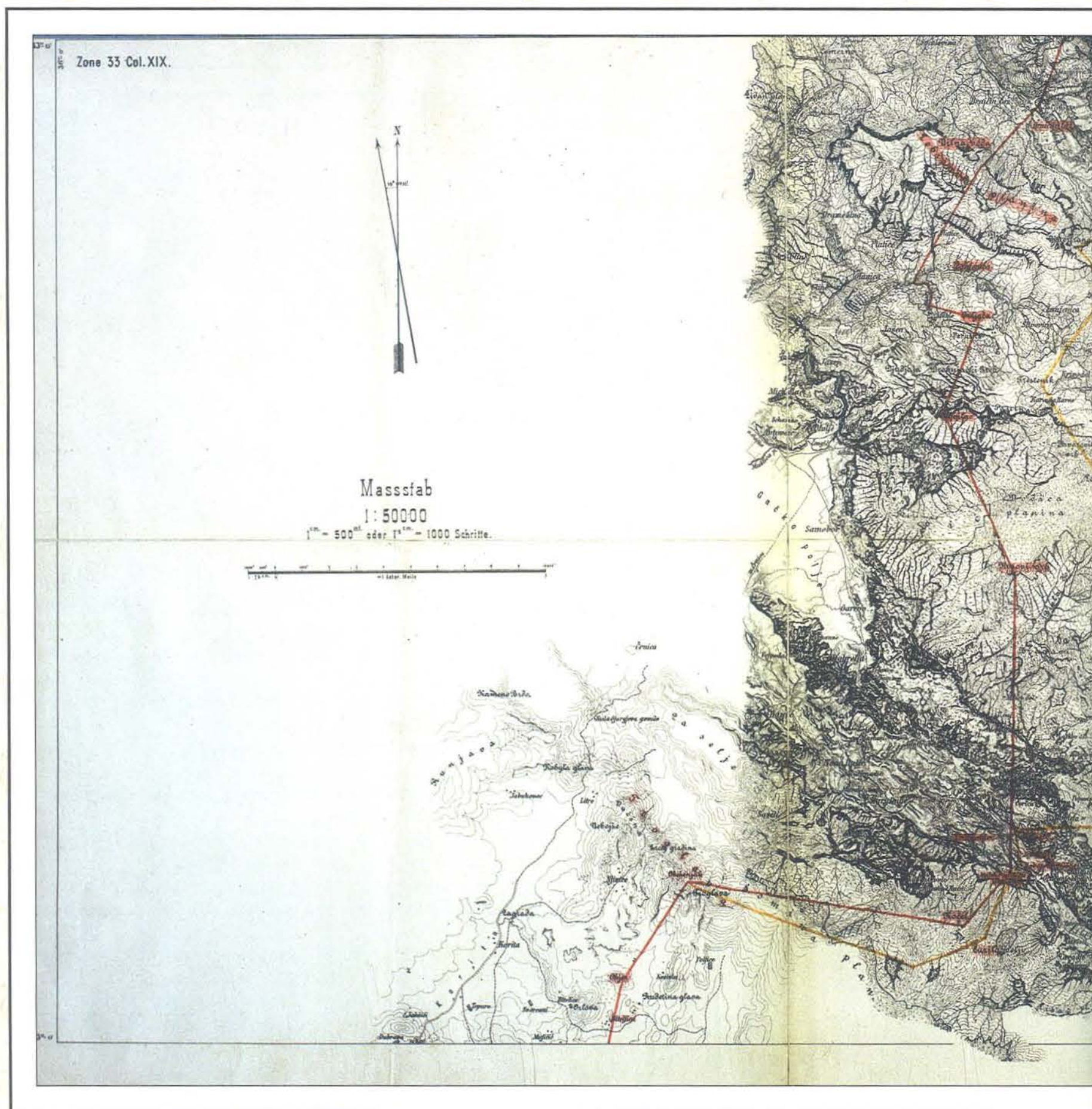
U tom cilju Narodno je vijeće izabralo delegaciju od 28 članova, koja je 27. XI otputovala u Beograd na pregovore s vladom Kraljevine Srbije.

U međuvremenu Velika narodna skupština Vojvodine održana u Novom Sadu 25. XI 1918. proglasila je ujedinjenje sa Srbijom, a dan kasnije u Podgorici je istu odluku donijela crnogorska Velika narodna skupština.

Članovi su se delegacije u Beogradu našli pod velikim pritiskom, pa su morali odustati od uputstava koja su dobili iz Zagreba da insistiraju na federativnom uređenju buduće države. Delegacija je 1. XII 1918. podnijela regentu Aleksandru I Karađorđeviću tzv. Adresu, u kojoj su ga pozvali da u ime kralja Petra preuzme vlast u cijeloj zemlji i izrazili želju da se ostvari ujedinjenje Države SHS sa Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu državu Srba, Hrvata, Slovenaca, te da se s predstavnicima vlade Srbije i narodnih stranaka Srbije i Crne Gore obrazuje jedinstveno Narodno predstavništvo i jedinstvena vlada.

Odgovarajući na Adresu, Aleksandar je dao izjavu kojom se proglašava ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne Države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno "Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca".

Tako je Bosna i Hercegovina, kao sastavni dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ušla u sastav nove jugoslavenske države.

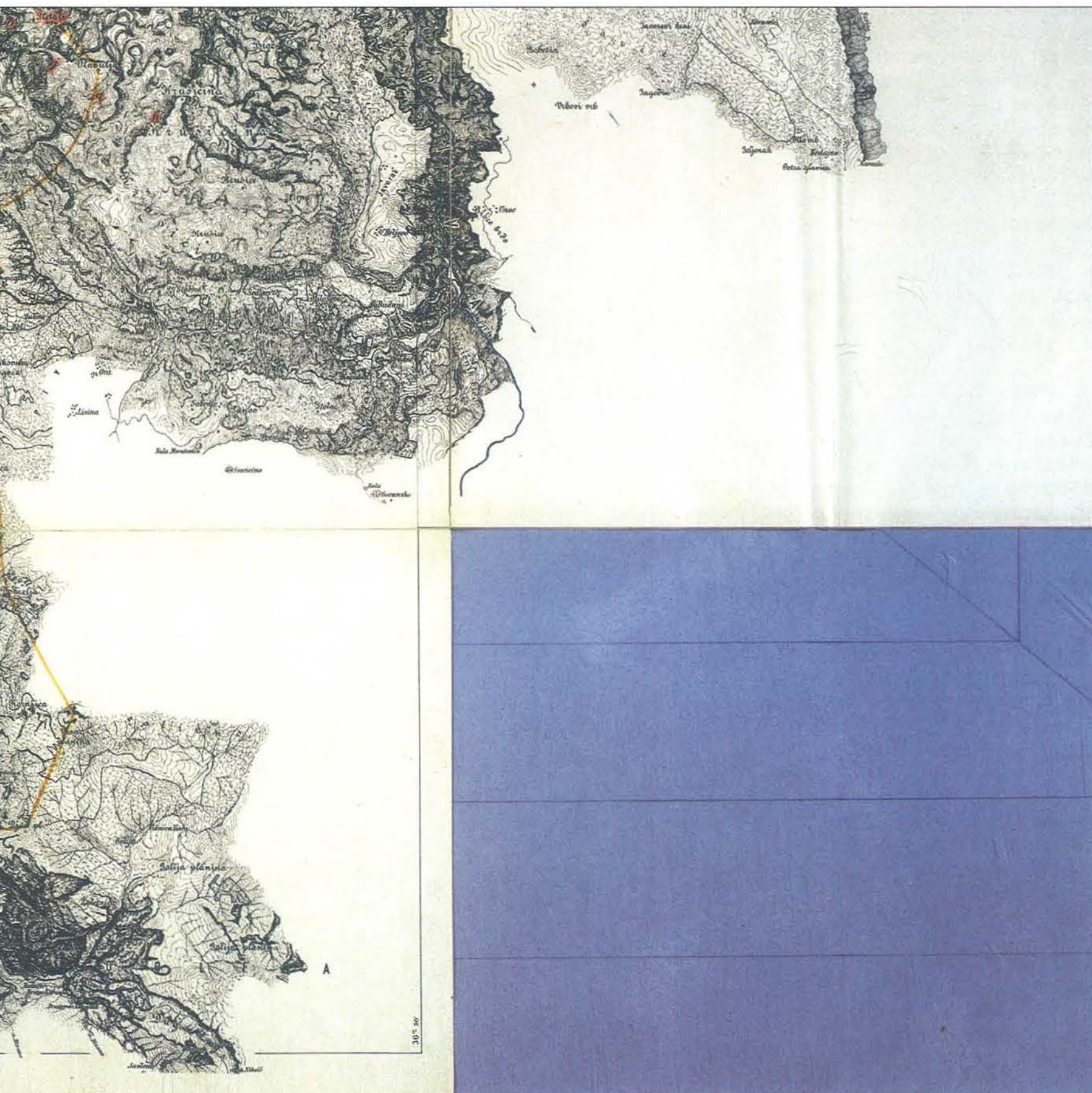

GRENZZONE HERZEGOVINA-MONTENEGRO
(KARTA GRANIČNE ZONE IZMEĐU HERCEGOVINE I CRNE GORE IZ 1880. GODINE)

Sanstefanski mir, Berlinski kongres i okupacija Bosne i Hercegovine predstavljali su historijske događaje koji su imali poseban značaj na prikazivanje Bosne i Hercegovine na geografskim kartama. Nakon okupacije Bosne i Hercegovine Austriji se pružila prilika da nastavi 1871. i 1872. započeta geodetska premjeravanja BiH na široj, tačnijoj i detaljnijoj osnovi. Zato se kao prvi korak poduzelo stvaranje trigonometrijske mreže kao osnove za katastarski i topografski premjer Bosne i Hercegovine i stvaranje tačnih topografskih karata i katastarskih planova.

Na osnovu razvijene triangulacione mreže svih redova preko teritorija Bosne i Hercegovine izvode se sistematska katastarska premjeravanja i topografska snimanja koja su omogućila izradu karata sitnijih razmjera u svrhu izrade niza posebnih karata.

U decembru 1879. godine pri K. u. K. ministarstvu za opće poslove uspostavljena je komisija koju je činilo 7 vojno-geodetskih stručnjaka i dvorskih savjetnika koji su trebali razmotriti mogućnosti katastarskog premjera Bosne i Hercegovine. Komisija je zasjedala 2 mjeseca i donijela niz zaključaka, među kojima su

Razmjer: 1:50.000.
Mjesto izdanja: Beč, 1880.
Izvor: KA-W, B IX a 1049.

posebno bila važna dva: da se trigonometrijska premjeravanja BiH izvrše na osnovu trigonometrijske mreže I-IV reda pod rukovodstvom oficira Vojno-geografskog instituta iz Beča i da se uvede stepenasti sistem karte. Sve ranije karte na kojima je BiH prikazivana zbog nepostojanja podataka nisu imale ucrtanu kartografsku mrežu. Da bi se to izbjeglo, prišlo se jedinstvenoj projekciji koja je važila za cijeli teritorij Monarhije.

Karte rađene u toj projekciji imale su stepen širine i stepen dužine, pa se tako došlo do pojma stepenastog lista. Jedan ste-

penasti list imao je po meridijanu širinu 1 stepena, tj. 15 minuta, a po paraleli 1 stepena, tj. 30 minuta. Zona je bila ograničena s ova dva luka koji su se mogli prikazati pravolinijski bez većih grešaka. Na ovaj način dobiveni stepenski list imao je oblik simetričnog trapeza. Položaj u odnosu na ostale listove bio je određen zonom i kolonom. Bosna i Hercegovina prostirala se između XIII i XXVII kolone i 24. i 36. zone. Srednjom linijom okomitom na paralele i linijom okomitom na meridijane dobiven je koordinatni sistem, koji je bio razdijeljen u 4 dijela. Simetričnim

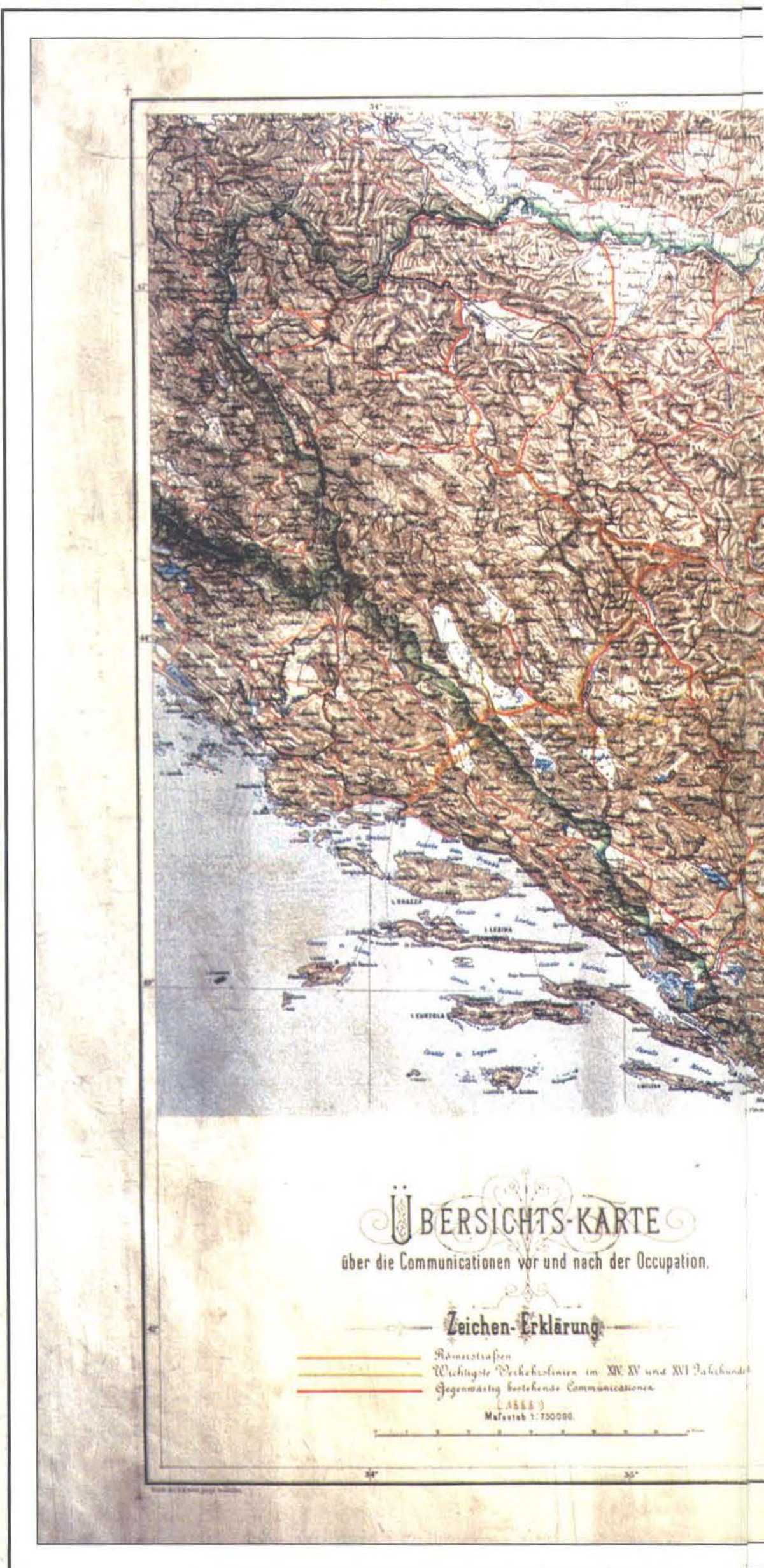
dijeljenjem ova 4 dijela dobivalo se novih 16 dijelova, od kojih je svaki predstavljao jednu katastarsku česticu. Svaka sekcija označena je brojevima 1-16, slijeva udesno, i dijelila se na 4 četvrtine obilježene slovima a,b,c,d, a svaka se četvrtina dijelila na 4 šesnaestine. Jedan stepenski list imao je 256 šesnaestina, 64 četvrtine i 16 sekcija. Od 25 šesnaestina stepenskog lista 224 šesnaestine predstavljali su pravougaonici s površinom od po 4.458 duluma i 100 m², a 32 šesnaestine bile su krnje i njihova površina posebno se izračunavala. Za cijelu Bosnu i Hercegovinu trebalo je snimiti 747 7/16 sekcija u razmjeri 1: 12.500 i 11.975 šesnaestina u razmjeri 1: 6.250 na području koje je obuhvatalo 51.995 km².

U toku 1880. godine od posebnog značaja bio je rad grupe oficira Vojno-geografskog instituta iz Beča (Kopetzky, Pletzner, Mitterwallner, Momčilović) pod vođstvom kapetana Sauerwalda, koja je snimila pograničnu zonu između Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Prema odredbama Berlinskog kongresa 1878. i sporazumu koji su u vremenu od 12. do 24. III 1880. u Bileći sklopili predstavnik austrijskog Generalštaba kapetan W. Sauerwald i delegat crnogorske vlade S. Zimonjić, trebalo je fiksirati granicu između Hercegovine i Crne Gore. Zona je obuhvatala područje od planine Maglić do planine Pazne, s prosječnom širinom od 2,5 km.

Radovi na katastarskom premjeru Bosne i Hercegovine započeti 1880. završeni su 1884. U tom vremenskom okviru premjereno je 748 sekcija i 7/16 u razmjeri 1:12.500 na prostoru 51.995 km², gdje je snimljeno 3.128 katastarskih općina sa 3.378.987 parcela i 622 velika državna šumska kompleksa. Snimljena je granična zona prema Srbiji, Crnoj Gori i Novopazarskom sandžaku u razmjeri 1:25.000, a u toku 1884. publicirana je pregledna politička karta administrativne podjele Bosne i Hercegovine u razmjeri 1:150.000 i 1:500.000 i karta šuma u razmjeri 1:25.000. Pored toga, Sarajevo je snimljeno u razmjeri 1:1.562,5, a ostala mjesta u razmjeri 1:3.125.

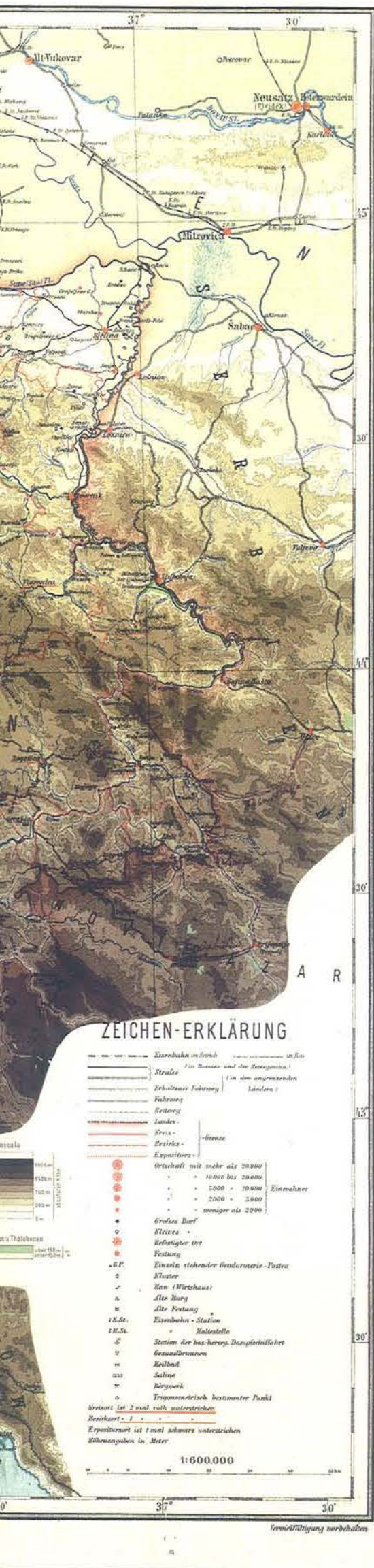
ÜBERSICHTS-KARTE ÜBER
DIE COMMUNICATIONEN
VOR UND NACH DER OCCUPATION
(PREGLEDNA KARTA KOMUNIKACIJA
PRIJE I POSLIJE OKUPACIJE)
Razmjer: 1:750.000
Mjesto izdanja: Beč, 1887.
Izvor: KA-W, B IX a 932.

Razmjer: 1:600.000
Mjesto izdanja: Beč, 1893.
Izvor: KA-W, B IX a 932-1.4.

Putevi iz doba Rimskog carstva prikazani su žutom bojom, iz XIV, XV i XVI stoljeća zelenom bojom, dok su crvenom bojom prikazani aktualni putevi.

Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine izdala je 1893. generalnu kartu Bosne i Hercegovine, koja je napravljena u vojno-geografskom institutu u Beču.

Uspostavom triangulacione mreže i završetkom katastarskog premjeravanja Bosne i Hercegovine stvorena je prvi put geodetsko-topografska osnova koja je omogućila nastanak tačnih karata raznih sadržaja i razmjera, oslanjajući se na podatke dobivene direktnim snimanjem na terenu.

Uporedo s premjerom zemljišta u Bosnu i Hercegovinu su upućeni brojni stručnjaci radi boljeg upoznavanja osobina terena i stanovništva. Poseban interes Monarhija je pokazala za veliko rudno bogatstvo Bosne i Hercegovine i komplekse šuma, radi čijeg se korišćenja pristupilo izgradnji saobraćajnica.

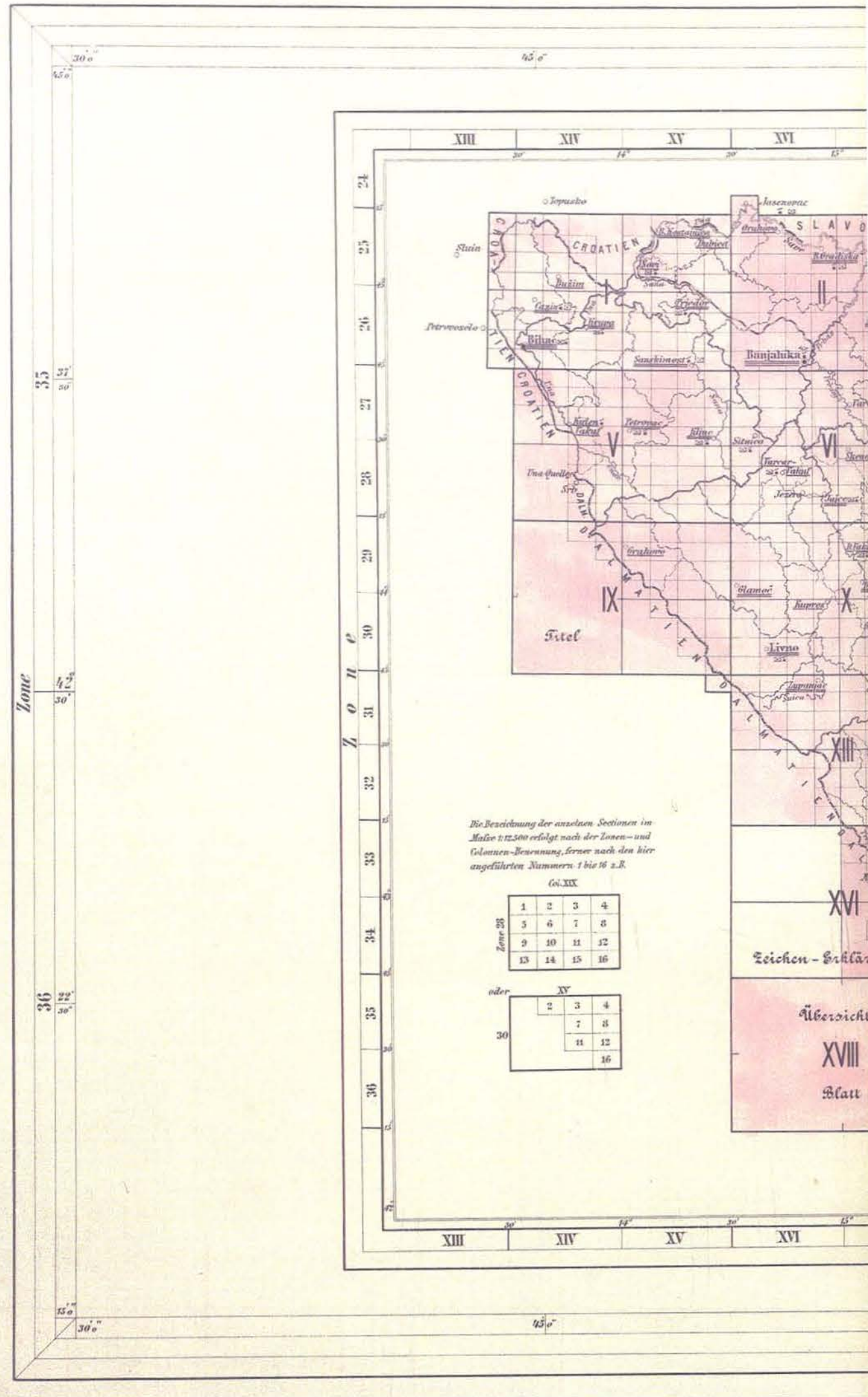
Na osnovu popisa stanovništva 1895. nastala je karta *Übersichtskarte von Bosnien und der Herzegovina*, na kojoj su topografskim znacima prikazana mjesta prema broju stanovnika. Mjesta su podijeljena prema funkciji koju su imala, pa se razlikuju gradovi, trgovišta, sela i sl. Karta je priložena u knjizi *Hauptresultate der Volkszählung in Bosnien und der Herzegovina* i predstavlja statističku kartu.

Krajem XIX stoljeća prikaz Bosne i Hercegovine na historijskim kartama dobio je potpun, pravi i tačan oblik, oblik koji Bosna i Hercegovina nije imala u toku svoje prošlosti. Sve što je kasnije napravljeno bila su samo tehnička poboljšanja, dok su osnove ostale iste. Ove karte imale su mnoge zajedničke osobine – kartografsku projekciju (poliedarsku, kasnije i polikonusnu), s mrežom baziranom na fiksnim trigonometrijskim tačkama. Geografski stepeni karte podijeljeni su na stepene i minute, s tačno obilježenim brojčanim vrijednostima koordinata.

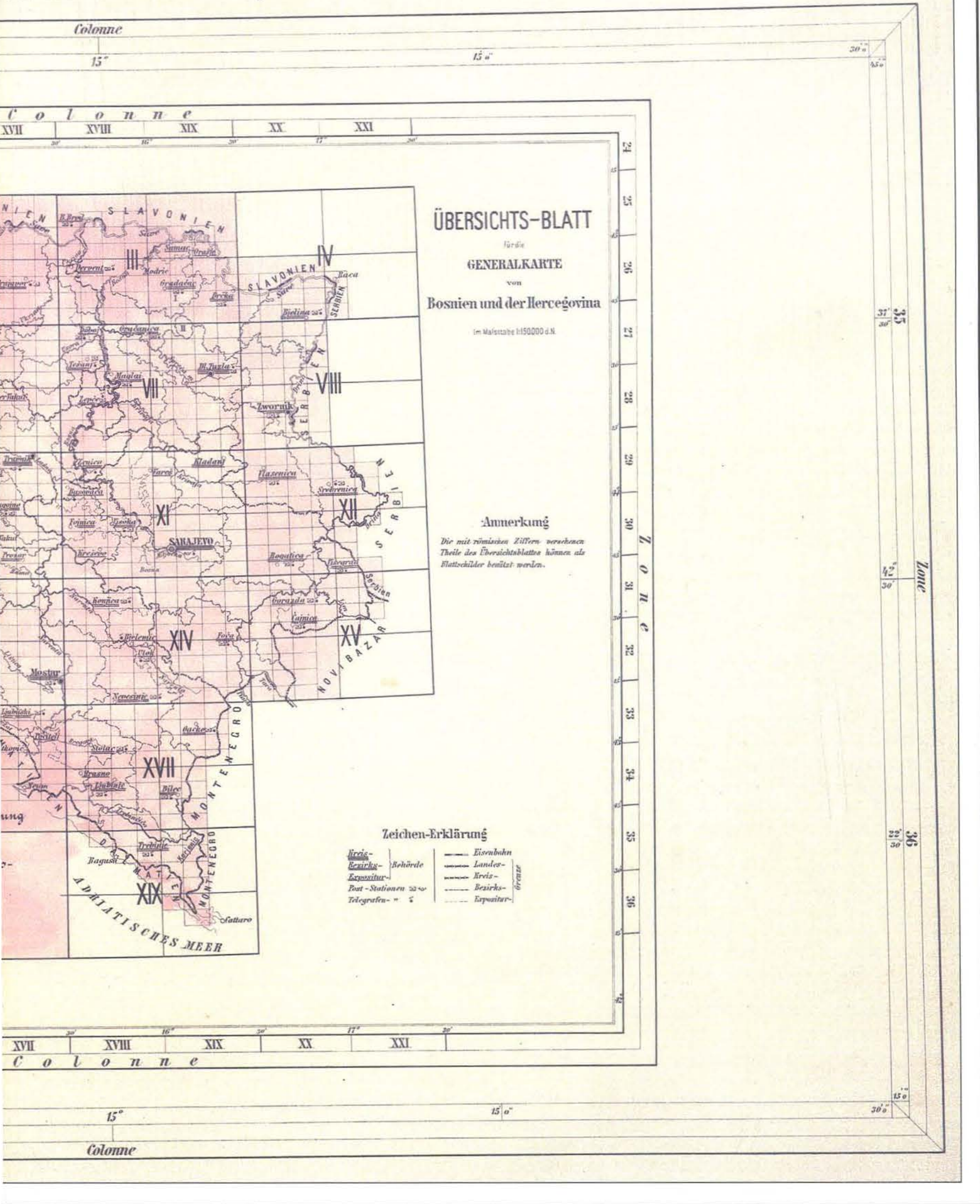
Nakon Drugog svjetskog rata započela je fotogrametrijska (terestrička i aero) epoha u prikazivanju Bosne i Hercegovine na geografskim kartama i od tada je započeo period bosanskohercegovačke kartografije, kada nastaju karte većih razmjera i preciznosti nego što je to bio slučaj u geodetskoj epohi.

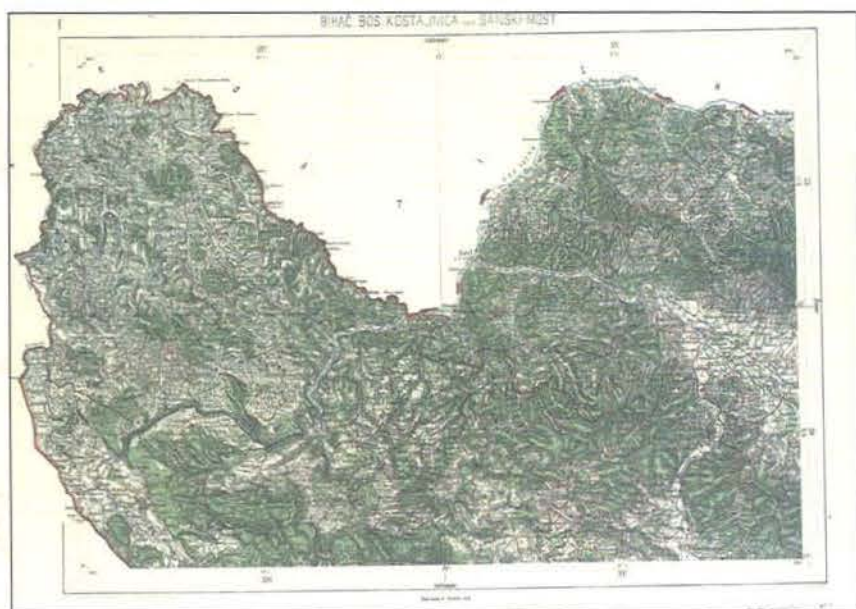
XVIII

ÜBERSICHTS - BLATT für die Generalkarte

von Bosnien und der Hercegowina im Masstabe 1:150 000 d.N.

I

BIHAĆ (I)

Bihać se prvi put spominje 1260. kao svojina cistercijske opatije Topusko. Slobodni municipij i kraljevski grad postao je 1262. Utvrđenje je imalo tri kule i troja vrata i bilo šticeo dvostukim bedemom s brojnim puškarnicama i tornjevima kvadratne i kružne osnove. Osmanlije su ga osvojile 1592, a nakon toga postaje sjedištem novoosnovanog Bihaćkog sandžaka i najvažnije uporište za dalja osmanska osvajanja prema zapadu. Pored toga predstavljao je značajan trgovački i zanatski centar. Austrijske vojske opsjedale su Bihać 1594, 1689, 1698. i 1878. Od 1867. Bihać je imao poštu i telegraf te trgovački sud, a od 1852. do 1865. sjedište je austrijske konzularne agencije. Za vrijeme austrougarske okupacije vodile su se teške borbe oko Bihaća od 7. do 19. septembra, kada se opkoljeni grad predao.

Za vrijeme austrougarske uprave u Bihaću se nalazila okružna oblast, okružni sud, sreski ured i sreski sud, krilno zapovjedništvo žandarmerije, pošta i telegraf... U gradu se nalazila po jedna katolička i pravoslavna župna crkva, jedna kapela u samostanu "Sestara skupocjene krvi", sedam džamija, jedan muslimanski mauzolej i jedan jevrejski hram.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 3.789 muslimana, 1.536 pravoslavni, 1.709 katolika i 165 jevreja.

BOSANSKA KOSTAJNICA (I)

Razvila se kao varošica od Napoleonovih vremena kada je sagrađen most preko Une. Od 1851. bila je sjedište Kostajničkog kadiluka s ispostavom Novi i Dubica. Godine 1879. imala je 281 kuću sa 1.123 stanovnika. Od 1883. imala je poštu, telegraf i osnovnu školu. U toku 1895. ukinut je Kostajnički kotar, a od njega su osnovani kotari Novski i Dubički, a Bosanska Kostajnica postala je ispostava Novog.

Za vrijeme austrougarske uprave Bosanska Kostajnica je bila organizirana gradska zajednica, u kojoj su se nalazili sreska ekspozitura, općinski ured, pošta i telegraf, opća osnovna škola, dva mekteba, dvije džamije i jedna pravoslavna crkva.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Bosanskoj Kostajnici živjelo je 686 muslimana, 385 pravoslavni, 286 katolika i 12 jevreja.

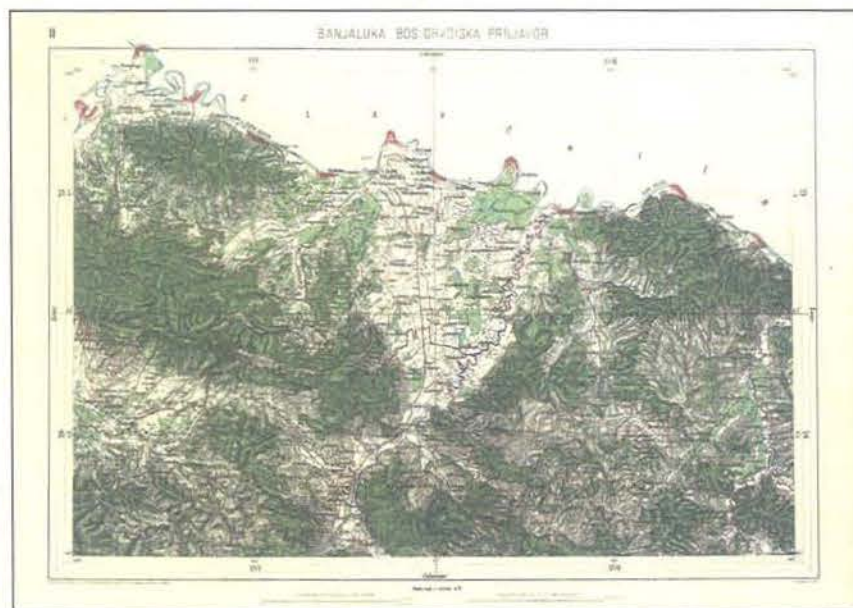
SANSKI MOST (I)

U srednjem vijeku oko rijeke Sane formirana je župa Sana s gradom Sanom. U doba austrougarske uprave Sanski Most je bio gradska zajednica u kojoj se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda vojne stanice, komanda sreske žandarmerije, finansij-

ska straža... U gradu se nalazila pošta, telegraf i telefon, jedan opći mekteb, dobrovoljno vatrogasno društvo, činovnički kasino, hrvatska i islamska čitaonica...

U Sanskom Mostu je 18. aprila podignut prvi spomenik caru F. Josephu u Bosni i Hercegovini, u maršalskoj uniformi, koji je iz bronce izradio češki kipar Khuen.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 2.234 stanovnika, od čega 1.249 muslimana, 679 pravoslavni, 249 katolika i 56 jevreja.

II

BANJA LUKA (II)

Banja Luka se prvi put spominje 1494. Osmanlije su je zauzeli 1528, nakon čega se grad brzo razvija i izrasta u značajan trgovački i zanatski centar. Od 1553. do 1580. bila je sjedištem Bosanskog sandžaka, a potom beglerbegluka sve do 1639.

Tvrđavski kompleks Kastel na lijevoj obali Vrbasa utemeljio je Ferhad-paša Sokolović prije 1587. Banja Luka je imala svoju muafnamu, sadržanu u fermanu Murata III od 26. ramazana 996. (2. decembra 1587) upućenom bosanskom beglerbegu i banjalučkom kadiji, kojim ih izvještava da je stanovnike kasabe Banja Luka oslobodio od plaćanja svih poreza i davanja zbog blizine njihove kasabe serhatu (granici) i njihove spremnosti braniti oružjem državu od nevjernika, što je vrijedjelo sve do uvođenja reformi u XIX stoljeću.

Banja Luka je stradala od požara (1688, 1724, 1869, 1872, 1877. i 1878), kuge (1690, 1732, i 1813. do 1818) i poplava (1730. i 1737).

Austrougarska okupaciona vojska ušla je bez otpora u Banju Luku 31. jula 1878. Tek 14. augusta Krajišnici su napali grad, ali bez uspjeha, nakon čega je austrijska vojska spalila čaršiju, pobila više ljudi, a oko 300 Banjalučana otpremljeno je u logor u Olomouc.

Za vrijeme austrougarske uprave u Banjoj Luci se nalazila okružna oblast i okružni sud, sreski ured, sreski sud, uprava finansijske straže, brigadno zapovjedništvo, direkcija vojne željeznice Dobrljin-Banja Luka, garnizonski sud, žandarmerijsko zapovjedništvo, vojni magacini za snabdijevanje... U Banjoj Luci se nalazila jedna pravoslavna i dvije katoličke crkve, dva jevrejska hrama, 32 džamije, evangelistička crkva, samostan trapista "Marija Zvijezda", samostan sestara milosrdnica dragocjene krvi, samostan milosrdnih sestara, samostan braće franjevac Petričevac, podružnica trapističkog samostana u Rodolfstalu.

U gradu se nalazila osmorazredna velika realna gimnazija, jedna viša državna djevojačka škola, tri opće osnovne dječake škole (od toga jedna muslimanska ruždija s podučavanjem u

istočnjačkim jezicima), dvije opće osnovne djevojačke škole, po jedna osnovna škola sestara milosrdnica i sestara dragocjene krvi, djevojački konvikt milosrdnica u Nazaretu...

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 6.593 muslimana, 3.698 pravoslavni, 3.930 katolika i 421 jevrej.

BOSANSKA GRADIŠKA (II)

Na današnjem gradskom području postojalo je rimsko naselje Servitium, kroz koje je prolazio veoma značajan magistralni put koji je povezivao Jadransko primorje s Panonijom. U Lijeve polju nalazila su se rimska poljoprivredna dobra (*vilae rusticae*). Naselje se prvi put spominje 1295. Tada je to bio prijelaz preko Save i zvao se Gradiški Brod. Osmanlije su je zauzeli 1537, a od 1558. do 1835. bila je kapetanija. Tri puta dolazila je pod austrijsku upravu: 1688–1693, 1716–1741. i 1789–1797. Između 1856. i 1874. bila je pored Brčkog najznačajnija skela za uvoz soli iz Austrije. Austrijske snage prešle su u Gradišku 29. jula 1878. Naredne godine u gradu je bilo 750 kuća, sa 4.226 stanovnika. Prije okupacije, 1878. nazivala se Berbir.

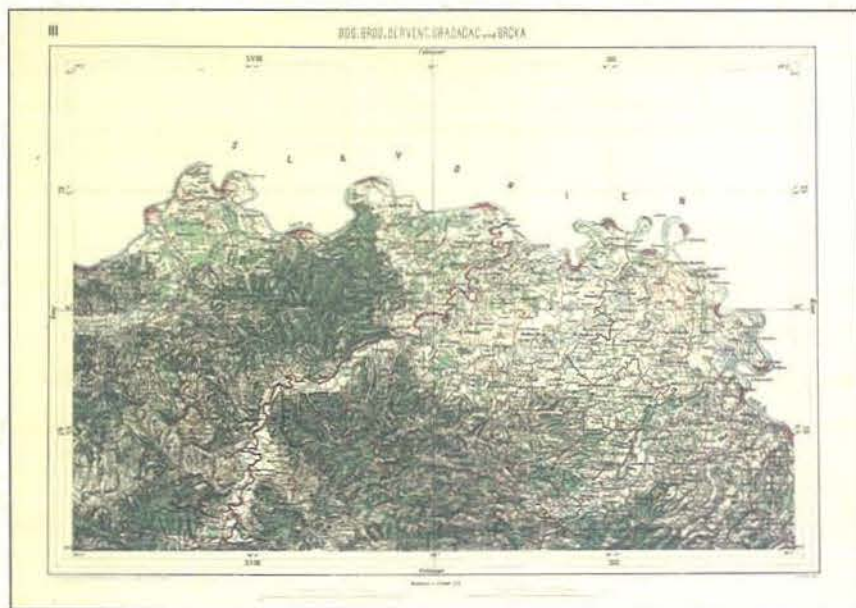
Za vrijeme austrougarske uprave u Bosanskoj se Gradišci nalazio sreski ured, sreski sud, komanda žandarmerijske stanice, pošta i telegraf, carina i finansijska straža, stanica Dunavskog parobrodskeg društva, opća osnovna škola, po jedna pravoslavna i katolička konfesionalna škola i jedna medresa.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 2.367 muslimana, 1.158 pravoslavni, 531 katolik i 15 jevreja.

PRNJAVOR (II)

Za vrijeme austrougarske uprave u Prnjavoru se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda žandarmerijske stanice, pošta i telegraf, carina i finansijska straža, po jedna opća i jedna pravoslavna konfesionalna osnovna škola, mekteb...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 874 muslimana, 625 pravoslavni, 273 katolika i 7 jevreja.

III

BOSANSKI BROD (III)

Kao i Slavonski Brod, spominje se u srednjem vijeku kao posjed plemena Boričevića, kasnijih Berislavića, po kojima je dobio ime Berislavića Brod. Osmanlije su ga zauzeli 1536. i organizirali ga kao pogranično uporište. Naselje s utverdama na desnoj obali potpuno je uništeno za vrijeme osmansko-austrijskog ratovanja

1688–1691. Poslije Karlovačkog mira ponovo je obnovljen i naseljen, a od tada se zove Turski Brod. Od 1701. do 1716. imao je palanku i kapetana. Naselje su Austrijanci ponovo uništili 1716. Nakon Beogradskog mira 1739. novoizgrađeni i utvrđeni čardak čuvali su vojnici vrandučke (derventske) kapetanije. Naselje se posebno razvija nakon izgradnje kolskog drumca do Sarajeva 1864. i uvođenja stalnog poštanskog i putničkog saobraćaja. Ovdje se nalazila glavna skela na Savi sve do izgradnje pruge Bosanski Brod - Zenica. Nakon okupacije postao je gradska općina.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazila uprava sreske finansijske straže, komanda žandarmerijske stanice, pošta i telegraf, carinska ispostava, općinska ambulanta, katolički župni ured, pravoslavna crkva, jevrejska vjerska općina sa sinagogom, jedna džamija, po jedan dječjački i djevojački mekteb, jedna narodna osnovna škola, jedna muslimanska djevojačka škola, Hrvatska kreditna banka, srpska banka i štedionica, dobrovoljno vatrogasno društvo...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Bosanskom Brodu je živjelo 672 muslimana, 506 pravoslavni, 1.936 katolika i 163 jevreja.

DERVENTA (III)

Derventa je nastala u XVI stoljeću. Usred varoši nalazila se tvrđava u obliku pravilnog četverokuta. Imala je dvostruke bedeme, dvostruke jarke i palisadu. Utvrđena je 1716, neposredno pred napad Austrijanaca, koji su je tada zauzeli. Nakon toga grad je obnavljan i dograđivan 1750. i 1771. Posljednji njegovi ostaci porušeni su 1890. Za vrijeme austrougarske uprave u Derventi se nalazio sreski ured, sreski sud, vojno zapovjedništvo, sreska žandarmerija, odjeljenje finansijske straže, pošta i telegraf, bosanskohercegovačka građevinska sekcija br. 1, općinska bolnica... U gradu se nalazila muška preparandija sa konviktom, jedna opća narodna dječja osnovna škola, škola sestara milosrdnica i šest mekteba, po jedna katolička i pravoslavna crkva i tri džamije.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 3.055 muslimana, 726 pravoslavni, 1.322 katolika i 136 jevreja.

GRADAČAC (III)

Župa Gradačac spominje se 1302. U njoj se nalazio grad Gradac, koji se javlja 1465. Od 1512. nalazila se pod upravom Osmanlija. Pod sadašnjim imenom javlja se 1643. Nakon Karlovačkog mira mnogo je dobio na strateškom značaju. Izgradnja postojećeg tvrđavskog kompleksa započeta je 1765. a dovršena do 1821. Centralni njegov objekt predstavljala je oko 18 m visoka trospratna kula s tornjem na vrhu, koja je služila kao utvrđeni dvor kapetana.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda sreske žandarmerije, pošta i telegraf, finansijska straža, općinska ambulanta, katolički župni ured, pravoslavni župni ured, jedna opća osnovna škola, 2 medrese, jedan reformirani mekteb, jedan dječjački mekteb, dva djevojačka mekteba...

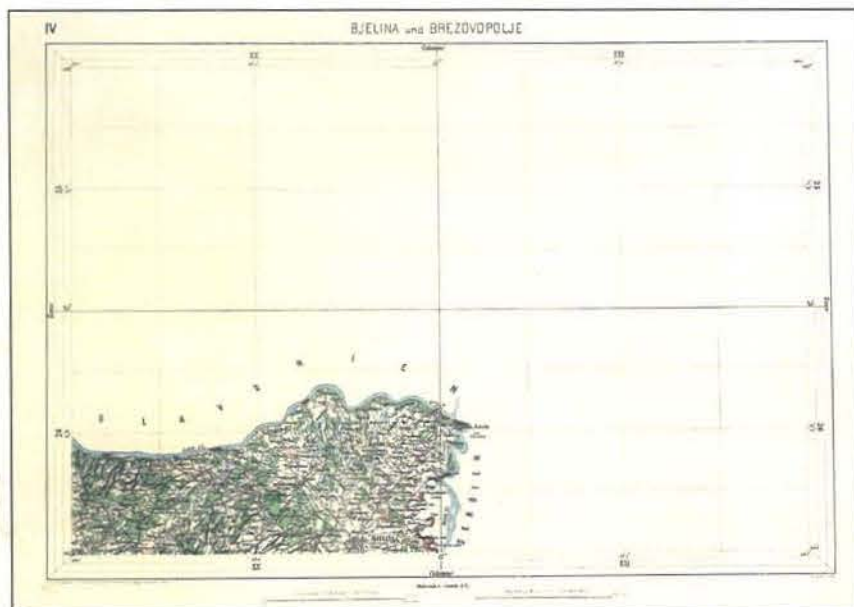
Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Gradačcu je živjelo 2.975 muslimana, 361 katolik, 345 pravoslavni i 41 jevrej.

BRČKO (III)

Prvi put se spominje kao selo 1548. U XVII stoljeću imalo je dva javna kupatila, džamiju i kulu. Poslije Beogradskog mira 1739. na prostoru današnjeg Brčkog podignuta je palanka s opkopom, koja je napuštena prije 1833, a njeni ostaci nisu sačuvani.

Za vrijeme austrougarske uprave u Brčkom se nalazio sreski ured, sreski sud, vojna komanda, komada žandarmerije, odjeljenje finansijske straže, agencija dunavskog parobrodskog društva, pošta i telegraf, trgovačka škola, tri narodne osnovne škole i četiri mekteba. Od decembra 1908. Brčko je dobilo električno osvjetljenje.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 3.144 muslimana, 1.761 pravoslavni, 1.372 katolika i 182 jevreja.

IV

BIJELJINA (IV)

Iako je ovaj kraj bio naseljen u prethistorijsko i rimsko doba kao i za vrijeme srednjovjekovne bosanske države, u njemu nema spomena većeg naselja. Bijeljina kao varoš razvila se za vrijeme osmanske uprave, u doba sultana Sulejmana II. Do kraja XVII stoljeća razvila se u veću varoš sa 5 mahala i manjom čaršijom i sarajem (dvorom) Zvorničkog sandžaka. Austrijanci su Bijeljini zauzeli 1716. Varoš je tada bila porušena i 1725. gotovo pusta jer se sve stanovništvo iselilo, a vratilo se nakon Beogradskog mira 1739, kada Bijeljina ponovo dolazi pod osmansku upravu. Za vrijeme Prvog srpskog ustanka u Bijeljini je bio smješten veći osmanski vojnički logor. Prvu poštu dobila je 1867, telegraf 1878, a 1880. općinsku bolnicu.

Za vrijeme austrougarske uprave u Bijeljini se nalazio sreski ured, sreski sud, zapovjedništvo žandarmerije, pošta i telegraf, jedna trgovačka škola, jedna narodna osnovna dječija škola, osnovna djevojačka škola, jedna konfesionalna pravoslavna osnovna škola, četiri mekteba, jedna medresa i jedna mađarska osnovna škola. Pored toga u gradu se nalazila općinska bolnica, filijala Privredne zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu, Srpska banka, Muslimanska trgovačka banka, dobrovoljno vatrogasno društvo...

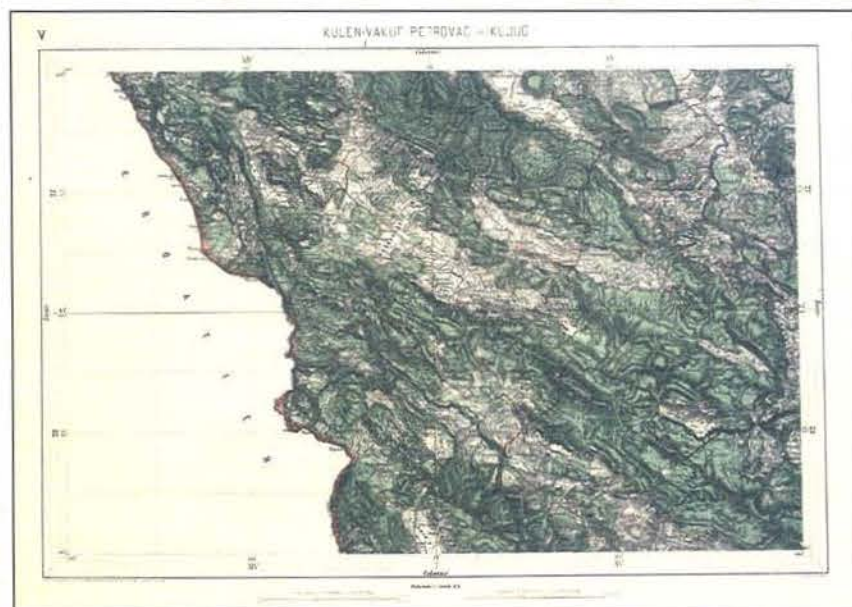
Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 5.896 muslimana, 2.226 pravoslavni, 1.192 katolika i 429 jevreja.

BREZOVO POLJE (IV)

Brezovo polje naseljeno je od muslimanskih iseljenika iz Srbije, i po sultanu Abdul-Azizu nazivalo se i Azizije. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u mjestu je živjelo 5.929 stanovnika, a imalo je jednu džamiju, jedan mekteb osnovnu školu i komandu žandarmerijske stanice. Stanovništvo se u zimskim mjesecima bavilo izradom posebno lakih kola, koja su bila poznata u zemlji.

KULEN-VAKUF (V)

Utvrđeni grad Džisri-Kebir (Veliki Most), kasnije Kulen-Vakuf izgrađen je između 1703. i 1730. na vještački stvorenom otoku uz lijevu obalu Une. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u sreskoj ekspozituri Kulen-Vakuf živjelo je 1188 muslimana, 67 pravoslavni i 13 katolika. Imao je poštu, žandarmerijsku stanicu, carinsku i finansijsku stražu, ambulantu, osnovnu školu i tri mekteba.

V

PETROVAC (V)

Nastao je u XVIII stoljeću. U njemu je bila jedna tabija i kula s više katova.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, vojna komanda, komada žandarmerije i finansijska straža, pošta i telegraf, općinska ambulanta, opća osnovna škola, opća djevojačka škola, srpskopravoslavna dječjačka i djevojačka škola, srpskopravoslavna djevojačka zanatska škola, 5 mekteba, jedno činovničko čitaoničko društvo, jedna srpskopravoslavna i 2 muslimanske čitaonice.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Petrovcu je živjelo 2196 muslimana, 514 pravoslavni, 175 katolika i 21 jevrej.

KLJUČ (V)

Srednjovjekovni grad Ključ, u kojem su izdavane povelje bosanskih vladara i feudalaca, spominje se 1322. i 1325. Osmanlije su ga zauzeli 1463. i držali u njemu posadu. Podigli su još jedan dio grada, ali se ne zna kada. Ključka kapetanija osnovana je krajem XVII stoljeća i obuhvata je Ključ, Kamičak i Jezero i graničila se s kamengradskom (majdanskom), džisri-sanskom, petrovačkom i jajačkom kapetanijom.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, šumarska uprava, odjeljenje finansijske straže, 2 mekteba, 2 džamije, pravoslavna crkva, katolička crkva i župni ured, sreska bolnica...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Ključu je živjelo 961 musliman, 443 pravoslavca, 344 katolika i 5 jevreja.

JAJCE (VI)

U XIII stoljeću na području Jajca razvilo se srednjovjekovno naselje, prvi put spomenuto 1396. Tada ili u prvoj polovini XIV stoljeća udareni su temelji utvrđenog grada. Najstariji je njegov dio masivna Medved-kula kružne osnove, promjera do 14 m, a visine do 20 m. Jezgro grada činila je citadela na vrhu brijega.

Padom Bosne 1463. dolazi u ruke Osmanlija, ali ga 1465. osvaja kralj Matija Korvin i osniva jajačku banovinu. Osmanlije ga ponovo zauzimaju 1528. i u njihovom posjedu ostaje do austrougarske okupacije 1878. Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, vojna komanda, stanica sreske žandarmerije, po jedno carinsko i odjeljenje finansijske straže, 1 mekteb, 7 džamija i općinska ambulanta. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Jajcu je živjelo 1542 muslimana, 325 pravoslavnih, 2265 katolika i 81 jevrej.

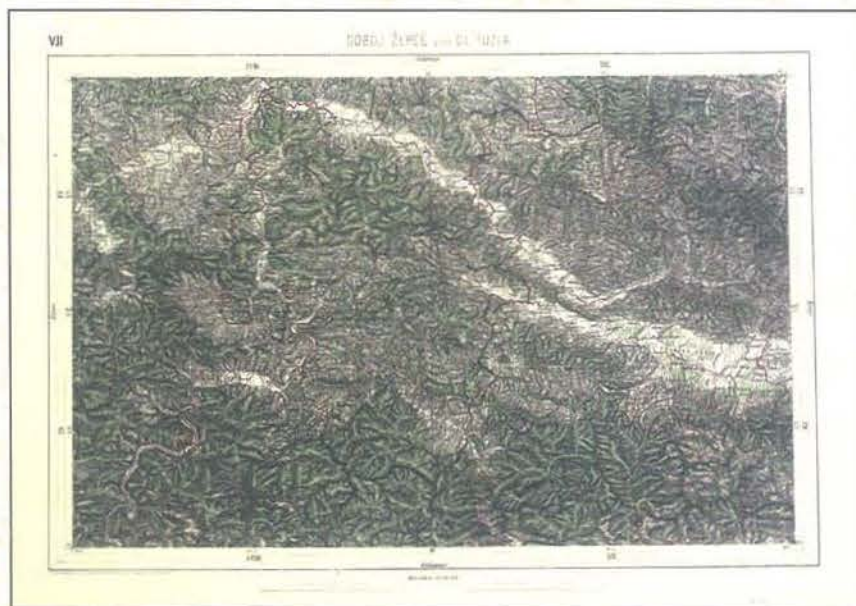

VI

VARCAR-VAKUF (VI)

Razvio se od sela Gornje Kloke u nahiji Trijebovo. Krajem XVI stoljeća sagradio ja kizlaraga H. Mustafa, porijeklom iz tog kraja u naselju džamiju, mekteb, javno kupatilo, karavan-saraj i dr. Naselje je dobilo ime Novo Jajce, a nešto kasnije Varcar-Vakuf. Sredinom XVII stoljeća bio je kasaba sa 11 mahala i 2.000 kuća pokrivenih daskom, s vinogradima i baščama. Između 1656. i 1659. spalili su ga Mlečani, a obnovio ga je bosanski beglerbeg Sejdi Ahmed-paša. Imao je razvijeno zanatstvo, posebno izradu kosa "varcarki". U gradu se nalazila jedna katolička i jedna pravoslavna crkva, 4 džamije, jedna opća i jedna pravoslavna osnovna škola, dva mekteba i jedan reformirani mekteb, oficirski kasino, jedna hrvatska čitaonica, srpsko pjevačko društvo "Nikolajević", muslimanska čitaonica "Kiraethana", kao i dobrovoljno vatrogasno društvo sa 40 članova.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 1.366 muslimana, 325 pravoslavnih, 2.265 katolika i 81 jevrej.

VII

DOBOJ (VII)

Smješten na veoma istaknutom položaju, srednjovjekovni utvrđeni grad Doboj prvi se put spominje 1415. Osmanlije su ga zauzeli početkom 1503. i nakon Karlovačkog mira (1699) poduzeli su zamašne radove na učvršćenju glavne tabije i gradskih bedema radi efikasnije odbrane od ojačale vatrene moći artiljerije. U toku 1697. zauzeo ga je princ Eugen, a 1717. general Petrasch. Austrijska okupaciona armija ovdje je 1878. u periodu od 16. augusta do 14. septembra vodila brojne borbe. Doboj je 11. augusta 1907. zadesio veliki požar koji je na nerazjašnjen način izbio u jednom od dućana, a zatim zahvatio oko 50 kuća u čaršiji. Naredne godine na tom su mjestu izgrađeni moderni poslovni objekti.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Doboju je živjelo 358 muslimana, 1126 pravoslavnih, 1767 katolika i 101 jevrej.

ŽEPČE (VII)

Prvi se put spominje 1458. Prve sigurne vijesti o gradu potječu iz 1697. Tada je grad od kopnene strane bio opasan s dva reda palisada i jednim jarkom, a od obale Bosne jednim redom palisada. Zbog otpora koji su stanovnici pružili trupama E. Savoyskog 1697. grad je topovima zapaljen, a vojska je sasjekla posadu, ne štedeći ni starce ni žene ni djecu koji su se tu sklonili.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, pošta i telegraf, željeznička stanica, sreska žandarmerijska stanica, jedna osnovna škola, djevojačka škola, jedan reformirani mekteb, 4 džamije, po jedna pravoslavna i katolička crkva, jedna sinagoga, činovnička i gradska čitaonica, jedno muslimansko dobrotvorno društvo, jedna hrvatska čitaonica, muslimanska omladinska čitaonica i dobrovoljno vatrogasno društvo. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Žepču je živjelo 1.442 muslimana, 52 pravoslavna, 451 katolik i 105 jevreja.

TUZLA (VII)

Kad su Osmanlije 1460. prvi put zaposjeli tuzlansko područje, zatekli su varoš Donje Soli i Gornje Soli s istoimenim centralnim varoškim naseljima.

Donja je Tuzla sredinom XVI stoljeća imala 6 mahala, sa ukupno 406 kuća poreskih obveznika, od toga 123 kršćanske i 283 muslimanske. Oko cijelog naselja bilo je prije 1548. podignuto utvrđenje (palanka) sa 4 utvrđene kapije, a do kraja tog stoljeća razvile su se još 4 mahale. Gornja Tuzla imala je nešto brži tempo razvitka.

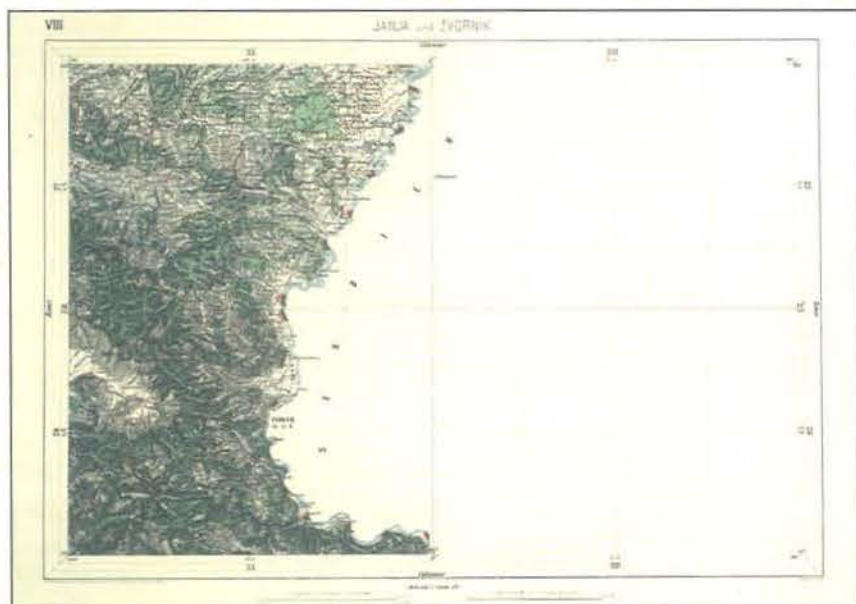
Razvoju Gornje i Donje Tuzle doprinijeli su i neki zbornički sandžakbezi koji su u XVI stoljeću u njima podigli kulturne ustanove i osnovali mahale, a neki su od početka XVII stoljeća povremeno sjedjeli u Donjoj Tuzli. U toku Bečkog rata i nakon Karlovačkog mira u tuzlansko se područje doselilo mnogo muslimanskog stanovništva iz Ugarske i Slavonije. U XVIII stoljeću, između 1760. i 1768, Osmanlije su usred palanke izgradili i kameni utvrđeni grad.

Nakon okupacije BiH 1878, otvaranjem novih solana, rudnika, tvornica, pilana i izgradnjom željezničke pruge Doboj-Tuzla (1885), privredni je razvitak tuzlanskog područja ubrzan. U to vrijeme počeo je nagli razvitak Donje Tuzle, koja se naziva samo Tuzla, dok je Gornja Tuzla, koja je već od ranije nazadovala, zadržala raniji naziv.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 5.892 muslimana, 754 pravoslavnih, 3.237 katolika i 348 jevreja.

JANJA (VIII)

Janja se prvi put spominje u XVIII stoljeću. Prema popisu stanovništva iz 1910. imala je 3.978 stanovnika, pretežno muslimana. U njoj je bilo smješteno odjeljenje finansijske straže, žandarmerijska stanica, osnovna škola, dva mekteba, 2 džamije, pravoslavna crkva i vodenica s benzinskim motorom.

VIII

ZVORNIK (VIII)

Spominje se 1412. Prvobitno se zvao Zvonik, a od 1519. Zvornik. Zahvaljujući rudnicima Srebrenice i srednjeg Podrinja, razvio se u značajan ekonomski centar. U periodu od 1415. do 1432. u Zvorniku se formirala najjača dubrovačka naseobina na području srednjovjekovne Bosne.

Osmanlije su ga zauzeli početkom 1462. Zbog isturenog položaja prema Ugarskoj znatno je ojačan i proširen. Nastala su dva bedemima povezana grada: Donji, (osmanski) s jakim bedemima duž rijeke i tri kule i Gornji (srednjovjekovni), sa zidinama i kulama na strminama, te glavnom kulom na 407 m visokoj zaravni. U XVIII stoljeću Zvornik je bio najjače utvrđeni grad u Bosni, koji je popravljan i dograđivan više puta (1762, 1765 i 1777). Varoš je bila upravno središte sandžaka do 1851, kada je njenu upravnu funkciju preuzela Tuzla.

U vrijeme austrougarske uprave u Zvorniku se nalazio sreski ured, osnovna škola, ambulanta, carinski ured i carinska i finansijska straža. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Zvorniku je živjelo 2094 muslimana, 754 pravoslavna, 179 katolika i 148 jevreja.

IX

LIVANJSKO POLJE (IX)

Livanjsko polje najveće je kraško polje u zapadnoj Bosni. Leži na nadmorskoj visini 700-740 m, dugo je oko 65, a široko prosječno oko 6 km. Zahvata prostor od oko 400 km². Pruža se paralelno s dinarskim planinama od sjeverozapada prema jugoistoku. Na zapadu i jugozapadu ograničeno je Dinarom (Troglav 1913 m, Kamešnica 1849 m), na jugoistoku krečnjačkom površi sa Grabovičkom planinom (1008 m), na sjeveru Šatorom (1872 m), a na sjeveroistoku i istoku Staretinom (1892 m) i Krug-planinom (Suhovrh 1457 m).

X

TRAVNIK (X)

U srednjem vijeku travnički kraj pripadao je župi Lašva. Srednjovjekovni utvrđeni Travnik imao je oblik nepravilnog mnogougla i raščlanjen je na donji, gornji i srednji grad. Oko srednjovjekovne utvrde formira se najprije trg, a kasnije kasaba koja postaje sjedištem nahije Lašva i kadiluka Bosna-Brod. Od 1699. do 1850. Travnik je bio sjedištem bosanskih vezira. Uz intenzivnu izgradnju i procvat zanatstva i trgovine, kasaba uskoro prerasta u šehir s preko 7.000 stanovnika. Na početku XIX stoljeća Travnik je sjedište francuskog (1806-1814) i austrijskog (1808-1820) konzulata. Nakon prijenosa vezirske stolice u Sarajevo počeo je stagnirati i u vrijeme okupacije imao manje od 6.000 stanovnika. Nakon 1878. izgrađeno je više javnih objekata (škole, bolnica, kasarna, vodovod, centrala), željeznička pruga (1893), tvornica duhana (1893) i tvornica šibica (1901). Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Travniku je živjelo 2.750 muslimana, 2.725 katolika, 674 pravoslavna i 472 jevreja.

LIVNO (X)

Ban Stjepan Kotromanić priključio je Bosni župu Livno 1326. Osmanlije su ga zauzeli 1485, kada je uključen u kadiluk Neretva. U prvoj polovini XVI stoljeća Livno je u sastavu Kliškog sandžaka i sjedište je sandžakbega do kraja XVII stoljeća. Kada su Osmanlije krajem XVII stoljeća izgubili oblasti van užeg bosanskog područja, uključen je u Krajinu. Formirana je Livanjska kapetanija, koja je bila često poprište sukoba s uskočkim četama iz mletačke Dalmacije. Zbog njihovih velikih gubitaka u oblasti Livna, u narodnoj se pjesmi spominje kao "prokleto Lijevno". Za vrijeme okupacije 1878, uprkos snažnom otporu, austrougarske snage zauzele su ga 28. septembra.

Za vrijeme austrougarske uprave u Livnu se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda sreske žandarmerije, po jedno odjeljenje uprave kontrole carine i finansijske straže, sreska bolnica,

pošta i telegraf, katolički župni ured i crkva, pravoslavni župni ured i crkva, osam džamija, opća osnovna škola, mekteb, hrvatsko pjevačko i muzičko društvo "Dinara", srpsko pjevačko društvo i muslimanska čitaonica.

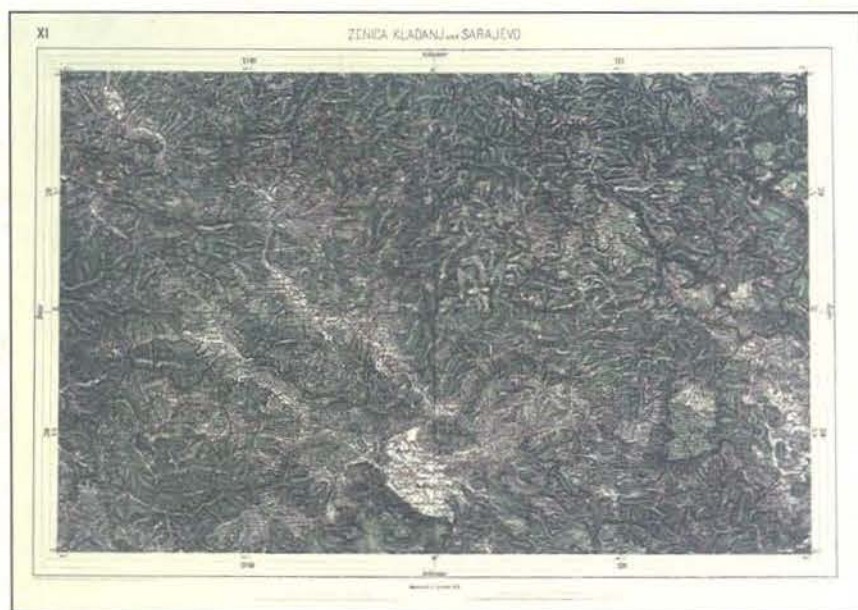
Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Livnu je živjelo 2.120 katolika, 1.799 muslimana, 783 pravoslavnih i 22 jevreja.

PROZOR (X)

U srednjem vijeku područje oko Rame ulazilo je u sastav bosanske države. U XIV i XV stoljeću Prozor je bio centar župe Rame.

Za vrijeme austrougarske uprave u Prozoru se nalazio sreski ured, sreski sud, sresko poljoprivredno društvo sa silosima za žito, komanda žandarmerijske stanice, odjeljenje finansijske straže, pošta i telegraf, opća osnovna škola, mekteb, muslimanska čitaonica, činovnička čitaonica (kasini), hrvatsko sokolsko udruženje, tri džamije i općinska ambulanta.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Prozoru je živjelo 849 muslimana, 229 katolika, 26 pravoslavnih i 3 jevreja.

XI

ZENICA (XI)

Današnje ime grada prvi se put javlja 1436. Za vrijeme osmanske uprave Zenica je bila kasaba s čaršijom.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, zemaljski centralni kazneni zavod, rudarska uprava, pošta i telegraf, sreska žandarmerijska stanica, carina i finansijska straža, dvije katoličke crkve, pravoslavna crkva i crkvena općina, pet džamija, jedna sinagoga i jevrejska vjerska zajednica, opća osnovna škola, pet mekteba...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Zenici je živjelo 7.215 stanovnika, od kojih je bilo 2.941 musliman, 1.023 pravoslavna, 2.857 katolika, 294 jevreja.

KLADANJ (XI)

Kladanj je u XVI stoljeću bio kasaba koja je imala čaršiju, hamam i džamiju, a predstavljala je jednu od raskrsnica karavanskih drumova. U vrijeme austrougarske uprave u Kladnju je bio smješten sreski ured, sreski sud i komanda sreske žandarmerijske stanice, carinska i finansijska straža, osnovna škola, jedna medresa, 3 mekteba, 7 džamija i sreska bolnica. Zajedno s Tuzlom i Vlasenicom obrazovao je jedan izborni okrug. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 1.144 muslimana, 395 pravoslavnih, 75 katolika i 41 jevrej.

SARAJEVO (XI)

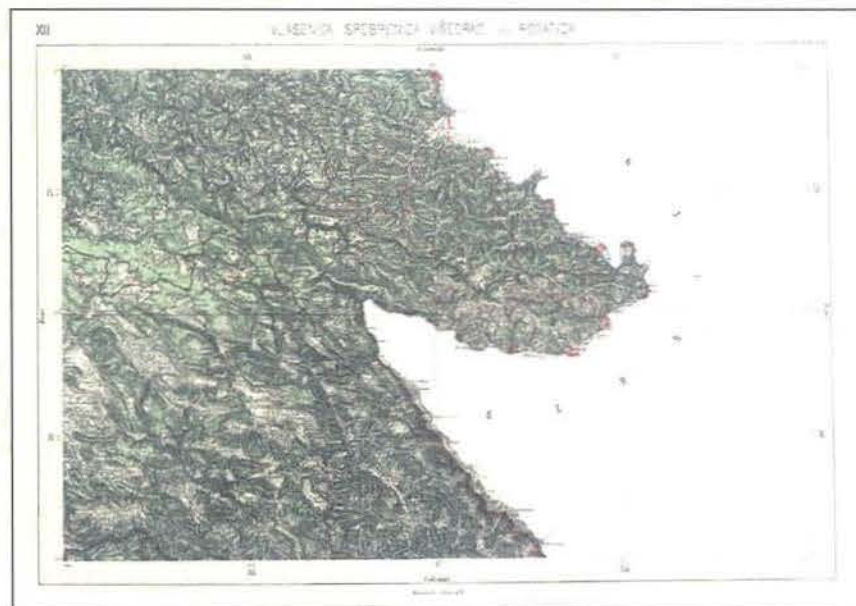
Nakon osvajanja utvrđenja Hodidjed 1435. Osmanlije su postali gospodari doline Miljacke i krajeva koje zauzima današnje Sarajevo. Do 1462. formirana je jezgra novog naselja koje je već 1489. izraslo u "šeher". U njemu je izgrađen i saraj-dvor namjesnika, po kojem je varošica dobila sadašnje ime (saraj=dvor, konak; saraj-ovasi=polje oko dvora), prvi put spomenuto 1507. Uskoro, postao je najveća i najbogatija varoš ovog dijela Balkana. Većina najljepših i najvrednijih profanih i sakralnih objekata osmanskog doba izgrađena je kada se na vezirskoj stolici nalazio bogati mecena Gazi Husrev-beg (1521-1541). Tada je Sarajevo dobilo izgled koji se nije značajnije mijenjao do austrougarske okupacije 1878.

U prošlosti Sarajevo je često stradavalo od požara. Neki od njih (1697, 1788, 1831, 1842, 1852) imali su katastrofalne razmjere. Tako je 9. jula 1842. u požaru nestalo 957 dućana, 569 magaza, 261 krevet s katancem, (tip manjeg dućana), 741 otvoreni krevet s katancem...

Tragične posljedice imale su razne epidemije (kuga, kolera, velike boginje...), a po razmjerama posebno su zabilježene kuge iz 1690, 1731-32, 1741. i 1782.

Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine, po svom razvoju svrstao se među najrazvijenije gradove u jugoistočnoj Europi. Prema podacima Bosanskog glasnika za 1914. godinu, u njemu se nalazilo 6 inostranih konzulata: talijanski, turski, ruski, britanski, francuski i njemački. U gradu se nalazilo 7 narodnih osnovnih škola, 13 srednjih škola, 2 naučne institucije: Zemaljski muzej i Institut za istraživanje Balkana, Zemaljska bolnica, 14 banaka i mjenjačnica, 12 štamparija, 9 boljih hotela od kojih 2 I kategorije, 8 hotela i hanova za domaći promet, 3 pozorišne i kino-dvorane, 26 redakcija časopisa i novina...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Sarajevu je živjelo 18.460 muslimana, 8.450 pravoslavnih, 17.922 katolika i 6.397 jevreja.

XII

VLASENICA (XII)

U srednjem vijeku na području sadašnjeg naselja nalazila se župa Birač, koja se prvi put spominje 1244. Kao naselje postojala je prvih godina nakon dolaska pod osmansku upravu. Tada je u njoj sagrađena džamija. Pripadala je kadiluku Knežina s Birčem, a od XVIII stoljeća bila je središte tog kadiluka.

Za vrijeme austrougarske uprave u Vlasenici se nalazio sreski ured, sreski sud, vojna komanda, komanda sreske žandarmerijske stanice, finansijska straža, opća osnovna škola, pošta i telegraf, jedna pravoslavna crkva i župni ured, dvije džamije,

podružnica Crvenog križa, općinska ambulanta, sresko poljoprivredno dobro, kasarna s oficirskim paviljonom...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Vlasenici je živjelo 1379 muslimana, 400 pravoslavni, 72 katolika i 55 jevreja.

SREBRENICA (XII)

Na prostoru ranijeg sela Gradine otkriveni su dijelovi rimskog municipija Domavia, koji je bio središte šireg rudarskog područja poznatog pod imenom Argentaria. Kao podgrađe tvrđave Srebrenik, Srebrenica se prvi put spominje 1352.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured i sreski sud, vojna komanda, komanda sreske žandarmerijske stanice, pošta i telegraf, sreska bolnica s meteorološkom stanicom, opća osnovna škola, medresa, tri mekteba, jedna pravoslavna crkva, kiraethana, muslimansko tamburaško društvo "Zmajevac", bolesnička blagajna...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Srebrenici je živjelo 909 muslimana, 576 pravoslavni, 99 katolika i 21 jevrej.

VIŠEGRAD (XII)

Srednjovjekovno naselje spominje se prvi put 1407, a grad 1433. Most na Drini u Višegradu, zadužbina velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića, dug je 180, a širok više od 7 metara, sa 10 stupova i 11 šiljastih lukova. Izgradnja mosta, koji predstavlja remek-djelo osmanske mostogradnje, započela je 1571-72, a završena je 1577-78. Projektirao ga je proslavljeni graditelj Kodža Mimar Sinan.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured i sreski sud, općinski ured, vojna komanda, sekcija za održavanje željeznice, komanda žandarmerije, sreska uprava kontrole carine i finansijske straže, pravoslavna crkva i dva pravoslavna župna ureda, tri džamije i novi hram, opća osnovna škola, mekteb, Hadži Gazi-begova medresa, pravoslavno crkveno pjevačko društvo "Zastava" sa 60 članova, muslimanska čitaonica sa 25 članova, srpska čitaonica sa 50 članova i opća čitaonica sa 50 članova.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Višegradu je živjelo 1.275 muslimana, 660 pravoslavni, 328 katolika i 265 jevreja.

ROGATICA (XII)

Spominje se 1425. Do 1462. došla je pod upravu Osmanlija. Tada se zvala Čelebi-Pazar (Čelebijin Trg). U ovom kraju nalaze se najstariji muslimanski nadgrobni spomenici (XV-XVI stoljeće), koji predstavljaju prijelazni oblik od stećaka ka nišanima. Na nekima od njih nalaze se najstariji epitafi napisani na orijentalnim jezicima, a na tri natpisi su izvedeni bosančicom.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, vojna komanda, komanda žandarmerijske stanice, odjeljenje finansijske straže, nova kasarna, vojni logor s barakama, jedan pravoslavni župni ured s crkvenom općinom, jevrejska zajednica, 7 džamija, jedna pravoslavna crkva, jedna opća osnovna škola sa odjeljenjem za djevojke u novoj, moderno opremljenoj školskoj zgradi, jedan dječjački i tri djevojačka mekteba...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Rogatici je živjelo 2.235 muslimana, 844 pravoslavni, 136 katolika i 54 jevreja.

MOSTAR (XIII)

Jezgro današnjeg Mostara nastalo je u XV stoljeću. Kao toponim, naselje se prvi put spominje 1474. Od 1522. privremeno je sjedište hercegovačkog sandžakbega i tada se razvija u privredno, političko i kulturno središte hercegovačkog područja

i startešku bazu Osmanskog carstva u borbi s Mlečanima. Početkom XVIII stoljeća veći dio naselja opasan je bedemima, s nekoliko kula, kapija i tabija. Stari most podignut je 1566. u slavu sultana Sulejmana Veličanstvenog, a sagradio ga je čuveni graditelj Mimar Hajredin Mlađi.

Za vrijeme austrougarske uprave u Mostaru se nalazila sreska uprava, sreski sud, državno odvjetništvo, okružni sud, finansijska direkcija i finansijske straže, gradska uprava, općinska bolnica, gradska elektrana, tvornica duhana, velika gimnazija, trgovačka škola, viša djevojačka škola, 5 medresa, 3 mekteba, 2 opće osnovne škole, zapovjedništvo pješadijske divizije, posadna vojna bolnica, vojni magacini za snabdijevanje, odjeljenje vojnog građevinskog odjeljenja, vojna stanica za golubove pismoše...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Mostaru je živjelo 7.212 muslimana, 4.518 pravoslavni, 4.307 katolika, 87 evangelika i 254 jevreja.

XIII

ŽUPANJAC-DUVNO (XIII)

U srednjem vijeku grad Duvno ležao je u župi Duvno, gdje je bilo sjedište duvanjskog biskupa.

Za vrijeme austrougarske uprave u Županjcu se nalazio sreski ured, sreski sud, uprava finansijske straže, jedna opća i jedna katolička djevojačka škola, jedan mekteb, pošta i telegraf, hrvatska čitaonica, muslimanska čitaonica, ambulanta, činovnički kasino...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Županjcu je živjelo 915 muslimana, 180 pravoslavni, 698 katolika i 14 jevreja.

KONJIC (XIV)

Zvao se i Neretva. Preko Konjica, Boračkog jezera i Ivan-planine prolazila je rimska magistrala od Narone prema Savi, a u srednjem vijeku važan drum koji je vezivao Bosnu s Dubrovnikom.

Za vrijeme austrougarske uprave u Konjicu se nalazio sreski ured, sreski sud, K. u.K. vojna komanda, žandarmerijski vod i stanica, vojni magacini za snabdijevanje, jedna medresa, jedna opća osnovna škola, mekteb, općinska bolnica...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 1.217 muslimana, 294 pravoslavna, 839 katolika i 20 jevreja.

FOČA (XIV)

U srednjem vijeku naziva se imenom Hoča ili Hotča. Razvila se kao karavanska stanica i trg na važnom dubrovačkom drumu koji je povezivao Bosnu i Srbiju s dalmatinskom obalom.

U XV stoljeću značajno je varoško naselje s razvijenom zanat-skom i trgovačkom djelatnošću, a u osmanskom periodu jedan je od najpoznatijih centara na Balkanu. Ovdje je 1588. postojao skriptorij. Razvijena je bila i kaligrafska umjetnost.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, općinska bolnica, carinski ured, sreska finansijska uprava, vojna pošta i telegraf, vojna komanda, vojna bolnica, pravoslavni župni ured, opća osnovna škola, medresa, jedan reformirani mekteb, 7 mekteba, jedna pravoslavna crkva, 17 džamija, jedna katolička garnizonska crkva...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Foči je živjelo 3.230 muslimana, 887 pravoslavni, 284 katolika i 20 jevreja.

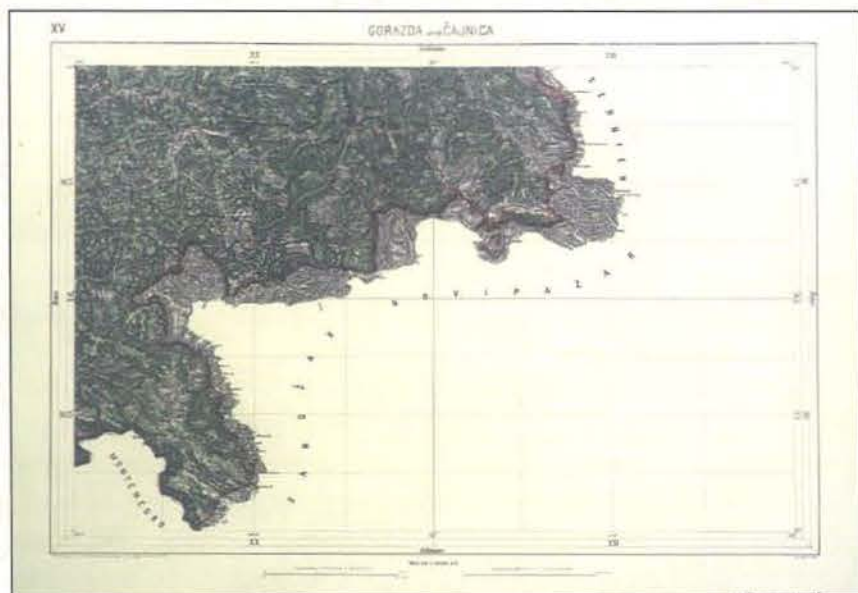
XIV

NEVESINJE (XIV)

Nevesinje u XII stoljeću spominje pop Dukljanin kao jednu župu Podgorja.

Za vrijeme austrougarske uprave u Nevesinju se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda brdske brigade, komanda sreske žandarmerije, carina i finansijska straža, mekteb, četiri džamije, po jedna pravoslavna i katolička crkva, pošta i telegraf i općinska ambulanta.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 1.022 muslimana, 709 pravoslavni, 176 katolika i 36 jevreja.

XV

GORAŽDE (XV)

Spominje se prvi put 1379. Tada je ovuda prolazio trgovački drum Dubrovnik-Niš, tu je bio trg, a dubrovački su trgovci izgradili svoje faktorijske.

Osmanlije su zauzeli ovaj kraj najkasnije 1463. Od 1519. započela je s radom najstarija štamparija u Bosni Božidara Goraždanina, koja je nabavljena u Veneciji i u kojoj je štampano nekoliko knjiga crkvenog sadržaja.

Sredinom XVI stoljeća podignut je drveni most preko Drine, koji je više puta popravljan i obnavljan. Oko 1620. u Goraždu je bilo oko 150 kuća i 2 hana.

Do 1851. Goražde je pripadalo Hercegovačkom sandžaku, a onda je pripojeno Sarajevu. Godine 1878. u Goraždu je bilo 160 kuća, oko 60 trgovačkih i drugih radnji i 846 stanovnika. Te godine otvorena je pošta, 1885. osnovna škola, 1901. bolnica, 1903. rasadnik za voćke, a 1905. izgrađen je vodovod.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Goraždu je živjelo 1.196 muslimana, 433 pravoslavni, 223 katolika i 26 jevreja.

ČAJNIČE (XV)

Srednjovjekovno naselje i trg spominje se 1477, a od XV do XVIII stoljeća razvijeni je centar zlatarskog obrta. U XVI stoljeću radila je kovnica novca (srebrene akče). Puni razvoj naselje je doživjelo od 1570. do 1582, kada su izgrađeni urbani centar varoši i najvažniji spomenici osmanskog doba.

Čajniče je bilo poznato kao hodočasće pravoslavni. Ovo mjesto posjećivalo je više hiljada hodočasnika iz Bosne, Srbije i Novopazarskog sandžaka.

Za vrijeme austrougarske uprave u Čajniču se nalazila jedna pravoslavna crkva, katolička kapela i tri džamije. U mjestu se nalazila žandarmerijska stanica, opća narodna osnovna škola, reformirani mekteb, medresa, odjeljenje carinske i finansijske straže, kasino i čitaonica.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Čajniču je živjelo 924 muslimana, 556 pravoslavni, 50 katolika i 5 jevreja.

XVI

LJUBUŠKI (XVI)

Grad Ljubuški spominje se 1452. i 1454. Osmanlije su ga osvojili 1465. ili 1466. Kulu su opasali bedemima i unutar njih izgradili džamiju, cisternu i druge objekte.

Za vrijeme austrougarske uprave u Ljubuškom se nalazio sreski ured, sreski sud, duhanara sa šest magacina za duhan, stanica sreske žandarmerije, kontrolna stanica sreske finansijske straže, opća osnovna škola, tri mekteba, pravoslavna crkva i župni ured.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u Ljubuškom je živjelo 3.297 stanovnika, od kojih je bilo 2.368 muslimana, 205 pravoslavni, 716 katolika i 8 jevreja.

POČITELJ (XVI)

Tvrđava u Počitelju spominje se prvi put 1444. Pod vlast Osmanlija došao je 1471, nakon duže opsade. Od tada pa do 1835. gradom je zapovijedao dizdar. Za vrijeme Bečkog rata grad su napadale mletačke snage, a Vule Novković ga je zapalio. Nakon Karlovačkog mira 1699. i pada Gabele u Mletačke ruke Osmanlije su Počitelj utvrdili, dozidali gradsku kulu i opasali ga bedemima. Od početka XVIII stoljeća do 1835. Počitelj je bio sjedištem istoimene kapetanije.

Prema popisu stanovništva iz 1910. u Počitelju je živjelo 537 muslimana, 51 pravoslavni i 122 katolika. U gradu se nalazio jedan mekteb i jedna džamija.

XVII

STOLAC (XVII)

Ranije se zvao Vidoški Grad. Imao je podgrađe Podstolac. Spominje se 1375. i 1436, a grad Vidošić 1444. Nakon Karlovačkog mira 1699. proširen je i tada je postao jedan od najvećih tvrđavskih kompleksa u Hercegovini. Imao je 13 kula, snažne bedeme do 2 m širine, džamiju i niz stambenih zgrada. Austrijanci su 1888. dogradili dio utvrđenja.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu se nalazio sreski ured, sreski sud, komanda vojne stanice, vojna bolnica, vojni magacin za snabdijevanje, žandarmerijski vod i komandna postaja, pošta i telegraf, carinska i finansijska straža...

Grad je imao jednu opću osnovnu školu, jednu konfesionalnu pravoslavnu školu, četiri mekteba, četiri džamije, garnizonski kasino, kiraethanu i hrvatsku čitaonicu, muslimasko i srpsko zanatlijsko udruženje...

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 2.173 muslimana, 767 pravoslavni, 301 katolik i 7 jevreja.

BILEĆA (XVII)

Prvi se put spominje 1387. Kod Bileće se odigrala prva bitka između Osmanlija i bosanske vojske, koju je 1388. predvodio vojvoda Vlatko Vuković. Ovuda je u srednjem vijeku prolazio važan trgovački put koji je od Dubrovnika vodio prema Nikšiću i Ključu kod Gacka. U osmansko doba put je imao veliki značaj, pa su se Osmanlije starali za njegovu sigurnost i na njemu izgradili čitav niz kula. Od sredine XIX stoljeća Bileća je postala centar osmanske, a kasnije austrougarske uprave.

Bileća je imala sreski ured, sreski sud, carinski poreski ured. U blizini grada nalazio se vojni logor, u Dvorištu, tzv. Nova Bileća, sa tvrđavom i mjesnim vojnim zapovjedništvom, vojnim magacinom za snabdijevanje, vojnom bolnicom, inženjerskom direkcijom, odjeljenjem finansijske straže...

U gradu se nalazila opća sreska bolnica, opća osnovna škola i jedan reformisani mekteb, po jedna pravoslavna crkva u Bileći i Podosoju jedna pravoslavna kapela i dvije džamije.

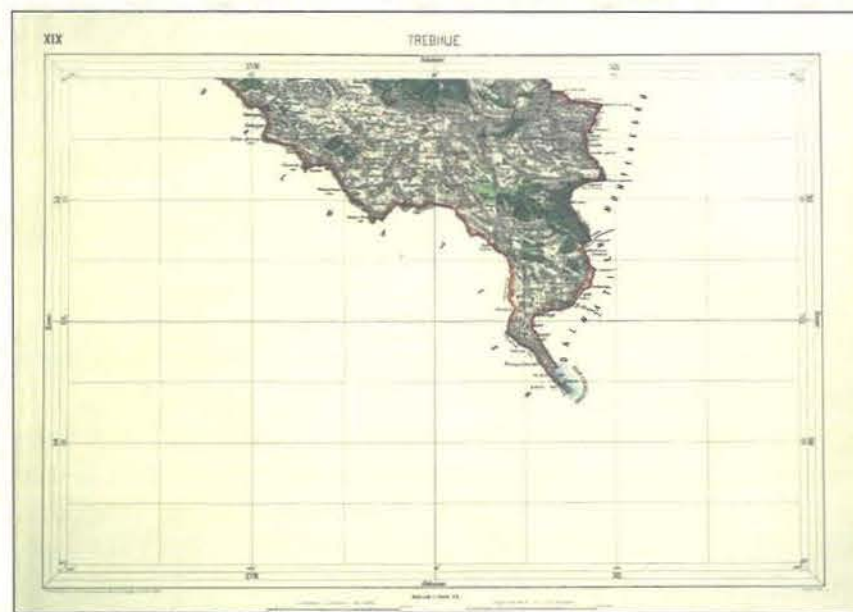
Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 757 muslimana, 890 pravoslavni, 196 katolika i 15 jevreja.

GACKO (XVII)

U XII stoljeću pop Dukljanin spominje župu Gacko u oblasti Podgorja. Tuda je prolazio najvažniji drum koji je povezivao Dubrovnik s Podrinjem. Da bi nadzirao promet na drumu, vojvoda Sandalj Hranić krajem XIV stoljeća poviše Cernice podigao je utvrđeni grad Ključ. Grad je imao oblik pravougaonika i dijelio se na Donji i Gornji. Osmanlije su ga zauzeli prvi put 1463, a konačno 1468. Pred austrougarsku okupaciju grad je napušten.

Za vrijeme austrougarske uprave u Gacku se nalazio sreski ured, sreski sud, carinski i poreski ured, finansijska straža, poljoprivredna stanica, pravoslavni župni ured, devet pravoslavni crkava, 4 džamije, sreska bolnica za 24 bolesnika, opća osnovna škola, pošta i telegraf...

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1910. u gradu je živjelo 986 muslimana, 577 pravoslavni, 116 katolika i 8 jevreja.

XIX

TREBINJE (XIX)

Sredinom X stoljeća Konstantin Porfirogenit spominje Trebinje među gradovima Travunije, nazivajući ga Terbunia. Pod sadašnjim nazivom javlja se 1318. Nalazio se na karavanskom drumu koji je iz Boke i Dubrovnika vodio u Bosnu i Srbiju. Tu je bila stanica dubrovačkih trgovaca.

Sredinom XVII stoljeća u Trebinju je bilo sjedište kapetanije, a sredinom XIX stoljeća sjedište hadžiluka. Za vrijeme austrougarske uprave izgrađena su na okolnim bregovima utvrđenja, a u gradu kasarne.

Za vrijeme austrougarske uprave u gradu su se nalazili civilni i vojni uredi, sreski ured, sreski sud, komanda brdske brigade, komanda utvrde, vojni magacin za snabdijevanje, garnizonski sud, garnizonski zatvor, općinska ambulanta, vojna bolnica, inženjerska direkcija, pionirsko odjeljenje i pionirsko skladište, vojna stanica golubova pismoša, komanda žandarmerijske stanice, trgovačka škola, po jedna dječja i djevojačka opća škola, jedna pravoslavna konfesionalna škola, mekteb i jedna muslimanska djevojačka škola, pošta i telegraf.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1910. u gradu je živjelo 2.009 muslimana, 1.561 pravoslavni, 794 katolika i 31 jevrej. Osim toga u gradu se nalazio garnizon sa 3.000 osoba.

KARTE I-XIX (1885. GODINA) PREMA
PREGLEDNOM LISTU SA STRANE 234-235

TAJNICA und SANSKI-MOST.

Maßstab 1:150,000 d.N.

Geographische Anstalt des k. u. k. Reichs-Militär-Museums

1914

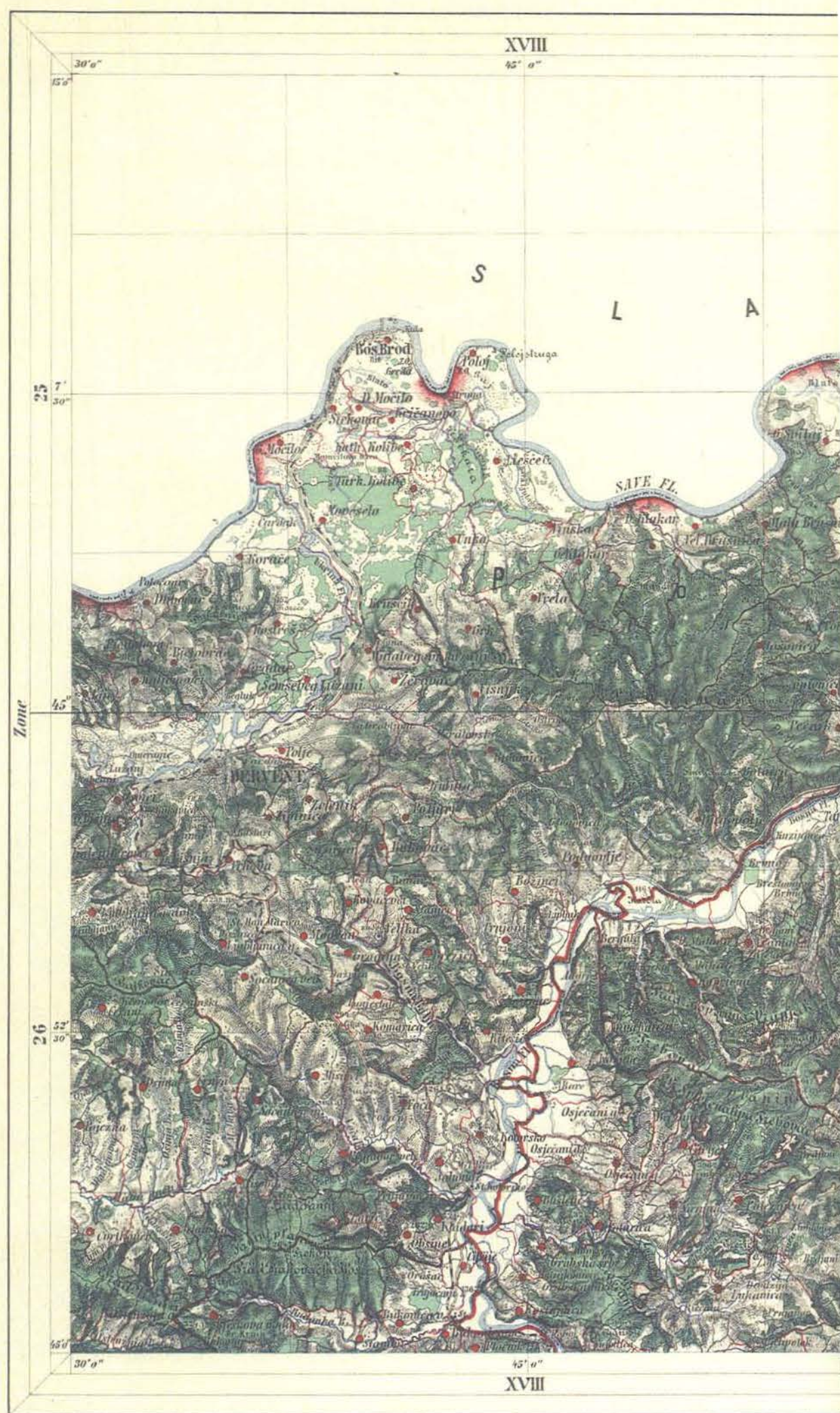

Photolithographie und Schnellpressendruck des k. k. milit. geogr. Institutes in Wien

2 Centimeter = 3 Kilometer = 4000 Schritte

BOS:GRADISKA PRNJAVOR

Photolithographie und Schnellpressendruck von A. & M. Hofmann in Wien

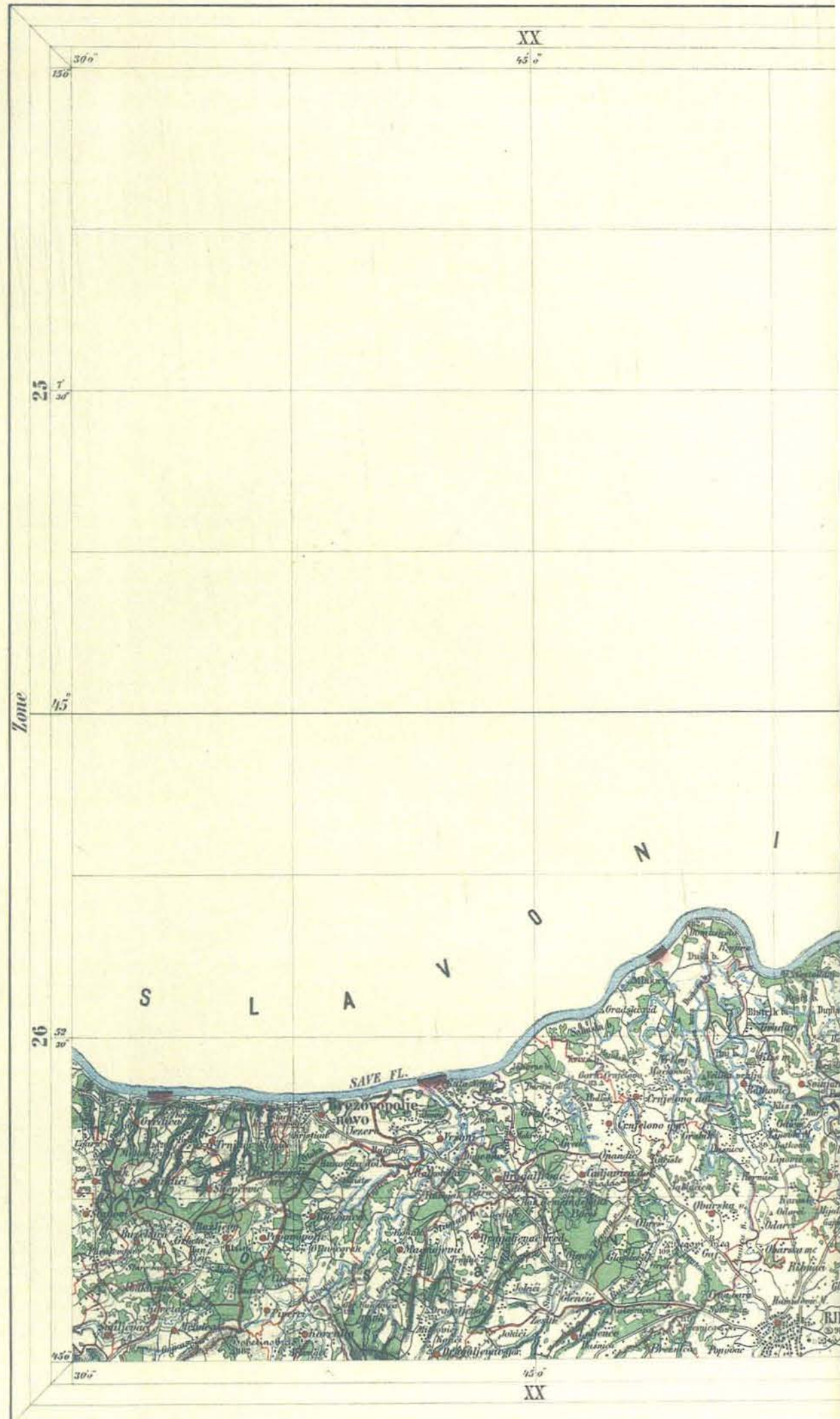
1 Centimeter = 3 Kilometer = 2 1/2 Meilen

DERVENT, GRADAČAC und BRČKA

Mafsstab 1:150,000 d.N.

Geographische Anstalt v. v. d. A. v. d. A.

Fotomikrographische und Schmelzanalyse des k + nitr. Isogyr. Institutes in Wien

2 Centimeter = 1 Kilometer = 4000 Schritte

Colonne XXI

17° 15' 0" 30' 0" 15' 0"

Zone 26

52' 30' 0" 45' 0" 30' 0" 15' 0"

S E R B I E N

17° 15' 0" XXI

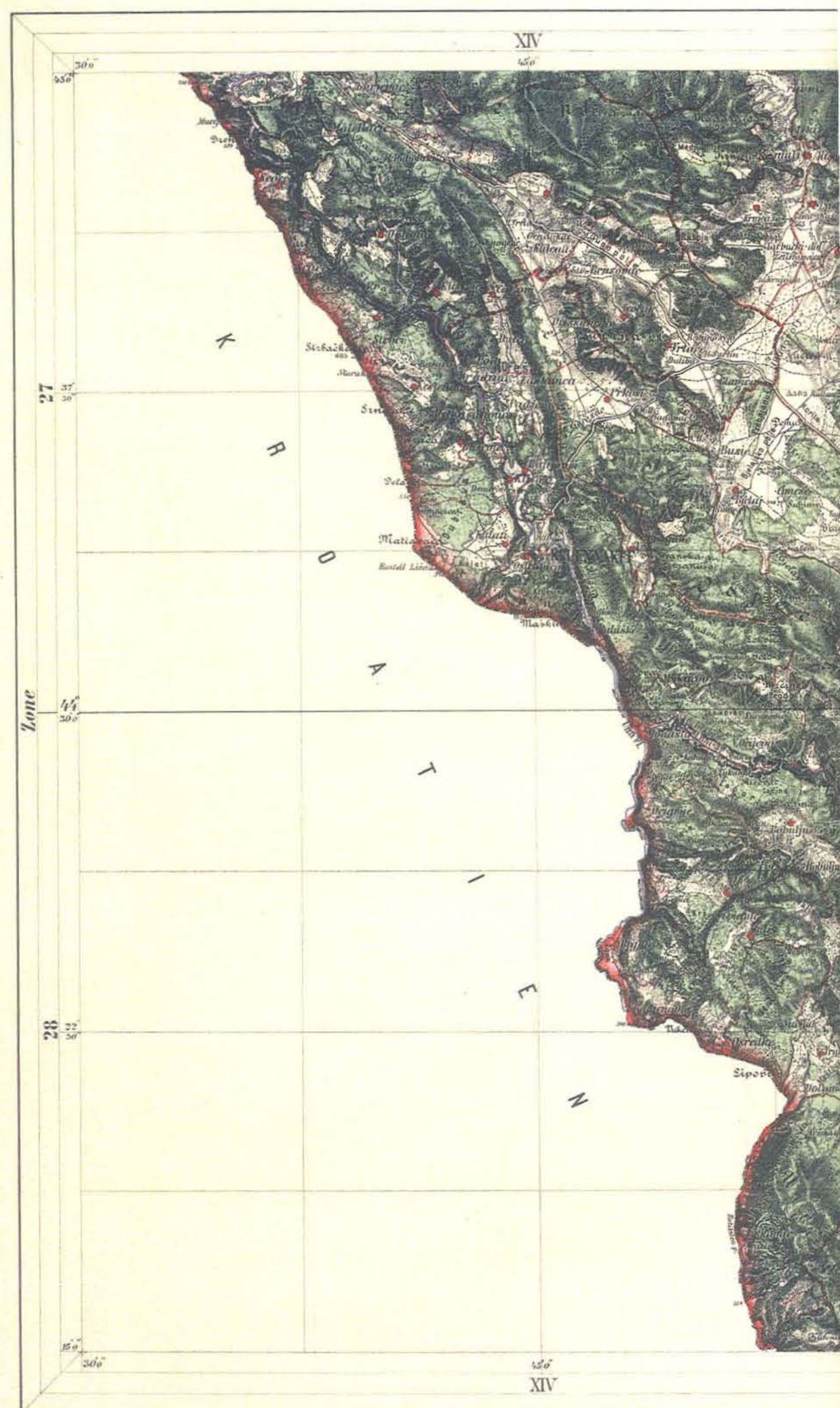
Colonne

Maßstab 1:150,000 d.N.

Geographische Weiten 15 + 1° des Äquators

1:150,000 d.N.

1:150,000 d.N.

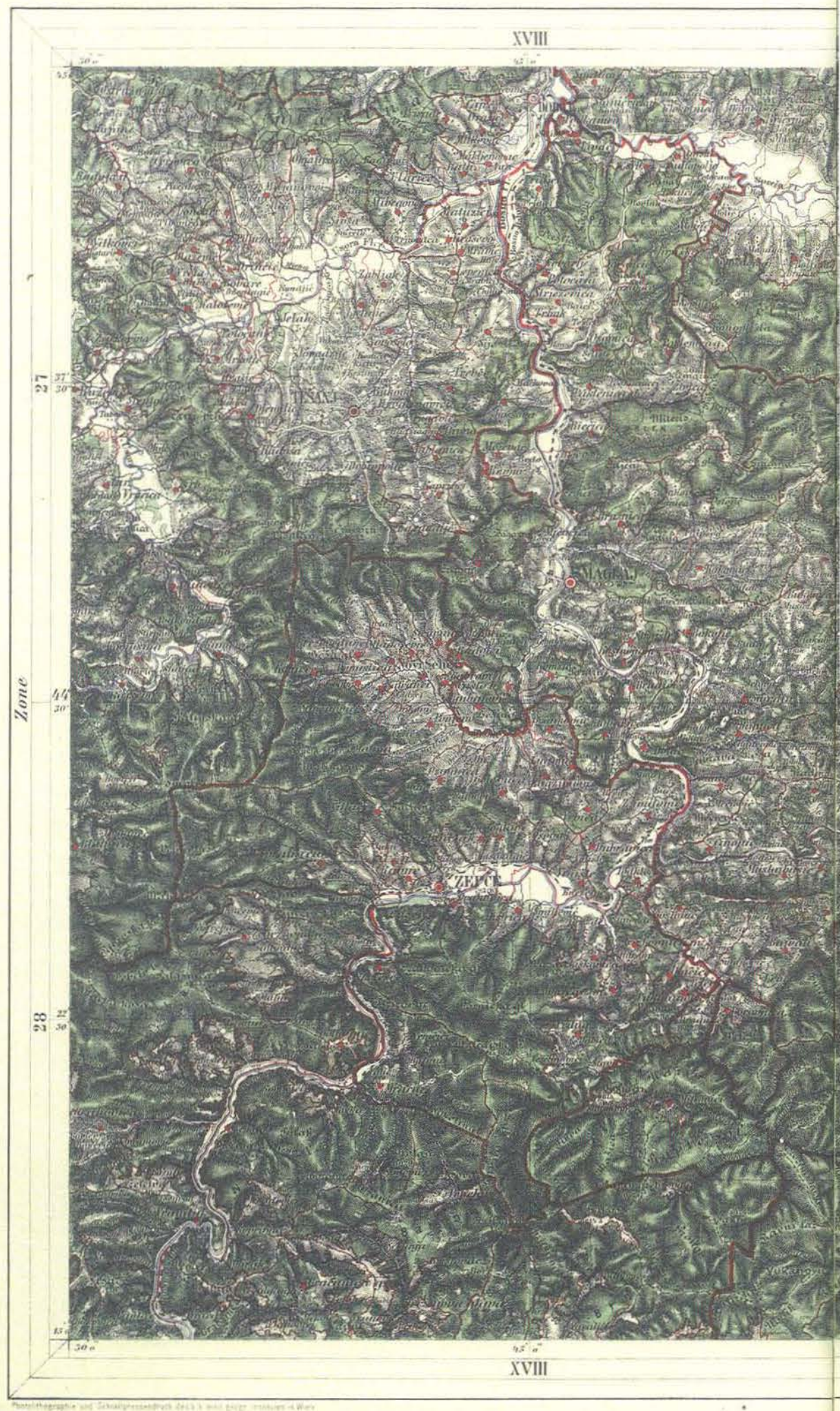
Photomikrographie und Schnellpresssedruck des V. mit. gezogr. Institutes in Wien

2 Centimeter = 1 Kilometer = 4000 Schritte

KUF PETROVAC und KLJUČ

U, ŽEPČE und DL. TUZLA

Colonne

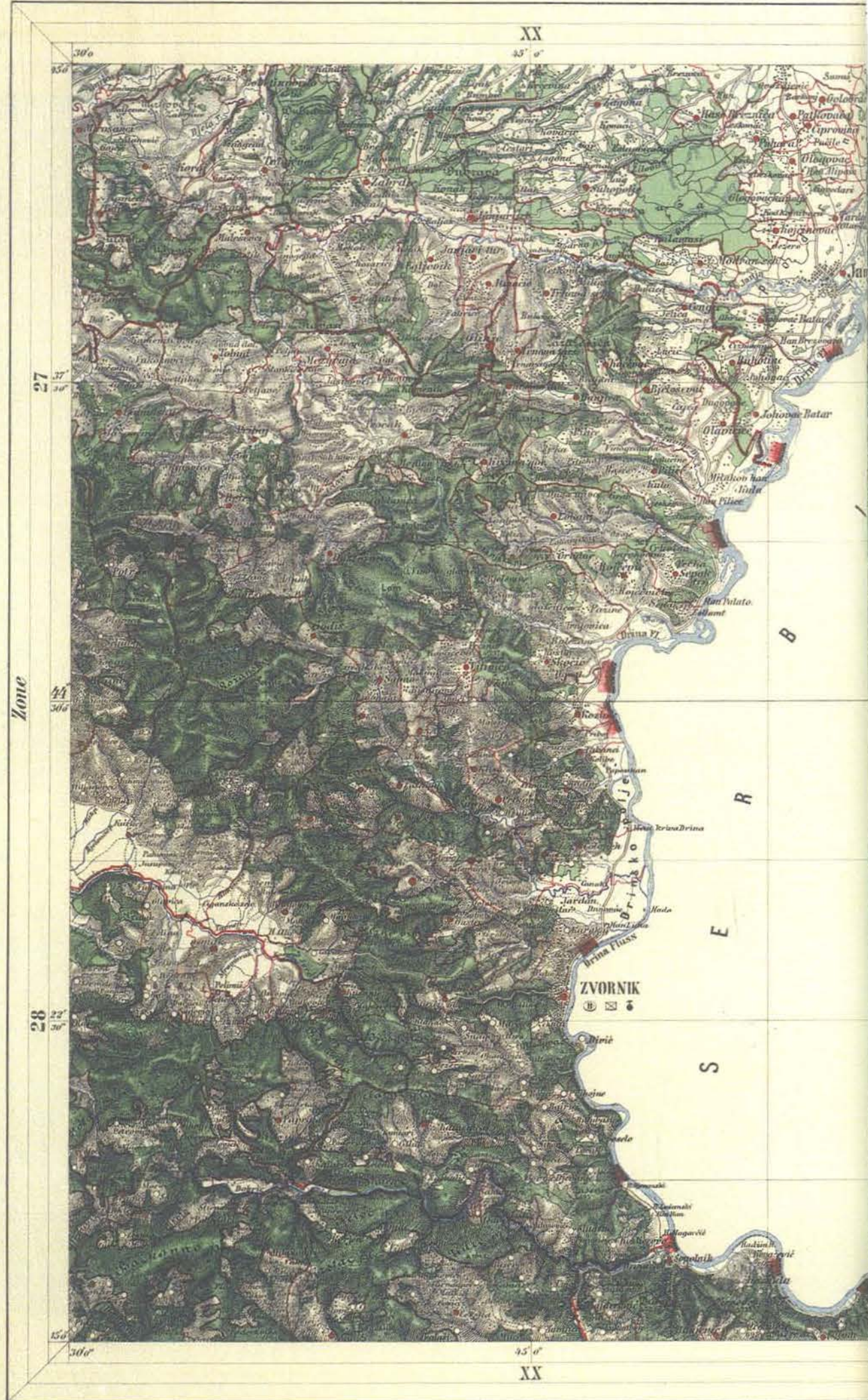
XIX

Maßstab 1:150,000 d.N.

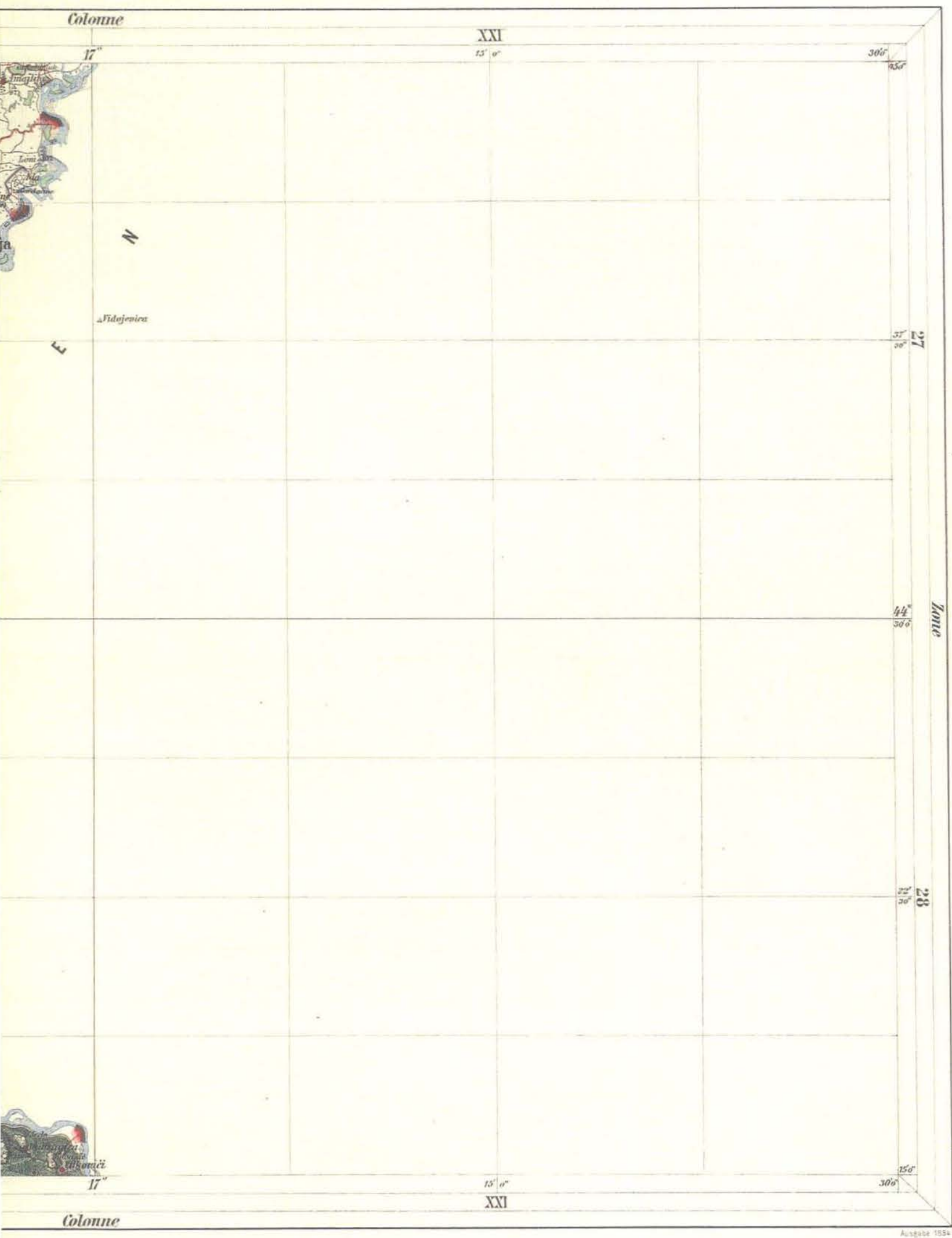
Geographisches Institut Wien

1911

Topographische und Schnellpressdruck des k. k. milit. geogr. Institutes in Wien

NJA und ZVORNIK

XIV

KROATIEN

General Karte

VON

BOSNIEN UND DER HERZEGOWINA

im Maßstabe 1:150.000 d.N.

Aus den Catastral Aufnahmen und den Terrainskizzen der Geographen
reducirt und gezeichnet von den
Unterdirektoren der Vermessungs-Abtheilungen

Redigirt von der
Vermessungs-Direktion
in den Jahren 1881-84.

Herausgegeben als provisorischer Behelf vom
k.k. Militär-geografischen Institute
1884 - 1885.

Maßstab

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 Kilometer
1000 2000 3000 4000 5000 6000 7000 8000 9000 10000 Schritte

Photolithographie und Schnellpressendruck des k.k. Militär-geografischen Institutes

XIV

Photolithographie und Schnellpressendruck des k.k. Militär-geografischen Institutes in Wien.

2 Centimeter = 3 Kilometer = 4000 Schritte

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

EL und LIVANSKO POLJE

INA

meter

n.

Maßstab 1:150.000 d.N.

Geographische Meilen 15 = 1° des Äquators

Antique 1884

X

TRAVNIK

Photolithographie und Schnellpressdruck des k. k. milit. geogr. Institutes in Wien

2 Centimeter = 3 Kilometer = 4000 Schritte

LIVNO und PROZOR

Colonne

XVII

Colonne

XVII

Maßstab 1:150,000 d.N.

Geographische Meilen 75 = 1° des Äquators

Ausgabe 1884

KLADANJ und SARAJEVO

Maßstab 1:125,000 d.N.

RENICA VIŠEGRAD und ROGATICA

Maßstab 1 : 150.000 d.N.

TAR und ŽUPANJAC

Maßstab 1:150.000 d.N.

Geographische Meilen 15 = 1° des Äquators

Geogr. Meilen

FOČA und NEVESINJE.

Mafsstab 1:150,000 d.N.

Regehrung Vojen 13 - 11 des Augustors

1:100,000

Maßstab 1 : 150,000 d.N.

SCHRIFT- UND ZEICHEN-ERKLÄRUNG
für die General-Karte von Bosnien u. Herzegovina
im Maßstabe 1:150,000 der Natur.

L Ä N D E R

Gemeinden Gemeinden Prädien Prädien. Collectiv Benennungen

Gebirgszüge

KREIS-STÄDTE.

STÄDTE (*Bezirkstädte und Exposituren*)

Städte, Festungen.

Dörfer, welche der Gemeinde den Namen geben.

<u>Pravica</u>	Collectio Bezeichnung.	} welche einer Gemeinde mit mehr } ren Ortschaften den Namen gibt

○ Dörfer mit zerstreut liegenden Häusern. Forts

Kleine Forts oder Castelle, Bloekhäuser, Karaulas und Kule

Bäder, Gesundbrunnen, Häusergruppen, einzelne Häuser, Wirthshäuser

 Schlösser, Klöster, einzeln stehende Kirchen u. Kapellen, Moscheen u. Turbets.

✕ ☉ ☿ ☿ *Bergwerke, Alpenhütten, Ruinen, Kreuze.*

△ 178 *Triangulirungs-Punkte, Höhenziffern in Metern*

The diagram shows a horizontal line representing a tunnel. A double-headed arrow is labeled "Tunnel". Below the line, a small vertical tick mark is labeled "Station". To the right of the tunnel, there is a vertical line segment labeled "Schmalspurige Eisenbahnen".

===== Strafen.

Kaldor, J. M.

344429 (1964) 425 p. *Im Bau begriffene Straßen*

	<i>Erhaltene Landbreite</i>
--	-----------------------------

	Fahr =
--	--------

Heil u. Sanni. — Weste

Fullkatalogen

Staten

1. *Journal of the American Medical Association*, 1997; 278: 1039-1044.

1948 -

[Faint handwritten notes at bottom of page]

Expenditure

Gemeinde

 Spencer

country

Schiffbau- und Maschinenbau-Museum Berlin

Mable		Flitise
-------	---	---------

Schriftabkürzungen und Übersetzung der in der Karte vorkommenden fremden

[illegible]

Anmerkung: Die auf den Blättern innerhalb der Gradierung ersichtlich gemachten Linien geben die Abgrenzung der einzelnen Estater-Sektionen an und haben das Material nach der Ionen- und Columnen-Eintheilung aus dem Archive erheben zu können.

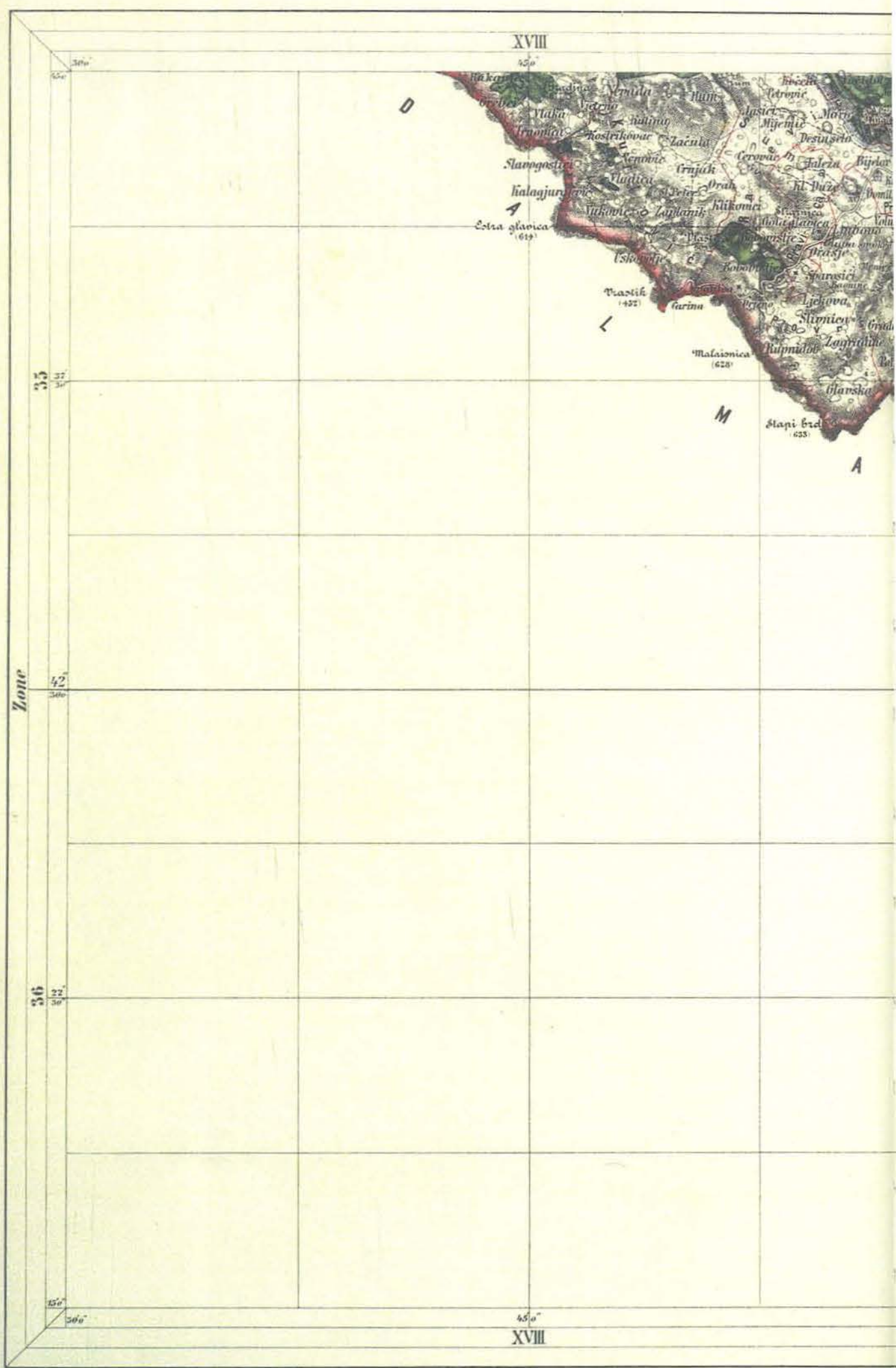

Photolithographie und Schnellpressendruck des k. k. milit. Geogr. Institutes in Wien

2 Centimeter = 3 Kilometer = 4000 Schritte

XIX

TREBINJE

Za vrijeme četrdesetogodišnje austrougarske uprave kao političko, kulturno i ekonomsko središte Bosne i Hercegovine Sarajevo se razvilo u moderni grad.

Po odredbi C. kr. zapovjedništva vojske od 27. novembra 1878. sastavljena je komisija koja je imala zadatak da popiše ulice, mostove, trgove... i izvrši numeraciju kuća i dućana.

Na početku 1879. gradsko poglavarstvo obavilo je sve pripreme za popis stanovništva u Bosni i Hercegovini, pa je tada sačinjen popis ulica i izvršena numeracija kuća. Tom prilikom ustanovljeno je da se u Sarajevu nalazilo 4.927 kuća, od kojih su 173 bile prazne, 293 dućana i 284 ulice. Između ostalih priprema prikupljeni su podaci za izradu plana Sarajeva koji je objavljen 1882, a poslužio je i za izradu gruntnice.

Prema rezultatima popisa stanovništva koji je obavljen 16. juna 1879. u Sarajevu je živjelo 21.377 stanovnika, od toga 14.848 muslimana (69,45%), 3.747 pravoslavni (17,52%), 678 katolika (3,26%), 2.077 jevreja (9,74%), 330 Roma i 275 ostalih.

U početku općina je posvetila pažnju centru, a kasnije i periferiji. Veliki požar 1879. i dvije veće poplave (1. XI 1881. i 9. XI 1887) bili su povod da se pristupi regulaciji zapuštenih ulica i Miljacke. Prvo je uređena Tašlihanska ulica, a nakon toga i ostale.

S obje strane Miljacke do njenih obala dopirale su kuće, dućani i bašče. 1886. godine započeta je i za 11 godina izvršena regulacija Miljacke. Najprije je izgrađen dio obale do Čumurije ćuprije (1886). Umjesto drvenih ćuprija Čumurije i Čobanije postavljene su željezne (1887) i izgrađen daljnji dio obale do Čobanije ćuprije (1887-1888). Godine 1893. nastavljeno je s regulacijom do Hiseta, a stara drvena ćuprija Skenderija zamijenjena je željeznom. Pristupilo se i regulaciji dijela Miljacke od Latinske do Šehrijine ćuprije (1896-1897). Tom prilikom porušena je stara Careva ćuprija, koja se nalazila prema ulazu u Carevu džamiju, da bi kasnije bio sagrađen betonski most.

Regulacijom Miljacke nestale su tri stare čaršije: Zildžiluk, Tahmisa i nekoliko kuća na lijevoj, te Gornji i Donji Tabaci na desnoj obali. Tom prilikom nestale su dvije prosvjetne ustanove: Đumišića medresa i Biblioteka Abdullah-ef. Kantamirije.

Ulica uz desnu obalu Miljacke dobila je ime Apelova, a uz lijevu obalu Careva ulica.

Umjesto starog kamenog mosta kraj Ali-pašine džamije 1884. sagrađen je željezni most preko potoka Koševo.

Godine 1886. proširena je Latinska, a 1901. Šehrijina ćuprija.

Jedna od prvih ustanova Sarajevske općine bila je klaonica, sagrađena na Grbavici i svečano otvorena 24. januara 1881, koja je kasnije više puta bila dograđivana.

U Sarajevu je isprva bilo sjedište 15. korpusa. Osmanske zgrade za smještaj vojske bile su nepodobne, pa se pristupilo izgradnji novih. Godine 1880. sagrađen je na mjestu koje se zvalo Orta oficirski kasino, na koji je kasnije dozidan još jedan kat. Sve do izgradnje Društvenog doma (1899) tu je bilo središte društvenog života viših i činovničkih krugova. Tu su se priredivali koncerti, držala predavanja...

U Tereziji ulici 1882. sagrađena je zgrada Mjesnog zapovjedništva (Platz-komando). Istočno od Kolodvora nalazio se voj-

nički logor, gdje su na prostoru od 30 ha sagrađene ogromne kasarne. Do 1918. zvao se Filipovića lager. Na mjestu stare osmanske 1902. sagrađena je nova kasarna.

Nakon 1878. ulice u Sarajevu bile su osvijetljene petrolejskim svjetilkama, koje su palili vatrogasci. U toku 1880. u centru grada nalazilo se 188 uličnih fenjera. Od 1895. Sarajevo je dobilo električnu rasvjetu. Prve električne žarulje osvijetlile su Sarajevo 3. i 4. aprila 1895, a grad je 1914. dobio i plinsku rasvjetu.

Budući da je Kolodvor bio udaljen od centra grada 3 km, sva roba koja je dolazila i otpremana željeznicom prenošena je teretnim kolima. To je otežavalo promet, pa je Zemaljska vlada pokrenula izgradnju tzv. konjskog tramvaja.

Za vrijeme osmanske uprave Sarajevo je bilo glavni centar obrta i trgovine u Bosanskom ejaletu. Središta trgovine robom koja se uvozila s Istoka i Zapada bili su Bazarđani, dva bezistana i Tašlihan, dok su u ostaloj čaršiji cvali razni zanati, čijim su se proizvodima pokrivala potrebe grada i velikog dijela pokrajine.

Nakon okupacije na zapadnoj strani Čaršije počela se razvijati nova-evropska čaršija, čijem je razvitku doprinio i veliki požar iz 1879. U njemu su izgorjele 304 kuće, 434 dućana i 135 drugih zgrada u 36 ulica. U ovom požaru uništene su četiri džamije, katolička crkva, njemački konzulat, Tašlihan, Đulov han, Hanikah i sinagoga. Vlasnici su morali podizati nove i prepravljati stare zgrade. Tom prilikom 1882. podignut je hotel "Evropa", prvo moderno svratište u gradu, oko kojeg se počela formirati nova čaršija. Njeno jezgro činile su ulice Franza Josepha i Rudolphova, a kasnije se širi po Ferhadiji i drugim susjednim ulicama, gotovo sve do Marindvora. I stara čaršija je postepeno mijenjala izgled (Kundurdžiluk, Ćurčiluk i dr.).

Putujući po Bosni 1899, Antun Radić opisao je tradicionalni trgovački život u bosanskoj čaršiji ovako: "Rano ujutro 22. 7. pošao sam na sarajevsku čaršiju. Proboravivši tu oko tri sata, bilo mi je tek sada jasno: što je čaršija u narodnim pjesmama, jer sam vidio, šta je čaršija u životu ovoga naroda. Čaršiju ima svako veće mjesto, i sarajevska je upravo takova, kakova je fojnička, visočka, kreševska ili bilo koja druga.

Nijesam se mogao oteti u mislima pitanju: kako se je razvila ovakva čaršija, gdje su uzroci ovakvom čaršijskom životu.... Razgovarao sam sa nekima koji čitav dan ne prodadu ni za 10 novčića, a čitav dan sjede pred svojom daščarom, piju kavu, puše i razgovaraju se. Otuda toliko mnoštvo trgovina i trgovaca. Razumije se da sve te trgovine ne donose gotovo nikakvog dobitka, a mnogi nijesu bez gubitka. Zato i nije rijetkost, da ovakav trgovac prodade ljetos jednu zemlju, na godinu drugu, i tako podržaje trgovinu. Na prvi pogled vidiš da nemaš pred sobom trgovca. Ja sam se divio onom suverenom nehaju, kojim se tu trguje: pogađanja gotovo i nema... Pa ni oni, koji ne trguju samo, nego i rade, ne gledaju na svoj posao zabrinuto. To mi je bilo čudno, jer živjeti se mora. Ali mi je postalo jasno, kad sam saznao, da mnogi (možda većina, ili pače svi) ovi zanatnici imaju zemljišta, koja obrađuju njihovi kmetovi..."

(Antun Radić, Sabrana djela, T. 1, Zagreb 1936, 146.)

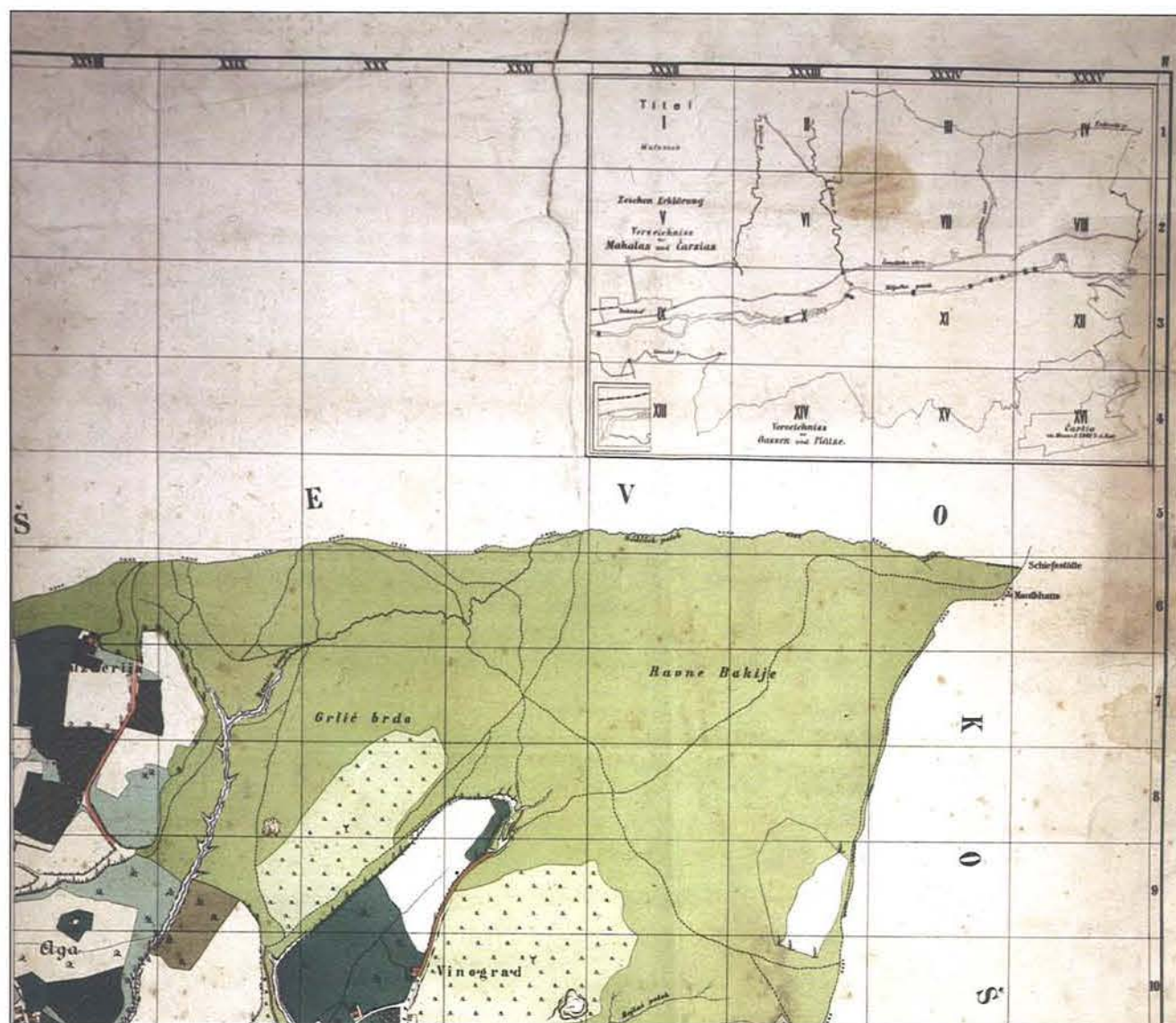
PLAN VON SARAJEVO
REDUCTION DER CATASTRAL-AUFNAHME AUS DEM JAHRE 1882.
(PLAN SARAJEVA: REDUKCIJA KATASTARSKOG SNIMANJA IZ 1882. GODINE)

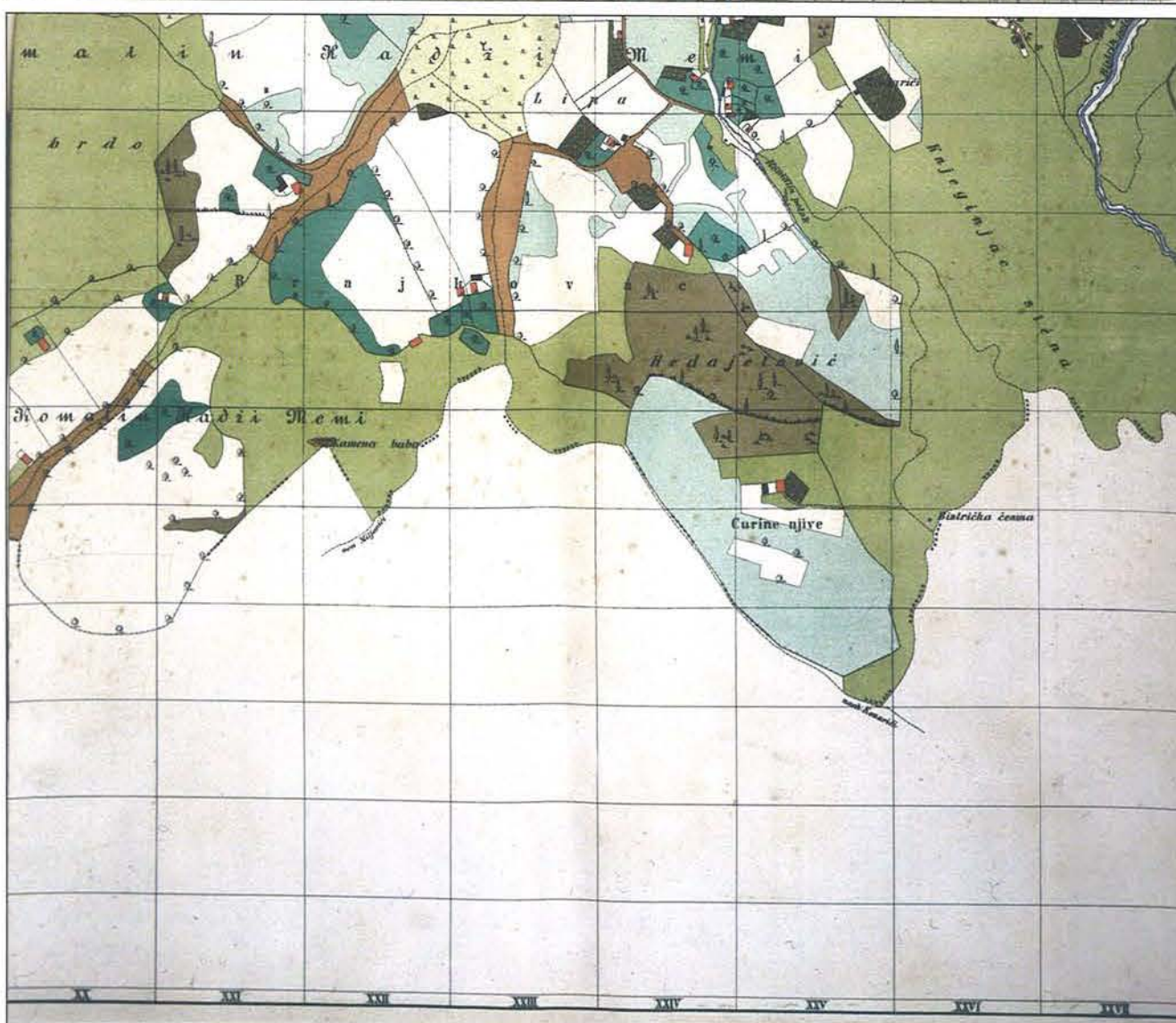
Razmjer: 1:3.125

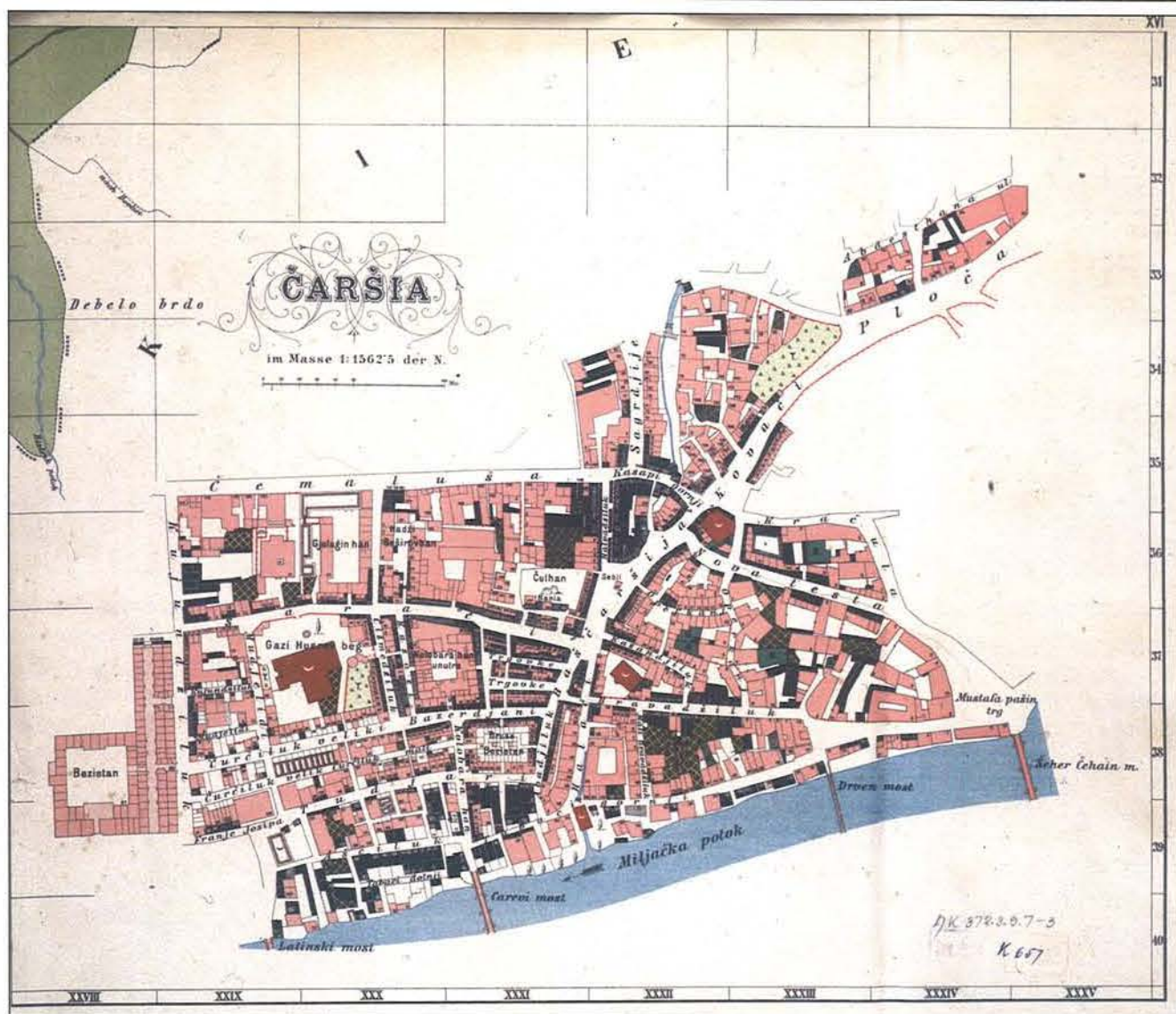
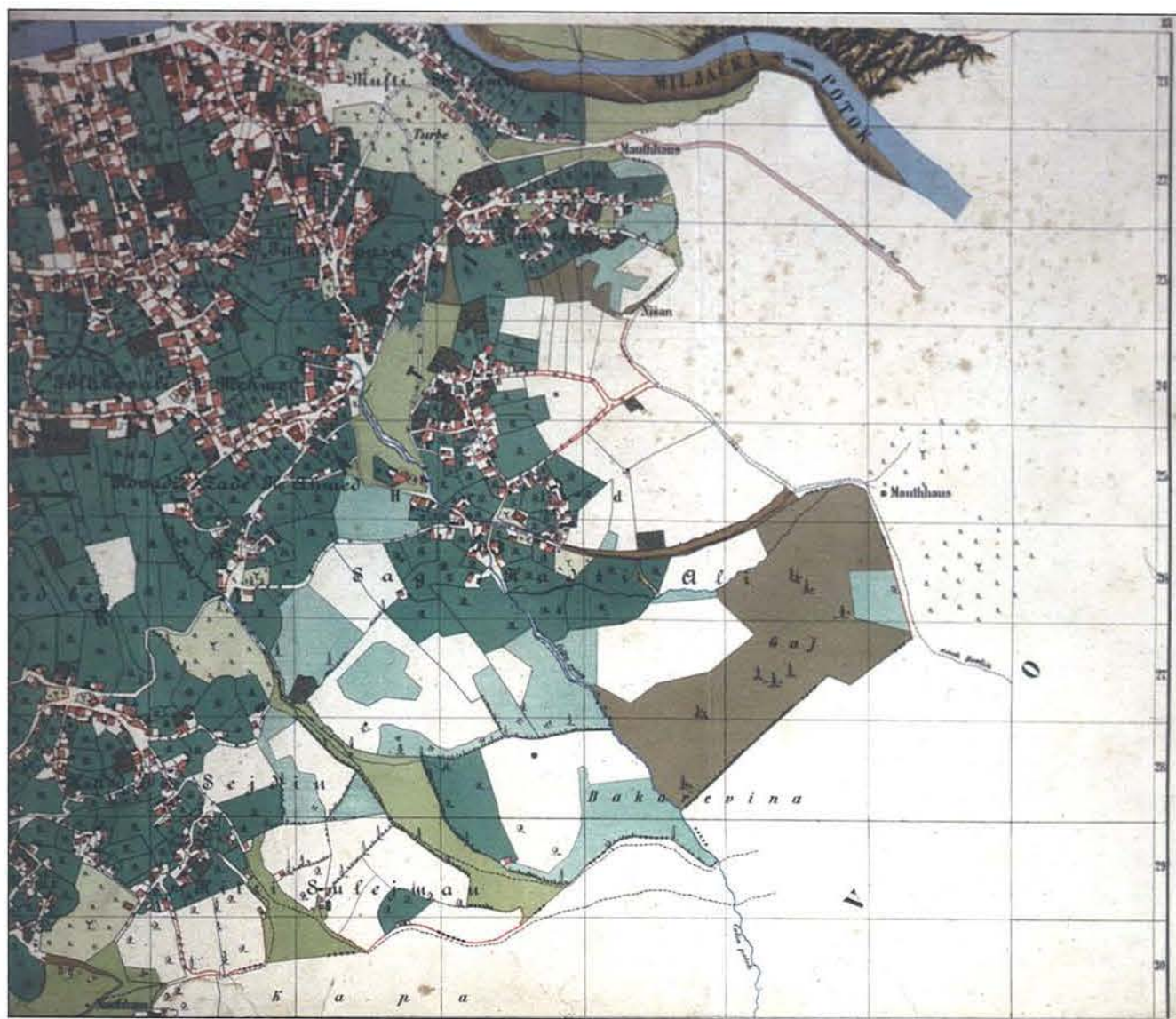
Mjesto izdanja: Beč, 1884.

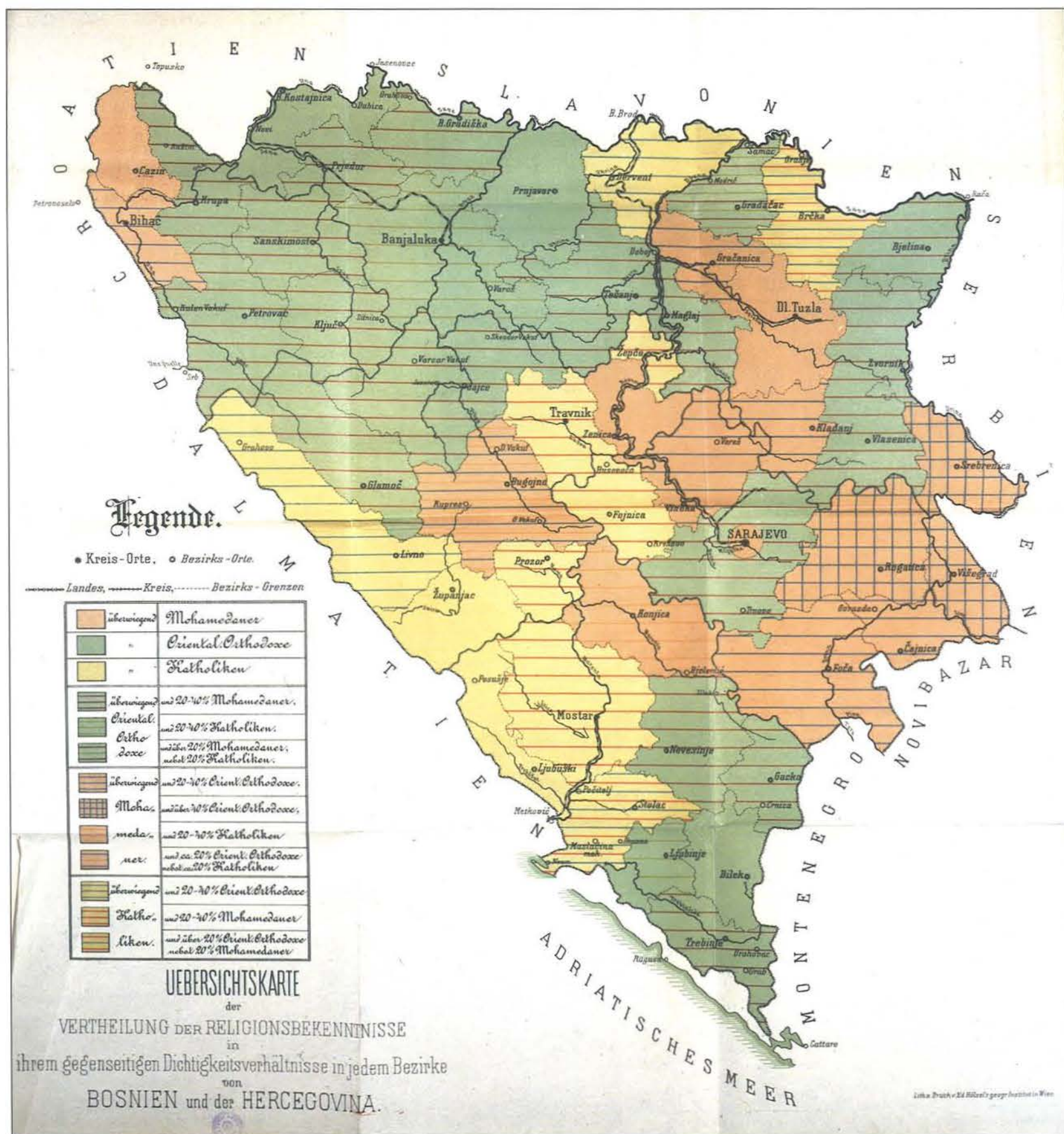
Izvor: NUB BiH S. Kg., BiH Sarajevo plan grada

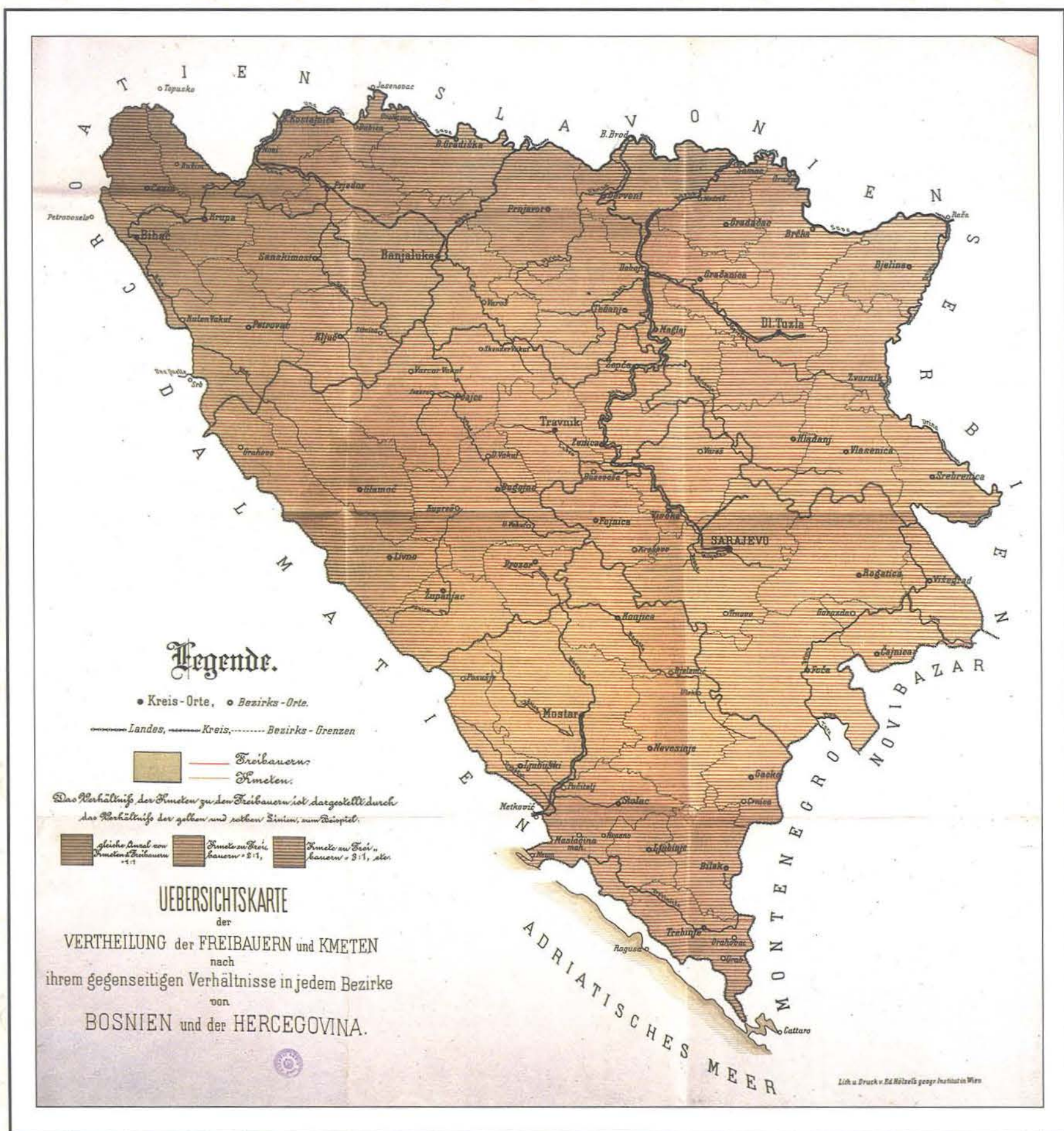

UEBERSICHTSKARTE DER VERTHEILUNG DER RELIGIONSBECKENNISSE IN
IHREM GEGENSEITIGEN DICHTIGKEITSVERHÄLTNISSE IN JEDEM BEZIRKE
VON BOSNIEN UND DER HERCEGOVINA
(PREGLEDNA KARTA RASPOREDA RELIGIJA I NJIHOVA GUSTOĆA
U BOSANSKOHERCEGOVAČKIM SREZOVIMA IZ 1885. GODINE)

Mjesto izdanja: Sarajevo, 1886.
Izvor: Ortschafts- und Bevölkerungs Statistik von Bosnien und der Hercegovina
nach dem Volkszählungsergebnis vom 1. Mai 1885.

UEBERSICHTSKARTE DER VERTHEILUNG DER FREIBAUERN UND KMETEN NACH IHREM GEGENSEITIGEN VERHÄLTNISS IN JEDEM BEZIRKE VON BOSNIEN UND DER HERCEGOVINA (PREGLEDNA KARTA RAZDIOBE SLOBODNIH SELJAKA I KMETOVA PREMA NJIHOVIM TRENUTNIM ODNOSIMA U BOSANSKOHERCEGOVAČKIM SREZOVIMA)

Mjesto izdanja: Sarajevo, 1886.
Izvor: Ortschafts-und Bevölkerungs Statistik von Bosnien und der Hercegovina nach dem Volkszählungsergebnis vom 1. Mai 1885.

Übersichts-Karte von Bosnien und der Hercegovina

im Maße 1:900.000 der Natur

mit Angabe der Ortschaften mit mehr als 1.000 Einwohnern (Ortsanwesende Civilbevölkerung).

ÜBERSICHTS-KARTE VON BOSNIEN UND DER HERCEGOVINA MIT ANGABE DES ORTSCHAFTEN
MIT MEHR ALS 1000 EINWOHNER (AUWESENDE CIVILBEVÖLKERUNG)
(PREGLEDNA KARTA BOSNE I HERCEGOVINE)

Razmjer: 1:900.000
Mjesto izdanja: Sarajevo, 1886.
Izvor: Ortschafts-und Bevölkerungs Statistik von Bosnien und der Hercegovina
nach dem Volkszählungsergebnis vom 1. Mai 1885.

IX

BOSNA I HERCEGOVINA
U SASTAVU KRALJEVINE
SRBA, HRVATA I SLOVENACA
(1918–1929)/
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
(1929–1941)

Krajem Prvog svjetskog rata raspala se Austro-Ugarska; na njenim ruševinama i na Kraljevini Srbiji 1. XII 1918. konstituirala se nova država – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Izgledalo je da su se Južni Slaveni ujedinili.

U odnosu na ostala područja Bosna i Hercegovina je sačuvala svoj historijski kontinuitet, tako da je šest okruga iz osmanskoga i austrougarskoga doba postalo šest oblasti: Tuzlanska, Sarajevska, Mostarska, Travnička, Banjalučka i Bihaćka.

Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. X 1929. godine zemlja je dobila novi službeni naziv: Kraljevina Jugoslavija. Podijeljena je na devet banovina, s upravom grada Beograda kao desetom, koje su uglavnom dobile naziv po imenima rijeka.

Bosna i Hercegovina, s historijskim i državnim tradicijama i granicama koje su bile međunarodno priznate, podjelom na banovine bila je najviše pogođena. Dijelovi njezinog teritorija ušli su u sastav četiri banovine: Vrbaske, Drinske, Primorske i Zetske, od kojih su samo dvije (Vrbaska i Drinska) imale sjedišta u Bosni i Hercegovini. Njezin teritorij razdijeljen i usmjeren izvan njezinih historijskih granica, kako bi se izbrisala tradicija bosanske državnosti i autonomnosti.

Sporazumom Cvetković–Maček 26. augusta 1939. godine stvorena je koaliciona vlada i osnovana Banovina Hrvatska. Bila je to nagodba između hrvatskih i srpskih građanskih krugova o podjeli interesnih sfera i preraspodjeli vlasti.

Na temelju spomenutog sporazuma novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj dodijeljen je bosanskohercegovački teritorij u Bosanskoj Posavini – općine i kotarevi: Brčko, Gradačac, Bosanski Šamac, Bosanski Brod i Derventa, a u jugozapadnoj Bosni i Hercegovini – Stolac, Čapljina, Ljubuški, Mostar, Konjic, Prozor, Fojnica, Travnik, Bugojno, Tomislavgrad i Livno.

Kao posljedica sporazuma Cvetković–Maček javila se ideja o "srpskoj zemlji", koja je predviđala da se Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Zetska i Vardarska banovina trebaju spojiti u jedinstven teritorij pod nazivom Banovina "srpska zemlja" sa sjedištem u Skoplju. Ovaj plan temeljio se na koncepciji "velike Srbije" u okviru buduće monarhistički uređene federacije, koju bi činile tri federalne jedinice: Srbija, Hrvatska i Slovenija.

STATISTIČKI PREGLED											O. Izlaze	
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE												
Barovina	Sedište	Površina		Okružnih inspektorata	Srezova	Sreskih opština	Samostalnih gradova	Opština	Naseља	Stanovnika		
		□ km²	%							Prema po- pisu 1931. (okruglo)	%	na 1 km²
I. DRAVSKA	LJUBLJANA	15.906	6,4	1	24	1	4	1.039	5.794	1.121.000	8,0	70,3
II. SAVSKA	ZAGREB	37.119	14,9	3	67	—	16	487	6.418	2.604.000	18,7	70,2
III. VRBASKA	BANJA LUKA	20.436	8,2	2	20	10	1	171	1.620	1.008.000	7,3	49,3
IV. PRIMORSKA	SPLIT	19.368	7,8	1	20	2	1	106	1.647	883.000	6,4	45,0
V. DRINSKA	SARAJEVO	29.577	11,9	3	40	4	4	527	3.838	1.063.000	12,1	57,2
VI. ZETSKA	CETINJE	30.741	12,4	3	32	6	1	302	4.338	910.000	6,5	29,6
VII. DUNAVSKA	NOVI SAD	30.158	12,1	4	45	—	10	761	1.129	2.310.000	16,6	76,6
VIII. MORAVSKA	NIŠ	25.218	10,0	2	41	2	1	765	1.566	1.453.000	10,4	50,4
IX. VARDARSKA	SKOPLJE	38.879	15,0	3	46	—	2	521	3.260	1.056.000	12,0	42,6
X. UPRAVA GRADA BEOGRADA		242	0,1	—	—	—	3	—	3	292.000	2,0	120,5
SVEGA U KRALJEVINI		248.665	100	22	338	25	43	4.682	30.000	13.300.000	100	56,0

Stvaranje Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca označilo je prijelomni historijski događaj za većinu južnoslavenskih naroda, jer su se prvi put u svojoj historiji našli u zajedničkoj državi. Neposredno po objavljivanju Prvodecembarskog akta počeo je proces integriranja svih dijelova zemlje u jedinstveno upravno područje. U državnom provizoriju, koji je nastao u razdoblju od ujedinjenja do proglašenja Vidovdansko-ustava (28. juna 1921), u pokrajinama koje su bile u sastavu Austro-Ugarske zadržana je stara upravna podjela. Ranije pokrajinske vlade i dalje su funkcionirale, ali je postojala namjera da se postepeno ograniče njihove nadležnosti te da se one podvrgnu centralističkoj opciji budućeg državnog uređenja. Formiranjem prve jugoslavenske vlade došlo je do uki- danja pokrajinskih vlada, pa je tako prestala funkcionirati Narodna vlada Bosne i Hercegovine. Početkom januara 1919. godine predsjednik vlade Atanasije Šola i njeni članovi podnijeli su ostavku. Prijelazno se rješenje našlo u osnivanju Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, koja je radila sa znatno suženim ovlastima sve do proglašenja Vidovdansko-ustava. Tada je umjesto ove vladine institucije osnovana Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, koja je trebala osigurati uvjete za uspostavu novih administrativno-teritorijalnih jedinica predviđenih Ustavom. Njena organizacija zadržana je i nakon ozvaničenja administrativne podjele zemlje 26. aprila 1922, ali joj je naloženo da poslove iz svoje nadležnosti prenese na odgovarajuća ministarstva centralne vlade. Taj proces okončan je u februaru 1924. godine, kada je Pokrajinska uprava definitivno ukinuta.

28. novembra 1920. godine u čitavoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, pa tako i u Bosni i Hercegovini, provedeni su izbori za Ustavotvornu skupštinu. Od 419 izabranih zastupnika Verifikacionom odboru podnijela su punomoćja samo 342 zastupnika. U glasanju za Ustav 28. juna 1921. učestvovalo je samo 258 zastupnika, od kojih su 223 glasala za, 35 protiv,

KARTA ISTORISKOGR RAZVITKA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Autor: Vladimir Marinković
Razmjer: 1:2.500.000
Mjesto izdanja: Beograd, 1920.
Izvor: NUB BiH S. Kg., 25 JU.

KARTA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA – PODJELA NA OBLASTI 1922. GODINE

Izvor: Istarski atlas, Učila, Zagreb, 1969., str. 57.

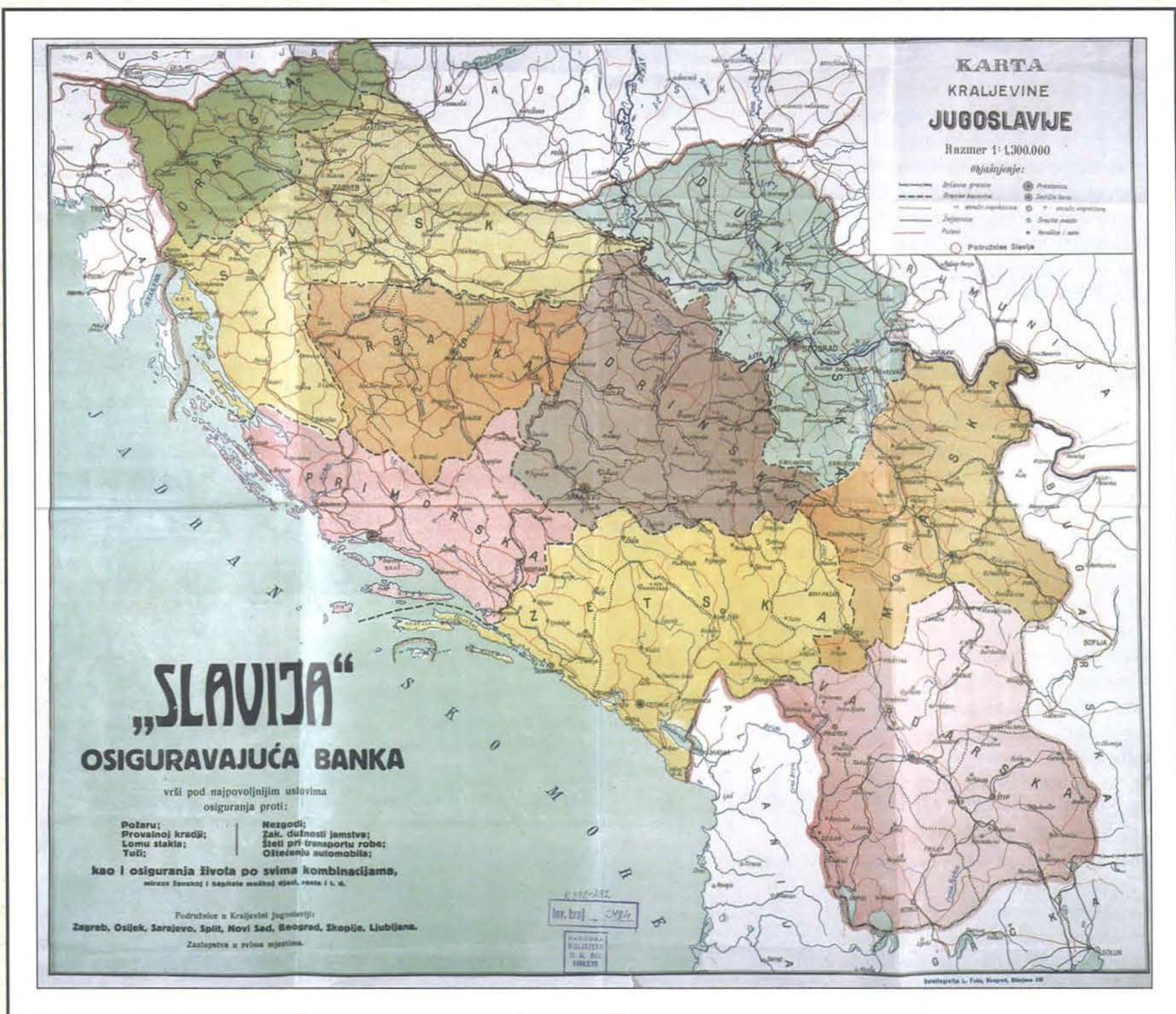
dok se od glasanja uzdržalo njih 158. Od ukupno 64 mandata, koliko je bilo predviđeno za Bosnu i Hercegovinu, Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO) dobila je 24 mjesta (38%).

U toku pripreme za izbore na vidjelo su izišle različite koncepcije o obliku unutarnjeg uređenja države. Konstituenti (Ustavotvornoj skupštini) ponuđeno je osam različitih nacrtu ustava kojima su se u biti predviđala tri oblika državnog uređenja: federalističko, autonomističko s manjim ili većim stupnjem decentralizacije i strogo centralističko-unitarističko.

Vidovdanskim ustavom, koji je proglašen 28. juna 1921, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ozakonjen je nacionalni unitarizam, državni centralizam, monarhistički oblik vladavine i ograničeni parlamentarizam, što je od samog početka bilo uzrokom zaoštrenih odnosa unutar države. U pogledu državnog uređenja država je Ustavom podijeljena na 33 oblasti, koje nisu mogle imati više od 800.000 stanovnika. Na čelu svake oblasti

nalazio se veliki župan, kojega je postavljao kralj. On je preko državnih organa upravljao poslovima državne uprave. Po članu 135 Ustava Bosna i Hercegovina je u odnosu na ostale zemlje bila izuzetak, jer je predviđeno da se do donošenja zakona podjela na oblasti obavi u tadašnjim granicama. To je značilo da okruzi važe kao oblasti. Tako je i dio ugovora između vlade i Jugoslovenske muslimanske organizacije ušao u Ustav u vidu "Turskog paragrafa" (čl. 135), kojim je utvrđeno da se ne dira u historijske granice Bosne i Hercegovine. Šest naslijeđenih okruga iz osmanskoga i austrougarskog doba postali su oblasti: Bihaćka, Banjalučka, Travnička, Tuzlanska, Sarajevska i Mostarska. Takve oblasti nisu se mogle međusobno spajati ukoliko bi ukupan broj stanovnika bio veći od 800.000.

Ustavom je predviđeno da se zatečene pokrajinske uprave zadrže "svaka na čelu sa pokrajinskim namjesnikom koga imenuje Kralj na prijedlog Ministra Unutrašnjih Dela" (čl. 134).

KARTA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE S PODJELOM NA BANOVINI 1929. GODINE

Razmjern: 1:1.300.000
Mjesto izdanja: Beograd, 1930.
Izvor: NUB BiH S. Kg., 114 JU.

Novom administrativno-teritorijalnom podjelom Bosna i Hercegovina sačuvana je u svojim historijskim granicama. Kao i ostale oblasti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ni bosansko-hercegovačke nisu činile jedinstvenu upravnu cijelinu sa sjedištem u Sarajevu, nego su bile uključene u centraliziranu državnu upravu i podređene Beogradu.

Sistem koji je bio uspostavljen Vidovdanskim ustavom ostao je na snazi sve do početka 1929. godine. U tom je razdoblju bila naglašena politička napetost između dviju preovlađujućih političkih koncepcija: federalne, koju su zastupali hrvatski predstavnici u državnom parlamentu, i centralističke, koju su zagovarali radikali, demokrati i dio Zemljoradničke stranke.

Odredbe Vidovdanskog ustava Hrvati su smatrali nepovoljnim, tako da je svaki istup njihovih predstavnika u parlamentu bio popraćen nipodaštavanjem, bojkotiranjem i sukobljavanjima. Takva uzavrela neparlamentarna atmosfera doživjela je svoj vrhunac 20. juna 1928. godine.

Napetost između radikala, s jedne strane, i zastupnika Seljačke demokratske koalicije (koju su predstavljali Svetozar Pribičević i Stjepan Radić, vođa Hrvatske seljačke stranke), s druge

strane, dovela je do krvavog obračuna. Jedan crnogorski zastupnik, koji je pripadao vladajućoj stranci, ustrijelio je nekoliko hrvatskih zastupnika, od kojih su trojica usmrćena. Atentat je krizu još više zaoštrio, vrijeme je "lažnog parlamentarizma" okončano, što je *de facto* značilo odstupanje od Vidovdanskog ustava.

Kraljevom proklamacijom od 6. januara 1929. godine zavedena je monarhijska diktatura: suspendiran je Ustav, raspušten parlament, ukinute sve političke stranke i uveden centralistički politički sistem koji je bio još jači od onoga protiv kojeg su se, između ostalih, pobunili hrvatski zastupnici. Kralj je sam preuzeo vrhovnu upravu nad zemljom. Uveo je cenzuru, tako da su svi nacionalni simboli pojedinih naroda (zastave, himne i sl.) bili zabranjeni.

3. X 1929. godine donesen je Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja. Članom 1 tog zakona Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca dobila je novi službeni naziv: Kraljevina Jugoslavija.

Ukidanjem ranijih oblasti i stvaranjem manjeg broja većih upravnih cjelina—banovina kralj Aleksandar izvršio je jaku centralizaciju državne uprave. Država je bila podijeljena na devet bano-

vina: Dravsku, Savsku, Vrbasku, Primorsku, Drinsku, Zetsku, Dunavsku, Moravsku i Vardarsku.

Stvaranjem banovina vladajući krugovi u Beogradu namjeravali su razbiti historijski uobličene cjeline i onemogućiti uspostavu jedinstva pojedinih nacionalnih grupa. U isto vrijeme granice su banovina postavljene tako da je u šest njih osigurana pravoslavna većina.

Podjelom na banovine najviše je bila pogođena Bosna i Hercegovina, koja je imala bogato historijsko i državno naslijeđe te granice koje su bile međunarodno priznate. Dijelovi njezinog teritorija ušli su u sastav četiriju banovina: Vrbaske, Drinske, Primorske i Zetske, od kojih su samo dvije (Vrbaska i Drinska) imale sjedište u Bosni i Hercegovini. Njen je teritorij razdijeljen i usmjeren izvan njezinih historijskih granica, kako bi se izbrisala tradicija bosanske državnosti i autonomnosti.

Novom podjelom Vrbasku su banovinu sačinjavale bivša Banjalučka i Bihaćka oblast s dijelovima Travičke i Tuzlanske oblasti, kao i uskim pojasom preko rijeke Une (Dvor na Uni). U sastav Vrbaske banovine ušli su srezovi: Bihać, Cazin sa sreskom ispostavom Velika Kladuša, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac sa sreskim ispostavama Bosansko Grahovo, Drvar i Kulen-Vakuf, zatim Ključ, Sanski Most, Glamoč, Bosanski Novi sa sreskom ispostavom Bosanska Kostajnica, Prijedor, Derventa sa sreskim ispostavama Bosanski Brod i Odžak, Gračanica s ispostavama Gradačac i Maglaj, Prnjavor, Kotor-Varoš i Tešanj sa sreskom ispostavom Doboj.

Granica Vrbaske banovine išla je od sjeveroistočne granice sresa Dvor (jugozapadno od Kostajnice) rijekom Unom do njenog utoka u rijeku Savu, zatim Savom, istočnom granicom srezova Derventa i Gračanica do rijeke Bosne kod sela Dolca. Odatle je dalje išla jugozapadnom granicom sresa Maglaj do tromeđe srezova Tešanj, Maglaj i Žepče. Od ove tačke granica se poklapala sa sjevernom granicom srezova Žepče, Zenica i Travnik do planine Vlašić (Ljuta greda, k. 1.740). Odatle je granica išla preko kote 1.446 istočnom padinom Lesine (k. 1.433), pa dalje preko kote 1.057, Jelića (k. 1.192), kota 1.018 i 1.139, Obrenovca (k. 1.157), Radanje (k. 1.366) i Igrališta (k. 1.085) izlazila na Rakovce (k. 1.217). Dalje je granica išla između selâ Podripci i Sultanovići, zatim selâ Gmići i Guvna, i izlazila na Osoj (k. 888), a onda dalje nastavljala grebenom preko Šuljage (k. 1.533), Demirovca (k. 1.724) i Crnog vrha (k. 1.403) na M. Vitorog (k. 1.748). Od M. Vitoroga granica se poklapala s istočnom i jugozapadnom granicom Glamočkog sresa sve do kote 1.156 na planini Staretini. Odatle je granica presijecala Livanjsko polje u zapadnom dijelu i na Troglavu (k. 1.913) izbijala na jugozapadnu granicu sresa Livno, a potom išla njome sve do na Veliki Bat (k. 1.519). Grani-

VRBASKA BANOVINA

DRINSKA BANOVINA

ca je dalje išla južnom i zapadnom granicom sreza Bosanski Petrovac do tromede srezova D. Lapac, Knin i Bosanski Petrovac. Odatle se do sjeveroistočne granice sreza Dvor (jugozapadno od Kostajnice) granica poklapala s granicom Savske banovine.

Drinska banovina formirana je od Sarajevske, Tuzlanske i manjeg dijela Travničke oblasti, kojima su pridodati zapadna Srbija s Užicom i manji dio Sarajeva. Od bosanskohercegovačkih područja Drinskoj su banovini pripali srezovi Sarajevo, Čajniče, Fojnica, Rogatica, Visoko, Višegrad, Zenica, Žepče, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Kladanj, Srebrenica, Vlasenica i Zvornik. Za središte Drinske banovine određeno je Sarajevo, vjerovatno na prijedlog dr. Milana Srđića, istaknutog srpskog radikala iz Bosne i Hercegovine, koji se smatra glavnim protagonistom ove nove podjele. Drinska se banovina na zapadnoj strani prostirala do granica Primorske, Vrbaske i Savske banovine. Od Dunava do Save granica se poklapala s istočnom granicom srezova Vukovar i Šid, a onda sa sjevernom i istočnom granicom sreza Mitrovica. Dalje je granica produžavala rijekom Savom sve do utoka rijeke Kolubare, a odatle dalje do zapadne granice Primorske banovine (k. 2.058) na planini Treskavici (istočna granica sreza Konjic) – zatim istočnom granicom sreza Trnavsko i Dragačevo i produžavala je juž-

PRIMORSKA BANOVIINA

nom granicom srezova: Dragačevo, Arilje, Zlatibor, Višegrad, Čajniče, Rogatica i Sarajevo.

ZETSKA BANOVIINA

U Primorsku i Zetsku banovinu, čija su upravna središta bila izvan Bosne i Hercegovine (u Splitu i Cetinju), ušli su dijelovi teritorija Mostarske i Travničke oblasti.

Primorska je banovina sa sjeverne strane dopirala do južnih granica Savske i Vrbaske banovine, sve do tromede srezova Travnik, Žepče i Tešanj. Od ovog mjesta granica se poklapala s istočnom granicom Travničkog sreza sve do Crnog vrha (k. 1.595), a odatle grebenom preko Suhe jele (k. 1.649), Štita (k. 1.780) i Runjevice (k. 1.728) izbijala na jugozapadnu granicu Fojničkog sreza, produžavajući u jugoistočnom pravcu do kraja ove granice na Ivan-planini, a zatim je do Jadranskog mora išla sjevernom, odnosno istočnom granicom srezova Konjic, Mostar, Ljubuški i Metković, obuhvatajući i ove srezove. Na Jadranskom moru granica je prolazila Neretvanskim i Korčulanskim kanalom i završavala se južno od otoka Visa.

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA - VELIKA ZIDNA KARTA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Mjesto izdanja: Beograd, 1930.
Izvor: NUB BiH S. Kg., 119 JU.

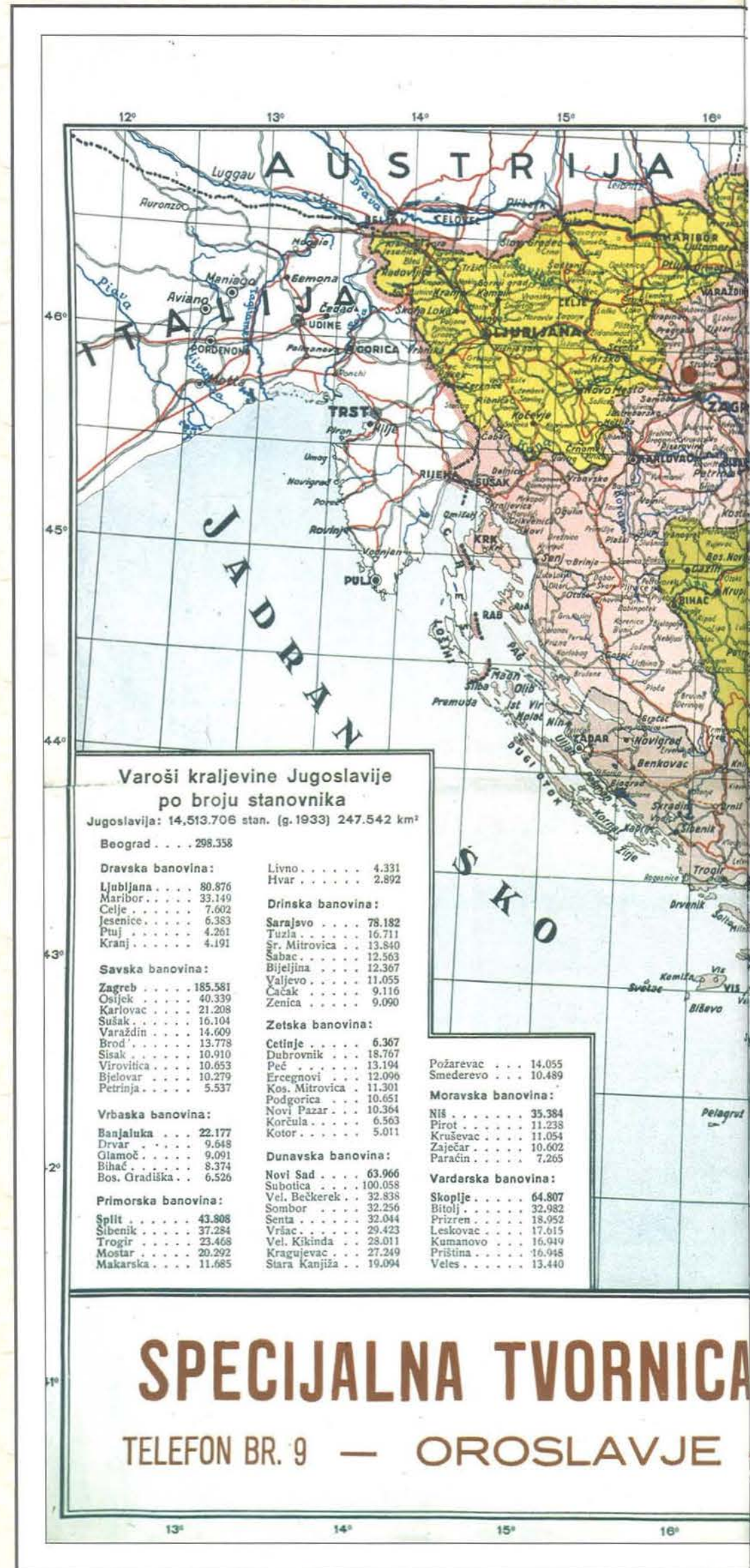
Zetska se banovina na sjeveru prostirala do južne granice Primorske i Drinske banovine – sve do tromede srezova: Dragačevskog, Žičkog i Studeničkog. Od ove tromede do državne granice prema Albaniji, kod Kozjeg Rtnja (jugozapadno od Peći), granična se linija poklapala s istočnom granicom srezova: Studeničkog, Deževskog, Mitrovičkog, Istočkog i Pečkog, a onda s južnom granicom Pečkog i istočnom granicom Andrijevičkog, obuhvatajući sve ove srezove. Granica je dalje išla državnom granicom prema Albaniji do Jadranskog mora.

Novim zakonom srezovi Mostar, Konjic, Ljubuški, Bugojno, Livno, Prozor i Duvno pripali su Primorskoj banovini, a srezovi Foča, Bileća, Gacko, Ljubinje, Nevesinje, Stolac i Trebinje našli su se, kao i kotar Dubrovnik, u okviru Zetske banovine. Na taj se način od ukupnog broja stanovnika Bosne i Hercegovine po popisu iz 1931. (2.323.555) u Vrbaskoj banovini našlo 1.010.803 (43,5%), u Drinskoj 850.934 (36,5%), u Primorskoj 322.364 (14%) i u Zetskoj 139.154 (6%) stanovnika.

Do stanovitih promjena u razgraničenju banovina došlo je 1931. godine, kada je izmjenama i dopunama Zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja (28. VIII 1931) utvrđeno sljedeće: iz Primorske banovine izuzet je Travnik, koji je prema podjeli iz 1929. godine bio u sastavu ove banovine; kotar Stolac s kotarskom ispostavom Čapljina pripojen je Primorskoj banovini. To razgraničenje uneseno je 3. septembra 1931. godine u oktobrirani ustav, koji je, bez ustavotvorne skupštine, donio sam kralj Aleksandar.

Početkom oktobra 1934. godine u Marseil-leu je, prilikom posjete Francuskoj, ubijen kralj Aleksandar I Karađorđević. Vlast je preuzelo namjesništvo u kojem je glavnu ulogu imao knez Pavle Karađorđević. Na snazi je i dalje ostao Ustav iz 1931, kao i sve institucije koje su bile uspostavljene 1929. godine.

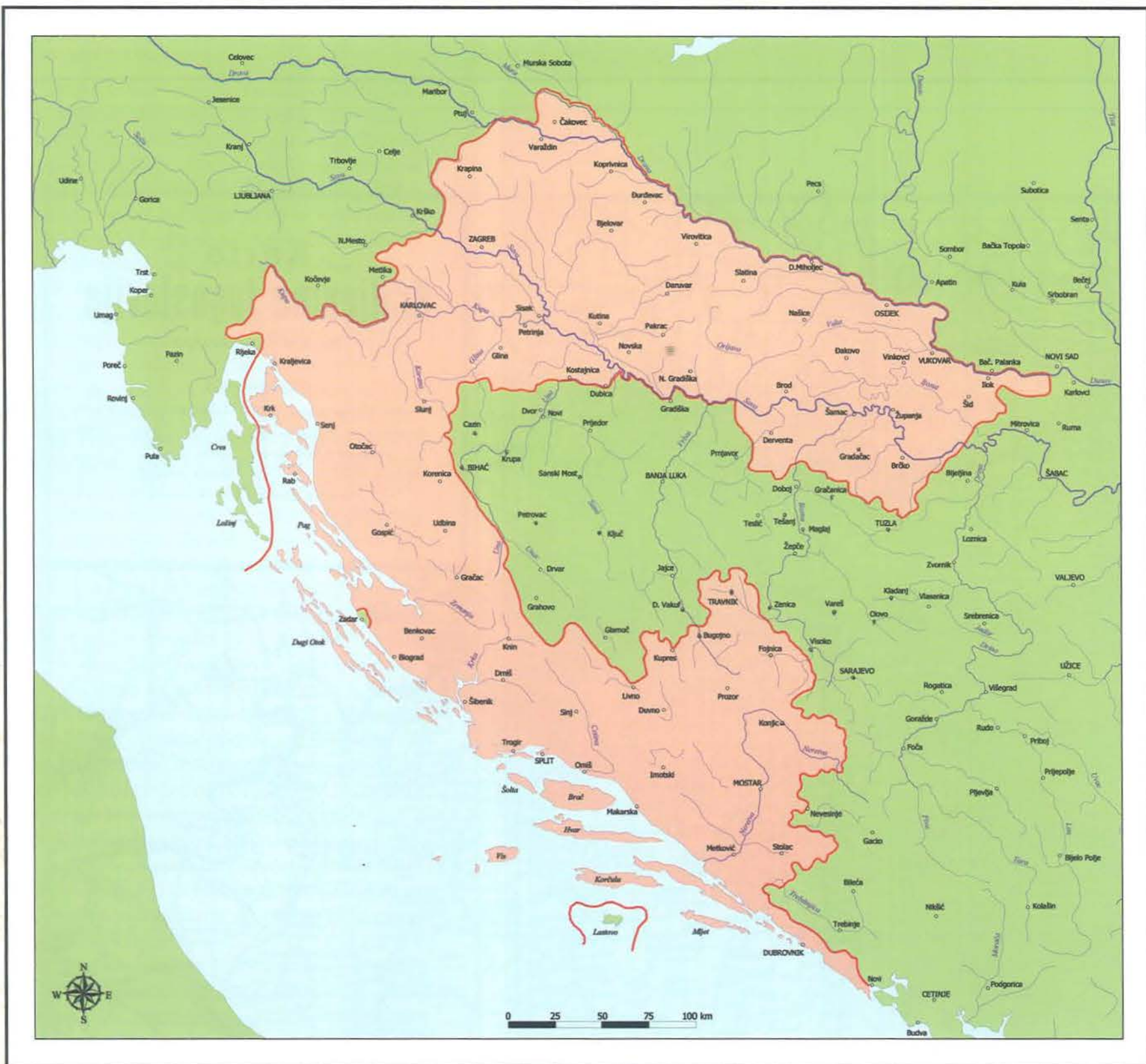
U Kraljevini Jugoslaviji glavni su problem bili odnosi između hrvatske opozicije i srbijanskih krugova oko kneza Pavla Karađorđevića. Skupštinski izbori 1935. i 1938. godine bili su značajan pokazatelj jačanja Hrvatske seljačke stranke te pozicija drugih političkih snaga. Na izborima održanim 5. maja 1935. godine Mačekova opozicijska lista dobila je 37,4% glasova nasuprot vladinoj, koja je imala 60,6% glasova. Na izborima koji su održani 11. XII 1938, postotak glasova na Mačekovoj listi porastao je na 44,90%, dok je na vladinoj listi pao na 54,09%. Rezultati skupštinskih izbora, verifikaciona rasprava u skupštini, "hrvatsko pitanje" te neki vanjskopolitički činovi doveli su do pada vlade dr. M. Stojadinovića i utjecali na princa Pavla da u sve zaoštrenijim međunarodnim odnosima, koji su prijetili opstanku Kraljevine Jugoslavije, otvori "hrvatsko pitanje".

SPECIJALNA TVORNICI

TELEFON BR. 9 — OROSLAVJE

KARTA BANOVINE HRVATSKE PO ODREDBAMA SPORAZUMA CVETKOVIĆ-MAČEK OD 26. VIII 1939. GODINE

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969., str. 57.

Ključ za rješenje glavnih problema u zemlji, među kojima je bilo i "hrvatsko pitanje", nađen je u podjeli vlasti na račun teritorija Bosne i Hercegovine. Sporazumom Cvetković-Maček 26. augusta 1939. stvorena je koaliciona vlada i osnovana Banovina Hrvatska. Bila je to nagodba između hrvatskih i srpskih građanskih krugova o podjeli interesnih sfera i preraspodjeli vlasti.

Na temelju spomenutog sporazuma novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj dodijeljen je bosanskohercegovački teritorij u Bosanskoj Posavini – općine i kotarevi Brčko, Gradačac, Bosanski Šamac, Bosanski Brod i Derventa, a u jugozapadnom hercegovačkom području – Stolac, Čapljina, Ljubuški, Mostar, Konjic, Prozor, Fojnica, Travnik, Bugojno, Tomislavgrad i Livno. Sporazum Cvetković-Maček otvorio je pitanje daljeg preuređenja države, a na površinu su isplivale tendencije i interesi pojedinih građanskih političkih snaga.

Hrvatski političari rješenje granica Banovine Hrvatske nisu smatrali konačnim. Vođa Hrvatske opozicije V. Maček imao je protivnike u desničarski usmjerenim pripadnicima vlastite stranke (HSS), koji su smatrali da Hrvati nisu dobili odgovarajuće ustupke. On je posebno bio izložen pritisku ekstremne desnice – ustaša, koji su bili uvjereni da postignuti sporazum predstavlja poraz vodstva Hrvatske seljačke stranke i izdaju borbe za "stvaranje nezavisne hrvatske države", koja se temeljila na velikohrvatskoj koncepciji.

U to vrijeme pojavila se i ideja o "srpskoj zemlji". Zagovornici te ideje smatrali su da se Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Zetska i Vardarska banovina trebaju spojiti u jedinstven teritorij pod nazivom Banovina "srpska zemlja", sa sjedištem u Skoplju. Ovaj plan temeljio se na koncepciji "velike Srbije" u okviru buduće monarhistički uređene federacije, koju bi činile

PROJEKTIRANA BANOVINA "SRPSKE ZEMLJE" NAKON SPORAZUMA CVETKOVIĆ-MAČEK 1939. GODINE

Izvor: Rekonstrukcija na osnovu literature.

tri federalne jedinice: Srbije, Hrvatske i Slovenije. Srpski građanski krugovi pokušavali su se organizirati preko Srpskog kulturnog kluba Slobodana Jovanovića, Dragiše Vasića, Stevana Moljevića i drugih, naročito u nacionalno mješovitim krajevima te onim koji se graniče s oblastima nastanjenim Bošnjacima i Hrvatima. Nalazeći se u službi velikosrpskog programa, Srpski kulturni klub postavio je zahtjev da se Bosna i Hercegovina priključi srpskoj teritorijalnoj jedinici. Stevan Moljević u svojim je istupima bio protiv autonomije Bosne i Hercegovine i njenog odvajanja od Srbije; napadao je autonomističko Sarajevo kao nosioca "bošnjačkluca", a Sarajevo i Zagreb zbog zanemarivanja Bosanske krajine. Srpski građanski klub želio je ovu oblast pretvoriti u zapadnu predstražu Beograda kao nosioca državne misli i centra koji je trebao potrti utjecaj Sarajeva i Zagreba.

Zastupnicima velikosrpskih i velikohrvatskih težnji, koje su se svom žestinom ispoljile na tlu Bosne i Hercegovine, suprotstavio se u ime Jugoslovenske muslimanske organizacije dr. Džafer Kulenović s autonomističkom koncepcijom, videći BiH kao četvrtu jedinicu. Oživljavanje autonomističkih koncepcija i izravan zahtjev za autonomiju Bosne i Hercegovine u uvjetima Sporazuma Cvetković-Maček dobili su neposrednu podršku cjelokupnog bošnjačkog stanovništva, zajedno s predstavnicima postojećih kulturno-prosvjetnih, vjerskih i privrednih bošnjačkih organizacija.

Nezadovoljna ponuđenim rješenjem statusa Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovačka studentska omladina na univerzitetima u Zagrebu i Beogradu istaknula je zahtjev za njezinu autonomiju. U trećem pismu iz decembra 1939. godine stalo se

na stanovište da bi svaka podjela predstavljala nepravdu za svaki od njezinih naroda. Tada je ponuđen program koji je uvažavao interese svih naroda, utemeljen na "ravnopravnosti, jednakosti i uzajamnosti svih građana nezavisno od njihove vjerske, nacionalne i partijsko-političke pripadnosti".

Sporazumom Cvetković-Maček još su više potaknute rasprave između srpskih i hrvatskih političkih krugova o pitanju teritorijalne pripadnosti Bosne. Razvijale su se čitave teorije kojima se dokazivalo da je Bosna srpska ili hrvatska zemlja. U te raspra-

ve uključili su se i znanstveni krugovi, posebno historičari, stavljajući svoje znanje u službu dnevne politike.

U ovakvim političkim odnosima Bosna i Hercegovina predstavljala je područje gdje su se najočitije odslikavali postojeći nezadovoljeni nacionalizmi, koji će već u prvim godinama Drugog svjetskog rata dobiti katastrofalne razmjere. Sve planove o reorganizaciji Kraljevine Jugoslavije prekinuo je rat 1941. godine, ali su oni doprinijeli stradanju svih naroda, a posebno naroda Bosne i Hercegovine.

X

BOSNA I HERCEGOVINA
U OKVIRU
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
(1941–1945)

Bečkim dogovorom 20. aprila 1941. između ministara vanjskih poslova Njemačke i Italije Bosna i Hercegovina je definitivno prepuštena NDH.

Teror nad bošnjačkim stanovništvom u ljeto 1941. bio je uvertira u masovne zločine na području jugoistočne Bosne i Sandžaka, a pokolji i progonstva Bošnjaka potrajali su sve do kraja rata. U ovim krajevima četnici su nastojali ostvariti jedan od strateških ciljeva ostvarenja "homogene Srbije" potpunim "čišćenjem" Sandžaka od bošnjačkog življa, a Bosne od Bošnjaka i Hrvata.

U glavnom dokumentu Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – Rezoluciji istaknuto je da narodi Bosne i Hercegovine stvaraju, u zajednici s ostalim narodima, novu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju slobodnih naroda, te narodi Bosne i Hercegovine kroz svoje jedino političko predstavništvo – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) žele da njihova zemlja, koja nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Hrvata i Muslimana.

Agresijom Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju, koja je počela 6. aprila 1941. godine bez objave rata, izbio je kratkotrajni aprilski rat, koji je završen slomom jugoslavenske države. Jugoslavenska vojska, iznutra razriivena kapitulantskim duhom u vladajućim krugovima i Vrhovnoj komandi, slomljena je za desetak dana. Potpisivanjem bezuvjetne kapitulacije 17. IV 1941. i bjekstvom vlade u inozemstvo prestala je postojati Kraljevina Jugoslavija. Još u toku aprilskog rata nastalo je komadanje i rasparčavanje zemlje.

Pod okriljem nacističke Njemačke u Zagrebu je 10. aprila 1941. godine proglašena Nezavisna država Hrvatska (NDH). Bečkim dogovorom 20. aprila 1941. između ministara vanjskih poslova Njemačke i Italije Bosna i Hercegovina je definitivno prepuštena NDH. Između talijanskog i njemačkog okupacionog područja u Jugoslaviji povučena je 13. maja 1941. demarkaciona linija, koja se kroz Bosnu i Hercegovinu prostirala od Bosanskog Novog preko Sanskog Mosta, Mrkonjić-Grada, Donjeg Vakufa i južno od Sarajeva spuštala se do Ustiprača i Rudog. U Njemačkoj okupacionoj zoni ostao je 31 predratni srez, odnosno 69 bosanskohercegovačkih općina s površinom od 29.121 km² i 647.462 stanovnika, dok se u talijanskoj okupacionoj zoni našlo 27 srezova, odnosno 37 općina s površinom od 22.112 km² i 1.026.420 stanovnika.

Svoje interesno područje NDH Italija je podijelila na tri zone: prva zona obuhvatala je oblasti koje je anektirala Italija; druga, tzv. demarkaciona zona zahvatila je teritorij južno od linije planina Šator, Velika Golija, Malovan, Prenj i Troglav (na

hercegovačko-crnogorskoj granici; treća zona obuhvatala je teritorij sjeverno od druge zone do demarkacione linije između Italije i Njemačke.

Rimskim ugovorom, koji su 18. maja 1941. potpisali dr. Ante Pavelić i Mussolini, određena je granica između NDH i područja na Jadranu koja su priključena Italiji. U drugoj zoni Italija je zadržala svoje garnizone, prepuštajući civilnu vlast NDH. Za osiguranje najvažnijih rudnih bogatstava na području Bosne i Hercegovine, Njemačka je dislocirala jednu svoju posadnu diviziju i jedinice za osiguranje.

Odmah po proglašenju NDH, aktivnosti ustaških vlasti u Bosni i Hercegovini bile su usmjerene na to da se što prije izmijeni struktura stanovništva i u tom cilju vršen je najteži vid denacionalizacije. Taj cilj nastojao se realizirati s jedne strane težom o hrvatskom "podrijetlu" Bošnjaka, a s druge strane istrebljenjem Srba, Jevreja i Roma. Pod udar ustaškog terora osim Srba došli su i Hrvati i Bošnjaci proglašeni za izdajnike hrvatskog naroda. Zakonskom odredbom donesenom 17. aprila 1941. predviđeno je da za zločinstvo veleizdaje odgovaraju svi koji povrijede čast i životne interese hrvatskog naroda ili na bilo koji način ugroze opstanak NDH ili državne vlasti.

Zakonskom odredbom od 10. jula 1941. teritorija NDH podijeljena je na 22 upravne jedinice – velike župe, koje su se dijelile na kotare ili općine. Na području Bosne i Hercegovine stvorene su velike župe: Vrhbosna, s centrom u Sarajevu, Usora i Soli u Tuzli, Pliva i Rama u Travniku, Sana i Luka u Banjoj Luci, Krbava i Psat u Bihaću, i Hum s centrom u Mostaru. Na-

OKUPACIJSKA PODJELA JUGOSLAVIJE 1941. GODINE

Izvor: Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969, str. 60.

zivi ovih župa podudarali su se s nazivima župa srednjovjekovne bosanske države, čime se nastojalo istaknuti "historijsko pravo" i opravdati pretenzije na bosanskohercegovački teritorij. Ustaše su smatrale da na teritoriju NDH mogu živjeti samo Hrvati i Bošnjaci, koji su iz nacionalističkih razloga proglašeni "cvijećem hrvatstva", a Bosna i Hercegovina za "dušu i srce Hrvatske". Tako su Bošnjaci proglašeni Hrvatima i preko noći "zakonskim aktom" bili nasilno asimilirani. Od jeseni 1941. naziv Bosna i Hercegovina nije se smio spominjati u javnim sredstvima informiranja, a Bosanska krajina postala je Hrvatska krajina. Kako bi Bosnu i Hercegovinu što jače vezao za ustaški režim, Pavelić je nastojao sjedište vlade NDH premjestiti u Banju Luku.

Neposredno nakon proglašenja NDH jedan dio bošnjačkih građana protivnika Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO), priklonio se novostvorenoj državi, dok je dio njezinog bivšeg vodstva ostao u opoziciji prema NDH. Najveći dio bošnjačkog građanstva (poslovni krugovi, inteligencija i ulema) u jesen 1941. otvoreno se distancirao od ustaške politike masov-

nih progona i istrebljenja Srba i Jevreja. Posebno je bila značajna akcija uglednih građana Bošnjaka koja se ispoljila u otvorenom protestu protiv fašističkog terora. Rezultat toga bile su poznate muslimanske rezolucije donesene od septembra do decembra 1941. u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci, Bijeljini i Tuzli i, moguće je, u još nekim mjestima.

Začetak ovim rezolucijama predstavljao je skupštinski zaključak organizacije ilmije "El Hidaje" od 14. augusta 1941, kojim se javno protestiralo protiv ustaških zločina i osuđeno sudjelovanje Bošnjaka u takvim djelima i apeliralo na njih da se klone svakog nasilja. Autori i potpisnici ovih rezolucija osudili su ustašku politiku ubijanja, pljačke, deportovanja i progona Srba, ogradili se od zločina koje su izvršili pojedini Bošnjaci, protestirajući protiv pokušaja da se na Bošnjake kao cjelinu svali odgovornost za ustaške zločine, iznoseći istovremeno podatke o progonima samih Bošnjaka.

Paralelno sa zločinima ustaša nad srpskim življem započeo je genocid četnika nad Bošnjacima. Teror nad bošnjačkim stanovništvom u ljeto 1941. bio je uvertira u masovne zločine

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Izvor: Naša domovina, svezak 1.

Hrvatska zemlja - Hrvatski narod - Hrvatska poviest - Hrvatska znanost, Zagreb 1943.

na području jugoistočne Bosne i Sandžaka, a pokolji i progonstva Bošnjaka potrajali su sve do kraja rata. U ovim krajevima četnici su nastojali ostvariti jedan od strateških ciljeva ostvarenja "homogene Srbije" potpunim "čišćenjem" Sandžaka od bošnjačkog življa, a Bosne od Bošnjaka i Hrvata.

Plan velike homogene Srbije temeljio se na projektu člana četničkog političkog vodstva i kulturnog kluba u Banjoj Luci advokata Stevana Moljevića. Ovaj projekt dopunjen je kasnije programom četničkog pokreta Draže Mihailovića, u kojem su istaknuti glavni zadaci:

1. omediti *de facto* "srpske zemlje" i učiniti da u njima ostanu samo srpski živalj;
2. radikalno očistiti gradove i popuniti ih svježim srpskim elementom;
3. izraditi plan za čišćenje ili pomjeranje seoskog stanovništva s ciljem homogenosti srpske državne zajednice;
4. u srpskoj jedinici, kao naročito težak problem, uzeti pita-

nje muslimana i riješiti ga.

U toku realizacije svog programa u istočnoj Bosni i Sandžaku četnici su primijenili četiri metode genocida:

- a) masovna ubistva civilnog stanovništva;
- b) progonstvo civila;
- c) uništavanje imovine kako bi se onemogućio opstanak i preživljavanje i
- d) pokrštavanje Bošnjaka, odnosno prevođenje na pravoslavnu vjeru.

U takvoj situaciji, izloženi genocidu četnika i ne nalazeći zaštitu bošnjačkog naroda u okviru NDH, dio bošnjačkog građanstva istaknuo je zahtjev da se Bosna i Hercegovina, osim jednog dijela jugozapadne Bosne i dijela Hercegovine, privremeno formalno u okviru NDH organizira kao posebna političko-administrativna jedinica pod nazivom "župa Bosna", koja bi se nalazila pod njemačkim protektoratom. Istovremeno, pristupilo se stvaranju naoružanih "muslimanskih milicija", koje

ČETNIČKI KONCEPT "VELIKE SRBIJE"

Izvor: Jozo Tomasevich, Četnici u II svjetskom ratu 1941-1945, Zagreb, 1979, str 156.

su štitile sela od mogućih četničkih napada, a u pojedinim slučajevima učestvovala u borbama protiv Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP). Nakon pobjeda partizanskih snaga tokom 1943. i 1944. došlo je do osipanja "muslimanskih milicija", a mnogi njihovi pripadnici prešli su na stranu NOP-a.

Srpski narod, egzistencijalno sasvim ugrožen, spontano je digao ustanak u gotovo čitavoj NDH. Ustanicima je prišla i Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), prenoseći im svoja organizaciona i borbena iskustva. U ratnom požaru jedino su partizanske oružane snage, s Josipom Brozom Titom na čelu, pružale utočište i spas svakome ko je, bez obzira na vjeru, narodnost i političko uvjerenje, bio za pomirenje, za parolu "bratstva

i jedinstva" i za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača. U toku 1941. ustanak je zahvatio gotovo cijeli teritorij Bosne i Hercegovine. Glavninu partizanskih jedinica činili su Srbi, dok su rukovodioci, posebno organizatori ustanka, bili i iz redova Bošnjaka, Hrvata i Jevreja. U toku 1942. u svim jugoslavenskim područjima partizanske su snage neprekidno rasle. Krajem te godine postojao je veliki slobodni teritorij, prava država u Hitlerovoj evropskoj tvrđavi – "Bihaćka republika". U toku 1943. godine Tita i partizanske snage prihvatile su sve sile antihitlerovske koalicije.

Uporedo sa stvaranjem oružanih snaga i vođenjem borbe protiv okupatora u svim jugoslavenskim područjima obrazovala

PREGLEDNA KARTA BOSNE I HERCEGOVINE U DRUGOM SVJETSKOM RATU 1941-1945.

Izvor: The Times, Atlas, Zagreb, 1986, str. 313

se mreža narodnooslobodilačkih odbora, na čijem su se čelu u drugoj polovini 1943. nalazila zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja. Takvo vijeće koje je predstavljalo najviši organ narodne vlasti za Bosnu i Hercegovinu formirano je 25. novembra 1943. u Mrkonjić-Gradu. U glavnom dokumentu Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – Rezoluciji istaknuto je da narodi Bosne i Hercegovine stvaraju, u zajednici s ostalim narodima, novu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju slobodnih naroda, te narodi Bosne i Hercegovine kroz svoje jedino političko predstavništvo – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) žele da njihova zemlja, koja nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Hrvata i Muslimana.

Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, usvojena na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) u Jajcu 29. novembra 1943, predstavljala je državno-pravni oblik rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Svim narodima zajamčena je jednakost i ravnopravnost. Najveći izraz toga prava bilo je priznanje narodima Jugoslavije da u okviru zajedničke države imaju svoju državnost. Osnovu federacije predstavljalo je pravo svake nacije da ima svoju federalnu jednicu. Jedini izuzetak od nacionalnog principa učinjen je u pogledu Bosne i Hercegovine, jer je njezinim narodima zbog nacionalne složenosti priznato pravo da imaju svoju posebnu federalnu jednicu. Bosna i Hercegovina, kao šesta federalna jedinica, uvrštena je u koncept budućeg uređenja

Jugoslavije. Na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a održanom u Sanskom Mostu od 30. VI do 2. VII 1944. doneseno je jedanaest odluka, od kojih su posebno važne bile Odluka o konstituiranju ZAVNOBiH-a u najviše zakonodavno i izvršno tijelo Bosne i Hercegovine, Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine, Odluka o radu i ustrojstvu narodnooslobodilačkih odbora i skupština u Federalnoj Bosni i Hercegovini i Odluka o poslovniku za rad ZAVNOBiH-a. Ovim odlukama postavljeni su temelji državnosti Bosne i Hercegovine i one su imale ustavno-pravni značaj.

Odlukama Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, koje je održano u Sarajevu od 26. do 28. IV 1945, dovršena je izgradnja vlasti Federalne Bosne i Hercegovine. Zakonom o izmjenama i dopunama Odluke o konstituiranju ZAVNOBiH-a on je prerastao u Narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine, a Zakonom o Narodnoj vladi Bosne i Hercegovine stvorena je njezina prva vlada u novoj državi. U njezin sastav ušli su Rodoljub Čolaković, kao predsjednik, dr. Zaim Šarac, dr. Jakov Grgurić, Đuro Pucar Stari, Ilija Došen, dr. Hamdija Čemerlić, prof. Ante Babić, Hasan Brkić, Pašaga Mandžić, ing. Čazim Ugljen i Vlado Šegrt kao ministri.

Odluke ZAVNOBiH-a potvrđene su i odlukama Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, najvišeg političkog i zakonodavnog tijela nove Jugoslavije.

Usvajanjem Deklaracije o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije 29. novembra 1945. definitivno je ozakonjeno postojanje nove FNR Jugoslavije, a ustavom koji je donijela Ustavotvorna skupština 31. januara 1946. propisana je i njezina organizacija.

XI

BOSNA I HERCEGOVINA
U OKVIRU FNRJ/SFRJ
(1945-1992)

Granice između pojedinih republika rješavane su u izravnim sporazumima između sekretara pojedinih republičkih partijskih rukovodstava. Tako se po historijskim granicama Bosna i Hercegovina protezala sve do blizu Herceg-Novog, do iza Debelog brijega, niz Sutorinu, prema moru. U jednom razgovoru Blažo Jovanović, advokat po profesiji, uvjerio je Đuru Pucara Starog, pa je Sutorina pripala Crnoj Gori, a nova granica, sada sa Hrvatskom, koja je dobila Dubrovačku rivijeru, postavljena je na Debelom brijegu.

Na osnovu člana 29, stav 1 Zakona o područjima srezova i općina u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini (Službeni list br. 23/58) Izvršno vijeće Narodne Republike Bosne i Hercegovine donijelo je Odluku o granicama općina na njezinoj teritoriji, koja je stupila na snagu danom objavljivanja u Službenom listu NR Bosne i Hercegovine (SL. list NR BiH, 14. august 1959.)

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara Evropske zajednice u Bruxellesu 6. aprila 1992, s tim da ono stupa na snagu 7. aprila. Ovim priznanjem Bosna i Hercegovina i formalno je prestala biti u sastavu SFR Jugoslavije. Političko-administrativne granice ranije republike, kao jedne od šest federalnih jedinica SFR Jugoslavije, postale su međunarodne državne granice.

Za unutrašnju administrativno-teritorijalnu podjelu između republika, osim za manja međurepublička razgraničenja provedena između 1945. i 1956. godine, ne postoji nikakav pisani ili drugi dokument koji bi potvrdio da je pitanje međurepubličkih granica rješavano i utvrđivano od bilo kojeg državnog ili partijskog organa izuzev saglasnosti Politbiroa CK KPJ na prijedlog Komisije za privremeno razgraničenje između Hrvatske i Vojvodine.

Pitanje određenja međurepubličkih granica, po načinu rješavanja i sastavu aktera, obavijeno je velom tajni. Pravne ciljeve povlačenja međurepubličkih granica znao je samo najuži krug najvišeg državnog i partijskog rukovodstva, ali oni o tome nisu ostavili nikakav pisani trag.

Granice između pojedinih republika rješavane su izravnim sporazumima između sekretara pojedinih republičkih partijskih rukovodstava. Tako se po historijskim granicama Bosna i Hercegovina protezala sve do blizu Herceg-Novog, do iza Debelog brijega, niz Sutorinu, prema moru. U jednom razgovoru Blažo Jovanović, advokat po profesiji, uvjerio je Đuru Pucara Starog, pa je Sutorina pripala Crnoj Gori, a nova granica, sada sa Hrvatskom, koja je dobila Dubrovačku rivijeru, postavljena je na Debelom brijegu.

Istraživanje i pokretanje ovog pitanja sve donedavno bila je tabu tema. Tek u izmijenjenim političkim i drugim okolnostima skinut je politički embargo s ove teme, nametnut od tadašnjih vodećih političkih i partijskih rukovodilaca.

Teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine izvršena je Zakonom o teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja narodnih odbora od 18. VIII 1945. godine i Uredbom o određivanju područja narodnih odbora i ustanovljenju sjedišta narodnih odbora od 27. VIII 1945.

Godine 1945. u sastav NR Hrvatske uključen je kotar Dvor na Uni, koji je 1929. godine bio priključen Vrbaskoj banovini. U razdoblju od 1929. do 1931. općine Ličko Petrovo Selo i Zavalje (s naseljima Vaganac, Baljevac, Skočaj i Meljinovac, na istočnom rubu kotara Korenica) uključeni su u sastav kotara Bihać (Vrbaska banovina). U granicama Bosne i Hercegovine 1945. našle su se općine Skočaj i Zavalje, a privremeno i Meljinovac, dok je ostalo područje uključeno u Hrvatsku.

Članom 12. Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) bilo je predviđeno teritorijalno razgraničenje narodnih republika, da bi se izvršile potrebne korekcije i otklonili nesporazumi i eventualni sporovi.

KARTA FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Izvor: Atlas NOR-a, Beograd, 1951, str. 41.

SUTORINA 1918.

SUTORINA 1946.

U vezi s teritorijalnim razgraničenjem, Predsjedništvo Vlade Narodne Republike Bosne i Hercegovine predložilo je da se izvrše sljedeće korekcije:

Zapadna granica Narodne Republike Bosne i Hercegovine s Narodnom Republikom Hrvatskom nije bila definitivno utvrđena. Sporna područja nalazila su se u masivu planine Plješevica. Katastarske općine Baljevac, Zavalje i Skočaj pripadale su sreskom narodnom odboru Bihać, i to: katastarska općina Skočaj Mjesnom narodnom odboru Veliki Skočaj, a katastarske općine Zavalje i Baljevac Mjesnom narodnom odboru Zavalje. Predloženo je da se treba ispraviti granica na račun Narodne Republike Hrvatske, tj. katastarske općine Ličko Petrovo Selo, pa bi granica išla od kote 1.808 Beli vrh, kotama 1.142, 1.082 do puta Baljevac-Ličko Petrovo Selo, tj. do tada utvrđene granice. Dotadašnja granica išla je istočnije od novopredložene.

Katastarska općina Meljinovac, koja pripada Kotarskom narodnom odboru Donji Lapac NR Hrvatske, trebala bi pripasti Sreskom narodnom odboru Bihać NR Bosne i Hercegovine. Granica bi u ovom slučaju išla od dotadašnje granice od kote 1.567 Žestikovac, kotama 1.622, 1.610, 1.612 na kotu 1.514 (Debeli vrh) pa dalje kotama 1.244, 1.498, 972, 671, gdje bi izlazila na dotadašnju granicu.

Obrazloženo je da bi ovako postavljena granica bila prirodna jer ide vijencem planine Plješevice. Dio planine Plješevice koji pada prema rijeci Uni pripao bi NR Bosni i Hercegovini, tako da bi spomenuta sela koja na tome dijelu planine Plješevice imaju svoja imanja i koja su upućena na šume radi snabdijevanja građevinskim materijalom i ogrjevnim drvetom, a čine jednu ekonomsku i geografsku cjelinu, trebala pripasti NR Bosni i Hercegovini, Sreskom narodnom odboru Bihać, jer su od Bihaća udaljena svega jedan sat, a od Donjeg Lapca 9 sati. Šume iz kojih se snabdijevaju građom nalaze se oko samih sela tj. u neposrednoj blizini. Ovim šumama trenutno su upravljali organi Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske koji ih sprečavaju da se snabdijevaju građom za obnavljanje svojih pogorjelih domova, a sva spomenuta sela gotovo su sasvim popaljena, tako da su sada upućena da se snabdijevaju

građom za obnovu svojih domova u planini Grmeču, od koje ga ih dijeli rijeka Una, a udaljena je od sela 7-8 sati pa je doprema građe skopčana s velikim transportnim teškoćama.

Selo Begluci, koje se nalazilo u sastavu sreza Donji Lapac NR Hrvatske, a ranije je pripadalo općini Drvar, sreza drvarskog, smatralo se da bi trebalo pripojiti ponovo Sreskom narodnom odboru Drvar.

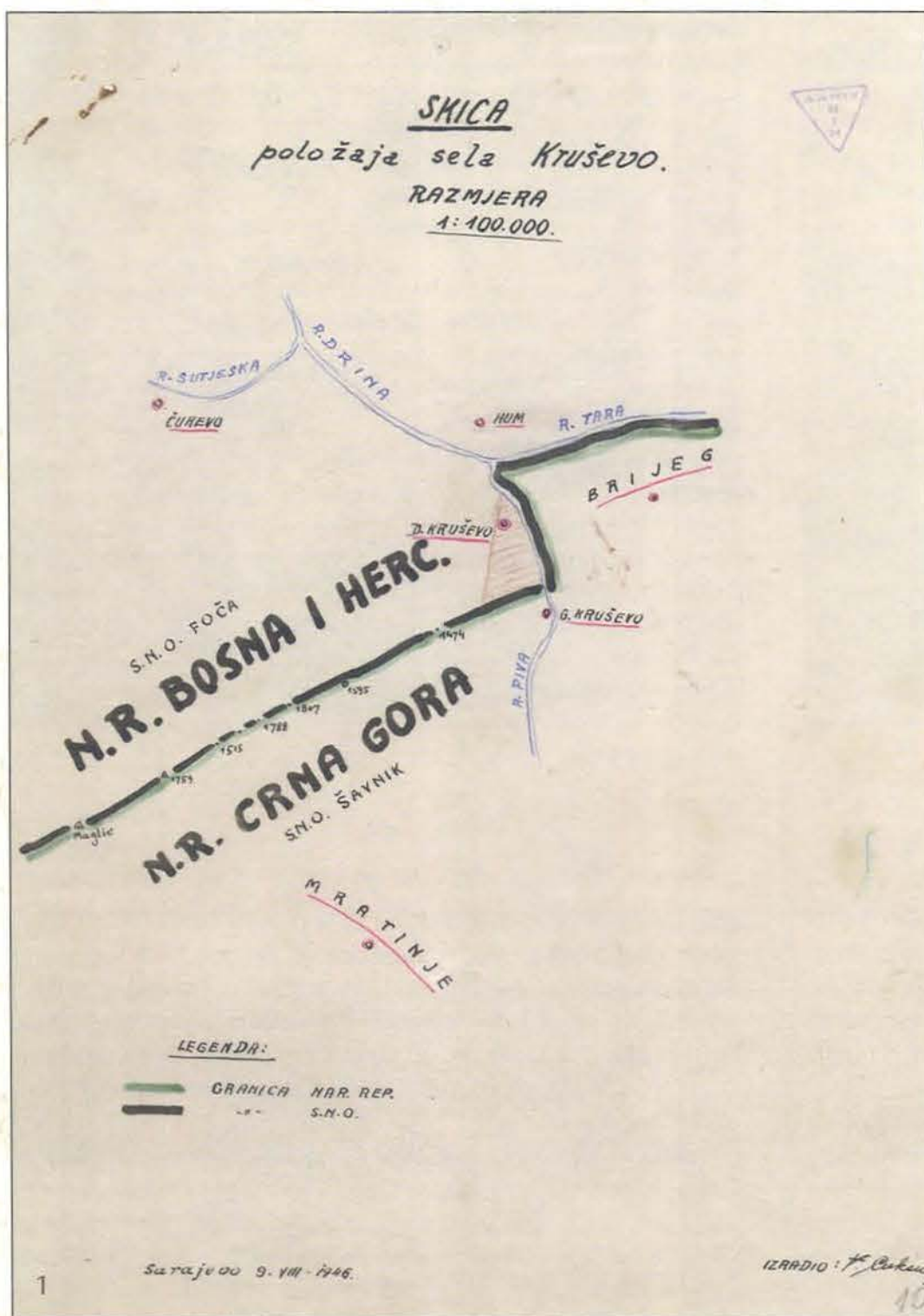
Sela Kaldurma i Dugo Polje sa zaseokom Podjinske Torine, koji se nalaze u sastavu sreza Donji Lapac NR Hrvatske, uvučena su kao klin u teritorij drvarskog sreza, a kako po svom geografskom položaju tako i ekonomski gravitiraju srezu drvarskom, a s Drvarom ih veže željeznička pruga, smatralo se da bi bilo potrebno ova sela pripojiti srezu Drvar.

Zaseoci Drenovac, Ševina Poljana, Gornji Tiškovac s lijeve strane rijeke Butižnice i Vaganj, koji su se nalazili na teritoriju Like, od ličkog zaleđa odvojeni su visokim šumama Kočina kosa i Jelovi tavani, te su geografski, komunikacijski i privredno vezani za srez Bosansko Grahovo i potrebno ih je priključiti Sreskom narodnom odboru Grahovo, pogotovo jer su svi osim Vagnja već u toku narodnooslobodilačke borbe bili u sastavu ovoga sreza.

Osim toga, sam narod spomenutih sela želio je da se pripoje NR Bosni i Hercegovini, odgovarajućim srezovima Bihaću, Drvaru i Bosanskom Grahovu.

Sela Krivi Do i Poljane pripadaju srezu Šavnik, Narodna Republika Crna Gora. Kako su spomenuta sela udaljena od Šavnika 8 sati, a od Gacka svega 2 sata, s mjesnim odborima Platice i Avtovac sreza Gacko čine jednu ekonomsku i geografsku cjelinu, a želja je i naroda da se pripoje srezu Gacko, smatralo se da bi ih trebalo pripojiti srezu Gackog okruga NR Bosne i Hercegovine.

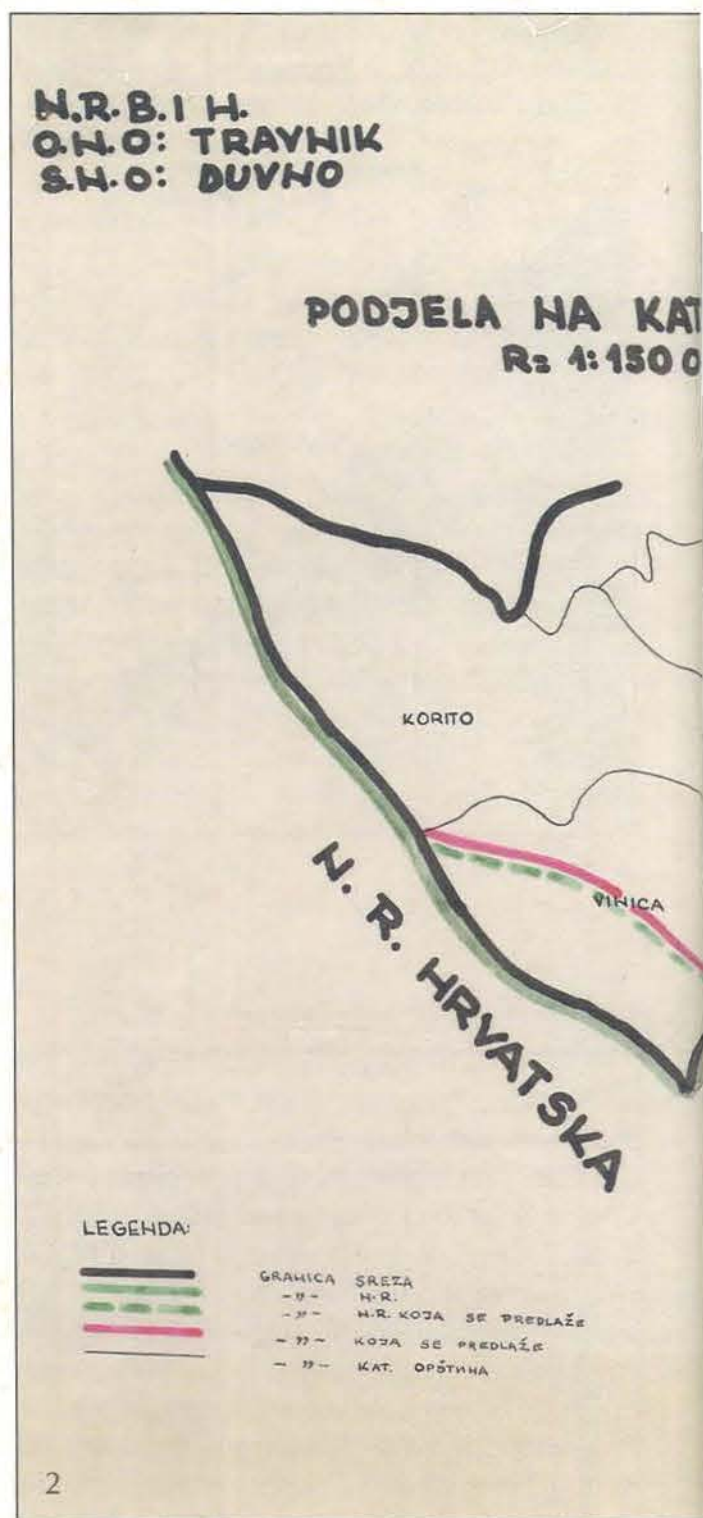
Uredbom o određivanju područja narodnih odbora od 27. augusta 1945. predviđeno je da granica između sreza foćanskog NR Bosne i Hercegovine i sreza šavničkog NR Crne Gore ide granicom katastarske općine Hum, što praktično znači lijevom obalom rijeke Pive, tj. da lijeva obala rijeke Pive pripada NR Bosni i Hercegovini, a desna NR Crnoj Gori.

ISTOČNA, JUŽNA I ZAPADNA GRANICA BOSNE I HERCEGOVINE (OD 1 DO 5)

Selo Kruševo nalazi se na lijevoj obali rijeke Pive i s Mjesnim narodnim odborom Čurevo činilo je jednu ekonomsku i geografsku cjelinu, a od Mjesnog narodnog odbora Mratinje sreza šavničkog, kome je pripadalo, dijele ga visoke planine koje su u zimskim mjesecima neprohodne, a želja je naroda da se pripoje Mjesnom narodnom odboru Čurevo. Mišljenje je da bi selo Kruševo trebalo pripojiti srezu fočanskom, Mjesnom narodnom odboru Čurevo NR Bosne i Hercegovine. Granica bi išla rijekom Pivom.

U tuzlanskom srezu sporno područje između NR Srbije i NR Bosne i Hercegovine nalazilo se u donjem toku rijeke Drine. Budući da rijeka u svome donjem toku mijenja gotovo svake godine svoje korito i drinske ade usljed mijenjanja toka Drine dolaze sad na lijevu sad na desnu obalu, smatrano je da se razgraničenje na ovom spornom području ne može izvršiti administrativnim putem, nego bi trebalo formirati jednu komisiju od predstavnika NR Srbije i NR Bosne i Hercegovine s potrebnim brojem stručnjaka koja bi ovaj sporni dio razgraničila. Komisija koja bi radila oko razgraničenja imala bi mnogo posla jer je razgraničenje na ovom dijelu Drine zamašan i težak posao. Na samom spornom području nisu se nalazila naselja jer su sela i od

Razmjer: 1:150.000
Izvor: A BiH, Vlada BH, 5.092/46. Teritorijalno razgraničenje republika

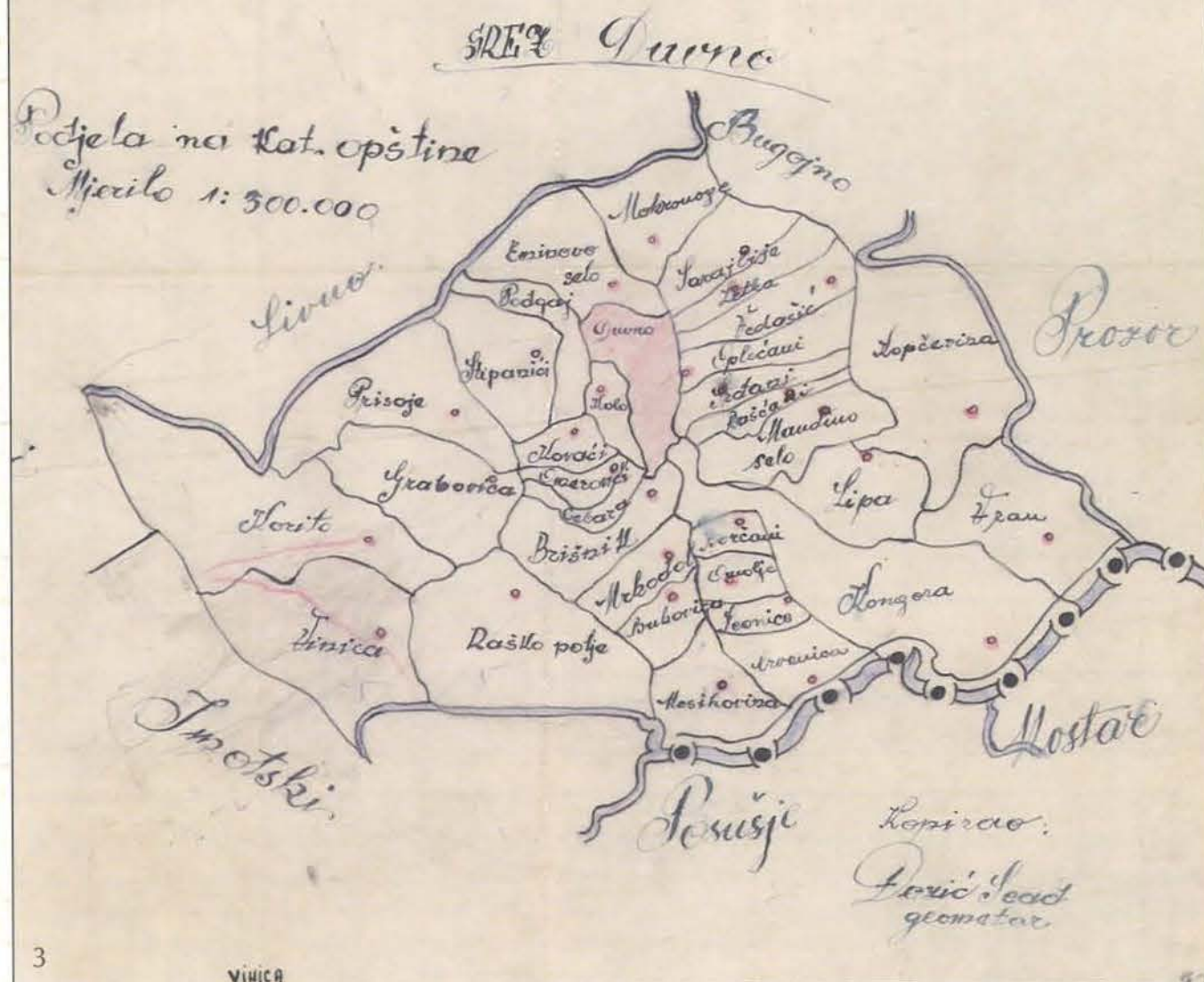
lijeve i od desne obale Drine udaljena 1-3 km. Već prema tome koliko je širok pojas kojim Drina luta, sporni su samo imovinski odnosi, a ne ljudska naselja.

Sela Vinica i Donja Prisika u sastavu Sreskog narodnog odbora Duvno NR Bosne i Hercegovine ekonomski i komunikacijski gravitiraju NR Hrvatskoj, tj. Dalmaciji, Imotskom i Zadvarju. Stoga se smatralo da se spomenuta sela, a to je i volja stanovnika, pripoje NR Hrvatskoj, tj. Dalmaciji.

Na osnovu člana 12 Ustava FNR Jugoslavije, po kojem je za razgraničenje između narodnih republika nadležna Narodna skupština FNR Jugoslavije, i s obzirom da su svoj pristanak dale Narodna skupština NR Crne Gore svojom odlukom od 20. XII 1948. i Narodna skupština NR Bosne i Hercegovine svojom odlukom od 19. IV 1949, Narodna je skupština FNR Jugoslavije 6. juna 1949. donijela odluku o pripajanju teritoriju NR Bosne i Hercegovine područja sela Kruševa i sela Vučeva, koja su dotada pripadala teritoriju NR Crne Gore (Sl. list br. 50, 11. VI 1949).

Na osnovu člana 15 tačka 9 Ustavnog Zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja FNR Jugoslavije i saveznim organima vlasti i sporazumnog prijedloga Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine i Sabora NR Hrvatske, Narodna je skupšti-

OPŠTINE

na FNR Jugoslavije na sjednici Saveznog vijeća i Vijeća naroda, održanoj 23. marta 1953, donijela Odluku o odobrenju promjene granica između NR Hrvatske i NR Bosne i Hercegovine.

Ta je odluka proizlazila iz sljedećih teritorijalnih promjena: mjesta Kestenovac, Bosanski Stupci i Seoce, koja se nalaze na području sreza bihaćkog i mjesta Drenovac i Lički Tiškovac, koja su se nalazila na području sreza bosanskograhovskog, izdvojena su iz teritorija NR Bosne i Hercegovine i pripajaju se teritoriju NR Hrvatske (Sl. list FNRJ, br. 14, 30. 3.1953).

Na osnovu sporazumnog prijedloga Sabora NR Hrvatske i Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine, Savezna je narodna skupština na sjednici Saveznog vijeća od 7. XII 1956. donijela odluku o odobrenju promjena granica između NR Hrvatske i NR Bosne i Hercegovine.

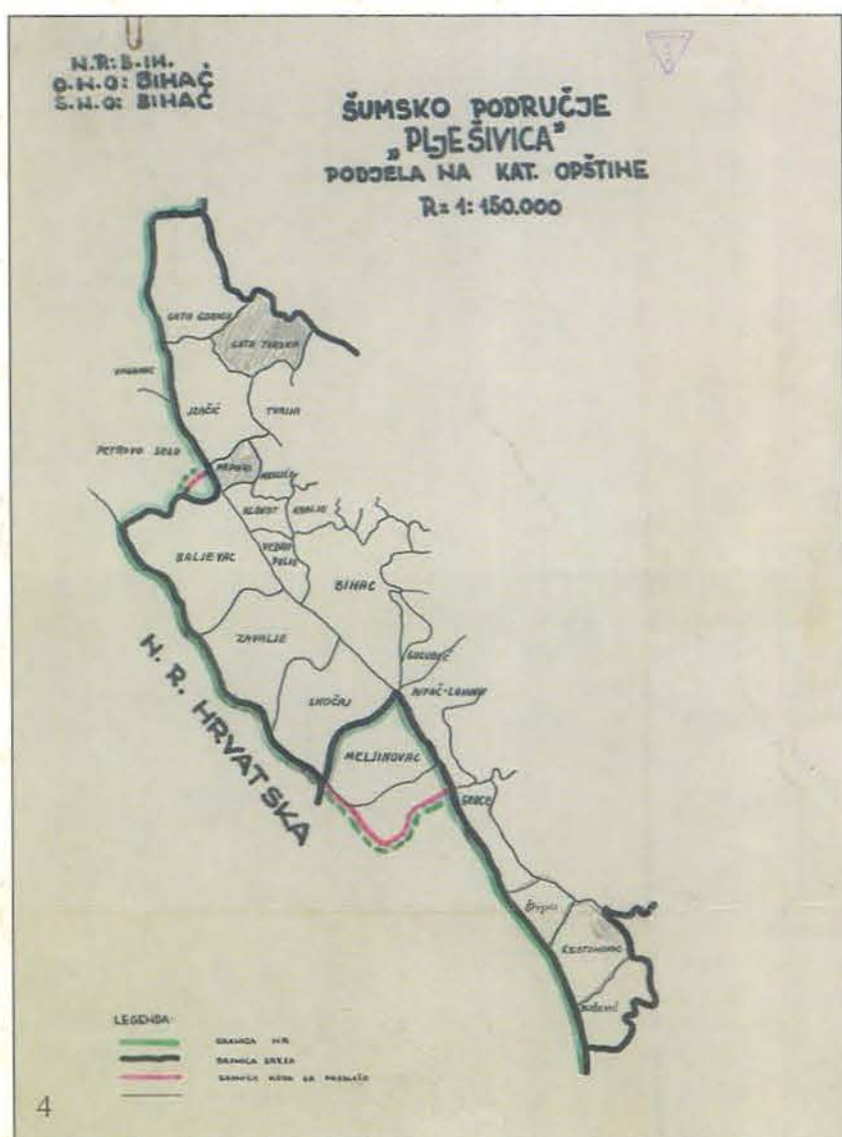
Odobrena promjena granica između NR Hrvatske i NR Bosne i Hercegovine izvršena je odlukom Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine od 28. maja 1956. Sastojala se u tome što mjesto Bušević, općina Kulen-Vakuf, srez Bihać, koje je do

tada bilo u sastavu teritorija NR Bosne i Hercegovine, postaje sastavni dio NR Hrvatske (Sl. list FNR), broj 51, 12. 12. 1956).

Na osnovu člana 29, stav 1 Zakona o područjima srezova i općina u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini (Službeni list br. 23/58) Izvršno vijeće Narodne Republike Bosne i Hercegovine donijelo je Odluku o granicama općina na njezinoj teritoriji, koja je stupila na snagu danom objavljivanja u Službenom listu NR Bosne i Hercegovine (SL. list NR BiH, 14. VIII 1959).

Bosna i Hercegovina ušla je u sastav FNR Jugoslavije kao ravnopravna federalna jedinica sa svojim ustavom, parlamentom, vladom i ostalim elementima državnosti i suvereniteta. Narodna Republika Bosna i Hercegovina u cijelosti je dobila svoje državno-pravno ustrojstvo svojim prvim ustavom proglašenim 31. XII 1946. godine.

U prvom članu Ustava navedeno je da je Narodna Republika Bosna i Hercegovina narodna država republikanskog oblika. Tom odredbom definitivno je uređen status Bosne i Hercegovine kao države.

U drugom članu Ustava navedeno je da se Bosna i Hercegovina, koristeći se svojim pravom na samoopredjeljenje, ujedinila sa Srbijom, Hrvatskom, Slovenijom, Makedonijom i Crnom Gorom u saveznu državu Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju i na nju prenijela samo ona prava koja su saveznoj državi data njezinim ustavom.

Ustavom je regulirano da Narodna Republika Bosna i Hercegovina vrši samostalno sva prava utvrđena Ustavom, a da je u cilju ostvarenja ekonomske i političke uzajamne pomoći i saradnje, kao i zajedničke odbrane nacionalne slobode i nezavisnosti prenijela na FNR Jugoslaviju određene poslove.

Tako je Bosna i Hercegovina definitivno izgrađena kao narodna republika koja je svojom voljom ušla u sastav FNR Jugoslavije. Time su definitivno ozakonjene odluke usvojene na Prvom zasjedanju ZAVNOBIH-a, 25. XI 1943 u Mrkonjić-Gradu, na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 29. XI 1943. u Jajcu, na Drugom zasjedanju ZAVNOBIH-a od 30. VI do 2. VII 1944. godine u Sanskom Mostu.

U Saveznom ustavu iz 1946. godine izričito se navodi da je "suverenost narodnih republika" u sastavu FNR Jugoslavije ograničena samo pravima koja su ovim Ustavom data FNRJ (čl. 9, stav 2), u stavu 2 tog člana navedeno je da "FNR Jugoslaviju štiti i brani suverena prava narodnih republika", a u članu 10: "Protivan je Ustavu svaki akt uperen protiv suverenosti, ravnopravnosti i nacionalne slobode naroda FNRJ i njihovih narodnih republika." Prema ovom zakonu primijenjen je model podijeljenog suvereniteta između savezne države i njenih članica.

Međutim, prava FNRJ bila su toliko široka da je suverenost republika bila samo deklarativna. Ustavni zakon iz 1953. godine nije bitnije mijenjao status republike.

Prema Ustavu iz 1963. socijalistička republika definirana je kao "državna socijalistička demokratska zajednica" (član 108, stav 1), a govori se o "suverenim pravima" naroda tamo gdje se propisuje da ta prava štiti federacija (član 114). Tako se isprepliću "državnost" republike i "suverena prava" naroda.

Prema Ustavu iz 1946. godine, Ustavnom zakonu iz 1953. i Ustavu iz 1963. Jugoslavija je bila centralizirana država u pogledu uređivanja društveno-ekonomskog i političkog sistema i u tim sferama odnosa i subordinirana. Iako je deklarativno Jugoslavija smatrana saveznom državom sastavljenom od autonomnih federalnih jedinica, u bitnim pitanjima državnog uređenja nije se razlikovala od unitarno uređenih država. U stvarnosti njome se upravljalo iz centra.

Ustavom SFR Jugoslavije iz 1974. godine savezna je država definirana kao državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika, kao i socijalističkih autonomnih pokrajina, a republika je definirana kao "država zasnovana na suverenosti naroda".

Ustav iz 1974. godine unio je u način odlučivanja i način primjene ustava konfederalne elemente. Njegova najznačajnija odredba koja je promijenila teorijski koncept jugoslavenske federacije kao države s punim suverenitetom bila je ustavna odred-

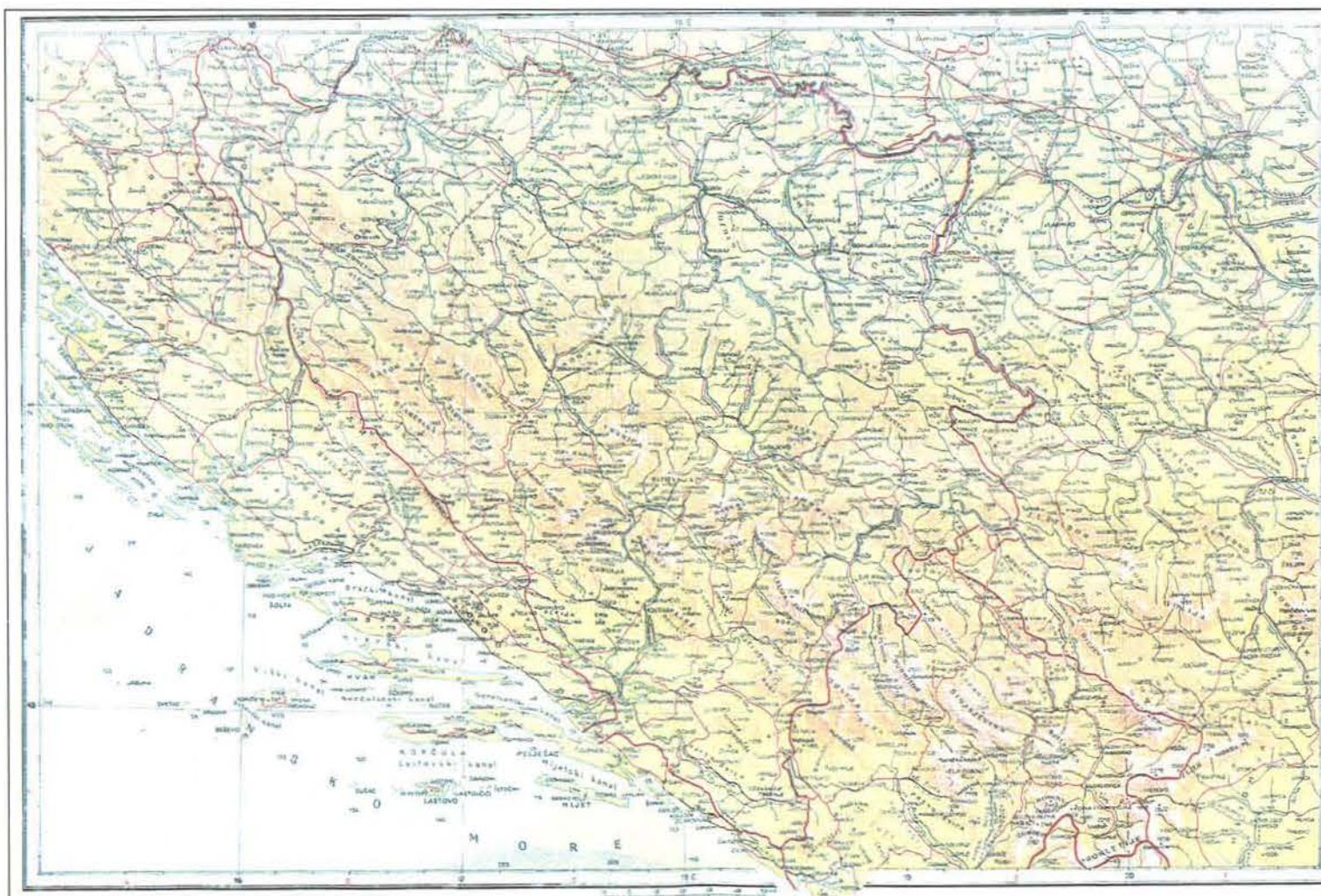

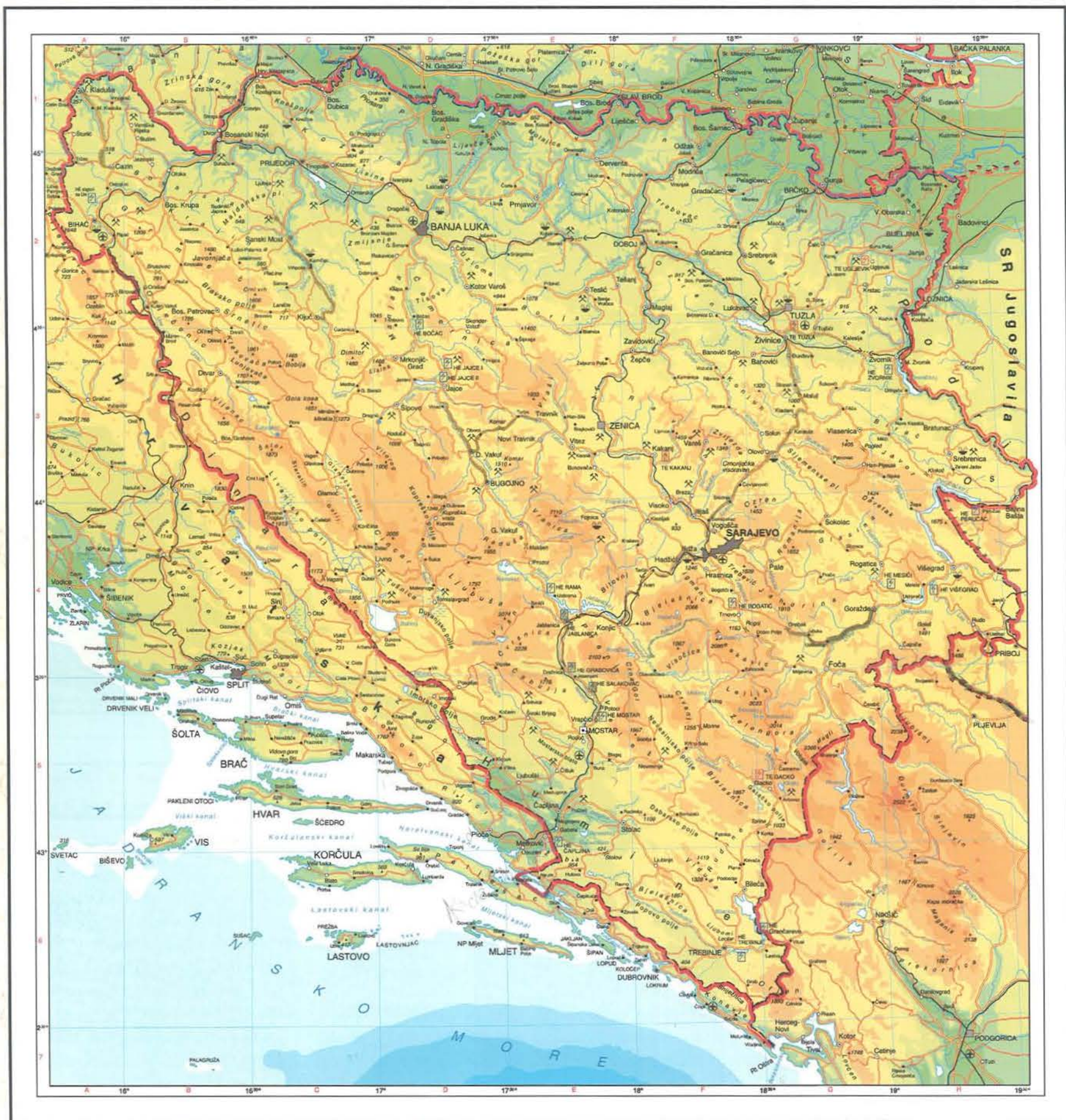
NARODNA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

Izvor: Enciklopedija JZL, Zagreb, 1954.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

Izvor: Vojna Enciklopedija, Beograd, I, 1974.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA 1992. GODINE

Izvor: Geografski atlas za osnovnu i srednje škole, Sarajevo, 1998, str. 14-15.

POLITIČKA KARTA EVROPE 1992. GODINE

Izvor: Geografski atlas za osnovnu i srednje škole, Sarajevo, 1998, str. 39.

ba o postupku njegove revizije. U članu 402, st. 1, navedeno je da je promjena Ustava usvojena onda kada se s tekstom koji usvoji Savezno vijeće Skupštine SFR Jugoslavije saglase skupštine svih republika i pokrajina, odnosno skupštine svih republika.

Saglasnost republika i pokrajina predstavljala je ugovor koji mogu potpisati samo suverene države. U tom smislu Jugoslavija se iskazivala kao konfederacija. U članu 400. navedeno je da Savezno vijeće može pokrenuti postupak promjene Ustava samo uz prethodno postignutu saglasnost skupština svih republika i autonomnih pokrajina, odnosno skupština republika, ako je riječ da se mijenjaju samo odredbe kojim se uređuje položaj republika i međusobni odnosi federacije i republika. Taj stav potvrđuje da je Jugoslavija bila u suštini ugovorna zajednica.

SFR Jugoslavija je imala obilježje federacije jer je imala svoj ustav u kome su republike definirane kao države sa suverenim pravima naroda, a ne kao suverene države. Istovremeno je imala elemente konfederacije (savez država) jer je tražila saglasnost za donošenje zakona u Vijećima republika/pokrajina i Skupštine republika/pokrajina, s mogućnošću da iziđu iz Jugoslavije, i saglasnost za usvajanje ustavnih promjena.

Značajna promjena Ustava izvršena je amandmanima 1989. godine, kojim je najavljena reforma ekonomskog i političkog sistema, a zatim donošenjem novih ustava u republikama 1990. i 1991. godine, kada je otvoren proces disolucije Jugoslavije.

Septembra 1990. Srbija je donijela svoj ustav, čijim je odredbama ukinut ustavni položaj Kosova i Vojvodine i time narušen ustavni poredak SFR Jugoslavije. Nakon toga svoje ustave donijele su Slovenija, Hrvatska i Makedonija i provele referendum o razdruživanju iz Jugoslavije.

Bosna i Hercegovina nije donijela novi ustav, ali je 31. VII 1990. usvojila ustavne amandmane kojima su izvršene promjene u društveno-ekonomskim odnosima uvođenjem tržišne ekonomije, višestranačkog sistema i pluralističke demokracije.

Dotadašnji skupštinski sistem s jedinstvom državne vlasti zamijenjen je parlamentarnim sistemom, s podjelom državne vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu.

Nakon toga u Bosni i Hercegovini održani su parlamentarni izbori 18. XI 1990, na kojima su pobijedile tri nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije (SDA), Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Iste go-

dine u svim republikama održani su izbori, na kojima su pobijedile stranke koje su se zalagale za demokraciju i državnu suverenost.

Jedna od najvažnijih odredbi tada važećeg ustavnog amandmana LX na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine bila je ona koja daje novu definiciju Bosne i Hercegovine i koja je uz provedeni referendum bila osnovni pravni argument za njezino međunarodno priznanje kao nezavisne države.

U njemu je Bosna i Hercegovina definirana kao "demokratska suverena država ravnopravnih naroda, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive".

U međuvremenu međunarodna zajednica obrazovala je konferenciju o Jugoslaviji sa zadatkom da pomogne u rješavanju političkih odnosa među republikama u procesu disolucije Jugoslavije. Evropska zajednica i njene zemlje članice na sjednici Savjeta ministara Evropske zajednice u Bruxellesu 16. XII 1991. donijele su deklaraciju o Jugoslaviji i Deklaraciju o smjernicama u priznavanju država u istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu. Odgovarajući na navedene smjernice, Vlada Bosne i Hercegovine 20. XII 1991. donijela je Odluku o priznavanju državnosti, odnosno nezavisnosti Bosne i Hercegovine.

Slijedeći mišljenje Arbitražne komisije Skupština SR Bosne i Hercegovine donijela je odluku o raspisivanju referenduma, po kojoj će se referendum održati 29. II i 1. III 1992. Od ukupno 3.253.568 osoba s pravom glasa na referendum je izišlo 2.073.568. Od ukupnog broja glasača na referendumu za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive, izjasnilo se 2.061.932 glasača ili 99,44 %.

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara Evropske zajednice u Bruxellesu 6. aprila 1992, s tim da ono stupa na snagu 7. aprila. Ovim priznanjem Bosna i Hercegovina i formalno je prestala biti u sastavu SFR Jugoslavije. Političko-administrativne granice ranije republike, kao jedne od šest federalnih jedinica SFR Jugoslavije, postale su međunarodne državne granice.

BIBLIOGRAFIJA

- Aličić, Ahmed S., *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1983.
- Aličić, Ahmed S., *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Posebna izdanja, XIX, Sarajevo, 1996.
- Almagia, Roberto, *Monumenta Italiae Cartographica*, Firenze, 1929.
- Almagia, Roberto, *Monumenta Cartographica Vaticana*, Vol. I, Città del Vaticano, 1948., str. 31.
- Anđelić, Pavao, *Studije o teritorijalno političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1982.
- Anđelić, Pavao, *Visoko i okolina kroz historiju: Predhistorija, antika i srednji vijek*, Visoko, 1984. str. 16.
- Asboth, Janos, *Bosnien und Herzegovina*, Reisebilder und Studien, Wien, 1888.
- Babić, Anto, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1972.
- Blau, Otto, *Reisen in Bosnien und Herzegovina*, Berlin, 1877.
- Blau, Otto, *Generalkarte der europäischen Türkei*, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, Bd VI, Berlin, 1861.
- Blau, Otto, *Notiz über die Karte der Herzegovina*, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, Bd VI, Berlin, 1861.
- Bodenstein, Gustav, *Povijest naselja u Posavini god. 1718-1739*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, knj. 19, Sarajevo, 1907, 155-190, 359-390, 575-618, i knj. 20, Sarajevo, 1908, 95-112.
- Bosna, Hrvatska, Hercegovina: zemljovid, vedute, crteži i zabilješke grofa Lugija Ferdinanda Marsiglijia krajem XVII. stoljeća, priredio Hamdija Hajdarhodžić, AGM, Zagreb, 1996.
- Bosniche Botte, 1908-1918.
- Boué, Ami, *Die Karte der Herzegovina, des südlichen Bosniens und des Montenegros*, Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd XLV, Abt. 2, Wien, 1862.
- Boué, Ami, *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, Bd II, Wien, 1854.
- Ciriacy, Ludwig, *Versuch einer militärischen Beschreibung des osmanischen Reichs...*, mit 1 Faltkarte, Berlin, 1824.
- Colić, Mladen, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 1941, Beograd, 1973.
- Cvijić, Jovan, *Pregled geografske literature o Balkanskom poluostrvu*, Beograd, 1901.
- Der Krieg mit der Pforte 1736-39*. Mittheilungen des k.k. Kriegs-Archiv Herausgegeben von des Direktion des Kriegs-Archivs, Jahrgang 1881. mit 6 Tafeln, Wien, 1881. godine
- Enciklopedija Jugoslavije. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Separat iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, 1983.
- Filipović, Muhamed, *Bosna i Hercegovina, najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Sarajevo, 1997.
- Čaušević, Šemsa, *Bosna i Hercegovina u kartografskoj zbirci Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, Bibliotekarstvo, Časopis društva bibliotekara Bosne i Hercegovine, broj 1-2, Sarajevo, 1976, 25-34.
- Čekić, Smail, *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, Dokumenti, Sarajevo, 1996.
- Čulinović, Ferdo, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I-II, Zagreb, 1966.
- Čulinović, Ferdo, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd, 1970.
- Čirković, Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964.
- Čorović, Vladimir, *Historija Bosne*, Beograd 1940.
- Dedijer, Vladimir - Miletić Antun, *Genocid nad Muslimanima u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo, 1990.
- Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Beograd, 1984.
- Enciklopedija JLZ*, t I-VII, Beograd, 1953.
- Gašparović, Ratimir, *Katastralna premjeravanja Bosne i Hercegovine za vrijeme austrougarske okupacije*, Geografski pregled, sv. IV, Sarajevo, 1960.
- Gašparović, Ratimir, *Kartografski prikaz jednog dijela Bosne iz 1783. godine*, Geografski pregled, V, Sarajevo, 1961.
- Gašparović, Ratimir, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, Djela, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. 37, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1970.
- Gašparović, Ratimir - Mercator, G., *Slavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae Parte iz 1589. g. (prvi potpuniji i tačniji kartografski prikaz Bosne i Hercegovine)*. Zbornik IX Kongresa geografa Jugoslavije u Bosni i Hercegovini od 24. do 30. IX 1972. godine, Sarajevo, 1974.
- Gašparović, Ratimir, *Historija geografskog upoznavanja i proučavanja Bosne i Hercegovine do 1918*, Geografski pregled, sv. 26/27, 1982/1983, Sarajevo 1984, str. 3-101.
- Gebhardi, L. A., *Geschichte der Reichs Bosnien und Rama, u: Geschichte des Reichs Ungarn und der damit verbundenen Staaten*, II, Leipzig, 1780.
- Geschichte der Unterhandlungen des Belgrader Friedens welcher den 18. sept. 1739. zwischen dem Kaiser Rusßland und der Ottomanischen Pforte, durch Vermittelung und unter der Garantie des franßösischen Hofes abgeschlossen worden*, Erste Theil, Leipzig, 1769.
- Geiger, J. - Lebrecht S., *Studien über Bosnien, die Hercegovina und die bosnischen Bahnen*, Wien, 1873.
- Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća*, Katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt 22. XII 1992-14. II 1993, Zagreb, 146 str. ilustr. (djelomice u bojama)
- Hadžibegović, Ilija, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Sarajevo, 1991.
- Hadžibegović, Ilija - Imamović Mustafa, *Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918)*, u: Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1998², 223-299.
- Handžić, Adem, *Bosanski namjesnik Hekim-Oglu Ali paša*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, V, Sarajevo, 1954-55
- Haradauer, K., *Die Entwicklung der Kartographie von Österreich-Ungarn mit besonderer Berücksichtigung offizieller Kartenwerke*, Verhandlungen des IX deutschen Geographentages, Wien, 1891.
- Hartenthurn, Vinzenz, *Begleitwörter zu den Blättern der Generalkarte 1:200.000, welche die Balkan. Halbinsel betreffen*, Mittheilungen des k.k. militär-geographischen Institutes, Bd XVIII, Wien, 1897.
- Hartenthurn, Vinzenz, *Die Kartographie der Balkan-Halbinsel im XIX Jahrhunderts*, Mittheilungen des k.u.k. militär-geographischen Institutes, Bd. XXII, Wien, 1902.
- Hermann, Albert, *Die ältesten Karten von Deutschland*, Leipzig, 1940.
- Historical Boundaries between Bosnia, Croatia, Serbia. Documents and Maps 1815-1941*, Edited by Anita L. P. Burdett, England, Archive Edition, 1995.
- Imamović, Mustafa, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Sarajevo, 2001.

- Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, Sarajevo, 1976.
- Istorija naroda Jugoslavije, prva knjiga (do početka XVI veka), Beograd, 1953.
- Istorija naroda Jugoslavije, knjiga druga (od početka XVI do kraja XVIII veka), Beograd, 1960.
- Istorijske pretpostavke Republike Bosne i Hercegovine. Prilozi instituta za historiju radničkog pokreta, god. IV, br. 4, Sarajevo, 1968.
- Istorijski atlas, Učila, Zagreb, 1969.
- Jakšić, Grgur, *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu*, Beograd, 1955.
- Joda, G., *Speculum Orbis Terrarum*, Antwerpen, 1579.
- Jettel, G., *Die wissenschaftliche Erforschung Bosniens und der Herzegovina seit der Occupation*, Mitteilungen der k.k. geographischen Gesellschaft in Wien, Bd XXIV, Wien, 1881.
- Juzbašić, Dževad, *Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kallayeve ere*, Sarajevo, 1974.
- Kapidžić, Hamdija, *Bosna i Hercegovina za vrijeme austrougarske vladavine (članci i rasprave)*, Sarajevo, 1968.
- Kapidžić, Hamdija, *Hercegovački ustanak*, Sarajevo 1973².
- Keraglio, de M., *Histoire de la Guerre des Ruses et des impériaux contre des Turcs en 1736, 1737, 1738 et 1739, et de la paix de Belgrade qui latermina*, Paris, MCCLXXX (1780).
- Kiepert, Heinrich, *Erläuterungen zur Generalkarte der europäischen Türkei*, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, Bd XVI, Berlin, 1881.
- Klaić, Nada, *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe 1377 g.*, Zagreb, 1989.
- Klaić, Vjekoslav, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978.
- Kovačević, Ešref, *Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo, 1973.
- Kiepert, Heinrich, *Erläuterungen zur Generalkarte der europäischen Türkei*, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, Bd XVI, Berlin, 1881.
- Kreševljaković, Hamdija, *Izabrana djela I-IV*, Sarajevo, 1991.
- Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954.
- Kreševljaković, Hamdija - Kapidžić, Hamdija, *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Naučno društvo NR BiH, knj. 7, Sarajevo, 1957.
- Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980², str. 72.
- Krizman, Bogdan, *NDH između Hitlera i Musolinija*, Globus, Zagreb, 1980.
- Krizman, Bogdan, *Ustaše i Treći Reich*, I-II, Globus, Zagreb, 1983.
- Krizman, Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1988.
- Langer, Johann, *Nord-Albanien und der Herzogowina. Unterwerfungsanerbieten an Österreich 1737-1739*. Nach offiziellen Acten der k.k. Archive verfasst. Archiv für österreichische Geschichte, 62, Wien, 1880.
- Laugier, M. l Abbe, *Histoire des negociations pour la paix conclue a Belgrade, le 18. septembre 1739. Entrée l' Empeur la Russie et la garantie de la France*, Paris, MDCCLXVIII (1768).
- Lovrenović, D. - Sućeska A. - Tepić I. - Azinović V., *Istina o Bosni i Hercegovini. Činjenice iz istorije BiH*, Sarajevo, 1991.
- Lovrenović, Dubravko, *Od slavenskog naseljavanja do bana Kulina (VII-XII st.)*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, 2. dopunjeno izdanje, BKC, Sarajevo, 1998², 43-56.
- Malcolm, Noel, *Povijest Bosne - Kratki pregled*, Erasmus Gilda - Novi liber - Dani, Zagreb, 1995.
- Marković, Mirko, *Descriptio Croatiae*, Zagreb, 1993.
- Marković, Mirko, *Descriptio Bosnae & Hercegovinae na starim zemljovidima*, Posebno izdanje, AGM, Zagreb, 1998.
- Maurer, Franz, *Eine Reise durch Bosnien, die Saveländer und Ungarn*, Berlin, 1870, sa 1 kartom.
- Müller, K., *Landesdurchforschung von Bosnien und der Herzegovina*, Verhandlungen des IX deutschen Geographentages in Wien, Wien, 1891.
- Mišić Siniša, *Humska zemlja u srednjem vijeku*, Beograd, 1996.
- Müller, K., *Die ältesten Weltkarten, Heft I-IV*, Stuttgart, 1895-1898.
- Naša domovina, svezak 1, Hrvatska zemlja-Hrvatski narod-Hrvatska povijest-Hrvatska znanost, Zagreb, 1943.
- Oberhummer Eugen - Wieser Fridrich, *Wolfgang Lazius Karten der österreichischen Länder und das Königreiches Ungarn aus dem Jahren 1545-1563*, Innsbruck, 1906.
- Ortelius, Abraham, *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpen, 1579.
- Paldus, Jozef, *Gränzkarte des Karlowitzer Friedens 1699*, Mitteilungen des k.k. Kriegsarchivs, Bd III, Wien, 1907.
- Pandžić, Ankica, *Stare karte: atlas povijesnog muzeja Hrvatske*, Katalog muzejskih zbirki, XXII, Zagreb, 1987.
- Pec, K., *Bojevi u Bosni i Hercegovini od 1682.-1699.*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, knj. 20, Sarajevo, 1908.
- Pelidija, Enes, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699-1718*, Sarajevo, 1989.
- Pelidija, Enes, *Bosanski ejalet od 1593. god. do Svištovskog mira 1791. god. u: Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998², 135-174.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988 I-III*, Beograd, 1988.
- Petranović, Branko - Zečević Momčilo, *Jugoslavija 1918-1984*, Zbirka dokumenata, Rad, Beograd, 1985.
- Prelog, Milan, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, I-II, Sarajevo, 1912.
- Radics, Paul, *Das befreite Bosnien. Prinz Eugen 1697 - Laudon 1788 - Philippović 1878*. Dem Volks erzält. Mit Abb. nach d. Natur, Wien, 1879.
- Radosavljević, Edita, *Kartografski materijal o BiH u ratnom arhivu u Beču*, Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXV, Sarajevo, 1985, str. 73-81.
- Redžić, Enver, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu (1941-1945)*, Sarajevo, 1998, str. 489.
- Regele, O., *Beiträge zur Geschichte der staatlichen Landesaufnahme und Kartographie in Österreich bis zum Jahre 1918*, Wien, 1955.
- Represalien-Gefechte an der croatish-türkischen Grenze in der Zeit von 1809 bis 1845, Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs, Wien, 1881.
- Richter, E., *Prilozi zemljopisu Bosne i Hercegovine*. Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, knj. 17, Sarajevo, 1906.
- Roskiewicz, Johann, *Studien über Bosnien und die Herzegovina, mit 11 Abb., und 1 Karte*, Leipzig, 1868.
- Rueffer, Eduard, *Eine strategische Studie über Dalmatien, Montenegro, Bosnien und die Herzegovina, mit 1 Karte*, Prag, 1870.
- Tagebuch des Prinzen Eugen von Savoyen über den Streifzug nach Sarajevo im Jahre 1697. Mitgeteilt von Hauptmann Zitterhofer, Mitteilungen Kriegsarchiv, 3 Folge 8, mit 1 Karten-Skizze, 1 Beilage, Wien, 1914.
- Tepić, Ibrahim, *Bosna i Hercegovina u ruskim izvorima*, Sarajevo, 1987.
- Tepić, Ibrahim, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998², 175-222.
- The Times. *Atlas svjetske povijesti*. Dopunjeno izdanje za Jugoslaviju, Cankarjeva založba, Ljubljana-Zagreb, 1986.
- Tucaković, Šemso, *Srpski zločini nad Bošnjacima-muslimanima 1941-1945*, Sarajevo, 1995.
- Die Occupation Bosniens und der Herzegovina durch k.k. Truppen im Jahre 1878, mit 23 chromolith. Karten, Wien, 1879.
- Omar, Efendi al-Bosnawi, Kadi zu Novi, *Die Kriege in Bosnien in den Feldzüge 1737, 1738 und 1739, beschrieben von zu Novi in Bosnien bestellt gewesenem. Gelehrten Kadi Omer Effendi*, übers. von Johann Nepomuk Dubsy, Frh. von Tryebomislitz, Wien, 1789.
- Sax, Karl, *Skizzen über die Bewohner Bosniens, mit einer geographischen Einleitung*, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, 7, Wien, 1863, s. 93-107, mit 2 Karten- Skizzen.
- Sax, Karl, *Erläuterungen zu der "Ethnographischen Karte der Europäischen Türkei und ihrer Dependenzen zur Zeit des Kriegausbruches im Jahre*

1877. Mittheilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, 21, Wien, 1878, s. 177-191.
- Schachinger, Werner, *Bošnjaci dolaze. Elitne trupe k.u.k. armije 1879-1918*, Lovran, 1996.
- Schimke, Maximilian, *Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama von J. 867 bis 1741*, Wien, 1787.
- Schmid, Ferdinand, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Leipzig, 1914.
- Schneller, Hans, *Die staatsrechtliche Stellung von Bosnien und der Herzegovina*, Leipzig, 1892.
- Sedić, Gordana, *Banja Luka i okolica na nekim kartama od XVI-XVIII vijeka*, Istorijski zbornik, br. 3, Banja Luka, 1982.
- Silber, Lora i Litl Alan, *Smrt Jugoslavije*, Beograd, 1996.
- Sindik, Ilija, *Stare karte jugoslovenskih zemalja*, Atlas Geografskog društva, sv. 6-8, I-II, Beograd, 1931-1932.
- Sindik, Ilija, *Zadatak i značaj istorijske kartografije*, Glasnik geografskog društva, sv. 18, Beograd, 1932.
- Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*, Galerija SANU, 70, Beograd 1991.
- Stanojević, S., *Istorijski atlas za opštu i narodnu istoriju*, Beograd, 1935.
- Steinhaus, A., *Generalkarte der europäischen Türkei und Clicheland*, Mittheilungen der K. u. K. geographischen Gesellschaft in Wien, Bd XIII, Wien, 1870.
- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*. Naučno društvo Bosne i Hercegovine, knj. 22, Sarajevo, 1970., 1980².
- Šarac, Nedim, *Uspostavljanje šestojanuarskog režima 1929. godine sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925.- privredni i politički razvoj*, Sarajevo, 1991.
- Šestak, I. F. und Scherb F., *Militärische Beschreibung des Paschaliks Hercegovina und das Fürstenthum Crnagora*, mit 1 Karte, Wien, 1861.
- Škrivanić, Gavro, *Monumenta Cartographica Yugoslaviae, II-srednjovekovne karte*, Istorijski institut, Narodna knjiga, Beograd, 1979.
- Šljivo, Galib, *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815-1878*, Beograd, 1977.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1813-1826*, Banja Luka, 1988.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1827-1849*, Banja Luka, 1988.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, Banja Luka, 1992.
- Šulek, Bogdan, *Historisch-topographische Beschreibung von Bosnien und Serbien*, s 1 Karte, Wien, 1810.
- Šunjić, Marko, *Kraj srednjovjekovne bosanske države*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, BKC, Sarajevo, 1998, str. 83-96.
- The Times*, *Atlas svjetske povijesti*, Zagreb, 1986.
- Theommel, Gustav, *Geschichtliche politische und topographisch-statistische Beschreibung des Vilajet Bosnien, das ist das eigentlisch Hercegovina und Rascien*, Wien, 1867.
- Tomović, Gordana, *Srbija na starim geografskim kartama od antike do kraja XVI veka*, "Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama", Galerija SANU 70, Beograd, 1991, str. 21-52.
- Vego, Marko, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1957.
- Wessely, H. Ritter, *Die Catastral Vermesungen von Bosnien und der Herzegovina*, Pecs, 1893.
- Vogel, K., *Neue Karte von Österreich-Ungarn in A. Stieles Hand-Atlas in 1:1.500.000*, Petersmanns Mittheilungen, Gotha, 1885.
- Vogel, K., *Neue Karte von Balkan-Halbinsel 1:1.500.000*, Petersmann Mittheilungen, Gotha, 1890.
- Vojna enciklopedija*, knjiga I, Beograd, 1970, knjiga III, Beograd, 1973.
- Zečević, Miodrag - Lekić Bogdan, *Državne granice i unutrašnja podjela Jugoslavije*, Beograd, 1991.
- Zelenika, Anđelko, *Vojno geografska karta Hercegovine iz 1788*. Tribunia, Zavičajni muzej, Trebinje, 1984.
- Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, *Dokumenti*, Sarajevo, 1968.
- Zlata, Behija, *Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog carstva (1463-1593)*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998², 99-134.
- Zovko, Ljubomir, *Bosna i Hercegovina 1918-1943. Državopravni položaj*, Mostar, 1990.

SPISAK REPRODUCIRANIH KARATA

- Bosna u X stoljeću
 Bosna u vrijeme bana Kulina (1180-1204)
 Bosna u vrijeme Stjepana II Kotromanića (1322-1353)
 Bosna u vrijeme Tvrtka I Kotromanića (1353-1391)
 Bosna u prvoj polovini XV stoljeća
 Bosansko krajište
 Pomorska karta Angelina Dulcerta iz 1339.
 Dio karte - crtež prema izvorniku
 Prikaz Bosne na karti Nicolausa Cusanusa iz 1491. godine
 Detalj karte Centralne Evrope N. Cusanusa
 Bosna na karti Erharda Etzlauba iz 1501. godine
 Bosna na karti Marca Beneventanusa srednje Evrope iz 1507. godine
 Bosna na karti jugoistočne Evrope Martina Valdseemüllera iz 1513. godine
 Bosna na karti Ugarske kartografa Lazarusa iz 1528. godine
 Bosna na karti Jacoma Gastaldija iz 1546. godine
 Prikaz Bosne na karti Augustina Hirschvogela iz 1570. godine
 Prikaz Bosne na karti Ilirika I. Sambucusa iz 1572. godine
 Bosna na karti G. Mercatora iz 1589. godine
 Bosna na karti Ugarske N. Sansona iz 1664. godine
 Bosna na karti Giacoma da Vignole iz 1684. godine
 Prikaz Bosne na karti Osmanskog carstva N. Sansona 1684. godine
 Karta Kraljevine Bosne Giacoma Cantelli da Vignole iz 1689. godine
 Bosna na karti N. Sansona iz 1697. godine
 Karta Dalmacije i Albanije, Istre, Bosne, Srbije, Hrvatske i dijela Slavonije
 Giacoma Cantelli da Vignole iz 1698. godine
 Bosanski sandžak 1469. Podjela na velike vilajete
 Granice Osmanskih osvajanja u jugoistočnoj Evropi od početka XV do kraja XVII stoljeća
 Bosanski ejalet prema odredbama Karlovačkog mira 1699. godine
 Bosanski ejalet u XVII i XVIII stoljeću
 Dio karte Vojne krajine
 Hercegovački sandžak u XVI i XVII stoljeću
 Zvornički sandžak u XVI i XVII stoljeću
 Sandžaci Klis, Krka i Bihać 1606. godine
 Sandžaci Požega, Začasnja, Pakrac ili Cernik
 Bosanski ejalet 1593-1606. godine
 Napad carske vojske na Bihać 10. juna 1697. godine
 Prikaz Bihaća iz 1697. godine
 Detalj područja Bosanskog ejaleta u vrijeme Kandiljskog rata 1645-1669. godine
 Prospekt grada Bihaća
 Skica pohoda Eugena Savojskog 1697. godine
 Panorama Sarajeva iz 1697. godine
 Prikaz spaljenog Sarajeva iz 1697.
 Panoramski prikaz Maglaja
 Sjeverne, zapadne i jugozapadne granice Bosanskog ejaleta prema odredbama Karlovačkog mira (1699)
 Kapetanije u Bosanskom ejaletu
 Pregledna karta migracija stanovništva nakon Karlovačkog mira 1699.
 Karta na čijoj se pozadini nalazi bilješka da je zaplijenjena u borbama kod Petrovaradina
 Granice bosanskog ejaleta prema Požarevačkom miru 1718. godine
 Karta razgraničenja prema Karlovačkom miru Johanna Christopa Müllera iz 1701. godine
 Prikaz Bosne na karti Petra Schencka iz 1705. godine
 Prikaz Bosne na karti M. Seuttera iz 1709. godine.
 Bosna na karti Ugarske Johanna Christopa Müllera iz 1709. godine
 Panorama Mostara 1716. godine
 Panorama Zvornika iz 1719. godine
 Panorama Bihaća iz 1717. godine
 Granična linija prema odredbama Požarevačkog mira 1718. godine
 Karta granica od Kleka do Imotskog utvrđenih od 1721. do 1723. godine
 Prikaz Bosne na karti Homana Heredibusa iz 1724. godine
 Homannove vedute tvrđava iz 1724. godine: Bihać, Rača, Zvornik, Sarajevo
 Prikaz Banjalučke bitke 23. VI - 4. VIII 1737. godine
 Plan Banje Luke
 Bosna na karti Etiennea Briffauta iz 1738. godine
 Bosna na karti Melchiora iz 1738. godine
 Bosna na karti Ugarske I. M. Hasiusa iz 1744. godine
 Karta Homanna Heredibusa iz 1745. godine
 Bosna na ratnoj karti K. de Rebaina iz 1750. godine
 Prikaz Bosne na karti P. Monatha iz 1750. godine
 Prikaz Bosne na generalnoj karti Ugarske F. Müllera iz 1769. godine
 Bosna na karti La Rougea iz 1770. godine
 Prikaz dijela Bosne na karti J. Gadea iz 1783. godine
 Pregledni list dijelovi karte sa strana 126 i 127.
 Plan Zvornika iz 1783. godine
 Plan Donje Tuzle iz 1783. godine
 Plan Gornje Tuzle iz 1783. godine
 Plan Višegrada iz 1783. godine
 Plan mjesta i palanke Brčko iz 1783. godine
 Plan Srebrenice na rijeci Srebrenici iz 1783. godine
 Plan-skica okolice Foče iz 1783. godine
 Plan-skica okolice Goražda iz 1783. godine
 Plan-skica Bileće iz 1783. godine
 Plan Travnika iz 1783. godine
 Okolica Travnika iz 1783. godine
 Plan Mostara iz 1783. godine
 Plan Blagaja (izvor Bune) iz 1783. godine
 Plan Stoca iz 1783. godine
 Plan Mostara iz 1783. godine
 Plan Trebinja iz 1783. godine
 Plan Bihaća i okolice iz 1717. godine
 Tvrđava Bihać iz 1785. godine
 Plan okolice Novog 1785. godine
 Plan okolice Tešnja iz 1788. godine
 Plan Livna i okolice iz 1788. godine
 Karta Hercegovine natporučnika Vukasovića iz 1788. godine
 Bosna na karti M. Šimeka iz 1788. godine
 Vojna karta iz 1789. godine
 Karta Novog iz 1789. godine od 1 do 6
 Karta Bihaćke krajine u vrijeme Dubičkog rata iz 1790. godine
 Božićeva granična karta iz 1791. godine
 Karta starih granica na Uni i aktualnih granica prema odredbama Svištovskog mira iz 1791. godine
 Pregledni plan utvrde Bihać i okoline K. Josipovića iz 1790. godine
 Plan okolice Bihaća majora De Vauxa iz 1790. godine
 Bosanski ejalet na karti F. Müllera iz 1792. godine

Tlocrti utvrđenja u Bosanskom ejaletu iz 1795. godine
 Tlocrt Glamoča
 Tlocrt Bihaća
 Tlocrt Kozarca
 Tlocrt Livna
 Tlocrt Bihaća
 Tlocrt Prijedora
 Tlocrt Ostrovice i Vakufa
 Tlocrt Banje Luke
 Bosanski ejalet na Mannertovoj karti Evropske Turske iz 1804. godine
 Bosna na karti Antonija de Capellarisa iz 1806. godine
 Bosna na generalnoj karti Evropske Turske i graničnih zemalja M. Heldsfelda iz 1897. godine
 Bosna na karti J. Riedla iz 1810. godine
 Karta Ilirije D. Paganija iz 1813. godine
 Jugoslovenske zemlje u 19. i 20. stoljeću (do 1919.) - Zidna karta
 Bosanski ejalet na Weisssovoj karti Osmanskog carstva i manjeg dijela Male Azije iz 1829. godine
 Kroki područje Kleka iz 1832. godine
 Kroki područje Sutorine iz 1832. godine
 Detalj s karte: Karta istočne granice Bosanskog ejaleta 1833. godine
 Karta carskih (austrougarskih) nasljednih zemalja F. Weilanda iz 1836. godine
 Karta Bosne i Dalmacije H. Kieperta iz 1851. godine
 Karta Hercegovine dr. Otta Blaua iz 1861. godine
 Karta Hercegovine i Crne Gore J. F. Šestaka i F. von Scherba iz 1862. godine
 Karta Bosne, Hercegovine i Novopazarskog sandžaka J. Roskiewicza iz 1865. godine
 Zemljovid Bosne, Hercegovine i stere Srbije V. Klaića
 Jugoslovenske zemlje u 19. i 20. stoljeću (do 1919.) - Zidna karta (Detalj s karte: Bosna i Hercegovina)
 Karta Hercegovine i susjednih zemalja iz 1875. godine
 Karta naselja u Bosni, Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori i dijelu susjednih zemalja A. Steinhausera iz 1876. godine
 Detalj s karte: Karta Bosne, Hercegovine i Crne Gore
 Karta Bosne, Hercegovine, Srbije i graničnih zemalja J. Schlachera iz 1876. godine
 Karta puteva u Bosni i Hercegovini H. Kieperta iz 1876. godine
 Strateška karta Bosne, Hercegovine i Crne Gore iz 1879. godine
 Pregledna karta okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine
 Borba kod Rogolja 3. augusta 1878.
 Borba kod Jajca 7. augusta 1878.
 Borba VII pješadijske divizije kod Kaknja 15. augusta 1878.
 Borba VII pješadijske divizije kod Visokog 17. augusta 1878.
 Borba glavne kolone kod Bilalovca 16. augusta 1878.
 Plan zauzimanja Sarajeva 19. augusta 1878.
 Plan okolice južno i zapadno od Brčkog
 Bojišta Trebinje, Grnčarevo i Klobuk
 Bitka kod Čitluka. Bojište Cernica i Kremenac. Skica Stoca
 Okolica Ključa i Velečeva
 Bitka kod Bihaća (Žegara) 7. septembra 1878.
 Plan bojnog polja kod Bihaća 18. septembra 1878. godine

Plan okolice Livna
 Karta jugoistočne Evrope iz 1880.
 Pregledna karta podjele vojno-teritorijalnih oblasti i srezova za dopunu u Monarhiji
 Generalna karta Bosne i Hercegovine i Dalmacije. Politička i sudska podjela K. Pauckerta iz 1909. godine
 Karta Bosne i Hercegovine Radoja Dedinca iz 1909. godine
 Karta granične oblasti između Austro-Ugarske i Srbije iz 1914. godine
 Karta jugoslovenskih zemalja Nike Županića iz 1915. godine
 Karta Države Slovenaca, Hrvata i Srba iz 1918. godine
 Karta granične zone između Hercegovine i Crne Gore iz 1880. godine
 Pregledna karta komunikacija prije i poslije okupacije iz 1887. godine
 Generalna karta Bosne i Hercegovine u izdanju Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu iz 1893. godine
 Karta granica općina u Bosni i Hercegovini (politička podjela) iz 1885. godine
 Plan Sarajeva. Redukcija katastarskog snimanja iz 1882. godine
 Pregledna karta opće gustoće stanovništva na kvadratnu milju u Bosni i Hercegovini iz 1885. godine
 Pregledna karta rasporeda religija i njihova gustoća u bosanskohercegovačkim srezovima iz 1885. godine
 Pregledna karta razdioba slobodnih seljaka i kmetova prema njihovim trenutnim odnosima u bosanskohercegovačkim srezovima iz 1885. godine
 Pregledna karta Bosne i Hercegovine sa podacima o naseljima s preko 1.000 stanovnika (mjesno prisutno stanovništvo iz 1885. godine)
 Razdioba konfesija u Bosni i Hercegovini po rezultatima popisa stanovništva 1910. godine
 Karta istoriskog razvitka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Vladimira Markovića iz 1920. godine
 Karta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca - podjela na oblasti 1922. godine
 Karta Kraljevine Jugoslavije s podjelom na banovine 1929. godine
 Karta Vrbaske banovine
 Karta Drinske banovine
 Karta Primorske banovine
 Karta Zetske banovine
 Karta Kraljevine Jugoslavije 1934. godine
 Karta Banovine Hrvatske po odredbama sporazuma Cvetković-Maček od 26. VIII. 1939. godine
 Projektirana banovina "srpske zemlje" nakon sporazuma Cvetković-Maček 1939. godine
 Okupacijska podjela Jugoslavije 1941.
 Nezavisna Država Hrvatska
 Četnički koncept "velike Srbije"
 Pregledna karta Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu 1941-1945.
 Karta Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1946.
 Sutorina 1918.
 Sutorina 1946.
 Istočna, južna i zapadna granica Bosne i Hercegovine od 1 do 5
 Narodna Republika Bosna i Hercegovina 1953.
 Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
 Bosna i Hercegovina 1992.
 Politička karta Evrope 1992.

REGISTAR LIČNIH IMENA

Ahmed-paša, bosanski namjesnik 81
 Alberghetti Giustino Emilio, vojni inženjer 83
 Aleksandar, kralj 303
 Ali-aga Rizvanbegović 175
 Almas Mehmed paša, veliki vezir 71
 Anđelić Pavao 16
 Andrassy Julije, ministar vanjskih poslova
 Monarhije 203
 Angelus Jacob, talijanski humanist 26
 Arandelović Mahmud -paša 21
 Auersperg Carl, austrijski general 70

Babić Anto 318
 Bagrow L., 29
 Baranyay 104
 Batthyany, ban 70
 Beneventanus Marco, talijanski kartograf 29
 Berchtold 221
 Berndt I, austrijski topograf 95
 Besobrazov, ruski konzul 182
 Bienerth, baron, zapovjednik korpusa 207
 Blau Otto, pruski konzul 157, 180, 181, 193
 Blažo Jovanović 321
 Borić, ban 16
 Borovinović Sinan- paša 74
 Boué Ami 157, 178, 193
 Boxich, austrijski obavještajac 120, 125, 136-138,
 149, 151, 152, 158, 159
 Božić v. Boxich
 Briffaut Etienne 104, 105, 139
 Brkić Hasan 318

Cantelli Giacomo da Vignola, talijanski kartograf
 25, 37, 40, 41, 44, 45, 50, 51
 Capellaris Giuseppe Anthonio, talijanski kartograf
 165, 167
 Churchill 9
 Coronelli Vinzenzo Maria 88
 Crivelli Taddeo 26
 Cugnot V. 136
 Cusanus Nikolaus, njemački humanist 27
 Cvetković 9
 Cvetković 9, 299, 308-310

Čabrinović Nedeljko 221
 Čemerlić Hamdija 318
 Čolaković Rodoljub 318
 Čuprilić Numan-paša, veliki vezir 81

Dabiša, bosanski kralj 19
 Danilo, crnogorski knez 181
 De Rebain K., austrijski kartograf 101, 102,
 115, 117

De Tour 107
 Dedinac Radoje 221
 Dedović, austrijski obavještajac 139
 Diničić 19
 Došen Ilija 318
 Dulcert Angelino 25, 26

Đuro Pucar Stari 321

Erhard Etzlaub 29
 Eugen, princ 239

Fallon A. L. 158
 Fatih Mehmed II 8, 15
 Ferdinand Franz 221
 Ferdinand, austrijski nadvojvoda 60
 Fidahić Mehmed beg 101
 Filipović Josip, komandant okupacione vojske 204
 Frast Philip Johann 69, 113

Gade Joseph de, austrijski oficir 116, 120,
 124, 125

Gašparović Ratimir 7
 Gastaldi Giacomo 31
 Gerardi De 90
 Gollubovich 120, 132-135
 Golubović v. Gollubovich
 Goraždanin Božidar 243
 Grgurić Jakov 318
 Grimaldi G. 83
 Grimani Linea 73

H. Mustafa 239
 Hadžijamaković Muhamed 207
 Hasan, bosanski alajbeg 71
 Hasan-paša 59
 Hasius I. M. 113, 115
 Hećimoglu Ali-paša, vezir 101
 Hećimović v. Hećimoglu Ali-paša, vezir
 Heckenauer W. J., austrijski kartograf 89, 90
 Heise F., austrijski topograf 94
 Held, austrijski obavještajac 120, 125
 Heldsfeld M. 167
 Hercegović Ahmed-paša 74
 Hermann Albert 29
 Hildenburghausen, zapovjednik austrijske vojske
 100, 105
 Hirschvogelio (Hirschvogel) Augustin,
 austrijski kartograf 32, 33
 Homanianis Heredibus, njemački kartograf 99, 113,
 115
 Homann Baptist, njemački kartograf 98
 Hranić Sandalj 20, 244

Hranići 19
 Hrvatinići 19
 Husein-kapetan Gradašćević 175
 Husrev beg 57

Iallot H. 41
 Ibrahim efendi-paša. 82
 Imamović Mustafa 8, 11
 Isl 88

Janković Stojan 70
 Jelavich Charles 8
 Joseph F. 236
 Josip Broz Tito 10, 317
 Josip II, austrijski car 120
 Josiphovich K. (Josipović K., austrijski obavještajac)
 152, 153
 Josipović K. v. Josiphovich K.
 Jovanović Blažo 322
 Jovanović Slobodan 309
 Jovanović Stjepan 205
 Juster G. 88

Kaboga Bernard 174, 175
 Karabegović Husein-efendija 210
 Karađorđević Aleksandar I, kralj 227, 306
 Karađorđević Pavle 306
 Karađorđević Petar II 9
 Karaosmanović Malkoč 74
 Karlo, nadvojvoda 60
 Khevenhüller 139
 Khuen, češki kipar 236
 Kiepert Heinrich 157, 178, 179, 193, 196
 Klaić Vjekoslav, historičar 186
 Kodža Mimar Sinan 242
 Komnen Manojlo 16
 Kopetzky, austrijski oficir 230
 Korča Mehmed-paša, bosanski valija 70, 71
 Korvin Matija, ugarski kralj 56
 Kosača Stjepan, herceg 56
 Kosača Vladislav 56
 Kosača Vlatko 56
 Kosače 19
 Kosanović 164
 Kotromanić Stjepan II., bosanski ban 7, 15, 240
 Kotromanić Tvrtko I 15
 Kotromanići 18
 Kulenović Džafer 309
 Kulin ban 15

Laudon Gideon Ernest, feldmaršal 112
 Lazarus, ugarski kartograf 30
 Lazius Wolfgang 32

Leopold, car 85
Liedescron, major, austrijski obavještajac 120,
128, 129, 131
Lipszky Johannes 164, 169
Luka Vukalović 181

Maček 9, 299, 306, 308-310
Mahmud Ali-bey, potpukovnik osmanskog
generalštaba 182
Mahmud II, sultan 175
Mahmud-aga, osmanski poreski upravnik 182
Makovich I., austrijski obavještajac 120, 125-127
Maković I. v. Makovich I.
Malkoč-beg 57
Mamula, general 181
Mandžić Pašaga 318
Mannert C. 162, 163
Marinković Vladimir 300
Marković G. 182
Marsigli Luigi 82, 83, 139
Mattuch 132-135
Matuč, austrijski obavještajac 120
Mehmed efendi 96
Melchiori, mletački kartograf 106, 107
Mercator Gerhard, nizozemski kartograf
i matematičar 25, 34, 36, 37
Mihajlović Draža 316
Mihajlović Skender-beg 74
Mihanović, austrijski obavještajac 139
Mimar Hajredin Mladi 242
Mirko, crnogorski vojvoda 181
Mitrović Stojan 70
Mitterwallner, austrijski oficir 230
Mitteser Hptm 130, 139
Mocenigo Alvise, mletački generalni providur
96, 98
Moljević Stevan 309, 315
Momčilović, austrijski oficir 230
Montah Conr. Petr 115, 119
Müller Franz 158, 167
Müller Johann Christoph, austrijski kartograf 9, 83,
85, 87, 88, 116, 121
Münster Sebastian, njemački kartograf 32
Musolini 314
Mustafa II sultan 71

Napoleon 172
Napuljski Vladislav 19
Nicolaus Donus (Germanus) 29
Nolin 88

Omer-paša Latas 178
Ortelius Abraham 32
Osman aga 83
Osman-paša 94
Ostoja, bosanski kralj 19

Pagani Domenico, italijanski kartograf 170,
171, 173
Palavicini 139

Palma 173
Pašić Nikola 221
Pauckert Karl 219
Pavelić Ante 314, 315
Pavlović Radoslav 20
Pavlovići 19
Peretić, austrijski obavještajac 120
Pertusier 173
Petraš, baron 94
Pierre David, francuski konzul 172
Pletzner, austrijski oficir 230
Pokorni, austrijski obavještajac 139
Porfirogenit Konstantin VII, bizantski car 7, 15, 244
Portater 164
Pouquevill 173
Predojević Hasan-paša 58, 74
Princip Gavriilo 221
Ptolomej 26, 29, 32
Pucar Đuro-Stari 318, 322

Radenović Pavle 19
Radenovići 19
Radić Antun 282
Radić Stjepan 303
Riedl J. 168, 169, 172
Roosvelt 9
Roskiewicz Johann, kapetan austrijskog
generalštaba 157, 184, 185, 187, 193
Rossi Giacomo, talijanski kartograf 25, 88
Rouge Le 116, 122, 123
Rousseau, austrijski obavještajac 139

Sambucus Ioan 34, 35
Sankovići, vlasteoska porodica 19
Sanson G. 46
Sanson Nikolaus 25, 38, 39, 41-43, 46, 47, 50, 75
Sanson S. 37
Sari Ahmed-paša, čehaja 70
Sarkotić Stjepan, zemaljski poglavar Bosne
i Hercegovine 227
Sauerwald W., austrijski kapetan 230
Saumett des Fosses, francuski konzularni
kancelar 172
Sava 88
Savojski Eugen v. Savojski Eugen
Savojski Eugen 50, 55, 68, 71, 82, 85,
105, 113, 139
Sax 193
Schenck Pietro, njemački kartograf 85
Scherb F. von, austrijski oficir 182, 183, 186
Schlacher, austrijski kartograf 157, 193-195
Schmidt, austrijski obavještajac 120, 125
Selim III, sultan 175
Seutteri Matthaei 85, 88
Sialy Mehmed-efendi 98
Smiljanić Ilija 70
Sofija, vojvotkinja od Hoenberga 221
Sokolović Ferhad-paša 58, 74
Sokolović Mehmed-paša 242
Sokolović Mustafa 57

Sokolović, austrijski obavještajac 120
Sokolovići 74
Sorbier 173
Sparr Nicolas François de Benstorf 48-50
Srškić Milan 305
Staljin 9
Steinhauser A., austrijski kartograf 189-191
Stojadinović M. 306
Sulejman Veličanstveni 242

Šabanović Hazim 21, 64
Šarac Zaim 318
Šegrt Vlado 318
Šemsekadić 205
Šestak F. J. 182, 183, 186
Šimek Maksimilijan 142, 143
Šljivo Galib, 174, 175
Šola Atanasije 300
Šubići 17

Taslidžak Smail beg Selam 203
Teretić, austrijski obavještajac 139
Tito v. Josip Broz Tito
Tomaš Stjepan 8
Tomašević Jozo 316
Tomašević Stjepan, bosanski kralj 8, 20
Turaty Hptm 128
Tvrković Tvrto II 19

Ugljen Čazim 318

Vasić Dragiša 309
Vaudoncourt 173
Vaux de, major 153
Vego Marko 16-20
Veli-paša 203
Vignola, Giacomo Cantelli, talijanski kartograf 25
Vitezović Pavao Riter, polihistora i kartografa 82
Vukasović B. v. Vukassovich B.
Vukassovich B., austrijski obavještajac 139-141
Vukčić-Hrvatinić Hrvoje 19
Vukosalići 19
Vuković Vlatko 244

Waldseemüller Martin, njemački kartograf 29
Weigel Christoph, austrijski kartograf 83
Weiland F. G. 176-178
Weis Franz von 173, 174
Wilhelm II 221
Wilkinson G. 178
Wurtemberg FM 205

Zapolja Emerik 56
Zehenter, austrijski pukovnik 120
Zimonjić S., 230
Zlatonosovići 19
Zrinski Petar 70

Županić Niko 225

REGISTAR GEOGRAFSKIH POJMOVA

- Abrischa bara 106
 Acochia 106
 Agalar 37, 41
 Akovo mudirluk 181
 Alba (Bjelič) 31
 Albanija 50, 59, 105, 167, 306
 Altnoui 34
 Amsterdam 34, 35, 85
 Antwerpen 32, 33, 34
 Arilje 305
 Arky 34, 41
 Ashak (Otoka) 31
 Asoje 98
 Asrky 37
 Augsburg 85, 88
 Austrija 7, 9, 59, 81, 82, 93, 94, 98, 101, 105, 111-113, 115, 116, 120, 125, 149, 152, 158, 168, 172-174, 181, 199, 211, 216
 Austrijska Hrvatska 149
 Austro-Ugarska 9, 199, 200, 203, 219, 223, 225, 300
 Avtovac 323
- B**
 Baba 105
 Babidus 37
 Bačka 225
 Baginzi 98
 Bagiza 107
 Bajina Bašta 60
 Baljevac 322
 Balkan 7, 88, 111, 113, 120, 243
 Balkanski poluotok 50, 158, 173, 178
 Baltičko more 221
 Banat 225
 Banduck v. Banduk
 Banduk 50, 106
 Bania luca v. Banja Luka
 Banialuca v. Banja Luka
 Banialuch v. Banja Luka
 Banialuka v. Banja Luka
 Bania-Luka Campus v. Banja Luka
 Banija 8
 Banja 57
 Banja Luka 31, 34, 37, 50, 55, 60, 88, 93, 94, 74, 75, 100, 101, 101, 102, 106, 107, 115, 125, 139, 161, 164, 187, 200, 204, 211, 216, 236, 248, 314, 315
 Banja Luka, kadiluk 80
 Banja Luka, kaza 187
 Banja Luka, mudirluk 180
 Banja Luka, nahija 80
 Banja, nahija 80
 Banjalučka oblast 299
- Banjalučki kajmakamluk 178, 180
 Banjalučki sandžak 187
 Banjalučko Polje 101
 Banjaluka v. Banja Luka
 Banjani 57
 Banjska, nahija 181
 Banoben 95
 Banovina "srpska zemlja" 299, 308
 Banovina Hrvatska 9, 299, 308
 Bar 59
 Baraka 37
 Baranja 225
 Barče (Nova Varoš) 60
 Barka (Brčko) 32
 Barleta, nahija 63
 Barlović 59
 Basatz 37
 Bassick 106
 Batitza 95
 Beč 34, 39, 49, 50, 70, 71, 87, 88, 89, 95, 97, 113, 115-117, 120, 121, 124, 127-129, 130-138, 141, 143, 145, 147, 149, 151-153, 157-159, 165, 167, 169, 171, 173, 174, 183, 185, 186, 189, 191, 193, 195, 196, 201, 213, 217, 219, 221, 223, 229, 233, 235, 283
 Bechie 37
 Becht 41
 Becuwite 95
 Begluci 322
 Bekije Kostajnica 61
 Belai 90, 107
 Belaisko Polje 106
 Belatze (Bjelaj) 31
 Belgrad (Akhisar) ili Prusac 56
 Belgrad ili Dlamoč (Glamoč) 56
 Belgraddžik (Konjic), kadiluk 62
 Belina 88
 Bellina 95, 106
 Beloschewatz 95
 Belosevatz 106
 Benkovac 60, 66, 70
 Benkovac ili Bukovac, nahija 66
 Beograd 9, 50, 56, 81, 93, 105, 112, 175, 221, 299, 300, 303-305, 309, 327
 Beogradski ejalet 112
 Beogradski sandžak 80
 Berane 60, 75
 Berane, kaza 187
 Berbas flu (Vrbas) 29
 Berberis fl. (Vrbas) 30
 Berbir 139
 Berka 95
 Berkowiz 34
- Berlin 34, 181, 200
 Bernylaz 34
 Bertska (Brčko) 130
 Bielgrad 90, 107
 Biglina 41
 BiH 50, 164, 168, 172, 174, 181, 186, 187
 Bihać 32, 37, 50, 55, 58, 66, 67, 70, 74, 80, 81, 90, 99, 101, 107, 113, 125, 136, 147, 149, 152, 153, 159, 161, 164, 189, 208, 210, 213, 236, 246, 304, 314, 325
 Bihać, kadiluk 66, 80
 Bihać, kaza 187
 Bihać, mudirluk
 Bihaćka kapetanija 60, 73
 Bihaćka krajina 58, 147, 149
 Bihaćka oblast 299
 Bihaćki kajmakamluk 178, 180
 Bihaćki sandžak 58, 60, 73, 80, 187
 Bihor, nahija 181
 Bijječina (Bilina) 57
 Bijeljina 79, 81, 116, 208, 238, 252, 305, 315
 Bijeljina, kadiluk 63
 Bijeljina, kaza 187
 Bijeljina, mudirluk 181
 Bijeljina, nahija 62
 Bijelo Polje (Akovo), kaza 187
 Bijelo Polje 174
 Bijelo Polje, nahija 181
 Bila Stina, nahija 65
 Bilaj 56, 66, 80
 Bilaj, nahija 63, 66
 Bilaj-Blagaj, nahija 63
 Bileća 30, 132, 183, 208, 214, 244, 279, 306
 Bileća, kadiluk 187
 Bileća, mudirluk 181
 Bilechia v. Bileća
 Bilek v. Bileća
 Bilitza 95
 Billa 95
 Billin 106
 Binaru 37
 Biograd 18
 Biograd, nahija 63
 Birče 57
 Birče, mudirluk 181
 Bistritz (Bistrica) 31
 Bistue vetus 106
 Bizant 16
 Bjelaj 32
 Bjelajsko polje 101
 Bjelina v. Bijeljina
 Blagaia 107
 Blagaia 29, 30, 56, 57, 80, 107, 134, 139
 Blagaj, nahija 181

- Blagay 31, 34, 37
 Blagays 37
 Blagia 50
 Blasco 98
 Blassiek 50
 Blato 139
 Blato, nahija 61
 Bledna 32
 Blenitza 106
 Blima 95
 Blinja 59
 Bobalj 56, 60
 Bobouaz v. Bobovac
 Bobovac 20, 41, 55, 56
 Bočac 56
 Bočac, nahija 80
 Bochel 41
 Bodechza 98
 Boemia 29, 30
 Bohorina 57, 60
 Bohorina, kadiluk 63, 174
 Bohorina, nahija 62
 Boka 18, 244
 Boka Kotorska 8, 55, 73, 174, 183
 Bologna 26
 Borač 56, 61
 Borač, nahija 80
 Borče 56
 Borleta, nahija 66
 Bosach 37
 Bosanska Gradiška 149, 237, 249
 Bosanska Kostajnica 236, 247, 304
 Bosanska krajina 8, 74, 81, 101, 207, 208, 315,
 Bosanska Posavina 299, 308
 Bosanski sandžak 60
 Bosanski Brod 237, 250, 299, 304, 308
 Bosanski ejalet 8, 55, 57, 59, 60, 63-65, 71, 71-
 75, 79-81, 93, 98, 105, 109, 111, 113, 120,
 125, 155, 158, 159, 162, 164, 167, 172-
 175, 178, 187, 199
 Bosanski Novi 149, 304, 314
 Bosanski pašaluk 8, 21
 Bosanski Petrovac 63, 304, 305
 Bosanski Šamac 299, 308
 Bosanski sandžak 8, 56, 57, 60, 61, 73, 80, 174
 Bosanski Stupci 325
 Bosanski vilajet 8, 187, 189
 Bosansko Grahovo 304, 323
 Bosansko krajšite 21
 Bosna 7, 8, 11, 15, 18, 25-27, 29, 30, 32, 34, 36-
 38, 40-42, 46, 48, 50, 55-58, 70, 71, 74, 75,
 81, 85, 88, 93, 98, 104, 105, 107, 112, 113,
 115, 116, 120-122, 124-126, 142, 146,
 157, 158, 164, 165, 167, 168, 169, 172,
 174, 175, 178, 184, 186, 189, 190, 193-
 195, 203, 210, 212, 239, 242-244, 282,
 310, 313, 315, 316
 Bosna fl. v. Bosna, rijeka
 Bosna i Hercegovina 7-10, 25, 37, 41, 50, 53, 74,
 75, 77, 82, 83, 85, 93, 94, 98, 105, 111,
 113, 116, 120, 125, 139, 157, 158, 164,
 168, 172-174, 178, 186, 187, 189, 193,
 196, 197, 199, 200, 202, 204, 210-213,
 216, 219-221, 225, 228, 230, 233, 282,
 296, 297, 299, 300, 302, 304-306, 308-
 311, 313-315, 317-319, 321-323, 325, 326,
 328, 330
 Bosna, rijeka 16, 30, 31, 37, 50, 60, 74, 88, 101,
 106, 115, 120, 125, 164, 304
 Bosna-Brod, kadiluk
 Bosnia v. Bosna
 Bosnia Regnum 32
 Bosnien 94, 200
 Bosnien und der Hercegovina 218, 232, 234,
 262, 292-296
 Bosona 15
 Bossen 29
 Bossina 25, 29, 30, 32
 Bossina inferiore 41
 Bossina superiore 41
 Bosubit (Novi) 31
 Botija 106
 Botzatz (Bočac) 31
 Bozna Regnum 29
 Brač 8, 18, 189
 Brandschai 34
 Bratza 50, 106
 Braz 34, 37
 Braza 106
 Brčka (Brčko) 251
 Brčko 79, 81, 200, 206, 209, 237, 299, 305, 308
 Brčko, kaza 187
 Brčko, mudirluk 181
 Brčko, nahija 62
 Brebesi 98
 Bregava, rijeka 139
 Brekavica 80
 Brest 59
 Brezina, nahija 65
 Brezovica, nahija 65
 Brezovo Polje 238, 253
 Bribić 60
 Brinje 59
 Brlog 59
 Bročno, nahija 61
 Brod 17, 50, 56, 57, 61, 70, 72, 74, 79, 81,
 106, 204
 Brod, kadiluk 65
 Brod, nahija 65, 80, 180
 Brod, župa 16
 Brodar 56, 61
 Brodar, nahija 80
 Brodska kapetanija 74
 Bronzani Majdan 208
 Bruxelles 321, 330
 Brvenik, nahija 62
 Bsentiza (88)
 Bsoviije 106
 Budak, nahija 66
 Budimlja 57
 Budimpešta 169, 200
 Budimski ejalet 57, 59
 Buedi 37
 Bugarska 105, 113, 158
 Bugojno 299, 306, 308
 Bugotovo Selo 95
 Buhar 90
 Bujca 107
 Bukovica 60, 101
 Bukovica, nahija 63, 65
 Buna, rijeka 134, 139
 Bunić, nahija 63, 66
 Burnaz 57
 Buschawitz 37
 Buschawiz 34
 Bušević 325
 Busia 37
 Buska 107
 Busko 41
 Buško Blato 57
 Buško Blato, nahija 61
 Busovača 88, 207
 Busovača, nahija 180
 Busovatz (88)
 Bussovatz 106
 Butišnica 323
 Bužim 58, 60, 66, 73, 80, 210
 Bužim, nahija 180
 Caauna 32
 Camengrad 37
 Camerno 105
 Cametzetz (Kamčak) 31
 Camincek 50
 Caminec 107
 Campus Bania Luca 50
 Capitulo 37
 Carigrad 200, 221
 Carnia 32
 Carojozoczi 98
 Castanovitz 107
 Castei 41
 Castelan 107
 Castellan 50
 Cazin 8, 58, 60, 66, 73, 80, 187, 304
 Cazinska krajina 173, 210
 Celjska grogovija 105
 Cepach 34
 Cernica 244
 Cernica, kadiluk 61, 62
 Cernica, nahija 61
 Cernički sandžak v. Pakrački sandžak
 Cernik, kadiluk 65
 Cernik, nahija 65
 Cernik, sandžak 64
 Cetin 73
 Cetina 15, 18, 37, 60, 74
 Cetina, nahija 63
 Cetingrad 101, 111-113, 149
 Cetinje 7, 305
 Chajewitz 95
 Chapli 107
 Chelebi 37, 41
 Chiobin 37
 Chionik 50
 Cipranska 106
 Cislajtaniija 213
 Cista 79, 81
 Cladin 106

Clatz 41
 Clauna 41
 Clielebi 34
 Clina 37
 Cliuz 32
 Clobuniza 41
 Cluzi 34
 Co Clauna (župa Livno) 31
 Co Dlamotz (župa Glamoč) 31
 Cognica v. Konjic
 Cognitz v. Konjic
 Corcita 95
 Corigua 107
 Corvatia v. Hrvatska
 Costanawiz 34
 Costanza (Kostajnica) 31, 37
 Cozara 50
 Cresou 32
 Crkvina, rijeka 101
 Crna Gora 7, 8, 10, 74, 81, 107, 158, 181-183,
 189, 190, 193-195, 199, 200, 214, 221,
 225, 228, 230, 322, 326
 Croatia v. Hrvatska
 Crveni Klanac 217
 Cserlena 88
 Cserna 105
 Cupgraide 50, 107
 Cupres v. Kupres
 Cuprez v. Kupres
 Cvetuša, nahija 63, 66
 Czelibibazan 50, 106
 Czylin 88

Č
 Čačvina 81, 82
 Čađavica, nahija 65
 Čajetina 60
 Čajeva 95
 Čajniče 214, 243, 305
 Čajniče, kaza 187
 Čajniče, nahija 61
 Čakovec, nahija 65
 Čalniče 275
 Čapljina 306, 308
 Čelebi Pazar 61, 242
 Čepin, nahija 65
 Češka 83
 Čitluk 73, 206
 Čurevo 324

D
 Dalmacija 8, 15, 19, 25, 50, 57, 66, 70, 74, 75,
 81, 83, 88, 105, 107, 113, 149, 157, 167,
 172-174, 178, 181, 200, 205, 218, 219,
 225, 240, 324
 Dalmatia v. Dalmacija
 Dalmatien v. Dalmacija
 Damasella 106
 Dastarewo 95
 Debeli Brijeg 321, 322
 Debelo brdo 73
 Debrowi 95
 Decigni 106
 Dejton 11
 Deli Baschino Selo 98

Demirovac 304
 Demokratska Federativna Jugoslavija 9
 Denopole 98
 Derventa 41, 81, 125, 204, 237, 251,
 299, 304, 308
 Derventa, kadiluk 80
 Derventa, kaza 187
 Derventa, mudirluk 180
 Desnek 15
 Dićmo 60
 Dicmo, nahija 63
 Dimitrovica 56
 Dinara 75, 81, 240
 Dinarske planine 29
 Dinarsko srednjegorje 41
 Dl. Tuzla (Donja Tuzla)
 Dlamoč (Glamoč), župa 17
 Dlamoč, nahija 63
 Dobarevo 88
 Dobitza v. Dubica
 Dobitza v. Dubica
 Dobiza 37
 Dobocitz (Dubočac) 31
 Dobo v. Doboj
 Doboj 34, 37, 41, 50, 60, 72, 81, 98, 106, 125,
 204, 239, 258, 304
 Doboj, kapetanija 74
 Doboj, nahija 180
 Dobor 31, 41, 60, 88, 98
 Dobor, nahija 80
 Doborouo 50
 Doboueyo 88
 Doboy v. Doboj
 Dobra Kuća, nahija 65
 Dobra niwa (Dobra Njiva) 31
 Dobri, nahija 61
 Dobrovero 106
 Dobrun 56
 Dobrun, nahija 80
 Doglia 105
 Dol 32
 Dolinci, nahija 65
 Domaglievac 106
 Domianovitz 107
 Donja Glina 81
 Donja Hercegovina 181
 Donja Mačva (Mačva-i Zir), nahija 62
 Donja Morača 57
 Donja Prisika 323, 324
 Donja Tuzla, kaza 187
 Donja Tuzla, mudirluk 181
 Donja Tuzla, nahija 62
 Donja Tuzla 57, 205
 Donje Blaško Polje 63
 Donje Soli 239
 Donji Kraji 56
 Donji Lapac 322
 Donji Novosel, nahija 63
 Donji Vakuf 314
 Donji Vakuf, kaza 187
 Donji Vlasi 57
 Dopowat 95
 Dorizan 37
 Dovoy v. Doboj

Dovoya v. Doboj
 Dowoy v. Doboj
 Dračevac 59
 Dračevica 18
 Dracia 106
 Dragačevo 305
 Dragačevo, srez 306
 Dragotin, nahija 65
 Dragovitze 106
 Dramešin 57
 Dramešin, nahija 62
 Drau fl. v. Drava
 Drava 7, 29, 60, 74
 Dravska banovina 304
 Drenovac 323, 325
 Drenovac, nahija 65
 Drenovci, nahija 65
 Drežnica, nahija 61
 Drežnik 55, 58, 72, 73, 90, 101, 112, 149, 152
 Driagaliovatz 95
 Drin fl. v. Drina
 Drina 7, 17, 19, 26, 29, 30, 57, 74, 79, 81, 85,
 88, 94, 101, 106, 214, 242, 324
 Drinago v. Drina
 Drinus fl. v. Drina
 Drina fl. v. Drina
 Drina, kadiluk 61
 Drina, rijeka 41, 120, 125, 174, 175
 Drinavar 34
 Drinovatz 98
 Drinska banovina 299, 304-306, 308
 Drniš 60
 Drvar 304m 323
 Država Slovenaca, Hrvata i Srba 9, 199, 225, 226
 Dubica 30, 34, 55, 60, 74, 79, 81, 98, 107, 111-
 113, 125, 149, 152, 164, 236
 Dubica, mudirluk 180-181
 Dubica, nahija 63
 Dubitz 37
 Dubitza v. Dubica
 Dubiza v. Dubica
 Dubočac 61, 81
 Dubočac, nahija 80
 Duboštica, nahija 61
 Dubrava, nahija 65
 Dubrave 57
 Dubrovačka republika 81, 88, 174
 Dubrovačka rivijera 321, 322
 Dubrovnik 15, 18, 19, 56, 59, 60, 174, 242-244
 Dugo Polje 323
 Dugonjiva 106
 Duisburg 37
 Duisina 50
 Duklja 16
 Dunav 7, 93, 221, 305
 Dunav, rijeka 173, 189
 Dunavska banovina 304
 Dunav 105
 Duor 106
 Duvanjsko polje 15, 164
 Duvno 74, 323, 242, 304, 306, 324
 Duvno ili Rog 57
 Duvno, kadiluk 62
 Duvno, kaza 187

Duvno, mudirluk 181
Duvno, nahija 61
Duvno, župa 242
Dvor 88, 305
Dvor na Uni 304, 322

Džisri Sana, kapetanija 74

Đurđevac 59

Econa 106
Eichstätt 27
Elagona 37
Enagovicz 34
Engleska 72, 200
Erdut, nahija 65
Evropa 15, 29, 60, 120, 125, 193, 221, 241, 329
Evropska Turska 162, 167, 178
Ezie 37

Fahirek 50
Federativna Narodna Republika Jugoslavija 322
Fefča, nahija 80
Ferara 26
FNR Jugoslavija 325, 326
FNRJ 319
FNRJ Jugoslavija 324
Foča 17, 57, 75, 106, 131, 214, 242, 243, 273, 306
Foča, kadiluk 61, 187
Foča, mudirluk 181
Fochia v. Foča
Fojnica 56, 60, 299, 305, 308
Fojnica, kaza 187
Fojnica, mudirluk 180
Foynitza 41
Fragustin, nahija 61
Francuska 172, 200
Furjan 79, 81
Furlanija 57

Gabela 55, 70, 72, 74, 75, 80-82, 139
Gabela, kadiluk 61
Gabella 37
Gabeoska kapetanija 73
Gacko 75, 208, 214, 244, 279, 306, 323
Gacko, kadiluk 187
Gacko, mudirluk 181
Gacko, nahija 61
Gahantzi 95
Galosich 41
Ganzan 37
Garičgrad 59
Gay (Bajnici) 30
Gelebis 41
Geleio 34
Germania 27, 29, 30
Gerschouo 37
Gerzovo, nahija 63
Giouanin Mons 41
Clagey 41

Glamoč 37, 74, 159, 304
Glamoč, kapetanija 74
Glamoč, kaza 187
Glamoč, mudirluk 180
Glamoč, nahija 63
Glamočko polje 15
Glamosko 41
Glamotz v. Glamoč
Glasinac 41, 50, 57, 60
Glasinaz v. Glasinac
Glasinaz v. Glasinac
Glavatičevo 214
Glavischiza 106
Gliebuschi 37
Glina 59, 73
Gmići 304
Gnojnica (Gnojanica), nahija 65
Gogniza 37
Göhlisar (Jezero), nahija 63
Golija 314
Golubich 107
Gora 58
Goražde 131, 183, 214, 243, 274
Gorey 95
Gorička 225
Gorjan (Đakovo), kadiluk 65
Gornja Mačva (Mačva-i Bala), nahija, 62
Gornja Morača 57
Gornja Tuzla 57, 239
Gornja Tuzla, nahija 62
Gornje Blaško Polje, nahija 63
Gornje Klope 239
Gornje Podrinje 8
Gornje Pounje 7
Gornje Soli 239
Gornji Novosel, nahija 63
Gornji Tiškovac 323
Gorska župa 57
Gorska župa, nahija 61
Goščanica, nahija 62
Gostilj 57
Gostilj, nahija 62
Gourevo 98
Grabovice 149
Grabovička planina 240
Gračac (Nenavište) 57
Gračac, nahija 66
Gračanica 205, 208, 304
Gračanica, kaza 187
Gračanica, mudirluk 181
Gračanica, nahija 62
Grachowiza 50
Gracowatz 37
Gradac, nahija 65
Gradačac 34, 98, 205, 237, 251, 299, 304, 308
Gradačac, kapetanija 74
Gradačac, kaza 187
Gradačac, mudirluk 181
Gradačac, nahija 62, 63
Gradaschatz v. Gradačac
Gradischiprod v. Gradačac
Gradiška 37, 50, 55-57, 73, 74, 81, 101, 111-113, 204
Gradiška kaperanija 73

Gradiška, kaza 187
Gradiška, mudirluk 180
Gradiška, nahija 80
Gradiskia v. Gradiška
Gradiskia Turc. 37
Grage Vechia 106
Grahovo 56, 60, 106, 181
Grahovo polje (Crna Gora) 181
Grahovo, nahija 63, 180
Granice, nahija 65
Gratzarnitza 88
Gratzatz (Gračanica) 31
Graysacz 41
Greiben (Grebengrad) 31
Greiben 37
Grecia 30
Grmeč 17
Grmeč 322
Grocka 93, 105
Grosilla 106
Guasie 106
Gunewat 95
Gunjevci 149
Gusinje 75
Gvozdansko 55, 74
Gvozdeni Majdan 60

Habsburška carevina 55, 75
Habsburška monarhija 9, 72, 93, 101
Hajderovci 149
Han 50
Han 88
Hangria v. Ugarska
Hatz 50
Helesnitza 106
Herceg-Novci 18, 55, 70, 72-74, 80, 81, 174, 321, 322
Hercegovački ejalet 178, 181, 187
Hercegovački sandžak 55, 57, 61, 61, 72, 73, 80, 175, 187
Hercegovina 29, 37, 41, 50, 57, 70, 74, 75, 88, 93, 98, 140, 157, 178, 180-184, 186, 188, 189, 190, 193-195, 208, 214, 228, 230, 315, 323
Hercegovina v. Hercegovina
Hiessno 37
Hieuno 50
Hliero 107
Hlivno v. Livno
Hlivno, župa v. Livno, župa
Hoča v. Foča
Hongria 25
Hordoya Xusla 50
Hotča v. Foča
Hradistie (Gradiška) 31
Hrastovica 58
Hrastovička kapetanija 60
Hratitze 90
Hrtar 56
Hrvat, vilajet 60
Hrvatska 7, 10, 18, 19, 25, 29, 32, 34, 50, 57, 60, 85, 88, 105, 113, 116, 167, 200, 225, 299, 322, 324-326, 330

Hrvatska krajina 60, 315
 Hrvatska zajednica Herceg Bosna 10
 Hrvatska, župa 16
 Hum 15, 57, 323
 Hum, župa 314
 Hutovo 139
 Hvar 8, 18

Iabanzi 106
 Iaiza v. Jajce
 Iayza v. Jajce
 lessero (Jezero) 29, 30, 34
 Igrališta 304
 Ilidža 207
 Ilirija 170
 Imasichi 37
 Imota v. Imotski
 Imota, nahija 61
 Imotski 55, 57, 74, 79, 81, 82, 93, 96, 98, 174, 204, 323, 324
 Imotski, kadiluk 61
 Imotski, nahija 61
 Ingolstadt 30
 Iobagni 34
 Ioicza v. Jajce
 Islam 55, 74
 Isotzitz v. Izačić
 Istanbul 181
 Istra 50, 88, 200, 225
 Istria 25, 32
 Italija 200, 313, 314
 Ivanička kapetanija 60
 Ivanjica 60
 Izačić 31, 66, 80, 90, 152

Jablanac 59
 Jacupuze 98
 Jadar 57
 Jadar, kadiluk 63, 174
 Jadar, nahija 62, 178
 Jadran 18, 19
 Jadransko more 8, 74, 189, 306
 Jajce v. Jajce
 Jajce v. Jajce
 Jajačka banovina 29, 56, 57, 74
 Jajce 9, 21, 29-31 34, 37, 55, 56, 60, 74, 90, 101, 107, 125, 139, 164, 193, 203-205, 238, 256, 318, 326
 Jajce, kadiluk
 Jajce, kaza 181
 Jajce, mudirluk 180
 Jamniza 34
 Janj, nahija 63
 Janja 240, 260
 Janja, nahija 181
 Japac 37
 Japra 31, 37
 Jašava, nahija 65
 Jasenica 57, 66, 80
 Jasenica, nahija 62
 Jasenovac 50, 55, 74, 79, 81
 Jasenovatz v. Jasenovac
 Jassik 106

Jajczy v. Jajce
 Jayzl v. Jajce
 Jelaška župa 57, 60
 Jelast 50
 Jeled 17, 56, 61
 Jeled, nahija 80
 Jelić 304
 Jesenica 59
 Jesero (Jezero) 31, 34, 37
 Jestro 90
 Jezero 21, 50, 238
 Jezero (Göhlisar), nahija 63
 Jezero, mudirluk 180
 Jezerski 60, 80
 Jocaristuota 50
 Jugoslavenske zemlje 172
 Jugoslavija 9, 10, 318
 Jurkovic 101

Kabosti 50
 Kakanj 207
 Kaldma 323
 Kamen 55, 74
 Kamengrad 31, 32, 60, 80, 90, 164, 208
 Kamengrad, nahija 63, 65, 66
 Kamengrad, kadiluk 66, 80
 Kamenica (Pribić), nahija 57, 80
 Kamenska župa 60
 Kamensko v. Kamengrad, nahija
 Kamešnica 240
 Kamičak 238
 Kamichak 107
 Kaminets 90
 Kanjiški sandžak 59
 Karin 60
 Karin, nahija 63, 66
 Karlobag 59
 Karlovac 59, 60, 70, 74, 101
 Kartaschi 98
 Katera 15
 Kernieta 98
 Kestenovac
 Kethyna 37
 Kijevci 101
 Kirian 106
 Kladagan 41
 Kladanj 57, 60, 88, 106, 241, 267, 305
 Kladanj, kaza 187
 Kladanj, mudirluk 181
 Kladen 50
 Kladuša 58, 210
 Klačnice 101
 Klek 73, 79, 81, 93, 96, 98, 174, 175
 Kletina (Kladar) 31
 Kličevac 60
 Kličevac, nahija 66
 Klis 55, 66, 70, 74
 Klis, nahija 63
 Kliška kapetanija 73
 Kliški sandžak 57, 60, 63, 65, 73, 79, 80, 81, 175, 240
 Ključ 21, 31, 55, 56, 66, 74, 90, 125, 208, 209, 238, 244, 255, 304

Ključ (kod Gacka) kapetanija 74
 Ključ, kaza 187
 Ključ, nahija 63
 Klobuk 57, 74, 139, 181, 208
 Klobuk, nahija 61
 Klošter 59
 Klucs v. Ključ
 Kludsch 34
 Klukot 34, 37
 Klutztch 32
 Klutetz v. Ključ
 Kneževina Srbija 174, 178
 Knin 55, 60, 70, 72, 74, 174, 305
 Knin, nahija 65
 Kobaš 60, 74, 79, 81
 Kobaš, nahija 65, 80, 180
 Kochevik 106
 Kokewic 95
 Kolašin 59, 75, 199, 200
 Kolašin kapetanija 74
 Kolašin, kaza 187
 Kolašin, mudirluk 181
 Komarica (Drobnjaci) 57
 Komary 37
 Komotin 56
 Konac Polje, nahija 61
 Konavle 18, 20, 174
 Konjic 37, 56, 106, 183, 208, 214, 242, 272, 299, 305, 306, 308
 Konjic, mudirluk 181
 Kopanitz 88
 Koprivnička kapetanija 60
 Koraj 57
 Koraj, nahija 62, 63
 Korana 55, 59, 72, 73
 Korčula 8, 19, 29
 Korenica 322
 Koritza 95
 Korjenici, mudirluk 181
 Koruška 57, 225
 Koške, nahija 65
 Kosningrade 50
 Kosovo 8, 60, 174, 330
 Kosovo Polie 106
 Kosovo, nahija 63
 Kosovska Mitrovica 8, 59, 174
 Kosovska Mitrovica (Mitrovicacik), kadiluk 80, 174
 Kosovski vilajet 189
 Kostajnica 55, 60, 74, 79-81, 189, 204, 305
 Kostajnica, kadiluk 61
 Kostajnica, kaza 187
 Kostajnica, nahija 63
 Kostajnička Bekija (Bekiye-i Kostaynica) 80
 Kostajnički kadiluk 60
 Kostanovitz 90
 Kotari, kadiluk 66
 Kotari, nahija 66
 Kotor 18, 60, 88
 Kotor-Varoš 208, 304
 Koutina 95
 Kowacz 37
 Kowas 34
 Kozarac 74, 125, 160, 164, 208

Kozarac, mudirluk 180
 Krajina 73, 105, 240
 Kralan 106
 Kraljevina Bosna 44
 Kraljevina Jugoslavija 299, 303, 305, 306, 310, 313, 314
 Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 9, 199, 227, 297, 299, 300, 303
 Kraljevuina Jugoslavija 297
 Kralm 37
 Kranjska 57, 105, 225
 Krbagvi, nahija 66
 Krbava 8, 57, 63, 70
 Krbava, župa 314
 Krčki ili Lički sandžak 65, 80
 Kreševo 31, 37, 41, 56, 60, 106
 Kreševo, nahija 180
 Kresno 34
 Kressero v. Kreševo
 Kresseuo v. Kreševo
 Kressou v. Kreševo
 Kressow v. Kreševo
 Kričko, nahija 61
 Kripanj 57
 Kriška 57
 Krit 66
 Kriva Lisina 152
 Krivi Do 323
 Križevačka kapetanija 60
 Krka ili Knin, kadiluk 65
 Krka, nahija 66
 Krstac 199, 200
 Krstac planina 216
 Krstošija, nahija 65
 Krug-planina 240
 Krup 32, 50
 Krupa 31, 34, 55, 60, 74, 80, 81, 139
 Krupa, kaza 187
 Krupa, mudirluk 180
 Krupanj, kadiluk 63, 174
 Krupanj, nahija 62
 Krupska kapetanija 73
 Krupsky 37
 Kruševac 105, 112
 Kruševo 324
 Kruševo, nahija 65
 Krusivil 105
 Kukanj 57, 61
 Kulahustra 107
 Kulen Vakuf 101, 238, 254, 304, 325
 Kulen Vakuf, kadiluk 63
 Kulen Vakuf, nahija 63
 Kulen-Vakuf 75, 164
 Kuotina 106
 Kupa 59, 60
 Kupres 50, 56, 74, 88, 107
 Kupres sa Šujicom, nahija 63
 Kupres, kapetanija 74
 Kupres, nahija 63
 Kupreško polje 164
 Kusan beg bara 106
 Kušlat 57
 Kutinovac, nahija 65
 Kutjevo, nahija 65

Lago 32
 Lapac 111, 113, 305
 Lapac, nahija 63
 Lasnitz (Lješnica) 31
 Lasti 32
 Lasua 106
 Lašva 56, 74
 Lašva, župa 16, 240
 Lašva, nahija 80
 Lauš-Brdo 101
 Ledenitza 98
 Lefće (Levač) 60
 Lemax 37
 Lemaz 37
 Lepenica 56, 60
 Lepenica, župa 16
 Lesenovitz 107
 Lesina 304
 Leskovaz 106
 Lewacz 37
 Lewatz (Lijevče) 31, 37
 Lički sandžak 55, 58, 72
 Lički Tiškovac 325
 Ličko Petrovo Selo 322
 Liesniz 106
 Lika 8, 29, 57, 63, 70, 74, 75, 323
 Lika, nahija 66
 Lim 75
 Lisacka 106
 Lisna 88
 Lithuania 29, 30
 Liuasko 41
 Livač 56
 Livanjsko polje 15, 164, 240, 263
 Livno 55, 56, 74, 75, 125, 138, 139, 160, 164, 210, 240, 241, 265, 299, 306, 308
 Livno, kapetanija 240
 Livno, kaza 187
 Livno, mudirluk 180
 Livno, nahija 63
 Livno, srez 304
 Livno, župa 17, 240
 Lizion 106
 London 225
 Loznica 59
 Lubieschi 37
 Lubischa 95
 Lucas 106
 Ludmer 57
 Lueentiz 41
 Luenitz 37
 Luka 57
 Luka, župa 314
 Lukavac 208
 Lukoveatz 106
 Lupogla 105
 Luschi 107
 Lusci 90

Ljabinje 57, 62, 75, 139, 305, 306
 Ljabinje, mudirluk 181
 Ljubljana 307
 Ljubomir 57

Ljubović 57
 Ljubuški 57, 74, 183, 205, 243, 276, 299, 306, 308
 Ljubuški, kadiluk 61, 62, 187
 Ljubuški, mudirluk 181
 Ljubuški, nahija 61

Maglai v. Maglaj
 Maglaj 31, 50, 56, 60, 72, 88, 98, 106, 125, 139, 205, 304
 Maglaj, kapetanija 74
 Maglaj, kaza 187
 Maglaj, mudirluk 181
 Maglaj, nahija 80
 Maglajac 149
 Maglajani 98
 Maglay v. Maglaj
 Maglay v. Maglaj
 Magley v. Maglaj
 Maglič 230
 Magolay 34, 37, 41
 Maguavit 95
 Mahovljani 101
 Maidan 90
 Maiorca 26
 Makedonija 8, 113, 326, 330
 Makschan 105
 Mala Azija 173
 Mala Kladuša 60, 73, 80
 Mali Zvornik 199, 200
 Malovan 314
 Marschiti 98
 Marseill 306
 Mašići, selo 101
 Masienitze 31
 Mataruge 57
 Mazinj, nahija 63
 Medak, nahija 63, 66
 Mediachi 95
 Median 107
 Mediednik 105
 Medieres 37
 Međumure 225
 Međurječje, nahija 61
 Medviđa glavica 73
 Melinovac 322
 Memleha-i Bala v. Gornja Tuzla
 Memleha-i Zir v. Donja Tuzla
 Merjezi 98
 Metković 93, 98, 174, 205, 305
 Michalonetz 41
 Michalonez 34
 Michalowicz 37
 Migliaska 106
 Mihalpekler v. Pečigrad
 Milanovac 189
 Mileschevo Selo 98
 Milesevcze 37
 Mileševo 18
 Mileševo v. Prijepolje
 Miliseuezo 41
 Miljacka 282
 Milochevatz 98
 Miloherska 106

Miraludvor 98
 Mirosabtz 95
 Misna 106
 Mitrovica, kaza 187
 Mitrovica 305
 Mitrovica, nahija 80, 181
 Mitrovica, srez 306
 Mitrovicacik v. Mitrovica, kaza
 Mletačka republika 7, 8, 59, 73, 75,
 80-83, 98, 174
 Mocriduch 50
 Modizza 41
 Modriča, nahija 181
 Modrisch 98
 Modritz 50, 106
 Modritza 88
 Modrusa 29
 Mohačko polje 60, 74
 Molindina 50
 Molindino 106
 Monarhija 200, 211, 213, 214, 221,
 225, 229, 230
 Monte 88
 Montenegro v. Crna Gora
 Monti della Bossina (Bebius Mons) 41
 Morača, rijeka 18
 Moravica 56, 60
 Moravska 83
 Moravska banovina 299, 304, 308
 Moricha bara 106
 Morina 105
 Moslavina 59
 Moslavina, nahija 65
 Mostar 10, 29, 30, 37, 74, 75, 88, 90, 116, 133,
 135, 139, 181, 187, 193, 200, 204, 213,
 214, 216, 242, 270, 299, 305, 306, 308,
 314, 315
 Mostar, kadiluk 61, 63, 187
 Mostar, mudirluk 181
 Mostarska oblast 299, 305
 Mostarski kajmakamluk 178, 181
 Mostarsko Blato 90
 Moštre 72
 Mozin, nahija 66
 Mratinje 199, 200, 324
 Mrkonjić Grad 9, 314, 318, 326
 München 37
 Mutnik 66, 80

N

Nabin 37
 Nadin 55, 57, 60, 74
 Nadin, nahija 63, 66
 Narenta fl. v. Neretva, rijeka
 Narodna republika Bosna i Hercegovina 9
 Natowitza 95
 Nebluh, nahija 63
 Nečven 60
 Nečven, nahija 63
 Nenavište, nahija 62
 Neretva 56, 60, 61, 73, 74, 81, 106,
 205, 214, 242
 Neretva, kadiluk 63
 Neretva, nahija 61, 180

Neretva, rijeka 17, 29, 37, 41, 116, 125, 178
 Neum 79, 81
 Nevesinje 75, 206, 208, 214, 243, 273, 306
 Nevesinje, kadiluk 61, 187
 Nevna, nahija 65
 Nezavisna Država Hrvatska 311, 313-315
 Nid 37
 Nider Wossen 34
 Nikšić 56, 59, 75, 80, 139, 199, 200, 244
 Nikšić, kadiluk 187
 Nikšić, mudirluk 181
 Nin 59
 Niš 105, 243
 Niški sandžak 187
 Nizozemska 26, 72
 Njegoševići, nahija 61
 Njemačka 26, 313, 314
 Nobin 37
 Nougrad 37
 Nougrad 32, 34
 Nova Bileća 244
 Nova Kasaba, nahija 181
 Nova Varoš, kaza 187
 Nova Varoš, mudirluk 181
 Novi 21, 55, 57, 60, 70, 72-74, 79, 81, 94, 101,
 111, 112, 113, 137, 146, 149, 152, 164,
 189, 236
 Novi Pazar 8, 56, 75, 105
 Novi Pazar, kadiluk 80, 174
 Novi Pazar, kapetanija 74
 Novi Pazar, kaza 187
 Novi Pazar, mudirluk 181
 Novi Pazar, nahija 80
 Novi Sad 227
 Novi Vetus 90
 Novi, nahija 63, 66
 Novigrad 18, 32, 59
 Novo Bazar 37
 Novo Jajce 239
 Novopazarski kajmakamluk 178, 181
 Novopazarski sandžak 184, 186, 187,
 189, 200, 230
 Novopazarski vilajet 189
 Novosel ili Kulen-Vakuf, mudirluk 180
 Novosel, nahija 63
 Novy Novum 107
 Novy Vetus 107
 Noyske 98
 Nürnberg 113, 115, 119, 163, 164

O

Ob. Waxicz 37
 Obarcha 95, 106
 Obedi 106
 Ober Wossen 34
 Oberwaschkhi 34
 Obrenovac 304
 Obrovac 31, 34, 37, 59, 60, 74
 Obrovac, nahija 63, 66
 Obrovac v. Obrovac
 Obrovitza v. Obrovac
 Obrowatz v. Obrovac
 Obudoviste 95
 Odžak 304

Ogleaix 50
 Oglevik 88
 Ogulin 59
 Ogulinska kapetanija 60
 Ohridsko jezero 8
 Olomuc 207
 Olovci 57
 Olovo 41, 60
 Olovo, nahija 181
 Omiš 59
 Oniuz fl., (rijeka Unica) 34
 Onogošt 74
 Opuzen 73
 Orach 34, 41, 106
 Orahovica (kod Trebinja) 88, 181
 Orahovica, kadiluk 65
 Orahovitza v. Orahovica
 Orašac 75
 Oraschie 98
 Oriwaz 37
 Orljavska, nahija 65
 Orman 37
 Ormana 98
 Osat, nahija 62
 Osijek 50, 55, 74
 Osijek, kadiluk 65
 Osijek, nahija 65
 Oskova 105, 106
 Osmanska carevina 8, 111
 Osmansko carstvo 8, 15, 19, 41, 42, 55, 57, 59,
 60, 70, 72-75, 80, 82, 83, 88, 93, 94, 98,
 101, 105, 112, 113, 115, 116, 120, 125,
 149, 158, 164, 172-175, 178, 181, 189,
 199, 200, 213, 219
 Osoj 304
 Ostatije 56, 60
 Österreich-Ungarn v. Austro-Ugarska
 Oštra Luka, nahija 63
 Ostrog 18
 Ostroschi 37
 Ostrotza v. Ostrovica
 Ostrotzatz v. Ostrožac
 Ostrovica 31, 60, 101, 161, 164
 Ostrovica, nahija 66
 Ostrovitz 90
 Ostrowitz 37
 Ostrowoiza 34
 Ostrožac 31, 55, 58, 70, 74, 80
 Ostrožac ili Cazin, mudirluk 180
 Ostrožac, kaza 187
 Ostrozaz 34
 Otočac 59, 70
 Otok 34, 37
 Otoka 60
 Otoka (Ada-i Kebir), 80
 Otschaz 34
 Ottock 32
 Oui 32
 Ounatz (Unac) 31
 Ozren 56, 60, 208

Pakarski, nahija 65
 Pakrac, nahija 65

Pakrac, sandžak 64
 Pakrački sandžak 55, 64, 65, 72
 Parchiu 37
 Pariz 43, 47, 107, 123, 189
 Pasarich 41
 Paske, nahija 62
 Pavelić Ante 315
 Pavle i Kovač, vilajet 56
 Pazitel 37
 Pazna 230
 Peč, srez 306
 Pećigrad 60, 80, 210
 Perin 57
 Perin, nahija 62
 Pertuza 37
 Perušić, nahija 63, 66
 Pešta 164
 Petrinja 59
 Petrograd 221
 Petrois 37
 Petrova Gora 60
 Petrova Gora, nahija 63
 Petrovac 75, 107, 125, 210, 238, 255
 Petrovac, kadiluk 63
 Petrovac, kapetanija 74
 Petrovac, nahija 180
 Petrovaradin 50, 74, 81
 Petrovatz v. Petrovac
 Petrovo Polje 60
 Petrovo Polje, nahija 63
 Petrovo Selo 152
 Petroworski 34
 Petrušnica 59
 Peve 37
 Piina 106
 Piomba v. Olovo
 Pitomača 59
 Piva 57, 199, 200, 324
 Piva, kadiluk 187
 Piva, nahija 61
 Piva, rijeka 18
 Platice 323
 Plav 75
 Plavna 60
 Plavna, nahija 65
 Plavno 70
 Plavno, nahija 63
 Plitvička jezera 111, 113
 Pliva 29, 30, 63
 Pliva, župa 314
 Plješevica 55, 72, 111, 113, 152, 322
 Pljevaljski kajmakamluk 178, 181
 Pljevlja 61, 193
 Pljevlja (Taslidža), kaza 187
 Pljevlja, kadiluk 61
 Pljevlja, mudirluk 181
 Pljevlja-Taslidža 57
 Pluno (Plivski ili Soko grad) 29
 Pluno fl. v. Pliva
 Poblaće, nahija 61
 Poblaje (Poblaće) 57
 Počitelj 74, 125, 244, 277
 Počitelj, mudirluk 181

Podgorač, kadiluk 65
 Podgorač, nahija 65
 Podgorica 174, 227
 Podgorje 59, 60
 Podgorje, nahija 63, 65, 66
 Podjinske Torine 323
 Podlužje, nahija 65
 Podosoj 244
 Podrašnica 101
 Podrinje 17
 Podripci 304
 Podunavlje 83
 Podveležje 90
 Podvrški, nahija 65
 Podzvzd 60, 73, 80, 210
 Pokuplje 57
 Polimlje 8, 18
 Poljana, nahija 65
 Poljane 323
 Poljica, nahija 61, 63
 Poljska 29, 30
 Polog, planina 41
 Polonia v. Poljska
 Pont v. Mostar
 Popina 60
 Popina, nahija 63, 65
 Porta 181, 187, 200, 203
 Portugal 26
 Posai Polie 106
 Posavina 60, 207
 Posušje 57
 Posušje, nahija 61
 Potpeće, nahija 61
 Pounje 57
 Pounje, nahija 63
 Požarevac 79
 Požega 57, 60, 63
 Požega, nahija 65
 Požega, sandžak 59, 64
 Požeški sandžak 59, 63, 65
 Požun 172
 Prača 61, 116, 214
 Prača, nahija 80
 Precho 34
 Preizep 50
 Prenj 314
 Prespansko jezero 8
 Preunje 152
 Prevo 34
 Pribić v. Kamenica
 Priboj 57, 59
 Priboj, nahija 80
 Pribud 60
 Pribud, nahija 61
 Prickschuz 34
 Prijedor 75, 125, 161, 164, 204, 208, 304, 315
 Prijedor, kapetanija 74
 Prijedor, mudirluk 180
 Prijepolje 18, 57, 183
 Prijepolje, kaza 187
 Prijepolje, mudirluk 181
 Prikokrčje, nahija 66
 Prikraj, nahija 65

Primorje 56, 57
 Primorje, nahija 61
 Primorska banovina 299, 304-306
 Prnjavor 237, 249, 304
 Prnjavor, nahija 180
 Prodola 37
 Proisor 34
 Propynecz 37
 Prosor v. Prozor
 Prosor v. Prozor
 Protzar (Bihać) 31
 Protzere 37
 Prozor 32, 34, 37, 59, 60, 106, 241, 265, 299, 306, 308
 Prusac 31, 50, 90, 107
 Prusac (Akhisar), kadiluk 63
 Prusac, kaza 187
 Prusac, nahija 63
 Prusatz v. Prusac
 Pruska 111, 112, 157, 181, 200
 Prussatz 37
 Prutzatz v. Prusac
 Psat, župa 314
 Psenitze v. Zenica
 Ptičar 57
 Ptičar (Loznica), kadiluk 63, 174
 Puhova Međa, nahija 63, 66
 Pussizeran 106

Qrasna 50

Rača 59, 99, 101
 Radanja 304
 Rađevina 57
 Rađevina, nahija 62, 178
 Radich 107
 Radohna (Radojina) 56, 60
 Rag 37, 41
 Rama (Prozor), mudirluk 180
 Rama inferiore 41
 Rama sa Prozorom, nahija 63
 Rama superiore 41
 Rama, rijeka 17
 Rama, župa 17, 314
 Ramenbiat 41
 Ras 56, 61
 Ras, nahija 80
 Raška 7, 74
 Rastia 37
 Rator 37
 Ravna, nahija 65
 Ravni kotari 58
 Rayki 95
 Rayschetzi 98
 Rebanich (Srebrenik) 30
 Rebanich (Srebrnik) 29
 Reichstadt 200
 Republika Srpska 10
 Repuch 95
 Repystz 32
 Rhastia 37
 Ribatz 50
 Ridani 57

Riepić 106
 Rijeka 225
 Rim 26, 29, 30, 41, 45, 51, 221
 Ripač 66
 Ripač 58, 80
 Ripach 107
 Ripatz (Ripač) 31
 Risan 73
 Risovica 149
 Rodobolja, nahija 61, 63
 Ročci 57
 Rog 74
 Rog, nahija 63
 Rogatica 57, 61, 214, 242, 269, 305
 Rogatica (Čelebi Pazar), kadiluk 80
 Rogatica, kaza 187
 Rogatica, nahija 80, 180
 Rogolji 203, 205
 Romanid 105
 Romanija 297
 Romisch reych 29
 Roška kapetanija 74
 Rossi 88
 Rouie 95
 Rožaje, nahija 181
 Rudine 57
 Rudo 74, 314
 Rujna, nahija 62
 Rumelija 59
 Rumelijski ejalet 56, 57
 Rumelijski vilajet 189
 Rumunija 158, 221
 Runjevice 305
 Rushizin 105
 Rusija 29, 30, 80, 93, 101, 120, 125, 175, 189, 200
 Russia v. Rusija
 Ržane 56

S. Clara 50
 S. Saba 37
 Saba 41
 Sabaz 50
 Sacaol 107
 Sachovo 106
 Sacod 50
 Sakaol 90
 Sale inferiore 41
 Sale Superiore 41
 Sali 41
 Saline Super 41
 Samandria 34, 37, 41
 Samobor, nahija 61
 Samuilovo carstvo 16
 San Stefan 200
 Sana 31, 34, 66, 75, 106
 Sana (Ključ), 80
 Sana ili Ključ 56
 Sana ili Ključ, nahija 63
 Sana, nahija 63
 Sana, rijeka 17, 149
 Sana, župa 314
 Sandžak 8, 200, 214, 219, 313, 315, 316

Sanica 56, 66
 Sanica, nahija 63
 Sanković, nahija 63, 66
 Sanska Kupria 107
 Sanski Most (Džisri Sana) 60, 80
 Sanski Most 208, 236, 247, 304, 314, 318
 Sapna 57
 Sapna, nahija 62
 Saraio v. Sarajevo
 Saraj v. Sarajevo
 Sarajevo 7, 10, 17, 37, 41, 50, 56, 60, 69, 75, 99, 101, 106, 107, 113, 115, 186, 193, 203-205, 207, 213, 216, 221, 230, 241, 243, 267, 282-284, 292-296, 305, 309, 314, 315, 318, 323, 328
 Sarajevo, kaza 187
 Sarajevo, mudirluk 180
 Sarajevska oblast 299, 305
 Sarajevski kajmakamluk 178, 180
 Sarajevski sandžak 187
 Saraj-ovasi 56
 Sarato 41
 Sarka 34
 Saromiše (Sarumiše) 56
 Satusca 50
 Sau fl. v. Sava, rijeka
 Saus fl. v. Sava, rijeka
 Sava, rijeka 7, 8, 17, 19, 25, 29, 30, 37, 55-57, 59, 60, 70, 72, 75, 79, 81, 88, 93, 95, 105, 106, 120, 125, 149, 173, 189, 204, 205, 208, 221, 305
 Savus fl. v. Sava, rijeka
 Savska banovina 304, 305
 Scar 98
 Scclavonia 30
 Schank 106
 Schanschakh 37
 Schanzia 41
 Schardaz 98
 Schelopeck 106
 Schepac 95
 Schetey 106
 Schicolouo Gnizdo v. Sokolovo Gnezdo
 Schitling 98
 Schlavinia 25
 Schlavonia 32
 Schuschinavi 98
 Scosie 106
 Scozia 95
 Sedistan 37
 Sedmogradska 178
 Selim Somb (Slabinja) 31
 Semetsch 105
 Senj 59
 Senjska kapetanija 60
 Senta 71
 Seoce 325
 Septze v. Žepče
 Seraglio v. Sarajevo
 Seraille v. Sarajevo
 Serbien v. Srbija
 Sereieo 34
 Seribnik 106

Serniza 34, 37
 Servia 25, 29, 30
 Sfigna 32
 SFR Jugoslavija 319, 321, 330
 SFRJ v. SFR Jugoslavija
 Siebatinza v. Srebrenica
 Sießenbürgen 115
 Siget 58
 Sijere 106
 Sinisizza 41
 Sinitza 107
 Sinj 60, 73, 81
 Sinj, nahija 63
 Sipre 50
 Sirač, nahija 65
 Sirač, nahija 65
 Sirdal 50
 Sisak 59
 Sitnitza 88
 Sjenica 56, 60, 174, 187
 Sjenica, mudirluk 181
 Skadar 189
 Skadarski ejalet 181
 Skadarski sandžak 174
 Skadarsko jezero 7
 Skender Vacup 107
 Skender Vakuf 160, 208
 Skender-Vakuf 164
 Sklavonia 29
 Skočaj 322
 Skoplje (Akhisar), mudirluk 180
 Skoplje (Uskoplje) 56
 Skoplje 299
 Skoplje sa Susidom, nahija 63
 Skradin 55, 60, 70, 74
 Skradin, kadiluk 60, 63
 Skradin, nahija 65
 Skradinski kadiluk 63
 Slabina 107
 Slatina, nahija 65
 Slavonija 8, 20, 25, 34, 50, 57, 60, 65, 70, 75, 88, 105, 107, 116, 225
 Slavonska krajina 60, 81
 Slobezniat 37
 Slolatz 107
 Slovenija 7, 10, 229, 326, 330
 Slunj 59
 Smihanje 88, 107
 Smolin 105
 Smoluća 57
 Smoluća, nahija 62
 Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija 8, 10
 Sod 34
 Soko 66
 Soko (Sokolac), nahija 63
 Soko, nahija 62, 63
 Sokograd v. Sokol
 Sokol 31, 34, 57
 Sokol, nahija 62
 Sokolac 41, 66, 80, 152
 Sokolaz v. Sokolac
 Sokolitsch 34, 37

Sokolovo Gnezdo 37, 105
 Soli sive Ashaja 88
 Soli sive Jokari 88
 Solin 66, 70
 Somina 217
 Sopje, nahija 65
 Sorumiše (Saromiševo), nahija 63
 Soselig 37
 Split 18, 59, 70, 174, 305
 Spreča 57, 75, 106
 Spreča, nahija 62
 Spretscha v. Spreča
 Srb 56, 111, 113
 Srb, nahija 63
 Srbija 7-9, 10, 50, 57, 88, 98, 105, 101, 107, 113, 158, 168, 169, 172, 175, 189, 190, 193-195, 199, 200, 221, 223, 225, 227, 230, 242-244, 299, 308, 316, 324, 326, 330
 Srebaniza v. Srebrenica
 Srebnich v. Srebrenica
 Srebrenica 17, 20, 29, 30, 37, 41, 57, 59, 130, 208, 242, 268, 305
 Srebrenica, kadiluk 62
 Srebrenica, kaza 187
 Srebrenica, mudirluk 181
 Srebrenica, rijeka 130
 Srebrenička banovina 56
 Srebrenik 31, 56, 57, 106
 Srebrenik castel 106
 Srebrenik, nahija 62
 Sredel, nahija 65
 Sredest Bany 50
 Srednje Blaško Polje 63
 Srednji Novosel, nahija 63
 Sredozemlje 26
 Sreflije 149
 Srem 75, 225
 Sremski Karlovci 55, 72
 Srez Polie 106
 Srpsko carstvo 18
 St. Clara 107
 Stapari 98
 Stara Gradiška 105
 Stara Ostrovica 74
 Stara Srbija 186
 Staretina 304
 Stari Majdan (Madeni-i Atik) 60, 80, 81, 139, 208
 Stari Majdan, kaza 187
 Stari Majdan, mudirluk 180
 Stari Vlah (Nova Varoš) 60, 174
 Stari Vlah (Nova Varoš), kadiluk 80, 174
 Starigrad 59
 Stijena 60, 80
 Stolac 74, 134, 139, 206, 244, 278, 299, 306, 308
 Stolac, kadiluk 62, 187
 Stolac, mudirluk 181
 Strana 41
 Strasavatz 90
 Stratza 37
 Strava 37
 Stremichi 37
 Strenitza 90
 Streptze 95

Strmica 60, 79, 81
 Strmica, nahija 63, 65
 Studena 57
 Stupčanica, nahija 65
 Stuproch 41
 Suchi 32
 Suiza 41
 Sultanovići 304
 Suonich v. Zvornik
 Surumište, nahija 63
 Susieda 37, 41
 Sustina 37
 Sutorina 73, 79, 81, 93, 98, 174, 175, 322, 323
 Sveti Nikloš, nahija 65
 Sveti Stjepan, grad 18
 Svila, nahija 65
 Svinizara 106
 Svištov 111, 112, 152
 Swiniar v. Svinjar
 Svinjar 31, 37
 Swiza 37
 Swynar v. Svinjar
 Szentgotthard 70

Šabac 8, 59, 60, 112
 Šabac (Bugurdelem), nahija 62
 Šabac, kadiluk 62, 174
 Šabačka banovina 56
 Šagovina, nahija 65
 Šamac 204, 205, 208
 Šator 240, 314
 Šavnik 323
 Ševina Poljana 323
 Šibenik 18
 Šid 305
 Škipina 152
 Španija 26, 72
 Štajerska 57, 225
 Štit 305
 Šturlić 60, 80
 Šubin 57
 Šuljaga 304
 Švicarska 221

Tabor 95
 Tachazma 37
 Tahick 107
 Tara 18, 199, 200
 Tara, kapetanija 74
 Tarčin 214, 221
 Teočak 20, 31, 34, 57
 Teočak, nahija 62, 63
 Tepanorim 106
 Tern 88
 Ternouiza 41
 Ternoviza 34
 Terwinick 34
 Tešanj 31, 32, 41, 56, 88, 125, 137, 139, 304
 Tešanj ili Usora, nahija 80
 Tešanj, kadiluk 80
 Tešanj, kapetanija 74
 Tešanj, kaza 187
 Tešanj, mudirluk 180

Tessen v. Tešanj
 Tičar, nahija 62
 Tiesin v. Tešanj
 Tiessin v. Tešanj
 Tiestzitz v. Tešanj
 Tina 37
 Tissin 34
 Todornovi 60, 80
 Togleuaz 37
 Tollo 41
 Toltzach 41
 Toltzak v. Teočak
 Tominakula 107
 Tomislavgrad 299, 308
 Torizan 41
 Trahoatz 107
 Transilvania v. Transilvanija
 Transilvanija 25, 113
 Translajtaniya 213
 Traunich v. Travnik
 Traunik v. Travnik
 Trauniz v. Travnik
 Travnik v. Travnik
 Travink v. Travnik
 Travnička oblast 299, 304, 305
 Travnički kajmakamluk 178, 180
 Travnički sandžak 187
 Travnik 21, 31, 34, 37, 41, 50, 75, 88, 101, 106, 115, 132, 133, 172, 173, 187, 204, 207, 213, 216, 240, 264, 299, 308, 314, 323
 Travnik, kaza 187
 Travnik, mudirluk 180
 Travnik, nahija 80
 Travunija (Terbunia) 244
 Trawnik v. Travnik
 Trebetilj 56
 Trebinje 18, 55, 74, 75, 135, 139, 181, 208, 244, 281, 306
 Trebinje, kadiluk 187
 Trebinje, mudirluk 181
 Trebinjski kajmakamluk 178, 181
 Trebišnjica, rijeka 139
 Trebotić 57
 Trebovac 208
 Trebovo, nahija v. Trijebovo, nahija
 Trepča 59
 Treskavica 305
 Trgovište 61
 Trgovište, kadiluk 80, 174
 Trgovište, kaza 187
 Trgovište, muderluk 181
 Trijebovo 60
 Trijebovo, nahija 80, 239
 Trn 101
 Trnavsko 305
 Trogir 18
 Troglav 240, 314
 Trst 225
 Trstivnica, župa 16
 Tržac 66, 73, 80
 Turcicum 37
 Türkisch Petz 32
 Tursin 41

Turska 216
 Turska Hrvatska 8, 85, 149, 152
 Tusla v. Tuzla
 Tussi 41
 Tussin 37
 Tuzla 10, 75, 128, 129, 164, 187, 204, 208, 213,
 216, 239, 305, 314, 315
 Tuzla, kadiluk 62
 Tuzla, kapetanija 74
 Tuzlanska oblast 299, 304, 305

Udbina 55, 74, 101, 174
 Udbina, nahija 63, 66
 Ugarska 9, 16, 17, 19, 20, 29, 30, 32, 37-39, 56,
 57, 60, 75, 83, 85, 88, 105, 106, 116, 121,
 158, 178, 211, 214, 216, 221, 225
 Ukrina 17
 Ulak 105
 Ulcinj 59
 Ulm 26
 Ulog 61, 214, 217
 Una 8, 19, 30, 59, 72-75, 79, 81, 88, 93, 101,
 105-107, 205, 304,
 Una, rijeka 37, 50, 120, 125, 149, 151, 152, 164
 Unac 56, 66
 Unac, nahija 63, 180
 Unatz 32, 106
 Ungaria v. Ugarska
 Urchitschly 37
 Uscana 106
 Usora 56, 74, 106
 Usora, župa 314 Soli, župa 314
 Ussora v. Usora
 Ustikolina 61
 Ustiprača 314
 Užice 60
 Užice, nahija 62

Vacotal 50
 Vacup 90, 98
 Vacup Maior 88, 107
 Vacup Minor 88, 107
 Vacup Poicolo 50
 Vaganac 322
 Vaganj 323
 Vaillag 107
 Vakuf 161
 Valjevo 60
 Valpovo, nahija 65
 Varaždin 60
 Varbosina 41
 Varcar-Vakuf 205, 239, 257
 Varcar-Vakuf, nahija 80, 180
 Vardarska banovina 299, 304, 308
 Vares 88
 Vareš, nahija 180
 Varograde 50, 107
 Vatz 50
 Velebit 8, 18, 59
 Velečevo 209
 Velika Asela 95
 Velika Kladuša 60, 73, 80, 173, 304
 Velika, kadiluk 65

Veliki Nat 304
 Velin, nahija 63, 66
 Vellina Selo 106
 Venčac 56
 Venecija 18, 20, 93, 98, 107, 243
 Venezia v. Venecija
 Verbania 106
 Verbosenia v. Vrhbosna
 Vergovaiz 37
 Verhovine 107
 Verisichi 37
 Verlesno 37
 Verslesno 37
 Vicenza 26
 Vichegrad v. Višegrad
 Vidin 105
 Vidogošća, župa 16
 Vidovitza 88
 Vielgrao 50
 Vierzaz 37
 Vilajet Hodidjed 20
 Vilajet Sarajovasi 20
 Viletz 50
 Viliaca 37
 Vilica 199, 200
 Vilovia 107
 Vinac 21, 31
 Vinal 37
 Vinčac 60
 Vinica 323, 324
 Vinodol 59
 Vinzar 37
 Virgova 37
 Virkia 37
 Virovitica 8, 55, 74
 Virovitica, kadiluk 65
 Virovitica, nahija 65
 Vis 305
 Vischegrad v. Višegrad
 Vischigrad v. Višegrad
 Visoc bara 106
 Visok 106
 Visoko 31, 56, 60, 72, 116, 207, 305
 Visoko, kaza 187
 Visoko, mudirluk 180
 Visoko, župa 16
 Visori 57
 Visori, nahija 62
 Visseck 50
 Višegrad 34, 41, 56, 59, 106, 129, 183,
 208, 242, 269, 305
 Višegrad, kadiluk 80
 Višegrad, kaza 187
 Višegrad, mudirluk 181
 Višegrad, nahija 80
 Vitez 88, 207
 Vitina 61
 Vitorog 304
 Viwar (Novi Grad) 31
 Vlasana 107
 Vlasenica (Birče), kaza 187
 Vlasenica 268, 305
 Vlašić 304
 Vnaz 34

Voćin, nahija 65
 Vodenica 66
 Vodenica, nahija 63
 Voivodina polina 106
 Vojna krajina 60, 74, 200
 Vojna krajina (granica) 178
 Vojnik, planina 183
 Vojvodina 225, 227, 330
 Volack 50
 Volak 106
 Vorbosina v. Vrhbosna
 Vrača 56
 Vrača, nahija 80
 Vrachoaz 41
 Vrana 57, 70
 Vrana, nahija 63, 66
 Vranduk 41, 56, 72, 74, 88, 164
 Vranje 189
 Vranjic 66, 70
 Vranograch v. Vrnograč
 Vranograd v. Vrnograč
 Vrtar 34, 37, 57, 61
 Vrtar, nahija 80
 Vrbanja 60
 Vrbanja ili Kotor, nahija 60, 80
 Vrbanja, rijeka 101
 Vrbas fl. v. Vrbas, rijeka
 Vrbas, rijeka 31, 37, 50, 56, 63, 74, 85, 88, 101,
 107, 120, 125, 149, 164
 Vrbaska banovina 299, 304, 308
 Vrbaški 60
 Vrbaški Grad (Banja Luka) 17
 Vrbaški, nahija 63, 80
 Vrbica 199, 200
 Vrgorac 55, 73, 204
 Vrhbosna 32, 37, 56, 106
 Vrhbosna, župa 16, 20, 314
 Vrhnika (Vrlika) 60
 Vrhovci, nahija 65
 Vrhovina, nahija 65
 Vrhovine 60
 Vrhovine, nahija 65, 80
 Vrlika 55, 73
 Vrlika, nahija 63
 Vrm 57
 Vrm, nahija 61
 Vrnograč 60, 73, 80, 107, 210
 Vrotaz 41
 Vsitera 106
 Vučevo 324
 Vučitrn 60
 Vukovar 305

Wackyn 37
 Waitz 32
 Wana 37
 Wanioluka v. Banja Luka
 Wanyaluka v. Banja Luka
 Warbosina v. Vrhbosna
 Warschai 95
 Waswicz 37
 Watzac 50
 Waxicz 37
 Waxitz 34

Wazwich 37
 Weimar 177-179
 Weinalykha v. Banja Luka
 Welay 37
 Wellay 32
 Wexa 37
 Wientz v. Vinac
 Wihats v. Bihać
 Wihitsch v. Bihać
 Wihitsz v. Bihać
 Wisn 34
 Wisoka v. Visoko
 Wiwar 34
 Wiwar v. Novigrad
 Wnock 34
 Wosoka 37
 Wradschay 37
 Wuidsich 34
 Wuoki 41
 Wxan 37

Yadra 41
 Yaige regal. v. Jajce
 Yaige regalis v. Jajce
 Yaytza v. Jajce
 Yesaro 107
 Yetesth 106
 Yetse 37
 Yvan 105

Zablatije 41
 Začanski sandžak v. Pakrački sandžak
 Zacz 41
 Zadar 59
 Zadvarje 55, 70, 73, 323, 324
 Zagoria 50
 Zagorje (Zagora), nahija 63
 Zagorje 214
 Zagorje sa Zalom Palankom 61
 Zagrčje, nahija 66
 Zagreb 101, 186, 225, 302, 309, 314, 317, 326

Zahorina 105
 Zakator 41
 Zapanitza 95
 Zaruenich 41
 Zarwe 41
 Zavalje 152, 322
 Završje 15, 57
 Završje, nahija 62, 63
 Zebrenich v. Srebrenica
 Zebrenik v. Srebrenik
 Zečevo 60
 Zečevo, nahija 65
 Zeliznicha 41
 Zemunik 55, 66, 74
 Zenica 56, 115, 241, 266, 305
 Zenica, mudirluk 180
 Zenica, nahija 80
 Zenna 32
 Zeripaz 32, 37
 Zeritzra 50
 Zernich 34
 Zernitz 106
 Zertinowa 95
 Zerwenic 37
 Zeta, rijeka 18
 Zetska banovina 299, 304-306, 308
 Zigona 106
 Zlatibor
 Zmijanje 60
 Zmijanje, nahija 80
 Zminje Polje 60
 Zminje Polje, nahija 63
 Zoan 50
 Zoeuernich 34
 Zokol 88, 106
 Zokolo 37
 Zokolowo hinieizdo (Sokolovo Gniježdo) 31
 Zombacci 32
 Zournich 41
 Zowernich 41
 Zrin 58
 Zrinski Petar 70

Zrmanja 59, 60
 Zrmanja, nahija 63, 65
 Zuimor 32
 Zuonik 41
 Zupci 57
 Zuzan 37
 Zuzuin 37
 Zvečaj 56
 Zvečan 8, 31, 34, 56
 Zvečan, nahija 80
 Zveczan v. Zvečan
 Zvetzan v. Zvečan
 Zvobich v. Zvornički kajmakamluk
 Zvonich v. Zvornik
 Zvonigrad, nahija 63, 66
 Zvornick 106
 Zvornički kajmakamluk 34, 178, 181
 Zvornički sandžak 57, 62, 73, 80, 174, 175, 178, 187
 Zvornik 20, 29, 30, 37, 41, 57, 59, 81, 88, 89, 90, 99, 128, 208, 240, 261, 305
 Zvornik, kadiluk 62
 Zvornik, kapetanija 74
 Zvornik, kaza 187
 Zvornik, mudirluk 181
 Zvornik, nahija 62
 Zwezwn 37
 Zwinar 34
 Zwobich v. Zvornik
 Zwornik v. Zvornik
 Žabljak 199, 200
 Žapska Gora 98
 Žegar 210
 Željara 152
 Žepče 60, 88, 94, 98, 125, 205, 239, 259, 304, 305
 Žepče, kaza 187
 Žepče, nahija 80, 180
 Žiča, srez 306
 Žitva 59
 Županjac 242, 271

Skenirao Brada
Obrada Jack
www.bosnahistorija.com

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94:912.43](497.6)

Šehić, Zijad
Povijesni atlas Bosne i Hercegovine : Bosna i
Hercegovina na geografskim i historijskim kartama
/ Zijad Šehić, Ibrahim Tepić. - Sarajevo :
Sejtarija, 2002. - 348 str. : geogr. karte ; 36 cm

Bibliografija: str. 331-333

ISBN 9958-39-010-8
1. Tepić, Ibrahim
COBISS/BiH-ID 10975750